

DEBRECENI ANIKÓ

IRODALOM

Tankönyv
az általános oktatási rendszerű tanintézetek
9. osztálya számára

Ajánlotta
Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

ЛЬВІВ
„СВІТ”
2009

УДК 821.511.141.09(075.3)
ББК 83.3(4УГО)я721+83,3(О)я721
Д 25

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ № 56 від 02,02,2009 р.)

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Відповідальні за підготовку до видання:
головний спеціаліст МОН України Кошкіна Ж. О.,
старший науковий співробітник
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Віннікова Н. М.

Дебрецені О. О.

Д25 Література (інтегрований курс): Підручник для 9 кл.
загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською
мовою. – Львів: Світ, 2009. – 400 с.: іл.

ISBN 978-966-603-601-1.

УДК 821.511.141.09(075.3)
ББК 83.3(4УГО)я721+83,3(О)я721

ISBN 978-966-603-601-1

© Дебрецені О. О., 2009
© Видавництво „Світ”, 2009

BEVEZETŐ

„A műveltség megszerzéséhez három dologra van szükség: természeti adottságra, tanulásra és gyakorlásra.”

(Arisztotelész)

Az irodalom forrás ahhoz, hogy tapasztalatokat szerezzünk érzelmekről, gondolatokról, eszmékről, élethelyzetekről, az ember rejtettebb belső világáról, a valósághoz – természethez, múlt, jelen, jövő emberéhez, társadalmához – való sokoldalú viszonyáról, az emberi kapcsolatok sokrétegűségéről, azaz magáról az emberi létről.

A fentiekkel összefüggésben alakítottuk ki tankönyvünk anyagát, amely Ukrajna magyar tannyelvű iskolái számára összeállított irodalom-tantervre épül.

Köszöntünk tehát a kilencedik osztályban, amikor egy újabb irodalomtankönyvet veszel a kezvedbe. Néhány hasznos tanáccsal szeretnénk segíteni abban, hogy minél eredményesebben és minél nagyobb kedvvel tanulj ebből a tankönyvből.

A tankönyv a XIX. század második felének és a XX. század magyar és világirodalmából meríti anyagát, de csak a kiemelkedő alkotókról adhat vázlatos képet. A könyv fejezeteiben a korszak eszmei áramlatairól, művészeti törekvéseiről, az irodalom egyes műfajairól adunk áttekintést és ehhez kapcsolódik az alkotók bemutatása térbeli elhelyezkedésük, születési évük sorrendjében. Az egyes költőkhöz, írókhoz kapcsolt *Életpályája* című anyag-részek nem csupán életrajzi adatokat közölnek, hanem a teljes írói pályaképet kívánják megrajzolni. A *Munkássága* részek olyan művek rövid ismertetését is tartalmazzák, amelyek alaposabb elemzésére nem kerülhetett sor. A tantervben jelölt versek, prózai művek elemzése azt a célt szolgálja, hogy elsősorban a művek értő felfogását segítse, de természetesen lehetőség van az önálló értelmezésre is. Az irodalomelméleti és alkotói pályaképek bemutatása után kérdések és feladatok következnek, amelyek tanulásra és gyakorlásra ösztönöznek. A korszak világ- és magyar irodalmának bemutatása mellett a tankönyv röviden kitér a határon túli magyar irodalmak közül az erdélyi és kárpátaljai alkotók munkásságára is.

A tankönyv két részből áll. Az első rész az elméleti anyagot tartalmazza összegyűjtve, rendszerezve azt, amit a tanterv előír. A második részben, az irodalmi szöveggyűjteményben a feldolgozásra kerülő alkotásokat és a kiegészítő olvasmányokat olvashatjátok el.

Szeretnénk, ha sok örömed telne ennek a két részes könyvnek a használatában és a feladatok megoldásában is. Ehhez sok sikert és jókedvet kívánunk!

I. RÉSZ

A LÍRA ÁTALAKULÁSA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

AZ ÍRÓK KÖZÉRZETE, AZ IRODALOM SZEREPÉNEK MEGVÁLTOZÁSA

A XIX. század második felének irodalmát – így természetesen a költészetet is – a megváltozott világszemlélet, az eszmények elvesztésének érzése hatotta át. Az uralkodó költői magatartás a *kiábrándultság*, ami nem felvett élethangulat volt, hanem valóságosan a személyiséget sújtó életérzés. A teljes kiábrándultság életérzése abból fakadt, hogy a kor társadalmi problémáira nem kínált megoldást sem a romantikus liberális történelemszemlélet, sem a polgári világszemlélet.

Az irodalom szerepe is megváltozott. Amíg az előző korszakban a szóra-koztatás, gyönyörködtetés és tanítás hármasságának változó sorrendje és aránya határozta meg az irodalom társadalmi szerepét, addig a XIX. század második felében az irodalom tanító jellege lassan megszűnni látszott. A világ jelenségeit pontosabban és részletesebben magyarázták a tudományok és a filozófia, s az irodalom elvesztette vezető szerepét az egyes ember intellektuális (észbeli, szellemi) fejlődésében. Talán ennek köszönhető, hogy – különösen a lírai költészetben – a gyönyörködtetés lépett az első helyre. Az irodalom egyén- és társadalomformáló szerepének módosulása a költői szemlélet megváltozásához vezetett.

A XIX. század második fele íróinak többsége a szenvedélymentes magatartásba menekült. Úgy gondolták, hogyha az író pusztán a jelenségek ábrázolására szorítkozik, egyéni érzéseiről nem vall, akkor megfelel a divatos tudományos világmegközelítési módnak. Írásaikat a tudományos módszertanból átvett eszközökkel igyekeztek korszerűsíteni. A líra nem követte ezt az utat, a költők pesszimizmusa (borúlátása) a tudományos világszemléletre is kiterjedt. Csalódottan fordultak el saját koruk eszmény nélküli világától. Az alkotókat a tömény pesszimizmus járta át. Megrendült a hitük a természet-tudományokban, a különböző filozófiai áramlatok gyanakvóvá tették őket az ember megismerő képességével szemben is. Úgy gondolták, hogy a valóság egészen más, mint amilyennek érzékszerveink mutatják. Tagadták a művészet társadalmi szerepét, nem hittek abban, hogy az énen kívüli világ bemutatható hitelesen a művészet akár realista, akár naturalista eszközeivel, sőt abban sem, hogy be kell-e egyáltalán mutatni. Keserűen, ellenségesen fordultak szembe a társadalommal, a közélettel, a politikával. A költők egyre inkább magukra maradtak, magányosokká, elszigeteltté váltak. Szemben álltak az értetlen, névtelen tömeggel, amelyben nem a romantika által idealizált „istenadta népet” látták.

Leconte de Lisle (e.: lökont dö lill), a parnasszista iskola vezéralakjának „*Gyűlölöm koromat!*” felkiáltása pontosan jelzi az új költői magatartás sarokpontját. A társadalomtól való eltávolodás következménye a *polgárpukkasztó attitűd* (magatartás, viselkedés) kialakulása, az elmagányosodás és a meg nem értettség érzésének erőteljesebbé válása. Világmegvetésük, gyűlöletük, társadalmon kívüli érzésük hétköznapi emberi magatartásukban is megnyilvánult: általában különc, bohém, züllött életet éltek, s a nyárspolgári erkölcsi normákat nem tartották magukra nézve kötelezőknek. Az alkohol, az ópium és a hasis mámorához menekültek, a testi szerelem örömeiben kerestek vigasztalást, s életundoruk olykor beteges halálvágyba torkollott. Ez a különös életvitel is hozzájárult ahhoz, hogy nőtt a szakadék a művészek és a művészetet befogadó közönség között.

STÍLUSIRÁNYZATOK

A romantika után nem alakult ki olyan egységes korstílus, amely minden művészeti ágban érvényesült volna. A XIX. század második felében, s különösen a századvégen sokféle új stílusbeli törekvés élt egymás mellett. Az újtók különféle szándékai hosszabb vagy rövidebb életű iskolákat, irányzatokat, alkotó köröket hoztak létre. Megmaradt a romantika és a realizmus stílusirányzata is, ám a költők általában abban egyet értettek, hogy mindkettővel szembe kell helyezkedni.

„MŰVÉSZET A MŰVÉSZETÉRT”

A valóságtól eltávolodó, a művészet örök és állandónak vélt értékében bízók a parnasszista irányzathoz sorolták magukat. Az irányzat az 1866-ban megjelent *Jelenkori Parnasszus* (Parnassos – Apolló és a Múzsák lakhelye volt Hellaszban a mitológia szerint) című antológiától kölcsönözte a nevét. A versgyűjtemény legismertebb költői: **Gautier** (e.: gotyié), **Sully-Prudhomme** (e.: szülli prüdom) és a fentebb már említett Leconte de Lisle. Az irányzat költői az abszolút szépségre törekedtek, céljuk a személytelenség, a szenvtelenség, a fegyelmezett formai tökély. Azt hirdették, hogy a művészet időtlen és örök, mentes mindenfajta aktualitástól. A költészet legyen politikamentes és minden közvetlen haszon nélküli, önmagáért való gyönyörűség. A művésznek vissza kell vonulnia az amúgy is gyűlölt világból a tiszta művészet „elefantsontornyába”, a „művészet a haladásért” elvével szemben a „művészet a művészetért” – *l’art pour l’art* (e.: lár pur lár) – elvet kell vallania. Az antikvitás örök értékeit és művészetét tekintették mértéknek.

Ők fogalmazták meg az új költészettel szembeni legfontosabb „követelményeket”. Az új költészeteszmény lényege, hogy az alkotás formai szempontból tökéletesen megalkotott legyen. Kerülni kell a túldíszítettséget, öncélú cizelláltságot (túlzott díszítés aprólékos műgonddal), az azonosítható lírai

alanyt háttérbe kell szorítani, a közvetlenség helyett az objektivitásra, tárgyiasításra kell törekedni. A poétikai eszközök, képek rendeltetése pedig nem a valóság bemutatása, hanem a belső szintér: az érzelmek, gondolatok összekötő, egyesítő megjelenítése. Az új művészeti eredmény óriási hatással volt a XIX. század végének, a XX. század elejének más irányzataira (szecesszió, újklasszicizmus, avantgárd) és a társművészetekre is egész Európában.

A költészetet tehát visszahelyezték a Parnasszusra, a tiszta formák és tiszta eszmények világába, **a művészet célja tulajdonképpen önmaga megmutatása**. Sem társadalmi, sem politikai üzenetet nem akar közvetíteni. Théophile Gautier (1811–1872) *Művészet* című versének egyik szakaszában így fogalmazta meg véleményét:

*Minden rom. A művészet
Örök. A többi por.
A népet
Túléli a szobor.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Ennek megfelelően számos irányzat költői gyakorlatában találkozhatunk a „művészet a művészetért” felfogás megjelenítésével. Költői programmá azonban csak a szimbolizmus irányzatában fogalmazódott meg először.

SZIMBOLIZMUS

A modern életérzések és az újfajta lelki tartalmak kifejezésének legcélravezetőbb irányzataként alakult ki a **szimbolizmus**. Először a lírai költészetben jelentkezett, s innen terjedt el más művészeti ágakban is: festészet, zene.

A szimbolizmus mint a XIX. század második felének és a századfordulónak stílusirányzata nem azonos a szimbólumok használatával. Elnevezése a görög *szümbolon* ‘ismertetőjel, jelkép’, a latin *symbolum* szóból ered, ennek alapja pedig a *szümballein* ‘összevetni, összeilleszteni’. Tulajdonképpen a *szimbólum ősrégi szókép: valamely gondolati tartalom, elvont eszme, fogalom érzékletes képpel való kifejezése, helyettesítése*. Például: a **lánc** a rabság, a **fekete szín** a gyász, a **lant** a költészet érzéki jele. A kapcsolatot, az összefüggést ezekben a megszokás, a megegyezés, a hagyomány hozta létre. A szimbólum eredetileg a görögöknél a felismerést lehetővé tevő titkos jel volt. Például egy kettévágott tárgy: az őskeresztényeknél ilyen „szimbólumként” szerepelt a hal képe, mert a „hal” szó görög betűit egy keresztény hitigazság – „Jézus Krisztus fia, Megváltó” – rövidítésének fogták fel.

A szimbólum több ezer éve használt retorikai-stilisztikai fogalma vált a XIX. század második felében egy irodalmi irányzat megnevezésének alapjává.

Az európai irodalomnak nagyjából **1885** és **1914** közötti szakasza, melyben azonban nem csak a szimbolizmus van jelen.

A szimbolizmus a tapasztalati jelenségek mögött megsejtett, de hétköznapi nyelven kifejezhetetlen, kimondhatatlan jelentéstartalma (lelki folyamatok, belső élmények, hangulatok) **érzékletes** – többnyire látomászerű – **képsorral való kifejezése**. A szimbolista költészetben ez az érzékletes – rendszerint kibontott, továbbvitt – **kép** vagy **képrendszer önállóvá válik**, önmagára irányítja a figyelmet, s arra kényszerít, hogy kutassuk fel a szövegösszefüggésen belül keletkezett jelképes értelmezést. A kép vagy képrendszer **csak megsejtet**, sugall, szuggerál valamilyen pontosan nem tudatosított s éppen ezért nehezen megmagyarázható homályos érzést, mélyebb, rejtettebb lényegét, többértelmű jelentéstartalmat. A kép és a tartalom közötti kapcsolat önkényes és meglepő, többnyire csak hangulati összefüggés van közöttük. A szimbolista jelrendszer egyes elemei és a megsejtendő tartalom között nincsenek részmegfelelések, épp ez különbözteti meg az allegóriától. Az allegória lényege, hogy mást mond, mint amit gondol, tehát kettős jelentése van: egy közvetlen és egy áttételes.

A szimbolista líra képhasználata merészebb és mozgékonyabb lett, ugyanakkor **szubjektívabb, homályosabb** is, s nem is mindig követhető. A szimbolisták mámorosan keresték az új szókapcsolatokat, a nyelvi mágiát. Bátran vállalták azt a következményt, hogy a világos megnevezést kerülő sugalmazás szükségképpen együtt járt a homályossággal, a kevésbé érthetőséggel. Úgy vélték, hogy míg a világosság a hiányzó mélység jele, a homály már önmagában költői. Ezzel függ össze szimbolizmus arisztokratizmusa is: csak kevesekhez, a kiválasztottakhoz akart szólni.

Szimbolista vonás a **zeneiségre** való törekvés is. Ez azonban nem csilingelő csengő-bongást jelent. Inkább azt a hatást, amit a zene gyakorol az emberre. A tiszta rímnél jobban szerették a lágyabb asszonáncot (magánhangzós rím), s kedvelték az alliterációt (betűrím).

Maga a szimbolizmus kifejezés arra az alapvető világlátásra és alkotói módszerre utal, hogy a költő az ember és világ bonyolultságát nagy erejű, többértelmű, komplex képek sorozatában vagy még inkább rendszerében ragadja meg és ábrázolja. A képek egész életműveken keresztül állandóan bővülő, árnyalódó, sokértelmű rendszere teszi lehetővé, hogy a költészet korábban nem ismert újságként térképezze fel ember és ember, ember és világ, külső én és belső én kapcsolatát.

A SZIMBOLIZMUS GYÖKEREI

A szimbolizmus irányzata szűkebb értelemben arra a francia irodalmi csoportra utal, amely **1886**-ban így nevezte el önmagát. Tágabb értelemben **a francia irodalom Baudelaire-től** (e.: bódler) **a XX. század**

első harmadáig tartó törekvését jelöli. Önmagában még nem szimbolista az a költő vagy író, aki műveiben szimbólumokat használ.

A XIX. század második felében a pozitivizmus, a marxizmus mellett az idealizmus is hódít mind filozófiai értelemben, mind világszemléletben, életérzésben. Korjelenséggé, divattá is válik a misztika (hit a természetfelettiben), a spiritualizmus (a világ szellemi őselvét hirdető elmélet). Tehát a szimbolizmus ideológiai háttérét a kiábrándulás és az ötvenes évektől egyre erősebben ható schopenhaueri pesszimizmus adja. Ekkor kezd hatni **Arthur Schopenhauer** (1788 –1860) filozófiája, a már 1819-ben megjelent *A világ mint akarat és képzet* című műve (magyarul 1991). Szerinte az akarat olyan erő, amely az élettelen és az élő természetben is érvényesül, az embernél a viselkedésen és a cselekvésen keresztül. A képzet pedig maga a világ. E filozófiát a kölcsönhatások jellemzik: minden mindennel összefügg. Ugyanakkor a modern lélektan előkészítője is, s esztétikai-művészi megformáltsága mellett már csak ezért is érthető, hogy az alkotókra oly nagy hatást gyakorolt.

Schopenhauer elveivel lényegében egybevágnak **Baudelaire** *Kapcsolatok* című versének sorai:

*Templom a természet: élő oszlopai
időnként szavakat mormolnak összesűgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja
S a vendéget szemük barátként figyeli.*

*Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
Valami titkos és mély egység tengerén,
Mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
Egymásba csendül a szín és a hang s az illat.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

A szimbolista líra erős hangulatisága érintkezik az impresszionista költészettel, s e két irányzathoz tartozó alkotásokat nem mindig lehet egymástól elkülöníteni.

AZ IMPRESSZIONISTA-SZIMBOLISTA KÖLTÉSNET

A XIX. század 50-es éveitől kezdődően – elsősorban Nyugat-Európa népeinek irodalmában (elsőként a francia irodalomban) – indult meg az a folyamat, mely a romantikus lírával és a lírai költészet konvencionális (hagyományos, megszokott) formáival, stílusával szakítva egy új irányzat születéséhez – **az impresszionizmushoz** – vezetett.

Az impresszionista líra előfutárának megalapozójának hagyományosan a francia **Charles Baudelaire**-t tekintik. Híres kötete – **A Romlás virágai** (1857) – e stílus alapvető fontosságú műve. Baudelaire költeményeit számos magyar fordításban olvashatjuk, *A Rossz virágai* címmel Tornai József fordításai a legfrissebbek.

Kortárs (mai) irodalomtörténetek Baudelaire költészetét inkább a XIX. század klasszikus irányzatához kapcsolják, s az „új” költészet képviselőinek a parnasszista költőket, illetve a rövid ideig a parnasszistákhoz is tartozó **Paul Verlaine**-t (e.: pol verlen), **Stéphane Mallarmé**t (e.: sztefán malarmé) és **Arthur Rimbaud**-t (e.: artúr rembó) tekintik.

Az impresszionizmus lényegét híven fejezi ki a stílusirányt megnevező fogalom (*impresszió* ‘benyomás’). Az impresszionista alkotó célja nem a valóság „tükrözése”, bizonyos értelemben tagadja is e hagyományos felfogást. Egyszerűsítve, **az irányzat lényege a valóság által kiváltott érzések, hangulatok, benyomások** (tehát a külvilág által a belső világban keletkező hatások) **megjelenítése**. Az érzékelés minden érzékelési formára vonatkozhat, de elsősorban a látás és a hallás, a szín és hang kerül a középpontba. A megjelenítés a költővel, beszélővel nem azonosítandó egyén (szubjektum) erőteljes jelenléte mellett a nyelvi és képi kifejezőeszközök stílusértékének megnövekedett szerepét is kiváltja. A képiség szintjén ez vezet az összetettebb, asszociatívabb képek – allegória, szimbólum, szinesztézia – alkalmazásához, s innen ered az irányzat másik elnevezése – szimbolizmus.

Az impresszionista-szimbolista költészet az újszerű nyelvhasználat, a képi összetettség, a sűrítés révén a hagyományos értelmezési módokhoz képest a befogadó részéről is újfajta viszonyulást feltételez, mivel a megértés egyfajta ráhangolódást, lelki-szellemi azonosulást igényel. Nyelvhasználatában elsősorban a névszói jelleg a feltűnő. Gyakorikak a rövid, ige nélküli mondatok. Legfőbb nyelvi eszköze a színes jelzős szerkezetek alkalmazása és a mondatértékű szavak halmozása.

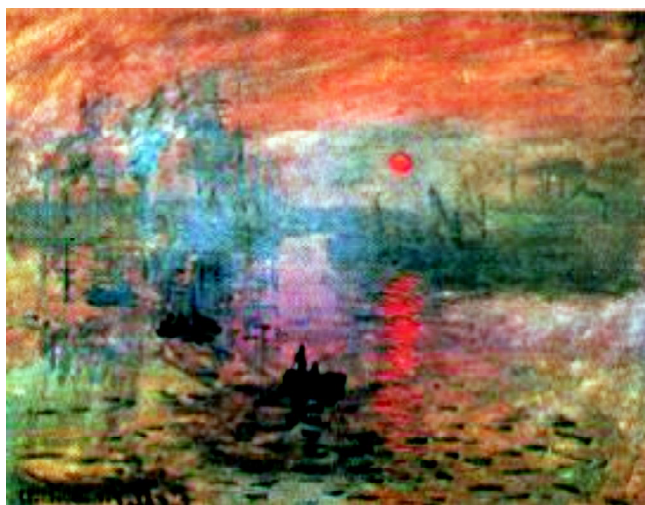
Az impresszionizmus radikális (gyökeres, mélyreható) irányzat. Képviselői tudatosan törekedtek annak jelzésére, hogy művészetük más, magasabb rendű, mint a megelőző korok művészete. Radikalizmusuk a külsőségekben is manifesztálódott (kifejezésre jut): szándékosan provokálták a közönséget extravagáns (különködő, hóbortos) magatartásukkal. A polgári társadalom és polgárizlés ellen lázadtak. Lázadó voltak is kikényszeríti, hogy alkotói céljaikat, esztétikai elveiket, elkülönülésüket programszerűen is kifejtsék: Baudelaire-től Rimbaud-ig számos művész fogalmazza meg az új művészet alapelveit tanulmányokban, esszéikben is (pl. Rimbaud: *Látnok levelek*, 1871). A hagyományok látványos elutasítása, a korábbi értékek megkérdőjelezése nem öncélú tagadás, hanem a világ összetettségének, a művészet teljességének tökéletesebb kifejezése.

Más népek irodalmában is jelentőssé vált az impresszionista-szimbolista irányzat. A stílus legismertebb követői az angol **William Butler Yeats** (e.: viliem bátlör jétsz), a német **Stefan George** és **Rainer Maria Rilke**. A magyar irodalomban a századforduló időszakában jelent meg a szimbolizmus-impresszionizmus hatása (pl. Reviczky Gyula költészetében), de valódi kiteljesedése a Nyugat költőinek (Ady, Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Szabó Lőrinc) művészetében következett be.

IMPRESSZIONIZMUS A FESTÉSZETBEN ÉS A ZENÉBEN

A XIX. század második felében minden új festői kifejezőmód heves vitába szállt a megmerevedett akadémizmussal (azon esztétikai és művészeti áramlatok összessége, amelyek hivatalos kötelező mintákhoz mereven ragaszkodó formaelveket követnek), és a vele vívott harcban erősödött meg. Ilyen modern, új festészeti irányzatként jelentkezett az impresszionizmus. Ez valójában végső kiteljesedése és betetőzése volt annak a természetelvű ábrázolási folyamatnak, amely a reneszánsztól kezdődően a valóság minél léletszerűbb bemutatására törekedett. A festők a pillanatnyi benyomást akarták rögzíteni vásznaikon, azt a látványt, amely pillanatról pillanatra változhat. Ezért gyors ecsetvonásokkal dolgoztak, mellőzték a rajzos kontúrokat, nem sokat törődtek a kompozícióval, s a színfoltok sajátos összhatására törekedtek. Az impresszionizmus a látás forradalma volt. Megszabadította a szemet a beidegződött formáktól, színektől, attól a konvenciótól (bevett szokás), hogy a természetben minden tárgynak meghatározott, állandó formája és színe van. **Claude Monet** (e.: klód moné, 1840–1926), a szín legparányibb elváltozásának fāradhatatlan kutatója, a stílusirány első tudatos elindítója szerint: „*A természetben semmi sem állandó. Pillanatról pillanatra minden megváltozik. Egy felhő vonul át az égen, és az alatt levő domb leveleinek színe megváltozik.*”

Közélről nézve egy ilyen festmény színes foltok halmazából áll, bizonyos távolságból azonban a pillanat szépségében tűnik elénk a lefestett részlet röpke látomása. Az impresszionizmus nem a részletek, hanem az összbenyomás visszaadására törekszik, s a laza foltokban felrakott színek és formák végső

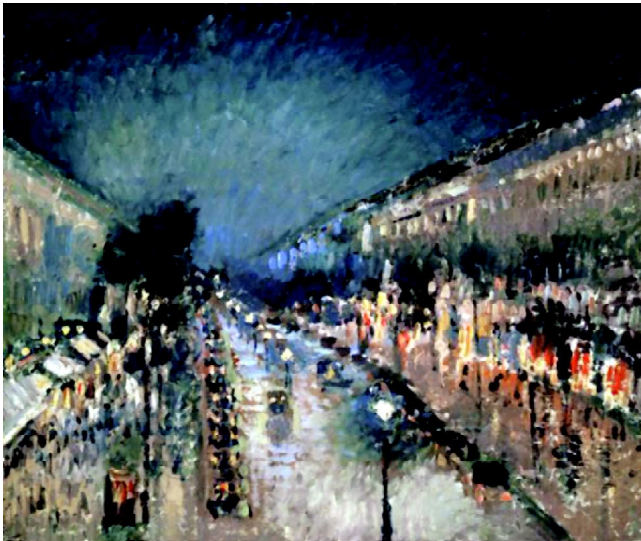

Monet: *A felkelő nap impressziója*

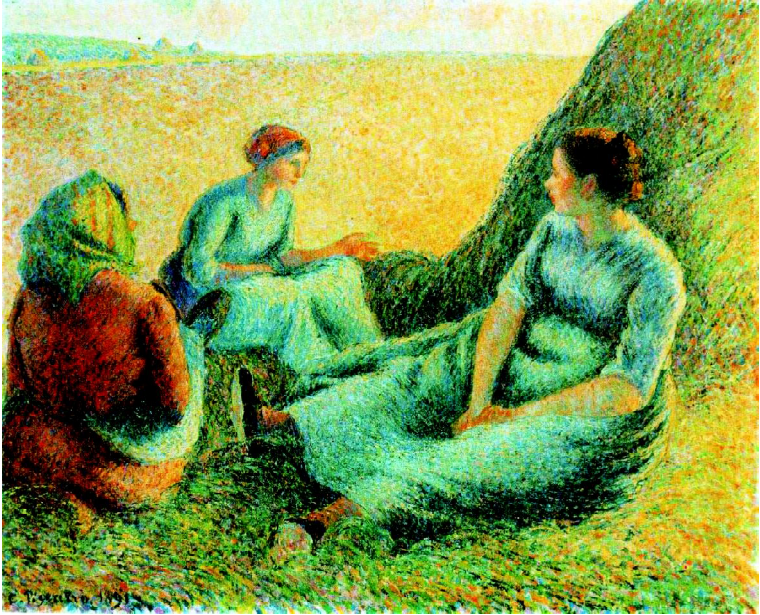

Edouard Manet: *A Folies-Bergère bárja*

kialakulását nem a palettára, hanem a szemre bízta. A kritikusokat éppen ez a „befejezetlenség”, ez a látszólag „hanyag” technika háborította fel. Az új utakon járó művészek 1874-ben önálló kiállítást rendeztek Párizsban. A képek között volt **Monet** *A felkelő nap impressziója* című híres festménye. Ennek címe után nevezték el – kezdetben gúnynévként – az új festészetet. Monet képe reggeli ködben úszó kikötőt ábrázol. A részletek, a kontúrok elmosódnak, a kompozíció „laza”. A tulajdonképpeni élményt a fény hajnali derengő

Pierre Auguste Renoir: *Párizsi utca*

Camille Pissarro: *Szénagyűjtők*

Edgar Degas: *Táncosnők*

Paul Cézanne: *Kártyázók*

Szinyei Merse Pál: *Majális*

vibrálása, a víz és a pára elillanó hangulata kelti. Monet különösen vonzódott a vízhez, a csillogó, párás, vibráló felületekhez (*Fürdőhely, Vasútállomás télen*).

Az impresszionisták közé tartozik **Edouard Manet** (e.: edúár mané, 1832–1883) – *A Folies-Bergére bárja, A roueni székesegyház* stb., **Pierre Auguste Renoir** (e.: pier ogüsztt rönoá, 1841–1919) – *Páholiban, Párizsi utca, Az esernyők*, továbbá **Camille Pissarro** (e.: kamij piszáro, 1830–1903) – *Szénagyűjtők*, **Edgar Degas** (e.: dögá, 1834–1917) – *Táncosnők*, **Paul Cézanne** (e.: pól szézánn, 1839–1906) – *Kártyázók*, **Alfred Sisly** (e.: sziszle, 1839–1899) és még sorolhatnák a festőket és műveiket. A nemzetközi szakirodalom számon tartja **Szinyei Merse Pál** (1845–1920) *Majális* című képét is.

A zenetörténet általában nem használja a szimbolizmus-impresszionizmus fogalmát, s ez érthető is, hiszen a zene eleve „szimbolikus” jellegű. Mégis a korszak bizonyos zenei törekvései rokoníthatóak az irányzatokkal. Ezeknek a kiindulópontja részben **Wagner**, részben **Liszt Ferenc** művészete. A festőiség a zenében úgy nyilvánult meg, hogy a hangzás elsődleges lett a dallammal szemben. Feltétlenül itt kell említenünk **Maurice Ravel** (e.: morisz ravel, 1875–1937), **Claude Debussy** (e.: klód dőbüsszi, 1862–1918) nevét. Zenéjükben az irányzat esztétikai újdonságát a valósághoz, a valóság látszatának megteremtéséhez való újszerű viszony jelenti.

A SZECCESSZIÓ

A XIX. század végének, a XX. század elejének stílusa. A szecesszió szó jelentése ‘kivonulás, elszakadás, elkülönülés’. Eredetileg politikai fogalom, az észak-amerikai államok Észak-Dél háborújából, a XIX. század hatvanas éveiből származik. Később a müncheni, majd a bécsi festőművészek akadémiámustól való elkülönülésére utal. A **szecessziós művészet** és művészetfelfogás **fő célja** az volt, hogy a historizálással szembe fordulva **új, modern környezetet teremtsen, elszakadjon a történeti formáktól**. Az „unt stílusok” tagadását, a tőlük való elszakadást jelzi. Lázad mindennel szemben, ami konzervatív. Ezért állította Ady: „...*az én szecesszióm a haladás harca – a vaskalap ellen.*” A valóság újjáalakításának igénye és vállalása jellemzi, eszmei alapja a csalódás, kiábrándulás, menekülési vágy. A művészet a lázadás, a tagadás eszköze, „*a művészet az öröm forrása, az élet vigasza*”. Individualitás jellemzi. Gazdagon él olyan díszítőelemekkel, melyek jellegzetesen leegyszerűsített természeti formák. Az impresszionizmustól, szimbolizmustól nehéz elkülöníteni, ezért nem pusztán stílus, inkább esztétikai törekvés. Mozgalmainak elnevezései között található az új romantika, a Jugendstil. A festészetben a svájci **Ferdinand Hodler** (1853–1918, *A nappal*, a *Kiválasztott*), az osztrák **Gustav Klimt** (1862–1918, *Adele Bloch-Bauer álló*

képe) és a magyar **Rippl-Rónai József** (1861–1927, *Nő kalitkával, Őreganyám*) a mestere.

Az irodalmi szecesszió jellemző témakörei: nosztalgia a természet iránt, férfi-nő viszonya, erotika, a betegségek megszépítése, halálvágy, démonikusság, világvégi, bágyadt hangulat, az egyéniség új felfogása (minden ember titok, kiismerhetetlen külön világ). Díszítőmotívumait túldíszítettség, dekorativitás, alliterációk kedvelése, bizarr hanghatások, játékos rímtechnika jellemzi (Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád). Néhány díszítőelemével egyik forrása lett az expresszionizmusnak, a lényegre törő stilizációval pedig az absztrakt művészet kialakulását segítette elő.

A magyar irodalmi szecesszió képviselői: Gozdsu Elek, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Szomory Dezső, Ady Endre, Krúdy Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád.

1. Miért alakult át a líra a XIX. század második felében?
2. Milyen volt a kor társadalmi-politikai helyzete?
3. Ki volt Leconte de Lisle?
4. Milyen stílusirányzatok alakultak ki az irodalomban, festészetben és zenében?
5. Mi a l'art pour l'art? Ki volt Théophile Gautier?
6. Magyarázd meg a szimbólum és a szimbolizmus jelentését!
7. Mi a különbség a korai szimbólumhasználat és a szimbolizmus stílus-korszakként való elterjedése között?
8. Mi az impresszionizmus lényege? Kik alkottak ebben a stílusban a költészetben, festészetben, zenében?
9. Mi a szecesszió? Sorold fel jellemző témaköreit!
10. Kik a magyar szecessziós festészet jelentős alakjai? Röviden jellemezd egyikük művészetét!

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

A szimbolizmus kialakulása Franciaországban a polgári társadalom fejlődésének nagyarányú kibontakozásával függ össze. A XIX. század közepén megváltozott az életmód, átalakult a kultúra, új természet- és társadalomfilozófiák jelentek meg. Egyre nagyobb méreteket öltött az urbanizáció (városiasodás), s ezzel párhuzamosan nemcsak az életkörülmények javultak, hanem nőtt az elidegenedés, a magány, az emberi élet céltalanságának tudata is. A szimbolizmus bizonyos értelemben reagálás a polgári társadalom sajátos piaci logikájára. A szimbolisták szemben álltak a realista, naturalista irodalmi hagyománnyal, de a parnasszista iskola törekvéseivel is.

**CHARLES
BAUDELAIRE**
(1821–1867)

A modern francia líra legelső költője **Charles Baudelaire** (e.: sárl bódler). „Baudelaire a szavak szuverén ura volt. Úgy tudta összeválogatni őket, hogy legszörnyűbb látomásai is bűvös és szép visszhangot csendítenek a lélekben ... Varázsának egyik titka talán az, hogy verseiben nincs meg az a harmónia tartalom és forma közt, amelyet a tankönyvek előírnak: lázadó és bomlasztó érzéseit szigorúan zárt, gyémántosan kicsiszolt formák közé szorította, a versírásban nem ismert elégedettséget...” (Szerb Antal: *A világirodalom története*. 1941., 584. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

Gazdag polgári családban született 1821. április 9-én Párizsban. Már hatévesen elvesztette idős édesapját, mostohaapja pedig sok szenvedést

okozott neki. A jólétet elszegényedés követte: apai örökségét elpazarolta. Ifjú korában tett nagy tengeri utazása az Indiai-óceánon élete végéig meghatározó élménye maradt, költészetének visszatérő motívumai az egzotikus tájak, nők és az utazás.

A polgári életet elutasította, tudatosan lázadt ellene. Bohém, nagyvilági életet élt, extravagáns volt öltözködése, kábítószeret fogyasztott, egyszerre volt az érzéki, szabad szerelem és a tisztán szellemi szerelem hirdetője, költészetében is megjelenik hit és hitetlenség ellentéte.

Sokat szenvedett művész volt. Magánéleti problémái (anyagi gondok, anyjával, mostohaapjával való ellentétei) mellett támadások érték a kritika és a hatalom részéről is. *A Romlás virágai* miatt – erkölcstelenség vádjával – perbe fogták, el is ítélték. Öngyilkosságot is megkísérelt, élete végén pedig még távol-keleti útján szerzett vérbaja miatt megbénult. Utolsó hónapjaiban egy párizsi idegszanatóriumban ápolták a magatehetetlen embert. 1867. augusztus 31-én édesanyja karjai közt halt meg.

Művei • Alkotói tevékenységét bohémsága, a külsőségekben szándékos botránykeltés mellett a kemény, tudatos munka, a pontosság, alaposág jellemzi. Bár életműve nem nagy, tanulmányai, kritikái, s nem utolsó sorban kötetei: **A Romlás (Rossz) virágai**, 1857, **A fájó Párizs a Kis költemények prózában**, 1869 nagy műgonddal, jelentős ismeret-apparátussal és szerkesztettséggel készített alkotások.

A költészetben és az elméletben az ő írásai indítják el a változás folyamatát, a legtöbb impresszionista-szimbolista költő példaképként tekintett rá. Ami az impresszionista költészet lényege, s amely alapján élesen elhatárolható a romantikus lírától, annak gyökerei – látomásság, asszociativitás, jelképiség, a lírai én megalkotottsága, „szerepbe helyezése” – az ő költészetében jelentek meg.

Spleen • Jelentős hatást tett az utókorra életidegenségének, a kiábrándultság összetett érzésének (spleen) megfogalmazása. Az érzelmi-gondolati ambivalenciák (két ellentétes érzelm, pl. szeretet és gyűlölet együttes megnyilvánulása ugyanazon személy vagy tárgy iránt), a bizonytalan és pesszimiztikus jövőkép, a személyes drámaiságát is jelző dekadencia (hanyaglás, visszaesés) nem szerep, hanem a modern ember bizonytalansága. Baudelaire számára a dekadencia nem póz és nem is cinikus-szkeptikus életfilozófia, hanem a világ és az én megélt-átélt ellentmondásos viszonyainak, személyes csalódásainak művészeti kifejezése.

A ROMLÁS VIRÁGAI

A kötet Baudelaire egyetlen verseskötete 1857-ben jelent meg (100 költeményt tartalmazott). Az ajánlás Th. Gautier-nek szólt. A kötet botrányt okozott. A költőt perbe fogták néhány „erkölcstelen” verséért. V. Hugo levelet írt neki, melyben többek között ez állt: „...ön új borzongást teremtett”. A

gyűjtemény máig is megőrizte hatását, frissességét, s közvetve vagy közvetlenül mindent befolyásolt, ami utána következett. A kötetben összesen hat ciklus szerepel, az első – *Spleen és Ideál* – a legterjedelmesebb. Ezt követi a *Párizsi képek*, majd *A bor*; *A Romlás virágai*, *Lázadás* és végül *A Halál*. A kötet a szerző szándéka szerint **A pokol tornáca** címmel jelent volna meg, Baudelaire csak kiadója kérésére változtatta meg az eredeti címet. A költő rendkívül lassan, hihetetlen mügönddal dolgozott. Tartós kitartással küzdött szinte minden szóért, minden árnyalatért. Készen, tökéletes formában akart jelentkezni a nyilvánosság előtt. Megjelent írásait is folyton javította, csiszolta. A ciklusokba szerkesztett kötetkompozíció a korábbi évszázadok költészetében is előfordult. Baudelaire tematikus kompozíciós modellje szolgált mégis alapul az európai impresszionista-szimbolista költészet néhány alakja, Rilke és Ady számára. A második kiadás 1861 tavaszán hagyta el a sajtót, 35 új verssel gazdagodva. A harmadik, végleges kiadás csak a költő halála után egy évvel került piacra, 1868 decemberében. 157 vers található benne.

A kötet francia címét **Fleurs du Mal** (e.: flór dü mál) a magyar fordítás jól megközelíti, de mégsem adhatja vissza teljesen annak többértelműségét. A Mal szónak az indoeurópai nyelvekben összetett jelentése van: egyszerre idézi fel a rosszat, a gonoszt, a testi bajt, a betegséget, a kárt, a gyötrelmet, a veszteséget és a fájdalmat. A cím kontrasztja azt az ellentétet sugallja, amely áthatotta és meghatározta Baudelaire egész életét, lelki drámáját: a rosszból, a romlottságból a művészet virágait fakasztotta, a megunt és megvetett világgal szembeállította az örök szépséget, melytől „*enyhül a rít világ s könnyül a lomha perc*”.

Baudelaire a szépségimádat esztétikáját a nagy amerikai költőtől, **Edgar Allan Poe**-tól (1809–1849) tanulta. Poe szerint a költészet célja nem az igazság és nem az erkölcsi tanulság, hanem „a szépség ritmikus megteremtése”. Benne tudatosodott először a tanítástól, politikai, valláserkölcsei és egyéb eszméktől mentes „tisztá költészet” fogalma. A költő feladata eszerint a „rajongó erőfeszítés a felsőbbrendű Szépség elérésére”. Ezt a Szépséget nem a való világban kell keresni, hiszen a látható, érzékelhető jelenségek egy rejtett, titokzatos valóság jelképei csupán; az egész érzéki valóság „jelképek erdeje”. (dr. Mohácsy Károly: *Irodalom III. Bp.*, 2001. 184. o.)

Ezt az újfajta költői látásmódot elsőként Baudelaire „fogalmazta meg” *Kapcsolatok* (1857) című szonettjében. A vers **A Romlás virágai** kötet *Spleen és Ideál* ciklus egyik híres alkotása, sorban a negyedik. Programvers és ars poetica. A költemény versformája az egyik legzártabb, klasszikus forma – a *szonett*. Baudelaire számos költeményéhez választotta e formát, s a többi impresszionista költő életművében is gyakori. A forma zártága, rövidege, kötöttségei (szótagszám, rímképlet) látszólag mond csak ellent az impresszionizmus konvenció-ellenességének. Éppen azt hangsúlyozza, hogy nem a hagyományos formák megbontása, széttörése az új költészet lényege – a tartalmi és stilisztikai újítások tökéletes összhangban állhatnak a szigorú, kötött formával.

A Szabó Lőrinc fordításában legismertebb vers témáját tekintve is klasszikusnak mondható. A téma ugyanis a *természet*, a természet harmóniája, a természet alkotó elemeinek, illetve az embernek és a természetnek viszonya. Baudelaire versének indító kijelentése sok szállal kötődik a korábbi századok allegorikus természet-értelmezéséhez: az első metafora, a *természet templom* (a fák e templom oszlopai), szent hely, Isten földi „lakhelye”. A templomba lépő ember, amíg ismerte a rítust, míg részese volt a kultusznak, addig tudta, hogy hol a helye ebben a világban. Baudelaire „embere” csak vendég, számára az élő természet már csupán jelkép – „*Jelképek tengerén át visz az ember útja ...*”, az ember oly mértékben távolodott el a természettől, hogy a jelképes jelentés már elhomályosítja a valóságot.

A természet tökéletes egységének, a minden mindennel való összefüggésének titokzatossága fogalmazódik meg a második szakaszban. A fény és a sötétség ellentétpárja (*éjszaka*) jelképezi a harmóniát. A természet harmóniájának hordozói azok az ingerek, melyek érzékelésére minden ember képes: színek, hangok, illatok. Ebben az egyetemes összefüggésben elmosódnak a különböző érzékszervek határai. Benyomásainkban sem különülnek ezek, csak a tudat választja szét őket egymástól. Különleges illatokat sorol fel a költő, amelyek a szinesztéziák (a metafora egyik alfaja: különböző érzékelési területek összekapcsolása) meghökkentő képzettársításai, például: „*oboa-édes, zöld szagok*” és metonimikus, jelzős azonosítások „*győzelmések, romlottak, gazdagok*” mellett a markáns illatú illatalapanyagok: ámbra, mosusz, tömjén, benzoé felsorolása különleges hatást kelt, hisz a szagok, illatok tulajdonképpen felidézhetetlenek.

Az emberben tehát él a harmónia, ha „átengedi magát” a természetnek, akkor képes ezt a kapcsolatot újra érzékelni, érteni. A „*vendég-ember*” a maga által teremtett jelkép-erdőből e kapcsolatok segítségével találhat vissza a való természet világába, melyhez maga is tartozik, így lelheti meg önmagát.

Baudelaire legmélyebb élménye lehetett az emberi természet kettősségének átélése, hogy az emberben benne él az állat és az angyal is, a romlottság és a tisztaság is. Sok-sok versében szólaltatja meg az ember gyarlóságát, a züllés undorát s a vágyakozó sóvárgást az Ideál felé:

*Mikor a részegek a hó- s vérszínű hajnal
jöttén sajogva már érzik az Ideált,
rajtuk titkos erő üli meg bosszúját
és az ittas barom mélyén felsír egy angyal.*

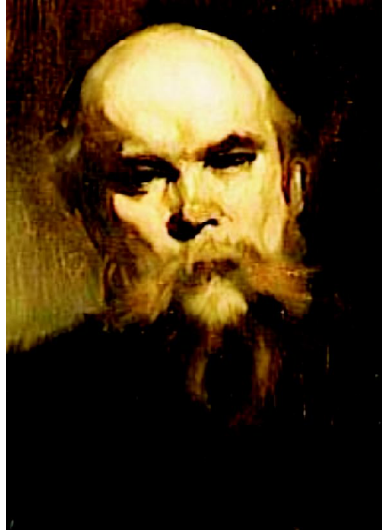
(A lélek hajnala, Tóth Árpád fordítása)

Összegzés • Baudelaire életét és költészetének témáit is végletes ellentétek jellemzik. Mesterséges gyönyörök mámorában, bűnben és szennyben élt, de valójában a tisztaság megszállottja volt. Egyre mélyebbre hullt a földi élet poklába, közben lelke a „lét fölött lebegett”, „túl a szférák örök csillagöves

határán”. Egy fokozatosan elzúlló félvér nőhöz, Jeanne Duvalhoz, a „fekete Vénusz”-hoz láncolták erotikus vágyai, s ugyanakkor éveken át kereste a biztonságot és az üdvözülést a tiszta, anyagi szerelemben. A titokban, eszményien szeretett nő, Madame Sabatier volt. Rendetlen és szertelen életet élt, de folyton a rend, a rendszeresség után sóvárgott. Egész léte hatalmas lelki dráma, örökös vergődés és kiábrándító való és a valóság fölé emelő eszmények között.

1. Hogyan foglalnád össze a szimbolizmus ideológiai hátterét?
2. Milyen hatással volt Schopenhauer világnézete a francia költőkre?
3. Ki volt a szimbolizmus első jelentős alkotója?
4. Milyen élmények határozták meg Baudelaire életét?
5. Mi jelent meg 1857-ben? Hány ciklus szerepel a kötetben?
6. Kitől tanulta Baudelaire a szépségimádat esztétikáját?
7. Elemezd a *Kapcsolatok* című szonettet? Mi a vers fő gondolata?
8. Olvasd el *Az Albatrosz* című Baudelaire verset! Miért allegorikus költemény? Kinek a sorsával azonosítható a madár sorsa? Melyek a vers fő motívumai?
9. Kit hívott Baudelaire a „fekete Vénusz”-nak, és kit a „fehér istennő”-nek?
10. Th. Gautier – a kortárs parnasszista költő – így jellemzi Baudelaire-t: „...szép és lusta, gőgös és kényes ...”. Mennyiben találó ez a leírás?

**PAUL
VERLAINE**
(1844–1896)

Paul Verlaine-t (*e.*: pol verlen) Szerb Antal a legfőbb szimbolistának tartja, aki a hangulatok fejedelme, az átsuhanó sejtelmek, a tárgyaltalan bánat, a felzokogó emlékezés, a fáradtság, a „szövegtelen románcok”, a jóság után való sóvárgás géniusza. (A világirodalom története. 1941. 749. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

Metz-ben (*e.*: mesz) született 1844. március 30-án jómódú polgári család sarjaként. Élete is kettős volt, mint költészete: egyszerre volt hivatalába járó polgár és lázadó bohém; komoly családapa és züllött alkoholista; családját Rimbaud-ért elhagyó homoszexuális; mélyen hívő vallásos ember és anti-klerikális ateista.

Életének döntő fordulata volt a francia-porosz háború (1870–1871) és Rimbaud-val való megismerkedése. A fiatal zseni-költőhöz fűződő kapcsolata legendássá vált, viszonyuknak végül egy máig nem teljesen tisztázott gyilkossági kísérlet vetett véget, Verlaine brüsszeli szállásukon kétszer rálőtt a szakítani akaró Rimbaud-ra, s a csuklóján meg is sebesítette. Verlaine-t a belga hatóságok letartóztatták, s a bíróság kétévi börtönre ítélte. Mélységek (börtön) és magasságok (sikerek, elismerés) jellemezték életét, melyben – szabadulása után – egy rövid nyugalmas periódus következett. Hazautazott Párizsba, dolgozni kezdett, de hamarosan ismét visszatért régi életéhez: csavargott, hónapos szobákban tengődött, visszasüllyedt az alkoholba, a züllésbe, a szegénységbe és a betegségbe. Reuma húzta görcsökbe, egyik lábára megsántult, cukorbeteg lett, állandósultak szívpanaszai és főképp gyógyíthatatlan alkoholista volt. 1894-ben Leconte de Lisle halála után megválasztották a költők fejedelmének (ő volt a modern katolikus költészet

egyik megteremtője), de ekkor már alig hagyta el az ágyat. Szánalmas nyomorban halt meg Párizsban 1896. január 8-án.

Költészetének kettőssége • Költészetének szélsőséges kettősségét mutatja két verseskötete: **Szeretet** és **Párhuzamosan** (1888–1889). A **Szeretet** vallásos, barokkos szépségű versei mellett a másik kötet érzékisége, szörnyű látomásai döbbenetes ellentétei az első kötet versvilágának. A második kötet verscíme arra utal, hogy ezek a versek az előző kötet verseivel egy időben születtek.

A megértés, a megtalált hit verseit tartalmazza az 1881-ben megjelent **Jóság** című kötete, amelyet a börtönből való szabadulása után jelentetett meg. Szintén vallásos költeményeket közöl az **Egykor és nemrég** (1884) című kötete. A **Párhuzamosan** kötet szélsőségeit példázza az élete utolsó szakaszában megjelent – a korábbi művek színvonalát csak ritkán elérő – néhány kötete: **Meghitt liturgiák** (1892) és **Szitkozódások** (1896).

Verlaine a varázslatos pillanatok költője, nem teljességre törekszik, mint Baudelaire vagy Mallarmé (1842–1898, francia szimbolista költő és műfordító), de a hangulatokat talán egy költő sem tudja oly szépséggel megörökíteni, mint ő. A francia nyelv egyik legnagyobb mestereként tartják számon. Kedvelte a klasszikus formákat, például a szonettet, legjellemzőbb műfajai a dal (chanson) és a hangulatfestő miniatűr (kisebb művészeti tárgyú írás).

KÖLTÉSZETTAN

Az 1874-ben megjelent **Egykor és nemrég** című kötetében olvasható a *Költészettan*. A versben Verlaine az új költészet fő téziseit és saját ars poeticáját fogalmazza meg: a költészet nem más, mint *zene* (ritmus), *hangulat* és *árnyalat* – minden, ami képes az ellentéteket önmagában is kifejezni. Sem a világban, sem az emberben nincs egyértelműség, szabály, igazság – minden összetett, s a világ lényegét csak az összetettségben találhatjuk meg.

Olyan hagyományos értékek és alapelemek, alapvető érvek ellen emeli föl szavát – mint nyelv, retorika, rím –, melyek nélkül a költészetet nehéz elképzelni. Világos azonban az is, hogy költészeteszményének lényege alapvetően a tudatosság, a mesterségbeli tudás érvényesítésének kerülése.

Az impresszionizmus lényegét próbálja megfogalmazni. Az új költészet, az új művészet lényege a pillanat, a hangulat megragadása, külső és belső világ „*összeolvadása*” s a folyamatos változás. Az értelmi üzenet másodlagos: „*Ha szókat írsz, csak légy hanyag*”, „*A gyilkos Csattanó gaz úr*”, „*Szónoklat? Törd ki a nyakát*”, elsődleges a zeneiség. A tartalmas, elgondolkodtató mondatok, gondolatok helyett inkább a szavak jelzésértéke, asszociatív (társító, egyesítő) jelentése, hangulata a fontos.

A zene, zeneiség nyomatékos hangsúlyozása – „... *édes a tétova ének*”, „*ó, fivola és kürt összebékül*” –, a képzőművészet eszközeire való folyamatos utalások – „*Mert csak te kellesz Árnyalat / és semmi Szín ...*”, „*szent Azúr*” – valódi újdonságot jelentenek. Azt közvetítik, hogy az új költészetben elmosódnak a művészetek közötti határok, a költészet eszközzrendszere ki-

egészül a zene és a festészet eszközeivel, s nem csupán a fogalmak, a megfogalmazás szintjén, hanem az érzékelés és befogadás szintjén is. A művészetek szinte azonossá válnak egymással: a szavak, szókapcsolatok szerepe hasonlít például a festészetben alkalmazott színkeverésre vagy a zenei motívumokra.

A megfogalmazott tan természetesen nem mint megvalósított mű, hanem mint esztétikai elv és eszmény érvényes, de tökéletesen kifejezi azokat a célokat, elképzeléseket, melyek az impresszionista-szimbolista költészet általános esztétikai törekvései voltak. Ezt fogalmazza meg a zárómondat is: minden, amiben működik a tudatosság, minden megalkotott mű „*csak irodalom*”, az új művészet, a költészet ennél magasabb rendű, mert a tudat az érzékelés számára megragadhatatlan. Nem az irodalmat, hanem a hivatalos, a nagybetűs, az akadémikus, a sznobok irodalmát veti el a költő. Verlaine a mons-i börtönben írta ezt a versét. Talán ez is jelképes: szenvedély és szenvedés szorításában született.

Verlaine más műveiben is hangsúlyozza, hogy a hagyományos értékek vagy nem érvényesek, vagy új értelmet kell nyerniük, de a verlaine-i tézis szerint nem gondolati, filozófiai értelmezésre van szükség, hanem művészire. A valóság taszító látszat, az igazi lényeg a valóság mögött van, a „*világ csak hangulat*”.

Összegzés • Verlaine szimbolista is, mert egy érzést, lelki tartalmat a külvilág érzékletes képeinek segítségével sejtet meg, impresszionista is, mert egy futó, pillanatnyi hangulatot rögzít, old fel a vers dallamában. A hangulatok világát a német és angol romantika ösztönös kísérletei után ő fedezte fel igazán a költészet számára. Falevélhez hasonlította magát, amelyet a rossz szél ide-oda hord, bölcsőhöz, amelyet egy kéz ringat barlang fenekén; végtelen akarategyensége kiszolgáltatta a hangulatoknak, beteges alkata magasabb célt szolgált, beteg volt, hogy ekkora költő lehessen.

A magyar költők közül nagy hatással volt Adyra, a nyugatosokra, de még az Ezüstkor költőire is.

1. Mikor találkozott Verlaine Rimbaud-val? Meddig tartott a barátságuk?
2. Verlaine Baudelaire-t ünnepelte mestereként, a szimbolizmus költői programját azonban mondhatni ő adja meg egy versével. Mi a címe ennek a versnek?
3. Melyek a vers főbb gondolatai?
4. Olvasd el az *Őszi chanson* című verset! Milyen illusztrációt tudnál elképzelni a vershez (zene, rajz), mely képes volna érzékeltetni a vers hangulatát?
5. Milyen hangulatot örökít meg a vers?
6. Az első versszak mély magánhangzói milyen érzést ébresztenek benned?
7. Ki fordította magyarra a verset?
8. Melyik két kötetével bizonyíthatod Verlaine költészetének kettősségét?
9. Jellemezd Verlaine vallásosságát!
10. Melyik háborúban vett részt személyesen Verlaine? Mikor volt és ki harcolt ki ellen?

**JEAN-NICOLAS-
ARTHUR RIMBAUD**
1854–1891

Jean-Nicolas-Arthur Rimbaud (e.: zsan-nikola-artúr rembó) a világirodalom „csodagyereke”. A francia szimbolista líra harmadik nagy egyénisége három év alatt, 19 éves korára teremtette meg életművét, később már nem írt újabb verseket. Ezért is nevezik „kölyök zseninek”, vagy Victor Hugo nyomán „kamasz Shakespeare”-nek. Gondolkodásmódjára a kamaszos szembenállás, a lázadás jellemző, és ez vezette el költői pályafutásának végén a kötött formájú verstől a prózakölteményig. Még nem volt 20 éves, amikor végleg lezárta írói pályafutását, és semmiféle szépirodalmi művet nem írt többet.

ÉLETPÁLYÁJA

1854. október 20-án született Charleville-ben (e.: sárlövill). A fiút anyja bigott (vakbuzgó, vakhitű) szellemben egyedül nevelte, mert apja, a nyughatatlan katonatiszt elhagyta családját szigorú katolikus iskolába járt és kiváló tehetségnek bizonyult. Csak 15 éves volt, amikor virtuóz (mesteri, tökéletes) latin nyelvű verseivel csodálatba ejtette tanárait és iskolatársait. 1870 augusztusában megszökött hazulról és a francia-porosz háború zavaros időszakában Párizsba ment. Mivel pénze nem volt, már a pályaudvaron letartóztatták, mert élelmet lopott. Innentől élete a szökések és csavargások története. 1871 szeptemberében kötött barátságot Paul Verlaine-nel. Kapcsolatuk szerelemmé érett, örömeivel és gyötrelmeivel felnőtté avatta a kamasz fiút. A párizsi bohémvilág életét élték, ennek legfőbb ismertetőjele a polgárpukkasztó attitűd, a megbotránkoztatás és a botrány. Együtt bebarangolták Belgiumot, Londont és Dél-Angliát. Verlaine még családját is elhagyta érte.

Kapcsolatuknak Verlaine pisztolylövése vetett véget. 1873 után felhagyott a költészettel. További életét a csavargás, a kereskedelem, az egzotikus utazások töltötték ki. A hetvenes évek második felében Európában kóborolt, később a holland idegenlégió egyik hajóján Jávára is elvetődött. Innen egy skót tengerjárón tért haza, matrózként. Járt Stockholmban mint kiskereskedő, majd az afrikai utazások következtek. Kalandos élete valójában menekülés, elutasítása a józan polgári életformának, amelynek ürességét gyermekkorában alaposan megtapasztalta. De menekült önmaga elől is, lázadó szelleme nem tűrte sokáig az egyhangúságot. Az európai ember számára szinte elviselhetetlen körülmények között eltöltött évek aláásták egészségét. 1891. november 10-én, harminchét évesen Marseille-ben halt meg. Halálával szinte egy időben vált világhírű költővé.

MUNKÁSSÁGA

1870-ben írta első francia nyelvű verseit. Végigjárta a francia líra egész skáláját, „felpróbálta magára a francia költészet összes ruháját” (Mohácsy Károly: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2006. 139. o.), de hamar ki is nőtte ezeket: elődeit, kortársait nemcsak követte, hanem egyben parodizálta is.

A három alkotó esztendő három élesen elváló korszakra oszlik.

Első korszak (1870–71). Témái között a kamaszos erotika, a szabadságért való rajongás, a zsarnokság gyűlölete, a társadalmi igazságtalanságok miatti felháborodás, a kisemmizettek iránti részvét szerepel. Első versei: *Napfény és hús*, *A kovács*, *Az első este*. Leghíresebb remeklése az első költemények közt *A meghökkentek* (1870), ami fokozódó szociális érzékenységének tanúbizonysága. Ez az érzékenység a Kommün időszakának verseiben teljessé vált ki legjobban: *Párizsi csatadal*, *Jeanne-Marie keze*. Szinte minden ellen lázadozott, ami körülvette. Szökéseinek és csavargásának költői termése a tíz szonettből álló sorozat, mely vándorlásainak valóságos, realiztikus „úti-naplója”. Személyes sorsának és az ország háborús helyzetének ötvözete jelenik meg bennük. Idill és tragédia sajátos együttese: *A völgyben egy katonatiszt alszik* (1870). A kamasz bájos szereleméhsége szólal meg *A Zöld Hordóban s A kísértő* című költeményekben. Mindkettő ihletforrása egy-egy cselédlány iránti finoman ébredező vágyakozás. A tizedik szonett – a *Kóborlásaim* – elragadó önarckép az elnyűtt ruhában és „sebzett” cipőben vándorló ifjú poétáról. Ebben a korszakában írja híres versét: *A magánhangzók szonettjé-t*, a magánhangzók színéről és úgymond, lelki tartalmáról. Költészetének legjelentősebb darabja *A részeg hajó* című költemény, a kalandvágy, féktelen szabadságszeretet és messze tengerek hívásának páratlan remekműve.

Második korszak (1871–72). Fokozatosan búcsút mondott a kötött formákban írt verseknek. Ekkor lázadása már maga a költészet ellen irányul. Megundorodik mindentől, amit az emberek előtte írtak és festettek, előlről kell

kezdeni az egészet. Így találja fel „módszerét”, a Látnok Elméletet. Próza-költevényeket kezdett írni, amelyek **Les Illuminations** (e.: léziluminászion) gyűjtőcím alatt váltak ismertté az irodalomban. A magyar fordítás *Színvázlatok* címen közli ezeket az írásokat. Rimbaud szándékosan felidézett látomásainak gyűjteménye a színek és formák vad káosza, épületek, tájak és néptömegek vonulnak el szemünk előtt. Értelmüket nem szabad keresni, úgysem lehet fogalmi úton megközelíteni. Ezek a látomások állandó sebes mozgásban vannak, egymásba olvadnak és kiszorítják egymást.

Harmadik korszak (1872–73). Verlaine-nel való szakítása után Rimbaud befejezte a pár hónappal korábban megkezdett **Egy évad a pokolban** című, főleg prózát, de verseket is tartalmazó művét. Leszámolás ez a könyv az irodalommal, lezárása költői pályafutásának. Látnoki stílusban elmondja, hogy a víziók sem vezetnek semmire, „hazugságból táplálkoztam”. 19 éves ekkor, s ezután semmit sem ír többé. Az **Egy évad a pokolban** füzetcskéje 1873 októberében jelent meg Brüsszelben 500 példányban a szerző költségén. Rimbaud kezébe egy sem került. Anyja megígérte, hogy fedezi a kiadás költségeit, de a kész könyvekért nem volt hajlandó fizetni. Csak 1901-ben derült ki, hogy az eltűnt példányok a kiadónál lappanganak.

Látnoki költészet • Rimbaud költészetét látnoki költészetnek nevezi az irodalomtörténet – tegyük hozzá, nem alaptalanul. Költővé formálódásában saját képességei mellett jelentős Baudelaire költészetének hatása. A költők fejedelme, a „legelső látnok” újító törekvéseinek folytatására készült Rimbaud. 1871. május 13-án, illetve 15-én egy-egy levelet küldött két tanár-barátjának, Georges Izambard-nak (e.: zsorzs izambár) és Paul Demeny-nek (e.: pol dömöni). Ezek azok az úgynevezett **látnok-levelek**, amelyekben újszerű ars poeticáját fogalmazta meg. A második levélben ezt írta: „*Azt mondom, hogy látnokká kell válnunk, látnokokká kell tennünk magunkat. A Költő azzal válik látnokká, hogy hosszú, roppant, meggondolt munkával összezavarja összes érzékeit. A szeretet, szenvedés és örület minden formáját; megkeresi önmagát, kimer magából minden mérget, és csak azok sűrített lényegét tartja meg magának. Kimondhatatlan szenvedés, amelyben szüksége van minden elképzelhető hitre, emberfeletti erőre, amelyben nagy beteggé, nagy bűnössé, nagy átkozottá válik – s a legfőbb dolgok Tudójává! – Mert elérkezik az ismeretlenhez!*” (Diószegi M., Fábíán M.: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2004. 162. o.)

Sajátos költői ars poeticájának első megfogalmazása is pontosan érzékelteti azt a szándékot, amely szerint Rimbaud a világ mélyebb és rejtett rétegeit csakis a látomások erejével kívánja feltárni.

KÓBORLÁSAIM

1870 második felében a stíluspróbálgatások, témakeresések, zseniális másolatok és könyvélmények után jutott el önmagához, saját témáihoz. Kétszer

is megszőkött otthonról (Párizsba, Belgiumba), sokat gyalogolt, csavargott, s utazásainak élményeit tíz szonettben örökítette meg. Ezt az „útinaplót” a tizedik szonett, a *Kóborlásaim* című költemény, első alkotói korszakának gyümölcse zárja le.

A vers legelső elolvasása is meggyőzhet bárkit, hogy a fiatal költő már nem utánozza sem Verlaine álmatag hangulatait, sem Baudelaire vagy a pamasszisták szépségimádatát. Együtt szól benne a középkori vagánköltészet hangja, a romantika őszinte kitárulkozása, a hitehagyottság, az önbizalom. A kezdeti, áradó formákban megnyilvánult lendület itt belsővé válik. A nyárs-polgári életelveket megvető, „ronggyá rohadt” ruhában, a nehézségeknek fittyet hányó „egy árok volt az ágyam”, a Múzsáját kóborolva, a szabad ég alatt elszántan szolgáló kamasz-költő megkapó önarcképe ez a szonett. Az önirónia, a bizarr játékosság és a lírai megrendülés váltogatja egymást a versben, s ez az ismétlődő hangnembváltás teszi oly őszintén eredetivé, vonzóvá a költeményt.

Összegzés • Rimbaud, bár a versírást igen korán abbahagyta, költészete mégis összefoglaló értelmű, az élet megváltoztatásának szándéka helyett egy új, értékzavarokkal, eszménykereséssel küzdő világ költői summázását hozta. A költészet mint magánbeszéd jelenik meg verseiben, poézisének lényege a látomások teljes felszabadítása, a látomásos képáradat. Versei mintegy leszál-lást jelentenek az ösztönvilágba, ennél fogva műveire jellemző a gondolati, érzelmi villódzás, a sokértelműség, illetve a „hű” értelmezés nehézsége.

Egy költő, akiből nem maradt fenn más, mint egy csodálatos kamaszkor. A három alkotó esztendő is három élesen elváló korszakra oszlik és volta-képpen csak első korszakában volt igazán költő, a szó megszokott értelmében, első korszakában, amikor a vak géniusz, Claudel (e.: klodel, 1868–1955) francia költő szavaival, „úgy tört napvilágra belőle a költészet, mint az átvágott érből a vér.” (Szerb Antal. Id. mű. 756. o.) Az utókor Arthur Rimbaud-ban látja a szimbolizmus központját. Belőle indul ki a modern francia költészet és majd a különböző izmusok is.

1. Mennyi időt tett ki Rimbaud költői pályája?
2. Szerinted miért sajátos Arthur Rimbaud ars poeticája. Mi volt a célja?
3. Hány korszakra tagolható munkássága?
4. Olvasd el *A részeg hajó* című költeményt! Milyen tájak, természeti jelenségek, évszakok jelennek meg benne? Mi a szerepük?
5. Mikortól vált csavargóvá Rimbaud? Mely versei szólnak csavargásairól?
6. Jellemezd a *Kóborlásaim* című vers hangulatvilágát! Milyen költői magatartást fogalmaz meg? Tanuld meg emlékezetből!
7. Ki volt Rimbaud példaképe? Hogyan fogalmazta meg költői célját az úgynevezett „látnok-levelek”-ben?
8. Jellemezd Rimbaud költészettechnikáját a megismert művek alapján!

A SZÁZADVÉG ÉS A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEINEK MAGYAR IRODALMA

A SZÁZADVÉG TÁRSADALMI-POLITIKAI HELYZETE, SZELLEMI ÉLETE

Az 1867-es kiegyezés következtében Magyarország visszanyerte belső állami önállóságát, s a kialakuló dualista rendszer igen nagy mértékben segítette elő a gazdasági és kulturális fellendülést. Látványos, sőt elkápráztató gazdasági és civilizációs eredmények sokaságára lehetett büszke a honfoglalás ezeréves évfordulóját (1896) ünneplő ország. Kiépült a vasút- és úthálózat, korszerű és virágzó gyárak jöttek létre. Az addigi csöndes, különálló Duna-parti városok (Pest, Buda, Óbuda) 1873-ban Budapestté egyesültek, s az ország központja valóságos világvárossá lett. A század utolsó két évtizedében mindenkit valamiféle építkezési láz fogott el: a belváros mai képe ekkor alakult ki. A körutak és az új sugárutak mentén történelmi és eklektikus stílusban új paloták emelkedtek, felépült az Országház, a Halászbástya, a Műcsarnok, a New York-palota és sok más közintézmény pompás székháza. Építkezett az állam, az arisztokrácia és a polgárság. 1896-ban Európában elsőként Budapesten indult meg a földalatti vasút is. A technika fejlődése mögött jól képzett műszaki értelmiség állott s olyan kiváló természettudósok, mint **Eötvös Lóránd** (1848–1919), Eötvös József fia, a róla elnevezett inga feltalálója, **Puskás Tivadar** (1844–1893), a telefonközpont létrehozója, **Bánki Donát** (1859–1922), a benzinmotor és karburátor megalkotója és **Kandó Kálmán** (1869–1931), a vasút-villamosítás úttörője.

A kiegyezés mindazonáltal újabb társadalmi és politikai konfliktusok forrása lett, és a megoldatlan szociális, politikai és nemzetiségi feszültségek következtében lassan megbomlott a történelmi ország ellenálló képessége. Vidéken mintha semmi sem változott volna. A nagybirtokrendszer továbbra is érintetlenül létezett, a falusi nyomor csak fokozódott. A földesúri önkény miatt a századfordulón és a század elején másfél millió paraszt, mezőgazdasági munkás vándorolt ki Amerikába. Az elszegényedett s polgárosodni nem tudó, de a régi hatalom és gazdagság illúzióit megőrző köznemesi rétegből alakult ki *dzsentrí*.

A történelmi osztályok megoldatlanul hagyták a később oly tragikussá vált kérdést, a nemzetiségek ügyét is. A nagyobb városokban és elsősorban Budapesten az újonnan kialakult osztály, a munkásság szociális gondjai és szervezett megmozdulásai jelentették az állandó nyugtalanság forrását.

A kiegyezés korának szellemi életére a pozitívizmus (filozófiai irányzat, amely szerint a tudomány feladata pusztán a jelenségek leírása és rendsze-

rezése, nem pedig magyarázata) tény-kultusza és determinációs (elhatárolódás) meggyőződése hatott, de már megjelent az „életfilozófiák”, elsősorban a Schopenhauer-féle pesszimizmus hatása is. A pozitivista valóságstisztelet a realista törekvések kiteljesedésének kedvezett, a pesszimizmus ugyanakkor kételyeket, kiábrándulást keltett. A romantikus szabadelvűség eszményeinek szertefoszlása után az általánossá váló illúziómentes szemlélet hatotta át a XIX. század utolsó harmadának költészetét és regényirodalmát. Az írók és epikusok a 67 utáni ellentmondásos életérzésnek kívánták feltárni a gyökereit. Elemezték kiábrándulást szülő viszonyokat, s keserű bírálatot mondtak a polgárosodni már nem képes, dzsentrivé alakuló nemességről. **Arany László**, a kiváló költő fia, *A délibábok hőse* (1872) című ironikus verses regényében számolt le nemzedékének illúzióival. A korszak élményeit **Vajda János** költészete foglalta össze, mellette **Reviczky Gyula** és **Komjáthy Jenő** lírája már a szimbolizmus előtt egyengette az utat. A realista elbeszélő irodalomnak **Mikszáth Kálmán** volt a legnagyobb egyénisége, mellette **Tolnai Lajos** és **Justh Zsigmond** adott képet a magyar társadalom belső konfliktusairól.

Megváltozott a kor költőeszménye is. A költő már nem romantikus népvézér, aki tűzön-vízen át vezeti népét az ígéret földje felé, nem lángoszlop többé, hanem elszigetelt, a tömegekből kiszakadt, azzal szembeforduló, magányos töprengő, aki szenved is emberi árvasága miatt, de gögösen büszke is rá, mint kiválasztottságának bizonyítékára, s valamiképpen a tragikum bélyegét hordja homlokán.

A századvég irodalma elsősorban a városi életforma és kultúra terjedéséről számolt be. Vezető műfaja a novella volt, amely részben elégikus, részben ironikus módon mutatta be a magyar társadalom látszólagos nyugalma mögött ható szociális és morális feszültségeket. Ezt a novellairodalmat **Iványi Ödön**, **Petelei István**, **Gozsdu Elek**, **Papp Dániel** és **Thury Zoltán** képviselte. **Gárdonyi Géza** regényei, közöttük a népszerű *Egri csillagok* (1901) a történelmi múltat keltették életre. **Tömörkény István** a paraszti világot, **Bródy Sándor** a főváros alakuló életét mutatta be. **Ambrus Zoltán** az útját kereső magyar értelmiség, **Herczeg Ferenc** a dzsentri réteg és a hozzá igazodó polgárság eszményeit fejezte ki. A költészetben **Kiss József** és **Heltai Jenő** készítette elő a modernebb törekvéseket. A korszak színházi kultúrája nagyrészt a népies színműirodalom hagyományait folytatta, a társadalombírálat igénye **Csiky Gergely** drámaiban kapott fórumot. A dualista korszak általános fejlődése az irodalmi élet intézményeire is kihatott: új folyóiratok jöttek létre, megindult irodalmunk történetének módszeresebb feldolgozása. A konzervatív irodalomnak a *Budapesti Szemle*, a modernebb törekvéseknek *A Hét* folyóirat adott teret. Az irodalomtörténet-írást **Beöthy Zsolt** és **Riedl Frigyes** munkássága fémjelzte, a modernebb irodalomszemlélet először **Péterfy Jenő** esszéiben jelentkezett.

A XX. század elején kezdődött **Bartók Béla** (1881–1945) és **Kodály Zoltán** (1882–1967) révén zenei megújulásunk. 1904-ben nyitotta meg kapuit a Thália színházi társulat azzal a céllal, hogy a modern drámairodalmat megismertesse a magyar közönséggel. Ibsen, Strindberg, Hebbel, Hauptmann, Gorkij stb. színművei szerepeltek műsorán.

Ezeknek az éveknek irodalmi levegője tele volt valami különös feszültséggel. Egyelőre még névtelen fiatal írók kis csoportokban gyűltek össze. Jelszavuk a „*modernség*” lett, mely nálunk nem csupán művészi arisztokratizmust jelentett, mint nyugaton, hanem feudalizmusellenességet is, szembe fordulást a parlagiassággal. Művészi modernség és társadalmi progresszió kölcsönösen kiegészítették egymást.

L. ÉVFOLYAM 1908 JANUAR 1 I. SZÁM

NYUGAT

A "FIGYELŐ" ÚJ FOLYAMA

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS

SZERKESZTŐK: FENYŐ MIKSA ÉS OSVÁT ERNO

Ignotus: Kelet népe. — Elk Astor: Asturo Geol. — Ják Daniél: Hajnali madarak (novella). — Lengyel Géza: Tárlatok és képraktárak. — Ady Endre: A magyar Pimodau. — Saini Gyula: A mese „alkonya”. — Révész Béla: A völgyben (novella). — Szász Zoltán: Sully Prudhomme. — Ady Endre, Kemény Simon, Ignotus: Versek. — Greiner Jenő: A modern banküzletről.

Figyelő: Saini Gyula: Tréfa (Fenyő Miksa); Szabolcs Mihály: A magam hátyagya (Gellert Oszkár); Kautskói Dező: Négy fal között (Frléchné Kafika Margit); Arany János egy kiadatlan levele (Fenyő Miksa); Amattörök. Téli kiállítás (Lengyel Géza); A Vigaszhárról (Bodó Miksa); „A dudu” (Ignotus) Elstrázi esztétizálás (Csikó Géza); Gondolatok (Gellert Oszkár); A címlapon reprodukált írem Beck Ö. Fülöp műve.

ELŐFIZETÉSI
ÁRA
EGY ÉVRE
20 KORONA
FÉL ÉVRE
10 KORONA

EGYES SZÁM
ÁRA
1 KORONA
MEGJELENIK
MINDEN HÓ
1-EN ES 15-ÉN

Kiadóhivatalt: II., Tudos-utca 6.

MODERN IRODALMI FORRADALOM

A XX. század első évtizedeiben fellépő új írónemzedék valóságos „irodalmi forradalmat” hozott. Szakítva a mind jobban erjedő konzervatív népiességgel, a nyugat-európai irodalmakban keresett ösztönző példát, a századvég fontosabb művészi áramlatai: a szimbolizmus, az impresszionizmus, a naturalizmus és a szecesszió meghonosítása révén alakította ki a modern irodalom sajátosan magyar változatát. Az „irodalmi forradalom” képviselői a nyugat-európai fejlődés eredményeit követték, ugyanakkor jellegzetesen magyar szellemiséget akartak teremteni, ezért birtokba vették a nemzeti kultúra régebbi hagyó-

mányait. Az 1908-ban induló *Nyugat* körül gyülekeztek, ennek a folyóiratnak a radikális reformokat hirdető **Ignotus** (eredeti nevén Veigelsberg Hugo), báró **Hatvany Lajos**, **Fenyő Miksa** és a rendkívüli szerkesztői tehetséggel megáldott **Osvát Ernő** voltak az irányítói. A „nyugatos” költészet első reprezentatív fellépése *A Holnap* (1908) című nagyváradi antológiában történt. Az új irodalom mellett szélesebb körben hatottak tovább a hagyományos irodalmi konzervativizmus képviselői is, nekik a Herczeg Ferenc szerkesztésében megjelenő *Új Idők* című népszerű irodalmi hetilap adott fórumot.

A NYUGAT STÍLUSFORRADALMA AZ IRODALOM FEJLŐDÉSÉBEN

A XX. századi irodalmi megújulásnak igazi határkövét a *Nyugat* című folyóirat megindulása jelentette. Legelső száma **1908. január 1-jén** látott napvilágot, és 34 éven át – Babits Mihály haláláig (1941) – a magyar irodalom legmeghatározóbb központja volt. A *Nyugat* neve a nyugat-európai országok szellemi értékére utal. Mégsem a nyugati irodalom szolgálai másolatát tűzték ki célul a folyóirat szerkesztői. A címlapon Beck Ö. Fülöp Mikes-emlékérmé látható emblémaként. A metszet egy gyertyafélynél virrasztó diákat ábrázol, aki éppúgy lehet a külföldön bujdosó II. Rákóczi Ferenc diákja, Mikes Kelemen, mint valamelyik XVII. századi, világjáró vándordiak, aki azon fáradozott, hogy hazahozza, és elterjessze a műveltséget. Jelképezi a hazai műveltség kettős természetét: a **magyarságot** és az **európaiságot**. Más szavakkal: a **hazafiságot** és a **humanizmust**; a **bujdosó magyar irodalmat**.

A folyóirat főszerkesztője és kritikusa Ignotus. Szerkesztője Osvát Ernő és Fenyő Miksa. A harmincas évek elején Móricz Zsigmond, majd Babits Mihály vette át a lap vezetését. A *Nyugat* Babits halálával szűnt meg ezen a néven. Szellemi örökségét Illyés Gyula főszerkesztő vitte tovább. A folyóirat utóda *Magyar Csillag* címmel 1944 márciusáig, a német megszállásig működött.

A zseniális szerkesztő, Osvát kritikus volt és nem író, s így ítéleteiben sokkal tárgyilagosabb lehetett, szóba sem jöhetett nála semmiféle esetleges részrehajlás vagy féltékenység, mint például egy író-szerkesztőnél. Életében egyetlen kötete sem jelent meg, csak halála után adták ki barátai *Az elégedetlenség könyvéből* (1930) című kisterjedelmű (90 lap) aforizmagyűjteményét Ignotus előszavával. (Aforizma – rendkívül tömören, gyakran csattanós vagy paradox formában megfogalmazott általános érdekű gondolat, erkölcsi igazság, életbölcesség.) Osvát igazi műve a *Nyugat*. A lapot egyedül, segítség nélkül szerkesztette. Minden beküldött kéziratot elolvasott és valami hihetetlen érzékkel tudta kiválasztani az értékes írásokat. Csak a tehetséget nézte, nem

a politikai pártállást. A szellemi szabadság és függetlenség fellegvára lett szerkesztői tevékenysége révén a folyóirat, új, értékes irodalmi alkotásoknak és íróknak teremtett fórumot. Szerkesztői elve: a tehetség mindenképp előtt. Szellemi függetlenséget hirdetett és a művészet önmagáért való nagyszerűségében hitt (l'art pour l'art). **Komlós Aladár** *Problémák a Nyugat körül* című könyvében a következőket írta Osvátról: „...aszketikus volt, mint egy szerzetes, és bátor, mint egy katona. Nem ismerte a kompromisszumot. Elhatározása volt, hogy addig él, míg gondot kell viselnie beteg leányára. Abban a pillanatban, mikor gyermeke meghalt, agyonlőtte magát. Önmagával is meg nem alkuvó volt, mint a kéziratokkal.” A folyóirat címe egyben programot és kihívást is jelentett. Céljának tekintette a magyar irodalomnak a nyugati nagy irodalmak színvonalára emelését. Határozottan szembefordult a félféudális ország epigonizmusba (olyan irányzat, magatartás, eljárás, amely valamely korábbi mintát szolgálva utánoz) süllyedt irodalmával, de elődjének tekintette a XIX. század második felében jelentkező új törekvéseket és szélesre tárta kapuit a korszerű nyugati stílusirányzatok előtt.

1906-ban megjelent **Ady Endre** *Új versek* című kötete, amely valóságos irodalmi háborút váltott ki, megindult a modernnek elleni általános támadás. Ezt tetézte a *Holnapban* egyszerre megjelenő hét költő (Ady, Babits, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Gyula), akik már a *Nyugat* szellemében új látásmódot képviseltek, új életérzéseket szóltattak meg. A kritikusok a *Nyugatban* valódi nemzeti veszedelmet láttak, az erkölcsatlenség, a hazafiatlenség és mindenféle bomlasztó szándék melegágyát.

A HÁROM NYUGAT-NEMZEDÉK

Mindazok ellenére, hogy állandóan támadták a *Nyugatot*, a folyóirat tekintélye fokozatosan erősödött. Három jelentős írónemzedék indulása és kibontakozása fűződik a laphoz.

Első nemzedék: Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Tóth Árpád, Füst Milán, Juhász Gyula, Nagy Lajos, Kaffka Margit, Molnár Ferenc, Szabó Dezső, Szép Ernő, Szomory Dezső, Tersánszky Józsi Jenő és mindazok, akik a *Nyugat* kezdetétől, vagy nem sokkal azután jelen voltak a folyóiratban. Helyet kapott a *Nyugat* írói közt a korábban induló Krúdy Gyula és mások is. Kritikusai gárdájába tartozott Ignó, Hatvany Lajos, Schöpflin Aladár, Lukács György és mások.

Az irodalmi nemzedékek nagyjából tízévenként követik egymást.

A második nemzedék írói, költői: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Gelléri Andor Endre, Tamási Áron, Hunyadi Sándor, Márai Sándor, Németh László, Cs. Szabó László vagy a *Nyugatban* kevésbé otthonos József Attila – általában a húszas évek első felében kezdték pályájukat.

Őket követik a harmincas évek elejétől kibontakozó **harmadik nemzedék**, ide tartozik például Weöres Sándor, Radnóti Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky

László, Képes Géza, Vas István, Zelk Zoltán, Bálint György, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal stb., de a folyóirat összetartó erejének csökkenését idézték elő az új és jelentős időszak kiadványok, amelyek kezdték kialakítani saját írói táborukat. Őket az Ezüstkor nemzedékének is nevezzük.

A negyvenes években szárnyát bontogató írónemzedékből is sokan a *Nyugat* örökösének tekinthetők. Vagy azért, mert a *Magyar Csillag*ban már megjelentek műveik, vagy azért, mert a „nyugatos” irodalom vonzáskörébe tartoznak.

Negyedik nemzedékként is emlegetik a negyvenes években kirajzó költőket, írókat – Pilinszky Jánost, Nemes Nagy Ágneszt, Mándy Ivánt.

Igen jelentős a *Nyugat* szerepe a XX. század első felének irodalmában, de nem kizárólagos. Az újjító szellemű **Kassák Lajos** például a *Nyugat*énál merészebb hangú, modern és olykor megbotránkoztatást keltő írásokat közölt rövid életű folyóirataiban az első világháború idején, illetve a húszas években (*Ma, A Tett, Munka, Dokumentum*).

Általában nem zárkozott el a *Nyugat* semmilyen stílusirányzat elől, ha tehetséggel művelték. (Kassák írásait is közölték.) Éppen ez volt a vonzereje. De minden irányzatot nem foghatott össze. A *Nyugat* vezetői megbecsülték a vidéki életet bemutató **Móricz Zsigmond**ot vagy **Tersánszky Józsi Jenőt**, de a harmincas évek elején, amikor a parasztság helyzete már elviselhetetlenné vált, ennél többre támadt igény. Ekkor bontakozott ki a **népi írók** mozgalma. Részt vett ebben a *Nyugat* köreiből otthonos **Illyés Gyula** éppúgy, mint az Erdélyben induló, majd a negyvenes években Magyarországra költöző **Tamási Áron**. A népi írók mozgalma átnyúlt a második világháborún, és szervesen folytatódott az újabb nemzedékek munkásságában.

1. Hogyan alakult a századvég társadalmi-politikai és szellemi élete?
2. Melyik réteg alkotta a dzsentrit?
3. Milyen életformáról és kultúráról számolt be elsősorban a századvég irodalma? Melyik volt a legelterjedtebb műfaj?
4. Milyen szerepet töltött be a *Nyugat* című folyóirat az irodalom fejlődésében?
5. Kik tartoznak a *Nyugat* három nemzedékéhez?
6. Története folyamán kik voltak a *Nyugat* szerkesztői?
7. Mi volt a *Nyugat* programja?
8. Mi szerepelt emblémaként a *Nyugat* címlapján az első számtól kezdve mindvégig? Mit jelképezett?

ADY ENDRE
(1877–1919)

„Ő volt az, akiben teljes lett az idő, akinek elébe futottak az előfutárok, aki kimondta a szót, amit ki kellett mondani. Az egész nemzedék köréje csoportosult, olyannyira, hogy ha a régi egyéniségtisztelő iskola hívei lennének, Ady Endre koráról kellene beszélni. ...Az első pillanattól kezdve, amint feltűnt, egyszerre formát kapott az addig kaotikus irodalmi tudat: Ady neve két ellentétes táborra osztotta az embereket, egyszerre mindenki pontosan tudta a helyét ...” – írta Szerb Antal A magyar irodalom története című nagy munkájában Ady Endréről.

ÉLETEPÁLYÁJA

Ady Endre 1877. november 22-én született a Szilágy megyei Érmindszenten (ma Románia). Az Ady család elszegényedett köznemesi (a költő szavaival bocskoros, hétszilvafás) família volt. Édesapja, Ady Lőrinc jogi, politikusi pályára szánta. Édesanyja, Pásztor Mária ágán papok és tanítók is voltak a költő ősei között. Viszonyukban mindig az erős érzelmi kötődés, a rajongó szeretet volt a meghatározó. „Édes”-nek hívta, így szólította verseiben, leveleiben is. Testvére, Ady Lajos az első életrajzírója.

Iskolái és újságírói pálya • Tanulmányait Érmindszenten, Nagyvárolyban, Zilahon végezte és itt érettségizett 1896 júniusában. A család döntése alapján a debreceni egyetem jogi karára jelentkezett, de nem fejezte be. Inkább különböző debreceni lapoknál újságírással foglalkozott (*Debreceni Hírlap, Debreceni Főiskolai Lapok, Debreceni Ellenőr*), 1899 áprilisától kezdve pedig a 48-as érzelmű, függetlenségi párti *Debrecennek* már „hivatásos” munkatársa. Debrecenben jelent meg első verseskötete is (**Verseik**,

1899). 1900-ban Nagyváradra ment, a *Szabadság*, majd a *Nagyvárad* *Napló* című ellenzéki újság munkatársa lett, végleg az újságírói pályát választva (a költészet ekkor még másodlagos volt számára). Itt alakult ki újságírói stílusa, mely publicisztikájának jellemzője maradt a későbbiekben is. Már ekkor támadások érték szókimondó, ironikus cikkei nyomán, és később is sokszor került összeütközésbe hatalommal írásai miatt. Nagyvárad azonban nemcsak a sikereket, hanem a szörnyű betegséget is jelentette a költő életében. Betegsége – szifilisz – ebben az időben még gyógyíthatatlan volt.

Léda és Párizs • Nagyváradon ismerkedett meg első nagy szerelmével, Lédával (Diósy Ödönné Brüll Adél) – ahogy a költő elnevezte keresztnevét visszafelé olvasva (Léda egyébként mitológiai név is, Tündareosz spártai király felesége). A kivételes intelligenciájú, széles érdeklődési körű, az irodalom iránt fogékony férjes asszony szerelme, kapcsolatai és pénze új távlatokat nyitott meg az ifjú publicista-költő előtt: Párizst, a nagyvilágot. A századforduló Párizsa vitathatatlanul a modern európai szellemiség központja volt, szinte az egész Európából, de más földrészekről is ide sereglett minden fiatal tehetség, minden újtát, stílusát kereső művész, minden modern gondolkodású értelmiség. Itt bontakoztak ki azok a modern szellemi és politikai eszmék, melyek vonzották a „másként gondolkodókat”, sőt a sznobokat (előkelősködő) is. A korabeli Párizsban indult el Pablo Picasso és Alfons **Mucha** karrierje, itt szerezte meghatározó élményeit Kassák Lajos is.

Ady költővé válásában Párizs az alapélmény (1904 és 1911 között hétszer járt itt). A szűkös, vidékies magyar állapotokból a „világ fővárosába” való kerülés döntő változásokat hozott szellemi, eszmei nézetrendszerében. A korábban csak megérezett, sejtett igazságok bizonyítást nyertek számára.

Ady és Léda

Haladás, fejlődés, valódi polgári értékek, élénk és színvonalas szellemi élet, magas szintű kultúra, művészet – mindezeket megtalálta a költő Párizsban úgy is, ha első útja során még problémát jelentett számára a francia nyelv ismeretének hiánya. Még első párizsi útja előtt jelent meg második verseskötete **Még egyszer** (1903) címmel Nagyváradon.

Új versek • Elutazása előtt felvette a kapcsolatot több fővárosi lappal, így párizsi cikkeit, tudósításait már a budapesti újságok is közölték. Hazatérte után pedig a *Budapesti Napló* munkatársa lett, itt jelentette meg verseit is. A párizsi élmények és a Léda-szerelem felszabadító ereje indították el költővé válásának, tudatos költővé érésének folyamatát. Ennek a folyamatnak első állomása az **Új versek** című kötet (1906), a modern magyar költészet korszaknyitó alkotása. A költő mély önismeretére és erős önértékelésre utal, hogy korábbi köteteiből csak néhány verset vesz fel, több korábban írt művét megtagadja, és az **Új verseket** tekinti első munkájának.

Támadások • Kíméletlen harc indult ellene, érthetlenséggel, erkölcs-telenséggel, hazafiatlansággal, árulással vádolták. A támadások egy része politikai jellegű volt, mert Ady ekkor kormánypárti újságíró. De az ellenállást kiváltó ok, hogy nyelv, ízlés, észjárás, költői magatartás és látásmód tekintetében egészen más volt, mint amit az emberek megszoktak. Nemcsak a szimbolista stílus, az újszerű költői képanyag, a prudéria (álszemérem) számára merész szerelmi líra, a maradi műveletlenséget ostorozó hang jelentett kihívást, hanem a gógó, arisztokratikus önszemplélet is, mely őt különb magyarnak és nagyobb költőnek tüntette fel mindenki másnál. Költészete így a figyelem középpontjába került, de olyan hajsza bontakozott ki körülötte, hogy Ady üldözött vadnak érezte magát itthon és Lédához menekült Párizsba keserűen és feldúltan 1906 júniusában.

Ugyanez az értetlenség és ellenszenv jellemezte következő kötetének fogadtatását is. 1907 decemberében jelent meg a **Vér és arany**. E kötet megjelenésének évében egy rövid ideig a *Népszavában*, a Szociáldemokrata Párt lapjában jelentette meg verseit, írásait.

A **Nyugat** • Elszigeteltségét az 1908. január 1-jén megindult *Nyugat* enyhítette, melynek haláláig főmunkatársa volt. Ady számára a biztos, védelmet is nyújtó bázist jelentette. A folyóirat „vállalta” a költőt: verseit, írásait mindig közölte. Zetevői – elsősorban Ignotus és Osvát – gyakran védelmezték a támadásokkal szemben kritikák, recenziók, elemzések, értekezések, irodalmi viták formájában. Jelentős Ady költészetének korabeli megítélése, értelmezése szempontjából a pesti egyetem professzorának, Négyesy Lászlónak a szerepe. Ő az egyik első elemző értékelője Ady költészetének és a modern európai költészetnek.

A duk-duk affér • (*affér*: nézeteltérés, összeütközés valakivel) Ady ünnepelt vezéralakjává vált a fiatalabb költő-író nemzedéknek, ezt a szerepet azonban egy cikkében visszautasította (*A duk-duk affér; 1908. november 15., Új idők*). A cikk előzménye *A Holnap* című antológiakötet kiadása volt,

amelyre a konzervatív irodalomkritika éles támadást zúdított. A támadások célpontja Ady Endre volt, bár a kötet összeállításában nem vett részt. A költő úgy érezte, hogy mások helyett is őt érik a durva támadások, és az irodalmi vezér, költőfejedelem szerepét is elutasította. Meggondolatlan kijelentésekre ragadtatta magát: „*Novemben és mellettem egy csomó senki mozog, dúl-fúl, harcol és ír, akikhez semmi közöm.*” Az írással sok támogatóját, hívét is megsértette – főleg Ignostust és Hatvany Lajost –, akik eddig mellette és védelmében harcoltak. Nyílt hadüzenet volt részéről az is, hogy a cikket a konzervatív szemléletű Herczeg Ferenc lapjában jelentette meg. Nagyjából ugyanebben az időben érte támadás a baloldal részéről is. Csizmadia Sándor (1871–1929) munkásköltő a *Népszavában* támadta meg a lapban való gyakori szerepeltetése miatt. Csizmadia kirohanásaira válaszul Párizsból küldte meg a *Népszavának* vallomásértékű versét, a *Küldöm a frigyládát* (1909) címűt. A gazdag mecénásbarát, Hatvany Lajos bírálata a *Hunn, új legenda* című versével reagált. A válaszcikkek, válaszversek is azt a sajátos művészi magatartást tükrözik, mely Ady költészetének alapmotívuma: harc, küzdelem, ellenállás, szembenállás. Ezek az irodalmi, elvi harcok jellemezték azt az időt, mely jórészt a Léda-szerelem, illetve a rövidebb-hosszabb külföldi (elsősorban párizsi) utazások időszaka volt a költő életében.

Publicisztikája • Cikkeit, publicisztikáit, kritikáit élete végéig írta. Publicisztikai írásainak kritikai kiadása tíz vaskos kötetben jelent meg. Az újságírás a költő számára kereseti forrás volt, de cikkeiben fejtette ki részletesebben a verseiben is felbukkanó politikai nézeteit. Közéleti témájú írásaiban mindig világos, egyértelmű fogalmazásra törekedett, a magyar újságírás hagyományainak egyik legnépszerűbb képviselője volt. A versek és a publicisztikai írások jelentősége elhomályosítják a prózaíró Ady műveit, pedig pályája elejétől kezdve írt elbeszéléseket, novellákat is (*Sápadt emberek* (1907), *Muskétás tanár úr* (1913) című kötetek).

Életvitele • Sohasem voltak rendezettek a költő életviszonyai. Állandó anyagi gondjai mellett önpusztító életmódja, rendezetlen magánélete, betegsége mind-mind súlyos gondot jelentettek számára. Bár 1906 óta a fővárosban élt, nem volt saját lakása, szállodákban, hónapos szobákban lakott. Anyagi gondjait sokszor Léda, illetve Hatvany Lajos oldotta meg, utazásainak költségeit is gyakran ők fedezték.

Fordított életet élt: a nappalt alvással, az éjszakát baráti társaságban, mulatozással töltötte (hasonlóan Krúdyhoz, Tersánszkyhoz, Bródy Sándorhoz). Az éjszakai élet, az alkohol, az erős altatószerek használata kikezdte szervezetét. 1909-től kezdve egészsége fokozatosan romlott, s gyakrabban szorult fürdőhelyi kúrákra, szanatóriumi kezelésekre.

Szakítás Lédával • A Léda-szerelem nagy szerelem volt Ady életében. Talán a legnagyobb, legösztönzőbb a szerelem költészetében. Ellentéteket, végleteket mutatott. Boldog és boldogtalan, forró szeretettel teli és vetélkedő, néha ellenségeskedő is. Mégis felemelő, nagyszerű. Sokat veszekedtek,

sokszor szakítottak, majd újból és újból kibékültek egymással. A külföldi utakon gyakran együtt voltak, Pesten ritkábban találkoztak. Az ellene indított támadások magánéletét is érintették. A férjes asszonyhoz fűződő szerelmi viszonyát nem titkolta sohasem. Bírálói éppúgy pellengérré tűzték, mint költészetének modernségét, stílusát vagy magyarságát. A Léda-szerelmem 1912 áprilisában ért véget. A két erős egyéniség végső szakítása legalább olyan viharos volt, mint szerelmük. Pár nap múlva ez után született meg, hosszú tépelődések közepette, szokatlanul sok javítgatással az *Elbocsátó, szép üzenet* (Nyugat, 1912. május 16.), ez a kegyetlen, igazságtalan és gyilkosan gögös vers. Ezzel zárult le végleg a Léda-korszak, s a költő kilenc év után örömmel vetette bele magát a „szabad életbe”.

Ady és Csinszka

Házassága • A Lédával való szakítás első hírére valósággal ostrom alá vették, levelekkel árasztották el a nők Adyt. Az átlagos levélírók között feltűnt egy fiatal 16 éves kislány, aki egészen más hangon, más stílusban közeledett a költőhöz. A kislányt Boncza Bertának (1894–1943) hívták. Mindjárt az első levelében közölte, hogy ő voltaképpen rokon: valamelyik déd- vagy ükanyja az Ady családból származott. Ennek megfelelően a megszólítás „Kedves Endre Bátyám”, az aláírás pedig „kis húga” volt. A levelek éveken át jöttek. A kezdetben szigorúan rokoni hang egyre bensőségebb, intimebb, szerelmesebb, rajongóbb lett. Berta levelei mindig azzal a refrénszerűen vissza-visszatérő türelmetlen sürgetéssel záródtak, hogy tegyen már végre egy rokoni látogatást, keresse fel unokahúgát Csucsán (Erdély nyugati részén a Sebes-Körös festői völgyében, félúton Nagyvárad és Kolozsvár között terül el).

A költő 1914 áprilisában látogatta meg a csucsai Boncza-kastély fiatal úrnőjét. Aggályai támadtak amiatt, hogy szabad-e a maga 37 évével és rogyant egészségével magához kötnie egy viruló, húsz éves leány sorsát.

1915. március 27-én Budapesten mégis megtartották az esküvőt. Berta „Csinszka” neve onnan eredt, hogy Ady önmagát évődve, játékosan Csacsinszkynek, menyasszonyát Csacsinszkanak nevezte. A két idegember közötti házasság – természetesen – nem lehetett boldog. Ady kialakult életstílusa, megrögzött szokásai, ideges szeszélyei nehezen bírták el a kötöttségeket, nyűgnek, fárasztónak érezte még az állandóan körülötte nyüzsgő fiatalasszony szerető gondoskodását, ápolását is. Ady egyik levelében így jellemezte Csinszkat: „*Dekadens hajítás, különös és egzaltált teremtés, gyönyörűen és*

nagyszerűen veszedelmes idegrendszerrel megáldva és megverve.” (dr. Mohácsy Károly: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2001. 221. o.) Előbb Csucsán, majd apósa halála után Budapesten a Veres Pálné utcai lakásban éltek. Hiába élhetett a költő, életében először, viszonylag rendezett körülmények között, közös életük nem volt boldog. Gyermeükü Ady betegsége miatt nem születhetett.

A **Csinszka-versek** egységes témakört alkotnak munkásságában, megnyugvást és harmóniát sugallnak. Ezzel szemben a **Léda-versek** a nő és a férfi egymásért és egymás ellen folytatott harcát mutatják be.

A költőt végképp elkésérítették a háború eseményei. Az egyre nyilvánvalóbbá váló veszteségek megviselték amúgy is zilált idegeit, egyre pesszimistábbá vált, felrémlt előtte Magyarország teljes pusztulása (nemzethalál), s kétségbeesve látta beteljesedni azt a sorsot, melytől mindig óvni igyekezett. 1914 óta nem jelent meg kötete. 1917 őszén Hatvany Lajos vállalkozott egy új verseskötet kiadására. Az új kötet – **A halottak élén** – 1918 augusztusában hagyta el a sajtót.

1918 őszén betegsége nagyon súlyosra fordult. December elején tüdőgyulladás támadta meg leromlott szervezetét, s 1919. január 27-én reggel egy szanatóriumban örökre megpihent. A nemzet halottjaként temették el a Magyar Nemzeti Múzeum előcsarnokából.

1. Milyen események köthetők Ady életéből a következő helyekhez: Érmindszent, Nagykároly, Zilah, Debrecen, Nagyvárad, Párizs, Budapest, Csucsá?
2. Mely korabeli lapokban, folyóiratokban jelentek meg Ady írásai? Sorolj fel legalább hármat!
3. Ki volt Ady nagy szerelme? Honnan ered a Léda név?
4. Miért támadta a konzervatív irodalomkritika Adyt? Mi *A duk-duk affér*?
5. Mit jelentett Ady számára Párizs? Kik támogatták anyagilag?
6. Mettől meddig tartott a Léda-szerelem? Melyik versével zárja le ezt a korszakot?
7. Kihez írta a Csinszka-verseket? Honnan ered a Csinszka név?
8. A világháborús történések hogyan hatottak Ady Endrére?
9. Sorolj fel néhány címet Ady novellisztikájából!

KÖLTÉSZETE

Költészetére jelentősen hatottak a francia impresszionista-szimbolista költők (elsősorban Baudelaire és Verlaine), de Ady nem egyszerűen követte az impresszionizmus, szimbolizmus, szecesszió hagyományait (stílus, kifejező eszközök, kifejezési mód), hanem azokat továbbfejlesztve, egyénítve alakította ki saját, csak rá jellemző stílusát. Az ő költészetében a tradicionális nyelvi és képi elemek mellett hangsúlyosabbak az egyéni, egyedi képek, jelképek,

stílusesszerek, formai megoldások, újítások. Szimbólumai leggyakrabban saját leleményei, és ezek a jelképek egymással összekapcsolódva sajátos rendszert alkotnak.

Ady költészete sok szállal kötődik a magyar irodalmi hagyományhoz is. Példaképének vallotta Petőfi Sándort és Vajda Jánost, de szemléletére, nyelvére, stílusára hatott Kölcsey, Csokonai, Balassi is. Ady is sok versében foglalkozik társadalmi, politikai kérdésekkel, költeményei olykor politikai állásfoglalások, programok – mintegy politikai cikkeinek, írásainak lírai megfogalmazásai. Politikai témájú verseiben a magyar forradalmi költészet hagyományait folytatja, ugyanakkor egyre többször jelenik meg költészetében a nemzethalál, a magyar nemzet pusztulásának rémképe, a nemzetföltés, jövőföltés hagyományos motívuma. Művészi erővel fejezte ki a lét és a magyar lét minden fájdalmas korlátját, bűnét, problémáját. Babits Mihály 1920-as nevezetes Ady-tanulmányában megállapította, hogy Ady „*lázadó magyar dacából le lehetne vezetni költészete alapvonásait. ...Élete az örökkévalóság számára eleve elrendelt szimbolikus élet, amelyet maga is mint egy csodát él át és ad tovább az embereknek, mint egy kinyilatkoztatást.*” (Babits Mihály: Gondolat és írás. Athenaeum. Bp., 1922. 271. o.)

Költői nyelve a régi magyar irodalom legszebb emlékeit eleveníti föl. Érintkezik a magyar népballada rejtélyes, tragikus hangulatával. Sokszor merít a Károlyi Gáspár-féle Bibliából – a protestánsok által használt, legrégebb teljes fordításból.

Igen lényeges szempont Ady költészetének megértéséhez, elemzéséhez a kötetkompozíciók, ciklusok vizsgálata, ugyanis a ciklusok címe és kötetbeli helye költészetének tematikáját fejezi ki. Minden maga által szerkesztett kötetében ciklusokba csoportosította verseit. Ebből a szempontból is a legtudatosabb költők egyike Ady Endre. Megfigyelhető, hogy az Ady-versek címe szinte mindig *három szóból áll*. A szimbólumokat általában nagy kezdőbetűvel írta.

Tematikus csoportosítás • Ady verseit igen nehéz lenne a hagyományos műfaji kategóriákba sorolni. A különböző kötetekben nem feltétlenül szerepel minden réteg és minden verstípus. Az **Új versekben** lényegében megtalálható mindaz a vezérmotívum, alapézés, magatartás és szellemi beállítottság, amely a későbbi kötetekre is jellemző lesz. Ezek – **Az Illés szekerén** címűig – még újabb témakörökkel gazdagodnak, de a továbbiakban inkább elmélyülnek, kiszélesednek, árnyalatokban módosulnak, a lényeg azonban nemigen változik. Az évenként megjelenő kötetek folytatták az egyes témaköröket. Külön ciklusokban elkülönítve feltűntek újra a magyarság sorskérdései, a szerelem, a pénz, a halál motívumai, az Isten-élmény, a politika, a forradalmiság költeményei. Különös erővel, mélyülő szomorúsággal fejeződött ki csaknem minden kötetben a magára hagyottság, az elszigeteltség, az otthontalanság tragikus érzése, a titkokkal átszótt világban való eltévelyedés és az idegenség.

Az istenes versek először **Az Illés szekerén** című kötetben jelentek meg külön ciklusban (*A Sion-hegy alatt*), a forradalmi versek is ebben alkotnak először önálló ciklust (*Az utca éneke*). Vannak többször visszatérő témák (szerelem, élet-halál, magyarság), és vannak aktuális jellegűek (háború, én-szerep) a különböző kötetekben.

A különböző tematikájú ciklusok között természetesen igen sok az átfedés. Az úgynevezett kuruc versek Ady kötetében megjelennek önálló ciklusként is (*Esze Tamás komája a Szeretném, ha szeretnének* című kötetben), de gyakran szerepelnek a magyarság-versek ciklusában (*A magyarság titkai* ciklusban **A Minden-Titkok versei** című kötetben). A kuruc-versek az én-versekkel is rokonságot mutatnak és a szerepértelmező versekkel is, hisz ezek a költemények egyszerre újszerű formai kísérletek (a kuruc költészet stílusának megújítása), ugyanakkor szimbolikus sorsértelmezések, sorsazonosulások (ezekben a versekben a beszélő szerepe általában a bujdosó, hazájából kitaszított, üldözött emberével azonosítható).

Ady költészetének rétegei:

1. Az egyén, a személyiség szintje

- * ars poeticák, szerepértelmező, önértelmező, -értékelő művek, azaz az én-versek
- * létharc-versek
- * pénz-versek
- * élet-halál versek
- * szerelmes versek (Léda- és Csinszka-versek)

2. A közösség szintje (magyarság, emberiség)

- * magyarság-versek
- * látomásos tájversek
- * kuruc versek
- * forradalmi versek
- * háborús versek

3. A transzcendens szintje

- * istenes versek.

Ady költészetének jellegzetességei • Ady költészetének hangsúlyos eleme a lírai én, a **beszélő** jelenléte. Nemcsak a szerep- és szerelmes versekben, hanem a táj-, magyarság-, forradalmi és háborús versekben is erőteljes a beszélő szerepe.

A költő sok tekintetben megújította a **magyar lírai hagyományt**. Ez az újító törekvés érvényesül *szerelmi lírájának* erotikus motívumaiban, a testi kapcsolat megjelenítésében (Léda-versek). *Forradalmi és háborús költészetében* újszerű a társadalmi rétegek megjelenítése. *Istenes lírájában* is erőteljes a személyesség. Sajátos változási folyamat figyelhető meg: a harcos, ironikus-gúnyos „ateizmus”-tól vezet ez a folyamat a megtalált, „zsolttáros-bűnbánó” hitig. Ady tudatosan vállalta a kuruc és az istenes versekhez az **archaikus formákat, a régies nyelvet**, ugyanakkor verseinek témái,

problematikája modern, XX. századi. Az új kor emberének kérdései, félelmei, szorongásai fogalmazódnak meg bennük. Újszerűek azok a versei, melyeknek témái hagyományosan jelen vannak az irodalomban, de Ady szimbólumaival, asszociatív képiségével új módon fogalmazza meg ezeket: szegénység – gazdagság ellentéte (pénz-versek); élet és halál ellentéte, a létértelmezés kérdései (élet-halál versek, létharc-versek); a táj, a természet ábrázolása (látomásos tájversek).

Általánosan érvényes Ady költészetének újítására a vers képi világának és nyelvének a megújítása. A jellegzetes, rendszert alkotó szimbólumvilág a **látványos, erős képiség** (metaforák, szinesztéziák), a **retorikai alakzatok** (ismétlések, felsorolások, refrén, figura etimologica, halmozás, ellentét) sokfélesége, az egyéb **stílusesszközök** (emlékezetbe idézés, utalás, zenei elemek – hangszimbolika, alliteráció, áthajtás stb.) állandó használata, az **egyéni szóalkotások** együttesen adják e líra egyediségét, stílusának sajátosságait.

Jelentős költészetének **formai változatossága** is. Strófaszerkezeteiben gyakoriak a páratlan számú sorokból vagy nem egyforma hosszúságú egységekből álló szakaszok, gyakori a sorok szótagszámának ingadozása, a félsorok alkalmazása.

A MAGYAR UGARON

Korszaknyitó kötetének versei mind arról vallanak, hogy Ady művészi törekvésekben és életformában messze szakadt már a feudális maradványokkal terhelt falusi Magyarországtól, ennek szűk körű provincializmusától. Egy újfajta, kritikai jellegű nemzetszemléletet, hazaszeretetet tudatosított, amelyben egyszerre adott volt a szeretet gyöngéd és a bírálat indulatos érzése ugyanúgy, mint Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty vagy Petőfi verseiben. Harca a szellem harca volt a szellemellenes korlátoltsággal szemben.

Ez a keserű támadó, nemzetostorozó indulat fejeződött ki az **Új versek** legfontosabb, a többi maga köré szervező ciklusban, *A magyar Ugaronban* (1906). Ady, hogy ennek a tematikus egységnek a végére helyezte a verset, ezzel összefoglaló jellegét sugallta. *A magyar Ugar* ugyanúgy az úri Magyarország szimbóluma, mint például *Pusztaszer a Góg és Magóg fia vagyok én* című versben.

A ciklus címadó verse, amelyet 1905-ben írt, újfajta tájábrázolást képvisel. Látomásos tájvers. Petőfi még a környezet szépségéért vagy a hazaszeretet kifejezéséért festette meg a tájat. Adynál a táj bemutatott elemei elsődleges jelentésükben lényegtelenné válnak, s mögöttes tartalmuk lesz fontossá. Szemében a táj elátkozott föld, ahol minden és mindenki pusztulásra ítéltetett. Ady belső látásunkat ragadja meg riasztó látomásként. Feszítő, cselekvésre izgató ellentétek találhatók a költeményben: az *elvadult táj*, a *vad mező*, a *gizgázok* szemben áll az *ős*, *buja* (termékeny), *szűzi földdel*, a *szent humusszal*; a szépséget jelképező, illatával szerelmesen bódító *virággal* pedig a *dudva*,

a muhar; az édig nyúló gizgazok, a vad indák kerülnek szembe. A képek és a jelzők egyrészt a nagy lehetőségekre, a föld gazdag termékenységére utalnak, másrészt az elkésérítően kopár valóság, az eldurvult, műveletlen világ leverő élményét fejezik ki. A reménytelenség, a kilátástalanság érzése vegyül a tiltakozó keserőséggel.

A mű két azonos hosszúságú részre osztható az alapján, hogy a beszélő képes-e cselekedni, vagy a külvilág cselekszik-e rajta. A költemény szervezőelve a lírai én fokozatos lebomlása, pusztulása.

A költemény négy strófából áll. Az 1–2. versszakban még egyes számú első személyű a lírai alany, az ébresztő, felfedező szándék a tevékeny, cselekvő (*gázolok, ismerem, lehajlok*). „*Hát nincsen itt virág?*” — számon kérően hetyke és még magabiztos felkiáltó kérdés is ezt jelzi.

A 3–4. versszakban az Ugar válik cselekvővé: az indareneteg megmozdul, gyűrűzni kezd. „*Vad indák gyűrűznek körül*”, s a föld alvó lelkét ébresztgető, virágot kereső s a régmúlt szépségeket idéző hős tehetetlen, béna rab lesz az indák fojtogató gyűrűjében. A halmozott alany (*a dudva, a muhar, a gaz*) s a fokozatos igesor (*lehíz, altat, befed* – halmozott állítmány) a vad mező végső győzelmét fejezi ki: az ugar-léttel szemben a virág-létre vágó lírai én (a költő, a művész) sorsa az aláhullás, a züllés, a közönségességben való elveszés. A süket csöndben a kacagó szél ironikusan kíséri a nagyra törő szándékok, merész álmok elbukását. A „*föld alvó lelke*” nem szabadult fel: az elvetélt lehetőségek hazája maradt a magyar föld.

A mű alap gondolata, üzenete: Ady kora szellemi-kulturális közállapotainak jellemzésére a Széchenyi Istvántól örökölt metaforát (a Nagy Parlag) tágitja e versében szimbólummá, allegóriává. Az eleven, cselekvő, ellenséges Ugar képe azt a Magyarországot jelenti, ahol a tehetség nem érvényesülhet („*Hát nincsen itt virág?*”). A bajokat vizsgálni nem szabad („*Vad indák gyűrűznek körül, Míg a föld alvó lelkét lesem ...*”), az ország adottságait pedig csak élőkódok használják ki („*E szízi földön valami rág.*”). A vers hangulata komor, keserű és felháborodott.

A magyar Ugaron teljes ciklusa azonnali felháborodást váltott ki nemcsak a közönségből, hanem az olyan formátumú kortársakból is, mint Babits vagy Kosztolányi: »...*De a sok ízléstelenség között a legnagyobb kétségtelenül a magyar ugarra való szitkozódás ... Ő ez a föld nem a „lelkek temetője” – itt nemcsak „gatyás, bamba” társak vannak...*« (Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek. Baja. 1906. febr. 21–22.)

Verselése: időmértékes és ütemhangsúlyos sorokat egyaránt tartalmazó kevert verselés.

PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ

A halál, a halálvágy, az elmúlás nosztalgiája, a francia szimbolizmus s a századvégi magyar líra e jellegzetes témája korán megjelent Ady költészetében is, s a **Vér és arany** kötetben már önálló ciklust kapott. A kor szecessziós

felfogása szerint az érzékeny lelkű, túlfinomult idegzetű „Művész” megkülönböztető jegye lett a betegség, a testi gyengeség. Az új, szokatlan értékeket is a „sejtető, beteg és finom” dalok jelentették. A csúf étellel szemben megszépült a halál, s a fáradt, beteg, menekülni vágyó lélek menedéke, otthona lett.

A végzetes testi betegség riadalma gyakran úrrá lett Adyn, s ilyenkor előtérbe nyomult a halál gondolata. Elgondolni sem lehet egészségtelebber, a test és a lélek energiáit jobban pusztító életmódot, mint amit a költő folytatott. Ahogy ő élt, az nem volt más, mint lassú öngyilkosság. Ezt maga is tudta, s állandóan lehangolt, rosszkedvű volt. Csak nagyon bizalmas társaságban engedett fel, akkor is csak rövid időre. A halállal való vívódása mégsem csupán ezeknek a testi-fizikai okoknak lett az eredménye. Az élet ideiglenességének tudata, a halál közelségének állandó érzése lehetett a forrása felfokozott életvágyának, nagy mohóságának is, hiszen az elmúlás, a megsemmisülés szemszögéből az élet minden ténye sokszorosan felértékelődik.

A halál-motívumot tartalmazó versek közül az egyik legismertebb és legszebb a *Párisban járt az Ősz*. 1906 augusztusában Párizsban írta. Az 1907-ben megjelenő **Vér és arany** kötet *A halál rokona* ciklusának harmadik verse. Műfaját tekintve dal, a verlainé-i chanson egyik legszebb magyar nyelvű változata. Témája: a halál eljövételének váratlan megsejtése.

Alapgondolata, üzenete: azt a nehezen elfogadható igazságot fejezi ki, hogy mennyire más a halál tudatával valóban találkozni, mint a halálra csak úgy gondolni. A hirtelen, leveleket letépő szélfuvallat képe a nyárban végzi a halálra való igazi emlékeztetés feladatát. A költemény az elhallgatás eszközével élve a halálról való beszéddé válik. A vers hangulata melankolikus, visszafogott.

A költemény tegnappal indul, múlt idővel kezdődik, s ez az időkezelés jelzi, hogy emléket idéz fel a versben beszélő. Hangulatilag két részre tagolható a *Párisban járt az Ősz*. A halál, az életből való eltávozás leheletfinom sejtelme már az első két strófában megjelenik: nyár közepén, kánikulai forróságban csak egy pillanatra „szökött be” Párizsba az Ősz, a megszemélyesített elmúlás. „Nesztelenül” jött, észrevétlenül „suhant”; a lombok halk rezdületlensége is erre a titokban való érkezésre utal. A mozgást, haladást jelentő két ige lebegő könnyedséget fejez ki, s hasonló a hangulati kísérője a „ballagtam” igének is: az elgondolkodtató nyugalmat, a tűnődő merengést, az ihlet percét, jelenlétét asszociálja. Ebből az elégikus borongásból fakadnak a könnyedén születő és hamar ellobbanó impresszionisztikus „kis rözse-dalok”. A már-már idillikus lélekállapotot hangsúlyozzák a megszépítő alliterációkat tartalmazó halmozott értelmező jelzők: „Füstösek, furcsák, búsak, biborak”. Az Ősszel való találkozás, az elmúlás megsejtése még nem tragikus: az a halállal való komázás, kacérkodás teszi csak bússá a dalokat, amely Ady oly sok költeményében megtalálható. Ellensúlyozza ezt az érzést az élet örömeit jelképező nyári forróság s Párizs jelenléte: a Szent Mihály sugárút (a keresztény

hagyomány szerint Szent Mihály vezeti át a halottak lelkét a túlvilágra) lüktető forgalma, a Szajna közelsége.

Az Ősszel való találkozás a vers második felében válik tragikus élménnyé. Az Ősz olyasvalamit „súgott”, amitől „*beleremegett*” Szent Mihály útja, a lombok nyögni kezdtek, a fákról száraz, zörgő falevelek hullottak. Izgatottá, remegővé, titokzatosá vált a költemény második fele. Sietős, hirtelen mozdulatokat fejeztek ki az igék (*beleremegett, röpködtek, hőkölt, szaladt*), a csöndbe két hangutánzó szó „*züm-züm*” vitte bele a halott levelek zizegését, s a halk lombok már jajongtak, nyögtek. Hogy mit súgott, mit közölhetett az Ősz, az csak abból sejthető, hogy az idill tragédiába fordult, a lélek melankolikus békéjét a megdöbbenés váltja fel. Mert a belső rettenet vetítődött ki a külvilágra, a környezetre a vers utolsó két versszakában: itt már a pusztulás baljós hangulata lett úrrá. A halállal addig csak fölényesen kacérkodó, a halált megszépítő egyénben felrémlt a rút halál közelsége és kikerülhetetlensége. A lélek a kánikulában valósággal didereg – magányosan, elhagyatottan néz szembe az emberi lét végső drámájával. Rettegését nem oszthatja meg senkivel: a világ, a Nyár, az élet észre sem vette, meg sem hallotta a halál sugallatát, az Ősz pedig „*tréfás faleveleivel*” gúnyosan kacagott vissza rá. Az „*én tudom csupán*” mondat emelte ki mind az egyedüllet árvaságát, mind a szörnyű felismerés bizonyosságát. Az élet éppúgy múlik el, mint a Nyár.

A *Párisban járt az Ősz* című költemény verselése kevert, időmértékes és ütemhangsúlyos sorokat is tartalmaz.

A MAGYAR MESSIÁSOK

Ady nemcsak szép versek írója kívánt lenni, hanem egy új élet hírnöke, új Messiás is. A magyarság, a magyar származás, a magyar sors, a magyar történelem, magyarság és Európa, a magyarság szerepe Közép-Európában költészetének állandó, folytonosan visszatérő témái. Számára magyarsága, ősi származása identitásának meghatározó momentuma. A magyarságot európai helyzetének kritikai önszemléletére akarta ráébreszteni. Úgy tört be a magyar életbe, olyan gögös önérzettel, mint akinek eleve joga és kötelessége ítéletet mondani. Hangja csupa dacos ingerültség. Önmagát különbnek látta mindenkinél, mert benne – véleménye szerint – a „magyar faj” és a „művész” legjellemzőbb és legnemesebb vonásai egyesülnek. Büszkeséggel hirdette magáról: ő az igazi magyar, Góg és Magóg fia, a Napkelet álmának megvalósítója. Önmítoszában ott élt a tragikus küldetésudat, a mártírságot is vállaló elhivatottság, de azt is tudta magáról, hogy mint költő sem hasonlítható össze senki mással. (dr. Mohácsy Károly: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2001. 224. o.)

A *magyar Messiások* című költemény az 1907-ben megjelenő **Vér és arany** című kötet *A magyar Messiások* ciklusának tizedik verse. A Messiás

héber szó, „felkent”-et jelent, de a kereszténység vallásos világában a „megváltó” jelentés tapad hozzá. Vers, illetve a jelkép értelmezésében sokat segít az a sor, amelyet Ady korábbi, *Nagyvárad*i *Napló*-beli cikkében olvashatunk: ... „*aki a tömegeket akarja megváltani, nem szabad félnie a megfeszítéstől.*” E kulcsmondat világossá teszi, hogy Ady magyar Messiásoknak azokat nevezi, akik a haladás nevében vállalják a közéleti harcot. A „tehetetlenségérzés szomorúsága” árad a versből, ahogy azt a költő monográfusa, Király István írja. A mindössze nyolcsoros versből sugárzik a fájdalom: a költő átérzi a magyar Messiások tragédiáját. Ezt a tragikus elbukást fokozza a kétszer előforduló *ezerszer* számhatározó erős túlzása, a szóismétlésből fakadó rímek fáradt egyhangúsága. A második strófa sem hoz feloldást: a megváltódás vágyát hangsúlyozó *üdv* szót rögtön a *nincs* követi, a *tevés*szel pedig a *semmi* kapcsolódik egybe. A magyar Messiások sorsa a meddő áldozat, a magyar sivatag halálra ítél minden megváltási szándékot. A szomorúság mélyén azonban felfedezhető a konok mégis-morál: a bukások ellenére a magyar Messiások újra meg újra, ezerszer is vállalják megváltást ígérő küldetésüket. A strófák végi ráütő rímek poétikailag húzzák alá ezt a meg nem hátráló bátorságot.

DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA

Az Illés szekerén című kötetben – az istenes versek mellett – új ciklusként jelentkezett politikai költészete. Adyt mindig érdekelte politika, mindaz, ami az életben körülvette. Polgári radikális nézetei már a nagyvárad*i* újságíróskodása idején kialakultak: minden társadalmi baj, magyar nyomorúság legfőbb okát – leegyszerűsítve – a polgári forradalom elmaradásában látta. „*Nálunk még nem volt meg az a forradalom sem, melyet a francia már fejezteni kezd. Nálunk a harmadik rend győzelmet sem aratott, s máris lejárta magát, de emellett a feudalizmus majdnem olyan, mint Dózsa György idejében, amihez szinte örült hallucinációnak hangzik a modern proletárok új Marseillaise-e.*” (Nostra res agitur. *Nagyvárad*i *Napló*, 1903. 25. szám.)

A forradalmi erőкке vetett új hitéhez keresett támaszt, biztatást a magyar múltban. Így jutott el Dózsa Györgyhez, Táncsics Mihályhoz, későbbi köteteiben Esze Tamáshoz, Rákóczihoz, a bujdosó, de az újrakezdő harc reményét őrző kuruchoz.

A Dózsa György unokája (1907) című költemény **Az Illés szekerén** (1908) kötet *Az utca éneke* című ciklusban szerepel. A ciklus forradalmi verseit jellemző módon két Dózsa-vers keretezi: a nyitó vers, a *Dózsa György lakomája* (1908), a cikluszáró, a *Dózsa György unokája* című költemény. Ez az első Ady-vers, amelyben a jelképpé emelt történelmi név: Dózsa megjelenik. A hősválasztás nem véletlen. Dózsa egyszerre a nagyurak ellen támadó népi mozgalom vezére, és a bukásra ítélt parasztháború szétmarcangolt hőse. A lázadás és a bukás. Vagyis a forradalmi változást sürgető, de a társadalmi kiutat tisztán nem látó Ady vívódásainak érzékletes képe.

Ez a vívódás, hangulati kettősség nemcsak a hősválasztásban, hanem a vers egyéb nyelvi jelenségeiben is nyomon követhető. A szavak és szókapcsolatok szintjén megjelennek a hirtelen cselekvést jelentő, feszültséget teremtő igék: *özönöl, fut, lecsukjuk*, de ugyanakkor az elbizonytalanodást jelző nyelvi elemek is: *ha ...özönöl, ha ...lecsukjuk*. A „feltételes forradalom” bizonytalansága áll szemben „*a Nyár heves s a kasza egyenes*” bizonyosságával.

A sor- és szakaszépítést egyrészt világos, kemény határozottság jellemzi. A szakaszkezdő sorokban zárt mondatok lendítik tovább a forradalmi kedvet: „*Dózsa György unokája vagyok én, ... A Nyár heves s a kasza egyenes.*” Azután elbizonytalanodik a hév az egyre bonyolultabb áthajlásokban: „*... merre fut Hivány hadatok? Ha majd csörömpöléssel lecsukjuk a kaput?*”

És kérdéses: az ismétlésen alapuló, egymásba fonódó szakaszépítkezés a forradalmi indulat zihálása-e, vagy a belső szomorúság és kétség utat kereső önerősítése. „*Hé, nagyurak ...a Nyár heves ... A Nyár heves ...Hé, nagyurak ...Mi lesz, hogyha ...kósza népe ...özönöl...Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz?*” Hol önmagától kérde mindezt a költő bátorításul, hol másoktól kérde, fenyegetésül.

Ady nemcsak közel érezte magához a múltbeli paraszti mozgalmak hőseit, Dózsa unokájának vallja magát „*Népért síró, bús, bocskoros nemes*”-nek, a jelen harcaiban a múlt értékes hagyományainak folytatását látta.

1. Ady költészetében a francia szimbolizmus és a magyar költészeti hagyományok egyaránt fellelhetők. Kik azok a francia és magyar költők, akiktől merített Ady Endre?
2. Milyen tematikai egységekbe, ciklusokba rendezte verseit Ady?
3. Címzavakkal sorold fel Ady költészetének jellegzetességeit!
4. Mikor keletkezett az **Új versek** című kötet? Milyen ciklushoz tartozik a záróvers?
5. Milyen műfajú *A magyar Ugaron* című vers?
6. Mi a vers alap gondolata, üzenete?
7. Milyen hangulati váltás figyelhető meg a *Párisban járt az Ősz* című versben?
8. Határozd meg a vers műfaját, alap gondolatát, üzenetét!
9. Sorold fel Ady magyarság-verseinek témáit! Mi jellemzi ezeknek a verseknek hangvételét?
10. Értelmezd a Messiás jelentését!
11. Mely kötet mely ciklusában található a *Dózsa György unokája* című vers? Melyek Ady ismertebb kuruc-versei?
12. Sorold fel bibliai személyeket, kifejezéseket tartalmazó verscímekeket Adytól!
13. Melyik Ady-versből valók az alábbi sorok?
 - a) „*Én voltam Úr; a Vers csak cifra szolga*”

- b) „Mit ér az ember, ha magyar?”
- c) „Az élet él és élni akar”
- d) „Mikor fogunk már összefogni? / Mikor mondunk már egy nagyot?”

14. Ki írt *Az igazi Ady* címmel monográfiát a költőről?

Összegzés • Ady Endre hatása óriási volt már életében. A *Nyugat* lelke, motorja, aki zsenialitásával egy nagy korszak kifejezője, akaratának összefoglalója. Nélküle nincs irodalmi forradalom. Benne futottak össze a századvég még szanaszét ágazó progresszív erővonalai, ő sűrítette az elégedetlenséget lírai forradalommá. Berobbanását az irodalomba a friss mondanivaló mellett a markáns egyéni nyelv, kifejezésmód, hang tette emlékezetessé. (Simon István: *A magyar irodalom*. Gondolat. Bp., 1979. 230. o.) Életének legcentrálisabb keserősége, költészetének egyik nagy témaköre az volt, hogy a nagy publikum nem akarta őt olyan simán, olyan teljesen elfogadni. Maga vallotta: „*Verseinket nem olvassák, ha olvassák, nem értik, ha értik, annál rosszabb.*” Költészetének témái az emberi lét minden jelentős területére kiterjednek. Hazafi és forradalmár, példamutató magyar és európai. A szerelemről vagy a szülőföldjéről írt versei éppoly lényeges kifejezései az emberi létnek, mint a szabadság és egyenlőség, a hit vagy a mulandóság kérdéseiről írott költeményei.

A SZÁZADVÉG ÉS A SZÁZADFORDULÓ PRÓZÁJA

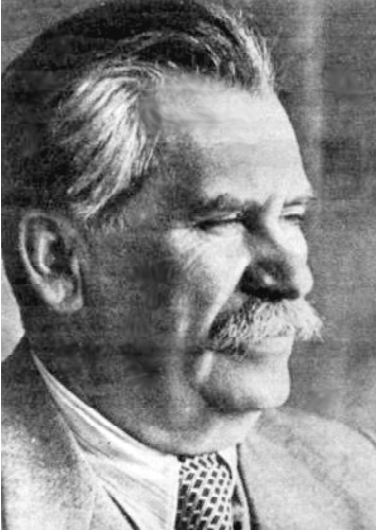
Próza hagyományok • A XIX. század végének magyar epikájában többféle irányzat alakult ki. A két élő klasszikus, Mikszáth és Jókai elbeszélő művésze meghatározta meg legerőteljesebben ezt a kort. Kissé megkésve ugyan, de megjelentek az európai irodalomban a század végére már elterjedt irányzatok – realizmus, naturalizmus, szimbolizmus-impreszionizmus, szecesszió – is.

Mikszáth hatására szerzőink is elsősorban a hangulatteremtésre és – megragadásra törekedtek. Legtöbbjük műveire jellemző a *személyesség*, az elbeszélői szubjektum erőteljes jelenléte és az *anekdotikusság*.

Új témák, motívumok • A magyar próza századvégi szerzői közül már igen sokan polgárok. Mindannyiuknál megfigyelhető az újdonság iránti törekvés. Egyes szerzőknél a korabeli irodalom fő témái (elszegényedés, deklasszáció, alkoholizmus, pszichikus betegségek stb.) kerülnek a középpontba, másoknál a szociográfia (kisebb-nagyobb társadalmi rétegek életviszonyait feltáró és leíró mű) és a folklorisztika jelenik meg új motívumként. A századvég szerzőinek zöme nemcsak író, hanem publicista is. Alkotói tevékenységük szerves része az újságírás, sőt szépprózai műveiket is áthatják a publicisztika módszerei, műfajai (pl. riport, tudósítás). Más szerzők esetében a művészi tevékenység mellé tudósi, kutatói pálya kapcsolódik.

Vidékiség • A századvég szerzőinek zöme vidéki, életük nagy részét vidéki magyar városokban élte le. Ez a *vidékiség* szintén meghatározó a téma-választás, az ábrázolt világ tekintetében. A századforduló szerzői közül az első igazán ízig-vérig nagyvárosi szerző **Bródy Sándor** volt.

„Nyugatosok” • A „nyugatos” elbeszélő irodalomnak **Móricz Zsigmond** és **Krúdy Gyula** volt a legkiválóbb, különben egymástól eltérő utat választó mestere: egyik a valóság, másik az álom nyomában kutatott. **Kaffka Margit** a századforduló önmagukat és hivatásukat kereső asszonyait mutatta be, *Színek és évek* (1912) című regényében a hangulatok mesteri érzékeltetésének van fontos szerepe. **Karinthy Frigyes** a magányos értelmiségi ember világgképét elemezte, humoros írásaiban eredeti filozófiája érvényesült. *Így írtok ti* (1912) című „irodalmi karikatúra”-gyűjteményében kortársairól adott gunyoros bírálatot. **Szabó Dezső** regénye, *Az elsodort falu* (1919) a parasztság felemelésében jelölte meg a magyarság újjászületésének eszközét. Tanulmányjaiban a népi mozgalom gondolkodására ható társadalmi reformjavaslatait dolgozta ki. A *Nyugat* prózáját képviselték **Szomory Dezső**, **Csáth Géza**, **Török Gyula**, **Színi Gyula**, **Cholnoky Viktor**, **Cholnoky László** elbeszélései és **Tersánszky J. Jenő** művei is. **Móra Ferenc** a hagyományos elbeszélő próza mestere volt, *Ének a búzamezőkről* (1927) című regényében a kisemberek háborús szenvedését ábrázolta. **Molnár Ferenc Pál utcai fiúk** (1907) című klasszikus ifjúsági művében gyermekéveinek élményvilágát dolgozta fel.

MÓRICZ ZSIGMOND (1879–1942)

Mórícz Zsigmond a *Nyugat* első nagy nemzedékének tagja, a XX. század első felének legjelentősebb prózaírója. Művészetében az a folyamat tetőződött be, amely a XIX. század végén Mikszáthtal indult meg s a századforduló gazdag novellatermésével folytatódott. Novelláiban és regényeiben az erőteljes realizmust naturalista vonások is színezték. Magába olvasztotta a nagy elődök elbeszélő örökségét, de túl is lépett a hagyományokon. Megvolt benne Jókai áradó mesélő kedve, Mikszáth anekdotázó hajlama, de novellái és regényei már többnyire rövid időre tömörített, az eseményeket összesűrítő drámák, zárt kompozíciójú alkotások, jellemző szereplői pedig az önmagukkal és környezetükkel vívódó hősök. A magyar falu, a magyar vidék legnagyobb írója volt, a nagyváros világát csak élete vége felé ábrázolta. (dr. Mohácsy Károly: Irodalom III. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2001. 260. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1879. július 2-án született Szatmár megyében, Tiszacsécsén, református családban. Neveltetésében a vallási és a hagyományos nemzeti értékek fontos szerepet kaptak. Édesapja, Mórícz Bálint vállalkozó szellemével ötholdas parasztból a nagygazdák közé küzdötte magát. Édesanyja, Pallagi Erzsébet szegény, de művelt lelkészi családból származott, és mindenáron ragaszkodott kilenc gyermeke iskoláztatásához.

Iskolái • Mórícz Zsigmond hatéves volt, mikor apja vállalkozása csődbe ment. A család átköltözött Prügyre. Itt járta az elemi. Nagy szegénységben éltek. Ennek ellenére 1890-től a debreceni református kollégiumban tanult

három évig. Később a sárospataki kollégium diákja lett. Itt az első félév végén három tárgyból megbukott, ezért anyai nagybátyja felügyelete alá került a kisújszállási gimnáziumba, és ott is érettségizett 1899-ben jeles eredménnyel.

Gyermekkora élményeit több művében megörökítette: *Judith és Eszter* című novellája a prűgyi évek hangulatát idézi fel, kollégiumi diákéveiről a **Légy jó mindhalálig** című regényében emlékezik, a kisújszállási évek a **Forr a bor** című regényben elevenednek meg; az **Életem regénye** című önéletírásában is vall ezekről az évekről.

Érettségi után Debrecenben volt teológus-, majd joghallgató, aztán a budapesti jogi karon folytatta tanulmányait, de egyetemi diplomát sohasem szerzett. Ekkorra már elhatározta, hogy író lesz. 1903-ban az akkor induló *Az Újság* gyermekrovatához került, itt jelentek meg első meséi, gyermekversei, verses állatmeséit **Boldog világ** címen gyűjtötte össze és adta ki 1912-ben.

Népdalgyűjtő utak • Móricz bekapcsolódott a Kisfaludy Társaság népdal- és népmese gyűjtő munkájába. Szülőföldje, Szatmár megye falvait járta négy nyáron át – ekkor tudatosultak gyermekkori emlékei, ekkor találkozott felnőtt fejjel újra a magyar falu kultúrájával, gondolkodás- és beszédmódjával, moráljával. Ettől kezdve egyik fontos munkaeszköze a kicsire hajtogatott papírlapokra jegyzetelő ceruza, amivel megfigyeléseit, egy-egy helyzet vagy párbeszéd jellemző fordulatait, szavait jegyezte le.

Házasságai, első sikerei • 1905-ben feleségül vette Holics Eugéniát, akit Jankának nevezett. Házasságuk két évtized alatt teljesen megromlott. A lelki szenvedés, az emberi kétségbeesés, az apai fájdalom is közrejátszott abban, hogy annyi írói próbálkozás és újrakezdés után végre rátalált saját hangjára és témájára. Első kisfiúk meghalt, a második is, s ezután írta meg első igazi sikert hozó novelláját, a *Hét krajcárt*. A novella kedvező fogadtatása elsöpörte a korábbi gátlásokat, felnyitotta a zsilipeket, s Móricz bőséggel írta műveit. Az egyre emelkedő tiszteletdíjak véget vetettek a korábbi évek garasos kuporgatásainak. 1911-ben Leányfalun telket vásároltak, majd szép, kényelmes házat építettek rá. 1913 nyarán feleségével együtt Olaszországba utaztak. Az első világháború kitörésekor Móricz is a hamis, félrevezető jelszavak hatása alá került. Úgy gondolta, hogy a háború tisztítótüze elemésztí mindazt, ami idejétmúlt és halálra ítélte a társadalomban. Önként jelentkezett 1915-ben haditudósítónak a keleti frontra. A magyar katonák hősiességéről akart riportokat készíteni, de a fronton szerzett tapasztalatok hamarosan rádőbbsentették az embertelen borzalmakra, a hátországi nyomorra, a hadi gépezet korrupszágára. Az 1919-es kommunista diktatúra első tettei még csalóka, ábrándos reményeket keltettek benne, de hamarosan visszariadt a Lenin-fiúk terrorizmusától. A húszas évek elején az új rendszerben mégis megszegyenítették, meghurcolták, valósággal gyalázták 1919-es cikkei, riportjai miatt. Házassága is egyre elviselhetlenebbé vált. Janka mindenre és min-

denkire féltékeny volt. Egymás után kétszer is öngyilkosságot követett el, s a második alkalommal már nem tudtak segíteni rajta. 1925 áprilisában halt meg. 1926-ban Móricz ismét megnősült, feleségül vette az érzékeit izgató, a fantáziáját lenyűgöző színésznőt, Simonyi Máriát. Ez a házasság mintegy tíz évig tartott, válásukban (1937) szerepe lehetett Móricz fogadott lányának, Littkey Erzsébetnek is, akit Csibének hívott. Ekkor végleg Leányfalura vonult vissza.

Műveinek visszatérő motívuma a férfi és nő házasságbeli kapcsolatának bemutatása – **Sárarany, Az Isten háta mögött, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Úri muri, Rokonok**. Janka az ihletője Móricz puritán, áldozatkész, ugyanakkor szenvedélyesen gyötrődő és követelőző, a férjüket a meggondolatlanságoktól és a nagy tervektől egyaránt távoltartó nőalakjainak.

Halála • A második világháború kitörése megrettente Móriczot. Jövőbe vetett hite is megrendült, a faszizmust, Magyarország háborús szerepvállalását elutasította. Írói tekintélyét is megpróbálta latba vetni a zsidótörvények sújtotta pályatársaiért. 1942. szeptember 4-én agyvérzés következtében halt meg Budapesten 63 esztendőskorában.

MUNKÁSSÁGA

Első alkotói korszaka (1908–1919) • 1908-ban a *Nyugatban* jelent meg a *Hét krajcár* című elbeszélése, majd 1909-ben ugyanezen a címen novelláinak gyűjteményes kötete. A kötet megjelenésétől számíthatjuk Móricz első alkotói korszakát, amelynek legfontosabb jellemzője, hogy a magyar falvak és kisvárosok világát új szemlélettel ábrázolta. Paraszti hősein keresztül bemutatta a falvak társadalmi tagozódását: zsellérek, napszámosok, szegényparasztok, nagygazdák világát, és az ebből adódó tragikus élethelyzeteket, sorsokat (*Tragédia, Judith és Eszter, Sárarany, Szegény emberek*).

Ekkor kezdődött tartós barátsága Ady Endrével, akivel Petőfi és Arany egymásra találásához hasonlóan üdvözölték egymást: „*Hej, Uramisten, hej Móricz Zsigmond, drága, nagyszívű kenyeres pajtásom, milyen egyszerű és milyen egyetlenül nagy dolgot műveltél te. Meglelted a magyarságot, melyről már azt kezdtük hinni, hogy nincs is...*” – írta Ady a *Hét krajcár* című kötetéről szóló ismertetőjében (Ady Endre: Móricz Zsigmond. 1909).

A *Nyugat* 1909-es évfolyamában kezdte el közölni első regényének, a **Sárarany**nak fejezeteit. 1911-ben jelent meg **Az Isten háta mögött**. Ezt követte 1912-ben **A galamb papné**, 1913-ban **Kerek Ferkó**. Első ízben festette meg hősében a nagyra, szépre törő lobogás s a hirtelen letörő, porba hulló, de az író számára bukásában is vonzó dzsentri figuráját. A **Nem élhetek muzsikaszó nélkül** (1914) című kisregénye egy fiatal pár civódásának és kibékülésének idilli rajza. A *Szegény emberek* (1916) című novellája már hangos tiltakozás az embert lealacsonyító vérontás ellen. 1917-

ben jelent meg **A fáklya** című kisregénye, melynek alaptémája a vidéki értelmiség útvesztése, árulása. **A Légy jó mindhalálig** (1920) már címében is vallomás és program. Nemcsak a gyermekkort idézte meg regényében, hanem legfrissebb fájdalmaival, érzéseit is.

Alakjait **reális-naturalisztikus** módon ábrázolta. Hősei láznak a sorsuk ellen, és Móricz lázadásuknak indítékait próbálja feltárni. Az okok vagy társadalmi jellegűek (szegénység, feltörekvés, szerzésvágy, elvágyódás), vagy az ösztönökben rejlők (túlfűtött szexualitás – Turi Dani, Veres Pálné). Sorsuk többnyire tragikus, hiszen az egyéni boldogulást, a tehetség vagy a magánélet kibontakozását meggátolják a közösség normái, a társadalmi berendezkedés mozdulatlansága vagy az eltérő, ellenkező értékrendű környezet.

Második alkotói korszaka (1922–1933) • 1922-ben új téma jelenik meg regényművészetében: a magyar történelem. A XVII. századi Erdélyi Fejedelemség története alkalmas saját kora sorskérdéseinek megjelenítésére. **Tündérkert** című első részt a *Nyugat* 1921-ben közölte folytatásokban, könyv alakban 1922-ben jelent meg. Később két másik művel – **A nagy fejedelem** (1927) **A nap árnyéka** (1934) – Móricz trilógiává bővítette, és 1935-ben **Erdély** címen jelentette meg.

A húszas évek jelentősebb regényeiben Móricz új témák felé fordult: a távolabbi múlt helyett a történelmi félmúltat elevenítette fel, a XIX. század végét, a dzsentri tegnapiját. Közel egy évtizeden át szépirodalmi alkotásaiban a dzsentrit teszi művészetének mérlegére. A kezdeti rokonszenv, a reményeket tápláló együttérzés azonban az egymást követő írásokban fokozatosan kiábrándultságba megy át, s a teljes reménytelenségbe torkollik.

Kivilágos kiviradtig (1924) című, harmonikusan szerkesztett regénye egyetlen éjszakába, az 1898. december 26-i István-nap hajnalig tartó mulatozásába sűríti az eseményeket. Az idősebbek és a fiatalok erkölcsi felfogását állítja szembe egymással, s az írói ítélet elmarasztalja az ifjabb nemzedék morális felelőtlenségét.

Az **Úri muri** (1927) cselekménye a millennium évében (1896) történik: kb. négy nap úri duhajkodásának keretében a környezetből kiemelkedni akaró, de annak szorításában elbukó ember tragédiáját írta meg.

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság is hozzájárult ahhoz, hogy Móriczban végleg szétfoszlottak a történelmi osztályokhoz fűződő illúziók. Szinte naponta kerültek felszínre ekkor államhivatalnokok, városi vezetők különböző sikkasztásai, visszaélései, lelepleződött az egész intézményes korrupció. **Rokonok** (1932) című regényének ideje a megírás jelene, a nagy gazdasági válság éveit. A cselekmény egy nagyszabású úri panama (nagyszabású csalás hivatalos személyek megvesztegetésével) kipattanása körül bonyolódik. Ezzel a művel Móricz végleg kiírta magából a dzsentritémát.

A Forr a bor (1931) a **Légy jó mindhalálig** „folytatása”. Központi alakja az érettségi előtt álló, maturandus (érettségi vizsgára készülő) Nyilas

Mihály, aki mindenáron, görcsös erővel készül írói hivatására. Osztyáltársai, egy századvégi (1899) alföldi gimnázium nyolcadikos diákjai, léhák, könnyelműek, felszínesek. Nyilas Mihály furcsa különcnek számít komolyságával, elhivatottságával ebben a világban. A regény lehangoló végkövetkeztetése, hogy milyen felnőttek, milyen vezetők nőnek fel abból a generációból, amelynek tagjai így készülnek fel az életre, ilyen módon válnak „éretté”.

Utolsó alkotói korszaka (1933–1942) • Móricz Osvát Ernő halálát követően Babitscsal együtt szerkesztette (1929–33 között) a *Nyugatot*. Móricz a prózai rovatot vezette, de elveik, nézeteik különbözősége miatt nem tudtak sokáig együtt dolgozni. Szerkesztői elveiket nem tudták összeegyeztetni. Móricz a „magyar nemzeti koncentráció” fórumává akarta tenni a lapot. Babits viszont ragaszkodott ahhoz az alapelvhez, amely a megjelentetés egyetlen feltételeként az irodalmi értéket jelölte meg.

Új pályaszakaszának kezdetén a *Barbárok* (1932) című kötet áll kilenc novellával. 1936-ban újabb nagyszerű kötet látott napvilágot: a *Komor Ló* – huszonnégy novellával. Ezek az írások más jellegűek, a közlés és a leírás háttérbe szorul, megnő a drámai párbeszédnek jelentősége; szociografikus és folklorisztikai motívumok járják át a szöveget.

1936 őszén egy új élmény jelent meg életében: megismerkedett egy fiatal, árva, állami intézetben nevelkedett „kis proletárlánnyal”, Littkey Erzsébettel, akit írásaiban Csibének nevezett el. Több mint húsz novellája s **Árvácska** (1941) című regénye született a sokat szenvedett kis lelenclány embertelen sorsának élményköréből.

Utolsó nagyszabású, de már befejezetlenül maradt vállalkozása a XIX. századi híres betyárról, Rózsa Sándorról szóló trilógia lett volna. **A Rózsa Sándor a lovát ugratja** 1941-re készült el. A második kötetet **Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét**, mely a szabadságharc idején játszódik, már nem tudta véglegesre csiszolni. Megjelent ugyan 1942 könyvnapjára, de ez a második rész befejezetlenné tűnik: fáradtsága, betegsége rajta hagyta a bélyegét.

1. Milyen kapcsolatban állnak Móricz Zsigmond életével a következő helynevek: Tiszacsécsse, Prügy, Debrecen, Sáropataki, Kisújszállás, Pest, Leányfalu?
2. Kit vett feleségül Móricz 1905-ben, illetve 1926-ban?
3. Milyen szankciókkal sújtották Móriczot a Tanácsköztársaság idején (1919) betöltött szerepe, írásai miatt?
4. Melyik regénye példázta az író ekkor érzett kívülállását, magányát, sértettségét?
5. Mely újságoknál, folyóiratoknál dolgozott Móricz?
6. Állítsd időrendi sorrendbe alkotói periódusait és az ekkor írott műveit!
7. Melyik kötete jelzi új pályaszakaszának kezdetét? Más jellegűek ezek az írások? Bizonyítsd ezt!

ÚJSZERŰ PARASZTÁBRÁZOLÁS

Móricz paraszti témájú novellákkal kezdte írói pályáját, de hosszú időbe telt, míg el tudott szakadni a beidegzett, szinte kötelezővé vált konvencióktól (bevett szokás). A kor csak a romantikusra színezett parasztképet kedvelte: a falu a derű, a csend, a nyugalom, a meghittség, a harmónia stb. csábító színhelye. Ezzel a faluképpel szállt szembe Móricz, és láttatta a szegénységet, az elégedetlenséget, a sok nyomort, a vad, hirtelen kirobbanó indulatokat, a durva ösztönöket és azt is, hogy a civilizálatlan körülmények között a tehetség elsikkad. A hagyományoktól és a konzervatív világszemlélettől való lassú elszakadás jelentette Móricz számára is az évekig tartó írói vergődést.

1908 sorsdöntő év volt az író életében. Ekkor jelent meg hosszú, gyötrelmes írói útkeresés után első igazi remeke a *Hét krajcár*. A sikert, az írói hírnevet azonban nem adta ingyen a sors. „*Milyen mélyre kellett zuhannom – emlékezik vissza az író Életem regényében –, hogy magamra leljek. Második kisfiam koporsója mellett írtam az első elbeszélésemet, amely meghozta az első tiszta hangot. ...és a teljes sikert annyira, hogy megjelenése után szinte eltűnt az addigi 9–10 éves vergődés emléke. Attól kezdve nem győztem eleget írni, hogy lecsapoljam a bennem árvízszerűen feltorlódomondanivalókat.*” Móricz új utat tört a paraszti világ ábrázolásában, új konvenciót teremtett: elsősorban a falusi szegények sorsát mutatta be további novelláiban, regényeiben. Újításai közé tartozik, hogy szereplői nemcsak sajátos tájnyelvi kiejtésükkel, hanem igen gyakran beszédmódjuk fonetikus helyesírási képével is jellemzi, akkor is, mikor a kétféle íráskép hangzás tekintetében semmiben sem különböznek. A *Hét krajcár* nyomora még csak a testet törte meg, a lélek ép és egészséges maradt. Ezt követő alkotásaiban – **naturalista hatásra** – egyre nagyobb figyelmet szentelt az ember ösztönvilágának működésére, s műveiben megjelenik később a túlfűtött érzékiség, az erotika is.

Tragédia (1909) című novellája már a lelket deformáló (eltorzító, elcsúfító), a komikum határát súroló nincstelenségről, egy ember örökös éhezéséről szól. Kis János nemcsak külsőleg jelentéktelen, érdektelen figura, hanem eldurvult lelkű, gyűlölködő, szinte a vegetatív ösztönélet szintjére korlátozott ember. Az örökös éhezés miatt csak egyetlen dolog érdekelte, az evés. Sohasem jutott az eszébe semmi, érzelmi életéből kipszultak a nemesebb emberi vonások, s ha voltak is gondolatai néha, azok csupán az evésre, az ételekre vonatkoztak. Nevetni is csak egyszer nevetett „jóízűen”, apja halálakor. Egyetlen vágya, hogy egyszer jóllakhasson. A lakodalomra határozott céllal megy, úgy akar bosszút állni Sarudy gazdán, hogy kieszi a vagyonából. Móricz ezt a tudatlan, szerencsétlen embert minden komikumával együtt mégis a nagy tragédiák magasába emeli. Kis János sejti, hogy „*valami emberi léten felüli feladatra*” vállalkozott. Zsirtalan lötyyökhöz, ciberelevesekhez szokott gyomra nem bírja a nehéz ételleket. De a pusztulás

tudatában is „*nekidült újra a csatának*”. A kisszerű, nevetséges célért folytatott hatalmas emberi erőfeszítés teszi groteszkké ezt a küzdelmet. Eltorzult bosszújával önmagát pusztította el. A novella befejezéséből már eltűnik minden nevetséges vonás, s Kis János tragédiáját csak fokozza, hogy „*senki se vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagyis azt, hogy élt.*”

Legelső regényében, a **Sáraranyban** (1910) az ábrázolás középpontjában az ügyessége révén szegény zsellérfiúból lett módos gazda, Turi Dani áll, aki egyre gyarapodva kevésnek érzi a maga tulajdonát. Móricz azonban nem hőse tehetségét domborítja ki, hanem annak vad, hirtelen kirobbanó indulataira, a műveltség által nem civilizált durva ösztöneire fókuszál. Turi Dani mohó szerelemhűségében nem elégszik meg a falu leányaival, asszonyaival, úrinőre veti szemét. Célját eléri, a grófnét is képes magáévá tenni. De győztes diadalmámora értelmetlen és embertelen tettekre ragadtatja. Elpusztítja szerelmi vetélytársait. Sorsa ezáltal megpecsételődik, s a tehetség elsikkad a civilizálatlan körülmények között: „*sárként használódik el az emberi élet útjain*”. A cím is erre utal.

HÉT KRAJCÁR

A novella átütő sikerének titkát, művészi értékét Czine Mihálynak, a Móricz-életmű egyik legjobb ismerőjének szavai világítják meg: „*Együtt, egyszerre láttatni könnyet és mosolyt, tragédiát és idillt, a legnehezebb művészi feladat egy művön belül. A legnagyobbaknak is ritkán sikerül. A novellában talán Csehovnak és Tamási Áronnak leginkább. S Móricznak, a Hét krajcárban.*” Erre a művészi ellentétre épül az egész novella: az indítástól egészen a befejezésig.

Móriczot az egyéni szenvedés vezette el mások szenvedésének meglátásához, megértéséhez: „*...csak azt lehet leírni, ami fáj*”. A *Hét krajcárban* (1908) a szegénysors olyan mélységeibe világított be, ahol a koldustól kell alamizsnát elfogadni, s már ez sem segít. A korábbi falusi-vidéki idill bizonyos mértékig még jelen van ebben az írásában: az anya és kisfia játékosan, szívből jövő kacagással keresi az elbűjt, huncut krajcárokat. A keresgélés közben azonban feltárul az irdatlan nyomor, melyet jókedvvel, derűvel sem lehet elleplezni: az édesanyának a nyomorúságot legyőzni akaró kacagása véres, tüdőbeteg köhögésbe fullad.

Az idill és a tragédia ötvözése adja ennek a kis írásnak sajátos báját, meghökkentő újszerűségét, az egyes szám első személyű elbeszélés pedig egy gyermek emlékein át szűri meg az ínség riasztó tényeit.

A *Hét krajcár* cselekménye három részre tagolható:

I. Elő történet: visszaemlékezés a gyermekkor egy napjára

II. Maga a történet: a hét krajcár keresése

III. Megoldás: az öreg koldus felajánlása, az anya „drága vére”.

A mű két meghatározó motívuma (alapgondolat, vezérlő eszme): a játék és a kacagás. Játékos formában jelenik meg a keresés. A művészi kifejezést szóképek erősítik: az író megszemélyesíti a pénzt a gépfiókok rejtelseinek kutatásakor „*Pénc bácsi, gyere ki*” és az üveges almáriumot, amikor a keresők prédikációt intéznek hozzá. A zsebek „vallatása” során az anya betegsége fogalmazódik képpé: „*nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán*”.

Az anya és kislánya a játékos keresés közben szívből jövően tud kacagni. „*Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.*” A kacagást azonban beárnyékolja valami: „*Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odállottam alá, hogy támogassam, amint két tenyérbe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre.*

Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé, aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.”

Fontos szerepe van a műben a koldus figurájának. A koldus felajánlja az utolsó, a hiányzó krajcárt. Miután Móricz Zsigmond édesapja elolvasta fia írását, megkérdezte: „*Miért nem lökted oda azt a hat krajcárt annak a koldusnak?*” Az író viszont így vall erről a jelenetről: „*...elfogadtam a koldustól az alamizsnát, mert a koldus végre nem koldus volt, hanem ember...embertárs ...Ugyanaz, aki én...*” A jelenet a realizmus diadala. Móricz a szegénysors olyan mélységeibe vezet be az olvasót, ahol a koldustól kell alamizsnát elfogadni, s ahol már ez sem segít. „*Jókor van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajom sincs.*”

1. Milyen konvencióktól kellett elszakadnia Móricz Zsigmondnak a parasztábrázolás terén?
2. Hogyan szakított Móricz a hagyományos parasztábrázolással?
3. Milyen embernek ismerted meg a *Tragédia* hőseit?
4. Mire utal a **Sárarany** cím és ki a főszereplője?
5. A *Hét krajcár* bevezető sorait tanulmányozva keressétek meg a művészi ellentét *írói eszközeit*, kifejezéseit!
6. Sorold fel mit tudunk a Soós családról!
7. Melyek azok a mozzanatok, amelyek a *szomorú valóságra* utalnak? Ezzel ellentétben mi a szerepe a *kacagásnak*, a *játékosságnak*?
8. Melyik jelenetben éri a drámai feszültség a *csúcspontot*?
9. Hogyan érzékelteti az író stílusa ezt az egyre fokozódó drámaiságot? Keressetek és olvassatok fel erre példákat!
10. Az *ellentétek rendszerén kívül* az élmény- és feszültségteremtésnek más eszközeivel is él az író. Mi a szerepe az egyes szám első személyű elbeszélésmódnak?
11. Milyen mozzanatok sejtetik, készítik elő a novella tragikus befejezését?
12. Miért nem részletezi az író az első három, s miért részletezi a 4., 5., és 6. krajcár megtalálásának körülményeit?

13. A krajcárkeresés nagyszerű alkalmat nyújt az írónak a villanásszerű *környezetfestésre*, a szereplők részletesebb megismertetésére. Milyen környezetrajzi részletek bizonyítják a család kétségbeejtő nyomorát?
14. Milyennek ismerjük meg az *elbeszélés szereplőit*: az édesanyát, a kisfiút, a koldust? Keressetek néhány olyan jelzős szerkezetet, amely fontos az édesanya jellemzésében!
15. Az elképesztő szegénység, a szereplők reális, hiteles ábrázolásához az író tudatosan használja fel szülőföldje népének egyszerű, természetes beszédét, nyelvét. Hogyan bizonyítja a *szereplők beszéde*, hogy az elbeszélés falusi szegényekről szól?

LÉGY JÓ MINDHALÁLIG

A **Légy jó mindhalálig** 1920-ban jelent meg. A cím bibliai eredetű erkölcsi útmutatás és program. A kor, melyben a regény született, a nagy csalódások kora. Semmi sem valósult meg abból, amiért Adyék küzdöttek. Az ország továbbra is a hárommillió koldus országa maradt. Az elbukott forradalmak és a trianoni békeszerződés következtében a magyarság helyzete súlyosbodott. Az ellenforradalmi korszak kezdetén a nemzet üldözőkre és üldözöttekre szakadt. Az új határokon kívül rekedt több millió magyar is. A hatalomra jutott ellenforradalom súlyos belső állapotokat teremtett. Sokakra halál, másokra börtön vagy emigráció várt.

Az ellenforradalom Móriczot sem kímélte. A forradalomban való részvételéért kizárták a Kisfaludy és a Petőfi Társaság soraiból. Kíméletlen sajtóharcot folytattak ellene. Írásait az újságok sem közölték. Csendörök hurcolták el leányfalui házából. Egy hétig vallatták. Testben és lélekben megtörve került haza, de nem tagadta meg elveit: az általa tisztelt emberi eszmények, az igazság mellett tett hitet mindhalálig.

A forradalom bukása miatt érzett megrendülésében és saját szenvedéseinek fájdalomban drámát kezdett írni Dózsa Györgyről. A mű azonban nem készült el. „*Megértette* – írja Móricz Virág –, *hogy éppen most lehetetlen Dózsa György emlékét idézni. Túlságosan átlátszó allegória. Valami enyhébbet, lágyabbat, elfogadhatóbbat kellett találnia. ... Félretette Dózsa György történetét, és elővette a magáét. Megállt tizenkét éves korában a debreceni kollégiumban. Így született a Légy jó mindhalálig. Ez a könyv nemcsak egy kis gyermek meséje, ez annak a kornak fájdalmas következménye. ... Nemcsak a kicsiny gyermek szenved a gonosz és ostoba felnőttek, a fejletlenségükben bántó társak között, de az egész emberiség.*” (Móricz Virág: Apám regénye. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 222. o.) Így készült Móricz Zsigmond legszemélyesebb vallomása: a **Légy jó mindhalálig**.

„*Nyilas Misi tragédiájában* – vallja Móricz 1930-ban Magoss Olgának írott egyik levelében – *nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg, hanem a kommün alatt s után elszenvedett dolgokat... Én akkor egy*

rettenetes vihar áldozata voltam. Valami olyan naiv és gyerekes szenvedésen mentem át, hogy csak a gyermeki szív rejtelmek között tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám az egész világ elfogadta, s a gyermek sorsát látták benne... Ami kedves van a darabban, az debreceni emlék, ami nem kellemes, az máshonnan jön... Nekem a debreceni tanárokkal sose volt ilyen bajom vagy tapasztalatom, a Beöthy Zsoltokkal és Bársony Istvánokkal és más kegyetlenekkel volt bajom akkor, mikor a legtöbb segítségre lett volna szükségem. A legkevesebb megértést találtam azokban, akiknek hivatása lett volna, hogy az író megértésük... Ezeket az érzéseket vetítettem ki a tanári kar figuráiba... Ilyen furcsán alakul át az írásban az élet. Voltaképpen minden írás líra: a szenvedő szív gyötrelme idegen alak burkában egyénítve...”

A történet Nyilas Misiről, a debreceni kollégium második gimnazistájáról szól. A regény tizenkét fejezetből áll. A cselekmény időpontja 1892. A főhős a mélységből, a szegénységből jön, érzékeny lélekkel, a szülői ház emlékével. Ebből fakad tisztasága, becsületessége, de örökös szorongása, féelme és lelkiismeret-furdalása is. Édesapja ács, édesanyját rajongva szereti. Szegényen élő szülein úgy próbál segíteni, hogy munkát vállal: felolvas Pósalaky úrnak, az idős, vak, volt városi tanácsosnak, és osztálytársát, Doroghy Sándort korrepetálja.

Misi tisztességes, becsületes gyerek, nem túl jó eszű. Sz szenvedést jelent számára a tanulás, de céltudatosan arra törekszik, hogy kiemelkedjen a szegénysorból. Kitűnően tanul, óráról órára készül, magoló típus.

A II. B-s diák kálváriája, legsúlyosabb megpróbáltatása a reskontó-üggyel kezdődik, s a megalázó vallatási jelenetben éri el tetőpontját. Pósalaky úr lutrivásárlással bízva meg Misit. A nyertes szelvényt azonban Török János ellopja tőle. Mindenki azt hiszi szándékosan adta el a reskontót a biztos jövedelem reményében. Itt sűrűsödnek össze a rázúduló csapások és a vádak. Drámaian nő a feszültség. A kisdíákot először a kollégium igazgatója hallgatja ki, majd bizottság elé idézik, mely a kollégium tanáraiból áll. Misi kétségbe esik, hiszen ártatlanul vádolják. Olyan emberek ítélkeznek felette, akiket ő sem ismer, de őt sem ismerik. Féelme egyre fokozódik. Tiszta lelkű emberként nem tudja felfogni, hogy miért nem hisznek neki, hogyan feltételezhetnek róla annyi rosszat. A rázúduló kérdésekre képtelen válaszolni. Hallgatása tovább súlyosbítja helyzetét. Az ellenséges tanárok ezt is félreértelmezik. Úgy bánnak vele, mint a leggonoszabb bűnözőkkel szoktak. Az igaztalanságnak ebben a mélységében az ártatlanul meggyötört kisdíák mégis magára talál: édesanyja tanításában találja meg további élete célját, értelmét. A megoldás a jövőnek szól: Misi költőként akar az emberiség tanítójává lenni.

Nyilas Misinek nagy erkölcsi próbája ez a történet. Megmutatja, hogy a romlott felnőttek bajba sodorhatják a naiv, jóra törekvő és értékes gyermeket, de a fiú erkölcsi tartását akkor sem törhetik meg, ha lelkében megsebzik, a kollégium elhagyására készítetik. A regény a jóság, a tiszta emberség eszményét mutatja be, amelyet túlerő sem győzhet le.

A főhős egyénisége összetett. Céltudatosan törekszik arra, hogy kiemelkedjen a szegénysorból. A felnőttek gonoszságával szemben viszont gyámoltalan, sokáig nem tudja magát megvédeni. Csak a véletlenül kipattanó igazság, a jóindulatú felnőttek és főleg a szülői szeretet révén mentik fel az igazágtalan vád, a nyereménysorsjegy (reskontó) elikkasztásának vádját alól.

„**A Légy jó mindhaláligban** Nyilas Misi lesz a győztes: megtalálja a sötétben a szívárványozó igét, a jóság igéjét. Nem a forradalom szava ez, hanem a hűség és a vállalásé, s benne van a forradalom eszményeiben való hit is. Nyilas Misi kintől fuldokolva búcsúzik Debrecentől, hogy többet vissza ne forduljon, s az emberiség tanítója akar lenni: Móricz Zsigmond is újra akar kezdeni mindent, illetve folytatni azt az utat, amelyen gyermekiségében elindult, a tisztaság és az igazság útját. **A Légy jó mindhalálig** így a lélek felegyenesedésének a regénye, a kínok tengeréből kilábaló, új küzdelemre kész íróé, aki vállalja az Ady halála után rá váró feladatot: új igék érlelését az egész magyarság számára.” (Czine Mihály: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Bp., 1960. 311. o.)

1. Hogyan gondol a regény elején Misi arra, hogy a debreceni diákok közé tartozik?
2. Mikor és miért változnak meg ebbéli érzései?
3. Milyen a viszonya Misinek a könyvekhez, a híres költők, írók műveihez?
4. Hogyan érzi magát Orzcyéknál, Gyimesiéknél és Törökéknél?
5. Értelmezd szótár segítségével a következő szavak kort, helyszínt felidéző jelentését: *konviktus, coetus, langaméta, pedellus, brugó, dárdás, stipendium, penecilus, karcer, kápsálnak!*
6. Válaszd ki azokat a jelzőket, amelyeket találónak érzel Misi jellemére: *bátor félénk; lusta – szorgalmas; értelmes – gyenge felfogású; érzékeny – közönyös; takarékos – könnyelmű; tisztességtudó – léha; megbízható – megbízhatatlan; magányos – ügyes szervező; közép-szerű – nem mindennapi egyéniség.*
7. Vannak-e hibái Misinek? Ha igen, mik azok?
8. Milyennek látod öt osztálytársai között?
9. Jellemezd Misi tanárait!
10. Mivel zsarolja meg Misit Török János?
11. Hogyan lesz Misi Török János és Doroghy Bella kapcsolatának eszköze?
12. Miért nem mond igazat Misi Pósalakynak? Te mit tennél a helyében?
13. Milyennek látod Misit a tárgyaláson?
14. Indokold meg, miért a reskontó körüli bonyodalom és a vállalási jelenet a regény legdrámaibb része! Keress példákat az író drámai zaklatottságú nyelvhasználatára!

15. Melyik mondat érvényes Misire a tárgyaláson?

- a) Nem tudja megvédeni magát, mert nincs fogalma arról, hogy mi a jó, és mi rossz.
- b) Tudja, mi a különbség jó és rossz között, de úgy érzi, nem értenék meg, ezért hallgat.
- c) Nem akarja, hogy a becsapott Doroghy Bella is bajba kerüljön.

16. Miért tekinthetjük a regény címében is szereplő Nyilas Misi vallomását Móricz írói, művészi hitvallásának?

Összegzés • Móricz Zsigmond írói pályáján tisztánlátása, leleplező ereje egyre fokozódott, de mindhárom alkotói korszakában megmaradt a parasztság irodalmi szószólójának. Ahhoz a kevés nagy európai íróhoz tartozott, akik az európai polgári irodalom hanyatlása korában realisták tudtak maradni és hatalmas erejű társadalomkritikát tudtak gyakorolni. (Révai József: A parasztság irodalmi szószólója. Móricztól Móriczról. Bp., 1980. 397. o.) Ez a nyugodt, de lelke mélyén roppant feszültségű konfliktusokat hordozó író az, akiben revelálódik a magyar nép rendíthetetlen tárgyilagossága, félelmet nem ismerő realitásérzéke, romantikát nem tűrő következetessége, minden embert egyforma higgadtsággal szemlélő demokráciája, semmi erőszak előtt lélekben meg nem hajló öntudatossága, a minden hazugságok közepette egyedül a természethez való feltétlen ragaszkodása, az embert, állatot, növényt egyaránt szerető s annak csodái előtt leboruló alázata. (Kodolányi János: Móricz Zsigmond (1930). A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyíregyháza., 2000. 127. o.)

IRODALOMELMÉLET

A realizmus • Valóságghű ábrázolás, művészi és írói magatartás. A latin *realis, res* – való, valóságos szóból ered. A XIX. század első harmadában kialakult művészeti stílusirányzat, mely a romantikával szinte egy időben jött létre. Forrása a csalódás, az illúzióvesztés: a felvilágosodás emberbaldogító, nagy, szent eszméit megtagadó polgári-kapitalista társadalomból való keserű kiábrándulás. A realista írók a valóságról, igazságról és igazságtalanságról, társadalmi ellentétekről, morális problémákról írnak és mindig szembefordulnak saját korukkal. Törekvésük az, hogy az emberi és társadalmi valóságot hitelesen ábrázolják, hogy a társadalom életének alapvető, lényeges összefüggéseit, az események s az egyes emberek legjellemzőbb vonásait tárják fel. A realista művészek mindig az emberi haladás szemszögéből ítélik meg az ábrázolt problémákat, határozott meggyőződéssel és állásfoglalással. Hőseik nem hőszok, hanem átlagemberek. A realista írók nem a történelmi múlthoz fordulnak, hanem a jelenre összpontosítanak. Nem esztétikai érzékünkre, hanem etikai nézeteinkre akarnak hatni: figyelmeztetnek, értékelnek, ítélnek és nevelnek. A realizmus lényeges eleme a körültekintő lélekrajz, a szereplők lelkivilágának a feltárása. A realizmus nyelvére általában a természetes,

egyszerű, ugyanakkor változatos szókincsbeli, nyelvtani és stilisztikai elemek használata jellemző.

A realizmus uralkodó műfaja az irodalomban a regény és a novella. Maga a realizmus szó első ízben egy festészeti kiállításon szerepelt. 1855-ben **Gustave Courbet** (e.: güsztav kurbé, 1819–1877) egy párizsi bódében mutatta be képeit, s kiállításának ezt a címet adta: *A realizmus*. A realizmusnak három fő szakasza van: a naiv realizmus, a kritikai realizmus és a szocialista realizmus.

Epikai műfajok • Az epikai műfajokat többféle szempontból lehet osztályozni. A legáltalánosabb a **nagyepikai** és a **kisepikai műfajok** elkülönítése. A **nagyepika** *az életet, az énen kívüli külső valóságot rendszerint bonyolult összefüggéseiben, térben, időben kiterjedt történettel, sokoldalúan jellemzett fő- és mellékszereplőkkel ábrázolja* (kisregény, regény, eposz).

A **kisepika** ezzel szemben *a valóságnak egy-egy szűkebb részletét, vonatkozását ragadja meg, sűrítettebb, tömörebb ábrázolásra törekszik, s kevés szereplőt mozgat*. Ilyen kisepikai műfajokat ismerünk: novella, elbeszélés, mese, monda, karcolat.

Novella • A novella műfaji megnevezése latin eredetű szó, jelentése: **új, újdonság**. A műfaji elnevezés utal a tartalmi jegyekre, mert röviden, tömören előadott érdekes történetet közöl. A történet gyakran hoz sorsfordulatot kevés és csak egy-két lényeges vonással jellemzett hőse számára.

Szerkezeti felépítésére a kiegyensúlyozottság jellemző, a rövid informatív (tájékoztató) bevezetést mellékszálak nélküli egyenes vonalú cselekményvezetés követi, amely csak a leglényegesebb – többnyire csak a novella főszereplőjével kapcsolatos – eseménysorozatra koncentrál. Befejezése hatásos, gyakran meglepő.

A **novella** tehát *kisepikai műfaj, rövid elbeszélés kevés szereplővel, egy ágon végigvezetett cselekménnyel*. Műfaji sajátosságai: cselekménye időben rövid; csak a döntő mozzanatokot mutatja be; szereplőinek jellege általában nem változik.

Lényege: mindennapi emberekkel olyan váratlan fordulat történik, amelynek fényében megmutatkoznak jellemük legfőbb, rejtett vonásai, következtetni lehet várható sorsukra.

A novella felépítése ugyanazon szabályok szerint történik, mint más epikai műfajoknál: expozíció, probléma (bonyodalom kezdete) bonyodalom, tetőpont, fordulópont és megoldás.

Az epikus művek lényege, hogy bennük bizonyos *személyek* bizonyos *helyszíneken*, meghatározott *időben* különféle dolgokat *cselekszenek*, és velük különféle dolgok *történnek*. A novella is ilyen kompozíciós egységből épül fel: a helyszín, idő, szereplők és cselekvések egységéből.

Regény • A nagyepika legnépszerűbb, legmonumentálisabb műfaja. A regény a regélni (mesés történetet elmondani) igéből származik. Formája

próza. Nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel. A történet-szöveg mellett fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődésük. Legfőbb formai jellemzői: idő- és térhasználat, az elbeszélő nézőpontja, szerkezet, a jellemzés módja, az utalások rendszere. Hegel meghatározása szerint a regény „a polgári világ eposziája”. Típusai: történelmi regény, fejlődésregény, társadalmi regény, pikareszk vagy kalandregény, gyermekregény, ifjúsági regény, detektívregény, szerelmesregény, lélektani regény. Vannak továbbá dokumentum-, sci-fi-, parabola s különböző szórakoztató regények, lektűrök.

A kisregény • A kisregény egyike a legkésőbbben kialakult epikai formáknak. Prózai kisépikai műfaj, félúton – terjedelmét és tartalmát tekintve – a novella és a regény között. Régiesen **beszélynék** is nevezték ezeket a hosszabb, a novella kereteit szétfeszítő elbeszélő műveket. Több vonás a novellával rokonítja: előadásmódja gyors és célratoró, nincsenek benne részletes leírások. Kevésbé mozgalmas a cselekménybonyolítása, leszűkítettek a hely- és időviszonyok. A kisregény szerkezete jól áttekinthető, de a szereplők jellemrajzában, az emberi viszonylatok ábrázolásában a regényhez hasonló teljességigény jellemzi.

A NYUGAT LÍRIKUSAI

BABITS MIHÁLY
(1883–1941)

A XX. század első felének költészeti megújulása szorosan összekapcsolódott **Babits Mihály** nevével. Nemcsak azért, mert befogadta a korszak szellemi áramlatait, és mert a *Nyugat* egyik szerkesztőjeként az új irodalom szellemi vezére volt, hanem – ahogy Németh G. Béla irodalomtörténész megállapítja – „*arról írt a hazai irodalom feladatainak és lehetőségeinek általa fölismert vetületeiben, amiről az európai literatúra java az emberi értelmet és célt keresve, az emberi értéket és valóságot védve írt.*” (Diószegi E. – Fábíán M.: Irodalom 11. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2004. 194. o.)

A népnemzeti irányzatot váltó modern, esztétikai és tartalmi értelemben is a XX. századi világot kifejezni és értelmezni akaró irodalom vezéregyénisége volt. Műveltsége és ízlése kétezer év irodalmának és kultúrájának átfogására tette alkalmassá. Az európai szellem értékeinek átmentését ugyanúgy alapfeladatnak tekintette, mint az újítás fontosságát. Az új irodalmi ízlés híve volt. Adyhoz hasonlóan a szimbolizmus sajtóságait mutatta. Ő azonban **a művészi formát nemcsak eszköznek, hanem célnak is tekintette.** Versei óriási formai változatosságot és gazdagságot mutatnak. Nagy szerepe van költészetében a **játékosságnak.** Nem felszínes játék ez, hanem művészi varázslás. **Újszerű ritmusokat, dallamokat** csalt ki a nyelvből. Ezért nevezzük **formaművésznek** is.

ÉLETPÁLYÁJA

1883. november 26-án született Szekszárdon. Értelmiségi családból származott. Édesapja törvényszéki bíró volt. Babitsék négyen voltak testvérek,

ő volt a legidősebb. Egyik húga, Olga másfél éves korában meghalt, öccse pedig túlélte a költőt.

A harmonikus családi háttér, a keresztény-katolikus eszmerendszer, a kulturális örökség későbbi életére, gondolkodására is nagy hatást gyakorolt. Anyja műveltsége messze túlmutatott a korabeli hölgyek átlagos kulturáltsági és műveltségi szintjén.

Iskolái • Elemi iskoláit Budapesten és Pécsen végezte el. 1893 őszétől a pécsi cisztercita gimnáziumban tanult (itt végzett apja és nagyapja is). 1901-ben a budapesti bölcsészkar magyar-francia szakára iratkozott be, de a franciát hamarosan latinra cserélte. Az egyetemi évek talán legmeghatározóbb élményét a Négyesy László vezette stílusgyakorlati szeminárium jelentette. Itt szövődött barátsága Juhász Gyulával és Kosztolányi Dezsővel, valamint Karinthyval. Esztétikai és filozófiai érdeklődése mellett görög, német, francia, angol, olasz nyelvet is tanult. Fordított és foglalkoztatta a modern pszichológia is.

Az egyetem elvégzése után Baján, a cisztercita gimnáziumban mint világi ideiglenes helyettes tanár töltötte gyakorló évét. 1906-ban szerzett tanári oklevelet. Ezután Szegeden vállalt tanári állást az állami főreáliskolában.

A Holnap antológia • Babits nevét a magyar irodalmi életben *A Holnap* antológia tette ismertté. 1908 szeptemberében a Juhász Gyula kérésére küldött versei jelentek meg itt. Juhász Gyula szeptember 19-én kelt levelében már arról számolt be, hogy Pesten is nagy sikere van verseinek: „*A Hét, a Független Magyarország, a Szeged és Vidéke, a nagyváradi lapok mind a legnagyobb elismeréssel írnak rólad, verseidről. Osvát Ernő, a Nyugat szerkesztője postafordultával kéri címedet, verseket és prózát kér tőled.*”

A tanár • 1908. június 24-én az erdélyi Fogarasra nevezték ki rendes tanárrá. Babits valóságos száműzetésnek élte meg „világ végére” helyezését. „*Úgy érzem magam, mint Ovidius, mikor Tomiba készült*” – írta Juhász Gyulának. Mielőtt azonban „rabságának” helyszínére utazott volna, a nyár egy részét Itáliában töltötte. Különösen Velence volt rá nagy hatással, és természetesen az irodalom. „*Nagy kedvvel, lelkesedéssel olvasom, fordítom, tanulmányozom a világnak kétségtelen legnagyobb költőjét, Dantét*” – ezeket a sorokat küldi Juhász Gyulának, s valóban, a műfordító Babits talán legteljesebb munkája lett az **Isteni színjáték** átültetése.

Három tanévet töltött a fogarasi gimnáziumban. Saját bevallása szerint magányosan és szabadidőben bővelkedve. Sokat és sokfélét olvasott, tanult és írt. 54 verse született itt.

1911-ben Újpestre helyezték a Könyves Kálmán Gimnáziumba. Végre bekapcsolódhatott a főváros szellemi életébe is. Barátja és támogatója, Hatvany Lajos járt közben a visszahelyezés ügyében a vallási és közoktatási miniszternél. Ettől az évtől kezdve a *Nyugat*nak is állandó munkatársa lett. 1912 novemberétől 1916 elejéig a budapesti tisztviselő-telepi gimnázium tanára. Az első perctől kezdve tiltakozott az esztelen vérontás, a háború ellen. Hazafiatlansággal és erkölcstelenséggel vádolták. Támadói – tanártársai közül

is néhányan – hazafias szempontból alkalmatlannak tartották a tanári pályára. Heckkampány indult ellene. Rövid ideig tanári állását is fel kellett adnia, egy ideig a Budapestvidéki Főigazgatóságon dolgozott, majd egy másik gimnáziumba helyezték, ahol nyugdíjazásáig (1919) tanított.

1919 januárjában Babits egyetemi katedrát kapott, de erkölcsi elveivel nem találta összeegyeztethetőnek a tanácsköztársaság eszméit, így a közszerepléstől hamarosan visszavonult. A kommün alatti tevékenységéért mégis eljárás indult ellene, nyugdíjától megfosztották, az írói társaságok kizárták soraikból. Szellemi menedéket a 20-as évek elején csak a műfordítás jelentett számára.

Házassága • A közelet viharai elől magánéletbe menekült. 1921-ben házasságot kötött Tanner Ilonával, aki magát Kazinczy felesége után Török Sophie-nak nevezte. Kapcsolatuk Babits számára élete végéig kiegyensúlyozott családi hátteret jelentett. Anyagi helyzetük is rendeződött, 1923-ban az esztergomi Előhegyen kis telket és házat vásároltak, a nyarakat ettől fogva mindig ott töltötte a család. Közös gyermekük nem lévén, egy rokon kislányt, Ildikót fogadták örökbe.

Betegsége • 1934 fordulópont volt a költő életében: ekkor tapasztalta betegségé első jeleit. Később így vallott róla: *„Engem éveken át egy gonosz kór keze fojtogatott: szó szerint fuldokolva és lihegve jártam a világot, mintha a levegő kiapadt volna körülöttem.”* 1937-ben orvosai gégerákot állapítottak meg panaszai okául.

Állapota 1940 elején rosszabbodott, ennek ellenére vállalta márciusban az olaszországi utazást. 25-én San Remóban átvehette a Dante-fordításokért az olasz állam kitüntetését, a San Remo-díjat. Még ez évben az MTA tagjai közé választotta.

1941. augusztus 4-én halt meg Budapesten, a Siesta Szanatóriumban.

MUNKÁSSÁGA

Ha Adyt tekintjük a magyar költészetben a szavak megújítójának, akkor Babits a mondat megújítója. Költészetének legjellemzőbb sajátossága a gondolati-filozófiai mélység, a meditatív (szemlélődő, tűnődő) attitűd, amely nem hiányzik a korábbi magyar lírából (Arany, Vörösmarty), és amely a lét értelmezéséhez segítségül hívja a modern ember megannyi problémáját. Írói hitvallása: az irodalom egymagában.

Első kötetének – **Levelek Iris koszorújából** (1909) – verseit az 1902-től írt alkotásaiból válogatta össze. Gyűjteményes jellegű abban az értelemben is, hogy egymástól eltérő, sokszínű arcát mutatja meg benne a költő. A kötet cím egyben értelmezi a sokszínűséget, hiszen Irisz a görög mitológiában az istenek követe, az ezerszínű szívirvány istennője. A versek az istennő koszorújának levelei. Téma-, stílus-, hangnem- és versformabeli

sokszínűség jellemzi a kötetet. Újklasszicizmus és modernség egyszerre szólal meg a versekben. Egy dolog azonban mindvégig állandó: a minőség iránti elkötelezettség. Kötetét három nagyszerű óda vezeti be, s mindhárom felfogható ars poeticának, programversnek: *In Horatium, Óda a bűnhöz, Himnusz Irishez*.

1910 és 1911 között jelentek meg első irodalomtörténeti, irodalomkritikai munkái: **Petőfi és Arany, Az irodalom halottjai, Az ifjú Vörösmarty**. 1911 nyarán született az irodalomtudomány által méltatlanul elhanyagolt négyrészes mesedramája, **A második ének**, amelyből azonban csak a harmadik részt, **A vihart** jelentette meg, a teljes mű kiadására csak halála után, 1942-ben került sor.

1911 áprilisában jelent meg Babits második kötete, a **Herceg, hátha megjön a tél is!**, amelynek versei Henri Bergson¹ és Nietzsche² filozófiájának hatását mutatják. A kötet talán legfontosabb és legismertebb verse az *Esti kérdés*. Szépségét képei és a megidézett hangulatok adják, nyugtalanítóvá talán a megválaszolhatatlan kérdések teszik. Az egyetlen, 53 sorból álló, többszörösen összetett mondat az élet értelmére, céljára kérdez.

1913-ban jelent meg az **Isteni színjáték** első része, a *Pokol* és első regénye, **A gólyakalifa** (a Nyugat közölte folytatásokban, könyv alakban 1916-ban adták ki).

1916 januárjában jelent meg harmadik kötete, a **Recitatív**. Ady ez alkalommal verssel üdvözölte a költőt. A kötet első részének darabjait (*Fogarás* című verscsoport) a száműzetésként megélt fogarasi évek élményei ihlették. Szinte mindegyik vers az egyéni léthelyzet keserűségéről tanúskodik. A kötet második része az *Intermezzo* címet viseli.

A **Béke és háború közt** című kötetben az 1913 és 1916 között keletkezett versek kaptak helyet. A napi politikától magát mindig távol tartó költő *Május huszonhárom Rákospalotán* című versében az 1912. május 23-i tüntetés eseményeire reagál (a rendőrség a tüntetők közé lőtt). A kötet egyik legjelentősebb verse a *Húsvét előtt* (1916), melyet Babits maga olvasott fel 1916. március 26-án a Zeneakadémián rendezett *Nyugat*-matinén. A költemény a szellem emberének bátor helytállása, valóságos lázadás a korabeli gondolkodásmód ellen. A háborúellenes költészet legnagyobb darabja.

A húszas években jelent meg Dante-fordításának folytatása, a *Purgatórium*, a befejező rész pedig *Paradicsom* címmel 1923-ban látott napvilágot. Ugyancsak ekkor jelent meg a **Nyugtalanság völgye** című kötete. 1921-ben készült el az **Erato** című erotikus versfordításokat tartalmazó gyűjtemény, 1922-ben a **Tímár Virgil fia** című lélektani regénye.

¹ Bergson, Henri Luis (1859–1941) francia filozófus, aki azt vallotta, hogy a világ dinamikus folyamat, az élet és fejlődés elválaszthatatlanok egymástól.

² Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1844–1900) német filozófus, esztétikai írásaiban az eszményi szépséget állítja szembe a reális, érzéki szépség világával.

1923-ban látott napvilágot Szabó Lőrincsel és Tóth Árpáddal közösen készített **Baudelaire-kötet**. Szintén ebből az évből való Babits szatirikus regénye, a **Kártyavár**, amely krimiszerű történet keretében a századelői pesti panamák világába kalauzolja el az olvasót.

Következő kötete a **Sziget és tenger** (1925). A kötet bevezetőjeként álló *Örökkék ég a felhők mögött (Vallomás helyett hitvallás)* megújult önbizalomról, hitről, új erőről árulkodik. Önéletrajzi regényén, a **Halálffiai**-in hat évig dolgozott, 1927-ben jelent meg. Család- és nemzedékregény is. A szereplők személyiségrajzában felsejlenek az ifjú Babits vonásai.

1929-ben újabb verseskötettel jelentkezett: **Az istenek hálnak, az ember él**. A költeményekből kibontakozó magatartás az értékek, a hagyományok védelmét jelentette egy olyan korban, amikor a világ szorongással, rettegéssel töltötte el az embert. A látszólagos visszavonulás az etikátlan világtól való elhatárolódást jelentette.

1933-ban jelent meg Babits utolsó regénye, az **Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom** című negatív utópia. A kitalált történet a világháború 42. évében játszódik, amelyben a főhős arra kényszerül, hogy szülővárosát bombázza. Az emberi szenvedéssel való azonosulás, a próféta szerep vállalása a **Verseny az esztendőkkal** (1934) kötet lapjain bontakozik ki.

Az európai irodalom története 1934-ben került ki a nyomdából. Babits elsősorban élménykritikai szemléletű volt. 1937-ben látott napvilágot a **Hatholdas rózsakert** című novelláskötete és **Összes verseinek** bővített kiadása. 1938-ban közölte a *Nyugat* szeptemberi száma a **Jónás könyvét**. A következő évben írta hozzá a *Jónás imáját*, és ekkor adta ki **Keresztül-kasul az életemen** címmel emlékeit és tanulmányait. Utolsó tanulmánykötete 1941-ben jelent meg **Írók két háború közt** címmel. Halála előtt még befejezte Szophoklész **Oidipus Kolónosban** című drámájának fordítását.

1. Milyen kapcsolatban vannak Babits életével az alábbi hely- és személynevek: Szekszárd, Budapest, Fogaras, Esztergom, San Remo, Tanner Ilona (Török Sophie), Móricz Zsigmond, Juhász Gyula?
2. Milyen fontosabb pozíciói voltak Babitsnak az irodalmi élet irányításában?
3. Mely filozófusok hatottak Babits gondolkodására?
4. Melyik nagy világirodalmi művet fordította Babits 1912–1923 között?
5. Mire utal Babits első verseskötetének címe? Melyek a kötet ismertebb versei?
6. Melyik verseit tekintjük programverseknek, ars poeticának?
7. Miért indult Babits ellen hecckampány 1915-ben?
8. Schöpfung Aladár írta Babitsról: „... *költészete nemes ízléssel elrendezett angolpark*”. Mit jelent ez?

ŐSZ ÉS TAVASZ KÖZÖTT

Babitsot a harmincas évek közepétől egy új téma, a testi szenvedés gyötrelmének megjelenítése és a halállal való szembenézés gondolata is foglalkoztatta. Saját betegségének rosszabbra fordulása mellett a költő és barát, Kosztolányi Dezső elvesztése (1936. november 3.) miatt érzett fájdalma lehetett ihletője egyik legnagyobb versének.

Az *Ősz és tavasz között* (1937) című versében Babits a halál idegenségét próbálta feloldani a természeti képek és a gyermekkor meghitt pillanatainak felidézésével. A költemény **témája** az egyéni elmúlással való kérlelhetetlen szembenézés, nem pedig a halál. **Szervező eleme** az *idő* és az *emlékezés*: a természet körforgása és a személyes képek együtt jelennek meg. A vers indító képe az őszi táj, a szüret utáni időszak naturalista rajza.

A két versszakonként visszatérő sóhajszerű refrén a *haláltáncénekek* (haláltánc – *fr. danse macabre* (e.: dansz mákábr) középkori irodalmi és képzőművészeti műfaj. Lényege, hogy a végső percben, a halál színe előtt minden ember elmondja élete rövid summáját. A verses haláltáncokban minden halálba menő egy-egy versszakban összegzi életét) hangnemére emlékeztet.

Az első versszak az elmúlást idéző kifejezésekkel indul: az őszt múltával közeleg a tél. Az évszak-metaphora klasszikus kifejezése az elmúlásnak. Ezt erősítik a halálra utaló szavak: *elomlik, rothad, halott*. Az egyre rövidülő esték az ember napjait tolvajló, lopakodva közeledő öregség képét hívják elő.

A silány földet betakaró hó gyermeki emlékeket idéz, vidám hancúrozást az ágyon, puha dunnák és párnák között, de ugyanakkor belejátszik mindebbe a halottas ágy képzete is.

A harmadik egység az óév és az újév fordulójával nem a vidám szilveszteri hangulatot kelti fel, hanem az idő megállíthatatlan múlásának élményét. A jövő reménye fel sem merül, csak az Arany János-i panasz tör fel: „*Mennyi munka maradt végezetlen! / S a gyönyörök fája megszedetlen...*” A búcsúzás szomorúsága, a jövőt tagadó vigasztalanság, a türelmetlen idegesség uralodik el a sorokon.

A **vers hangneme** a tavasz képeivel egészen személyessé, elégikussá válik. Ezt a fordulatot jelzi a két önrímmel kiemelt sor: „*Olvad a hó, tavasz akar lenni. / Mit tudom én, mi szeretnék lenni!*” Az évszakováltás ettől kezdve már nem állítható párhuzamba az emberi léttel: a tavasz nem újjászületést hoz, hanem a tél elmúlásával az élet pusztulását. A **hasonlatok helyébe** inkább a **metaforák sejtelmessége lép**: „*Pehely vagyok, olvadok a hóval;... híre sincs a télnek ...*” Az eddig csak példázatokba, utalásokba rejtett általános jellegű elmúlás-gondolat most személyes, egyéni halál-döbbenete teszi tragikussá. A nyolcadik versszakban háromszor tér vissza erős hangsúllyal kiemelve az *én* személyes névmás. A halállal mindenkinek magának, egyedül kell szembenéznie. Az elmúlás teljes magányra is kárhuztatja az embert. A magány fájdalmát növeli az a félelem, hogy az új

tavasz – a nélküle megújuló élet – műveit is halálra ítéli: „*Ami betűt ágam irt a porba, /a tavasz sárvice elsodorja.*” A nyomtalanul eltűnéssel való szembenézés fájalmát már nem enyhítheti az elégikus beletörődés. Egyedül a szerelem, az „*asszonyi jószág*” képes egy-egy pillanatra elfeledtetni a halál rettenetét. „*A vers vége visszaível, s belefőgődzik a kezdőstrófa motívumába, s így harmonikusan kerek egésszé formálva összegzi az egészet: a csupas, kiszáradt szőlőtő, mellette a letört karó képe megzendíti a fő mondanivalót: erre az örök télre már nem jön tavasz többé. De fel is oldja, megenyhíti az asszonyi jószág, hűség népdalszerű szimbolikájával, a karóra boruló rózsza költői képével.*” (Kiss Tamás: Babits Mihály: Ősz és tavasz között. Magyar irodalmi alkotások elemzése. Bp., 2000. 91.o.)

A vers formája és ritmusa nagyban hozzájárul a megidézett költői magatartás hű kifejezésére. A versszakok hat sorból állnak, a szakaszok rímei páros rímek. A szakaszáró sor refrénként ismétlődik. A sorok hangsúlyos ritmusa három ütemű tízes (4–4–2 osztásúak). A vers rímes-időmértékes versként is értelmezhető, a sorok trocheikus lejtésűek.

Babits, a műformák mestere, sőt – ha kell – virtuóza, ebben a mélyen emberi témáról szóló versében szándékosan lemondott a formai bűvészkedésről. A sorok vontatott ritmusából bontakozik ki a mélabús dallam, amely jól festi alá a mondanivalót. A vers azért talál könnyen visszhangra az olvasó lelkében, mert egy egyéni élményekből fakadt élményt – az elmúlás fájalmát – művészien tud mindannyiunk által átélhető érzéssé általánosítani.

1. Mi ihlette az *Ősz és tavasz között* című vers megírását?
2. Mi a szerepük a metaforáknak és hasonlatoknak a versben? Keress példákat!
3. Hány szerkezeti egységre bontható a vers, mi zárja ezeket a szakaszokat?
4. Írd ki az Arany Jánost idéző sorokat! Melyik két versre utal Babits?
5. A vers melyik részében találkozunk az egyéni tragédiával?
6. Olvasd fel hangosan a verset! Érzékeld a ritmust!

ÚJ LEONINUSOK

Az *Új leoninusok* (1911) című költemény a **Herceg, hátha megjön a tél is!** kötetben jelent meg. Babits formaművészetének jellegzetes példája. Dallamosság és lüktető ritmus jellemzi. A címben szereplő „leoninus” szó a vers formájára utal.

Műfaja idill. Antik irodalmi műfaj, a tökéletes boldogság, a felhőtlen békés, harmonikus világ leírása. Leggyakrabban pásztori életkép, olykor tündérek szerelmes jeleneteit ábrázolta. Schiller *A naiv és szentimentális költészetéről* című tanulmányában mint olyan költői látásmódot határozta meg, amely az eszményt a valóságban létezőnek, megvalósultnak mutatja be, harmonikusnak ábrázolva az ember és a természet, az eszmény és a realitás

viszonyát. Ezért öröm, boldogság hatja át az idilli műveket. Babits verse azonban kissé eltér ettől: a természet és a szerelmesek összhangja megbomlott. A fenyegető vihar elől menedéket keresve bújnak egymáshoz. A XX. század irodalma – az, amelyet komolyan lehet venni – már nem tartja igaznak az egész világra kiterjeszhető, felhőtlen idillt.

Szerkezetileg két részre tagolható: az egyik tájleírás, a másik szerelmi jelenet, a vallomás.

I. rész: (1–8. sor) a bevezető két sor teljes harmóniát mutat a leszálló alkonyattal, a nyugovóra térő állatokkal. Ezt a nyugalmat bontja meg a közeledő vihar. Förlélénkül a táj, fények és hangok jelzik a nyugtalanságot: „*Villám; távoli dörgés; a faluban kocszörgés, gyűl a vihar serege.*” A „*még lila s már fekete*” komor színek uralkodnak el a táj fölött, éjszakai sötétre váltják a szelídebb *kék* és *szürke* színek alkonyati homályát. Bezáruló *aklok* s az éjjeli életüket megkezdő *baglyok* ellentétes mozgása jelzi a változást. A kitörő *vihar* felgyorsítja a sötétedést. *Szél* támad, mely *port* ver föl, már a közelben *csattan az ég*.

II. rész: (9–16. sor) a vers második része a szerelem erejével hozza vissza az idillt „*Szép est a szerelemre; jövel kegyesem kebelemre*” – minél fenyegetőbb a külvilág „*sír és fél a világ*”, annál édesebb az összebújás. Egyre inkább uralkodóvá válnak az **ellentétek** a külső és a belső világ között. Az összhangot mégis a **zenei eszközök** teremtik meg. Az **alliterációk**, a **cs** hangok sokasága feloldja az ellentétet: „*Sűrűn csillan a villám; bús szemed isteni csillám. / Míg künn csattan az ég, csókom az ajkadon ég.*” Oly tökéletes a **harmónia** a szerelmesek között, hogy nem is lehet fokozni: „*...boldog az, így aki hal.*” – az élettől nem is várható több a beteljesült boldogságnál.

Babits verse nem az élmény vagy az érzelem kifejezésére keletkezett elsősorban. A téma másodrendűnek hat a dallamossághoz és festőiséghez képest. Az olvasót inkább a forma szépsége bűvöli, nem pedig az érzelmi tartalom és a közölt gondolat.

A költeményt olvasva olyan érzésünk támad, hogy a szerelmi jelenet csupán a költő képzeletében történt meg. A boldog szerelmi együttlét a képzelet műve. Az eszményi szerelem, mellyel az élet beteljesedne, csak vágykép. A szerelmes hívó szavai régiesen csengenek, szinte kiríznak környezetükből: „*jövé! kegyesen kebelemre*”. E szavak Balassi és a virágénekek nyelvének felelnek meg.

IRODALOMELMÉLET

Időmértékes verselés • A szótagok időtartamán alapuló versrendszer. A rövid és hosszú szótagok váltakoznak a verssorokban egy bizonyos meghatározott rend alapján. **Rövid** a szótag, ha benne rövid magánhangzó van, s azt legföljebb egy mássalhangzó követi (például: *kel*). A rövid szótag

időtartama **1 mora**. **Hosszú** a szótag, ha magánhangzója hosszú, vagy ha a szótag rövid magánhangzóját egynél több mássalhangzó követi (például: *kél* vagy *kelt*). Ez utóbbi szabály akkor is érvényes, ha a második mássalhangzó már a következő szó elején található (például: *kel föl*). A rövid szótag jele \cup , a hosszúé: $-$. A hosszú szótag kiejtésének időtartama nagyjából a rövid kétszerese, vagyis **2 mora**. A közömbös vagy helyettesítő szótag jele x , ami lehet rövid vagy hosszú.

A rövid és hosszú szótagok ütemekbe rendeződnek. Az időmértékes verselés ütemeit **versláb**nak nevezzük. Az elnevezés az ókori görögöktől származik, ők az emberi lábat s a verslábát egyaránt púsz-nak nevezték.

Az időmértékes verselés alapegysége tehát a versláb. Egy versláb két, három vagy négy szótagból áll, s kötött a rövid és hosszú szótagok sorrendje. A versláb jele: $//$. A legfontosabb verslábak a következők:

- $\cup \cup$: pirrichius
- $- -$: spondeus
- $\cup -$: jambus
- $- \cup$: trocheus
- $\cup \cup -$: anapesztus
- $- \cup \cup$: daktilus.

Az időmértékes ritmus szépségét akkor érzékeljük igazán, ha a rövid szótagokat röviden, a hosszú szótagokat hosszán ejtjük. Az ily módon érzékeltetett versolvasást, versmondást **skandálás**nak nevezzük.

Leoninus • A **leoninus** rimes időmértékes versforma, szűkebb értelemben csak a **rimes disztichon** neve, amelyben a sorok közepe és vége rímel. Nevét egy Leo nevű XII. százai költőről kapta.

Disztichon • A **disztichon** (gör. párvers, *di* – kettő, *sztikhosz*-verssor) **időmértékes verselésű** sorpár, mely egy **hexameter**ből és egy **pentameter**ből áll. Az elégia és az epigramma hagyományos versformája.

Hexameter • Hat verslábból álló daktilikus verssor (*hexa* – hat, *metron* – versláb, ütem), melyben **daktilusok** ($- \cup \cup$) és **spondeusok** ($- -$) váltakoznak. Az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik mindig spondeus, a többi tetszés szerint lehet daktilus vagy spondeus.

Pentameter • (*penta* – öt, *metron* – versláb, ütem) Öt verslábból áll. **Sormetszet** (cezúra) osztja ketté. Daktilusokból áll, melyeket a sormetszet előtt spondeusok is helyettesíthetnek. A sormetszet előtt és a sor végén két teljes és egy-egy fél versláb helyezkedik el – utóbbiak együtt alkotják az ötödik verslábát.

Lássuk a gyakorlatban a **leoninus** ritmusképletét:

Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok

$- \cup \cup / - \cup \cup / - \cup \cup / - \cup \cup / - \cup \cup / - -$

hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj

$- \cup \cup / - \cup \cup / - / / - \cup \cup / - \cup \cup / -$

Figyeljük meg a vastagított betűkkel jelölt rímpárok elhelyezkedését a sorokon belül és a sorvégeken! A hexameter közepe felé elhangzó *dombokra* rímel a sorvégi *galambok*, majd a pentameterben az *esteli tájra* rímel a *kései nyáj*.

A dallamosságot fokozza, hogy a pentameterben a sor eleji *hallgat* szóra a sormetszet utáni rész kezdő szava, a *ballag* is rímel. Ez a belső rím a vers **zeneiségét** fokozza.

1. Magyarázd meg a leoninus szó értelmét!
2. Keresd ki a versből a hangutánzó szavakat!
3. Írd össze a festőiség eszközeit: fényeket, színeket!
4. Emeld ki a versből az alliterációkat!
5. Mi fokozza a dallamosságot a versben? Keress rá példákat!
6. Miért érezzük, hogy a vihar először távol, majd egyre közelebb zajlik?
7. A II. részben melyik szó utal arra, hogy elképzelt szerelemről van szó?

Összegzés • Babits Mihály neve szorosán összeforrt a *Nyugat*éval. Írói hitvallása: az irodalom önmagában, politikától és minden egyéb kötelezettségtől független érték. Költői hitvallása: „*Egy vers jobb lesz és nem rosszabb, ha az ész építi.*” Az emberiség, a humanizmus elvét követte, s az írástudók felelősségét hangsúlyozta. Babits mindig az erkölcs szavát hallatta. A polgárosodást sürgette, s egyaránt szolgálta a magyarságot és az európaiságot. Babits „*az a költő, aki két kézre fogja a Pegazus kantárszárát, akinek az isteni ihlettel is szándéka van. A költészet fégyverzetében ki akar törni a költészet hagyományos berkeiből.*” (Illyés Gyula: Egy előadói esten (1912). A magyar irodalom nagyjai. Nyíregyháza, 2000. 109. o.)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885–1936)

A *Nyugat* első, nagy nemzedékének, a századelő művészi átalakulásának egyik legsokoldalúbb, de talán a legtöbb vitát is kiváltó képviselője **Kozstolányi Dezső**. Kortársai közül elsősorban rendkívüli tehetségének virtuóz (mesteri, tökéletes) eleganciájával tűnt ki. **Az ő erkölcsé a szépség volt.**

ÉLETPÁLYÁJA

1885. március 29-én született Szabadkán (Vajdaság), polgári-értelmiségi családban. A családi hagyományok, a 48-as honvéd nagyapa, Kozstolányi Ágoston emlékei, a gimnáziumi igazgató édesapa műveltség iránti tisztelete erősen befolyásolta és meghatározta az ifjú gondolkodását. Négy és fél éves korában már tudott írni és olvasni. Édesanyja, Brenner Eulália a leendő költő születésekor alig múlt tizennyolc éves. Kozstolányi tízéves koráig örökösen betegeskedett. Állandó fulladásos rohamai miatt rettegett a haláltól. Ugyanakkor ez az időszak az önfelelt boldogságnak, a világra rácsodálkozó ifjú ember tervekét és vágyakat dédelgető idilli világának kora is. A gyermekkor emlékei később vissza-visszatérő motívumai lesznek Kozstolányi írásainak.

Iskolái • Gimnáziumi tanulmányait Szabadkán végezte. Tanári pályára készült. 1903 őszén a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott be magyar-német szakos hallgatóként. A Négyesy László vezette híres szemináriumok révén szövődött barátsága Babits Mihállyal, Juhász Gyulával és Zalai Bélával. Már diákként állandó cikkírója lett a *Bácskai Hírlapnak* és a *Szeged és Vidékének*. 1904-ben a bécsi egyetemen filozófiát hallgatott. Ekkor ismerkedett meg Sigmund Freud munkásságával, a pszichoanalízis tanai nagy hatást

tettek rá. Egyetemi tanulmányait nem fejezte be, de egyre több cikke, tárcája, rajza jelent meg a különböző lapokban.

Újságíró • 1906-ban került a *Budapesti Napló*hoz, a Párizsba utazó Ady Endre helyére. Versei – Ady költeményeivel felváltva – vasárnaponként jelentek meg a lap első oldalán. „*Az érvényesülés, az elismerés, az ismertté levés és dicsőség korát*” élte – amint ezt Babitsnak írta egyik levelében.

1908-ban az induló *Nyugat*nak rendszeres munkatársa lett. 1908 és 1910 közt beutazta Európát, a szellemes világfi viselkedése és modora jellemezte: könnyű szerelmek, bohém életforma. Ennek állított emléket később az 1912-ben megjelent *Kártya* című versciklus. 1910-ben ismerkedett meg a fiatal színésznővel, Harmos Ilonával. Barátságuk 1913-ban érett házassággá. 1915-ben született meg egyetlen gyermekük, Ádám. A fiát valóssággal imádta, éberen, aggályoskodva vigyázott rá.

A válság éve • A háború Kosztolányit is lesújtotta. Íróársaihoz hasonlóan ő is elítélte azt. A vérontás befejezését követő öszirózsás forradalmat reménykedve fogadta, de a tanácsköztársaság riadalommal töltötte el. A belső bizonytalanság, a túlfokozott magányérzés, a szorongás, a halálfélelem a világháború éveiben katasztrófaérzéssel párosult, amikor az emberi haladás eszméjébe vetett hit puszta ábránddá vált. Magánéletét is sorozatos csapások érték: Csáth Géza (eredeti nevén Brenner József, unokatestvére és legjobb barátja) öngyilkossága mélyen megrendítette, a trianoni békeszerződés következtében apjától és testvéreitől is elszakadt.

Rövid ideig a szélsőjobboldali *Új Nemzedék* című lapnak dolgozott, de hamar felismerte, hogy a művészet és politika egymást kizáró tevékenységek. Tévedését a kortársak és az irodalomtörténet is csak nehezen bocsátotta meg, Kosztolányit hosszú ideig a mellőzött szerzők közé száműzték.

Betegsége • Súlyos, gyógyíthatatlan betegségének első tünetei 1933 nyarán jelentkeztek. Kimondta rögtön a diagnózist: „Rákom van.” Összesen kilenc műtétet hajtottak végre, hogy megmentsek az életét. A betegség időszakában voltak enyhébb szakaszok is. Az élettől kapott még egy utolsó ajándékot: 1935 júniusában az újságírók visegrádi üdülőjében megismerkedett egy asszonnyal, Radákovich Máriával. A kései szerelem hatására szinte a túlsorduló boldogság eufóriájába került, s ekkor született meg *Szeptemberi áhítat* című szerelmi verse. Állapota azonban egyre súlyosabb lett. Hangját ideiglenesen elvesztette, mesterségesen táplálták. Nehezen lehetett eligazodni rajta: hol válni akart feleségétől, hol pedig görcsös bizakodással kapaszkodott bele. Felesége a nehéz pillanatokban is mellette maradt, a végsőkig támogatta. 1936. november 3-án 51 éves korában Budapesten meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Ha a *Nyugat* hívei rajongtak Adyért, és mélységesen tisztelték Babits Mihályt, akkor Kosztolányi volt az, akit szerettek. Őszinte és szeretetre méltó.

Verseit és prózáit olvasva egyaránt úgy érezzük, mintha a legbizalmasabb titkaiba avatna be bennünket.

Stilusa pontos, érzékletes és takarékos. Verseiben sokat adott a szépségre, dallamosságra. Különösen prózájában volt közvetlen és természetes. Elbeszélései és újságcikkei ma is úgy hatnak, mintha közvetlenül az olvasóhoz beszélne. Verseinek stilusa más: költeményeinek nagy része inkább elkápráztat és gyönyörködtet ritmusával, a szavak szép hangzásával, festői képeivel és hangulatával. Sok verse van azonban, amelynek nem csupán a dallamosság adja legfőbb értékét, hanem a gondolat ereje is. (Alföldy Jenő: Irodalom. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003. 69. o.)

Életművében három fő alkotói periódust – szakaszt, korszakot – különböztethetünk meg. Az **első korszakában**, a háborúig főleg a sejtelmes hangulatok és a gyermekkori emlékek foglalkoztatták.

Első verseskötete, a **Négy fal között** 1907-ben jelent meg, amely a tökéletes forma iránti igényesség és az impresszionizmus hatását tükrözi. Már ezekben a versekben találkozhatunk azokkal a motívumokkal (a tudatos játékoság, a halál-motívum, az idealizálás vágya), amelyek költészetének meghatározói lesznek. A kötet az év egyik jelentős irodalmi eseményének bizonyult, mégis inkább a hangkeresés dokumentuma volt. A kritikusok között feltűnt Ady Endre neve is. Ady elmarasztaló kritikájában megjelent a két költői attitűd különbsége. A költőtárs így fogalmazott: „*Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy ez az én számból nem éppen dicséret ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat.*” Kosztolányi élete végéig hordozta ennek a kritikának a tüskéjét lelkében.

Boszorkányos esték címmel 1908-ban elbeszéléskötete jelent meg. A kötet írásai között a modern lélektani érdeklődés és Freud hatása meghatározó. Második verseskötete, **A szegény kisgyermek panaszai** (1910) a költő egyik legegységesebb stílusú és hangvételi kötet, mely irodalmi elismerést és népszerűséget hozott számára.

A tízes évek szemléleti változást jelentettek Kosztolányi pályáján. Érzékenyebben figyelt a világra, együttérzéssel és megértéssel ábrázolta a szenvedő embereket, s noha nem azonosult velük, feladatának érezte, hogy minél pontosabban ábrázolja őket. Korai novelláinak hősei a világban idegenként mozgó, magányos emberek, alapérzésük az elidegenedés (**Appendictis**, 1911).

Második korszakában növekvő kíváncsisággal vizsgálta az embereket, és ebben jelentős szerepe volt az újságírásnak. Éberan figyelte az eseményeket, és jobban izgatták már a mindennapi élet dolgai, mint az álmodozás és emlékezés. A háború idején született prózakötetei az **Öcsém** (1915, rajzok), a **Bűbájosok** (1916, elbeszélések), a **Tinta** (1916, rajzok) és a **Káin** (1918, elbeszélések). 1916-ban jelent meg **Mák** című verseskötete, ezenkívül írt cikkeket és tanulmányokat, illetve fordított is ez idő alatt.

Egyéni válságáról vall az 1920-as **Béla, a buta** című novelláskötet és a szintén az évben megjelent **Kenyér és bor** című kötet néhány verse. Ekkorra már teljesen kiábrándult a politikából és 1921-től a *Pesti Hírlap* munkatársa lett.

Harmadik korszakában életképeket írt, alakokat festett a „bús pesti népről”, a pesti utca és a kávéház emberéről. Szeretettel írt a szegényekről, és nem kímélte a pöffeszkedő, ellenszenves gazdagokat. Utolsó éveiben nagy ívű költeményekben ünnepelte az élet szépségét és nagyságát. Munkássága az írói sokoldalúság és termékenység mintaképe. A húszas évek legjelentősebb verseskötetének, **A bús férfi panaszainak** (1924) alapérzése a nagyvárosi magány, a kinasztizottság. A számvetés és a leszámolás szándékával írta meg első jelentős regényét, a **Nero, a véres költőt** (1922), amivel külföldön is hírnevet szerzett. A 20-as évek legzseniálisabb alkotásai, kivételes remekművei a regények. Gyors egymásutánban jelentek meg a **Pacsirta** (1924), az **Aranysárkány** (1925). Ekkor kezdte el írni sajátos **Esti Kornél**-novelláit, majd az **Édes Annát** 1926-ban. Pályája csúcán volt, a halál kikerülhetlensége azonban végső számvetésre készítette: önmagával való szembenézésre. Költészetének csúcsaira az **Ősszegyűjtött költemények** (1935) a *Számadás* ciklus darabjaiban jutott el. Az élet végső, nagy kérdéseivel, a lét miértjével, az egyéni megsemmisülés iszonyatával és a testi szenvedés kínjaival szembesült.

A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI

A XX. század elején nagy fejlődésnek indult a **lélektan**. A tudósok felismerték, hogy a gyermekkor élményei, megrázkódtatásai, vonzalmai és ellenszenvei kihatnak a felnőttkorra. Kosztolányi az elsők közt használja fel műveiben a tudomány új eredményeit.

Első korszakának leghíresebb verseskötényve **A szegény kisgyermek panaszai** (1910), mely alámertülés a gyermekkorba. Összefüggő, megszerkesztett lírai kötetet alkot, egyik legegységesebb stílusú és hangvételű kötete, mely irodalmi elismerést és népszerűséget hozott számára. Itt találta meg a neki legmegfelelőbb hangot és témát. Feleleveníti a kisvárosi környezetet, a családot, az ismerősöket, az iskolát, a játszótársakat. Felidézi első lelki élményeit, meghitt hangulatait, a váratlanul rátörő szorongásokat. Innen származtatja különleges érzékenységét, amely őt költővé tette. Még a halál-félelem eredetét is a gyerekkorban találja meg.

Ezek a versek nemcsak visszaálmódják a gyermekkort, hanem a pillanatnyi benyomások helyett az emberi tudat legmélyebb rétegeinek feltárásával átfogó létértelmezésre tesznek kísérletet. A gyermek még észlel olyan dolgokat, amelyeket a felnőtt már nem, hiszen a világot már más szempontból látja. A versek önmagukban lezártak, nem kapcsolódnak egymáshoz, halk, nosztalgikus hangjuk teremti meg a kötet egységét. A kötet visszatérő motívuma a búcsúzás

és a halál. A gyermek még nem látja tisztán, mit jelent a halál, inkább megszemélyesíti, belépteti saját világába. A kisgyermek a kötet utolsó versében maga is „meghal”, a halál az életet beteljesítő léthelyzetté válik.

A szereplíra sajátos megvalósulásának lehetünk tanúi. A költő beleéli magát a vidéki, a szabadkai kisgyermek helyzetébe. A gyermeki léleknek a világra rácsodálkozó bája teszi feledhetetlenné ezeket a verseket. A költemények a félénk és ideges kisgyerekek hallucinációit, színes vízióit, a világ titkaival való találkozását örökítik meg. A költő annak a kis embernek a szerepét ölti magára, aki a maga gyanútlan, angyali ártatlanságában néz körül, s olyannak hiszi a világot, amilyennek a pillanatnyi benyomás, a szűzi érzékelés mutatja, aki – természetesen – még mentes mindazoktól a „szerepektől”, amelyeket az élet, a foglalkozás, a társadalmi érvényesülés kényszerít a felnőttre. A versek különös újszerűségét a kétféle szempont, a kettős látószög állandó egybejártsága adja: **a felnőtt nézi benne – emlékezve – gyermek-önmagát, a gyermek pedig ámulva és borzongva fedezi fel a világot még előítéletek nélkül, s a létezés számára meglepetések sorozata.**

A kötet a gyermeki képzelet rapszodikus (csapongó) ugrásait követi, az emlékidézésben nincsen időrend. Legfeljebb annyiban fedezhető fel bizonyos előrehaladás, hogy az évek múlásával együtt az élmények száma is egyre nő, s a versek kicsiny hőse egyre tudatosabban tekint szét maga körül. Az ámulat mellett megtalálható a döbbenet is, hiszen a világ furcsa talányossága borzongató titkokkal van tele. A versfűzér egészét belengi a szorongó félelem, az önsajnálát, a mások iránti részvét. A szegény kisgyermek valójában mindentől fél: retteg a betegségtől, a haláltól, az ébredő nemiségtől, fél az élettől, a sötétől, apjától. Szánalommal szemléli szomorú édesanyját és hűgát, akit eljegyzett a bánat.

A kisgyermek és az emlékeket életre hívó költő érzelmei elválaszthatatlanok. Kosztolányi ugyanis a gyermekkort olyan teljességnek, gazdag világnak fogta fel, melyhez képest a felnőtt kor lelki elszegényedést, fokozatos beszűkülést jelent, s a múltidézéssel párhuzamosan át kell élnie egyre sokasodó veszteségeit. A gyermek álarca mögött annak a felnőttnek a kiábrándultsága rejtőzik, aki siratja korai éveinek színes tarkaságát, aki „voltaképp a gyermek mohóságával szeretett volna elvonulni a költészet hermetikusan elzárt tornyába” (Rónay László: Kosztolányi Dezső. Bp., Gondolat. 1977. 53. o.).

MINT AKI A SÍNEK KÖZÉ ESETT...

A kötet indító darabja a *Mint aki a sínek közé esett ...*(1910) című vers, amely meghatározza a versek témáját, ugyanakkor létösszegzés is. Itt még a beszélő szempontja tűnik ki, s benne az emlékezés eredete, az ihlet születésének állapota jelenik meg. Az ötször megismételt, hangsúlyozottan kiemelt hasonlat a halál, a meghalás pillanatát villantja fel. Arra az általánosan elfogadott

vélekedésre épül, hogy az ember a halál közvetlen közelében újra végigéli múltját, „*És általérzi tűnő életét, míg zúgva kattog a forró kerék, ...*”. Ebben a rendkívüli helyzetben, amikor a múlt már „*messze mese lett*”, „... és a halál távolba mennydörög”, kell megragadni a futó, elmosódó képek közül a lényegeset, a feledhetlent.

Az **impreszionista látásmódnak** megfelelően az egész ciklus célkitűzéseit az utolsó sorok fejezik ki: „*egy percre megfogom, ami örök, / lepkéket, álmat, rémest, édeset*”. Az „örök” szóhoz fűződő fogalmak nagyon is tűnékenyek, omlatagok: **színek, hangulatok, sejtelmek, riadalmak, szépségek**. A halál iszonyatában az önkéntelen emlékezés ezeket emeli ki a múltból, ezeket dobja a tudat felszínére. Az örök dolgok állandóságával szemben a perspektíva segítségével próbálja megragadni mindazt, ami a világban „örök”.

VERSCIKLUS

Versciklus • *Olyan önálló versek sorozata, amelyek egy témakörhöz kapcsolódnak. A szegény kisgyermek panasza* közös címmel írt verseket Kosztolányi **ciklusba** (gör. *kör*) rendezte.

A versek közt nincs mindig közvetlen összefüggés. Nem folytatódnak úgy, mint egy elbeszélő költemény vagy egy regény fejezetei. *A ciklus versei különböző oldalról világítják meg a fő témát.* Az egyes versek önmagukban is teljes értékűek, de együtt egy közös, nagyobb művé állnak össze.

A költő *gyermekkora, családja, szülőföldje a témája* a versciklusoknak. A gyerekkor, minden szépségével, az oltalmazó család biztonságával. Kosztolányi szerint a felnőttben rejlő egykori gyermeket kell megismerni ahhoz, hogy őt magát is megismerhessük. A gyermek az önkifejezés közvetítője. A modern költészet lényege éppen ebben rejlik.

A ciklus versei mind a gyerekkorról, a családról és az egykori környezetről szólnak, de hangulatuk változatos. Van köztük szelíden álmodozó, kellemetlen emlékeket felidéző, egykori rettenetesre emlékeztető vagy éppen a felnőttvilág durvaságait villantja fel. A különböző hangulatú versek a gyermeklélek összetettségét tárják elénk.

A *Nyugat* kritikusa Schöpflin Aladár állapította meg Kosztolányiról: „...*komoly és állandó esztétikai nézete volt, hogy a versben sohasem szabad (csupán) témát, prózában elmondható gondolatot keresni. A vers egyszerűen kifejezési forma. A nyelv játéka, hullámozása, a szavak összerakása, mértékbe foglalása, a rímek csengése, szóval a költészet.*”

E szavak érvényesek a ciklus verseire. Kosztolányi olyan hangulatot kelt szavaival, mely az éber álmodozásnak felel meg. A téma alkalom arra is, hogy a költő hangulatot teremtsen, és megszólaltassa a szavak zenéjét. A dallamosság, a lágy és csengő hangok a zeneiség eszközei. Nem meggyőzni akar minket, hanem gyönyörködtetni.

A szegény kisgyermek panaszai egészében elégikus versciklus. Az **elégia** általában búslakodó hangon idéz fel múltbeli alakokat, eseményeket, dolgokat. Fő sajátossága, hogy nem a jelenben támadó érzelmet fejez ki, hanem az emlékezet szűrőjén keresztül szemléli a dolgokat. Ennek a versciklusnak elsősorban az emlékezés adja elégikus jellegét. Stílusa egységes, nyelvileg, ritmikailag önálló és változatos.

Szereplíra • Lírai műfaj, a költő belehelyezkedik egy más ember egyéniségébe, magatartásába, elsősorban a lélek történéseire figyel, kifejezi mindazokat az érzelmet és gondolatokat, amelyek e találkozás során lelkében keletkeznek.

Összegzés • Kosztolányi a modern magyar líra legszuggesztívebb költője. Nem rázza meg az embert, mint Ady költészete, de magával visz, mint egy lassú és monoton vasút őszi és melankolikus tájakra, ahol mindenki otthon érzi magát. ... világa az a lélekréteg, melyről a régi líra nem szólt, mert nem ismerte ezt a réteget. Ez a lélekréteg a XIX. század végén tudatosodik a nagyvárosi ember növekvő magányosságával és önszemlélő hajlandóságával együtt. (Szerb Antal: *A magyar irodalom története*. Bp., Magvető Kiadó, 1972. 462. o.) Az írói sokoldalúság és termékenység mintaképe. A sok műfajú írók közé tartozik, s mindenben a legjobb minőséget adta.

1. Hogyan korszakolható Kosztolányi Dezső munkássága?
2. Melyik az a tudományág, amelynek új eredményei hatottak rá?
3. Melyik műve emelte a legnépszerűbb modern írók közé?
4. Milyen párhuzamot tudnál vonni a gyermek és a költő lelkivilága között?
5. Mi a fő témája *A szegény kisgyermek panaszai* című versciklusnak?
6. Milyen stílusirányzatok hatása érződik **A szegény kisgyermek panaszai** című kötetben? Jellemezd a kötetet!
7. Mi az üzenete a *Mint aki a sínek közé esett...* című versnek?
8. Hogyan érvényesül az impresszionista látásmód a *Mint aki a sínek közé esett...* kezdetű versben?
9. Értelmezd a versciklus és szereplíra fogalmát!
10. Állítsd sorrendbe a következő köteteket: **Számadás, Őszi koncert, A bús férfi panaszai, Kenyér és bor, Négy fal között, A szegény kisgyermek panaszai!**

TÓTH ÁRPÁD (1886–1928)

A *Nyugat* nagy nemzedékének lírikusai közül **Tóth Árpád** életműve a legegységesebb. Egész lírai természetére rányomta bélyegét a mérhetetlen nyomor határát súroló szegénység és a súlyos tüdőbetegség. *„Az ő költészete nemcsak utólagosan színezi a tragikus végzetet. A fiatal halál beivódott életébe, gondolataiba, rímeibe. A betegség kiemelte őt profán világunkból, megóvta a harcoktól és tévedésektől. Ezért tudott megmaradni tiszta költőnek és makulátlan művésznek.”* (Babits Mihály: Írók két háború közt. *Nyugat*. 254. o.) Korai halálának tizenötödik évfordulóján írta róla Szabó Lőrinc: *„Tóth Árpádnak éreznie kellett, hogy neki is grófi vagy hercegi rangja van a magyar lírában, és hogy amit csinált, az romolhatatlanabb és kikezdzhetetlenebb, mint sok más ünnepelt alkotás.”* (Szabó Lőrinc: Tóth Árpád (1935). A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyíregyháza, 2000. 123.o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1886. április 15-én született Aradon (ma Románia), de Debrecenben töltötte gyermekkorát. Édesapja, Tóth András műkedvelő szobrász, kőfaragó mester volt, művészi ambícióit azonban nehéz anyagi helyzete miatt nem tudta kibontakoztatni. Talán épp ezért támogatta fia művészi pályáját. Már gyermekként meglepő ügyességgel rajzoltatott, festetett, s ezért apja úgy határozott, hogy reáliskolába írattja. 1904-ben színjeles eredménnyel érettségizett. Az érettségi után még egy évet otthon töltött, kiegészítő érettségi vizsgára készült latinból és görögből. 1905 őszén beiratkozott a pesti egyetem bölcsészkarára magyar-francia szakra. Kosztolányival, Babitscsal együtt látogatta a Négyesy-féle stílusgyakorlatokat. A család anyagi gondjai miatt

azonban nem fejezhette be az egyetemet, a tanári oklevelet sem szerezhette meg.

Házassága • 1911-ben ismerkedett meg élete egyetlen nagy szerelmével, későbbi feleségével, a tizenhat-tizenhét esztendőös Lichtmann Annával, aki kezdő tisztviselő volt Debrecenben. Szegénységük miatt csak évek múlva, 1917-ben köthettek házasságot, s ehhez is Hatvany Lajos segítő támogatását kellett igénybe venniük.

1920. május 20-án született leányuk, Tóth Eszter, aki maga is költő és műfordító lett, értékes emlékezéseket írt apjáról.

Indulása • Korán jelentkező tüdőbaja is gátolta pályájának kibontakozását. Sok más pályatársához hasonlóan ő is újságíróként kereste kenyerét előbb Debrecenben majd Budapesten. A *Nyugat*nak szinte kezdettől fogva munkatársa volt.

A háborús izgalmak is nagyon megviselték egészségét, rontottak állapotán, mely időnként komoly aggodalomra adott okot. 1915-ben, majd 1916-ban hónapokat töltött Újtátrafüreden, majd Tátraházán, s a szanatóriumi kezelések tetemes összegét Hatvany Lajos állta. Tóth Árpád rövid életébe a szerelem és a családi élet harmóniája lopott be mégis valami boldogságot. Kicsi gyermekébe vetett bizakodása oldani tudta pesszimista hangulatát. A kislány nyiladozó értelme, tehetsége, rajzkészsége valósággal elragadta.

A háborús összeomlás után egy ideig állás nélkül maradt. A trianoni békediktátum után megrendült, úgy érezte, a nemzet sorsa kilátástalanná vált. Csak 1921 őszén jutott álláshoz, *Az Est* című lap meghívta munkatársai közé. Az újságírói robot azonban kimerítette, egyre terhesebbnek érezte ezt a munkát, s mind gyakrabban szorult kezelésre, szanatóriumi kúrákra, hegyvidéki levegőre. Élete utolsó évtizedeiben háttérbe szorulása az irodalomban fokozta magányosságát. A *Nyugat* alig közölt egy-egy költeményt tőle. 1928-ban az egyik budapesti szanatóriumban kezelte magát. November 7-re virradó éjjel halt meg. Temetésén Babits zokogva búcsúztatta. Mindössze negyvenkét évet élt.

MUNKÁSSÁGA

A XX. századi magyar líra megújítói közt van Tóth Árpád is, aki szintén virtuóz formaművészeknek bizonyult. Markánsan egyéni tulajdonságok jellemzőek valamennyiük költői világára: Adyéra az indulat és ellentmondásosság, Babitséra a kétely és bölcsesség, Kosztolányiéra a játékosság és nosztalgia, Juhász Gyuláéra a mélabú és boldogtalanság, Tóth Árpádeára pedig a **magány és világfájdalom**.

Költői egyénisége kialakulásában döntő szerepet játszottak azok a hatások, amelyek a személyiséget életútja során érték. Tóth Árpád sem azért lett a magány és a világfájdalom költője, mert erre való hajlammal született, hanem azért, mert személyes sorsa szerencsétlenül alakult. Korai versei közül a

legjellemzőbbek egyike az 1908-ban írt *Meddő órán*. A kilencsornyi költemény olyan lírai önarckép, amelyből árad a magányézés, a lemondás és nyomorúságos helyzetének tudata.

Legelső verseskötete, a **Hajnali szerenád** csak nagyon későn, 1913 áprilisában jelent meg a *Nyugat* kiadásában. Hat esztendő verstermésének javát, 43 költeményt gyűjtöttek össze benne.

Második kötete, melyet Hatvanyinak dedikált, 1917 áprilisában hagyta el a nyomdát **Lomha gályán** címmel, 35 verset tartalmazott.

Harmadik s életében utolsó verseskötete 1921. december elején jelent meg (1922-es dátummal): **Az öröm illan**, melyben mindössze 29 vers olvasható.

Utolsó kötetének megjelenését – **Lélektől lélekgig** – már nem érte meg. 1928 végén került ki a nyomdából. Ezt a könyvét még saját maga rendezte sajtó alá, s maga is korrigálta. Ez a legterjedelmesebb verseskötete: 59 alkotás található benne. Viszonylag nagyszámú vers maradt hagyatékban is, olyanok, amelyek nem kerültek bele köteteibe.

Kiemelkedő Tóth Árpád kritikusai és műfordítói tevékenysége. Recenzióiban (rövid terjedelmű irodalmi kritika, ismertetés), bírálataiban, előszavaiban, cikkeiben elsősorban a kortárs irodalommal foglalkozott. Műfordítóként az európai irodalom XVIII–XIX. századi prózáját és költészetét ültette át magyar nyelvre. Fordított Goethétől, Flaubert-től, de lefordította Baudelaire egy teljes kötetét is. Fordításaira a hangulati érzékenység, apró részletek bravúros magyarosításai jellemzőek, bár az is igaz, hogy gyakran a szöveghűség helyett inkább az érzelmi, hangulati világ visszaadására törekedett. A fordítások költészetére is visszahatottak. Leginkább az angol romantika (Byron, Shelley, Keats, Poe) és a francia szimbolizmus mestereinek (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud) költészete hatott művészetére. Műfordításait 1923-ban külön kötetben jelentette meg **Örök virágok** címen.

ÁPRILISI CAPRICCIO

Az *Áprilisi capriccio* című vers 1927-ből való. A *capriccio* (olasz eredetű szó, e.: kapriccsó) könnyed, csapongó, szeszélyes zenemű. A vers negyvennégy sorból áll.

Tóth Árpád egyre betegesebb, egyre fáradtabb már ekkor. Talán ezért jelent neki egyre többet a tavasz, az élet. Különösen április tartozik a kedvencei közé a hónapok közül. Tudjuk, hogy ő is áprilisban született. Ilyenkor, tavasszal a játékra, a tréfára is kapható a költő. „Fuvoláján” szeszélyes, szabad, csapongó capricciót fúj. Szemét, orrát, fülét megtöltik a friss látványok, hangok, illatok, bőrén tavaszi szelet érez.

Már a kezdő sorokat olvasva a rímek tisztaságára, csengésére a „*tíz-csíz*”, „*csízék-ízék*”, „*pitypang-füttyhang*”, „*rugók-rigók*” különleges hangalakjára figyelhetünk fel. Fülünk a játszi szavak nyomán megtelik zenével. A szavak jelentése a tavasz képét jelenítik meg. De Tóth Árpád tavaszi képének

előterében egy groteszk figura jelenik meg: egy ormótlan alak, „*rőt aranyhal*” „*lebegő / Hassal az édes levegő / árvában*”. Nem más, mint egy kövér úr, aki „*tőzsdetippektől setét*” üzenetét fontolgatva sétál, megjelenésével berondít az idilli képbe. És ha egy pillanatra megérinti is a csönd és a szelídség, ezek olyan idegenek belső világától és környezetétől, mint elegáns „*sportruhája*” a szegénységet fogadott szerzetes „*csuhája*”-tól, s mint a benne fészkelő „*mohóság*” az emberi „*jóság*”-tól.

Beszédes a rímek elhelyezése. A tavasz képében a sor végén felhangzik a hívás és csendül rá a válasz: *pitypang – füttyhang, út-szél – fütt szél, zöldacél-rugók – aranyrigók*. De jó elfelejteni ilyenkor, hogy „*Az élet rít és vad dolog*”. A verssorok világos elrendezésben, párokban követik egymást. Aztán a sorok és versszakok áthajlanak (enjambement) egymásba, pl.: „*...mohóság / Helyett valami jóság / Zsendül...*” Ez a versszaképítkezés egy bonyolultabb világ, az „*amennyi arc ...megannyi csúnya harc*” világának a hangulatát, gondolkodásmódját közvetíti.

A költő érzelmeit, véleményét, állásfoglalását leginkább az az ironikus hangnem fejezi ki, amellyel a „*hájas úrnak fénylő búbjára*” az „*Áprilisi merénylő*” (vagyis maga a költő), aki vidám és játékos, mint ahogy az az alkalomhoz illik „*rábökném szelíd öklöm vidám barackjait*.” Mert tavasszal „*megbékül / Szegénység, bánat, szenvedés*.” Az egész kaland feltételes módban áll, de a költő elképzeli micsoda „*botrány...cifra, szörnyű baj*” lenne mindebből, ha valóban is megtörténne.

A költemény költői stílusa tipikusan impresszionista: a költő pillanatnyi benyomásait rögzíti egy adott pillanat varázsos hangulatában. Szemléletének színes kaleidoszkópjában a külső világ jelenségei elvesztik a merev körvonalait, a színek hangokba olvadnak át. Ez az impresszionizmus elválaszthatatlan a költő személyétől. Nemcsak azért, mert minden egyes apró részletkép az ő szemén, sőt pillanatnyi benyomásán keresztül érzékelteti a külső világot, hanem azért is, mert a költő meleg kapcsolatot teremt a külső világ, a természet mozzanataival. Az áprilisi körpanoráma nem szenttelen leírás, hanem meleg hangulatkép is, és egyúttal hű kifejezője Tóth Árpád elmúlásra érzékeny, rokonszenves egyéniségének.

IRODALOMELMÉLET

A sorátlépés (enjambement) (francia eredetű, *e.: anzambman*) • Verstani fogalom. Sorátvetést, szóáthajlást, átvetést, mondatmegtörést jelent, vagyis a gondolat vagy a mondat átvitele az egyik verssorból, esetleg versszakból a másikba. Olyankor alkalmazzák, ha a versben a sorvég nem esik egybe a mondatvéggel, illetve a sorvég szorosan összetartozó szavakat vág el, pl.: jelzöt a jelzett szótól, állítmányt a határozótól, névelőt a névszótól és így tovább. Az így keletkezett értelmi feszültségnek jelentésgazdagító hatása lehet, de a vers ritmikáját is befolyásolja. Például Tóth Árpád *Körüti hajnal* című verse:

*Büvölten állt az utca. Egy sovány
Akác részegen szította be a drága
Napfényt, és zöld kontyában tétován
Rezdült meg csüggeteg és halovány
Tavaszi kincse: egy-két fürt virága*

Játékos eljárás a szóáthajlás. Egy szó elválasztásával jön létre, pl.: „*tani* – *tani*” (József A. *Születésnapomra*). Sorátvetésről akkor beszélünk, ha az áthajló mondat a sor elején ér véget. A sorátvetés játékos formája, ha a rím egy elválasztott szó végével esik egybe, pl.:

*Néha-néha az ember elbizony-
talanodik, ha versenyt fut a verssel,
egyszerre két lépcsőn rohan le s fel,
le az egyikén, fel a másikon.*

(Kálnoky László: *Kettéhasadtan*)

Hátravetés az, ha a mondat a sor végén kezdődik. Sajátos esete az enjambement-nak, amikor az áthajló sor egy újabb versszakban folytatódik (szakaszugrás), és az, amikor mindössze egy szótag kerül át az új sorba:

*A Szép: igaz s az Igaz: szép!
– sose
áhiúsatok mást, nincs föbb bölcsesség!*

(J. Keats: *Óda egy görög vázához*)

Stílushatása az összetartozó egységek megbontásából, s ennek szokatlanságából adódik. A költők főként a viharzó érzések ábrázolására, s néha humorkeltésre használják. A modern versekben igen gyakran előfordul.

1. Milyen kapcsolatban vannak Tóth Árpád életével a következő helynevek: Arad, Debrecen, Budapest, Újtátrafüred?
2. Ki volt Tóth Árpád szerelme, aki felesége is lett? Ki volt a lányuk?
3. Mely ismertebb lapok közölték verseit?
4. Mely folyóiratnak lett segédszerkesztője 1917-től? Mely lap munkatársa 1921-től?
5. Melyek Tóth Árpád kötetei?
6. Mely kötet tartalmazza Tóth Árpád műfordításait?
7. Mely stílusirányzatok hatottak elsősorban költészetére?
8. Az *Áprilisi capriccio* című versnek keresd meg mindazon alkotóelemeit, amelyek a vers vidámságát, könnyedségét, életszeretetét adják!
9. Mutasd meg az *április* és a *capriccio* másik arcát is! Idézd a gunyoros, groteszk, ironikus részeket!
10. Melyik Tóth Árpád-vers az impresszionista költészet egyik mintadarabja? Miért?
11. Melyik Tóth Árpád hitveséhez írt legszebb szerelmes verse? Hogyan válik a látvány látomássá a műben?

JUHÁSZ GYULA (1883–1937)

A nyugatosok közül **Juhász Gyula** sorsa volt a legtragikusabb, a legnehezebb. A század eleji nagy irodalmi fellendülésnek egyik vezető lírikusa. Babits Mihály felfedezője, de a *Nyugat*nak már nem tartozott az élvonalába, s az első évek után verseinek zöme vidéki lapokban, folyóiratokban jelent meg. Derékba tört írói karrierjének, életének egyik döntő oka lehetett örökös vidéki „száműzetése”, az eleven szellemi központtól való távolsága, elszigeteltsége.

ÉLETPÁLYÁJA

1883. április 4-én született Szegeden. Édesapja postai távírdatiszt volt, s korán meghalt gerincvelő-sorvadásban. E szörnyű örökletes betegség réme állandó fenyegetésként nehezedett Juhász Gyula életére, s gyakran úgy érezte, hogy egyre súlyosbodó idegbaja tragikus apai örökség. Állandó depresszióval küszködött.

Iskolái • Elemi iskoláit és gimnáziumi tanulmányait is Szegeden végezte. A hatodik osztály után mélyen vallásos édesanyja hatására kispapnak jelentkezett a váci piarista rendházban. Az itt eltöltött nyolc hónap (1899. augusztus – 1900. május) nagyon komoly megpróbáltatást jelentett számára, s már itt „a vallás kaszárnájában” is érthették lelki sérülések. Otthagytta a papneveldét, s Szegeden folytatta a középiskolát. 1902-ben érettségizett.

Ősszel a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott a magyar latin szakra. Az egyetemi négy év életének egyik legkiegyensúlyozottabb, boldognak mondható szakasza volt. Tehetségével és műveltségével kitűnt társai közül, tanárai nagy tudományos karriert jósoltak neki. A híres Négyesy-szemi-

náriumokon őt tekintették a legtehetségesebbnek, hat féléven át ő volt a „stílusgyakorlatok” titkára, ő állította össze hétről hétre a felolvasások rendjét.

A tanár • Babitshoz hasonlóan őt is vidékre helyezték a tanári oklevél kézhez kapása után. Ezzel a nagy reményeket, becsvágyakat tápláló életút már a kezdet kezdetén valósággal kettétört. 1906 őszén az ország egy távoli zugába, Máramarosszigetre (ma Románia), a piarista gimnáziumba kapott tanári kinevezést. 1907 őszén Lévára (ma Szlovákia) került tanárnak. A tanárságot ő is száműzetésként élte meg. Már október 3-án szó nélkül hátrat fordított iskolának, városnak, Budapestre utazott. A Lánchídról a Dunába akart ugrani, amikor egyik ifjúkori szerelme véletlenül arra járt, s közölte vele, hogy Szegeden megjelent régen várt első kötete. Ezután hazament édesanyjához Szegedre.

1908. február 14-én Nagyváradra érkezett, ahol a premontrei (franciai eredetű: katolikus szerzetesrend) gimnáziumban ideiglenes tanári beosztást kapott. Várad pezsgő élete kedvezően hatott rá, depressziójából lassan kilábal, örömmel látott a munkának. Egyedül itt érezte igazán jól magát. 1908 és 1911 között élt itt. Bekapcsolódott a város élénk szellemi életébe, itt kezdte szervezni a fiatal költők antológiáját, *A Holnapot* (1908–1909). Részt vett a *Holnap Társaság* megalapításában, bekapcsolódott a helybéli Szigligeti Színház életébe. Itt ismerte meg a jelentéktelen és nem túl szép Sárvári Annát, akiből később olyan eszményképet varázsolt az Anna-versekben, amilyen Beatrice vagy Laura lehetett.

A premontreiek felmondása után (1911 februárjában) többszöri kérvényezés következtében Szakolcára került. Két tanévet tanított itt, bár fél év elteltével már áthelyezését kérvényezte. Végül Makóra került az állami főgimnáziumhoz. Idegbetegsége, megalázó mellőzöttsége miatti depressziója súlyosabbra fordult. 1914. március 14-én váratlanul Pestre utazott. Egy szállodában mellbe lőtte magát, de az orvosoknak sikerült megmenteniük. Itt ismerkedett meg a fiatal, huszonöt éves, intelligens és bájos Eörsi Júlia újságíróval. Ő volt az első nő, aki viszonzta a költő szeretetét, törődött vele, s megpróbált rendet teremteni széthulló életében.

A háborús évek • A háborúban betegsége miatt nem vett részt. 1917-ben végleg felhagyott a tanítással, hazaköltözött szülővárosába. Majd különböző helyi lapoknál újságíróskodott, és bekapcsolódott a szegedi irodalmi élet szervezésébe. A kezdeti lelkesedés után hamarosan kiábrándult a háborúból, megrendítette a szenvedések, a háború okozta veszteségek élménye. Gondolkodására erősen hatottak a baloldali eszmék, a forradalmak rövid időre még depressziójából is kiragadták. A tanácsköztársaság idején még politikai szerepet is vállalt, nagy terveket szőtt a népművelés megszervezéséről, a színházi kultúra terjesztéséről.

Közéleti szerepvállalása miatt később őt is súlyos támadások érték. Rá is jellemző az az ambivalencia (ellentétes érzelem együttes megnyilvánulása, egy időben két irányban való érvényesség), mely kortársainál is megfigyelhető: erkölcsi kötelességének érezte, hogy a forradalmak idején szerepet vállaljon, ugyanakkor Trianon számára is az ország végromlásának, pusztulásának fenyegetését jelentette.

Az utolsó évek • A húszas évektől súlyosbodott betegsége. Valósággal menekült az emberek elől, és tudatosan készült öngyilkosságára. Újra meg újra öngyilkossági kísérleteivel hívta ki a sorsot maga ellen. 1934 őszéig még írt verseket, az utolsó három évben azonban végleg elhallgatott. 1937. április 6-án ismét nagymennyiségű altatót vett be. Eszméletlen állapotban szállították be a szegedi idegklinikára, de ezúttal már nem tudtak rajta segíteni.

MUNKÁSSÁGA

Első verseskötete 1907-ben jelent meg Szegeden **Juhász Gyula versei** címmel. A megjelenés hírére szerencsére lemondott öngyilkossági szándékáról (egy darabig).

Második verseskötete 1915 januárjában jelent meg **Új versek** címmel (1914-es dátummal). A háborús összeomlás, az őszirózsás forradalom s az utána következő történelmi változások kiragadták – átmenetileg – depressziójából. Gyors egymásutánban újabb verseskötetek hagyták el a sajtót: **Késői szüret** (1918. szeptember), **Ez az én vérem** (1919. június), **Nefejejs** (1920. december – 1921-es évszámmal). Következő verseskötete 1924 decemberében látott napvilágot **Testamentum** címmel 1925-ös évszámmal.

1929 januárjában az elsők között kapta meg a 4000 pengős Baumgarten-díjat¹, s a következő évben másodszer is elnyerte ezt. 1929 márciusában még megjelent **Hárfa** és **Holmi** címmel válogatott műveinek verses és prózai gyűjteménye, de a költő már élőhalott, alig tartott kapcsolatot a külvilággal. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjaitól származott az a gondolat, hogy ki kellene adni Juhász Gyula évek óta összegyűlt költeményeit. Így jelent meg lelkes barátai támogatásával 1935 augusztusában utolsó könyve: **Fiatalok, még itt vagytok**.

Önéletrajzi jellegű kisregényét, az **Orbán lelkét** 1924-ben írta. A Szokolcán töltött rövid idő tanári élményeit írta meg. Ez a szlovák városka Pozsonytól északra, a Morva folyó bal partján fekszik, s tényleg a fővároshoz képest a „világ végén”, az „isten háta mögött” van. Szokolca itt a Végvár nevet viseli, a regény hőse pedig Orbán Gergely, aki a hozzá méltatlan körülmények közül az öngyilkosságba menekülne, de nincs hozzá elég bátorsága. Csak szenvedni tud, s az a meggyőződés alakul ki benne, hogy,

¹ Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) esztéta alapította végrendeletében a megalkuvást nem ismerő, anyagi szükségét szenvedő írók számára. Kurátora (döntnöke) Babits Mihály lett.

„...a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága és ostobasága ellen” védekezhet. Hiába sóvárog valami elérhetetlen után, az íróasztalán tornyosuló százhusz darab magyar-latin dolgozat ráébreszti a komor valóságra.

A szakolcai két tanév gazdagította költészetét is. Itt születtek az *Anna-versek*, a reménytelen vágyakozás és a viszonzatlan szerelem versei. Életrajzából tudjuk, hogy Váradon ismerkedett meg nagy szerelmével, múzsájával, szerelmi költészetének fő ihletőjével, a szőke Sárvári Anna színésznővel. Az Anna-szerelemnek valójában nem is volt élményi alapja, csak a költő egyre távolodó emlékeiben légiessült-finomult Anna alakja dallá, költészetté, halhatatlan Múzsává, s reá borította „örök vágyból szőtt tündérpalástját”. A versekben megszólaló rajongás a legnépszerűbb szerelmi költők egyikévé tette Juhász Gyulát.

KÖLTÉSZETE

Juhász Gyula egész életén át boldogtalan volt, társtalan magánya sohasem oldódott fel, s a „végekre” való száműzöttség, tragikus betegsége meg pesszimista kedélyvilága csaknem a kezdetektől fogva rányomta bélyegét verseire. Egyéni sors és lírai témavilág talán egyetlen modern költőnk esetében sem forrott annyira össze, mint Juhász Gyula művészetében. Így lett lírájának alaphangja a mélabú, a rezignált (csüggedt, lemondó) bánat, ő maga pedig „az elérhetetlen nosztalgiák és a kiapadhatatlan szomorúságok legtisztább hangú költője”. (Vargha Kálmán: Juhász Gyula. Gondolat. Bp., 1968. 176. o.)

A korszak költői közül Juhász Gyulára hatott talán legerőteljesebben a francia impresszionizmus, elsősorban Paul Verlaine. Költészetének meghatározói a különböző hangulatok, nosztalgikus élmények, tájak. Kedvelte az egyszerű dalformákat, a szonettet, dalaiban az impresszionizmus-szimbolizmus mellett a magyar dalköltészet hagyományai is fellelhetők.

A költemények hangulati elemei, érzelmi telítettsége gyakran meghatározóbb, mint gondolati tartalmuk. Ez a Verlaine költészetében is megfigyelhető módszer, tudatos költői megoldás, Juhász Gyula verseire is a formai tökéletességre, zenei megkomponáltságra való törekvés a jellemző. A zeneiség, hangulatiság mellett költői nyelvét a kihagyásos, balladisztikus szövegalkotás és az erőteljes képiség határozza meg.

Képi világában jelentősek a szimbólumok. Az ő szimbolizmusa azonban, szemben Adyével, szorosabban kötődik a jelképpé váló tárgyhoz, személyhez, gondolathoz. Szimbólumai a valóság mélyebb értelmű, tartalmasabb megfelelői. E téren a francia parnasszista költők hagyományait követi. Egyes alkotásaira a pátoz (ünnepélyesség, emelkedettség), himnikus hangvétel és a meggyőző erő is jellemző (pl.: *Testamentum, Magyar táj, magyar ecsettel, Himnusz az emberhez*). Rendkívül termékeny költő volt.

Verseinek hangulatvilágát a tragikus magány, a nosztalgikus múltba fordulás és az eszmények határozzák meg. Gondolatrendszerére, alkotásaira a sokrétűség, ellentmondásosság jellemző. Erősen befolyásolták a vallásos eszmék, filozófiák is.

Költészetének tematikáját négy fogalomkörrel lehet meghatározni:

- * Szerelem – Anna-versek
- * Magyarság – Magyarság-versek
- * Vallásos, istenes versek
- * Én-versek.

MAGYAR TÁJ, MAGYAR ECSETTEL

Juhász Gyula számos művében a magyarság téma a társadalom sorskérdéseivel kapcsolódik össze. Végtelen érzékenységgű bánatlírójában is egyéni szint jelentenek a tápai és a szegedi tájjal összefonódó szimbolikus versei, a nagyfeszültségű modern népi életképei. Az alföldi vidék, a tárgyi környezet egyszerre külső és metaforikus belső táj is ugyanúgy, mint József Attila nagy gondolati költeményeiben. A költő a maga érzésvilágát rávetíti a tájra, „*a bánatos rónákat*” „*bús testvéreivé*” humanizálja, amelyek „*mindég elér-tették*” az ő rokontalan, nagy bánatát. Verseinek erős hangulati töltésében szétéphetetlenül egybeforr egyén és szülőföld.

A verset olvasva úgy érezzük, valahol a világ végén van ez a vidék, oly *elzártnak*, hogy a robbanó XX. század nyüzsgése, hangja el sem jut idáig. Legfeljebb egy tekerős gramofon *rekedt-torz* zenéje, az is csak foszlányokban, talán nem is igazából.

Minden mozdulatlan. A tehének csöndben *legelnek*, a fűzfák *komoran guggolnak*, a *távolba néznek*, az alkonyat *merengve fest*, az ember *mélán szemlélődik*. Szomorúság és pusztulás hangulata leng e táj fölött: a tehének *fakó sárgák*, a fűzfák *szürkék*, a *bús víz ága holt*, a távol *puszta*, a kácsa *vén*, a felhők *lemenoében*, az arany *vérző*, s ami ragyog – milyen szívbe markoló ellentét! – a *búbánat iszapja*. A kép jelentése, hangulata összetett. Láttatja a folyó árterének fénytől ragyogó iszapját, amely a búbánaté, hiszen a part is része a búbánatos tájnak. De egy másik, rejtettebb jelentésre is rábukkanhatunk a képet elemezve. Arra, hogy az emberi lélekben a bánat mint iszap rakódik le. A „*búbánat iszapja*” a keserűség, csüggedés metaforája.

Sömlék, pocséták és kácsák nem teremnek máshol, csakis itthon. Pontosan felidézik ezek a szavak a helyszínt, a Tiszát, a tájat. A táj pusztulásával az ott élő emberek is megváltoznak, mert körbe nézve végtelen keserűséget tapasztalnak. Az emberek rossz közérzete vetül a tájba, amely a költő számára a szomorúság földjévé lett.

A vers formája szonett. Tizennégy sorból áll. Ezekből két versszak négysoros, kettő háromsoros. Minden sora rímel. A négysoros versszakok ölelkező rímesei (*abba*), a háromsoros szakaszok rímélése változatos: *abb ccb*.

Felépítése a külső formai szabályokhoz igazodik, de gondolatmenetében is betartja az előkészítő rész, a kifejtés és az összefoglaló gondolat hármasszabályát. Az első szakasz tájbrázolása előkészíti az egész vers hangulatát. A második versszak tovább mélyíti ezt a hangulatot és a látványról kiterjeszti a hallható jelenségekre. A háromsorosok festői módon megnövelik a távlatot, s szimbolikus képben foglalják össze a bánatos tájképet. Az utolsó sor záradéka általánosítja és gondolatilag összefoglalja a verset: a táj nemcsak attól szomorú, hogy részleteiben lehangoló szegénységet és nyomorúságot áraszt, hanem attól is, hogy szomorú ember nézi.

Összegzés • Juhász Gyula a *Nyugat*-nemzedék költői forradalmában egyik felől Ady minden formai és stíluskötöttségét áttörő szenvedélyes társadalmi problémafelvető lírájához kapcsolódott a mondanivalójában, másfelől viszont – éppen a jellegzetes stílussteremtésben – más nyugatos barátaihoz. Verseit olvasva egy töretlen és nagy szenvedélyeket hömpölyögtető életmű tárul elénk. A szociális vagy társadalmi kérdések elemi erővel rázzák meg, s már induláskor nagy figyelemmel fordul a haladó társadalmi mozgalmak felé, amelyektől az ország megújulását várja. Finom költői érzékenységgel megsejti, majd fölisméri a társadalom igazi mozgatóerőit. . . . Ady legközelebbi fegyvertársa, holott mindenük között éppen ő volt a leghajlamosabb a finom árnyalásra, a fájdalmas menekülésre is. Költői nyelve látszatra a legki-finomultabb s mégis a legnemesebben egyszerű, mert képvilága, egész jelzőrendszere mentes a komplikáltságtól s a körülményes reflexióktól – írja Simon István 1962-ben Juhász Gyula igazsága című tanulmányában. (A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyiregyháza, 2000. 118. o.)

1. Hol helyezkedik el Juhász Gyula a magyar költők sorában?
2. Melyek Juhász Gyula életének főbb állomásai?
3. Miért tekintette a tanárságot száműzetésnek? Ki érzett úgyanígy kortársai közül?
4. Mi a címe annak a Nagyváradon megjelent antológiának, amelynek szerkesztésében Juhász Gyula aktívan részt vett, és amelyben versei is megjelentek?
5. Milyen versei születtek a Szakolcán töltött évek alatt?
6. Melyik kisregénye dolgozza fel szakolcai tanári élményeit?
7. Miben különbözik Juhász Gyula szimbolizmusa Adyétól?
8. Hogyan csoportosítanád Juhász Gyula verseit?
9. Milyen érzéseket fogalmaz meg a *Magyar táj, magyar ecsettől* című versben?
10. Értelmezd az utolsó sor jelentését a vers egészében! Mi a zárójel szerepe?

KARINTHY FRIGYES (1887–1938)

A *Nyugat* első nemzedékének kiemelkedő alakja, a komikus irodalmat magas művészi szintre emelő író – **Karinty Frigyes**. Költőnek, elbeszélőnek, műfordítónak készült, de pályája humoros-szatirikus irányba fordult, s elsősorban mint humorista lett közismert az olvasók körében. Mindig fájt neki, hogy a kortársak egy része és a közönség a szórakoztató s nem az elgondolkodtató, filozofikus író látta benne. „*Ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni*” – mondta tréfásan, de nagy elismeréssel Kosztolányi Dezső róla. Karinty számos nyilatkozatából kiderül, hogy irodalmi tevékenységét ujjgyakorlatoknak, előkészületnek tekintette a majdani Nagy Mű megalkotásához, mely bölseleti mélységével el fogja kápráztatni a világot.

ÉLETPÁLYÁJA

1887. június 25-én született Budapesten értelmiségi családban. Édesapja a Ganz-gyár tisztviselője, négy nyelven tudó levelezője volt. A család felvilágosodott, a művészetek iránt fogékony légkörben nőtt fel a leendő író öt testvérével együtt. Életének első súlyos csapása, mely mélyen ható lelki sérüléseket okozhatott benne, édesanyjának korai halála volt (1893). Még nem töltötte be a hatodik évet, az előről csak kevés és hézagos személyes emlékei maradhattak, de hosszú éveken át nyomasztotta az anya hiányának fájó érzése.

Iskolái • Iskolai tanulmányait a Markó utcai főreálban kezdte, de franciából megbukott, így a Wesselényi utcai polgárba írtatták át, majd visszakerült a gimnáziumba, ahol még két alkalommal szerzett elégtelen osztályzatot év végén: mértanból és mennyiségtanból. Ettől függetlenül tanárai éles eszű,

tehetséges ifjúként jellemezték. Karinthy hosszúnak és unalmasnak találta az iskolát, jobban érdekelte az irodalom.

A középiskola befejezése után (1905-ben érettségizett) beiratkozott a Műegyetemre, eközben látogatta az orvosegyetem előadásait, tagja volt a híres Négyesy-szemináriumnak, sokat és sokfélét olvasott. Szertelen érdeklődésének köszönhetően nem tudott dönteni a tudományterületek között, s hiába kezdte meg tanulmányait több fakultáson, vizsgát nem tett sehol. Megmaradt zseninek ahelyett, hogy doktorátust szerzett volna. Enciklopédikus műveltségének természetesen ez felelt meg leginkább. Tudását az irodalom szolgálatába állította, újságíró lett.

1906-ban jegyezte el magát az újságírással. Ebben az évben ismerkedett meg Kosztolányival, Csáth Gézával. Az ideg orvos Csáth vezette be Karinthyt a freudizmusba (e.: frajdizmus – S. Freud osztrák ideggyógyász lélektani elmélete, amely szerint az emberi magatartás fő mozgatói a tudattalan élettani ösztönök, elsősorban az elfojtott nemi ösztönök). 1907–1908-tól kezdve egyre több lapban közölte különböző műfajú írásait: humoreszkeket, novellákat, kritikákat, paródiákat, s elvétve néhány verset is.

Házassága • 1912-ben kezdődött romantikus nagy szerelme Judik Etel színésznővel, akit 1913-ban feleségül is vett. Meghitt, szerelmi házasságban éltek. Egyetlen fiúk, Gábor született. Életének második, legfájdalmasabb csapása, hogy 1918 októberében felesége a spanyolnátha-járvány áldozata lett. Az író rettenetesen megszenvedte az asszony elvesztését. Szenvedélyes szerelmi vallomásait költészet értékű naplójegyzetei őrzik.

1920-ban újra megnősült, felesége egy orvostanhallgató, Böhm Aranka lett. Az új házasság már nem ajándékozta meg olyan felhőtlen boldogsággal, mint az első. Aranka korának híres szépsége volt, szerelmi viszonyai és legendás barátságai árnyékolták be a házasságot. Egyéniségét nem áldozta fel híres és tehetséges író férje kedvéért. Második házasságából 1921-ben született Ferenc nevű fiúk, a későbbi regény- és drámaíró.

Írói hírneve és népszerűsége egyre nőtt. Regények, novellás- és humoreszkkötetek, karcolatok és tárcák gyűjteményei kerültek ki tolla alól.

Betegsége • 1936-ban Karinthy maga „fedezte fel” betegségét. Márciustól egyre súlyosbodtak rosszulletei: szédülések, furcsa hallucinációk. Az orvosok agydaganatot állapítottak meg, melyet sürgősen meg kell műteni. 1936. május 5-én Stockholmban Olivecrona professzor sikeres agyműtétet végzett Karinthy-n. Az operáció után sokáig lábadozott, de energiája, munkakedve a régi maradt. Megdöbbenő hitelességgel, humoros-ironikus megközelítmódban számolt be betegségének minden apró részletéről **Utazás a koponyám körül** (1937) című naplóregényében, művészetének egyik legjelentősebb alkotásában. Öt évre szóló írói tervet készített, de 1938. augusztus 29-én Siófokon agyvérzés következtében váratlanul meghalt. Temetésén a Kerepesi temetőben a gyászbeszédet Móricz Zsigmond tartotta.

Sokoldalú író volt: kis terjedelmű költészete éppúgy jelentős, mint novellái, regényei és humoreszkjei. Humoreszkjeivel az irodalmi értékű újságírás kiemelkedő alakja lett. Ezek az írásai nemcsak nevettezőek, hanem elgondoltatóak is. Mélyre látott a városi élet visszasságaiban, és nagyfokú emberismeretről tett bizonyosságot. Műveit olvasva egy éles elméjű és szellemes egyéniség véleményét érzékeljük.

Ő az az írónk, akinek működésében a leghívebben fejeződnek ki a XX. század természettudományos vívmányai. Minden nagy találmányt örömmel üdvözölt, s az emberiség életének jobbrafordulását remélte tőlük.

Karinthy a magyar irodalom legkitűnőbb parodistája. Írásaiban felhívta az alkotók figyelmét a téves gondolatokra és a modorosságokra is. Kosztolányi írta Karinthy paródiáiról: „*Nála a humor igazi kritika, alkotó művészet ... Nem véletlen, hogy ez a fiatal humorista éppen akkor jelentkezett, amikor az irodalomban egy komoly és bátor csoport átértékelte a régi értékeket, és egy mélységesen új művészetről kezdett beszélni.*” (Kosztolányi: Írók, festők, tudósok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958. 283. o.)

Első írásai 1906-tól jelentek meg először az *Újság* című lapban, ahol az idő tájt Kosztolányi is dolgozott. 1907–1908 között rendszeresen publikált különféle lapokban, az *Ország-Világtól* a *Fidibuszig*, a *Budapesti Naplótól* a *Borsszem Jankóig*. Az induló *Nyugat* is közölte írásait. Ismertté és divatossá vált a neve a fővárosi irodalmi életben. Az igazi áttörést azonban az 1912-es év hozta meg. Több kötete is megjelent: **Esik a hó**, **Ballada a néma férfiakról** (novellák), **Együgyű lexikon**, **Görbe tükör** (humoreszk). Ez az esztendő hozta meg számára az igazi sikert: az **Így írtok ti** című humoros-szatirikus antológia országosan ismertté tette nevét. Néhány hét alatt elfogyott az első kiadás.

1913-ban jelent meg a **Találkozás egy fiatalemberrel** című novelláskötete. 1915-ben **Két hajó** címmel újabb novelláit adta közre. 1916-os az **Utazás Feremondóba** című fantasztikus regény. Még ugyanebben az évben jelent meg a **Tanár úr kérem** című, a diákévek világát megjelenítő kötete és a **Holnap reggel** című drámája, illetve elbeszéléseinek gyűjteménye, a **Legenda az ezerarcú lélekről**. Háborúellenes satírái az 1917-es **Így láttátok ti** című és az 1918-as **Krisztus és Barabás** című kötetekben jelentek meg.

1921-ben látott napvilágot újabb humoreszkjeit tartalmazó kötete **Ne bántsuk egymást** címmel. Ekkor adta ki a **Hököm-színház** címmel jeleneteinek gyűjteményét, két novelláskötetét – **Jelbeszéd**, **Gyilkosok** –, valamint újabb regényét, a **Capilláriát**. Következő regénye, a **Kötéltánc** 1923-ban látott napvilágot, még ebben az évben jelent meg a **Nevető dekameron** című kötet. 1924-es a **Harun al Rasid** című elbeszéléskötet és karcolatainak gyűjteménye: **Egy tucat kabaré** címmel.

1926-ban adta ki szatíráinak és karcolatainak újabb gyűjteményét **Ki kérdezett?** címmel. Szintén 1926-os a **Drámák ecetben és olajban** című paródia- és színműkötet. 1927-ből való a **Notesz** című karcolatkötet.

1928-ban az Athaeneum tíz kötetben jelentette meg összes munkáit. A **Minden másképp van** című karcolatgyűjtemény 1929-es, 1930-ból való első verseskötete, a **Nem mondhatom el senkinek**. 1933-ban, Hitler hatalomra jutásának évében a szellem válságáról és a világot fenyegető veszélyről írt. Ekkor jelent meg **Hasmútét** című novelláskötete és a **Még mindig így írtok ti** című karikatúragyűjtemény, illetve a **Barabás** című novelláskötet.

1937-ben jelent meg a már fentebb említett **Utazás a koponyám körül** című naplóregénye, illetve a **Nevető betegek** (1936). Az 1937-es esztendő egy másik regény születési dátuma is, ekkor látott napvilágot talán legnagyobb regénye, a **Mennyei riport**. Posztumusz verseskötete **Üzenet a palackban** és **Kiadatlan naplója és levelei** 1938-ban jelent meg.

ÍGY ÍRTOK TI

Művének alcíme: *Irodalmi karikatúrák*. Keletkezésének történetéről a következőket kell tudnunk. A kötet először 1912-ben jelent meg. A következő években megjelenő bővített kiadások tanúsága szerint a szerző egyrészt az első kiadásba felvett szövegeket a már meglévő karikatúrák közül válogatta, majd a későbbiekben újakkal toldotta meg.

Az **Így írtok ti** (1908) szövegcsoportjába tartozó darabok nagy része 1908 és 1912 között keletkezett. 1908. április 10-én jelent meg a *Fidibusz* című élc lap hasábjain a *Gori Iván mellénye* című írás. Gyakorlatilag ez tekinthető az első kísérletnek. Karinthy nem tüntette fel benne a nevét. A következő számban látott napvilágot az *Együgyű mese* című szatirikus vers, ez volt az **Így írtok ti** záró darabja. Az elkövetkező négy évben a *Fidibuszban*, illetve Karinthy saját irodalmi vicclapjában, az *Izében* jelentek meg írásai.

Az **Így írtok ti** szerkezetileg négy részre bontható:

1. *Magyar antológia* (magyar költők karikatúrái)
2. *Magyar próza* (novellisták és regényírók)
3. *Külföldi próza* (régmúlt és kortárs nyugati prózaírók antológiája)
4. *Optimisták* (satirikus írások).

A negyedik rész nem tartozik szervesen az irodalmi karikatúrák láncolatába, az itt olvasható írások többsége nem is irodalmi vonatkozású.

Az **Így írtok ti** hozzájárult a *Nyugat* költőinek és íróinak népszerűítéséhez, s egyben az ellenfelek lejáratásához. Kosztolányi az alábbiakat írta a műről: „*Karinthy Frigyes mellettünk és velünk harcolt ezekkel a karikatúrákkal, amelyek látszólag ellenünk irányulnak.*” (Kosztolányi: Írók, festők, tudósok. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1958. 283. o.) A *nyuga-*

tosokról írott karikatúrákat inkább a rokonszenv, a huncutkodó fricska, a szeretet jellemzi.

Ugyanakkor a mű Karinthy pályáját és befogadását is befolyásolta. Talán éppen ennek köszönhető, hogy csupán a „humoros írók” közé számúzta az irodalomkritika és a kortárs közönség, észre sem véve a teljes életmű bölcséleti, filozófiai mélységeit.

Karinthy paródiái rendkívül sokarcúak, összetettek. Nem csupán játékos szórakoztatás, komikus komiszkodás az író célja, van bennük irodalomesztétikai következetesség és tudatosság is. A legnemesebb értelemben felfogott kritikák ezek az írások, ugyanakkor az író szinte önfeledt jókedvvel maga élvezi legjobban egy-egy egyéni stílus újraköltésének örömét, mintegy büszke arra, hogy oly sokféle hangszerezen tud játszani. Az olvasók közül sokan előbb ismerték meg a paródiákat, s csak ezek után vették kézbe az eredeti alkotásokat.

AZ ADY-PARÓDIA

(Hady Endre)

Az Ady-paródiát a *Fidibusz* 1908. május 15-én jelentette meg.

Karinthy nem egyetlen vers paródiáját mutatta, hanem az Ady-attitűd karikírozására törekedett. Adyban egyrészt a fölényes és elutasító, gögös gesztust, a messianisztikus, váteszes hangot, a sajátos Ady-frazeológiát fordítja ellentétére. A legsikerültebb elemek közé tartozik a meghökkentő szóösszetételek paródiája: *Moslék-ország*, *Pizsok-hazám*, *Redyes-ugar*. Ugyanakkor más szóösszetételek: *Álom-királyfi*, *zsír-szívű rém*, *Átok-város* stb. akár hitelesnek is tűnhetnek, jellegzetesen Adyt idéző jelentéstartalmuk komoly álarc mögé bújtatott iróniának hatnak. A fekete szín is jellegzetes tónusa Ady képfestésének és szimbolikájának, akárcsak az a póz, amellyel mindenki más fölött állónak tüntette fel önmagát (*Moslék-ország*). A gondolatritmust fokozó sorismétlések, a refrén gyakorisága is jellegzetesen Adyra utaló jegy. Az ebben rejlő komikus hatást használja ki a *Törpe-fejűek* című paródiában. Mind a hat strófában az első két sort megismétli és a végén ki is mondja:

*Hát maga megbolondult,
Hát maga megbolondult,
Hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?*

A BABITS-KARIKATÚRA

(Babits Bihály)

A fiatal Babits vonzalmát az alliterációkhoz egy képtelenséggel emeli ki: azért született Szekszárdon, hogy majd megírhatta „*Szekszárdon Születtem, Színésznőt Szerettem*” című leendő versét. Babits szigorú formaművészetét,

klasszikus műveltségét, bravúros verstechnikáját s antik szépségideálját a *Klasszikus Gyomorgörcsök* ciklussal parodizálja. Nyilván nem a költőtárs, hanem a latin nyelvtan okozta fájdalokra utal a cím. A *Futurum Exactum*, az *Antik szerelem* és a *Dana Idák* stílusparódia is egyben. Különösen az utóbbi, hiszen az a mondatfolyamatokat gyártó Babits költői megoldását parodizálja.

A KOSZTOLÁNYI-PARÓDIA

Kosztolányitól **A szegény kisgyermek panaszait** tűzte tollhegyre. Egyrészt a költői filozófia (élet-halál minősítése) kerül terítékre, másrészt stílusparódia is. *A szegény kis trombitás szimbolista klapec nyöszörgései* című írásban. A *Mint aki halkan belelépett* impresszionista-szimbolista-szeccsessziós stílusjegyei jellegzetesen Kosztolányi-ízűek, ugyanakkor a szókinccs és az egyetlen hasonlatra épülő témakifejtés is szorosan követi az eredeti ciklusban található nyitó verset.

A paródia nevetésre ingerlő gondolatsora azonnal hatni kezd, hiszen – „*Mint aki halkan belelépett. [...] / És jönnek távol, ferde illatok*” – kétséget kizáróan jelzi, mibe is lépett bele a vers „Hőse”, a kis szimbolista klapec, amelyet Karinthy illatok, színek és alliterációk asszociációival sejtet.

A parodizált vers témája a halál, Karinthy ebből tréfát csinál, a haláltéma éppen e fölényes elutasítása és kigúnyolása eredményez ellentétes értékrendet a két vers között.

A Kosztolányira jellemző képek („*ferde-illatok*” szinesztézia), alakzatok (felsorolás), alliterációk („*csendes, csitri, csempe*”, „*kókuszt, koporsót, kápet*”) alkalmazása a költői technika paródiájaként hat.

Összegzés • Karinthy Frigyes az az írónk, akinek kis terjedelmű költészete éppúgy jelentős, mint novellái, regényei és paródiái. Írói sorsát, pályáját meghatározta humoros-relativizáló szemléletre való hajlama, s főleg a mindenmű logikátlanúságot oly csalhatatlanul kiugrató érzékenysége. Egyéniségének, írói lényének legfeltűnőbb vonása a kihívó, bizarrba hajló komikus látásmód, a fontoskodó nagyképűségtől való irtózás. Mégis minduntalan szakítani akart a szatírával, a humoros irodalommal, „*ki akart törni a komoly regény, a komoly novella, a komoly vers menedéke felé.*” (Szalay Károly: *Elmondom hát mindenkinek*. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1987. 76. o.) E kitérés kísérletek közben talán szinte szándéka ellenére hozta létre a magyar irodalom legkiemelkedőbb humoros-szatirikus alkotásait.

1. Hogyan jellemeznéd Karinthy egyéniségét, munkásságát?
2. Mít nevezünk humoreszknak, paródiának?
3. Keresd ki a szöveggyűjteményből Ady *Új vizeken járok* című versét és hasonlítsd össze a *Moslék-ország* című paródiával!
4. Figyeld meg, milyen közös vonásokat mutatnak a Kosztolányi-művek jelzőivel a Karinthy-paródiák?

5. Mit parodizál Karinthy Babits költészetében?
6. Vitassátok meg, hogy mi különbözteti meg egymástól az építő és a romboló hatású paródiát?
7. Írj humoreszket a saját osztályod életéből!
8. Írj egy általad választott műre versparódiát!

IRODALOMELMÉLET

A paródia • A paródia nem új keletű irodalmi műfaj, gyökerei az antik görög irodalomba vezetnek. Maga a szó is görög eredetű, a *paródeo* azt jelenti, hogy hasonlóan, de torzítva előadni a dalt. Lényege szerint tehát gúnyosan utánoz valamilyen művet vagy műformát, stílust, olyan tartalommal töltve meg azt, amely csúfolódva mutat rá a forma hordozta szokásos, illetve elismert értékek kétes voltára. Megjelenít valamit a modell szerzője és a valóság közti viszonyból. Hatáskeltő minősége a komikum. A **paródia** tehát nevetető utánzat, mely eltúlozva mutatja be az írói stílus és gondolkodásmód sajátosságait. A kritika szerepét is betölti azzal, hogy felhívja a figyelmet a téves gondolatokra és a modorosságokra.

A paródia ikertestvére a **travesztia**. Hatáskeltő mechanizmusa éppen ellentétes a paródiáéval. Lényege, hogy közönséges, aktualizáló stílusban jeleníti meg az ideák és az eszmények fennkölt világát.

A humor • Derűs magatartás, a felülemelkedés nézőpontja, illetve az ezeken alapuló esztétikai minőség. Kedélyes fölény a visszásságokkal szemben. Esetenként enyhe gúnyt is tartalmazhat, a szellem derűje hatja át. Ellenpontja a szatíra, melyben a kritikus célzat, a kiélezés szándéka uralkodik.

A humoreszk • Kisepkei prózai műfaj, a novella, az anekdota és a karcolat rokona. Rövidség, könnyed, kedélyes hangvétel, ironikus vagy gúnyos látásmód jellemzi. Az élet fonákságait, furcsaságait nevetetően megmutató írás. A XIX. században jött létre önálló műfajként a komikus elbeszéléstől önállósodva. Igazi nagy terepe az újság, ezért a századfordulótól gyakori.

Az ironia • Görög szó, jelentése tettetés. Olyan magatartásforma, mely gúnyos véleményt, bírálatot juttat érvényre az ábrázolásban, de finom módszerrel. Kétértelmű, ugyanis állítva tagad és dicséretbe burkolja a negatív vélekedést. Az ironikus ábrázolásmód a szatirikus művek fontos sajátossága. Gyakran él túlzással is, így összefonódhat a gúnyval.

A groteszk • Az olasz *grotta* szóból származó kifejezés, melynek jelentése: furcsa, torz, nevetséges. A groteszk a komikum motívumaira épülő esztétikai minőség, mely egyszerre kelt nevetető és borzongató hatást. A komikum fogalmkörébe tartozik. Sajátossága, hogy kettős minőségét mindvégig megőrzi, s a nevetséges és borzalmas egységes jelenléte a drámai, epikai vagy lírai végkifejlet után sem szűnik meg. Ennek folytán megoldhatatlan problematikát hordoz, mely annyiban nem tartozik a tragikum körébe (legfeljebb a tragikomikum), hogy az életen kívüllinek, képtelennek érezzük, melyben nem

a szükségszerűség, az elkerülhetetlen és bárkivel megtörténhető végzet uralkodik, hanem a véletlen. Közel áll az abszurdhoz. Az elutasított jelenség, személy, típus hibáit igen erősen felnagyítva mutatja be. A durva, sértő, negatívan expresszív szavakkal élő, keserű, maró gúnnyal: szarkazmus.

A NYUGAT MÁSODIK NEMZEDÉKE

Az első világháborús vereség és a tanácsköztársaság bukása igen súlyos fejleményeket okozott. Az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés a történelmi Magyarország területének nagyrészt a szomszédos államok között osztotta fel, s a magyarság egyharmadát helyezte idegen kormányok fennhatósága alá.

A húszas évek kulturális élete is nehéz gondokkal küzdött, a századforduló után kibontakozó tudományos és irodalmi fejlődés nagyrészt megrekedt. A *Nyugat* táborá védekezésére kényszerült. Elsősorban a létrehozott szellemi értékeket kívánta megőrizni. A liberális eszméket képviselő „nyugatos” irodalomban Babits Mihály és Kosztolányi Dezső költészetének volt irányadó szerepe. Mellettük léptek fel a „második” költőnemzedék képviselői. Ők az avantgárd vonzásában indultak, de később az újrealista-újklasszicista szemlélet jegyében találták meg útjukat: Erdélyi József, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila, Németh László, Márai Sándor, Déry Tibor nemzedéke a húszas években jelentkezett. Ezek az írók és költők a századforduló táján születtek, átéltek a háborút és a forradalmakat, és az ellenforradalom ellentmondásokkal terhes korszakában kezdték pályájukat. A társadalmi valóság felé fordulás, tárgyyszerűsége törekvő, józan elemző szemlélet jellemezte őket. El kívántak szakadni az előző irodalmi áramlatoktól, saját folyóiratok megjelentetésére törekedtek: Németh László a *Tanút* (1932–1936) adta ki, Szabó Lőrinc a *Pandorát* (1927) szerkesztette.

A XX. század első évtizedeinek újjító jellegű művészeti irányzatait összefoglaló néven **avantgárd**nak szokás nevezni a francia *avantgarde* (előőr) kifejezés alapján. Az avantgárd irányzatok alkotói úgy akartak stílusforradalmat, hogy a megelőzőt is el akarták söpörni. Számukra mindegyik irányzat a régít támogató, azt kifejező stílus, amelynek eszköztára elavult, nyelve elsilányult, alkotásaik pedig sematikusak és üresek lettek. Az avantgárd rendkívül kitágította a kifejezőeszközök tárá, műfajhatárokat lépett át és tüntetett el. Hatalmasan megnövelte az emberről való tudást, kitágította a művész látószögét. Újra akarta gyúrni a nyelvet, újjáteremteni a világot. Az avantgárd stílus általános kategória, az izmusok gyűjtőkategóriája. A legfontosabbak: **expresszionizmus, futurizmus, kubizmus, aktivizmus, dadaizmus, konstruktivizmus, szürrealizmus.**

A XX. század kezdetén jelentkező avantgárd irányzatok közül egyértelműen az **expresszionizmus** a legnagyobb hatású. A latin *expressio* (kifejezés) szóból származó elnevezést 1910 táján kezdték használni. Eleinte feltehetően

csupán az impresszionizmussal ellentétes szemléletű művekre alkalmazták a képzőművészetben, később az új, a modern művészet szinonimájává vált. Az irányzat szülőhazája Németország, fénykora **1910** és **1925** közé tehető, s hatása elsősorban a tőle keletre fekvő országokban, így nálunk figyelhető meg. Lényege, hogy nem a világról szerzett külső benyomásokat rögzíti, hanem a művész lelkületében meglévő tartalmakat akarja szabadon, minden kötöttség nélkül kifejezni: az ember belső erejével akar erőszakot tenni a külső világon. Az indulati tényezők előtérbe helyezése, nagyfokú aktivitás és nyugtalanság jellemzi.

Az expresszionizmus a *Nyugat* újítását meghaladva két folyóiratában, a **Kassák Lajos** irányította *A Tett* és *Ma* címűben a társadalmi változásokat vállaló és ezekért harcoló írókat vonzotta magához. Új szemléletűkre a nagyfokú cselekvéskészség, az aktivizmus volt jellemző. Saját irányukat az évtized végén már **aktivizmusnak** nevezték, ami lényegében az expresszionizmus balszárnyának megkülönböztető fogalma, az egyre tudatosabb társadalmi cselekvésvállalás kifejezője. Az expresszionizmus stílusának sajátosságaival József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Déry Tibor korai alkotásaiban találkozunk.

SZABÓ LŐRINC (1900–1957)

Szabó Lőrinc a *Nyugat* és az érett József Attila közti fejlődési szakasz egyik legjelentősebb és legjellegzetesebb képviselője. Költészete a magyar polgári líra egyik csúcsa. A költészet keresztútján áll. Nemcsak a magyar irodalomban, de a XX. század világlírájában is. Szabó Lőrinc nemcsak a Várost „hódította meg”, hanem a valóság, az élet olyan tartományait is, amelyet a költők régebben nem méltattak figyelemre. Ha Babits vagy Tóth Árpád a valóság közönséges tényeit énekelte meg, mindig megszépítve, fölemelve a költőiség megszentelt, ünnepi magasába, Szabó Lőrinc magukat a tényeket ünnepelte. Pontosan, szépítés nélkül írta le a dolgokat. (Alföldy Jenő: Irodalom. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 1996. 118. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1900. március 31-én született Miskolcon kisnemesi családban. Ősei református papok és tanítók voltak. Apja, Gáborjáni Szabó Lőrinc mozdonyvezető volt. Lecsúszott, sikertelen embernek érezte magát, hiszen tiszántúli református családjából századokon át megbecsült papok, tanítók, nyomdászok kerültek ki. Édesanyja Panyiczky Ilona. Négyen voltak testvérek: Zoltán, Lőrinc, Rózsika, Hajnalka. Szabó Lőrincet fiatalkorában erősen nyomasztotta a lecsúszottság érzése.

Iskolái és a háborús évek • Az elemi Balassagyarmaton, gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte. 1918 tavaszán besorozták katonának. Letette a gyalogsági tisztí vizsgát, de az őszirózsás forradalom győzelmének hírére levetette az egyenruháját és 1919-ben beiratkozott a budapesti egyetem gépészmérnöki, majd a bölcsészkar magyar-német-latin szakára, de tanul-

mányait nem fejezte be. Verseire itt figyeltek fel először diáktársai, akik rímelési technikáját Babitséhoz hasonlították. Novemberben verseit a *Nyugat* szerkesztőségébe vitte, ahol Babits Mihály azonnal felismerte tehetségét. A *Nyugat*-ban írt kritikájában így méltatta Babits ezeket a verseket: „*Szabó Lőrinc is mint virtuóz kezdte. A rímek, az alliterációk, a formai nehézségek és különlegességek vonzották, rajongani tudott ... egy furcsa asszonanszért, egy szokatlan szóért, mely versben eleddig nem nyert polgárjogot. Első versei, melyeket olvastam, mértéktelenek voltak ilyesmiben.*” Egy ideig a nagy korkülönbőség ellenére szoros barátság alakult ki köztük. Két évig Szabó Lőrinc Babitséknál is lakott. Később azonban eltávolodtak egymástól. Valószínű oka ennek, hogy Szabó Lőrinc menyasszonyát, Tanner Ilonát Babits később feleségül vette. Egyetemi tanulmányait félbeszakította, újságíró lett.

Újságíró • 1921 őszén Tóth Árpáddal együtt az úgynevezett *Est-lapok*: *Az Est*, *Pesti Napló* munkatársa lett. Kezdetben kitűnő gyorsírói tudását kamatoztatta, csakhamar azonban újságíróként is foglalkoztatták: riportjai, interjúi jelentek meg. 1926-ban az írói függetlenség vágyától is hajtvá otthagya a szerkesztőséget, és Mikes Lajos anyagi támogatásával a következő évben önálló szépirodalmi-kritikai folyóiratot indított, a *Pandorát*. A folyóiratot Sárközi Györggyel együtt szerkesztette: mindössze hat számot tudtak megjelentetni 1927 februárja és júliusi között. A folyóirat a *Nyugat* ellenzékeként jelentkezett, lapjain több vita indult a *nyugatosokkal*. A lap egy rövid időre maga köré gyűjtötte a fiatalokat, frissen reagált a korjelenségekre, korszerű világirodalmi tájékoztatást nyújtott. A ráfizetéses *Pandora* megszűnése után visszatért az *Est-lapokhoz*. 1928 és 1945 között a *Magyarország* szerkesztőségében dolgozott. 1945 után egy darabig nem vehetett részt az irodalmi életben, 1947-től kezdve pedig ismét hallgatásra kényszerült, életmenete leegyszerűsödött: barátok vendégeként – főleg a Balaton partján – töltötte nyarait és a világirodalom klasszikusait fordította kiadók megrendeléseire.

Házassága • Életében és élményvilágában fontos szerephez jutott a szerelem, melyben a mindenséggel való egyesülést is kereste. Belső vívódásai zaklatottá tették magánéletét. 1923-ban feleségül vette az *Est-lapok* szerkesztőjének, Mikes Lajosnak az akkoriban megözvegyült lányát, Mikes Klárát. Gyermekeik: 1923. április 8-án megszületett kislányuk, Kisklára. (Gáborjáni Szabó Klára: színész, versmondó. 1972. augusztus 8-án halt meg). 1929. december 14-én fiúk Lóci (G. Szabó Lőrinc filmrendező, a Lóci-versek ihletője, 1997-ben hunyt el). 1924 végétől előbb titkos, majd 1928 nyarán egy drámai feltárulkozás során a feleség számára is nyilvánvalóvá váló kapcsolata kezdődött felesége legjobb barátnőjével, Vékesné Korzátai Erzsébettel. Kapcsolatuk 1950-ig tartott, melynek az asszony öngyilkossága vetett véget. Az ő emlékére írta *A huszonhatodik év* szonettjeit.

Betegsége • 1951. október 10-én kapott először trombóvizist. Illyés Gyulánál vendégeskedett éppen Tihanyban. 1956-tól állandó vesebántalmaktól gyö-

történ, a sok ízületi gyulladástól megkínózva élte életét. 1957 őszén, amikor ismét rosszul lett Illyéséknél Tihanyban, újabb trombózisra gyanakodtak, de szenvedéseit az áttétes tüdőrák okozta. 1957. október 3-án délután hunyt el Budapesten.

MUNKÁSSÁGA

Első verseit egyetemistaként írta. Alig húszesztendősen Babits és Tóth Árpád egyenrangú fordítótársa lett. Baudelaire: *A Romlás virágai* című kötetét ültették át magyarra. Érdeklődése már korábban – még gimnazista korában – Baudelaire és társai felé fordult. A műfordítás ettől kezdve kedvelt foglalkozása lett. A magyar irodalomban az egyik legnagyobb életművű műfordítóként tartjuk számon.

Első költői korszakának jellemzője a lázadás, az egyén és a világ között mutatkozó áttekinthetetlen diszharmonia s a szabadság dühödt megfogalmazása. Érti az ember kiszolgáltatottságát a társadalomban. 1922-ben jelent meg első verseskötete, a **Föld, Erdő, Isten** címmel, ami már komoly irodalmi sikert hozott számára. Az első *Nyugat*-nemzedék szimbolizmusával és érzelmesebb hangulatlírájával szemben gondolatibb, tárgyilagosabb, mégis lázasabb és indulatosabb költészetet művelt. Őszinte költő: a rosszat, az önzést is szépítés nélkül mutatta meg önmagában. Kevesebb díszítményt alkalmazott, mint mesterei, rímei egyszerűbbek, sokszor szinte észrevétlenek. Kevés, öncélúságtól mentes szemléltető eszközével a vers a gondolat kifejezését szolgálja. Általában csak egyetlen kép vonul végig a versen. „*Gondolati költő. Nem mert nagyszerűek a gondolatai, hanem mert nagyszerűen küszködik a gondolattal*” – írta róla Németh László, a korszak egyik legjelentősebb prózaírója és kritikusa.

A húszas évek elejétől sorra jelentek meg kötetei. 1923-ban **Kalibán** című kötet, melynek címadó verse a költő személyiségének és világképének jellemző megnyilatkozása. 1925-ben **Fény, fény, fény** című verseskötet, melynek tematikája a technika, a fejlődés és az ember viszonya. Képei áramütésként járnak át az olvasót, és legfőbb feladatuk alkotójuk idegfeszültségének, valamint a monumentalitás (nagyszerűség, fenségesség) és mozgás páros élményének visszaadása. A **Sátán műremekei** 1926-ban látott napvilágot. Ez a versgyűjtemény úgy érdekes, mint egy regény. A kor társadalmának tipikus figurái vonulnak előttünk el. Végleges, egyéni hangját közvetlenül ez után a kötet után találta meg. „*A kezdeti zaklatottabb, expresszívebb stílus – mely mondanivalójához kellett – a húszas évek végén aztán egyszerre letisztul, klasszicizálódik*” – írja Simon István róla. (Simon István: A magyar irodalom. Budapest, Gondolat, 1979. 301. o.)

Második költői korszakában írott versei egységesek, a világ tárgyi leírására épült, intellektuális líra korszaka ez. A már érett költő a **Te meg a világ** (1932) című kötetében páratlan művészi magaslatokat hódított meg. A

szubjektív lázadás után az emberi lét és a világ összefüggéseit, a személyiség megvalósulási lehetőségeit kutatta. Rájött, hogy a világ áthághatatlan akadályokat állít az egyén vágyai, törekvései elé. Ezeket az akadályokat nemcsak a külső, könnyen megragadható szociális és egyéb ellentétekben látta, hanem a rejtettebb, egyén és egyén között megjelenő feloldhatatlan emberi ellentétekben is. Szemléletét az ellentétekben való gondolkodás hatotta át: az egyik az önmegvalósításra törekvő, cselekedni akaró, a másik az ennek a törekvésnek a lehetőségét megállapító és tudomásul vevő.

Következő kötete az 1936-ban megjelent **Különbéke**. A címadó vers jól mutatja álláspontját: az életet harc térnek, „*reménytelen lepratóbor*”-nak látta, nem csalta magát sem kollektív, sem egyéni ábrándokkal. Ábrándok nélkül tudomásul vette, szembenézett vele, és megkötötte a maga különbékéjét, mely nem kompromisszum, hanem az élet valóságos mivoltának látása és vállalása.

Felfedezte az élet apró örömeit, az önfeledt boldogság pillanataiba, a magánélet idilljébe menekült. Gyerekekről, főleg fiáról, Lóciról írt verseiben a gyermek törvényen kívüli pusztító felelőtlenségét, boldogságát ünnepelte. Ebben a korszakban írta keleti témájú költeményeit is, amelyek többnyire átköltések.

A következő két kötet, a **Harc az ünnepért** (1938) és az **Összes Verseik** (1943). Az utóbbi átdolgozott első négy kötetének gyűjteménye. Az átalakítás mintegy kétszáz verset érintett. Esztétikai önarcképe ez a költőnek.

Utolsó két évtizede. Költészete a háború időszakában elszürkült, nemegyszer elsekélyesedett. Ráadásul 1945 után még írói és újságírói igazolóbizottság előtt kényszerült védekezésre jobboldali nézetei és szereplése miatt. Egy ideig az irodalmi élet peremén élt. Megpróbálkozott az újrakezdéssel. 1946 és 1949 között az Illyés Gyula szerkesztésében megjelenő *Válasz* című folyóirat költői rovatát szerkesztette. 1947-ben jelentkezett verses önéletrajzával, a **Tücsökzenével**, alcíme **Rajzok egy élet tájairól**. A költő az élet értelmén való elmélkedés szándékával újra átéli életútját. A múlt eseményeit, a darabokra tört világ jelenségeit a jelen belső élményidejében, az emlékezés egységes, parttalan folyamatában idézi fel.

Költészete betetőzéseként még egy nagy és tragikus végű szerelem emlékére írt tökéletes ciklusával, *A huszonhatodik évvel* (1957) búcsúzott, amely százhusz szonettből álló lírai rekviem egy negyedszázados szerelem után elvesztett kedves halálára. A halál tükrében ismerte fel végre az élet szépségét, gazdagságát és értelmességét.

A műfordító • Szabó Lőrinc egész költői pályáját végigkíséri műfordítói tevékenysége. **Örök barátaink** című gyűjteménye szinte az egész világ-irodalom különböző korszakainak és nyelveinek legtöbbször megszóltatott valamit magyarul. Korai fordításain még érezhető a *Nyugat* költőinek dekoratív, szecessziós ízlése, később részben megszabadul ettől. Az idegen vers képzetvilágát, fogalmi lényegét, gondolati szerkezetét általában pontosan, nagyobban hűséggel és közvetlenebb hangon adta vissza, mint elődei.

Szabó Lőrinc háromszor érdemelte ki a Baumgarten-díjat, műfordítói tevékenységét József Attila-díjjal ismerték el. Röviddel a halála előtt kapta meg a Kossuth-díjat.

Életrajzát két levelezésgyűjteményéből is nyomon követhetjük: a feleségével váltott levelek két kötete, a **Harminchat év** és a házasságával párhuzamosan megélt szerelem dokumentumai, a **Huszonöt év** című gyűjteményben láttak napvilágot. Előkerültek saját verseihez fűzött magyarázatai, **Vers és valóság** címen jelent meg.

TÜCSÖKZENE

(Rajzok egy élet tájairól)

Keletkezéséről, fogantatásáról – utólag — így számolt be Szabó Lőrinc: „*Az ostrom és az úgynevezett igazoltatások után, a legszerencsétlenebb ... helyzetben és lelkiállapotban ... egy késő nyári estén a Volkmann utcai szobám nyitott ablakánál álltam, oltott villanylámpa a hátam megett, kint sűrű meleg nyári éjszaka. ... Kint sok hangos tücsök szólt és a legélesebb ellentétet mutatta a külvilág kegyetlenül vidám és a magam kegyetlenül szomorú lelkiállapota közt. Sokáig az ablak előtt álltam, és csodálkoztam a természet jókedvén és lassankint csodálni, majd irigyelni kezdtem ezeket a kis fekete rovarokat. Az akkori jelen pillanatáról gyermekkori, majd diákkori és felnőttkori hazai és külföldi helyzetek rajzolódtak elém, a helyzetek középpontjában mindig én álltam és mindenütt körbemuzsikált ez az egyhangú, kitartó, boldog hangosság.*” (Vers és valóság. I–II., Magvető Könyvkiadó, Bp., 1990. II., 193. o.) Ekkor gondolta végig addigi életét, és határozta el, hogy e felmerülő emlékeket megőrökíti. Az első darab éppen ezt a pillanatot dolgozza fel *A nyugodt csoda* címmel.

A *Tücsökzene* önéletrajzi versciklus, 370 versből áll és önállóan is teljes értékű versek sorozata. 1947-ben kezdte írni. Egyenként tizennyolc soros, jambikus tízesekből álló strófa alkotja. Szabó Lőrinc 1948-ban fejezte be. Egész addigi életrajzát megírta benne, a gyerekkortól haladt 1947-ig, azaz a költő számára a jelenig. Lírai emlékezés a mű, bár elbeszélő jellegű. A visszaemlékezést az érzelmek irányítják, s lírai kifejezésmód uralkodik a sorozatban. Lírai magva a megnyugvás keresése, a zaklatott lélek vágya, hogy beleolvadhasson a természetbe, a lét mámorába. Ezt sugallja az elzsongító tücsökcirpelés vezérmotívuma és a látszólagos monoton versforma. A *Tücsökzene* az alkotói pálya és a kortársi magyar líra egyik legnagyobb szabású vállalkozása, amelynek „*nyelvét olykor már olyan bűvészet formálja, hogy úgy érezzük, szavakkal és jelentésükkel szabadabban bánni nem is lehet... Ugyanakkor világa olyan enciklopédikusan gazdag, mint a 19. századi regényeké.*” (Rába György)

A háború után a kiábrándult és megkeseredett felnőtt saját, fiatalkori élményeivel, eszméivel szembesül. Felidézi az iskolát, a tanulást és a lelkes

készülődést az életre: a szerelmet, a munkát, a nehézségeket, küzdelmeket. A *Tücsökzene* az élet dicsérete azért, mert az idősödő költő, akit ekkoriban mellőztek, felülemelkedik szenvedésein, s ünnepi hangon énekli meg a legfőbb értéket, az életet. Maga a cím szimbolikus. A tücsökzene a régi idők óta a költészet és a zene jelképe. A párjukat fáradhatatlanul hívogató állatok hangjával a természetet, az idő múlását, az élet ritmusát és mámorát szimbolizálja.

A versciklus három időréteget olvaszt egybe: a megírás idejét: a jelent, a cselekmény történeti idejét: a múlt emlékeit, és a kettő között eltelt éveket. Minden idősík hangulata beleérződik a többibe, s ezzel válik egységgé az egész versfüzér.

Szerkezetileg hét fejezetre tagolt, eredetileg 352 versből álló versciklus, amit később egészített ki 18 verssel, így beszélhetünk ma már 370 darabról.

I. Nyitány – A férfi összegez (7–10);

II. Miskolc – A gyermekkor bűvöletében (8–29);

III. Balassagyarmat – Idillek az Ipoly körül (30–73);

IV. Debrecen – Érlélődő diákévek (74–225);

V. Budapest – Ember és világ (226–348);

VI. Közjáték – Az elképzelt halál (349–352);

VII. Utójáték – Helyzetek és pillanatok (353–370).

A nyári éjszakán az ablakon beáramló tücsökzene mámoros hangjaira indul meg az emlékezés, a múlt pillanatainak felidézése. A gyermekkor boldog idejében még „*Egy volt a Világ*”, „*a tengertől még nem váltam külön, nem voltam sziget*”. Majd az öntudatra ébredéssel megszűnik az idill, vívódások, küzdelmek korszaka következik. A ciklus utolsó darabjainak révült varázslatában aztán újra megtalálja a harmóniát, átélheti a teljesség mámorát. Hangulatát tekintve a témáktól függően változó, hullámzó.

Különlegessége a versciklusnak:

- * nem sorrendben születtek versek, hanem ötletszerűen
- * versbokok: a költő egy-egy témát több versben bontott ki
- * az egyes verseknek van címe és száma is
- * 18 soros, páros rímű versek.

A BEFAGYOTT IPOLYON (45)

A tizennyolc soros vers sorrendben a 45-ös számot viseli. Időrendben a III. életszakaszhoz, Balassagyarmathoz tartozik. Egyik gyermekkori nagy élményét önti versbe Szabó Lőrinc, amikor *előbb fakorcsolyán, aztán igazán* korcsolyázott a befagyott Ipolyon. Érzelmi hullámvás vizsi előre a költeményt. A főlszakadó és azonnal versbe kínálkozó, közvetlen átélésből fakadó élményt érzékeljük. Elidőzik életének e békés szakaszánál. Szinte idilli a kép, a világgal összhangot kereső szemléletét foglalta versbe. A költő belefeledkező örömmel fest szép jeleneteket, derűs természeti képeket. Az egész lényét átsugárzó

nagy élmény pillanatát, a repülés mámorát önti versbe: „...*Szárnyamat / (a kabátomat) széttártam, kevély / vitorlaként, dőljön bele a szél: /repülés volt ez is, tükörsima /semiben a repülés mámor.*” Révületében szinte eljut a világmindenséggel való azonosulás hangtalan gyönyöréig. Szabó Lőrinc világgépének középpontjában, miként egész költészetében, az egyéniség áll. Az egyéniség, amely észleli és magába gyűjti a világot, s legfőbb boldogsága, ha megsokszorozhatja az énbe zárható élet tartalmát, a tudat és a képzelet hódításaival: „*s míg nyeltem a hó csapó pelyheit, / a kalandvággy mindig messzebbre vitt.*”

1. Hogyan alakult a húszas évek kulturális élete Magyarországon?
2. Kik tartoznak a Nyugat második nemzedékéhez?
3. Készítsd el Szabó Lőrinc életrajzvázlatát!
4. Miről szól a *Tücsökzene* című önéletrajzi versciklus? Mit szimbolizál a tücsökzene?
5. Mi a versciklus? Találkoztál-e már ilyennel más költőknél is?
6. Milyen gyerekkori élményt idéz fel *A befagyott Ipolyon* című vers?
7. Milyen emlékek fejezi ki ez a vers az élet mámorát?
8. Epikai vagy lírai mű a *Tücsökzene*? Indokold válaszodat!
9. Sorold fel Szabó Lőrinc legismertebb köteteit és állítsd kronológiai sorrendbe azokat!
10. Válassz ki tetszés szerint egy Lóci- illetve Klára-verset, és elemezd írásban!

Összegzés • Szabó Lőrinc a XX. század egyik legnagyobb költőegyénsége. Verseiben az emberi kapcsolatok és az emberi gyengeségek őszinte bemutatására törekedett. Költészete modern objektív líra, a mai ember zaklatott idegéletét tárja elénk, de legtöbbször megtartotta a hagyományos költészet kifejező-magyarító jellegét, tapasztalatait előadta és kifejtette az olvasónak. A *Nyugat* szépségkultuszával szemben stílusa szándékolatlan prózai, az élőbeszéd közvetlenségével szólt, a szigorú formai kötöttségek csak rejtetten érvényesültek. Verseinek ritmusa és szerkezete a gondolat belső rendjéhez igazodik. Szókinccse puritán, a köznapi beszéd szavait használta. A rímek hatását a minimumra csökkentette, gyakran alig hangzó szokatlan rímeket alkalmazott.

JÓZSEF ATTILA (1905–1938)

József Attila a két világháború közötti költészet kimagasló alakja, a *Nyugat* második nemzedékének oszlopos tagja. Nagy költői erénye, hogy képileg is tömöríteni tudta az elvontabb gondolatokat, mintegy több dimenzióban mutatta meg az általa fölismert törvényeket s a vágyott, elképzelt és megvalósítható rend lehetőségeit a világban. József Attila a sejtjeivel, idegvégződéseivel tapadt a világhoz, hiszen belső hajlama, költői alkata ösztönösen is erre kényszerítette. Az ösztönös reagálás mégis inkább témái kiválasztását határozza meg – azt, hogy mire hallgat a lét hangjaiból –, de ítéletét, mondanivalójának célszerűségét mindig a tudatos értelem ellenőrzi s ad határozott, világos horizontot neki. A harmóniakeresés József Attilánál tudatos emberi tevékenység és cél. Feltárja a társadalmi bajokat, a zűrzavart a létben, de ezt abban a tudatban teszi, hogy az emberi értelem képes úrrá lenni az őt körülvevő és szorongató világon. (Simon István: A magyar irodalom, Gondolat. Bp., 1972. 294. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1905. április 11-én született Budapesten, a Ferencvárosban. Apja József Áron, román származású szappanfőző munkás volt, aki 1908-ban – fejében világjáró tervekkel – elhagyta a családot. Amerikába készült, de visszatért Temesvárra, új családot alapított. Anyja Pöcze Borbála, szabadszállási parasztlányból lett mosónő. Attila hatodik gyermekként született, de ekkor már csak két néneje, Jolán és Eta élt.

Egyedül maradván az anya fiát és kisebbik lányát az Országos Gyermekvédő Liga révén Öcsödre adta paraszti nevelőszülőkhöz. József Attila hétéves

koráig élt itt eléggé viszontagságos körülmények között, disznópásztorkodott és minden egyéb más munkát is elvégeztettek vele. Az itt szerzett tapasztalatok mély nyomokat hagytak benne.

Iskolái • 1912-ben édesanyja hazahozta Pestre és az elemi iskola II. osztályába íratta be. Felügyelet híján a külvárosi proletárgyerekek csavargó életét élte. Sokat mulasztott az iskolában. Kilencéves korában kitört a világháború. Sorsuk még nehezebbre fordult. Édesanyja már betegeskedett ekkor, méhdaganata volt. 1919 végén meghalt. Az anyai szeretet hiánya egész életében gyötörte. Sógora, Makai Ödön dr. vette pártfogásába. 1920-ban Makóra járt gimnáziumba. A VI. osztály elvégzése után otthagya a gimnáziumot és az internátust. Színjelesen végezte ezt az osztályt. Saját bevallása szerint: „...nem tanultam, mert a tanárok magyarázata után is tudtam a leckét.” A gimnázium két utolsó osztályát összevontan, egy év alatt Budapesten, magánúton fejezte be.

1924-ben beiratkozott a szegedi egyetem magyar-francia-filozófia szakára. A *Tiszta szívvel* című verse megjelenése után eltanácsolták az egyetemről. Külföldre utazott. Járt Bécsben, Párizsban. Itt próbálkozott tanulmányai folytatásával, de legfőképpen élettapasztalatokban gazdagodott. 1927-ben hazatért és a pesti egyetemen letette utolsó vizsgáit.

Magánélete és betegsége • Magánélete kiegyensúlyozatlan volt. 1928 tavaszán szerelmes lett a jómódú polgári családból származó Vágó Mártába. Apja, Vágó József radikális gondolkodású közgazdász volt, aki maga köré vonzotta a fiatal művészeket, írókat, publicistákat. A szülők, bár némi aggodalommal, mégis rokonszenvvel nézték a fiatalok szerelmét. Vágó József még állást is szerzett az ifjú költőnek, bejuttatta a Külkereskedelmi Intézetbe magyar-francia levelezőnek. Márta az érettségi után Londonba utazott, hogy tanulmányait folytassa. Levelezésük egy idő után elapadt, végül kapcsolatuk is megszakadt. József Attila állását is hamarosan felmondta. Ugyanebben az évben súlyos idegösszeomlással kórházba került. 1930-ban ismerkedett meg élettársával, Szántó Judittal. Nagy szegénységben éltek az asszony kétkezi munkával keresett jövedelméből. Ez a szerelem tartósabb kapcsolat a költő életében. Ebben az időszakban tört rá gyermekkora óta lappangó, 1932 óta tüneteiben is látható betegsége, a skizofrénia, a tudathasadás. De 1934-től élete még inkább válságba kerül. Barátai eltávolodnak tőle, publikációs lehetőségei beszűkültek, élettársi kapcsolata megromlott amiatt, hogy 1935-ben Gyömrői Edit, első pszichoanalitikus kezelőjébe lett szerelmes. 1936 márciusában Ignó Pállal megindították a *Szép Szó* című lapot. A folyóirat körüli tevékenysége valamennyire oldotta magányát rövid ideig. De a megviselt szervezetű költő idegei egyre kevésbé bírták a megpróbáltatásokat, idegbetegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta. 1937 tavaszától élete utolsó hónapjait megszépítette a gyogyepedagógus, pszichológus Kozmutza Flóra (később Illyés Gyula felesége lett) iránti szerelme. Flóra nem utasította el, de nem is viszonzta ezt a szerelmet.

Halála • Állandó szanatóriumi kezelésre szorult. Állapota jobbra forduláskor nővérei magukkal vitték balatonszárszói panziójukba. 1937. december 3-án egy meginduló tehervonat kerekei halálra gázolták. Halálának körülményei még ma is vita tárgyát képezik. Van, aki úgy tartja, hogy baleset áldozata lett, figyelmetlensége okozta halálát. Át akart bújni a tehervonat alatt, de az hirtelen elindult. Mások írásaira hivatkozva mondják, hogy régóta foglalkozott a halál gondolatával és öngyilkos lett.

1938-ban posztumusz kapta meg a Baumgarten-díjat.

MUNKÁSSÁGA

Indulása • Első verseskötete, a **Szépség koldusa** 1922-ben, tizenhét éves korában jelent meg. Ehhez Juhász Gyula írt előszót. *”József Attila Isten kegyelméből való költő... Nagy fiatalsága oly ígéretekkel teljes, amelyeknek beváltása – és ez nemcsak és nem mindig a költőn múlik egészen – őt a jövőndő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni.”* Ez a kötet még az érzelmi forrongásainak korszakát élő fiatalembert mutatja. A formákat korához képest már biztosan kezeli, de versein erősen érződik a *Nyugat* költőinek, Adynak, Kosztolányinak és különösen Juhász Gyulának a hatása.

Második kötet, a **Nem én kiáltok** Szegeden jelent meg 1925 januárjában. Ebben a kötetben már nagyobb számban szerepelnek expresszionista jellegű és szabad képzettársítású versek. Megszólalnak bennük a lázongásnak és a testvériség hirdetésének hangjai.

Egyéni formájának kialakulása • Harmadik kötet 1929 februárjában jelent meg **Nincsen apám, se anyám** címmel, mely négy év termését, Bécsben, Párizsban és a hazatérés után írt verseket tartalmazza. Ezt a kötetét sokszínű változatosság jellemzi. Tele van kamaszos szertelenséggel, meleg szépségek utáni vággyal. Kialakulóban van saját egyéni formája. A kötet egyes dalszerű versei a népköltészet ősbib, archaikusabb rétegeit, zeneiségét szólaltatják meg, és ezt a modern líra asszociációs technikájával ötvözi.

Költészete a 30-as évek első felében • József Attila ebben az időszakban teremtett kapcsolatot a Bartha Miklós Társasággal. Az egyesület ekkoriban sokat foglalkozott a magyar agrárproletariátus és szegényparasztság kérdéseivel, és földreformot követelt. 1930-ban tagja lett az illegális kommunista pártnak, melynek eszméiből 1933-ra sikerült is kiábrándulnia. A 20-as évek végén, a 30-as évek elején írt verseivel újjáteremtette a magyar politikai költészetet. Kifejtette, hogy a szocialista líra nem a téma, hanem a szocialista szemlélet függvénye. Elkerülte az olcsó mozgalmi költészet veszélyeit, legjelentősebb politikai verseinek filozófiai mélységük van. Ebben az időszakban adta ki a **Döntsd a tőkét, ne siránkozz** (1931) című, egyébként egyetlen színvonalú kötetet.

Költészetének kiteljesedését a **Külvárosi éj** (1932) és a **Medvetánc** (1934) című kötetekben érte el. A 30-as években születnek nagy gondolati költeményei, amelyekben szerves egységet alkot a leírás és a gondolati elem. A táj, a tárgyi környezet egyszerre külső és metaforikus belső táj. Versei fokozatosan elkomorodnak, egyre gyakoribbá kezd válni bennük az alkony, az este, az ősz és a tél képe, a fagy, a hideg motívuma.

Az utolsó évek • Ezekben az években viszonylag sok verset írt. Alkotói módszere észrevehetően megváltozott. Lírájában bizonyos letisztulás, klasszicizálás figyelhető meg. A költő e korszakának három nagy tárgyköre: a szerelem, a közélet és tragikus önsors volt. Ez a három témakör egyben három magatartásfajta, három mentési kísérletet és három alkotásmódot is jelent. Életében megjelent utolsó verseskötete, a **Nagyon fáj** 1936-ból, már az egyetemes költő megrázó búcsúja, néhány nagy költeménye (*Hazám, A Dunánál*) pedig szinte a testamentuma.

József Attila utolsó verseiben még egyszer mérlegre tette életét, magatartását, egész emberi-költői sorsát, adottságait és lehetőségeit, még egyszer rákérdezett léte értelmére. Ezek már a végső számadás költeményei. A kor próbáitól agyongyötört költő, a beteg idegrendszerrel viaskodó ember az utolsó pillanatilag megőrizte, amiben igazán hitt: az értelem világosságát.

1. Milyen kapcsolatban vannak József Attila életével a következő helységek: Budapest, Öcsöd, Makó, Szeged, Bécs, Párizs, Balatonszárszó?
2. Melyik folyóiratnak volt társszerkesztője József Attila?
3. Melyek főbb kötetei?
4. Mely verseiben szólal meg József Attila árvaságérzése? Főleg melyik időszakára jellemző ez a tematika?
5. Mikor írta fennmaradt életrajzát? Mi a címe?
6. Olvasd el a *Hazám* című verset! Mely soraiban fogad hűséget hazájának az országból számkivetett, otthontalan költő?

TISZTA SZÍVVEL

A verssel kapcsolatban József Attila a *Curriculum vitae*-ben így vall: »...Nagyon büszkévé tett, hogy Dézsi Lajos professzorom önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított. De minden kedvem elszegte az, hogy Horger Antal professzor, kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hivatott, s két tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár; mert „olyan emberre – úgymond – ki ilyen verseket ír”, s ezzel elem tárta a Szeged c. lap egyik példányát, „nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését”. Sokszor emlegetik a sors iróniáját, s itt valóban arról van szó: ez a vers, *Tiszta szívvel* a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla. Hatvány Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyil-

vánította nem egy ízben a „kései korok számára”, Ignotus pedig „lelkében dédelgette, simogatta, dünnögte és mormolgatta” ezt a „gyönyörűsép” verset, ahogy a Nyugatban írta róla, és ezt a verset tette *Ars poeticájában* az új költészet mintadarabjává ...«

Horger Antal istentagadónak, hazátlannak és erkölcstelennek tartotta a verset. Szó szerint vette a benne kimondottakat. Pedig ezek nem a költő szándékát, hanem a közérzetét fejezik ki: a szegénység okozta indulatokat, a háború utáni fiatal nemzedék kilátástalan helyzetére utal. Az értékek hiánya még a tiszta szívű embereket is bűnbe sodorja.

Az első hat sor a mindenétől megfosztott ember állapotrajzát adja, akinek senkije és semmije sincs és már három napja nem is evett. Egy kifosztott, hazugságokkal körülvelt, magára hagyott nemzedék végletes keserűségéről szól leplezetlen nyíltsággal. Az 5–6. sor a legelemibb biológiai lét veszélyezettségét sikoltja világgá. Az éhezés József Attilának kisgyermekkorától szinte mindennapos tapasztalata. A tagadást rendkívül nyomatékosan fejezi ki a vers. Tizennégy tagadás van az 1–6. sorban. A tagadás határozza meg a mondatok felépítését, a sorok ritmusát, a vers előadásmódját is.

A második hat sor az erre való természetes reakciót, a mindenre képes elkeseredettséget fogalmazza meg. Az utolsó négy sorban a bűnös társadalom megbünteti a lázadót, de az még halála után is tiltakozik, mert a *halált hozó fű* gyilkosainak hozza a halált.

A vers lírai hőse tisztaságának tudatában helyezi magát kívül a hazug társadalmon, semmibe véve annak törvényeit. A „*tiszta szívvel*” kifejezés a vers dallamának játékossága, az utolsó versszak elérzékenyülése jelzi a lázadó erkölcsi igényességét, vágyát a szépre és jóra. Az utolsó szakasz furcsa, meghökkentető nyugalmat árasztó képét akár fenyegetésként is értelmezhetjük, akár önsajnálatnak is felfoghatjuk.

A vers műfaja helyzetdal, de népdalokra emlékeztető panaszdalként is megíthető. A **helyzetdal** a dalnak az a fajtája, amelyben költő más személy helyzetébe képzelettel magát, illetve egy másik személy nevében mondja ki érzelmeit. József Attila itt egy betyár vagy bűnöző helyébe képzelettel magát. A társadalom peremére jutott és kiközösített ember helyzetében tudja magát, ezért alkalmazza e szerepet érzelmeinek megszólaltatására.

Verselése ütemhangsúlyos, magyaros ritmusú, népdalokra emlékeztető páros rímek. A kétütemű, hét szótagú sorok következetesen 4|3 vagy 3|4 osztásúak, s a 3. szakasz kivételével mindig egybeesik a nyelvi- verstani és az értelmi nyomaték, azaz az ütem első szótagján van. A harmadik szakasz közli a lázadás lényegét, ezért is több az erős nyomaték az ütemek belsejében is. Hangulatát tekintve nyomasztó, felzaklató, hangneme kihívó, szemrehányó.

1. A vers egyszerre fejez ki lázadást és szeretetvágyat, árvaságot. Olvassátok el kétféle módon: egyszer a dacos lázadást, másszor a csendes panaszkodást érzékeltetve!

2. Fejtsd ki véleményed: valóban erkölcstelen vers ez, mint ahogy Horger Antal vélte!
3. Hogyan érzékelteti a vers népdalritmusa, a sorok tagolása az első három versszakban a konok lázadást?
4. A negyedik versszakban az ellágyulást milyen eszközök érzékeltetik?
5. Vizsgáljátok meg a jelzőket, az alliterációkat, a belső betűrímeiket! Milyen mássalhangzók uralkodnak ezekben a sorokban?
6. Értelmezd ezt a metaforát: „*s halált hozó fű terem / gyönyörűszép szívemen*”!

KÉSEI SIRATÓ

Harminc éves korában gyakran kapnak hangot költészetében a gyermekkor nyomasztó vagy fájdalmas, a jelen gyötördéseinek egy részét meghatározó s így megérett emlékei. Ekkor döbrent rá az anyai gyöngédség hiányára is. Felnőttkori sérülései, reménytelen társkeresése, magánya idején gyakran idézte a mama alakját, akinek elvesztésében az egész világ elvesztése, értelmetlenné válása sűrűsödik össze.

József Attila egyik legismertebb és legmeggrázóbb verse a *Kései sirató* (1935). Először a *Szép Szóban* jelent meg 1936 decemberében. A 16 éve halott anyja megkésett siratóéneke, az egyik legnagyobb emberi tragédiát, a szülőanya elvesztését szólaltatja meg, örök emberi érzelmeknek hangot adva.

A verskezdet a lírai én állapotát, a szüntelen lázat, a válságot érzékelteti a „*harminchat fokos láz*” paradoxonával. Azt a veszteséget panasolja fel, amit az anya hiánya jelent.

Az események visszafelé pörögnek, a legutolsó, a mama halála jelenik meg először. Aprólékos részletességgel tör fel az emlékkép, a háborús Budapest s a szabadszállási élelemszerzés leírása. Ám épp ezzel a részletezéssel alkot ellentétet a „*te már seholve voltál*” döbbenete. Ezzel indul a kisgyermekkor emlékezéssorozat. A ragaszkodást, a meghitt kapcsolatot felelevenítő emlékképek azonban mindig ellenpontozódnak, hisz az anya minden cselekedetét megtagadta halálával. A gyermeklét kezdetét, az anya-gyermek bensőséges kapcsolatát a szoptatás idézi, a neveltetést a „*vigasztaltad*” és

Pöcze Borbála

„*pirongattad*” igepár sajátos belső ellentéte adja vissza. Az ezt követő emlékek a más versekből is ismerős anyaképet idézik: a vacsoráját hazahozó mamát (*Anyám*), a mosónő alakját (*Mama*). Az emlékezéssorozat, a múlt valós felidézése itt szakad meg, hisz láthatóan a korábbi sérelmek most már vádaskodássá sűrűsödnek.

A vers szerkezeti egységét építik fel a csalódást megfogalmazó vádak. Az első két szakasz ténymegállapításai után az erőteljes szidalmak felfokozott érzelmi állapotot jeleznek. Az anya jóságának cáfolata után (harmadik szakasz) elemi erővel tör fel a szinte eszelős felkiáltás „*Ettelek volna meg!*”

A sirató felnőtt pszichológiai állapota, zaklatottsága tükröződik a versben. Az ötödik szakasz vád- és átkozódássorozat, amelynek kiváltó oka, hogy „*elhagytad... eleven hitedet*”, az anya csalárd eltűnése.

Az első szakasz tűnődő hangulata az utolsó szakaszban tér vissza. A megvilágosodás, a legenda szétfoslásának állapota ez. A felismert valóság ez: az anya végleges elvesztése az élet rendje szerinti kikerülhetetlen csalódás: „*Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.*”

SZÜLETÉSNAPOMRA

1937. április 11-én írta József Attila ezt a versét. Életének, boldogtalanságának fájdalma szólal meg ebben a játékos formájú, de keserű iróniával megírt versében is. A játékos forma és a komoly tartalom közt feszülő ellentét teszi különössé ezt a verset, drámaibbá az életrajzból ismert tényeket. Horger Antal professzor szavai miatt keserűsége még tíz év távolából is gyötrik a tudatát, hogy ő a költő és az irodalom tudósa nem taníthat. 32 éves József Attila ekkor, de játékos kedvét még nem veszítette el teljesen. Humorral, önironiával írja meg egyetemi eltanácsolásának történetét.

A játékos forma a verssorok szótagszámának szembeötlő különbségéből adódik. Az önironikus hanghoz a rímek játéka is hozzájárul. Az önironia valójában az ember fölnyelve önmagával szemben. Olyan magatartásforma, melyben a beszélő színlelt közönnyel beszél önmagáról. Ez a színlelt közöny gúnyt fejez ki. Érezteti a környezettel, hogy másnak tarják, mint amilyen valójában. Ezt a látszatot gúnyolja ki József Attila.

Befejezése miatt a vers minősíthető ars poeticának is, ami szállóigévé is vált:

*Én eg ész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní –
tani!*

A költemény keserű hangulata ezzel a sorral optimista kicsengésűvé oldódik.

Összegzés • Krisztusi korban, harmincharmadik évében halt meg, mégis a XX. század egyik legnagyobb költészetét teremtette meg rövid életében. Egy emberidegen világban törekedett a teljes emberi és költői élet megvalósítására. Tökéletesen fejezte ki a legegyszerűbb és legbonyolultabb érzelmeket, gondolatokat egyaránt. Gyermekdalai, életképei éppoly népszerűek, mint édesanyjához írt versei, szerelmes és istenes költeményei. Politikai költőként is nagy hatású. Gondolati költeményeiben magvas gondolatokat fogalmazott meg, melyek ma már szállóigévé váltak. Tisztán látta a fasizmus fenyegető voltát és megérezte, hogy a kommunizmus az egyéniség és a nemzet elnyomásának veszélyét hordja magában. Születésnapján méltatjuk a magyar költészet napját, a József Attila-díj ma az egyik legrangosabb irodalmi elismerés.

1. Eleveníts fel régebbi tanulmányaidból néhány József Attila-verset!
2. Készíts önéletrajzot a *Curriculum vitae* mintájára!
3. József Attila költészetének utolsó szakasza nagyon gazdag. Hogyan alakult vilásképe, hogyan formálódott szemlélete ebben az időszakban?
4. Mely verseiben ad hangot az örök emberi érzelmeknek, az édesanya elvesztése miatt érzett fájdalomnak?
5. Miért minősíthető ars poeticának a *Születésnapomra* című vers záró versszaka?
6. Gyűjts szállóigéket verseiből!
7. Mely verseiből valók az alábbi idézetek?

„Jöjj el szabadság! Te szülj nekem rendet, / jó szóval oktasd, játszani is engedd / szép, komoly fiadat!” „Ehess, ihass, ölelhesz, alhass! / A mindenséggel mérd magad!”

„S mégis, magyarnak számkivetve, / lelkem sikoltva felriad — / édes Hazám, fogadj szívedbe, / hadd legyek hűséges fiad!”

A NYUGAT HARMADIK NEMZEDÉKE

A *Nyugat* harmadik költőnemzedéke már a háború előestéjén szinte készen sorakozott fel, bár folyóirat hiányában és más okok miatt nem tudott úgy egységet alkotni, mint az előtte járó két nemzedék. Több kötettel és jól csengő névvel volt jelen az irodalomban Devecseri Gábor, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Képes Géza, Vas István, Bóka László, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Csorba Győző, Kálnoky László, Földeák János, Benjámín László, Vaád Ferenc, Vészi Endre és sorolhatnánk még a neveket. Ez a nemzedék később, 1945 után érett be igazán. A polgári humanista költészet egyik kiválósága volt az erdélyi **Dsida Jenő** (1907–1938), akinek korai halála egy szépen ívelő költői pályát szakított félbe. De nemsokára eljött az a szomorú idő, amikor költőinket nem a természetes halál tizedelte, hanem a háború tébolya.

A második világháború súlyos évei és nem utolsósorban a cenzúra kíméletlensége, s az embertelen faji törvények az irodalom legnehezebb korszakát hozták. Katonavonatok ezrei vitték és lövészárkok hosszú sora nyelte el az embereket. A háborús hírek egyre riasztóbbak voltak. A közvélemény rádöbbsent, hogy értelmetlen pusztulásba vitte a rendszer az országot. A doni katasztrófa után nemcsak az egyszerű katonában, hanem mindenki-ben nőtt a keserűség, fokozódott az ellenállás. Ennek ellensúlyozására a kormány még drasztikusabb intézkedéseket hozott, hogy a szellemi ellenállást is megbénítsa. Az erősödő elnyomással, terrorral szemben született meg a magyar antifasiszta költészet legnagyobb teljesítménye. E néhány évben írta nagy verseit és tetőzte be életművét **Radnóti Miklós**, aki már korai verseiben a halálraítélt tudatával fogalmazta meg sorait.

RADNÓTI MIKLÓS (1909–1944)

A fiatal **Radnóti Miklós** a *Nyugat* harmadik nemzedékének legelső képviselői között jelentkezett az irodalomban a harmincas évek elején. Hangjából azonban már kezdetben érezni lehetett, hogy törekvései különböznek attól, amit a *nyugatos* polgári költészet akkoriban igényelt. A költő valami újat akart, mert a meglévővel elégedetlen volt. Életművével ma már a magyar irodalom klasszikusai között foglal helyet.

ÉLETPÁLYÁJA

1909. május 5-én született zsidó polgári értelmiségi családban Budapesten. Apja, Glatter Jakab tisztviselő. Anyja, Grosz Ilona és ikeröccse születésekor haltak meg. Erre is visszavezethető, hogy úgy érezte felnőttként: életével másoknak adósa. Tizenkét éves volt, amikor apját is elvesztette. Nevelőanyját, féltestvérét és otthonát is el kellett hagynia. Egy gazdag nagybátyját jelölték ki gyámjául, aki üzletembert akart faragni belőle. Olyan foglalkozás felé irányította, melyhez az ifjúnak nem sok kedve volt. 1927-ben érettségizett az Izabella utcai kereskedelmi iskolában. Ezután a csehországi Liberec textilipari szakiskolájába küldték tanulni. De a kamaszkorától verselő Radnóti nem hagyta eltéríteni magát hivatásérzésétől. 1929-ben gimnáziumi különbözeti érettségit tett és 1930-ban beiratkozott a szegedi egyetem bölcsészkarára magyar-francia szakra. Egyik tanára volt itt a nagy híru professzor, Sík Sándor, akinek hatására áttért a katolikus hitre, és eredeti nevét (Glatter) is megváltoztatta.

A szegedi fiatalok között • Szegeden bekapcsolódott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának munkájába. Ezek a fiatalok a szegedi tanyavilágot

tanulmányozták. 1931 nyarát Radnóti Párizsban töltötte, ami nagyon kedvezően hatott műfordítói fejlődésére. 1934-ben bölcsészdoktorrá avatták. Doktori disszertációját pályatársáról, Kaffka Margitról írta. Nagy feltűnést keltett vele az irodalomtörténészek körében. 1935-ben tanári oklevelet szerzett, de származása miatt nem taníthatott, pedig az egyetemet kiváló eredménnyel végezte el. Magántanárként, költői, műfordítói és kritikusi munkával kereste kenyerét. A fővárosba költözött.

Házassága • Két évi jegyesség után 1935-ben feleségül vette verseinek Fanniját, Gyarmati Fannit. Házassága meghitt, harmonikus magánéletet biztosított számára. A hitvestársi szerelem megfogalmazása verseiben szinte egyedülállók, szerelmes versei a magyar szerelmi költészet legszebb darabjai közé tartoznak.

Munkaszolgálat • A szigorodó zsidótörvények egyre inkább veszélyeztették Radnótit. Verseiben gyakran feltűnt a halálfélelem. Az alapjában szelíd természetű, boldog házasságban élő, munkájában örömet lelő költő hangja több versében heves tiltakozásba csapott át. Aggodalommal figyelte a spanyolországi polgárháborút, melyet a köztársaságpártiak vívtak a fasisztákkal. 1940-től többször behívták munkaszolgálatra. Utoljára 1944 májusában, a német megszállást követően. Ekkor a szerbiai Bor mellett elhelyezett Lager Heidenauba szállították, ahol bányában és útépitéseken dolgozott. Az esti pihenőn „*sort sor alá tapogatva*”, embertelen körülmények közt írta füzetébe verseit. A munkatábor augusztus végén kiűritették.

Kivégzése • 1944. szeptember 17-én a foglyokat Borból „*erőltetett menet*”-ben a visszavonuló német hadsereg katonái nyugat felé indították el. Útközben egy magyar alakulat vette át őket. A nyugati magyar határ előtt már csak néhány száz sebesült kiéhezett, erőtlen áldozat volt életben. A kísérő örök a gyengéket lelőtték, az élőket kínozták. Radnóti még ekkor is írt, az utolsó pillanatig gondos formai fegyelemmel dolgozott. Bízott abban, hogy versei nem pusztulnak el vele együtt. Az utolsó verseket tartalmazó kis füzet első lapján öt nyelven ez olvasható: *”Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy juttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanár címére.”* Az éhezéstől, fáradtságtól elcsigázott költő azonban nem bírta tovább a megpróbáltatásokat. November 9-én érték el a Győr melletti Abda községet, melynek határában a költőt huszonkét társával együtt agyonlőtték. Két év múlva exhumálták (holtest kihantolása) a tömegsírt. Radnóti viharkabátjának zsebében megtalálták a fent említett füzetet. Ezt nevezi az irodalomtörténet **bori notesznek**.

MUNKÁSSÁGA

Rövid alkotói pályáját három jól elkülöníthető szakaszra bonthatjuk. Az 1930–33-as időszak a költő fejlődésében egyetlen periódust alkot, annak

ellenére, hogy e szakaszon belül sokat változott, fejlődött élményvilága, tematikája, kifejezőkészsége egyre gazdagodott.

Első alkotói periódus • Az egyetemi évek alatt, huszonegy éves korában jelent meg első verseskötete **Pogány köszöntő** (1930) címmel. Versei nagyjából ugyanazt a verseszményt, az úgynevezett újklasszicizmust követik, amely Babits nyomán alakult ki a költészetben. Bár eltérést is tapasztalhatunk, mert az avantgárd vonzása s a klasszicizálás ösztöne még szinte szakaszosan váltakozva mutatkozott, s legtöbb kortársával ellentétben elsőként tulajdonított verseinek társadalmi funkciót.

Második verseskönyve 1931-ben **Újmódi pásztorok éneke** címmel látott napvilágot. Az ügyészség vallásgyalázás és szeméremsertés vádjával elkoboztatta. A vádnak mindössze annyi alapja volt, hogy az egyik versében, az *Arckép* címűben Jézushoz hasonló tulajdonságokkal jeleníti meg önmagát: „*Huszonkét éves vagyok. Így / nézhetett ki ősszel Krisztus is / ennyi idősen; még nem volt / szakálla, szőke volt és lányok / álmodtak vele éjjelenként!*” Sík Sándor közbelépése kellett, hogy ne tanácsolják el őt is a szegedi egyetemről, mint József Attilát. A kötet rímtelen expresszionista verseiben egyszerre és egymást váltva jelennek meg az idillék és az elégiák. A természet és a szerelem bukolikus idilljében keresett otthont, vigaszt, szomorúságát az elégiákban fejezte ki.

Harmadik kötetében, a **Lábadozó szélben** az idill mellett már a lázadás hangjai is megszólalnak. A természet jelenségei közéleti, forradalmi jelentést hordoznak. A szabad versekben egyre nagyobb szerepet játszott a klasszikus időmérték, a klasszikus strófászerkezetekre emlékeztető építkezés.

Második alkotói periódus • Radnóti fejlődésének második szakasza az 1933–38 közti időszak. Átmeneti jellegű mind szemléletében, mind formai megoldásaiban az **Újhold** (1935) című kötet, amely 1933 és 1934 között írott verseit tartalmazta. Költeményei már a világ fenyegető megváltozásáról adnak hírt, a halálsejtelem érzése szövi át őket. Szorongását a szerelem érzésével próbálja oldani.

Járkálj csak, halálraítélt! című kötetével 1936-ban jelentkezett. Ebben a költészetének meghatározó motívuma már a halálközelség gondolata lett. A természet meghitt világát is felforgatta a kívülről érkező fenyegetés, mindenki kiszolgáltatottá és védtelenné lett. Itt már lezárult a szabad vers korszaka, visszatért a kötött formához. A kötet szinte valamennyi verse a rímes jambusi képlethez tér vissza.

1937-ben felkérték, hogy vegyen részt Vergilius (a római aranykor költőfejedelme, Kr. e. 70–19) eklogáinak magyarra fordításában. A kilencediket fordította le. Ebben az évben Baumgarten-díjat kapott. 1938-ban jelent meg a **Meredek út** című gyűjteménye, amelyben mindenütt jelen van a rossz, a rém iszonyata. A béke, a természet is nyugtalan feszültségekkel, ellenséges indulatokkal telítődik. Ebben a kötetben jelent meg első eklogája is.

A 30-as évek második felében rendszeresen írt esszéket, bírálatokat napilapokba, folyóiratokba. Az utóbbiak közül leginkább a *Gondolat*ba, a

Szocializmusba, a *Független Szemlébe* és főleg a *Nyugatba*. Tanulmányainak, kritikáinak kimagasló erénye az anyagnak haladó szempontú vizsgálata, párosulva az írói-költői adottságok, szándékok és lehetőségek lelkiismeretes számbavételével és a kifinomult beleélő képességgel.

Költői munkásságán kívül mégis műfordítói munkássága a legjelentősebb. Műfordítói tevékenységének legfontosabb állomásai az Apollinaire-fordítások: **G. Apollinaire válogatott versei** (műfordítások Vas Istvánnal, 1940), az **Orpheus nyomában** (1943) című önálló műfordítás-kötete, melyben kétezer év költőiből szólaltatja meg a hozzá közelállókat, és La Fontaine meséinek átültetése: **J. de La Fontaine: Válogatott mesék**. Radnóti műfordítói érdemei többszörösek. Mindenkit a saját hangján szólaltat meg és mégis mindenkinek kölcsönöz önnön lelkéből, színeiből is, mert elve, hogy nem lehet fordítani, csak újra megírni egy idegen verset.

Harmadik alkotói korszaka • 1938–1944-re tehető. A korai versek idilljével, életörömeivel szemben e korszak költeményeiben a haláltudat gyakran biblikus utalásokkal jut kifejezésre, s a képanyagot nemcsak az Ószövetségből, a prófétáktól vett motívumok szövik át, hanem a kereszténység, a megváltástörténet motívumai is. Világképe közeledett a keresztény felfogáshoz: a *tanú* szerep mellett, amelyet vállalt és teljesített, olyan *áldozat* kívánt lenni, aki ezzel is, mint ahogy verseivel is, a szellemi és erkölcsi értékek őrzője, aki átörökíti ezeket az értékeket a jövőre. (Madocsai László: Irodalom IV. Bp., Tankönyvkiadó. 1991, 345. o.)

Utolsó kötetének, a **Tajtékos égnék** anyagát még maga állította össze, de csak halála után, 1946-ban jelent meg, kiegészítve a **bori notesz** verseivel. A gyűjteményben a költő mitizálja az elveszett értékeket, az otthon, a szerelmet, és a védettség és meghittség képek álomszerű szépsége mintha ellentmondana a tragikus tartalomnak.

1. Milyen kapcsolatban vannak Radnóti Miklós életével az alábbi helynevek és személyek: Budapest, Szeged, Párizs, Bor, Abda, Grosz Dezső, Gyarmati Fanni?
2. Melyik verseskötetét kobozta el az ügyészség „*vallásgyalázás és szeméremsértés*” vádjával?
3. Melyik kötetben jelent meg Radnóti Miklós első eklogája?
4. Radnóti Miklós mely versei születtek a bori lágerben, illetve élete utolsó napjaiban?

HIMNUSZ A BÉKÉRŐL

Radnóti Miklós érzékeny lélekkel figyelte a világ eseményeit. Nemcsak sejtette, hanem tudta is, hogy az erősödő nemzeti szocialisták veszélyt jelentenek az emberiségre. Nyilvánvaló volt számára, hogy a politikai események a háború csíráját hordozzák magukban. Németországban a fasiszmus

egyre fékevesztettebben tombolt, összetűközéseket provokált a szomszédos országokkal. A magyarországi hivatalos politika, a Darányi-kormány elfogadtatta az I. zsidótörvényt. A szélsőjobboldal egyre erősebb lett. A zsidótörvény következtében súlyos hátrányokat jelentő megkülönböztető intézkedéseket vezettek be az ország zsidó lakosságával szemben. Ezért szólt 1938-ban, a második világháború előestéjén könyörgő szavakkal és bizakodó hittel Radnóti Miklós a békéhez.

Mondanivalójának rejtett, allegorikus megfogalmazására kényszerült a költő. Ezért sűrítette a béke fogalmában mindazt, amire az ország legjobbjai akkor törekedtek, de a barnaingesek barbár térhódítására is figyelmeztetett azzal, ahogy az országra zúduló telet rajzolja, amely a békéről *"papol / s acélt fen szívek ellen, – ellened!"* A béke fogalmába Radnóti belefoglalta a személyes és politikai szabadságot, a demokratikus jogokat is, ezért hívta segítségül a „szellős március”-t, az 1848-as márciusi forradalom szellemét. A béke ellenségeiként elmarasztalt lelkiismeretlen országvezetőkre és a mind nagyobb hatalomhoz jutó szélsőjobboldali elemekre utalnak a következő sorok is: „...s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk / e háborúk perzselte tében itt, / ahol az ellenállni gyöngye lélek / tanulja már az öklök érveit.”

Radnóti Miklós optimista életszemléletére jellemző, hogy a gondokkal teli, nyugtalan hangú versét elejétől a végéig beragyogja a jobb jövőbe, az emberhez méltó, igazságos békébe vetett hit, amit a vers végén így fogalmaz meg: „Mert egyszer béke lesz. / Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!”

1. Radnóti verse a klasszikus himnusz műfaj XX. századi változata. Szerinted adhatta-e volna versének *A béke zsoldára* címet is?
2. A költő a békét a szó mindennapi értelmében is szép természeti képekkel, a boldog, idilli emberi élet felidézésével jeleníti meg. Keresd ki azokat a költői képeket, amelyek szépségük mellett eredetiségükkel, líraiságukkal, a költőre jellemző egyéni hangjukkal is kitűnnek! Indokold válaszodat!
3. Miért érzed találónak a megszemélyesített béke számos jelzős kifejezéseit?
4. A fenyegető valóság milyen képei magyarázzák a költő egyre sürgető, könyörgő kéréseit? Értelmezd ezeket a képeket!
5. Milyen képekből áll az áhított, az eljövendő béke látomása? Állapítsd meg azt is, mi jellemző ezekre a képekre!
6. Milyen magatartásra vallanak a vers záró sorai?
7. Milyen nyelvi elemek jelzik az érzelmi feszültséget?
8. Idézd fel, milyen jellemző vonásai vannak a himnusznak és az ódának, a lírai műnem e két műfajának! Mennyiben érvényesek ezek a versre?
9. A vers nyugat-európai verselésű soraira melyik versláb jellemző? Ritmizáld egy strófát!

NEM TUDHATOM...

A háború, a fasiszmus már nemcsak fenyegető rém, hanem nagyon is véres valóság, amely származása miatt a költőt sem kíméli. A munkaszolgálatos behívások gyötrelmei, az egyre fokozódó üldözések és személyes támadások azonban nem tudják kioltani szívéből a hazaszeretet tiszta érzését, az emberibb jövőbe vetett hitét. Vallomása a *Nem tudhatom...* (1944), meggyőző bizonyítéka „*e lángoktól ölelt kis ország*” iránt érzett hűségének, igaz szeretetének. A költemény csöndesre fogott himnusz a hazához.

A vers szerkezetileg három részre osztható: egy **vallomásos**, egy **érvelő** részből és egy **fohászból** áll. (Alföldy Jenő. Irodalom. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 1996. 151.o.)

A **vallomásos rész** a vers első nagy tömbjét öleli fel. A költő megvallja: „*nekem szülőhazám itt e (...) kis ország.*” A haza itt is a bölcső és a sír földje ugyanúgy, mint Vörösmarty Mihály *Szózatában*. Ez a rész ellentéteket vonultat fel. Fönt és lent, távol és közel, múlt és jelen, jelen és jövő, itthoni és idegen, háború és béke, bűnös és ártatlan ellentétei váltakoznak. Az itthoni és az idegen: a pilóta és maga a költő. A pilóta magasból szemléli a tájat, térképnek látja csupán, s csak a célpontot nézi – gyárat, laktanyát, vasutat, hadiüzemet. A költő ezzel szemben az élet színterét látja hazájában, szülőföldjét, a rajta élő embereket, a nép múltját, kulturális kincseit. A szülőföld minden részletéhez kedves emlék fűzi, minden ismerős számára: *a szöcske, az ökör, a torony, a szelíd tanya, az erdő, a bakterház, a park, az áfonyabokor.* Az ott élő emberek – *a dolgozó, a gyászoló anyóka, a bakter, a gyermek és még a hempergő komondor is* – mind-mind közel állnak hozzá. A felvillantott képekből összeáll az emberi élet egésze, legfontosabb mozzanataival és apró, féltett részleteivel: felidézi szülőhelyét, gyerekkora, ifjúsága és régi szerelmei színhelyét, nagy példaképe, Vörösmarty Mihály egykori lakhelyét. Térben és időben egyaránt feltáru a szülőföld minden kedvessége.

Az **érvelő részben** egyetért azzal, hogy az itt élők más nemzethez hasonlóan bűnösök, „*s tudjuk miben vétkezünk, mikor; hol és miképp*”, de Radnóti az ártatlanok nevében beszél, akik – mint ő maga is – a közösségért élnek és dolgoznak, s várják a megváltó békét, melyben az új nemzedék megéri szavát.

A harmadik rész, az utolsó mondat **fohásza** az ódai hagyományoknak megfelelően zárja a verset. Vallásos emlékeket ébresztve fordul a költő a felhőkhoz, hogy rejtsek el a féltett hazát a bombázók pilótáinak szeme elől: „*Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.*” Virrasztani szavunk a szorongó várakozáshoz és a halott búcsúztatásához éppúgy kapcsolódik, mint a vigyázó ébrenlétre. A *Nem tudhatom...* cím a jövőre vonatkozik. Nincs bizonyosság, nem tudhatjuk, mit rejt a jövő. *Éj s felleg* sötétje terül a várakozásra.

Radnóti Miklós versében erkölcsi eszményeit, hazája iránti hűségét énekelte meg.

A *Nem tudhatom...* című Radnóti vers formája rimes-időmértékes. A jambikus lejtést a sorok közepén megállítja egy-egy fél versláb. Az első két sor ritmusképlete így írható le:

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,

-- / 0 - / -- / - // 0 - / -- / 0 -

nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt

0 - / 0 - / 0 - / - // 0 - / -- / 0 -

1. Határozd meg a vers műfaját! Mi jellemzi ezt a műfajot?
2. Különböztess meg a vers szerkezeti egységeit!
3. Keresd ki a versből az ellentéteket!
4. Mi a különbség a pilóta és a költő látásmódja között?
5. Keresd ki a versből a szóképeket!
6. A házfalakra eső alkonyi fényt milyen metaforával fejezi ki a költő?
7. Írj rövid fogalmazást arról, hogy mit jelent neked a szülőháza!

Összegzés • Radnóti már pályája kezdetén is ígéretes tehetségnek mutatkozott, de igazán nagy költővé rövid élete utolsó éveiben, a kor iszonyatos szorításában, a halál árnyékában vált. Annyira biztos volt halála bekövetkeztében, hogy úgy élt tovább, mintha az máris beteljesedett volna rajta. Ez az állapot nyitotta meg költészetének új útjait. Versei nemcsak az embertelen, barbár korról, a kiszolgáltatott ember szenvedéseiről vallanak, költészete a szépségnek, az emberi tisztaságnak és méltóságnak, a sorson felülemelkedő emberi hősiességnek is művészi dokumentuma. A humánus értékekben, a józan észben és a klasszikus hagyományokban talált védelmet az üldöztetés elől. Kései versei a szörnyű tapasztalatok fölé emelkedő erkölcsi erőt példázzák. Vas István, a költőtárs írta róla: „*Radnóti nemcsak egy izgalmas művet, tökéletesen nagy verseket hagyott ránk örökbe, hanem az emberi és művészi helytállás zavarba ejtő, képtelen és mégis kötelező példáját.*”

A NÉPI MOZGALOM ÍRÓI

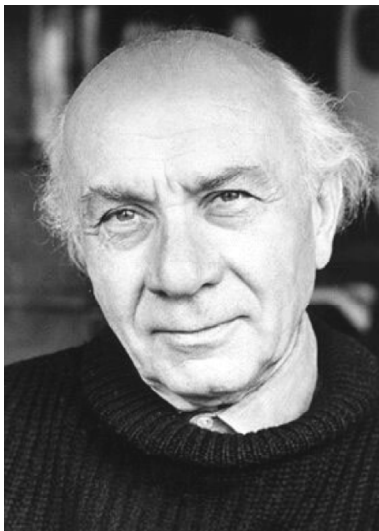
A népi mozgalom a húszas és harmincas évek fordulóján lépett fel a magyar társadalom és szellemi élet radikális átalakításának igényével. Képviselői Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső eszméit gondolták tovább, de merítettek a nemzeti függetlenségi hagyományokból, a XIX. század végi agrármozgalmak politikai örökségéből is. Azok az írók hozták létre, akik a parasztságra, valamint a népi származású vagy elkötelezettségű értelmiségre akarták építeni az ország társadalmi, politikai és kulturális megújulását. Széles körű földreformot követeltek, demokratikus módon kívánták átalakítani a politikai intézmények rendszerét, és valóságos művelődési forradalmat akartak véghezvinni a dolgozó tömegek kulturális felemelése által. A nemzeti

kultúra fejlődésének a népi kultúra hagyományai révén készültek biztos alapot adni. A nemzeti függetlenség védelmére mozgósították a közvéleményt, szembefordultak a németbarát külpolitikai tájékozódással, egyszersemind a kelet-közép-európai népek – magyarok, lengyelek, csehek, szlovákok, délszlávok, bolgárok és románok – együttműködését sürgették.

A népi tábor szerveződését a húszas évek ifjúsági reformmozgalmai – *Bartha Miklós Társaság*, *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*, *Erdélyi Fiatalok*, a szlovákiai *Sarló mozgalom* – készítettek elő. Íróinak kezdetben Bajcsi-Zsilinszky Endre *Előőrs* és *Szabadság* című lapjai adtak fórumot. 1932-ben alapította Német László *A Tanút*, 1934 és 1938 között jelent meg – Fülöp Lajos, Gulyás Pál és Németh László, majd Sárközy György szerkesztésében – a *Válasz*, 1935-ben indult meg a *Kelet Népe*. Ugyancsak a népi mozgalmat képviselték a *Magyar Élet* és *Magyar Út* című folyóiratok. Zilahy Lajos 1935-ben szervezte meg az *Új Szellemi Frontot* azzal a céllal, hogy a népi írók kikényszerítsék a kormányzat reformigéreteinek beváltását. Ennek kudarca után 1937-ben szerveződött meg a *Márciusi Front*, 1939-ben a *Nemzeti Parasztpárt*. 1943-ban Püski Sándor kezdeményezésére jött össze a balatonszárszói találkozónak, amely a magyarság legfontosabb szociális, politikai és kulturális kérdéseire keresett választ.

A népi mozgalom legkiválóbb költője Illyés Gyula volt. Erdélyi József költészete a Petőfi-féle népiességet újította fel, Sinka István balladáit a népi kultúra mágikus és mitikus rétegeit szabadították fel. Gulyás Pál a finnugor mitológiában kereste a nemzeti költészet megújulásának forrását. Mellettük Jankovich Ferenc, Sértő Kálmán, illetve az erdélyi Kiss Jenő és Horváth István tartoztak a népi költők közé. A népi elbeszélő irodalomnak Németh László, Tamási Áron és Veres Péter a klasszikus egyéniségei. A népi irodalmat képviselte Kodolányi János, Darvas József, Féja Géza, Tatay Sándor és még sokan mások.

ILLYÉS GYULA
(1902–1983)

„Illyés Gyula az, akit valaha a gráciák kedvencének neveztek. Első köteténél feltűnik már, hogy talán Petőfi óta nem volt költőnk, aki olyan otthonos a versben, mint ő. Neki nem kell gálába vágnia magát, amikor mint költő felszólal; költő pongyolában és házieszközei közt is. Ihlete velejár, könnyen lendül, rövid szüneteket tart. Költészetének a világa összefolyik napjai világával; nincs meg köztük az a légüres zóna, melyen más költők a versíró elszánásával lökik át magukat. Költészete nem vasárnapi kivonulás, emelkedett hétköznapi, intim rezdülésekben és szép lobbanásokban gazdag. Nála nem a keret az ünnepélyes, hanem az élet ünnepe. Hajlékony és színjátékos természet, akinek nem kell egy költőt kiizzadnia magából, hanem – legalább látszólag – egész életét nemesítheti fel a költészet színvonalára” – írta pályatársa róla 1932-ben. (Németh László: Magyar irodalom 1932-ben. A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyíregyháza. 2000. 181. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1902. november 2-án született a Tolna megyei Rácegrespusztán, ahol apja, Illyés János uradalmi gépész volt. Édesanyja Kállay Ida. Gyermekéveit a pusztán töltötte. Középiskolai tanulmányait a dombovári gimnáziumban kezdte (1913–14), majd Bonyhádon (1914–16) folytatta. Szülei válása után 1916-ban édesanyjával Budapestre költöztek. Előbb a Munkácsy Mihály utcai gimnáziumba (1916–17) járt, majd az Izabella utcai felsőkereskedelmi iskolában érettségizett 1921-ben. Ezután beiratkozott a budapesti egyetem magyar-francia szakára. Külső és belső kényszer, politikai ok és tanulási ösztön egyaránt szerepet játszott abban, hogy 1921-ben elhagyta az országot.

Emigrációban • Az illegális mozgalmakban való részvételéért menekülnie kellett Magyarországról. Gyakorlatilag a letartóztatást próbálta így elkerülni. Több hónapos hányódás után, Bécsen, Berlinen és a Rajna-vidéken át 1922. április 24-én érkezett Párizsba. Alkalmi állások után egy könyvkötő műhelyben dolgozott. Egy ideig a Sorbonne hallgatója volt. A város proletár negyedében lakott, emigráns diákok, forradalmárok, munkások között tevékenykedett. Tehetségének köszönhetően csakhamar befogadta a francia avantgárd mozgalom: legfogékonyabb éveit az akkor induló szürrealista írók társaságában töltötte. Öt évet töltött itt. Saját bevallása szerint „*Párizs tett emberré! Tizenkilenc éves koromban tettem földjére a lábam, s huszonhárom éves voltam, amikor először elhagytam... Akkor volt érdemes élni; azokért a dolgokért volt érdemes élni, amikért akkor éltem. Nekem az volt az eszmélés, aztán az eszmék kora. Hogy mi a szabadság: azt én ott ismertem meg. Hogy hogyan kell a szabadságért küzdeni, arra is ott kaptam leckét... És onnan láttam végig Európán ... Onnan láttam meg végre való helyén s valóságos helyzetében Magyarországot. Szédítő és lelket próbáló pillanat volt. Párizs tett magyarrá!*” (Párizs felé; 1946)

Itthon • 1926 nyarán amnesztia következtében tért haza. Újságíró lett. Déry Tibor és Kassák Lajos társaságában részt vett a *Dokumentum* című folyóirat szerkesztésében. 1928-tól a *Nyugat* állandó munkatársa lett, Babits baráti köréhez tartozott. Ekkor kötött egy életre szóló barátságot Szabó Lőrinnel. Jóban volt József Attilával is, aztán eltávolodtak egymástól.

Az 1930-as évek elejétől a népi írók mozgalmanak szervezője és elindítója lett. A társadalom általános demokratizálódásáért, a szociális gondok enyhítéséért, a nincstelen paraszti tömegek felemelkedéséért, az egész nemzet egységesebbé tételéért küzdöttek. 1934-ben Nagy Lajossal együtt részt vett a szovjet írókongresszuson. Ketten képviselték a magyar írókat. (Többek között József Attila emiatt is haragudott rá.)

Házassága • Kétszer nősült. 1931-ben vette feleségül a gyógytornatanárnő Juvancz Irmát. A házasság válással ért véget 1938-ban. Második felesége, a már a József Attila életrajzból is ismert (Flóra-versek) pszichológus és gyógypedagógus, Kozmutza Flóra lett 1939-ben, akitől Mária nevű lánya született 1940-ben.

Magyar Csillag • Babits Mihály halála után, 1941–1944-ben a *Nyugat* örökébe lépő *Magyar Csillag* szerkesztője lett. A német megszállás alatt bujkálni kényszerült. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt képviselőjeként vett részt a közéletben. 1946-ban újraindította a *Választ*. 1945–49 között a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. 1947-ben hosszú nyugat-európai körutat tett. 1950-től visszavonult a politikai közszerepléstől. Helyzete felemás volt, tele állandó konfliktusokkal, bár őt tekintették ekkor a szellemi élet egyik vezéralakjának. Hosszú időn át nem jelent meg verseskötete.

„*Nemzeti, aki jogot véd, nacionalista, aki jogot sért*” • Élete utolsó évtizedeiben igyekezett tudatosítani, hogy a magyarság egyharmada az

országhatárokon kívül él, és ezért gátat kell vetni a szellemi szétszóródásnak a közös nyelv, a közös kultúra, a közös történelmi múlt eleven erejével. Amikor a kisebbségi sorban élő magyarság jogaiért emelt szót, azt sohasem más népek ellen irányuló indulattal tette.

Halála • 1983. április 15-én halt meg 81 éves korában Budapesten.

Illyés Gyula munkásságáért számos elismerésben részesült. Baumgarten-díjat: 1931, 1933, 1934, 1936-ban. Többszörös Kossuth-díjas: 1948, 1953, 1970. 1950-ben József Attila-díjat kapott. A Francia Költők Társasága kétszer jutalmazta díjjal: 1966, 1978. Herder-díjat 1970-ben kapott. A Magyar Népköztársaság Babérkoszorúval Ékesített Zászlórendjével 1977-ben és Rubinnal Ékesített Zászlórendjével 1982-ben jutalmazták.

MUNKÁSSÁGA

Illyés Gyula pályaképét nagyon nehéz röviden megrajzolni, mert hosszú élete során rendkívül gazdag életművet teremtett. Mindhárom műnemben (líra, epika, dráma) maradandó alkotások bizonyítják alkotóerejét. Műfaji skálája a mesétől az elmélyült esszéig terjed.

Párizsból nem kiforrott költőként tért haza, hanem jelentékeny élmény és ismeretanyaggal. Az volt a véleménye, hogy „*itt ne úgy legyünk modernek, mintha Párizsban élnénk. Nem, nekünk úgy kell itt moderneknek lennünk, mintha a magyarság mélyrétegeiben, a pusztákban, a falvakban élnénk.*” Fokozatosan kialakított egy egyszerűbb, világosabb, a nép képzelet- és gondolatvilágához közelebb álló verseszmenyt, költészetében egyre inkább teret nyert a tárgyiasan ábrázoló, hagyományos költői kifejezőmód. Költői ereje a felidézett otthonosságban, a tárgyak, dolgok, jelenségek valóságos életre keltésében rejlik.

Lírája • Jórészt az uradalmi cselédség életének bemutatása volt a fő tárgya költészetének a húszas évek végétől egy évtizeden át. Úgy beszélt a zsellékről, béresekről, pásztorokról és parasztokról, hogy belülről látta, de kívülről nézi őket. Költészetében nagy szerephez jut a tájvers, az életkép és az elbeszélő költemény. Első verseskötete 1928-ban jelent meg **Nehéz föld** címmel. Friss, tiszta erő tört fel ezekben a versekben. Ezt követte 1931-ben a **Sarjürendek** című kötet, amelyben beért és meghatározó életérzésévé vált a felismert költői feladat és a hovatarтоzás tudata. Búcsú ez az elszállt ifjúságtól és készülődés a férfikor tennivalóira.

A harmincas évek elején születtek elbeszélő költeményei, a **Három öreg** 1932-ben, a **Hősökről beszélék** 1933-ban és az **Ifjúság** 1934-ben. Tárgyias leírás és lírai személyesség jellemzi ezeket a darabokat.

A harmincas évek közepén hangjának közvetlenségét keserű ironia és merengő belenyugvás, itt-ott reménytelenség váltja fel. Magányos szembefordulása ez a korrallal. Ellenállás, melyet egy zárt és befelé forduló magatartás kemény formái védenek. Érthető ezért, hogy a **Szálló egék alatt** (1935)

című kötetében kifejezésre jutó életérzés tragikusabb színeződésű, a gyermekkori emlék költészete utolszor jelent meg.

A **Rend a romokon** (1937) című kötetében nagyobb részben az 1935 és 37 között írott verseit gyűjtötte egybe. Ezek az évek mintázzák meg a töprengő, érvelő, vitázó gondolati tartalmú verstípust. A versek a mondanivalót hangsúlyozzák, szerkezet és nyelv a tartalmi igazság érvényesítését szolgálja. A költő világképén mélyreható változások történtek. A kötet versei három ciklusra különülnek el. Kétség és remény váltakozásával próbálja meghatározni, mi lehet a korhoz méltó költői magatartás, *a továbbküzdés vállalása, küzdés az ifjúkor szép álmaiért* vagy *a belenyugvó félreállás*. Illyés lírája ebben a kötetben magasodott nemzeti költészetté.

1937 után költészetében is a csalódás, a kiábrándultság, a nemzeti felelősség egyre komorabb és végletesebb hangjai váltak uralkodóvá. Nem látott más kiutat, mint fegyelmezetten, munkával, okossággal túlélni a háborút, a fasizmust. Közvetlen programként inkább csak a megmaradást, a régi értékek megőrzését hirdette. A **Külön világban** (1939) és a **Szembenéve** (1943) című kötetek ennek fényében születtek, a szűkülő életéről és a hűtlen jövőről vallott bennük. A versmondatok zaklatottabbak, rövidebbek, szörendjük szeszélyesebb, gyakoribb az áthajlás. Lazul a szerkezet. 1945 után verseskötettel nem jelentkezett, de egymás után jelentek meg az országépítést megéneklő versek: *Megy az eke, Cserepezők, Honfoglalók közt*.

Az ötvenes évektől lírája a történelmi sors, az élet és a halál nagy kérdéseivel viaskodik. Verseinek gyűjteménye, a **Válogatott versek** (1952) és **Kézfogások** (1956) csaknem tíz évig váratott magára. Ezek a kötetek azt igazolják, hogy költészete az ötvenes években mennyit gazdagodott. Lírájának magvát tömörebb, zártabb, nagy gondolati izzású versek alkotják. Az utóbbi kötetben jelent meg az elmúlás, mint mélyről felizzó költői téma.

Jelentős verseskötetei még: **Új versek** (1961), **Dőlt vitorla** (1965), **Fekete-fehér** (1968).

Esszék, szociográfiák • Költészete és prózai munkássága nem járt külön úton. Ugyanaz foglalkoztatta prózairóként is, mint költőként.

Első nagyobb szabású prózai műve a majd tízezer kilométeres Szovjetunióbeli utazásának élményeiről szóló **Oroszország** (1934) című könyve. 1935-ben a *Válasz* kezdte közölni, egy évvel később a *Nyugat* kiadója jelentette meg a szociografikus¹ irodalom remekművét, a *Puszták népét* (1936). A művet társadalomrajzzá tágul önéletrajznak is mondhatjuk. Benne összeforrt a gyermekkori emlék, a családtörténet a szakszerűen hiteles, szociográfiai érvényességű leírással, a dunántúli nagybirtokon élő cselédség életének föltárásával. Bemutatja a pusztá múltját, életrendjét, szokásait, a cselédek anyagi körülményeit. Egyszer leíró, elemző módon, másszor szépprózai stílus-

¹ A szociográfia – a társadalom egy szeletének, egy vidéknek, falunak, népcsoportnak vagy foglalkozási ágnak a leírása. Olyan prózai műfaj, amelyben megvalósul a tudományos pontosság és a szépirodalmi megformáltság egysége.

ban. Illyés Gyula ismeretlen világot tárt fel, megdöbbentő helyzetről tudósított. Hitele onnan ered, hogy nem kívülállóként szemlél, hanem onnan származó személyes élményeit adhatta elő. Mindvégig ahhoz a szándékhoz igazodott, amit a könyv elején megjelölt: „*Egy népréteg lelkületét szeretném ábrázolni, ez minden törekvésem. Ha itt-ott mégis saját élményeimmel hozakodom elő, ezek az élmények csak magyarázó ábrák.*” Fölnyes írói tudatosságról vall a mű, ábrázolás és szerkesztés magabiztos kezelését tanúsítja.

Ugyanebben az évben jelent meg másik prózai fő műve, a *Petőfi*, életrajzi esszé költőeszményéről. Illyés műve életrajz és költői mű, emberi egyéniség és költészet egységét teremtette meg társadalmi, lélektani és irodalmi összefüggéseket felderítő elemzéseiben. Vezető gondolata Petőfi forradalmiságának megértése volt, s ebben Ady *Petőfi nem alkuszik* című tanulmányának örökségét vette át és folytatta.

1933-tól írta rendszeresen a kor legtöbbet vitatott kérdéseivel szembenező írásait. Naplójegyzeteiben, a *Magyarokban* (1938) a tisztázás és az eszmei felvilágosítás szándéka vezette. Vizsgálta a történelmi és irodalmi múltat, a magyarság és a haza, a faj és a népiesség fogalmát. Esszéi egyetlen kérdés köré csoportosulnak: mit jelent magyarnak lenni, mi a magyarság? Az életművet átható nemzeti gondolatot, a drámák előtt, ezek az írások fogalmazták meg. Nem a vérségi köteléket, még csak nem is a nemzettudatot jelölte meghatározónak: „*a nincstelen tömeget tekintem elsősorban magyarnak*”. Ehhez társult a humanizmus eszméje: „*A mi eszmevilágunkban a magyarság fogalma a legmagasabb emberi eszmével keveredik, melyeket az irodalom maga elé tűzött.*” Ebbe az eszme körbe tartozik népiesség felfogása is. A népiesség Illyés számára nem jelentett külön esztétikai vagy irodalmi programot: népiesnek a társadalmi és nemzeti haladás egységéért küzdő irodalmat tekintette. „*...a népiesség ... nekem a nép szellemi és anyagi helyzetével való foglalkozást jelenti.*” Ez a fajta népiesség „*nem új, nem régi ... Népiesség annyi mint magyarság. Az a magyarság, melynek álmoképe a legjobbaink képzeletében élt, akik közben a legjobb európaiak is voltak.*” (A magyar irodalom története. Akadémiai Kiadó. Bp., VI. kötet, 481. o.)

A *Lélek és kenyérben* (1940) még a *Puszták népében* vállalt feladatot folytatta, egyesítve a szociográfiai és a modern lélektan teszt-módszerét. A *Ki a magyar?* (1939) című tanulmány eszmeisége a *Magyarok* eszmeiségéhez kapcsolódott. A *Mint a darvak* (1942) viszont a megbékítés ars poeticáját, a „néma tisztesség” erkölcsi magatartását, a lelkek szótlán morális forradalmát eszményítette. Ez a gondolat, széles körű társadalmi elemzésbe ágyazva már megjelent a parasztságnak szánt *Csizma az asztalon* (1941) című röpiratában is. Pályája törését jelzi, hogy ezekben az években fordítja Giono új-primitív mitológiát teremtő regényeit: *Zeng a világ* (1939), *Valaki a hegyekből* (1940), *Örömmel élni* (1941), *Sarjú* (1943). Ezek a regények a városból és a civilizált életformákból való kiszakadást, s a természetes, ősi állapotok utáni nosztalgiát sugallják.

A magyar nemzet sorskérdésével foglalkozott a *Hajszálgyökerek* (1971) című esszékötetében. A határon túli magyarság helyzetéről szól a *Szellem és erőszak* (1978) című kötete, ami évtizedeken át tiltott mű volt. Illés Gyula alkotta szókép az „ötágú síp”, amely a különböző országokban virágzó magyar irodalom jelképe. A síp „ágai”: magyarországi, erdélyi (romániai), szlovákiai, vajdasági és nyugati magyar irodalom. Ma már hétágú sípról beszélünk, mert a burgenlandi (ausztriai) és a kárpátaljai magyar írók és költők alkotásait is számon tartják az óhazában.

Regényei • A történelmi számvetés igényéről vallott a **Korotavasz** (1941) című regényében. Arra vállalkozott, hogy nemzedéke ifjúkorának, de a nemzet történetének is eltemetett rétegét, az 1918–1919-es forradalom idejét életre keltse. Ebben a művében is összeszövődik az önéletrajzi vallomás és a történelmi számadás, a valóság szociografikus leírása és a költői szárnyalás leírása. Stílusa írói remeklés: némelykor ízesen egyszerű, a nyers valóság kifejezője, másszor költői könnyűségű, lebegő és szárnyaló. Folytatása a **Hunok Párizsban** (1946), amelyben jellemző képét nyújtja a kivándorolt, emigrációba szorult magyar munkásság szervezeti életének. A húszas évek Párizsának, forradalmi fiatalságának, politikai és szellemi útkeresésének eleven, gazdag képe bontakozik ki. Önéletrajzi keretbe foglalt történelmi dokumentumregény a **Beatrice apródjai** (1979).

Dramái • Első drámája, a **Tű foka** 1944-ből való. Az 1945 utáni korszakának legnagyobb vállalkozása történelmi drámaciklusa: „*magam elé tűztem drámasorozatban ábrázolni az új fogalmú hazafiság nagy magyar példáit. A jelen bemutatása előtt, mintegy annak bevezetőjeképp e példák évei: 1515, 1849, 1945 és egy sorsfordító pont a múlt század második feléből.*” Drámaíróvá válásának egyik fő indítéka, hogy a nemzeti történelem hőseinek színpadra állításával a közösségi-nemzeti érzés ébren tartója és a nemzeti tudat nagyhatású formálója lehetett. Itt elsősorban az **Ozorai példát** (1952), **Fáklyalángot** (1953) és **Dózsát** (1956) kell említenünk. Egyén és társadalom konfliktusát dolgozza fel a **Kegyenc**, a **Különc** és a **Malom a séden**. Mindhárom 1963-ban jelent meg. Megújította a népi komédiát: **Tűvétevéők** (1953), **Bolhabál** (1966), **Bál a puszván** (1972).

1. Állítsd kronológiai sorrendbe Illyés Gyula életének főbb mozzanatait!
2. Mikor jelent meg és mi a címe első verseskötetének?
3. Mikor írta és mit mutat be hitelesen a *Puszták népe* című szociográfiában?
4. Milyen kérdésre keresi a választ Illyés Gyula *Magyarok* című naplójegyzetében?
5. Milyen regényeit ismered?
6. Sorold fel Illyés Gyula fontosabb drámáit! Miért írt történelmi témájú drámákat?
7. Illyés Gyula hat évtizedes pályáját bontsd alkotói korszakokra!

8. Hogyan vélekedett Illyés Gyula az egységes magyar nemzetről és nemzeti irodalomról?
9. Mit jelent az „ötágú síp” szókép? Miért beszélünk ma már „hétágú” sípról?

NEM MENEKÜLHETSZ

A vers először a *Népszava* 1933. október 23-i számában jelent meg *Nem feledhetsz* címen, egy év múlva az *Erdélyi Helikonban Nem szabadulhatsz* címváltozattal, végleges címével 1937-ben a *Híd* című folyóiratban és ugyanabban az esztendőben a **Rend a romokban** című kötetben is.

Illyés Gyula lírája közéletű fogantatású. Tollát, Petőfi módjára, az alullévők, főként a szegényparasztság felszabadításáért vívott harc fegyverének tekinti. Az ellenforradalmi rendszer és az előretörő fasizmus éveiben nem volt könnyű ez a harc és ez a helytállás. A költő úgy érezte, hogy ő maga és barátai egyre elszigeteltebben és egyre reménytelenebbül vívják harcukat.

A helytállás egyre nehezebbé válik, a társadalom mélyéről jött költő mégsem lehet hűtlen az alullévőkkel való szolidaritás erkölcsi parancsához. Erről szól a harmincas évek lírájának egyik legszebb darabja, a *Nem menekülhetsz* gyötrelmes drámai vallomása.

A vers – Petőfire emlékeztető módon – a fogantató élmény leírásával, tapasztalati, tárgyias képpel, egy valóságos hajóúton szerzett élmény látványával kezdődik. A lenti kép csupa mozgalmasság, kín és rútság: *futkostak, zúdult, forró lég, pucéran, vörösen, ördögök, pokol*. A fenti állapot csupa idill, nyugalom, kényelem, szépség: *nyugszék, varázslatosan gyönyörű táj, kétfelől kéklő hegyek, dombok, felhők*. E két teljesen eltérő világ közt a hajópadló közvetít, amelyen átszűrődik a lenti munka hangja, a tompa dohogás, de úgy, hogy ez is megszépül, alárendelődik a fenti kellemes érzésnek és „*lágý ütembe*” fonódik.

A harmadik versszaktól a külső látványok és események, a lent és a fent világa a lírai hősben, a költőben ütközik össze. A lágý ütembe fonódó tompa dohogás egyre erősödik, most már *békétlen* dohog, ami a lentiek elégedetlenségének és a társadalmi igazságtalanságok miatti zúgolódásának a kifejezésére szolgál. Az idillnek és a nyugalomnak ezzel vége, visszatér a mozgalmasság, de most már a lírai hős lelkében. Váratlanul a „*Megszokták már*” szavak igazságtalanságát érzi át a költő. A régi, gyermekkori múltból sajdul fel, hogy a szenvedést nem lehet megszokni. Egymással vitázó felkiáltó és kérdő mondatok drámaisága közvetíti a belső vívódást. Hiába van „felül” a költő: származása, múltja az alullévőkhez köti. Apja emléke üldözi, aki nem az ilyen munkát, hanem a halált szokta meg, minden ősenek jajszavát és átkait dohogja fülébe a hajógépek rázkódása: „– *Áruló! Hazug! Nyomorult vagy! /Lapuló bérenc!...*”

A hajó a fedélzet idilljének és a gépház poklának ellentétével a történelmi osztályharc jelképévé válik, s dohogása közvetíti a kemény tanulságot és erkölcsi parancsot: „... *nem feledhetsz, / nem menekülhetsz, – bárhová kerülj!*”

A költeményben gyakori a sorátvetés. A rímek egyszerűek, csak minden második sor rímel. A versszakok rímképlete *xaxa xbx*. A jambikus lejtést főleg a sorvégi ütem határozza meg.

1. Milyen képek fejezik ki az ellentétet, mely a versben a „*fent*” és „*lent*” világa közt feszül?
2. Mely pontokon kapcsolódik össze a történelmi múlt és a jelen?
3. Milyen ellentéteket figyelhatsz meg a versben? Illusztráld példával!
4. Mit akart kifejezni a „*Megszokták már*” kijelentéssel Illyés Gyula?
5. A drámaiságot, a belső vívódást hogyan jeleníti meg a költő?
6. Milyen erkölcsi parancshoz hű a költő a *Nem menekülhetsz* című versben?
7. Tanuld meg emlékezetből az 1., 5. és 7. versszakot!

A KÖLTŐ FELEL

Ars poetica, költői hitvallás *A költő felel* című vers, amely négy részből áll. Illyés Gyula arra a kérdésre ad feleletet, hogy mi az irodalom, a művészet célja, életünkben betöltött szerepe, milyen feladat hárul a költőre: „*költő, előzd meg korodat!*”, az alkotóművészre és mi a műalkotás viszonya a valósághoz, az élethez.

Minden művészi tevékenység alkotó, teremtő munka „*Dolgozom: küzdve alakítom / nemcsak magamat, aminő még / lehetek... formálok azt is, amivé ti / válhattok, – azt munkálok én ki*”. A „*létre idézett*” alkotásaival a költő, a művész embertársainak a nézeteit, gondolkodását is formálja. A megformálás művészi adomány, „*Nagy föladat*”, de roppant felelősség is „*mert nemcsak bátor / nyelv kell rá, de fül is!*” Az igazi művészet mindig a „*csupán a jót*”, az embert, annak gazdagodását szolgálja:

*Ide teszem az akácról az illatot.
Ide teszem a Dunáról a fényt,
Leányról a mosolyt, fiúról a dacot;
ebből csinállok költeményt,
hogyan gazdagodjatok.*

Az alkotóművész nem a „*semmiből*” alakítja ki művét, hanem a valóság elemeiből építi fel érzékletes formában. Az ily módon újrateremtett valóság „*szebb s elevenebb*”, mélyebb és igazibb a felszíni valóságnál „*s magam is több vagyok, ha én / általam erősödtetek*.” Az életben mindennek ára van, ami értékes „*ami valamire jó*”. Az alkotóművész, a költő így formálja a világot élhetővé és széppé.

1. Mely képek utalnak az ember belső és külső világára *A költő felel* című versben?
2. Miben látja Illyés Gyula az alkotóművészi hivatás értelmét, az irodalom szerepét?
3. Keresd ki a versből azokat az igés szerkezeteket, amelyek arra utalnak, hogy a művészet alkotó, teremtő munka!
4. Benned milyen érzéseket idéz fel az *illat, a fény, a mosoly, a dac* szavak jelentése, hangalakja?
5. Értelmezd a következő sorokat: „*Babrálva e világ dolgaiban / valami mégis ujjdonan / marad kezünkben, olvasó!*”

IRODALMI ÉLET A VILÁGÉGÉS UTÁN

A második világháború után gyors ütemben ment végbe a magyar társadalom átalakulása. Irodalmunk fájdalmas veszteségekkel érte meg az új korszakot, olyan írók váltak a fasiszmus áldozatává, mint Radnóti Miklós, Gelléri Andor Endre, Sárközy György, Szerb Antal, Halász Gábor, Pap Károly és Bálint György. A negyvenes évek második felének irodalmi életében a korábbi korszak írói: a *Nyugat* örökösei, a népi írómozgalom képviselői és a szocialista írók játszottak vezető szerepet. Hazatértek az emigráns írók, megjelentek a korábban betiltott művek. Az irodalmi élet sokszínű gazdagságát mutatták a folyóiratok: a „nyugatos” eszményeket követő *Magyarok*, a népieket képviselő *Válasz*, az avantgárd szellemében szerkesztett *Kortárs*, a szocialista *Fórum* és a fiatal írókat táborba gyűjtő *Újhold* illetve *Valóság*.

Az irodalmi életben a kommunista írók vették át az irányítást. A társadalmi átalakulást súlyos politikai bűnök és törvénytelenségek kísérték, mindez 1956 őszére nemzeti tragédiához vezetett. A politika az irodalmi életet, sőt a létrejött műveket is befolyásolta: számos kiváló író hallgatásra kényszerült, az irodalmi művek nagy részét a sémákhoz történő alkalmazkodás jellemezte. A hatvanas évek során művészeti élet az irányzatok és az alkotó személyiségek szabadabb fejlődésének keretei között szerveződött újjá, tehetséges fiatal nemzedékek léptek fel, széles körű kulturális viták kívánták megoldani a felvetődő kérdéseket. Az új folyóiratok – a *Kortárs*, az *Új Írás*, az *Élet és Irodalom* című hetilap, a világirodalmat közlő *Nagyvilág*, a katolikus értelmiséget képviselő *Vigília* – mozgalmas szellemi életet hoztak létre, a vidéki városokban is egész sor értékes folyóirat alakult. Az irodalmi közéletben nagy szerepet játszott a Magyar Írók Szövetsége is.

A *Nyugat* örököseiként a harmadik nemzedék tagjai, illetve az *Újhold* írói léptek fel. A harmadik nemzedék egyik legnagyobb költője **Weöres Sándor** (e.: vörös).

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989)

Weöres Sándor a XX. század legsokoldalúbb költői közé tartozik. Szinte minden lehetséges költői hangot, versformát magas színvonalon szólaltatott meg. Világképének kialakulására nagy hatással voltak a keleti filozófiák, elsősorban a kínai taoizmus és a buddhizmus. Gazdag képzeletvilág, töprengő bölcséleti hajlam jellemezte. Főként az emberi létezés általános kérdései érdekelték. Műveinek jelentős hányadával arra tanít bennünket, hogy egyszeri életünkön, szűkre szabott időnkön túl otthonra találjunk a végtelen teremtésben. *„Ezerarcú költő, aki otthonosan mozog a legkülönbözőbb formákban, korokban, szerepekben, szemléletmódokban, mindegyik az övé, de egyik sem igazán ő, mert ő éppen ez az összetettség.”* (Mohácsy Károly, Vasy Géza: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2007. 211. o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1913. június 22-én született Szombathelyen, földbirtokos családban. Édesapja Weöres Sándor, hivatásos katonatiszt volt. Édesanyja, Blaskovich Mária rác és szász eredetű polgárcsalád sarja oltotta fiába az irodalom szeretetét. Később így emlékezett édesanyjára a költő: *„Anyám négy nyelven olvasott és beszélt. Örült, hogy bennem is van kulturális érdeklődés. Anyámtól már hat-hét éves koromban olyan olvasmányokat kaptam, mint Shakespeare, Goethe, Madách, Csokonai.”*

Iskolái • Az elemi iskolát Pápán és Csöngén végezte. Édesapja komoly tudású gazdaembert akart faragni belőle, ezért a szombathelyi reáliskolába íratta. Az első négy osztályt magántanulóként végezte 1927-ig. Ekkor szülei Szombathelyre költöztek. A hatodik osztályban megbukott. Egyáltalán nem tanult. Szülei évismétlésre Győrbe írátták, de hetedikben itt is megbukott. Az

érettségit a soproni reáliskolában tette le magántanulóként. Ezután apja gazdaságában dolgozott csaknem másfél évig. 1933-ban a pécsi egyetem jogi karára iratkozott be, de hamarosan átváltott a bölcsészetre, s földrajz–filozófia szakon végzett. 1938-ban *A vers születése* című értekezésével filozófiai doktorátust szerzett.

Felnőttkor • Az egyetem befejezése után előbb Pécsen volt könyvtáros, majd Székesfehérváron szabadművelődési felügyelő. 1943-ban felköltözött Budapestre, az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársa lett. 1941 és 1948 között munkatársa, társszerkesztője volt a *Sorsunk* című irodalmi folyóiratnak, amely Pécsen jelent meg. Szellemi fejlődésére nagy hatással volt a filozófus Hamvas Béla, aki az anynyi borzalmat megélt modern ember erkölcsi és lelki épülésére egy sosem volt „őskori” kultúra ideálképét rajzolta meg. 1945 után Budapesten telepedett le. 1947-ben néhány hónapot töltött Rómában, majd bejárta Európát. 1948-ban feleségül vette Károly Amy költőnőt. 1951-ig az Akadémiai Könyvtárban dolgozott. Ezután csak irodalmi munkásságából élt.

1956 után évekig ismét ellenségesen kezelte őt az irodalompolitika. Majd amikor Párizsban megjelent **Tűzkút** című kötete, végre tehetségéhez méltóan bántak vele. 1970-ben kapta meg a Kossuth-díjat. Az utolsó években súlyossá váló betegségéig dolgozott.

Halála • Életének utolsó éveiben „halálközelen” élt. 1989. január 23-án halt meg.

MUNKÁSSÁGA

Weöres Sándor gyermekzseniként tűnt fel a magyar irodalomban: tízennégy éves korában jelentek meg első versei, ekkor már kiforrott verskultúrával rendelkezett. Tizenöt évesen megismerkedett Kosztolányival, aki apai barátként bánt vele, majd Babitscsal, aki közölte verseit a *Nyugat*-ban és Kodály Zoltánnal, aki megzenésítette a tinédzser-költő verseit. Első verseskötete a **Hideg van** 1934-ben jelent meg, s a könyvet a Baumgarten-kuratórium ezerpengős jutalomban részesítette. Ebből a pénzből észak-európai utazást tett. Közben dolgozott, írta verseit. 1935-ben jelent meg **A kő és az ember** című kötete. Kivételes formakészségről tett tanúbizonyságot. A gondolatiság egyre nagyobb teret követelt magának költészetében. 1938-ban jelent meg **A teremtés dicsérete** című verseskötete. Ugyanebben az évben jelentkezett drámai költeményével a *Theomachiával*, majd 1939-ben *Istár pokoljárásával*, melyekben megpróbál egységes világképet adni a modern ember széttöredezett világképe helyett.

A negyvenes évekre kialakult a költő világszemlélete is, melyre nagy hatással voltak a már említett keleti filozófiák. Egyik központi képzeje volt a világegység. Az ember valamikor egységben élt a világgal, ez az egység azonban megbomlott. Az emberi világ rögeszmék és indulatok zűrzavara lett: „*Ha körülnézel: tilalom, kényszer, jelszó, zsidvásár, mákony, maszlag,*

propaganda, haszonlesés, törtetés, rémület, bizonytalanság.” Az ember azonban saját személyisége mélyén megtalálhatja az *élet* helyett a *létet*, a *látszat* helyett a *valóságot*, a valóságot, a végsőt, amiben minden egy, minden azonos: „*Ha az igazságot akarod birtokolni ... önmagad mélyén kell rátalálnod.*” (Madocsa László: Irodalom IV. Tankönyvkidó. Bp., 1991. 365. o.)

Weöres Sándor abban látta a költészet szerepét, hogy a kor széthullott emberének felidézze, megmutassa az emberi teljességet. A verset az általános létkifejezés eszközének tartotta. Célja, hogy egységes világképet adjon. 1943-ban jelentkezett összetéveszthetetlen, önálló hangú kötetével, a **Medúzával**. Ez az időszak Weöres költészetében a fordulatot is jelentette. A belső tartalom kifejezésére zenei szerkesztést alkalmazott. A vers nem a gondolkodás menetét mintázza, hanem azt a benső tartalmat, amit a befelé forduló figyelem felfedez. E verstípus sajátosságát a motívumszövés, a felbukkanó, változó és visszatérő képtörödékek, ábraelemek egymásba fonódása és elrendeződése adja.

A **Medúzától** a hatvanas évek végéig számíthatjuk Weöres Sándor nagy, érett pályaszakaszát. Lírájának bölcséleti hajlama az **Elysium** (1946) és **A fogak tornáca** (1947) című kötetekben mélyült el, ekkor vetette le végleg és végletes formában a látványfestő költészet kellékeit.

A sztálinizmus éveit alatt nem publikálhatott, de a félrehúzóds idején sem tétlenkedett. 1957-ben jelentette meg életművét **A hallgatás tornya** című összefoglaló kötetet. A kötet tartalmazza Weöres mítoszi ihletésű hosszúénekeit is. Ezekkel jelentős hatással volt a magyar költészet fejlődésére, Juhász Ferenc és Nagy László is merített ösztönzést belőlük. Az ötvenes évek első felében Weöres sok verset ültetett át idegen nyelvből magyarra. Ez a fordítói tevékenység fokozta rendkívüli érzékenységét a stílusutánzás iránt.

A hatvanas években a rendszer „kegyeibe fogadta”, visszakapta útlevelét. Ezt arra használta fel, hogy újra felkereste Rómát. Következő kötete, a **Tűzkút** 1964-ben jelent meg, amelyben már a kötetkompozíciónak is nagy jelentősége van. A **Merülő Saturnus** (1968) című kötet a játékos, a beleérező költő műve. Átmenetet mutat a következő költői korszakába. Két jelentős kötetéért 1970-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

1972-ben jelent meg Weöres szerepjátszó, alakváltoztató, stílusutánzó kísérleteinek összegző eredménye a *Psyché* című verses regény, amelyben egy XIX. századi képzeletbeli költőnő Lónyai Erzsébet bőrébe bújva írta meg annak életművét. Az ezután megjelent kötetekben – **Áthallások** (1976), **Harmincöt vers** (1978), **Ének a határtalanról** (1980), **Posta messziről** (1984) – Weöres hangja egyszerűbb és közvetlenebb. Nagy érdeklődést keltett a középkortól a XX. századig kéziratban vagy kiadatlanul heverő, eddig ismeretlen költészeti szépségekből összeállított gyűjteménye, a **Három veréb hat szemmel**.

1. Hogyan alakult a második világháború után a magyar irodalom?
2. Sorold fel az ismertebb irodalmi lapokat!
3. Foglald össze vázlatyszerűen a költő életének jelentősebb állomásait!
4. Értékelj a költő munkásságának műfaji és formai gazdagságát!
5. Mi volt Weöres Sándor központi képzete?

RONGYSZŐNYEG

A **Medúza**-kötetet a *Rongyszőnyeg*-ciklus (1943) 120 darabja zárja le, mely az alcím szerint *Dalok, epigrammák, ütem-próbák, változatok töredékek*. A kísérletező mondókák, ritmusgyakorlatok, gyermekversek – közös néven játékkersek – önálló verstípust alkotnak Weöres költészetében. Megírásukra ösztönző hatással volt Kodály Zoltán, aki úgy támogatta a mellőzött költőt, hogy szöveget kért tőle dallamaihoz.

Weöres Sándor ráérzett, hogy nyelvünk különösen alkalmas arra, hogy megszólaltassa az időmértékes és ütemhangsúlyos ritmusfajták mindegyikét, s ezeket együttesen is érvényre juttassa. A ciklus valamennyi versét áthatja a költő világszemlélete, az elmúlástól való félelem, a szerelem mellett a teljesség utáni vágyat is megszólaltatja. Érzéki benyomás és elvont gondolatiság eggyé válik a ciklusban. Weöres Sándor költészetének szerves alkotórészei ezek a versek.

A ciklus versindítója az *Országúton hosszú a jegenyesor* kezdetű korabeli katonanóta volt, ehhez járult a japán tanka-vers (öt soros japán versforma) motívuma (éjjel gurulni kezd egy ördögszekér, lánnyá változik, nyakába kapja a szoknyáját, sírva fakad).

ŐSZI ÉJJEL IZZIK A GALAGONYA

A **Medúzában** közölt *Rongyszőnyeg*-ciklus 99. darabja az *Őszi éjjel izzik a galagonya* (1935) kezdetű. A vers 16 sorból áll, és négy egyenlő részre tagolódik. Minden négysoros egység egy-egy mondat benne, és egy-egy képet tartalmaz. Az első és negyedik egysége keretbe foglalja a két középső szakaszt, a második egység: a galagonyabokor megszemélyesítése, ami magányos és szép. A harmadik egység elüt az előzőktől. Itt történik meg a bokor átalakulása, metamorfózisa.

A galagonya piros termése kelti fel az izzás képzetét. A *galagonya ruhája* maga a galagonya. A *ruhája* rímhívó szó, négy sorral lejjebb a hasonló hangzású *magába* felel rá. Az *őszi éjjel izzik a galagonya* képet azért kellett az ismétlésben megtoldani egy szóval, hogy kiemelje a vers alapmotívumát, a magányosságot. A magányosság költői megidézője az őszi éjjel izzó galagonya. Felemelő szépség sugárzik belőle, ugyanakkor megindítóan esendő és kiszolgáltatott, ahogy reszket a szélben: az élet mulandó csodája.

A vers könnyedén lebegő dallama szembeszáll a képekkel, a szavak jelentésével. Ez a dallam mindenekelőtt ritkán használt ritmusszerkezetek

feltűnő alkalmazásából áll. Az első, második és negyedik mondat felfokozott, játékos ritmusa hatásosan száll szembe a képek sugallta tartalommal, a magányosság létélményének képi kifejezésével. A harmadik mondat kiegyensúlyozott, lassúbb tempója a játékos varázsba a komolyság, az aggodaloméba a játékosság elemét oltja be.

Weöres Sándor szeretett kísérletezni a hangokkal, a vers zenéjével, játszani a formákkal, ez a műve is ennek a bizonyítéka. Hangulata játékos, könnyed, emiatt sokan gyermekversként értelmezik.

Verselése időmértékes, jellemző verslábai: daktilus, spondeus, trocheus és egyéb ritka verslábak. Ismétléssel és a megszemélyesítéssel találkozunk a versben.

1. Milyen kapcsolatban vannak Weöres Sándor életével az alábbi helynevek: Csöngye, Szombathely, Pécs, Székesfehérvár, Budapest?
2. Mely filozófusok, tudósok voltak nagy hatással Weöres Sándorra?
3. Milyen eszmék hatottak költészetére?
4. Kiket tekintett mesterének?
5. Miért volt csodagyerek Weöres Sándor?
6. Melyek költészetének legjellemzőbb vonásai?
7. Melyik ciklus zárja le a **Medúza** című kötetet? Milyen típusú versek alkotják?
8. Milyen minták szolgáltak alapul a *Rongyszőnyeg* ciklus 99. darabjának megírásához?

Összegzés • Weöres Sándor költészetét a sokszínűség, sokféleség, sokarcúság, a világ végtelen tarkaságának tükrözése jellemzi. Lírájának skálája rendkívül széles: egyszavas alkotásoktól, pár strófás játékkersektől nagy lélegzetű költeményekig terjed. Önálló költői nyelvet teremtett, amely egyaránt alkalmas mítikus és filozofikus mondanivalók, valamint játékos érzések kifejezésére.

Weöres verseiben gyakran látszólag a lényegtelen események kerülnek előtérbe, de ezekről legtöbbször kiderül, hogy az ember legáltalánosabb jellemzőit ragadta meg általuk. Mindig az érdekes pillanatok, helyzetek érdeklik, a szépség, a szépség, a groteskség felől ragadja meg a világot. Látás- és ábrázolásmódjára is jellemző a játékosság. Versei zeneiségükkel tűnnek ki.

IRODALOMELMÉLET

Játékers • A játékers lényege a ritmusnak és a képeknek sajátos zeneiségében való egygyólvadása. A költő igen változatos és általában szimultán ritmusokat alkalmaz, s többnyire a zeneileg is leírható dallam vonz magához a ritmusnál konkrétabb képeket, versszövegeket.

A játékers a tagolatlan ősi egységet példázza. Kialakulásakor és még utána is nagyon sokáig versszöveg és dallam együtt született és élt. Az ősi

nem feltétlenül primitívebb, de egyértelműbb és ártatlanabb, ezért és így válhatott e művek egy része gyermekverssé is: hiszen felidézi és éli azt a gyermeki világot, amelyben még szintén az ősi egység munkálkodik, s amelyben a játéknak nagyon komoly szerepe van. A játék azonban nem gyermeki privilégium, a felnőtt ember életének is szerves része: felszabadít és bizonyos értelemben gyermekké is tesz, azaz a megosztott és széttagolt világhoz és személyiséghez képest felidéz egy harmonikusabb és egészségesebb állapotot. Ebben az értelemben a játékversek már nem kiegészítő elemei Weöres Sándor költészetének, hanem szerves alkotórészei.

A játékoság olyan esztétikai minőség az irodalomban, amely a cél nélküli gyönyörködtetés érzetét kelti a befogadóban. Kifejezi az életörömöt, a biológiai és szellemi erőket, a szabadságot.

A játékvers zeneiségének sajátos eszközei • Felhasználja a ritmust, az ismétlődést, a dallamosságot, a nyelvben rejlő hasonlóságokat, a meglepetést keltő értelemmódosulásokat – így szinte az összes költői eszközt a maga javára fordíthatja. Szoros kapcsolatban van a formaművészetrel.

A több szótagon összecsengő rímek komikus hatást keltenek. Ezek a következők: mozaikrím (kínrím), kecskerím, visszhang rím, csonka rím, kancsal rím. Például Weöres Sándor arra a bravúrra volt képes, hogy egész verssorokat rímeltetett elejétől a végéig:

*Aj, e nő-kebelű Lidi óta
a Jenőke belül idióta,
udvarolgat: 'jába lepi sálom,
udvaron gatyába lep is álom*
(Végig rím)

Szimultán verselés • a latin *simul* – egy időben szóból ered. A szimultán, vagy kettős verselés a hangsúlyos és az időmértékes ritmuselv egyidejű érvényesülése. A kettős verselés a legkorábbi irodalmunkban is felbukkan, például a franciából és latinból fordított egyházi énekekben. Anyanyelvünk hangzásában a kezdetektől fogva egyszerre érvényesült a kétféle sajátosság: a hangsúlyos és hangsúlytalan – valamint a rövid-hosszú szótagok változása. Ez adta a magyar beszéd ritmusát. Amikor az időmértékes verselési módot költészetünk átvette és alkalmazta, gyakran tudatosan egyszerre érvényesítette vele a hangsúlyos verselést is. Weöres Sándor *Száncsengő* című verse ékes példája a szimultán ritmusú versnek.

1. Mi a játékvers?
2. Az alábbi szavakból alkoss játékos rímeket:

*Eleped ő-e lepedő
Vak kant ásom-vakkantásom
Epedés-apadás*

Érénye aránya

Villamost-villa most!

3. Keresd olyan egyházi énekeket, amelyben a szimultán verselés egyidejűleg érvényesül!

AZ ÚJ KÖLTÉSZET

A második világhéget követően Magyarországon is az új társadalomban új irodalom bontakozott ki, amely a hagyomány és az újítás szerves egységére törekedve ad képet a magyarság és az emberiség újabb keletű tapasztalatairól, felismeréseiről. Az új költészetnek **Nagy László** és **Juhász Ferenc**, továbbá **Simon István**, **Kormos István**, **Váci Mihály**, **Garai Gábor**, **Fodor András** és **Csoóri Sándor** a legeredetibb egyéniségei.

NAGY LÁSZLÓ (1925–1978)

Költőtársa, Csoóri Sándor írta Nagy Lászlóról: „Az utolsó öt évtizedben alig volt költőnk – Babitstól Kosztolányin, Radnótin, Szabó Lőrincen át Illyésig –, akit ne a klasszikusság: a görögség vagy a latinság európai szikrázású szelleme mozgósított volna. Az előírt, a követendő, a sóvárgásra méltó eszményeké. Nagy László azonban már az első körbepillantás után más istenpatkók szikrázására figyel. Lorca-szerű verseket ír, amikor még nem is hallhatott Lorcaról. Pontosabban: ugyanazokra a verőerekre tapasztja fülét ösztönösen, amelyekre a maga korában Lorca és néhány versében József Attila is odahajolt... Nagy László versei azt tudják, amit a forró szél imádatában egymáshoz kapcsolt szeretők tudnak, amit a fák sebei, a hasba rügött parasztházak, a magasból lebukó mennykövek Dugovics Tituszai tudna.” (Csoóri Sándor: Nagy László földi vonulása (1979). A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyíregyháza, 2000. 215.o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1925. július 17-én született parasztcsaládban a Bakonytól nyugatra fekvő Veszprém megyei Felsőiskázon. Születésének napja kétséges. **Életem** című önéletrajzi írásában így vall erről: „Születésemkor aratás volt, szent munka, éjszakák, nappalok egybeestek, az én dátumom pedig elveszett a sok tennivaló közt. Mégis, ha a Bastille-börtönt 14-én döntötték le, illetet volna ezen a napon születnem.” (Bastille: (e.: bászti) hírhedt börtön Párizsban, melyet 1789. július 14-én a forradalmárok leromboltak.)

Édesapja Nagy Béla, édesanyja Vas Erzsébet házasságából két lány és két fiú született. A második fiú, István – Ágh István néven ugyancsak kiváló költő, műfordító és esszéista lett.

1935-ben csontvelőgyulladás következtében bal lábára megbénult. Később jöttek rá a betegségre, a műtétek ellenére sem gyógyult meg, sőt közben megsértették az idegeket. Sokáig járógépet kellett használnia.

Iskolái • Betegsége miatt előbb magán-, majd rendes tanulója a pápai polgári iskolának. Ezt követően a református kollégium kereskedelmi iskolájába írták be szülei. Itt szerzett érettségét 1945-ben. Egy évet otthon töltött, sokat írt, pedig festőnek készült. 1946-tól Budapesten tanult tovább. Előbb az Iparművészeti Főiskolára járt, majd a Képzőművészeti Főiskolán, később pedig a bölcsészkar magyar-filozófiai szakán folytatta tanulmányait. 1946–49 között népi kollégista volt: „*A kollégium mennyország volt számomra, annak ellenére, hogy se ablakunk, se ágyunk nem volt az első hónapokban. Ez a közösség lett nevelőm és otthonom.*” Diplomát egyik tanintézményben sem szerzett.

Műfordító, újságíró • 1949 és 1952 között írói-műfordítói ösztöndíjjal Bulgáriában tartózkodott. Tanulta a nyelvet és fordította a bolgár népköltészetet. Műfordításkötete **Szabályok és citerák** címen jelent meg 1953-ban. 1953-tól 1956-ig a *Kisdobos* című gyermeklap szerkesztőségi munkatársa volt, majd 1959-ben az *Élet és Irodalom*hoz került, az irodalmi hetilap képszerkesztője, majd főmunkatársa lett.

Házassága • 1952-ben feleségül vette Szécsi Margit (1928–1990) költőnőt. 1953-ban fiúk született, Nagy András, aki grafikus, sokoldalú alkotó lett.

1956 után • Az év megrázó eseményei, a forradalom leverése, a történelem sodrása következtében mély hallgatásba burkolózott. A kultúrpolitika is ellenségének tekintette a makacsul hallgató költőt. A műfordításba menekült ekkor. Csak 1960 és 1965 között talált magára. Műfordítói munkássága a hatvanas években sokoldalú és termékeny. A bolgár népköltészet mellett az albán, a délszláv, a cigány népköltészet alkotásait is tolmácsolta. Költői világképe ekkora alakul ki teljesen. Tökéletesítette jellegzetes versalakzatait: a gondolati-eszmei elemekkel dúsitott látomásos dalt, a hosszúverseket és az esszéelemekkel egyénített portréverseket.

Kitüntetései • Munkásságát 1950-ben, 1953-ban és 1955-ben József Attila-díjjal, 1966-ban Kossuth-díjjal, 1968-ban a strugai (Makedónia) nemzetközi költőfesztivál aranykoszorújával, 1973-ban Radnóti-díjjal, 1976-ban bolgár Nemzetközi Botev-díjjal ismerték el.

Halála • 1978. január 30-án hirtelen halt meg Budapesten.

MUNKÁSSÁGA

Nagy László megörökítette a régi paraszti életet, az átalakuló magyar falut. Újszerű eszközökkel mutatta meg a természetben élő, küszködő, szigorú erkölcsű parasztemberek értékteremtő életformáját, műveltségét. Költőtársa, Csoóri Sándor írta róla: „*Nagy László szétfeszítette a hagyományos kereteket, a többszázados paraszti életet a krumplicöldek, az istállólámpák, a csor-*

dakutak és a jégverések földi köréből az egyetemes lét költői magasába emelte.” (Csoóri Sándor: Nagy László földi vonulása (1979). A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyiregyháza, 2000. 216.o.)

Nagy László először 1946-ban, egy ifjúsági lap hasábjain, majd 1947-ben a *Valóság* című folyóiratban publikálta költeményeit. Első verseskötetei a **Tűnj el, fájás** (1949) és a **Tüzér és rozs** (1951) címmel jelentek meg. Ezekben a friss hang helyét felváltja az őszinte, de eszmeileg és művészileg nem hiteles pátosz. Őszintén vállalja az elkötelezettségnek egy közvetlen és lelkes, de egysíkú változatát.

1952-től kezdi érzékelné a szakadékot a költői és a valóságos világ között, és a derús és biztonságos közérzetet, a kétely nélküli bizakodás lassan érvényét veszti költészetében. Rádöbben, hogy a kommunista diktatúra legszebb eszméit csúfolta meg. Végsoéig átéli azt a válságot, amit a hibák, bűnök, ellentmondások a társadalmi életben előidéztek. **A nap jegyese** (1954), **A vasárnap gyönyöre** (1956) című kötetének verseiben hangja elsötétül, kínzó víziókkal vívódik. Lírájában megszaporodnak az ősz, majd a fagy, a tél, a zúzvara képei, ezek jelképes hangulataiban rossz közérzete kifejezésének költői lehetőségeit találja meg.

Az ötvenes évek közepére kialakul Nagy László jellegzetes költői magatartása: a szüntelen küzdelem a történelem és az emberi lét ellentmondásaival. Ebben a küzdelemben fontos tényezőkké válnak a tisztaság és a rontás, az élet és a halál legsajátosabb vonása lesz a lehetetlennek feszülő emberi akarat pátosza. 1957-ben jelent meg a **Deres majális** című gyűjteményes kötete, melynek verseit az összetörtség, a sebzetség újra meg újra visszatérő motívuma jellemzi.

Költészete nyelvi tekintetben is átalakul. Megfogyatkoznak a dalok, felbukkannak az elégiák, szaporodnak a rapszodiák, hosszúénekek születnek. Felhasználja a szürrealizmus képalkotó módszerének vívmányait, merész alkotói fantáziája a költői képek bőségével fejezi ki az egymásnak feszülő indulatokat. A leírást a vízió, a mitikus képpé növesztett látomás váltja fel.

A forradalmat követő időszakban a falu már nem saját lehetőségeinek keretét vagy korlátját jelenti, hanem értékeket hordozó, de visszavonhatatlanul múlttá váló világ lesz. 1965-ben adta ki új kötetét **Himnusz minden időben** címmel, mely 53 verset tartalmaz, köztük négy hosszabb költeményt. A költő legnagyobb példaképeit állítja elének, többek között József Attilát is. A kötet verseiben a lírai én nagy ellentétek, élet és halál, fejlődés és pusztulás, remény és kétségbeesés közt vergődik, határtalan ereje azonban mindig épen tartja küzdő kedvét. Biztos erőforrást talál a szerelemben. Olyan világot teremtett, amelyben a reális és irreális, az ősi és a mai civilizáció jelenségeit kapcsolja össze, játssza egymásba.

A 60-as években Nagy László sokoldalú és termékeny műfordítói munkásságot fejtett ki. Ezt bizonyítják megjelent kötetei: **Sólymok vére** 1960-ban,

Darázskirály 1968-ban, **Babérfák** 1969-ben. Lírájának további kiteljesedését hozták az **Arcal a tengernek** (1966), **Ég és föld** (1971) és a **Versben bujdosó** (1973) című kötetei. Az utóbbi kötet az 1965 óta írott verseket tartalmazza. A hetvenes években Nagy László már szüntelenül érezte a küldetés igényével vállalt költőélet magára utaltságát, egyedülléte tudatában alakította ki magatartását és élte át konfliktusait. A *bujdosás* nem hátráló menekülés, nem a vereségbe belenyugvó lemondás. Az eszményeihez ragaszkodó lélek minden körülmények közepette is kinyilvánítja igényét és akarátát. Vállalja a nehéz sorsot, melynek nemcsak súlyát, hanem szépségét és méltóságát is érzi.

Utolsó 1978-ban megjelent, **Jönnek a harangok értem** című posztumusz kötetében oldottabb, már-már társalgási hangot is belekever a komorba, a fájdalmasba, s valami időtlen, mozdulatlan nyugalom csendje veszi át az uralmat.

Etikai tartása • Nagy László mélyen átérezte korunk aggasztó jelenségeit, szorongva figyelte az emberség romlásának gyakori tüneteit. Az ellentmondásokat illúziók nélkül élte meg és folytonosan szembesítette az eszményekkel, az etikai tartás törvényeivel. Állandó tudata: a veszélyeztetettség- és fenyegetettség-érzés, a megsemmisülés. Ezért lett verseinek hőse a halállal, pusztulással örök farkasszemet néző, a sötétséget kihívó és vele szembe-szegülő, s mindig a tragikum atmoszférájában mozgó személyiség, aki ezért ölt mítikus jelleget, s válik – a művész alakjában – varázslóvá, mágussá, regőlővé. Az emberhez méltó lét a tragikus lét szinonimája Nagy László költői szótárában. (Madocsi László: Irodalom IV. Tankönyvkiadó. Bp., 1991. 433. o.)

József Attila-i motívumok költeményeiben • Nagy László gyakran fordult a nagy költőelődhez. József Attila legkedvesebb, legjellegzetesebb szavait, fordulatait, motívumait beleszötte költeményébe, például a *József Attila* címűben. A vers szinte minden sorának, képeznek megtaláljuk a megfelelőit költőelőd életművében. Például: „*ésszel mérhető pontokon is túlra*” – „*az értelemig és tovább!*” (Ars poetica); „*álmaid orra buktak, / magad örökre kicsuktad*” (Karóval jöttél ...); „*emberségre, hű szerelemre étlen*” – „*még remélj hű szerelmet, / hisz mint a kutya hinnél / abban, ki bízna benned*” (Tudod, hogy nincs bocsánat); „*s te, a Mindenség summáslegénye*” – „*A mindenséggel mérd magad!*” (Ars poetica); „*Törd fel a törvényt, ne latold!*” – „*csak a törvény tiszta beszéd*” (Óda); „*e megváltatlan földi lét*” – „*Nem emel föl már senki sem*” (Nem emel föl); „*s végül már semmi se fáj*” (Nagyon fáj); „*Hogy el ne jussak soha ama síkra*” – „*Az ember végül homokos / szomorú, vizes síkra ér*” (Reménytelenül); „*szép szóval a száj!*” (Szép Szó). József Attila sorsában az árvaságot, a szenvedés vállalását, költészetében pedig a tudatosságot emeli ki. Nagy László József Attilával való szövetsége – erkölcsi parancs.

A *Tűz* című vers Nagy László korai versei közé tartozik és az 1958-ban megjelent **Himnusz minden időben** című kötetben található. A sorok elrendezése a tűz lobogásának képét mutatja, ezért képversnek is tekinthető. A tűz ősi jelképe az emberiségnek, gyakran visszatérő motívuma a költészetnek. Ezt a csodát, küzdelemre készítő öserőt idézi, szólítja, kérleli hittel és szenvedéllyel versében Nagy László is az igazi emberi értékek, a humánus védelmének érdekében. A *Himnusz minden időben* című verssel való szoros kapcsolatát az egyaránt himnikus dalforma, a szólító jelleg, ennek igéző-varázsló jelentésköre és a refrénhelyzetű *gyönyörű* kifejezés is érzékelteti.

A tűz, őselem, az emberiség történetében és az ember életében fontos szerepet tölt be. Neki köszönhetjük, hogy a természet erőivel szemben meg tudjuk védeni magunkat: oltalmaz a vadaktól, a hidegtől, s az anyagot is meg tudjuk vele munkálni. Legfontosabb érzelmeinket is a tűz tulajdonságaival jelenítjük meg. Lángjának melege a szeretet, a szenvedélyes szerelem és a forradalom jelképe. Színe, a piros örömet, szenvedélyt fejez ki. Ugyanakkor a tűz pusztító elem, mert az ember rossz célra is használhatja.

A himnikus dal egyetlen mondatból áll, mégis három kisebb szerkezeti egységre tagolódik. Mindegyiket a *Tűz / te gyönyörű* szólítás vezeti be, majd egyaránt bővülő-varázsló-ráolvasó jellegű megjelenítés következik. Az első rész tűz-képzete a legkonkrétabb, a tapasztalati világhoz legközvetlenebbül tapadó, igaz, onnan mindjárt el is rugaszkodó, hiszen a mozdony-képzet a dinamizmust, a tűz révén az indító, a halálig vezető energiát is jelenti. A mozdony így élőlényé, szív-jelképpé válik. A megszólítást kérés, fohászadás követi, ami szóképekben fejezi ki a költő vágyát arra, hogy megszűnjön a magánya: „...*fekete magánya / ne legyen neki teher*” és csillapodjanak szorongásai. A küzdelmes életet, amely nem ismer pihenést, csak száguldást a maga szabta törvények szerint, a fűtött mozdony jelképezi. A száguldásnak a tűz ad energiát. A tűz jelzői ennek az energiának a nagyságát mutatják.

A második rész eleve elvont jelentéskörben mozog. A megszólítást: „*tűz / te gyönyörű, / ihlet, mindenség-gyökerű*” kérés követi. Az újabb költői kép a költészet erejére, közérdeket szolgáló szerepére vonatkozik. A tűz jelzői itt a költészetet jellemzik.

A harmadik rész megszólítása után: “*tűz / te gyönyörű, / jegeken győztes-örömmű*” a kérés egyre fokozódó szenvedélyű és egyre türelmetlenebb. Ebben a részben következik be a magány látszólagos feloldása azzal, hogy az én helyett mi leszünk a szólítók, a veszélyeztetett emberiség. Utolsó kívánsága a költőnek a tűztől az, hogy mindenkor felülemelkedhessen a *jéghegyeken*. A zárókép nagy erővel sugallja a reményt, kozmikussá válik ezért, s a végtelenbe tágul.

Nagy László költeményével a tűz okos és erkölcsös felhasználása mellett szavaz. A tűz jelképe itt a lélek szabadságának, a hivatástudatnak, a lázadó merészségnek.

ADJON AZ ISTEN

Nagy László 1956 táján elővette és átigazította 1944–1946 közötti verseit. Ezek tehát kettős keletkezési idejű alkotásoknak tekinthetők: őrzik az egykori szöveg szemléletét, anyagának lényegét, de egy bölcsőbb és tapasztaltabb kéz kiigazítja az egykori hibákat, döccenőket. Így a pályakezdés rekonstrukciója szerencsés önstilizációnak tekinthető. Az 1957-ben ismertté vált művek közül néhány igen népszerű lett, nem egyet közülük meg is zenésítették. Ezek többek között az *Adjon az Isten* és *Az ördög hárfái* című versek.

A megigazított korai versekre általában érvényes az, amit az *Adjon az Isten* példáz: a költői alapmagatartása az élet féltő szeretetével és a lehetséges hitvesztéstől való aggodalommal jellemezhető. A vers a közösség által egy évezreden át formáltat és a legszemélyesebbet mintázza egymásra. Az újévi regölésekhez-kántálásokhoz és jókívánságot varázsoló jellegűkhöz kötődik a szöveg, de túllép az anyagi bőség, a szerelem, a szerencse szokványos fogalomkörén. Barátot „*árva kezembe / parolát*”, szellemi töltekezést is kíván, majd hitmegőrzést „... *hitem széjjel ne düljön*”, békét „*adjon az Isten / fényeket*” életet a „*temetők helyett*”. Mind e fokozás után csattanósan mutatkozik meg az a személyiség, amelyet nemcsak a szellemi értékek világa határoz meg, hanem az a tudat is, hogy minden szép és jó kérés nélkül is járna az embereknek: „*nekem a kérés / nagy szégyen, / adjon úgy is, ha / nem kérem.*” Költői hitvallásnak is tekinthető ez a vers, s a hitmegőrzés dacosan helytálló magatartásának előképe, amit majd a *Ki viszi át a szerelmet* című versében olvashatunk: „*S dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrális?*”

1. Milyen kapcsolatban vannak Nagy Lászlóval az alábbi nevek: Felsőiskáz, Pápa, Budapest, Bulgária?
2. Melyek Nagy László főbb kötetei?
3. Milyen változások következtek be Nagy László költészetében 1952-ben, illetve a hatvanas évek első felében?
4. Nagy László költeménye, a *Tűz* egy ősi jelképet bont ki. Már a Prométheusz-mítoszból ismert a tűz jelképi ereje. Mit jelent a versben ez a szimbólum? Mi a vers mondanivalója?
5. Mi a megszólítás szerepe a versben? Válaszd ki a helyes választ:
 - a) a költő megszemélyesíti a tüzet, mert így művészien fejezheti ki magát;
 - b) a költő a régiekhez hasonlóan istenségnek tekinti a tüzet, mert úgy akar beszélni hozzá, mintha imádkozna;
 - c) a költő maga is személyes hangon szólalhat meg, ha a tűzhez úgy beszél, mint egy másik személyhez!Válaszodat indokold meg!
6. Milyen jelentést, értelmet kap a tűz a jelzőkben és a kötőjeles metaforákban? Hogyan érted azt, hogy a tűz *mindenség-gyökerű*?

7. Miként jelzik az igealakok a kérés határozottságát, a költő szenvedélyességét?
8. Milyen összefüggés van a *latoló józanság*, az *áru és árulás* között?
9. Hogyan jut kifejezésre a befejező sorokban a költő hódolata a tűz – azaz minden szép emberi szándék megtestesítője – iránt?
10. Hasonlítsd össze a *Himnusz a békéről* és a *Tűz* című verseket!
11. Magyarázd meg a kettős keletkezési idejű versek értelmét. Keress ilyen verseket Nagy László költői hagyatékában!
12. Tekinthető-e költői hitvallásnak az *Adjon az Isten* című vers? Miért?

Összegzés • Nagy László művei és személyisége azt igazolják az utókor számára, hogy a század második felében is lehetett érvényes és sokakhoz szóló életművet létrehozni, olyant, amelyik időnként a felerősödő kétegy ellenére sem szakított azzal a „romantikus” felfogással, amelyik a költőt a közösség képviselőjének is tartja. Költészetének önmagában való és a költői szerepről, s általában az emberi személyiségről vallott nézetei és ezek alapján megformált magatartása is példaerejű.

SZEMELVÉNYEK A HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOMBÓL

Magyarország – az Osztrák-Magyar Monarchia részeként – az első világháború vesztes oldalára került. A győztes hatalmak döntése nyomán az akkori Magyarország területének kétharmadát más országokhoz csatolták. Az 1920-as trianoni döntés következtében olyan területek is idegen országok részei lettek, melyek lakosságának többsége magyar volt. A második világháború után a párizsi békeszerződés megerősítette a trianoni határokat.

A magyar anyanyelvű közösségek továbbra is ápolják nemzeti kultúrájukat. A két világháború közt és a második világháború után mindmáig számos író és költő alkot Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország és Ausztria magyar lakta területein. Műveik az egész magyar nemzeti műveltséget gazdagítják.

Kezdetben ezeknek az irodalmaknak missziós szerepük volt, mert megalázó igazságtalanságok ellenében, ellenséges érzület szorításában, az életben maradás feltételeként az emberi jogok védelmét kellett ellátniuk. Ezért volt fontos mindegyik számára a hagyományokhoz való ragaszkodás, a tradíciók ápolása. Az ötvenes, hatvanas évektől kezdődően sokan eljutottak az újszerűen izgalmas ábrázolásmódig is.

Illyés Gyula „ötágú sípnak” nevezte a magyar irodalmat a határon túlra került magyarság irodalmára utalva. Az ötödik „síp” a világon szétszóródott magyarok, az úgynevezett szórványmagyarság irodalmát jelenti szóképében. A XX. század végére hat-, sőt hétágú sípra módosult, mert Kárpátalján és Ausztria magyarok lakta területén, Burgenlandban is alkotnak magyar írók, költők.

MAGYAR IRODALOM ROMÁNIÁBAN

A legnépesebb magyar kisebbség Romániában él. Az erdélyi magyar irodalom – az itt kialakult sok évszázados műveltséghez méltón – nagy értékeket teremtett. Néhány kiemelkedő név az 1945 utáni erdélyi irodalomból: **Székely János** (vers és dráma), **Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Markó Béla** (vers); **Sütő András** (szépróza és dráma); **Szilágyi István** (szépróza); **Páskándi Géza** (vers és dráma), **Bodor Ádám** (szépróza) és **Szöcs Géza** (vers). Néhányan Magyarországon folytatták, illetve folytatják munkásságukat.

A mai erdélyi irodalom jelképévé vált alkotója **Sütő András**, akiről Balogh Edgár a következőket írta: *»Ez a kis kálomista fiúcska a többvallású, többnyelvű Pusztakamaráson hamar rájött arra, hogy „az anyanyelv diribdarabjai közé” született, s odaadó szorgalommal igyekszik a székely vásári árusok vagy Arany Toldija segítségével szavanként magába szippantani, többletként tárolni a világ birtokbavételét jelentő anyanyelvet... a történelem megrázó fordulatai megtanítják arra, hogy tisztelje az együttélés tiszta erkölcsét, kinek-kinek a nyelvjogát... Lelke, nyelve – akár a szeme színe – kinek-kinek a maga tulajdona, minden madár úgy énekel, ahogy a csőre áll.»* (Balogh Edgár: Sütő András házi ünnepe (1977). A magyar irodalom nagyjai. Black & White Kiadó. Nyíregyháza. 2000. 221. o.)

SÜTŐ ANDRÁS (1927 – 2006)

ÉLETPÁLYÁJA

1927. július 17-én a mezősegi Pusztakamaráson született földművelő családban. 1940 őszétől a nagyegyházi református kollégiumban, majd 1945 januárjától a kolozsvári Bolyai egyetemen végezte tanulmányait. Fiatalon került a kolozsvári *Világosság* szerkesztőségébe, 1948-tól a kolozsvári, majd a bukaresti *Falvak népe* című hetilap munkatársa, később főszerkesztője. 1954–59 között a marosvásárhelyi *Igaz Szó* című irodalmi folyóirat főszerkesztő-helyetteseként dolgozott. 1958–1989 között a *Művészet*, illetve az *Új Élet* című marosvásárhelyi képeaplának volt főszerkesztője. Különböző tisztségeket viselt a Romániai Írók Szövetségében is. A nyolcvanas években az erdélyi magyarság emberi jogainak védelmében többször fordult nemzetközi fórumokhoz, emiatt 1980-ban Romániában betiltották műveinek kiadását, színdarabjainak bemutatását. Csak Magyarországon publikált. 1989 nyarán a Ceausescu-rezsimmel való mind nyíltabb szembefordulása miatt nyugdíjba kényszerítették. Az 1989-es decemberi romániai eseményekben vállalt szerepével, valamint az erdélyi magyarság szerveződni indult mozgalmában betöltött szellemi irányítói tevékenységével kivívta maga ellen a szélsőséges, sovén román körök gyűlöletét. A marosvásárhelyi eseményekben vállalt szerepe rányomta bélyegét további életére. 1990 márciusában nacionalista gyilkossági kísérlet áldozataként súlyosan megsebesült, fél szemét kiverték, életét is alig sikerült megmenteni. 1992–1996 között a Magyarok Világszövetségének tiszteletbeli elnökévé választották. Minden meghurcoltatása ellenére végig Romániában maradt és vállalta, hogy nem hagyja magára az erdélyi magyarokat, vagyis azokat, akik nevében megszólalt és akiknek a védelmére kelt.

Súlyos betegsége rányomta bélyegét utolsó éveire, de ő mégsem panaszkodott. Hatalmas lelkiereje tartotta életben, mindvégig derűsen úgy tett, mintha semmi baja sem lenne.

Életének 80. évében, 2006. szeptember 30-án, hosszan tartó betegség után hunyt el Budapesten.

MUNKÁSSÁGA

Első írását tizennyolc éves korában közölte a kolozsvári *Világosság* című lap *Levél egy román barátomhoz* címmel. 1949-ben jelent meg a **Hajnali győzelem** című elbeszéléskötete. 1956-ban kisregénye, a **Félrejáró Salamon** Marosvásárhelyen. A szinte gyerekfejjel az erdélyi irodalom élvonalába került, kitűnő stílusú, a móríci parasztnovella-hagyomány nyomdokvizsein haladó, termékeny Sütő András a hatvanas évek elején alkotói válságba került, elhallgatott. Egyetlen évszám mindent megmagyaráz: 1956. Az eltiport magyar forradalom Erdélyben is alaposan borzolta a kedélyeket. Románia szabad kezet kapván Moszkvától, a kisebbségi magyarság fokozatos beolvasztását irányozta elő. Sütő válságából az **Anyám könnyű álmot ígér** (1970) jelentette a kiutat. De nem csupán az ő válságából, és nem csupán az ő kiútját. Ez a könyv egész irodalmunk életének jelentős momentuma. Ezzel a regényével legnagyobb írói sikerét érte el, családjának és szülőföldjének történelmi hányattatásait idézte fel benne. Az erdélyi magyarság életének és kisebbségi gondjainak krónikása, a népnyelv eredeti színeit használta fel erősen képszerű stílusában.

A *Pompás Gedeon* (1968), *Egy lócsiszár virágvasárnapja* (1975), *Advent a Hargitán* (1987) illetve *Csillag a máglyán* (1975) című történelmi drámáiban az emberi helytállás szép példáinak állított emléket. Az **Engedjétek hozzám jönni a szavakat** (1977) című könyvének alapgondolata, hogy a fennmaradás záloga az anyanyelv, a tiszta emberséget és abban való bizalmat mutatja be. Ugyancsak 1977-ben jelent meg *Káin és Ábel* című drámája, majd a *Szuzai menyegző* (1980). Irodalmi esszéit és útirajzait **Az Idő markában** (1984) címmel gyűjtötte egybe. Naplójegyzeteit **Szemet szóért** címmel jelentette meg 1993-ban. Utolsó drámája a *Balkáni gerle* (1999).

ANYÁM KÖNNYŰ ÁLMOT ÍGÉR

Sütő András könyve, az **Anyám könnyű álmot ígér** (1970) rendkívül összetett, kimagasló formai bravúr, lírai-szociográfiai regény. Minden egyes szavával és szóeszközével az emberségellenes diktatúra, a totalitárius hatalom ellen szól, bár anyagában nem érzik a diktatúra jelenléte. „Naplójegyzeteiben” szülőfalujának, a mezősegi Pusztakamarásnak és családjának megpróbáltatásairól, a nemzetiségi lét gondjairól számol be népi ihletésű, szép, tömör, gazdag, a népnyelv leleményeit, szókincsét őrző magyarsággal. A szociográfiai irodalomnak azokat a hagyományait követi, amelyek nem

tudományos módszerességgel, hanem személyes tapasztalatok, emlékek nyomán mutatják be egy közösség életét. A falu életének valóságanyagát az író néhány hazalátogatásának története fogja epikus keretbe. Sütő ebbe a keretbe helyezi el a beszélgetéseket, élettörténeteket, életképeket, leveleket, kérévényeket, történelmi dokumentumokat, gyűléseken hallott felszólalásokat, mindazt, amiből a vegyes ajkú falu, közelebről a szórványban élő magyarság történelmi sorsa kibontakozik. A szociográfiai tényfeltárás, a riport, a publicisztika és az esszé lírai vallomással társul. A beszámoló hangja elégikus.

A mű harminckét fejezetre, pontosabban naplójegyzetre, még pontosabban mozaikkockákra tagolódik. Természetesen, mint minden regénynek, ennek is vannak hősei, akiknek élettörténete, jellemvonásai, érzelme és gondolatai azonosulásra vagy elkülönülésre késztesék az olvasót. A középpontban a szerző szüleinek meleg, szeretetteljes, de az esendőség groteszk vonásait sem titkoló kettős portréja áll. Az anya alakja légiesebb, átszellemültebb. Ezt már az első ecsetvonás megteremti. Őhöz szól a könyv rejtőzködő invokációja, mint magasabb rendű hatalommal rendelkezőhöz:

Egy napon így szólt anyám:

– Írhatnál rólunk is valami könyvet.

– Nocsak! – néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e, vagy szomorúságos?

– Igaz legyen – mondta.

Mintha egy érzékfeletti szférából közvetlenül szelíden kimondott parancsát, s ezáltal megmutatná mágiikus erejét ez az asszonyalak.

Az apa figuráját a földhöz köti, a talaj felé horgasztja minden, ide hull vissza mindannyiszor, ahányszor reményeinek, túlélőterveinek ikaroszi szárnyait az idők ellenséges heve elolvasztja. Megtört és fáradt arcán mégis finoman játékos kedély vibrál. Az alak erősen hangsúlyozott része a soha nem pihenő, dolgos és kenyéradó kéz.

Körük csoportosulnak hagyományos rendben és artistikusan zilált, festői csoportokban a mellékalakok Gyümölcsoltó Gergelytől az alighogy megszületett apró szentekig. Az író közelebbi vagy távolabbi rokonai ők, falusfelei; sorstársak és szomszédok, magyarok, románok és cigányok. Mindenkinék kijár a szelíd megértés szeretetteljes aurája. És régi templomfestők szokása szerint, az egyik mellékalakban a festő diszkrét, de pontos és érzékeny ecsettel megalkotott önarcképét is láthatjuk.

Ám megfelelő távlatból nézve minden egyetlen alakká szervesül, a könyv igazi főhősének, a küszködő közösségnek portréjává. Pontos, hiteles és illúziótlan arckép ez. Ha nem lengené be a szeretet mindent átölelő, bársonyos melege, olyan lenne, mint a pengő érc s a zengő cimbalom. Csakhogy a szerző végső szándéka, a hazug hallgatás megtörése mellett épp ez: visszahódítani a mindent bíró szeretet országát a kijegesedő gyűlölet impériumától (Éltető József). A lappangó gyűlöletet az író a szeretet varázsigéivel, józan, reményteli derűvel próbálja elhessegetni.

Sütő stílusának csodája ez a könyvben. Gyászon, elmúláson, kifosztottságon és becsapottságon is átderengő bölcs, szelíd mosoly. Az érzékeny emberi méltóság utolsó páncélja a sors, az ostobaság és a gyűlölet megalázóan vak útjei ellen.

A nyitó fejezet a *Biztató* a könyv megszületésének körülményeit világítja meg, és a felnevelő, az útra bocsátó, de mindig vissza-visszaváró szülői házat mutatja be.

A mű jelentősége • Ez a mű irányította a szélesebb magyarországi közvélemény figyelmét ismét a nemzetiségi magyar irodalom és nemzetiségi lét felé. Az író kimondta, hogy a közösségmegtartó erő a tisztelet, a szeretet, az egymás iránt érzett felelősség.

1. Honnan származik Sütő András? Hol végezte iskoláit?
2. Mivel foglalkozott Sütő András az írás mellett?
3. Melyek Sütő András jelentősebb művei? Sorold fel!
4. Mit kíván az édesanya író fiától?
5. Fejtsd ki, mi a jelentése a könyvcímet adó anyai szónak!
6. Olvasd el a szöveggyűjteményben a nyitó fejezetet!
7. Hogyan rajzolja meg az édesanya alakját az író? Mely kifejezések beszélnek a feléje áradó gyöngédségről, szeretetről?
8. Miért kedves és maradandó emlék az írónak a cöveklábú asztal?
9. Mi minden tárul elénk a szülői ház leírása nyomán?
10. Mi szabja meg a bemutatás sorrendjét?
11. Mit vesz leltárba az édesapa életharcának szimbólumaként az író? Melyik sor bizonyítja együttérzését, elismerését a mindig reménykedő édesapa iránt?
12. A kudarcos életforma jelei melyik írónk édesapját juttatják eszedbe, s miért?
13. Készíts novellisztikus elbeszélést egy emlékezetes otthoni élményről vagy jelentős családi eseményről őszinte hangnemben, közvetlen stílusban!

Összegzés • Sütő András a XX. század egyik legnagyobb írója, a kisebbségi magyar sors metaforája, művei többek irodalmi alkotásoknál, a korszak kritikái. Életműve nyilvánvalóvá teszi kivételes nagyságát és tisztességét, azt az emberi erkölcsöt, ami az írói pályához nélkülözhetetlen. (Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke). „*Mindannyiunk közül Sütő Andrásnak volt a legnehezebb dolga. A vezetés hamar felfedezte a tehetségét, és már az iskolából kiemelték. 23 éves korában már főszerkesztő volt. Egész életében ki volt téve a hatalom korrumpálásának, s nagysága abban van, hogy ennek ellenére mindvégig meg tudta őrizni integritását. Nem adta el a lelkét, és szimbolikus figurává nőtte ki magát. Mindenütt tisztelték és becsülték, mi pedig szerettük. Darabjaihoz a múltban keresett hősokeket, hogy elmondhassa a mi bánatunkat, a velünk történeteket. Az írásai magukért beszélnek*” – mondta az író elhunytá kapcsán Kányádi Sándor, a pályatárs, a költő, a műfordító az MTI-nek.

KÁNYÁDI SÁNDOR (1929 –)

ÉLETPÁLYÁJA

1929. május 10-én született a székelyföldi Nagyalambfalván, Hargita megyében székely földműves családban. Édesapja Kányádi Sándor, gazdálkodó. Édesanyját, László Juliannát korán elveszítette. 1940 karácsonyán halt meg. Az elemi iskola öt osztályát szülőfalujában végezte. Utána Székelyudvarhelyen tanult: 1941 és 1944 között a református kollégiumban, majd 1944–45-ben a Római Katolikus Főgimnáziumban, 1946–50-ben a fémipari középiskolában. 1950 őszétől élt Kolozsvárott. Fél évig a kolozsvári Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hallgatója, majd a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karán tanult, 1954-ben itt szerzett magyar irodalom szakos tanári diplomát. De már tanulmányainak ideje alatt is belefolyt a helyi irodalmi életbe, 1951–52-ben az *Irodalmi Almanach* segédszerkesztője, s közben néhány hónapig az *Utunk* munkatársa is. Már ekkor tevékeny szerepet vállalt az irodalmi és közéletben egyaránt, szerette az országban tartott felolvasóesteket felnőtt- és gyerekközönség előtt egyaránt, majd ezt követték külföldi útjai – járt Amerikában és Ausztráliában is. 1955 és 1960 között a *Dolgozó Nő*, majd 1960-tól nyugdíjazásáig, 1990-ig a kolozsvári *Napsugár* című gyermeklap szerkesztője.

1958-ban házasságot kötött Tichy Mária Magdolnával. Két gyermekük született: Zoltán Sándor (1962) és László András (1971).

Életének következő jelentős élménye az az észak- és dél-amerikai előadókörút, amire 1984-ben került sor. Sok későbbi verse kapcsolódik ehhez az utazáshoz, hiszen addig csak hírből ismert országok, népek és emberek sorsával, problémáival kellett szembesülnie. 1992-ben Izraelben mutatta be az erdélyi jiddis népköltészet-fordítását. 1987-ben meghívták a rotterdami nem-

zetközi költőtálkozóra, de nem kapott útlevelet, ezért tiltakozásul kilépett a Román Írószövetségből. Írói álneve: Kónya Gábor. Tevékenyen részt vállal az irodalmi életben, iskolák, könyvtárak, művelődési házak állandó vendége Romániában és Magyarországon is.

MUNKÁSSÁGA

Költőként Páskándi Géza fedezte fel, 1950-ben a bukaresti *Ifjúmunkás* című lapban közölte első versét, majd a kolozsvári *Utunkban* is megjelent. Első verseskötete 1955-ben jelent meg **Virágzik a cseresznyefa** címmel, amely igazodott mind tartalmi, mind formai szempontból a magyarországi líra sémáihoz. Második kötete, a **Sirálytánc** (1957) már új hang hordozója. Következő kötetei már egyértelműen az önálló hangra találás és stílárius letisztulás jegyeit hordozzák magukon. Ezek sorban: **Harmat a csillagon** (1964), **Kikapcsolódás** (1966), **Függőleges lovak** (1968), a **Fától fáig** (1970), majd a **Szürkület** 1978-ban és a **Fekete-piros versek** 1979-ben. Az ezekben közölt versek is jellemezhetőek úgy, hogy magukon hordják megjelenésük korának jegyeit, sémáit. Ami mégis kiemeli Kányádi Sándor művészetét a többi közül, az a szülőföldhöz való mérhetetlen ragaszkodás mint alapélmény. A kezdeti tájlíra hamar kinyílik, s magába foglalja a földeken élő és dolgozó embert, hiszen táj és ember nem lehetnek meg egymás nélkül, sorsuk végérvényesen összefonódik. Így hát gyakoriak a népi életképek, melyek Petőfi Sándor verseit juttatják az eszünkbe: egy-egy pillanat hangulatának a megragadása és rögzítése.

A fordulat a hatvanas évek derekán áll be: új színként jelenik meg Kányádi természetlírájában az időélmény, kicsit megbontva és színesebbé téve ezt a gazdag népi és alkotói hagyományokkal rendelkező műfajt, tematikát. Így jelennek meg ilyen témájú verseiben szokatlanul és váratlanul például történelmi és egyéni tragédiák. Erre a legjellemzőbb példa a kidöntött fény képe, ami balladává terebélyesedik ki *A fény úgy látta* című költeményben. Másik híres példája ennek a látásmódnak a *Fától fáig*, mely ars poeticává nő, amikor az erdőben félelmek közt bolyongó és elveszett lovait kereső kisfiúval azonosul a költő személye. További jellemző művei a történelmi példák valamint a modern művészettel kapcsolatot kereső versek, de a helyzetdalok – melyek továbbra is egyén és közösség viszonyait vizsgálják – sem tűnnek el végérvényesen, sőt tovább színesednek: a paletta a prózától egészen a lírai és szimfóniaszerű poémáig terjed. Ide tartoznak még azok a modern témájú alkotásai is, amelyeket a szakirodalom „*indián énekek*”-nek hív. Ezeket egyértelműen az 1984-es amerikai út ihlette.

Kányádi Sándor azonban nemcsak a felnőttek számára alkotott és alkot, hanem sok gyermekverset, történetet, mesét írt – ezek önálló kötetekben, illetve a *Napsugár* című folyóiratban jelentek meg, aminek ő maga is szerkesztője volt. Ezek közül talán a legjelentősebbek *A bánatos királylány kútja* 1972-ben és a *Kenyérmadár* pedig 1980-ban született.

Jelentős irodalomtörténeti és -elméleti értekezéseket is írt Kányádi Sándor. Az abszurd drámával is próbálkozott, persze sikerrel. Szerepet vállal más írók munkáinak sajtó alá rendezésében, továbbá műfordítással is foglalkozik, akárcsak a nagy erdélyi és magyarországi elődök.

FÁTÓL FÁIG

A **Fától fáig** (1970) gyűjteményes kötet az 1955 és 1970 között írott verseket tartalmazza. Olyan összegzése ez az alkotói pályának, amelyre építeni lehet az elkövetkezendő évtizedekben, amikor a diktatúra fokozódásával „a személyiség gondjaiba emeli a szűkebb közösség létkérdéseit”. A kötet nyelvezetében előtérbe kerülnek a modern szövegalkotó eljárások, a markáns szabadvers-technikák, az idő- és térfelfogás dimenziói kitágulnak. Kibontakozik az avantgárd jellegű mozaikos montázsvers¹, a szimfonikus zenei struktúrájú költemény, a drámai küzdelemversek, látomásos példázatversek és végső egzisztenciális kérdéseket faggató gondolati-filozofikus poémák keletkeznek.

Ilyen például a kötet címadó verse a *Fától fáig*, mely 1968-ban keletkezett. Benne a folklorisztikus atmoszférát árasztó eseménysor mitologikus és bölcséleti holdudvarú jelenéssé lényegül. Az esteledő „*Fától fáig...sűrűsödő alkonyatban*” az erdőben elcsatangolt, elveszett lovait kereső kisfiú félelmét, szorongató riadalmát vetíti elénk. A gyermek attól retteg, hogy ráestedik az erdőben és eltéved, sohasem jut ki onnan. Félelmét kedves és megszokott játékmondókákkal igyekszik enyhíteni: „*Áprilisnak bolondja / fölmászott a toronyba / megkérdezte hány óra*” ... vagy „*Ördögboroda, ördögboroda / mézes lett a mackó orra.*” Tudata mélyéről törnek fel a félelmetesebbnél félelmetesebb látomások, szinte mi, olvasók is borzongunk. Lépésről lépésre, fától fáig haladunk vele együtt, aki bizakodik, „*Ha eljutok addig gyertyánig / katona leszek hajóskapitány leszek / ...Próféta leszek betegeket gyógyítok / Jézus leszek / föltámasztom édesanyámat...*” Kányádi Sándor meghatározó lélektaniséggel vetíti elénk a létértelem-keresés jellemző ősi képét. A kisfiú a kilátástalansággal, a körülmények mindennemű romlásával szemben is a botladozó továbbhaladást választja, vagyis az egyszerű lemondás, önfeladás helyett az életelvű, az elementáris életösztönből fakadó küzdelemfolytatást. S ez az ösztökélő erő meghaladja, legyőzi azokat, akik minden gondra és jelenségre csak saját szemszögükből tekintenek és úgy indokolnak, következtetések pedig az öngyilkos „*hurokhimbálás*” reménytelenségét nyomatékosítják. Az esélytelenség belátása ellenére is a kislegény (a költő) engedelmeskedik a nem-rationális túlélés és megmaradás parancsának.

Az egyre könyörtelenebb ember- és magyarelles közegben, a Ceasescu nevéhez fűződő gyalázatos korszakban a mégis-kitartás, a csendes helytállás,

¹ Montázsvers – különböző irodalmi formák, tartalmak, idősíkok és szinterek vágásszerű összeállítása egy művészi és gondolati egésszé.

a rendületlen identitásörzés hétköznapi megdicsőülését igazolják ezek a magatartásformák. Kányádi költői hitvallása ez a hosszúvers¹.

A *Fától fáig* című hosszúvers az avantgárd montázsvers hagyományát követi, amely egyszerre foglal magában epikus és lírai elemeket: emlékképeket, töredékesen előadott történetet, lírai kommentárt és személyes vallomást. Kányádi Sándor versét a néphagyomány elemével, a mondókákkal egészíti ki. Modern versbeszédét a központozás hiánya, a vers tagolása az értelmi logika szerint, a kisbetűs írás, szétदारabolt nyelv és az intertextualitás jellemzi.

1. Hogyan kapcsolódnak Kányádi Sándor életéhez a következő földrajzi nevek: Nagygalamfalva, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Amerika, Ausztrália, Izrael?
2. A hatvanas években hogyan változott lírája, milyen új elemekkel gazdagodik?
3. Mi az alapélménye Kányádi művészetének?
4. Hogyan jellemeznéd a *Fától fáig* című kötetet?
5. Milyen érzéseket vált ki benned a *Fától fáig* című vers?
6. Milyennek képezed el a kisfiút? Írd le a külsejét!
7. Mit fejeznek ki következő sorok: *Őznek rókának farkasnak lenni / bokornak ágnak avarnak lenni / madárfészeknek lenni / nyárfa-levélnak lenni / kakukkhangnak lenni / csak lovait kereső kisfiúnak / ne lenni?*
8. Keress utalásokat a versben a magyar kisebbség üldözött sorsára!

Összegzés • Kányádi Sándor versei a kisebbségben élő magyarok gondjait fejezik ki erős érzelmi töltéssel, gondolatgazdagon. Az 1989-es romániai változásokig gyakran történelmi és irodalmi példázatok formájában utalt a magyarok méltatlan helyzetére. A székelyföldi táj, a magyar nyelv és a régi műveltség, a szerelem és a család ihleti költészetét.

Költészete töretlenül hiteles: megformáltságban, nyelvében, versszerkesztésben sohasem haladja vagy előzi meg azt a szintet, melyet érzelmileg, gondolatilag birtokol. Költészetében, megformáltságában idegen, vagy félidegen felségvizekre sohasem hajózik, mindenkor az általa teljességgel birtokba vett világról ír, arról, amelyikben teljességgel otthon van. Az ív, amit megtesz, talán példa nélküli: XIX. században gyökerező líra szinte észrevétlenül válik huszadik századivá, a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé, az egyszerű élménylira bölcséleti, létfilozófiai költészeté.

Kányádi Sándor költészete – ahogy Csiki László költő felfigyelt rá – mintegy megismétli a magyar irodalom törzsfelődését: a népköltészettől,

¹ A hosszúvers – nagy terjedelmű, többnyire szabad versformájú költemény. A szabad vers prózai jellegű költői mű; annak a költészetnek a terméke, melyben a prózaforma egyesül a gondolatritmusok, retorikai-stilisztikai alakzatok, költői képek stb. eszközeivel kialakított költői tömörséggel.

zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a XX. század fontosabb stílusirányzataiig, egészen a posztmodern szövegirodalomig.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM

A világháborút követő években nemzetiségi magyar irodalmaink közül kétségtelenül a kárpátaljai volt a legnehezebb helyzetben. E terület irodalma bontakozott ki legkésőbb és talált lehetőségeihez képest igazán magára. Több okból is. Itt volt a legkevesebb a magyarság létszáma – alig kétszázezrenyi – amely a nagyobb városoktól és a Tisza vonalától eltekintve többnyire szétszórtnan vagy szigetekben élt. 1944–45-ben még ez a kevés lélekszám is jelentősen csökkent (málenkij robot). A megkülönböztető politika a kisebbségi magyarsággal szemben gyakorlatilag hosszú évtizedeken keresztül érvényben volt.

Kárpátaljai magyar irodalomról csak az 1945 utáni időszakban beszélhetünk, mert a két világháború között, amikor a terület Csehszlovákiához tartozott, a helyi magyar alkotók a felvidéki (szlovákiai) írkkal-költőkkel éltek szoros szellemi közösségben, munkásságuk nem vált el ettől a közös műhelytől.

Kárpátalja magyar irodalmi élete a szovjet uralom kezdetével (1944) járó rettenetes megpróbáltatások után igen nehezen indult meg. A magyar nyelvű tájékoztatás és művelődés egyetlen szöcsöve a *Munkás Újság* (1945), majd a belőle szervezett *Kárpáti Igaz Szó* volt, de ez a lap is egészen 1967-ig az ukrán *Zakarpatszka Pravda* tükörfordítása volt. 1951-ben jelent meg az első magyar nyelvű könyv, **Balla László** *Zengj hangosabban!* című verseskötete, amely többnyire sematikus, a kor követelményeinek megfelelő verseket tartalmazott. Az irodalmi termést a ritka időközökben megjelenő almanachok (*Új Hang, 1954; Szovjet Kárpátontúl, 1955; Tavasz nap sütés, 1955; Kárpátontúli elbeszélők, 1956; Kárpátok, 1958*), majd különböző időszaki kiadványok (*Kárpáti Kalendárium, Naptár*) gyűjtötték egybe. A *Kárpáti Igaz Szó* önálló szerkesztőséggé való átszervezése (1966) után a lap *Neon* címmel megjelenő irodalmi-művészeti rovata töltött be irodalomszervező szerepet. Az itteni irodalom is ki volt szolgáltatva a kommunista diktatúrának. A szovjet magyar irodalom tevékeny szervező egyénisége a már említett **Balla László** (1927–), a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztője volt. Pártos irodalmat képviselő verseiben közéleti elkötelezettségét fejezte ki (*Kitárom karom, Rohanó évek sodrában, Nyári lángok*). Írói képességei leginkább prózai műveiben érvényesültek (**Meddőfelhők, Parázs a hóban, A világóra ketyegése**).

A hatvanas évek közepére Kárpátalján egy területileg önálló újabb nemzetiségi magyar irodalom született. Az új generáció képviselői többségükben egyetemi hallgatókból álló fiatal költőgárda: **Balla Gyula, Balla Teréz, S. Benedek András, Vári Fábián László, Fodor Géza,**

Zseliczki József. Kezdetben az *Együtt* (1965) című kéziratot diáklapban jelentkeztek, majd 1967–1971 között pedig a helyi írószövetség mellett és **Kovács Vilmos** (1927–1977) szellemi irányításával működő *Forrás Stúdió*-ban tevékenykedtek. Ezek a fiatalok gyorsan felismerték, hogy a kultúra – elsősorban az irodalom – tradíció és lelki elmélyülés. Korszerű nemzetiségi magatartás és értelmiségi életforma kialakítása volt a céljuk. Alakítani és formálni kívánták a lét és az élet törvényeit. Mozzalmukat, újító törekvéseiket azonban meg nem értéssel, sőt ellenszenvvel fogadta a hivatalos kultúrpolitika. A hetvenes évek elején elkezdődött visszarendeződés következtében mozgásterük egyre szűkebb lett, fokozatosan elhallgattatták őket. A *Forrás* megszűnt, helyébe a *József Attila Stúdió* lépett, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségének kezdeményezésére jött létre 1971-ben. Egyik legfőbb műhelye lett a megye magyar irodalmának. A napilap *Lendület* című irodalmi rovata a legjobbak számára publikációs lehetőséget is biztosított.

A kárpátaljai magyar irodalom fejlődését a következőképpen korszakolhatjuk:

I. Az első kezdeményezések és a kibontakozás (1951–1965)

II. Az új nemzedék fellépése (1966–1970) (*Forrás Stúdió*)

III. A visszarendeződéstől az újabb fordulatig (1971–1986) (*József Attila Stúdió*)

IV. A peresztrojka éveitől napjainkig (*József Attila Alkotóközösség*)

Négy írónemzedék képviseli a kárpátaljai magyar irodalmat a kibontakozástól napjainkig. Az első nemzedékéhez tartozik többek között **Kovács Vilmos, Balla László, Szenes (Kroó) László, Csengeri Dezső, Sütő Kálmán, Szalai Borbála**; a második nemzedék képviselői a teljesség igénye nélkül: **Balla Gyula, S. Benedek András, Vári Fábián László, Zseliczki József, Fodor Géza, Balla Teréz**; a harmadik nemzedék: **Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály, Füzesi Magda, Finta Éva, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Demjén Miklós, Dupka György, Ferenczy Tihamér, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kőszeghy Elemér, Tárczy Andor**. A kilencvenes években jelentkezett **Bagu László, Cséka György, Pócs István, Lengyel Tamás**.

KOVÁCS VILMOS (1927–1977)

Kovács Vilmos költészete, irodalom- és művészetszervező tevékenysége egy magyarországihoz hasonló, de attól mégis sok vonatkozásban eltérő társadalmi, nemzetiségi és irodalmi létközegben bontakozott (korai halála következtében mégis torzóban maradván) és teljesedett ki. A kárpátaljai magyar irodalom egyik legtehetségesebb modern költője, aki a magyar költészet legjobb hagyományait folytatta, és egy sajátosan egyéni hangvétellű korszerű lírát teremtett.

ÉLETPÁLYÁJA

Gáton született 1927-ben munkáscsalád gyermekeként. Apja falusi ácsmester volt. A család igen nehéz körülmények között élt, ahol mindig hiányzott a „hetedik krajcár”. Gyermekkorát szülőfalujában töltötte. Előbb Beregszászon, majd 1939-ben Munkácsra járt középiskolába. 1945-ben érettségizett a munkácsi kereskedelmi iskolában. Könyvelőként dolgozott ezután a beregszászi terményforgalmi vállalatnál. 1949-ben Munkácson volt adóhivatali tisztviselő. Az ötvenes évek elején Lembergben a pénzügyi-közigazdasági főiskolán kapott diplomát. Úgy tűnt végleg eljegyezte magát a pénzügyi szakmával, de éppen ekkor került közelebbi kapcsolatba az irodalommal is. A helyi *Prapor Peremohi* című járási lap munkatársa lett. Első írásaival és verseivel az ötvenes évek közepe táján jelentkezett az Ungváron megjelenő magyar nyelvű *Antológiákban*. Nem sokat váratott magára az első verseskötet. 1957-ben jelent meg **Vallani kell** címen, amely népi realista látásmódjával és közéleti frissességével jelentős sikert hozott számára. 1958-tól a Kárpáti Kiadó magyar osztályán dolgozott. Sorra jelentek meg kötetei: **Tavaszi virágok** (1959), **Lázás a föld** (1962), **Holnap is élünk** (1965), **Csillagfénynél** (1968).

Az értelmiségi sorsot megfogalmazó regényét, amelyben először adott hírt az 1944–45-ös törvénytelen elhurcolásokról, a **Holnap is élünk**et betiltották. Új kiadását csak 1989-ben vehették kezükbe az olvasók M. Takács Lajos szöveggyűjtésében és utószavával.

Az 1970-es évek elején eddigi művei és a nemzetiségi sors aktuális problémáit megfogalmazó vitái (a magyar nyelvű óvodák és iskolák hálózatának kiszélesítése, a magyar nyelvű egyetemi felvételi vizsga, a *Forrás Stúdió* fiataljainak támogatása stb.) révén összeütközésbe került feletteseivel. Egyre gyakoribb és súlyosabb támadások érték. Nem várta meg, hogy felmondjanak neki a kiadónál, maga állt fel az íróasztaltól. Eddigi barátai elpártoltak tőle, csak az 1971-ben megszüntetett *Forrás Stúdió* fiataljainak segítségére, őszinteségére és hűségére számíthatott. Ettől kezdve kötetekkel nem jelentkezhettek, írásai Kárpátalján nem jelenhettek meg. Posztumusz verseskötete 1992-ben látott napvilágot **Testamentum** címmel.

A hetvenes évek közepétől egyre többet betegeskedett. 1977. november 13-án, nem sokkal Budapestre költözése után rákban halt meg. Temetésén Takács Imre így búcsúzott tőle: „*A magyar nyelvű kultúra térképén mindig ott lesz a neved... te a tanulásaidat már letetted, mindannyiunk rendelkezésére bocsátottad. Világossá tettél egy törekvést, és bennünk megvilágosodik a törekvésed.*”

VERECKE

Görömbei András irodalomtörténész szerint: »Kovács Vilmos *Verecke* című verse a költői személyiség történelmi meghatározottságának a számvetése és megítélése. A magyarság a Vereckei hágón jött a honfoglaláskor a Kárpát-medencébe. Verecke gazdag érzelmi tartalommal telített történelmi név. Elég Ady Endre híres versére utalni; az **Új versek** prologusa, a *Góg és Magóg fia vagyok én...* büszkén vallotta: „*Verecke híres útján jöttem én, / Fülembem még ősmagyar dal rivall*”. Ami Ady versében egyetlen motívum, Kovács Vilmos költeményében teljes világnívó nő: neki otthona és sorsa az, ami a magyarság legnagyobb részének csak történelmi emlék, a nemzeti történelem „úti élménye”. Már a vers kezdő sora jelenné emeli a múltat, ezt az időösszevonást a jelenre és a közelre mutató névmás (*ez*) és az archaikus ízű főnév (*hon*) összekapcsolása teremti meg. Az így egybefont idő indítja meditációra a lírai alanyt, a három pont jelzi a tűnődő, számvetést végző állapotot, melyre utal a módosítószócska is (*hát*). Előbb a természet látványa jelenik meg, nagy feszültséget teremt az ellentét, mely sejteti, hogy nagy emberi próbák színhelye ez a táj, hiszen az *irdatlan hegyek* között nem lehet elkerülni a *katlant*, ezen keresztül vezet a történelem útja. ... *A kígyó vedlett bőre* metafora, s a rá rimelő *temetőre* erőteljesen érzékeltetik azt a versképző érzést, történelmi tapasztalatot, hogy ez a *hon* a történelem hadi útjaként a szenvedések, pusztítások színhelye. A magyar honfoglalás előtt a történelmi küzdelmek átjárója, útvonala, a honfoglalással kezdődően azonban sorsa is

azoknak, akik itt maradtak, akiknek ez lett a *hona* ... a költői személyiség azonosul e táj történelmével. A második strófa a személyiséggel különösen erősen fejezi ki ezt az azonosulást: *besenyőnyíl a mellemben*, s azzal is, hogy drámai felsorolásában a táj és a történelem egymásba tűnik át. ... olyan helyként jelenik meg Verecke, amelyeket történelem folyamán senki nem választott hazájának, hanem csupán a küzdelmek súlyos sebesültjeit hagyták ott *sírnak* a továbbvonuló seregek. E vers esztétikai hatásának az Adytól örökölt látomásos szemlélet, élőt és élettelen, múltat és jelent együtt kifejező mitikus látásmód a fő eleme. A költői személyiség ugyanis azonosul a honfoglalási harcok idején sebesülten *sírnak* otthagyott magyarral, s ugyanakkor a jelenben élő személyiség, a jelen és jövő érdekei szerint végzi... számvetését. Ez a kettősség, ez az azonosság a záró strófában teljesebbé válik. ...A költői személyiség azonos azzal az *ősmagyarral*, akiből *fák nyílnak*, aki már természetté lett, de a versben ma élő ember is, aki majdani halálában – jelképesen – ősei temetkezési módjával is idetartozását, azonosságát akarja dokumentálni, maga is *történelmi érv* akar lenni népének az életjoga mellett. ...”

Részlet Görömbei András:
Kisebbségi magyar irodalmak (1945–1990) c. könyvéből

1. Miért csak 1945 után beszélhetünk kárpátaljai magyar irodalomról?
2. Hogyan korszakolhatjuk a kárpátaljai magyar irodalom fejlődését? Korszakonként sorold fel a jelentős alkotókat!
3. Szerinted része a kárpátaljai magyar irodalom az egyetemes nemzeti irodalomnak?
4. Melyek voltak Kovács Vilmos életének meghatározó élményei, állomásai?
5. Miért otthona és sorsa *Verecke* a költőnek?
6. Miben áll a költői feladatvállalás, az emberi hivatás lényege Kovács Vilmos szerint?
7. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Összegzés • Élete és munkássága összeforrott a megye sokarcú és etnikumú, de közös sorsú népközösségével. Szépirodalmi munkásságával is, irodalomszervező tevékenységével is a felemelkedést szolgálta. Nem véletlen, hogy melyik réteg állt szívéhez legközelebb, hiszen ennek nyelvén mondta ki gyermekként az első szavakat. Így lehetett és lett a Kárpátalján kibontakozó magyar nemzetiségi irodalom és kultúra művelője és zászlóvivője. A haladó nemzeti hagyományok és értékek hű őrzője volt: a megmaradás és a kárpátaljai magyarság érdekeinek, múltjának és jövőjének sorsának harcos apostola, élő lelkiismerete. Óvta és ápolta a magyar nyelvet, a népi hagyományokat. Humanista volt, tudatos művész, népben gyökerező gondolkodó. Az a fajta ember, aki a történelmi sorsfordulókkal és a társadalmi megújulással együtt és egyszerre vállalta a múltat és a jelent. (Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján*. 91. o.)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951–)

Vári FABIÁN LÁSZLÓ ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik szakítani akart a merev dogmatizmussal és gyökereit keresve eljutott a nemzeti identitástudat (azonosság) felismeréséhez, később vállalásához. Ezt a gondolkodást és szemléletet azonban az akkori ideológia és kultúrpolitika nem tűrtte el, és a *Forrás*-csoport a tiltások, a megkülönböztető eljárások következtében az 1970-es évek elejére szétszóródott.

ÉLETPÁLYÁJA

1951-ben született Tiszaújlakon munkáscsaládban. Iskoláit szülőhelyén és Nagyszőlősen végezte. A középiskola elvégzése után 1968-ban felvették az Ungvári Állami Egyetem Filológiai karára magyar szakra. Itt kapcsolódott be az 1967 őszen alakult Kovács Vilmos szellemi irányításával működő Forrás-stúdió munkájába. Több társával: S. Benedek Andrással, Balla Gyulával, Fodor Gézával, Zseliczki Józseffel és másokkal együtt tevékenyen részt vett egy új és modern irodalmi, művészi és társadalmi szemlélet kialakításában. Fő fórumuk a *Kárpátaljai Ifjúság* című lap volt, amely néhány éven át szívesen közölte verseiket és más publicisztikai írásait. A hetvenes évek elejétől azonban Vári FABIÁN LÁSZLÓra és társaira „belső száműzetés” várt. Írásait éveken át nem közölték sem a helyi lapokban, sem az antológiákban. Közben „jutalmul” 1972-ben behívták sorkatonai szolgálatra. Így egyetemi tanulmányai is kényszerből félbeszakadtak. Leszerelése után egy ideig a beregszászi vasgyárban dolgozott. Levelező tagozaton folytatta tanulmányait az egyetemen. 1976-tól Váriban kapott tanári állást, magyar nyelv és irodalom tanár lett. Egyetemi tanulmányait 1978-ban fejezte be. Jelenleg a Beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tanít.

Kényszerű hallgatása alatt is alkotott. Sok szép, később megjelent versét a hetvenes években írta meg. A nyolcvanas évek közepétől kezdett újra rendszeresen publikálni a helyi lapokban, antológiákban és több magyarországi folyóiratban is. A **Sugaras utak** (1985) című almanach öt versét közölte; az **Évgyűrűk** (1987) és ennek további két kötetében (1988–1989) tíz költeménnyel szerepelt. Legtöbb verse (16) az M. Takács Lajos szerkesztette **Vergődő szél** (1990) című kárpátaljai antológiában jelent meg. A tudományos munkában is elmélyült. Folklorisztikai, néprajzi tanulmányokat folytatott, főként népköltészeti alkotásokat gyűjtött. Eközben ismerkedett meg a magyar költészet ősi és tiszta forrásaival, a XVI. századi prédikátorköltészet és a kuruc-mozgalom hagyományaival. Első verseskötete 1991-ben **Szép históriák** címmel jelent meg. Folkloristaként a kárpátaljai magyar népballadák és népdalok szakmailag elismert gyűjtője és tudományos rendszerezője lett. Gyűjtésének teljes anyaga **Vannak ringó bölcsők** 1992-ben jelent meg az Internix Kiadó gondozásában. A népköltészetben való elmélyülés hasznosan segítette költői világának fejlődését is. Ez a világ lett lírájának meghatározó forrásvidéke. Olyan forrás, amelyből egy sajátos hangvételű és hangulatú lírát tudott teremteni. Ugyanebben az évben jelent meg a **Kivont kardok közt** címmel második verseskötete. 2001-ben kerültek ki a nyomdából versei és műfordításai **Világtalan csillag** címen. 2002-ben látott napvilágot válogatott verseinek gyűjteménye, a **Harminchárom év**. Legutóbbi verseskötete, a **Fecskehajtó idő** megjelenési ideje 2004.

ÚTBAN TÖRÖKORSZÁG FELÉ

Jó érzés a gyakran „modernkedő” mai magyar líra közepette Vári Fábrián László kristálytisztá közösségi üzeneteit és versdallamait olvasni. Témaválasztásával, mondanivalójával és formarendszerével a magyar költészet legszebb hagyományait folytatja. Szemléletének alakulására minden bizonnyal nagy hatással volt a szülőföld történelmének emlékezete, a munkácsi vár, a vezérlő fejedelem gyermekkori fészke és a huszti várrom –, amely több szép versének is ihletője volt. Az *Útban Törökország felé* nemcsak a kor hangulatának és költészetének felidézésével kelt varázslatot, hanem elsősorban azzal, hogy a nagyságos fejedelem keserű száműzetésébe a szétszóródott magyarság otthontalansága, szorongó fájdalma és „föf-fölhorgadó” reménye is belehallik: „*Mindkét hazából kiárvulva, / Csak hitünkben töretlenül, / Lelkünk hófehér vásznaira / Isten árnyéka nehezül.*” Elég egy szót, egy szó szerkezetet felvillantania *Hasítsd meg, uram, az egeket, / Kell most nagyon az áfium!*, hogy egyszerre idézzon fel hangulatot, emberi és nemzeti sorsot. Szétszóródásunkra a Kárpát-medencében és a nagyvilágban utal a „*Mindkét hazából kiárvulva*” sor. Ez nemcsak az országvezetésre termett férfi, II. Rákóczi Ferenc keserű száműzetése, hanem a XX. századi nemzeti sorstragédiák következtében kisebbségben élő nemzetiségi tömegek belső

száműzetése is. A költő verssorai nemcsak keserű üzenetet hordoznak, hanem a verszenéből kihalló misztikát, ősi sámánkodást és zsoldáros könyörgést is a megmaradásért. Varázslat ez, szinte mi is utazunk „jó urunkkal, a reménnyel ringó pályán”. És higgyünk benne: „Hamarosan lesz majd visszaút.”

1. A kárpátaljai magyar irodalom melyik nemzedékének képviselője Vári Fábián László?
2. Hogyan alakult élete a hetvenes években?
3. Milyen kötetei jelentek meg az utóbbi időben?
4. Röviden fogalmazd meg, mi a jelentősége folklorisztikai gyűjtőmunkájának?
5. Mi segítette költői világának fejlődését?
6. A töretlen szabadságvágy, a jövőbe vetett hit és bizakodás hogyan fogalmazódik meg az *Útban Törökország felé* című versben?

Összegzés • Vári Fábián László klasszicizáló törekvéseivel és eljárásaival a magyar líra legszebb, legértékesebb hagyományaihoz és forrásaihoz visszanyúlva teremtett egy egyéni karakterű, sajátos hangulatú és hangszerelésű modern költészetet. Az utóbbi időben nagyon termékeny, alkotásai az egyetemes magyar költészet javához, maradandó értékei közé tartoznak.

KITEKINTÉS A VILÁGIRODALOMBA

AZ AVANTGÁRD IRÁNYZATOK A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN

A XX. század első évtizede nehezen választható el előzményeitől. Tovább élt és folytatódott a XIX. századi realizmus és annak számtalan változata. Természetesen a századelőn virágzott a naturalizmus, a késői szimbolizmus. Megjelent egy korábbihoz való visszatérést jelentő törekvés, a neo-klasszicizmus (újklasszicizmus) is. Ám a korszak jellegadója – a korábbiaktól megkülönböztetője – mégis az **avantgárd**. Az avantgárdról részben olvashattál már az előző fejezetekben az expresszionizmussal kapcsolatban.

Mi hát az avantgárd? Az avantgárd irodalmi-művészeti áramlatcsoport. A név maga a francia katonai terminológiából származik, az „előőr” jelentést 1830 körül kezdték politikai értelemben használni, általában a baloldali, progresszív, anarchista mozgalmak jellemzésére. Irodalmi-művészeti áramlatokra később alkalmazták, a XX. század elején vált általánossá.

Az avantgárd mozgalmak indító oka társadalmi jelenség volt: író, művész és közönség viszonyának megbomlása. Az irodalom, a művészet nem tudta már a régi funkciókat ellátni, kérdésessé vált a művész és művészet léte az egyre gyorsabban változó, egyre érthetlenebbé bonyolódó világban. Legáltalánosabban fogalmazva: a művész, az író már nem látta funkcióját, célját, értelmét, helyét munkájának, új utakat kell tehát keresnie; gyökeresen meg akarta újítani a művészetet, társadalmat. A művészek már nem utánozni, másolni akartak, hanem új valóságot szándékoztak létrehozni műveikben. A többféleképpen értelmezhető világ és életérzés kifejezésére segítségül hívták az iróniát, a groteszket. A megújulni vágyó művészetre jellemző, hogy le akarta bontani a művészetek közti határokat: így születtek a színes ritmusok, a rajzversek, a montázsversek, az irodalmi kollázsok.

Az avantgárd egyszerre vagy kis időbeli eltolódással több művészeti ágba jelent meg: képzőművészetben, irodalomban, zenében, színpadon, táncban, utóbb építészetben. Soha eddig nem volt olyan szoros kapcsolat egyes művészeti ágak alkotói közt, mint az avantgárd kezdeti szakaszában, festők, költők, zenészek nemcsak baráti társaságokat, hanem egymást inspiráló szellemi közösségeket, műhelyeket alkottak. Sok művész dolgozott egyszerre több művészeti ágba. Volt, aki festett és verset írt, a zeneszerző rajzolt, a költő színdarabot rendezett. Ezért beszélhetünk az avantgárd **interart**, művészetközi jellegéről.

Az avantgárd ugyanakkor, mint az egész kor művészete, nemcsak a technika és a modernség, hanem az ősi, az egyszerű, a primitív iránt is vonzódott, ezzel is folytatva a századvég, a szimbolizmus és szecesszió kezdeményeit. Felfedezte saját népe, nemzete kultúrájának, művészetének mélyrétegeit. A folklorisztikus vonás, a hiteles múlthoz és a valódi népihez

való visszatérés igen erős volt a zenében, a képzőművészetben, az irodalomban. Kitágult az érdeklődés távolabbi kultúrák iránt.

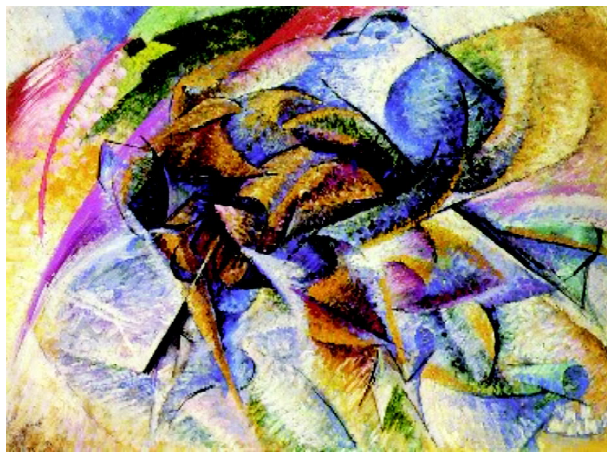
A mozgalom első nagy fénykora a XX. század tízes éveire tehető, második hulláma, a húszas évek – a szürrealizmust kivéve általában lehanyaglottak az egyes irányzatok, a harmincas évek végére gyakorlatilag lezárult történetük. Ami a második világháború után, főként a hatvanas években jelentkezett, az már a neoavantgárd.

Két fővonatra különíthető el az avantgárd áramlat:

- a) **Érzelmi és indulati alapról induló irány:** futurizmus, expresszionizmus, dadaizmus, szürrealizmus; a formabontás jellemző rájuk.
- b) **Gondolati alapról induló irány:** kubizmus, konstruktivizmus; a formaépítés jellemzi.

AZ IZMUSOK SORA

Az avantgárd mozgalmak eseménytörténete a **futurizmussal** kezdődik. Olaszország a szülőhelye. A futurizmus a modern jövőt (*futuro* ‘jövő’) a technika csodáiban, a rohanó, lüktető életben látta. Kezdetét általában 1909-re szokták tenni, amikor **Filippo Tommaso Marinetti**, a mozgalom alapítója kiadta a *Futurista Manifestumot*. 1912-ben jelentette meg ugyancsak ő *A futurista irodalom technikai kiáltványát*, amelyben 11 pontban összegzi, miként lehet megszabadítani a szavakat a latin mondat fogságából. A hagyományos mondatszerkezet lerombolását és szabados szavak használatát javasolta a költőknek. Ődát írt a verseny-automobilhoz. A mozgalom képviselői a technikai civilizáció művészei voltak, úgy látták, hogy az élet lényege a mozgás, koruk jellegzetes élménye a dinamika. A művész feladata

Boccioni: *Egy kerékpáros dinamizmusa*

Giacomo Balla: *Egy pórázon vezetett kiskutya dinamizmusa*

ennek a dinamizmusnak kifejezése. Legfőbb eszményük a gép. Ennek az áramlatsoportnak felfogását tükrözi az olasz **Umberto Boccioni** (e.: boccsóni, 1882–1916) *Egy kerékpáros dinamizmusa* című rajza (1913), amelyen a mozgást az erővonalak meghúzása, a ritmikus ismétlődő formák érzékeltetik. Említésre érdemes még **Giacomo Balla** (e.: dzsákomo, 1871–1958) *Egy pórázon vezetett kiskutya dinamizmusa*.

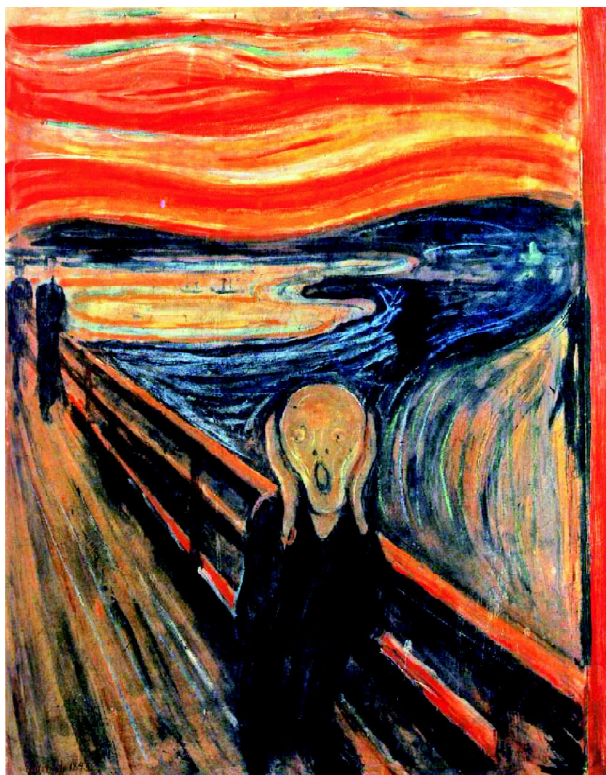
Nem sokkal később indult útjára, ezúttal Németországban, az **expresszionizmus**, ismét csak festészeti és irodalmi mozgalomként. Az expresszionizmusnak két válfaját különböztetjük meg: a mindig tragikus egyedre, s a folyton harcban álló társadalmi emberre koncentrálót.

A belső tartalmak, érzések kifejezésére törekszik az irányzat, elnevezése is erre utal, a latin *exprimere* ‘kifejezni’ szóból származik. A művész belső élményét akarja kivetíteni, nem a világról szerzett külső benyomásokat rögzíti, hanem azokra az érzésekre figyel, amelyeket a dolgok előidéznek benne. A képzőművészek lélekállapotokat, pl. szorongást és rémületet érzékeltetnek. Ilyenek a norvég **Edward Munch** (e.: munk, 1863–1944) *A sikoly*, *Szorongás*, *Pubertás*, *Az élet tánca* című képei. Hosszú éveket töltött Németországban, műveivel botrányokat kavart, de a hatásuk is óriási volt.

Az expresszionizmus legfontosabb képzőművészei: **Ernst Barlach** (1870–1938); **Max Beckman** (1884–1951); **Ott Dix** (1891–1969); **Erich Heckel** (1883–1970); **Oscar Kokoschka** (1886–1980) stb.

A zenében szinte a kor minden jelentős zeneszerzője (**Schönberg**, **Webern**, **Berg**, **Bartók Béla**) élt az expresszív kifejezés eszközeivel.

Az expresszionista költő az érzések, indulatok intenzív kifejezése érdekében szétőri a költészet hagyományos formáit, gyakran a mondatokat is, merész

E. Munch: *A sikoly*

egyéni szóképeket használ, belső látomását vetíti ki. A versben nagy szerepet kapnak az igék, a főnévi igenevek, az indulatszók, gyakran kötőelemek nélkül egymás mellé helyezett mondatértékű szavak. Az expresszionista líra legjelentősebb képviselői: **Georg Heym** (e.: hejm, 1887–1912), **Georg Trakl** (1887–1914), **August Stramm** (e.: strám, 1874–1915) stb. A drámaírók közül **Georg Kaiser** (1878–1945), **Ernst Toller** (1893–1939) és a fiatal **Bertolt Brecht** (1898–1956) nevét említhetjük.

A **dadaizmus (Dada)** rövid életű avantgárd mozgalom, mely az első világháború forgatagában, az ellen is tiltakozva keletkezett a semleges Svájcban, hogy néhány évnyi radikális lét után átadja helyét a szürrealizmusnak, melynek alkotói nagyobb részét résztvevői voltak a dadaizmusnak is. Léte az 1916 és 1922 közötti évekre korlátozódik. Az avantgárd első, század eleji hullámának lezárója, ugyanakkor a világháború utáni második hullámnak elindítója is. Vezéralakja **Tristan Tzara** (e.: cára, 1896–1963) 1919-ben kiáltványban így foglalta össze a mozgalom törekvéseit: „*Vár a tagadás, rombolás nagy munkája. Seperjünk, tisztogassunk...*” Céljuk nemcsak minden hagyományos érték lerombolása volt, hanem a botrány és a meghökkentés

is. Kétségbe vonták a józan ész és a logika használhatóságát. Kész tárgyakat raktak össze véletlenszerűen, ellátták címmel és kiállították. Az antiművészet egyik úttörője **Marcel Duchamp** (e.: marszel düsan, 1887–1968). Leghíresebb ready made (redi méd – késztermék) alkotásai: a *Palackszárító*, a *Vécés csésze*.

Az irányzat nevét úgy adták, hogy egy papírvágó kést dugtak vaktában a lexikonba. A dada szót választották ki, amelynek jelentése: vesszőparipa. A dadaisták a verset is véletlenszerűen kiválasztott, értelem nélküli szavakból rakták össze.

Amit a **dada** elkezdett, azt a **szürrealizmus** folytatta. Vezető egyéniségei **Breton**, **Aragon** és **Éluard** (e.: élüár) voltak. Már első verseikkel is új korszakot nyitottak. A kép egyeduralma, meghatározó volta, minél merészebb íve, a legtávolabbi ellentétek egymáshoz közelítése, eddig nem mért mélységek és szédítő távolságok versbe emelése jellemzi műveiket és általában a szürrealista poétákat. Megszületik a szürrealista próza is, egyszerre két mesterdarab keletkezik: **André Breton** (e.: bröton, 1896–1966) *Nagyja* és **Louis Aragon** (e.: lui árágon, 1897–1982) *Párizsi paraszt*. A szürrealisták kidolgozták sajátos alkotómódszereiket is. Ilyen volt az önműködő, automatikus jellegű írásmód. Ennek lényege, hogy a művész a tudatalattiból felmerülő gondolatokat, képeket, látomásokat minden értelmi ellenőrzés nélkül lejegyzí. A szürrealisták szépségeszményüket **Lautréamonttól** (e.: lotrémon, 1846–1870) kölcsönözték, akinek a költészetét ők fedezték fel. Lautréamon szépség-meghatározása: „*Szép, mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncasztonon.*”

A szürrealista irányzat utószakaszában számos kiemelkedő alkotó jelentkezett a képzőművészetben, többek közt **Marc Chagall** (e.: márk ságáll,

Chagall: *Bella*

Salvador Dalí: *A polgárháború előérzete*

Pablo Picasso: *Avignoni kisasszonyok*

Pablo Picasso: *Guernica*

1887–1985), **Salvador Dali** (1904–1989), **Hans Arp** (1887–1966) és még sokan mások.

A **kubizmus** a művészet új korszakának kezdetét jelenti. A latin *cubus* ‘kocka, köb’ szóból származó elnevezés Franciaországban egy, a festészetben kibontakozó törekvést jelöl. Az irányzat első, máig meghatározó fontosságú alkotása **Pablo Picasso** (e.: pikásszó, 1881–1973) *Avignoni kisasszonyok* című műve.

A kubizmus legszembeütőbb tulajdonsága az, hogy szakított a reneszánsz óta általános hagyománnyal, a látványt a tapasztalat alapján visszaadó ábrázolással, a térszerkezettel. A kubisták tér és az idő újszerű megragadására törekedtek a szimultanizmus alkalmazásával. A szimultanizmusnak is köszönhető a montázs elterjedése: különböző nemű, térben és időben máshol és máskor elhelyezkedő dolgok, jelenségek válnak így összetartozóvá és egyidejűvé.

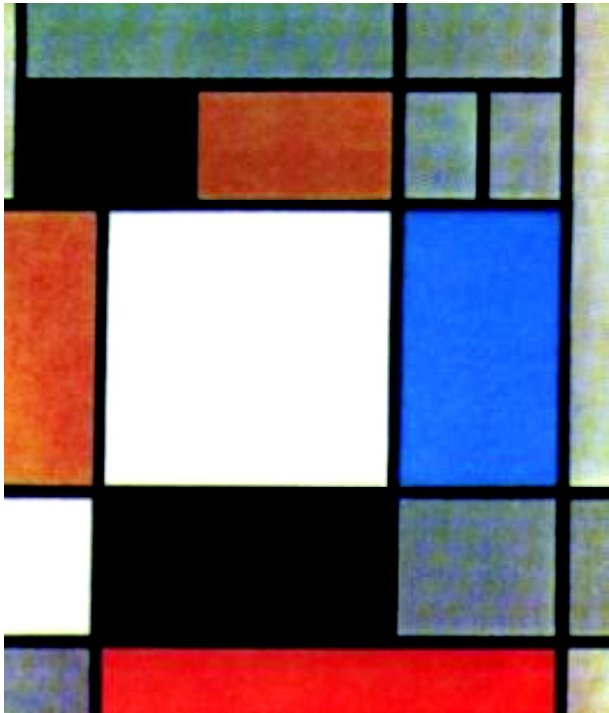
A kubizmus alapelvét **Gerges Braque** (e.: zsorzs brák, 1882–1963) mondta ki: a festészetnek nem az a feladata, hogy elmondjon egy történetet, hanem az, hogy megszerkesszen egy addig nem létezett képi valóságot. Legismertebb festménye: *Zenei formák*. A kubista művész a látvány töredékeiből szabadon építi fel a képet. A színeket, mint az illúzióteremtés legfőbb eszközét mellőzi, a képeken egyedül a tárgyaktól független barnásszürke és ennek árnyalatai uralkodnak.

A kubizmus komoly hatással volt az irodalomra, de az vitatott, hogy létezik-e egyáltalán kubista irodalom. De a szimultanizmus nyújtotta lehetőségek alkalmazásában úttörő szerepet játszott **Guillaume Apollinaire** (e.: gijom ápoliner, 1880–1918), **Pierre Reverdy** (e.: pier röverdi, 1889–1960), **Jean Cocteau** (e.: zsán kokto, 1889–1963) művésze.

A kubista kezdeményezés felszabadította a teremtő erőt, korunk művészetének, szinte minden irányzatnak kiindulópontja lett.

Georges Bracque: *Zenei formák*

Piet Mondrian: *Kompozíció, vörös, sárga, kék*

A **konstruktivizmus** a latin *constuctio* ‘összeszerkesztés’ szóból származó elnevezésű irányzat, voltaképpen többféle törekvés gyűjtőneve. A rombolva alkotás programja helyett mindegyikük a világ technicista jellegű újjáteremtésére törekszik. A konstruktivizmus kompozícióit legtöbbször szigorú mértani formákból (négyzet, téglalap, függőleges, vízszintes) építi fel a síkban vagy a térben. Fénykora a húszas évekre esik, s főként Kelet-Európában jelentős irodalmi szempontból. Jelentősebb képviselői a szovjet-orosz **Kazimir Malevics** (1878–1935), **Vlagyimir Tatlin** (1885–1956), **El Liszizkij** (1890–1941) képzőművészek. Alapelvük: Valódi anyagok, valódi térben! A holland **Piet Mondrian** (1872–1944) *Kompozíció, vörös, sárga, kék* vagy *Kompozíció színes kövekkel fehér háttérben* című képeit saját maga a világegyensúly vizuális szimbólumainak minősítette.

Az avantgárd jelentősége • Az avantgárd eredményei világszerte elterjedtek, át is alakultak, le is higgadtak, és annyira felszívódtak a kor művészetébe, hogy a XX. század művészete nélkülük el sem képzelhető. Az avantgárd rendkívül kitágította a kifejezőeszközök táráát, műfajhatárokat lépett át és tüntetett el, hatalmasan megnövelte az emberről való tudást, kitágította a művész látókörét. Az avantgárd története az izmusok története.

A líra megújulása • A XX. század valóságának és művészetének nagyarányú változásai az irodalmi műfajok gyökeres átalakulását is magukkal hozták. Az irodalom műnemei egymásba áramlottak, az egyik átvette a másik sajátosságait, határaik elmosódtak. A líra tárgyias, az epika szubjektívebb, a dráma pedig lírai, illetve epikus jellegű lett.

Az új tapasztalatok, élmények kifejezésére modern lírikusok egy új költői nyelv megteremtésén fáradoztak, amelynek logikája eltért a mindennapi gondolkodás megszokott gyakorlatától. A vers bátran él az elvonatkoztatás, a váratlan képzettársítás, a széttördelés, a sűrítés és a kihagyás, a szünet eszközeivel. A képek és gondolatok elrendezése, a versmondát tagolása, a szavak egymás mellé helyezése olyan folytonosságot teremt, amelyből lassanként egy összetett jelentést hordozó értelmi és érzelmi közeg alakult ki. (Madocsai László: Irodalom. Tankönyvkiadó. Bp., 1991. 44. o.)

A modern líra egyik fontos sajátossága az újfajta, a nem életrajzi személyesség. A költő tartózkodik a direkt beszédtől, gondolatait, érzéseit tárgyakba, alakokba vetíti ki. Tárgyak, szerepek, helyzetek tükrében szemléli önmagát és világát. Ezt nevezzük objektív lírának. Az újfajta személyesség másik vonása, hogy a költő élményeit nem érzelmileg, hanem intellektuálisan (értelmével, eszével) ragadja meg. Így a versben nem mint magánszemély van jelen, hanem mint művész, aki alkotó fantáziájával a jelentés nélküli anyagot egy teljesebb lét jeleivé változtatja.

A költői kép értelme és használata is megváltozik a modern lírában. A metafora az egymástól egyre távolabb álló dolgokat kényszeríti össze. A költői kép egyidejűleg különféle jelentéseket sugallhat, egyszerre ellentétes energiákat hoz mozgásba, sőt önállósul is. A vers a hagyományos versformáktól független belső ritmusra épül, szabad vers jellegű. Ritkább a versben a rímelés.

**GUILLAUME
APOLLINAIRE**
(1880–1918)

Az egyes avantgárd mozgalmak keletkezésének rövid áttekintése után egy költőt kell megemlítenünk, aki megelőzi és összefoglalja a mozgalmakat, anélkül hogy szorososan hozzájuk tartozna. **Guillaume Apollinaire** (e.: gijóm ápoliner) kubistának is nevezhető, sokan oda is sorolják, ő használta először a szürrealizmus szót, kacérkodott a futurizmussal is, de voltaképpen kívül és felül áll a mozgalmakon. Áradó temperamentum, élményhabzsolás, életszeretet jellemzi. Nyitott alkat, szeretni, lelkesedni kész, ugyanakkor benne a kor sietése, gyors ritmusa, távolságok, tájak, népek vad kavalkádja, gyönyörködés a világ sokféleségében. Sokféle nép, vér keveredett benne is, lengyel elődöktől származott, olasz környezetben, francia nyelvű költő lett, ezzel is előlegezve a nemzetköziség előbb irodalmi, majd politikai hullámát. (Szabolcsi Miklós: Világirodalom a 20. században. Gondolat. Bp., 1987. 63.o.)

ÉLETPÁLYÁJA

1880. augusztus 26-án született Rómában egy olasz katonatiszt és egy emigráns lengyel nemes lányának (Angelica Kostrowitzky) törvénytelen gyermekeként. Családi neve Wilhelm Apollinaris de Kostrowitzky. Az apa korán elhagyta a családot. Kilencévesen Monacóban a Szent Károly Intézetben tanult, majd Cannesban és Nizzában. A nizzai líceumban kitűnt tehetségével, szinte minden tantárgyból díjat nyert. Az érettségi vizsgát mégsem tette le. 1899-ben Párizsba költöztek. Ebben az időben már rengeteget olvasott, fordított olaszból és maga is próbálkozott versírással. Anyja rövid időn belül magára hagyta. Húszévesen a párizsi fiatalok bohém életét élte. 1901-ben Németországban nevelői állást vállalt egy Rajna menti kastélyban. Az itt töltött év két jelentős élménnyel gazdagította: az egyik a rajnai táj

és a népélet megismerése volt, a másik pedig reménytelen romantikus szerelme az angol nevelőnő, Annie Playdon (e.: eni pléjd) iránt. Itt ébredt rá költői elhivatottságára. A vidéket övező legendák későbbi verseinek visszatérő motívumaivá váltak. Beteljesületlen szerelme ihlette híres *A megcsalt szerető* és a *Kikerics* című versét.

Miután visszatért Párizsba, megismerkedett az irodalmi és a képzőművészeti avantgárd több képviselőjével, köztük Picassóval is. Ettől kezdve élete elválaszthatatlan a modern művészeti mozgalmaktól, amelyekben a festészet és költészet forradalma teljesen összefonódott. Picassóval közösen kidolgozták a kubista festészet és irodalom alapelveit. Legnagyobb szerelmével, szerelmes verseinek ihletőjével, Marie Laurencin (e.: mári loranszen) festőnővel is ebben az időszakban ismerkedett meg. Kapcsolatuk öt évig, 1912-ig tartott. Ekkor írta *A Mirabeau-híd* (1912) című versét, melyben bánatának, szomorúságának adott hangot.

1914-ben önként jelentkezett katonának, ám visszautasították származása miatt. Barátai közbenjárására végül is bevonult, s gyalogsági hadnagyként szolgált két éven keresztül. Úgy élte át a két évet, mint egy izgalmas kalandot. 1916-ban fejsébet kapott. Egy gránátrepesz átütötte a koponyáját, teljesen nem gyógyult meg soha. Párizsban élt tovább és 1918 májusában megházasodott. Felesége a szép vörösesszőke Jacqueline Kolb-ot (e.: zsáklin kolb) lett. Házasságuk rövid ideig tartott. Még ebben az évben Apollinaire megkapta a spanyolnáthát. Legyengült szervezete nem tudott ellenállni és 1918. november 9-én meghalt. Katonai és egyházi pompával, az egész modern költészet és festészet tiszteletadásával övezve temették el Párizsban.

MUNKÁSSÁGA

Először prózai művekkel jelentkezett, erotikus és fantasztikus novellákkal, valamint 1908-ban *A rothadó varázsló* című hosszabb elbeszéléssel. Barátai, a kubista festők védelmében számos cikket írt, amelyeket **A kubista festők** (1913) című kötetben gyűjtött egybe. Ezekben az írásokban valamint a Marinetti számára írt *Futurista ellenhagyomány* (1913) című manifesztumában modernséget s a valóság szubjektív átalakítását hirdette.

Elő jelentős verseskötete a **Szeszek** (1913) tizenöt év verseit tartalmazza. Ezek nagyrészt életének eseményeihez kapcsolódnak, stílusuk szerint pedig három réteget, három fejlődési szakaszt képviselnek:

I. szakasz: a korai versek a szimbolista hangulatlírát folytatják;

II. szakasz: a rajnai versekben visszanyúlt a trubadúrok, Villon, a romantika, Heine, Verlaine örökségéhez. Az egyszerű dalformát keltette életre, melyben a dal, a dallam sugallja az asszociációkat. Például: a *Rajnai éj*, *Kikerics* című versek;

III. szakasz: ekkor születtek a kubista–szimultanista szerkesztésű költemények, a világ jelenségeit együtt, valóságos összefüggéseiben tárta elénk.

A kötetet egy egyszerű újítás teszi egységessé: az írásjelek elhagyása. Ezzel az eljárással már mások is kísérleteztek, de Apollinaire volt az első, aki egy egész kötetben következetesen alkalmazta. A versek melódiájának szabad áramlását így semmi sem akadályozza, olyan mintha mindegyik verset egyetlen dallam lebegtetné, egészséges hangulati-érzelmi összefüggés jön létre köztük. Maga a költő így vallott erről: „*A ritmus, a verssor tagolódása, ez az igazi központozás... a központozás elhagyása rugalmasabbá teszi a szavak lírai jelentését is*”, azaz többértelműbbé teszi a verset, gazdagítja jelentését.

Második nagy kötete a **Kalligrammák** 1918-ban jelent meg és az 1912 és 1917 között írott verseket tartalmazza. A kötet darabjaink nagy része a harctéren született. Nyomon követhetjük bennük a költő útját, mely a „háború csodái”-ért való lelkesedéstől a lővészárkok borzalmaival való találkozásig vezetett. A kötet versei általában oldottabbak, kötetlenebbek, a költő tovább folytatta kísérletezését.

A társalgó-költeményeket illetve a beszélgetés-verseket a valóság újfajta igénye hozta létre. Ezekben a költő egyszerűen lejegyezte és versbe foglalta azokat a mondatokat, párbeszédet, beszédfozlányokat, amelyeket az utcán vagy kávéházi társaságban hallott. Ezek a versek már a szürrealizmus előhímökei.

A kötet záróversében, az *Egy szép vörössesszőkéhez* címűben költői hitvallását, hagyatékát fogalmazza meg: „*Elítélem a hagyomány s a lelemény e hosszú vad vitáját / A Kaland s a Rend pörpatvarát.*” A hagyománynak és a modernségnek az egységét, egyensúlyát hirdette meg ezekkel a szavakkal. Ezt erősíti meg fennmaradt vallomásaiban is: „*Egyetlen költői irányhoz sem tartozom, de egyszersmind egyetlen iskola sincs, amelyhez ne kapcsolódnék egy kicsit.*”

Költészetének újszerűsége • Apollinaire-t a XX. század elején kibontakozó avantgárd mozgalmakhoz kapcsolta a költészet, a művészetek megújításának mámoros szenvedélye. A modernséget, a valóság szubjektív átalakítását hirdette. Verseire általában az oldott, kötetlen versépítés, az álomszerűség, a kép és a verszene egysége jellemző. Ami legelőször meglepi Apollinaire olvasóját, az a **központozás hiánya**. Az írásjelek elhagyása – a költői szándék szerint – szabadabb képzettársításokat tesz lehetővé, újfajta hangulati-érzelmi összefüggéseket teremthet, s így a mű többféle értelmezést is kaphat. Az igazi újítást, a meghökkentést sokkal inkább egy újfajta kompozíciós módszer, az úgynevezett **szimultanizmus** jelentette: a térben és időben egymástól távol eső élmények, emlékek, motívumok összekapcsolása. Így egymás mellé kerülhetnek az egymást – hagyományos értelemben – kizáró elemek, érzelmek, hangulatok: a külső és a belső világ jelenségei, a nyers, prózai valóság tényei és a vallásos áhítat, a jelen és múlt élményei, a pillanatnyi látvány és a látomás, a közeli és távoli helyszínek, ahogy szabadon csapong térben és időben a költői képzelet. Mindez **újszerű, meglepő képeket** teremthet – azáltal is, hogy a költő bátran felhasználja

a modern technikai civilizáció fogalmait. Költészetének újszerűsége még az is, hogy ő a szürrealizmus előhírnöke, nála találkozunk először beszélgetésekkel, az önműködő írással, a vizuális líraisággal, képversekkel.

A MEGSEBZETT GALAMB ÉS A SZÖKŐKÚT

A **Kalligrammák** kötetben található *A megsebzett galamb és a szökőkút* (1914). Magyarul Radnóti Miklós csodálatos fordításában olvashatjuk. Apollinaire érdekes költői kísérlete volt a képversek készítése. A régi ókori hagyományt újította fel: a szavak térbeli elhelyezésével „lerajzolta” a vers gondolatát. Úgy gondolta, hogy ezzel az eljárással a térbeli és az időbeli művészetek lehetőségeit egyesítheti, és így a vizuális líraiság létrehozásával új hatásokat érhet el. A rajzvers új befogadói magatartást kíván: először mint képet érzékeljük, aztán kezdjük olvasni. A költő híres tanulmányában, *Az új szellem és a költők* (1917) címűben leszögezi: „*A tipográfiai eljárások, ha merészen élnek velük, azzal az előnnyel járnak, hogy olyan vizuális líraiságot szülnek, amely napjainkig csaknem ismeretlen volt.*” Ilyen *A megsebzett galamb és a szökőkút* című vers, mert benne a vizuális líraiságot tökéletesen valósítja meg.

Témája: a háborúban eltűnt barátok, ismerősök keresése, emléküik felidézése – hasonlítható Radnóti Hetedik eclogájához. A mű alapgondolata, üzenete: a háborúban elveszített egykori társak, barátok újra megjelennek a visszaemlékezésben. Számon kérő, keserű rekviem ez a képvers. A fiatal, elvesztett életek felháborítják a beszélőt. Hiába volt a barátság, a szerelem, a háború köteléket szétszakít, derékba tör fiatal életeket.

Ebben a jajongó, sirató dalban a kép (a látható nyelv) nem öncélú játék, hiszen e tipográfiai rajzolat nélkül nem is érthető a vers, pontosabban annak két sora: „*DE itt e / jajgató / szökőkút mellett / ez a galamb is ríva repked.*” Ha ugyanis nem látjuk a galambot meg a szökőkutat, akkor rögtön megsemmisülne az az egybefoglaló költői látomás, amelyet Apollinaire a verssel közölni akart. A „*Hol vagytok / ó jaj / ifju lányok*” felkiáltó kérdése tűnt idők szép asszonyait elsirató Villon-balladát juttatja eszünkbe (*Ballada tűnt idők asszonyairól*).

Az első szakasz, a **galamb-kép** azt sugallja, hogy ezek a név szerint említett leányok olyan elhagyottak, sebzettek a háborús világban, mint a párjukat vesztett, riadtan repkedő magányos galambok.

A **szökőkút ég felé iramló vízsugarai** a fájó emlékek feltörését láttatják, érzékeltetik, s magukban rejthetik még a sebből kibuggyanó vér képzeletét is. Ezek a sorok a háborúba ment barátok nevének felsorolásából állnak, s a költő úgy siratja őket, mintha már halottak lennének. A kút bal és jobb oldala egy-egy versszak, de a vízsugarak olvashatók egymás mellett is.

A **medence-rajz** a költemény borzongató és többértelmű lezárása. A vízsugarak tehetetlenül visszahullanak a szökőkút medencéjének vizébe: a

régi kedves barátok is ugyanúgy, tehetetlenül hullanak a halálba, pusztulnak el a háborús frontokon, s talán emlékük is szertefoszlik a múlt időben. A középpontba helyezett sor – „Az éj lehull **Ő** vérző tenger” – „nyitva hagyja a kérdést, hogy a vér a lehulló alkonyat vére-e, vagy maga a kait meggyülő vize, a háború jelképe, melyből véres sugárként dobja fel az emlékezet a barátok neveit.” (Lengyel Balázs: Miért szép? Gondolat, Bp., 1973.)

Érdekessége a képversnek, hogy a vízszög alulról felfelé szökik, a szöveg azonban felülről lefelé olvasható. Stílusát tekintve szürrealista. Jelentősége abban áll, hogy költészeti újítás, de az ókori hagyományokat is örzi egyben.

»A képi ábrázolás révén csakugyan létrejött az a „vizuális líraiság”, amiről Apollinaire beszélt. Éspedig az jött létre, amit ő célba vett, nem más. Alig néhány sor és egy általa kirajzolt ábra segítségével elébünk tűnt egy komplex lírai látomás, úgy..., ahogy ...felködlött a költő sokirányúan társító, modern tudatában. S ha a kaland is a képvers „a végtelen határainak ostromlására”, egy lehetőség csupán a sok közül „a lebegő látomásból” a valóság kicsikarására, nem mondhatunk mást, mint hogy ez a kaland, ez a kísérlet: A megsebzett galamb és a szökőkút diadalmasan sikeres.« (Lengyel Balázs: u.o.)

1. Milyen származású G. Apollinaire?
2. Milyen kapcsolatban állt G. Apollinaire a futurizmussal?
3. Melyek G. Apollinaire ismert verseskötetei?
4. Melyek Apollinaire újításai? Mondj rájuk példát!
5. Nézd meg a képverset! Mit ábrázol a három rész?
6. Olvasd el a szöveget! Mely soroknak nincs értelmük a rajz nélkül?
Olvasás közben vedd figyelembe az alábbiakat:
 - a) a *hol vagytok* kérdés Villon *Ballada tűnt idők szép asszonyairól* című versnek visszatérő kérdéseire emlékeztet;
 - b) a középső rész sorai kétféle sorrendben is olvashatók!
7. Határozd meg a rajz egyes részeinek jelentését!
8. Melyik sor hordozza az utolsó rész központi tartalmát?
9. Milyen kapcsolat van a három rész, valamint a kép és a szöveg között?
10. Mi a szerepe a felsorolásoknak, a sorok zenéjének?
11. Hogyan jön létre a képversben az összetett lírai látomás?
12. Hogyan újult meg Apollinaire költészetében a költői tartalom, a tematika, az érzésvilág?
13. Foglald össze az avantgárd mozgalom főbb irányzatairól olvasottakat!
Melyik áll hozzád a legközelebb?
14. Alkoss képverset egy szabadon választott témára!

Összegzés • A késő szimbolista indíttatású Apollinaire szinte mindenfajta újítást kipróbált, sokat ő maga kezdeményezett, sokféle hagyományt átlépett, ugyanakkor hagyomány és újítás nagyszerű szintézisét alkotta meg. A szépség

mellett, sőt előtt, az igazságot tekintette a költészet elsődleges céljának, a rend mellett hangsúlyozta a szabadság, az újítások jelentőségét. Kiemelte a meglepetés szerepét, a költői képét, a szabad szóét. A köznapiságot poétizáló beszélgetés-verseket, képverseket írt. M. Raymond, a korszak irodalomtörténésze írta Apollinaire-ról: *„Minden úton, mely 1905 és 1920 között nyílt a francia művészetben, ott látható az ő árnyéka.”* A kortárs költő Max Jacob így vallott: *„Ha Apollinaire élne, mindnyájan letehetnénk a tollat.”* »Apollinaire, mondtuk, nyitott költő, s nem átall ellágyulni sem, dalolni, káromkodni sem. Mindehhez ő teremti meg a „nyitott avantgárd” versnyelvét és eszköztárát; nagy ívű, meglepő képek, asszociáción alapuló metaforakincs, belső ritmikus lejtésű szabad vers, szélesen áradó sorokkal, az egyidejűségen, térbeli együttlátáson alapuló szimultanista technika adja sajátos varázsát.« (Szabolcsi Miklós: Világirodalom a XX. században. Gondolat. Bp., 1987. 63. o.)

ERNEST HEMINGWAY
(1899–1969)

Az első világháborút követő évek „*elveszett nemzedékének*” legjelentősebb írója. Életrajza is olyan, mintha ő maga írta volna. Tudatosan törekedett arra, hogy úgy éljen, mint hősei, hogy legendát szőjön saját élete köré, a halásztét, a vadásztét, a bokszolótét, a borívótét, a partizánvezérét. Szerepet játszott, de ez a szerep egyénisége lényegét fejezte ki. Elsősorban novellista volt, legjobb művei novellák és hosszú elbeszélések.

ÉLETPÁLYÁJA

Ernest Miller Hemingway (e.: örnest miler hemingvé) 1899. július 21-én született Oak Parkban, Chicago egyik külvárosában jómódú polgárcsalád gyermekeként. Apja jól kereső orvos volt. Fiát már kicsi korától kezdve a sportok, a vadászat és a halászat szeretetére nevelte. Itt végezte iskoláit is, itt tanult bokszolni. Kiemelkedő sportoló volt, rögbi játékosként szerezte első maradandó sebhelyeit. Életrajzírói nagy többsége úgy vélik, hogy az érettségi előtt megszökött otthonról. Mások szerint sikeres érettségit tett, s tanulmányait az orvosi egyetemen folytatta, hogy apjához hasonlóan ő is orvos legyen. Tizenhét évesen azonban váratlanul abbahagyta tanulmányait, s elszökött otthonról. Kansas Cityben a helyi újságnál kapott riporter állást.

1917-ben, amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba, egészségügyi önkéntesként jelentkezett a hadseregbe. Először Franciaországba, majd az olasz frontra került, ahol a piavei fronton súlyosan megsebesült. Kitüntetés is kapott. A háború után a torontói *Star* munkatársa lett. Helyszíni tudósításokat küldött a közel-keleti villongásokról, a görög forradalomról. Riporterként Németországban, Ausztriában, Spanyolországban, Olaszországban járt. 1925-ben első feleségével és fiával Párizsban telepedett le, s itt Gertrude

Stein irodalmi szalonjában ismerkedett meg a modern francia művészet néhány kiemelkedő képviselőjével. Spanyolországban elsajátította a torreador meseterséget s néhányszor fel is lépett az arénában. 1927-ben visszatért Amerikába, a floridai partok mentén élt egy kis szigeten. Sokat halászott a tengeren. Ennyi kaland azonban nem elégítette ki. Arizona dzsungelében és Afrika őserdeiben vadászott nagyvadra. Közben bokszolt, egy bokszbajnokot is sikerült legyőznie. Spanyolországba bikaviadatokra utazott. A polgárháború idején Hemingway négyszer járt Spanyolországban, a köztársaságiak oldalán tudósításaival szolgált a demokrácia ügyét.

1940-ben Kubába költözött. Kis hajójával a Karib-tengeren cirkált, és segítette az amerikai tengerészeket a német tengeralattjárók felkutatásában. 1944-ben Angliába repült, haditudósítóként részt vett a partraszállásban, újra megsebesült. Beállt a francia partizánok közé, és kis csapatával, saját szakállára, elsőként a szövetségesek közül, vonult be Párizsba. A haditörvényszék parancsszegés miatt először megbüntette, majd kitüntették.

A háború után visszatért Havannától tíz mérföldnyire levő farmjára. Testi és lelki problémák nyomasztják. Nyughatatlan természete azonban újabb kalandokra ösztönözte. 1954-ben repülőgéppel lezuhant Afrika fölött. A világ már halottnak hitte, amikor előkerült az őserdőből. Fidel Castro forradalma (1959) után Kuba elhagyására kényszerült. Az Idaho állambeli Ketchumban vásárolt házat és megpróbált úgy élni és dolgozni, mint azelőtt. Ez csak egy ideig sikerült. Utolsó éveiben betegsége mellett depresszió is gyötörte. Attól rettegett, hogy megőrül, illetve hogy élőhalottként, magatehetetlen roncsként fejezi be az életét, mint egyik kedvenc írója, Maupassant (elborult elmével élte le élete utolsó két esztendejét). Nem várta meg, amíg betegsége elhatalmasodik rajta. 1961. július 2-án kedvenc vadászpuskájával önkéntesül vetett véget az életének.

MUNKÁSSÁGA

Hemingway a férfias, kemény, harcos élet apostola volt. Olyan életeszmenyt vallott a magáénak, amelynek megvalósítására az elembertelenedett modern civilizáció nem adott lehetőséget.

Első alkotói korszaka a **Három elbeszélés és tíz költemény** című könyvével indult 1923-ban. A versek igen zsenek, a novellák témaválasztása: erőszak, halál, brutalitás.

1925-ben megjelent **A mi időnkben** újabb novelláskötete. Az elbeszélések hőse Nick Adams, akinek az erőszak világával kell szembe néznie. Hemingway jellegzetes világképe, melyben a legmagasabb értéket a bátorság, a szenvedések férfias elviselése jelentik, már ezekben az írásokban is érvényre jutnak. Sajátos írói technikáját is ebben a kötetben érlelte ki. Hősei belső világát közvetlenül nem mutatja meg, erre külső magatartásukból, párbeszédeikből következtethetünk. A jelenségeket az író szenttelen tárgyilagossággal

írja le. Alakjai párbeszédekben nem mondják ki a legfontosabbat, csak sejtetik, kerülgetik, célozgatnak rá. Mellébeszélnek, túlnyomórészt üres közhelyeket mondanak, és a hétköznapi, érdektelen szavak mögül mégis megérezzük a drámát.

Írói hírnevét első regényének, a **Fiestának** köszönhette, melyben az első világháború utáni „*elveszett nemzedék*”-ről ad képet. A helyszín és időpont az 1924-es Párizs bohém művészvilága. A regény szereplői volt frontharcosok, amerikai újságírók, művészek, az „*elveszett nemzedék*” tagjai, akik ugyan túléltek egy értelmetlen háborút, de hitüket veszítve tengetik az életüket. Szorongásaik elől az ivásba, szeretkezésbe, bikaviadatok mámorába menekültek. Hemingway erkölcsi rendszerének fő tétele ebben a művében fogalmazódik meg először: a halállal mérkőző bátorság, a helytállás kultikus tisztelete. A hemingwayi pozitív hőst a gyakorlatiasság, bátorság, őszinteség, természetesség jellemzi.

Az első világháború eseményeit tárgyalja a világsikert aratott **Búcsú a fegyverektől** (1929). A háború értelmetlenségét Hemingway itt a modern irodalom egyik legszebb szerelmi történetében ábrázolja. Henry hadnagy, aki önként jelentkezett katonának, tapasztalatai során rájön, hogy neki ehhez a háborúhoz semmi köze, és megköti a maga saját békéjét. Második alkotói korszakának kezdeti válságát tükrözik a **Halál délután** (1932) és az **Afrikai vadásznapló** (1935). A két bikaviadalról, illetve vadászatról szóló könyveket az kapcsolja össze, hogy bennük kristályosodott ki Hemingway ars poeticájának lényege: az élet alapvető igazságainak érzékletes ábrázolása. 1936-ban jelent meg két remekbe szabott afrikai novellája, a **Francis Macomber boldogsága** és a **Kilimandzsáró hava**. Ezekben tovább elemzi a becsület, a helytállás, a beteljesülés problémáit s egy új témát, az amerikai férfi és nő pénzen alapuló kapcsolatát. 1937-ben írt regénye, a **Gazdagok és szegények** a kritika szerint, korábbi műveihez képest gyenge kísérlet. Hemingway írásművészetének a csúcsa, az együvértartozás és a közös felelősség példázata, az **Akiért a harang szól** (1940). A regény széles körképet ad a spanyol polgárháborúról. Főhőse életének értelmét az antifasiszta harcban találja meg. Három napba sűrítve meséli el az író egy önkéntes amerikai partizán Robert Jordan történetét.

Tízéves szünet után a harmadik írói korszak egy közepes regénnyel indul. **A folyón át a fák közé** (1958) cíművel. Ez a mű magán viseli a második világháború nyomasztó hatását és az öregedő író rossz közérzetét. Hőse a tipikus hemingwayi figurák ötvenéves, megkeseredett utódja. A kritika már Hemingway alkotóerejének kimerültségéről kezd beszélni, amikor megszületik az eleven cáfolat 1952-ben, **Az öreg halász és a tenger**. 1954-ben irodalmi Nobel-díjat kapott ezért a kisregényéért.

Hemingway sok kiadatlan művet hagyott hátra. Ezeket posztumusz jelentették meg. Közéjük tartozik párizsi emlékeinek gyűjteménye, a **Vándor-ünnep** (1964), amelyben írói munkásságának kezdeteit, az „*elveszett nemzedék*”-et idézi fel, és a **Szigetek az Áramlatban** (1970) című könyve,

amely Hemingway három egymással összefüggő, életrajzi ihletésű kisregényét tartalmazza. Élete végén írt **Veszélyes nyár** című spanyolországi élménybeszámolójából csak részletek jelentek meg különböző folyóiratokban.

AZ ÖREG HALÁSZ ÉS A TENGER

A halászzattal és a vadászzattal édesapja oldalán, már kisgyermekként megismerkedett Hemingway, mindegyik szenvedélyévé is vált. Művek hosszú sora foglalkozik velük, a legmaradandóbban elbeszélések és a kisregény, **Az öreg halász és a tenger**. Az irodalomtörténészek szerint az írói pálya összegző műve, s mellesleg csattanós válasz azokra a fanyalgásokra, amelyek 1945 után az alkotó hanyatlásáról szóltak. Az öreg halász alakja jelképes, maga az író is öregedő ember és halászember volt, készen életének számvetésére. A kisregényben két egymástól független hatalom ütközik össze: a természet erői, az elöregedés könyörtelen végzete és az ember belső értékei, makacs hősiessége.

Maga a történet néhány mondattal összefoglalható. Santiago, az öreg halász, akinek már nyolcvannégy napja nem sikerült halat fognia, messzire kivezett a tengerre és végre horogra akasztott egy hatalmas marlint. Három napig küszködött vele a tengeren, de a cápától nem tudta megvédeni zsákmányát és így csak a hal nagy csontvázát vitte haza a kikötőbe. Ő maga szinte élőhalott a kimerültségtől. Az érte aggódó fiú, Manolin sírva fakadt, meglátva állapotát. Kávét hozott neki, őrizte az álmát, és kijelentette, hogy ismét együtt fognak halászni, mert még nagyon sokat kell tanulnia

A kisregény többet fejez ki annál, mint amit az öreg halász is kimond: „*az ember nem arra született, hogy legyőzzék. Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.*” Santiago magatartása azt sugallja, hogy az ember nem mondhat le saját maga iránt támasztott igényekről. Számára nemcsak az eredmény fontos, hanem az a tudat, hogy mindent megtett a ráeső feladat teljesítéséért. Az öreg halász ezért tud a sikertelen küzdelem után olyan nyugodt lélekkel elaludni.

Santiago alakja a hemingwayi ideálok összefogója és kiteljesítője. Valamikor El Campeónnak, bajnoknak hívták: 24 órán keresztül vetélkedett karlenyomásban egy kikötőben, és győzött. Felesége, tanítványa és szerencséje is csak „volt”. Ma már csak öregember, aki „*viharokról már sohasem álmodott, se nőkről, se nagy halakról, se verekedésről, se erőpróbáról, vetélkedésről, se feleségről... Minden öreg volt rajta, csak a szeme nem.*” Egyszerű, mindennapi ember, akinek egy baseball-játékos az eszményképe, s a halászatban bajnok lesz az öreg is: élete legnagyobb halát ejti el, minden segítség nélkül. Nem a hal győzi le, s nem is az öregség, hanem a körülmények: ha nagyobb csónakja és segítsége lett volna, beemelhette volna a mintegy hét és fél mázsás, 18 láb hosszú állatot a csónakba, s akkor hiába jönnek a cápák. Santiago együtt él a természettel, testvérének érzi a halat, mint a napot

és a csillagokat is. Beszélget, barátkozik az állatokkal. A halat butábbnak is, de nemesebbnek is tartja saját fajtájánál: „*Szívesen cserélnék ezzel a nagy hallal ott lent.*” Egyedül, a végtelen vízen sem magányos, hiszen „*soha sincs egyedül a tengeren senki emberfia*”. A tenger leginkább jelképes. Az élet és halál elve is benne munkál, a teremtés és a pusztítás, a jó és a rossz. Beláthatatlan műhelye a természet körforgásának, bármikor elpusztíthatja az embereket is. Hemingway ennek ellenére ezt mondatja az öreg halásszal: „*Ez az utolsó szabad hely a földön, a tenger.*” Csónakjában ülve állandóan morfondíroz. Különösen az ölés és az azzal járó büntudat foglalkoztatja. Fáj neki, hogy ölnie kell, még bocsánatot is kér zsákmányaitól, de ebben nincs semmi szentimentalizmus. Elfogadja viszont, hogy ez a világ rendje. Mégis örül, hogy a csillagokat, a Napot, a Holdat nem kell megölnie. Ugyanitt mondja Santiago őszintén: „*Elfáradtál, öreg. Belülről fáradtál el.*” Mégis: együgyűsége mögött valami megható tisztaságot érzünk, egyszerűségében szinte fenséges tud lenni, gondolkodását természetes bölcsesség hatja át, álmai pedig egyenesen költöik: „*tájakról álmodott, vidékekről meg a tengerparton sétáló oroszlánokról.*”

1. Foglald össze vázlatpontokban Hemingway irodalmi munkásságát!
2. Melyek voltak Hemingway életének meghatározó élményei, állomásai?
3. Miért tartozik szerinted az „*elveszett nemzedék*” írói közé?
4. Járt-e Európában? Milyen céllal és hányszor?
5. Melyik alkotói korszakának műve **Az öreg halász és a tenger** című kisregény? Milyennek látod Santiago alakját?
6. Mi **Az öreg halász és a tenger** című mű szállóigévé vált gondolata?
7. Ki volt Manolin? Milyen a kapcsolata Santiagóval?
8. Értelmezd a halász, a hal és a tenger szimbólumát!

Összegzés • Hemingway a férfias, kemény, harcoss élet apostola volt. Képzletének kedvelt hősei: professzionista bokszolók, oroszlánvadászok, frontharcosok, torreadorok, kalandorok, éppen ezért mohó boldogságkeresésükben a civilizáció perifériáira szorulnak, s reménytelen, kiúttalan helyzetekbe jutva, nem marad számukra más, mint hogy a halál előtt ismét tanúságot tegyenek férfiasságukról, igaz emberségükről. Hemingway, aki maga is hol frontokon, hol vadászösvényeken, hol a tengeren, hol meg az írópultnál nézett szembe a feladattal, amely rá várt; a nagy elefánt, a nagy hal, a nagy mű „*elejtésével*” bizonyítván, hogy az élet feladatok vállalása és teljesítése. Hírneve annak is köszönhető, hogy írásainak férfiassága mögött valójában mély és finom érzékenység rejtőzik. Sikeresen egyesítette a két kontinens kultúráját: amerikai és európai egyszerre, s legjobb műveiben így válik egyetemessé. Elementáris élménye a természet. Azt az embert állítja középpontba, aki kényszerből is, de lényege szerint is küzd. (Mohácsy Károly, Vasy Géza: Irodalom. Krónika Nova Kiadó. Bp., 2007. 46. o.)

II. RÉSZ

IRODALMI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMÁBÓL

CHARLES BAUDELAIRE

KAPCSOLATOK

Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesűgva;
jelképek erdején át visz az ember útja,
s a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok,
odoa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
– s mások, győzelmesek, romlottak, gazdagok,

melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek mámora zeng bennük ég felé.

Szabó Lőrinc fordítása

*AZ ALBATROSZ

Olykor matrózi nép, kit ily csíny kedvre hangol,
Albatroszt ejt rabul, vizek nagy madarát,
Mely, egykedvű utas, hajók nyomán csatangol,
Míg sós örvényeken lomhán suhannak át.

Alig tesz le a fedélzet padlatára,
A kéklő lég ura esetlen, bús, beteg,
Leejti kétfelé fehér szárnyát az árva,
S mint két nagy evezőt vonszolja csüggeteg.

*Csillaggal az ajánlott műveket jelöltük.

Szárnyán kalandra szállt, most sántít suta félsszel,
Még tegnap szép csoda, ma rút röhejre kész,
Csőrébe egy legény pipát dugdosva élcel,
Másik majmolja a tört szárnyú bicegést.

A költő is ilyen, e légi herceg párja,
Kinek tréfa a nyíl s a vihar dühe szép,
De itt lenn bús rab ő, csak vad hahota várja,
S megbotlik óriás két szárnyában, ha lép.

Tóth Árpád fordítása

PAUL VERLAINE

KÖLTÉSZETTAN

Zenét minékünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lágy levegőben,
amint cikázik szerteszét.

Ha szókat írsz, csak légy hanyag,
és megvetőn dobd a zenének,
mert édes a tétova ének,
s a kétes olvadó anyag.

Fátylak mögött tüzes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi ég merő fény,
kék csillagok tündöklenek.

Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékül,
ó, fuvola s kürt összebékül,
e sima álomszárny alatt.

A gyilkos Csattanó gaz úr,
baj lenne, ha versedbe hagynád,
az ötletet, e durva hagymát,
melytől könnyez a szent Azúr.

Szónoklat? Törd ki a nyakát
és jó, ha izmod megfeszíted,

pórázra szoktatván a Rímet.
Mi volna, ha nem volna gát?

Ó jaj, a Rím silány kolomp,
süket gyerek, oktondi néger,
babrál olcsó játékszerével
s kongatja a szegény bolond.

Zenét minékünk, muzsikát!
Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágyba szálló,
mely új egekbe ugrik át.

Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra üljön észrevétlen. . .
A többi csak irodalom.

Kosztolányi Dezső fordítása

ARTHUR RIMBAUD

KÓBORLÁSAIM

Mentem, két öklöm két ronggyá rohadt zsebemben,
a köpeny vállamon már eszmévé szakadt.
Szolgáltalak, Múzsám, menvén az ég alatt,
s nem álmodott még hejh! szerelmet senki szebben!

Féltett nadrágomon nagy lyuk ékeskedett.
Kicsiny Hüvelyk Matyi, rímet pergetve léptem
s mélán. Szállásra a Nagy Medve várt az égen.
Csillaghad döngicsélt lágyan fejem felett.

Hallgattam zümzümük, s egy árok volt az ágyam
szeptember estjein s a homlokomra lágyan
mint frissítő ital, estharmat csöppje hullt;

rímeltem s míg a fák között vad árny hajolt át,
térdemre dőltem és sebzett cipőm zsinórját
pergettem egyre csak, mint lanton méla húrt!

Radnóti Miklós fordítása

A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEINEK MAGYAR IRODALMÁBÓL

ADY ENDRE

A MAGYAR MESSIÁSOK

Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.

Ezerszer is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.

A MAGYAR UGARON

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:
E szúzi földön valami rág.
Hej, égis nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz leház, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA

Dózsa György unokája vagyok én,
Népért siró, bús, bocskoros nemes.
Hé, nagyurak, jó lesz tán szóbaállni
Kaszás népemmel, mert a Nyár heves.

A Nyár heves, s a kasza egyenes.
Hé, nagyurak: sok rossz, fehér ököl,

Mi lesz, hogyha Dózsa György kósza népe
Rettenetes, nagy dühvel özönöl.

Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz?
Rabló váraitokból merre fut
Hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput?

PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ

Párisba tegnap beköszöntött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rózse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az úton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

*A HORTOBÁGY POÉTÁJA

Kúnfajta, nagy szemű legény volt,
Kínzottja sok-sok méla vágynak,
Csordát őrzött és nekivágott
A híres magyar Hortobágnak.

Alkonyatok és délibábok
Mefogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csorda népek lelegelték.

Ezerszer gondolt csodaszépet,
Gondolt halálra, borra, nőre,

Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy fütyörészett.

*A FÖL-FÖLDOBOTT KŐ

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbúsong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágynak s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek elülnek
S fölhorgadnak megint.

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék
Százszor is, végül is.

S z ó m a g y a r á z a t:

fölhorgad – lankadságból feleszmél; **a te orcádra ütök** – *itt*: rád hasonlítok

*HISZEK HITETLENÜL ISTENBEN

Hiszek hitetlenül Istenben,
Mert hinni akarok,
Mert sohse volt úgy rászorulva
Sem élő, sem halott.

Szinte ömölnek tört szívemből
A keserű igék,
Melyek tavaly még holtak voltak,
Cifrázott semmiség.

Most minden-minden imává vált,
Most minden egy husáng,
Mely veri szívem, testem, lelkem
S mely kegyes szomjúság.

Szépség, tisztaság és igazság,
Lekacagott szavak,
Óh, bár haltam volna meg akkor,
Ha lekacagtalak.

Szüzesség, jóság, bölcs derékség,
Óh, jaj, be kelletttek.
Hiszek Krisztusban, Krisztust várok.
Beteg vagyok, beteg.

Meg-megállok, mint alvajáró
S eszmélni akarok
S szent káprázatokban előttem
Száz titok kavargog.

Minden titok e nagy világon
S az Isten is, ha van
És én vagyok a titkok titka,
Szegény hajszolt magam.

Isten, Krisztus, Erény, és sorban
Minden, mit áhítok
S mért áhítok? – ez magamnál is,
Óh, jaj, nagyobb titok.

*INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Csillagszórók az éjszakák,
Szent-János-bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán s összekeverten
Búcsúztató őszi Lidónak

Emlékei a hajnali
Párás, dísz-kócos tánci termen,
Történt szépek, éltek és voltak,
Kik meg nem halhatnak soha,
Őrzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván,
Őrzök, vigyázatok a strázsán.

Őrzök, vigyázatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillagszóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szött hitét,
S akik még vagytok őrzön, árván,
Őrzök: vigyázatok a strázsán.

MÓRICZ ZSIGMOND

HÉT KRAJCÁR

Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.
Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég.
Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én jövőendő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekésem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből, s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta. . .

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délutánt azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban. . . a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfióban, mert pénzért szokott varrni, s amit fizettek, mindig odarakta.

Nekem a gépfia kifogyhatatlan kincsesbánya volt, amelybe csak bele kell nyúlni, s mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat benne, tút, gyűszút, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotort s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

– Elbújtak.

– Micsodák?

– A pénzecskék – szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot.

– Gyere csak, kisfiam, azért is keressük meg a gonoszokat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre, s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek; úgy is borította le, egyszerre, mint mikor kalappal lepkét fog az ember.

Nem lehetett azon nem kacagni.

– Itt vannak, benne vannak – nevetgélt s nem sietett felemelni –, hacsak egy is van, itt kell lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem: nem búvik-é ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképpen nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk, és nevtünk a gyerekes tréfán.

Hozzányúltam a fenekével felfordított fiókhöz.

– Pszt! – ijesztet rám az anyám. – Csendesesen, még kiszökik. Te még nem tudod, milyen fürge állat a krajcár. Nagyon sebesen szalad az, csak úgy gurul. De még hogy gurul...

Jobbra-balra dőlünk. Sokat tapasztaltuk már, hogy igen könnyen gurul a krajcár.

Mikor felocsúdtunk, én megint kinyújtottam a kezem, hogy felbillentsem a fiókot.

– Jaj! – kiáltott rám újra az anyám, s én megijedtem, úgy visszakaptam az ujjam, mintha a sparherthez ért volna.

– Vigyázz, te kis tékozló! Hogy sietne már kiadni az útját. Addig a miénk, míg itt van alatta. Csak hadd legyen ott még egy kis ideig. Mert látod, mosni akarok, ahhoz szappan kell, szappanra legkevesebb hét krajcár kell, kevesebbért nem adnak, nekem már van három, még kell négy, az itt van ebbe a kis házikóba; itt lakik, de nem szereti, ha háborgatják, mert ha megharagszik, úgy elmegy, hogy sose látjuk többet. Hát vigyázz, mert a pénz nagyon kényes, csinnyán kell vele bánni. Tisztességgel. Könnyen megáprehendál, mint az úri kisasszonyok... Te, nem tudsz valami csalogató verset, azzal tán ki lehetne csalni a csigabigahéjból.

Hányat kacagtunk e csacsogás közben. Tudom is én. De a csigabigacsalogató nagyon furcsa volt.

Pérez bácsi gyere ki,

Ég a házad ideki...

Azzal felfordítottam a házat.

Volt alatta százféle szemét, csak pénz, az nem volt.

Az anyám savanyúan felhúzott ajakkal kotorászott, hiába.

– Milyen kár – mondta –, hogy asztalunk nincsen. Ha erre borítottuk volna ki, nagyobb lett volna a tisztesség, akkor lett volna alatta.

Én összekapargáltam a sok lomot, s beleraktam a fiókba. Az anyám azalatt gondolkozott. Úgy eltörte az eszét, nem tett-é valahova valaha valami pénzt, de nem tudott róla.

De nekem fúrta valami az oldalamat.

– Édesanyám, tudok én egy helyet, ahol van krajcár.

– Hol, fiam, keressük meg, míg el nem olvad, mint a hó.

– Az üveges almáriumba, a fiókba vót.

– Ó, boldogtalan gyermek, be jó, hogy elébb nem mondtad, most asse lenne.

Felállottunk s mentünk az üveges almáriumhoz, aminek nem volt üvegie már régen, de a fiókjában ott volt a krajcár, ahol én tudtam. Három nap óta készültem kicsenni onnan, de sose mertem. Pedig cukrot vettem volna rajta, ha azt is mertem volna.

– No, van már négy krajcár. Sose búsulj már, fiacskám, megvan a nagyobbik fele. Már csak három kell. Osztán, ha ezt az egyet megkerestük egy óra alatt, azt a hármat is megleljük uzsonnáig. Még akkor is moshatok egy rendet estig. Gyere csak szaporán, hátha a többi fiókban is lesz egy-egy.

Hiszen ha minden fiókba lett volna. Akkor sok lett volna. Mert az öreg almárium fiatalabb korában olyan helyen szolgált, ahol sok duggatnivaló lehetett. De nálunk nem sok terhe volt az árvának, nemhiába volt olyan göthös, szüette, foghíjas.

Az anyám minden új fióknak tartott egy kis prédikációt.

– Ez gazdag fiók – vót. Ennek sose volt semmije. Ez meg mindig hitelből élt. No, te rossz, nyavalyás kóduš, hát neked sincs egy krajcárod. Ó ennek nem is lesz, mert ez a mi szegénységünket őrzí. No, neked ne is legyen, ha most az egyszer kérek tőled, most se adsz. Ennek van a legtöbb, ni! – kiáltotta kacagva, mikor kirántotta a legelső fiókot, amelynek egy csepp feneké se volt.

A nyakamba akasztotta, aztán leültünk neveltünkben a földre.

– Megállj csak – szólt hirtelen –, mingyárt lesz nekünk pénzünk. Az apád ruhájába lelek.

A falba szegek voltak verve, azon lógtak a ruhák. S csudák csudája, ahogy a legelső zsebbe belenyúlt az anyám, rögtön a kezébe akadt egy krajcár. A szemének alig akart hinni.

– Megvan – kiáltotta –, itt van! Mennyi is van már? Meg se győzzük olvasni. Egy – kettő – három – négy – öt. . . Öt! Már csak kettő kell. Mi az, két krajcár, semmi. Ahon öt van, ott akad még kettő.

Nagy buzgósággal kutatta végig az összes zsebeket, de sajnos, hiába. Nem lelt egyet sem. A legjobb tréfa sem csalt ki sehonnan még két krajcárt.

Már nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán az izgatottságtól s a munkától. Nem volt szabad dolgoznia, mert mingyárt beteg lett tőle. Persze, ez kivételes munka, a pénzkereséstől nem lehet eltiltani senkit.

Eljött az ozsonnaidő is, el is múlt. Mingyárt este lesz. Az apámnak holnapra ing kell, és nem lehet mosni. A puszta kútvíz nem viszi ki belőle azt az olajos szennyet.

És akkor a homlokára csap az anyám:

– Ó, ó, én, én számár! Hát a magam zsebét nem néztem meg. De bizony, ha már eszembe jut, megnézem.

És megnézte. És tessék, ott is lelt egy krajcárt. A hatodikat.

Lázások lettünk. Most már csak egy kell még.

– Mutasd csak a te zsebedet is! Hátha abba is van.

Az én zsebembe! Nojss, azokat megmutathattam. Azokban nem volt semmi.

Bealkonyodott, és mi ott voltunk a hiányos hat krajcárunkkal, mintha egy se lett volna. A zsidónál nem volt hitel, a szomszédok éppoly szegények, mint mi, s csak nem kérünk egy krajcárt!

Nem volt más mint tenni, mint tiszta szívből kinevetni a nyomorúságunkat.

És akkor beállított egy koldus. Éneklő hangon, nagy, siralmas könyörgést mondott.

Az anyám majd belebódult, úgy ránevetett.

– Hagyja el, jó ember – mondta –, ma egész délután itt heverek, mert nincs egy krajcárom a félfont szappanhoz, hibázik az árából.

A koldus, jámbor arcú öregember, rábámult.

– Egy krajcár? – kérdezte.

– Hát.

– Adok én.

– No még a kéne, kórustól alamizsnát.

– Hadd el, lyányom, nekem nem hibádzik. Nekem mán csak egy hibádzik, a kapa föld. Avval minden jó lesz.

Kezembe adta a krajcárt, s nagy hálálkodással eldöcögött.

– Na, hála legyen – szólt az anyám –, szaladj hát. . .

Ekkor egy pillanatra megáll, aztán nagyot, nagyot kacagott.

– Jókora van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajom sincs.

Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odaálltam alá, hogy támogassam, amint két tenyerébe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre. Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé. Aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.

S z ó m a g y a r á z a t:

almárium – fiókos, polcos szekrény; **sparhert** – tűzhely; **gépfűában** – gépfűokban; **áprehdál** – neheztel valakire; **hibádzik** – hiányzik

LÉGY JÓ MINDHALÁLIG

(részletek)

A regény elején megismerkedünk a híres debreceni református kollégiummal és Nyilas Mihály tizenkét éves II. B-és gimnazista kisdiaákkal, a 16. számú coetus lakójával, aki megszerzi első kincseit: Csokonai V. Mihályról szóló könyvét és egy naplónak használható bőrkönyvecskét. Misivel nagyszerű dolog történik: édesanyja egy három és félkilós, vászonba varrt csomagot küld neki otthonról. Nagy változást hoz a kisdiaák életében, amikor kenyérkeresethez jut és az osztály első tanulója, egy gazdag család gyereke meghívja magukhoz vendégségbe. A munkaadó, Pósalaky úr álmodt lát és elhatározza, hogy az álmában látott számokat megtéteti a lutrin. Nyilas Misi újabb kereseti lehetőséghez jut azáltal, hogy tanítást vállal. Minden rendben lenne, ám elvész a reskontó. Misi életének igen gyötrelmes napját éli meg. Másra nem tud gondolni, csak az elveszett reskontóra és a beláthatatlan következményekre. Pósalaky úr tudakozódik a lutrihúzás felől, de az újságban egyelőre még nem közölték le a nyertes számokat. Misi hazudik, Pósalaky úrnak, s ettől furcsán érzések kerítik hatalmukba. Egyelőre megkönnyebbülést érez, ám rövidesen gyötrelmei az elveszett reskontó miatt egyre kínzóbbakká válnak. Kiderül, hogy valaki felvette a nyereményt.

ELSŐ FEJEZET

amelyben egy kisdiaák elveszíti a kalapját, s emiatt késő télig hajadonfővel jár szegényke esőben, hóban, míg csak a közömbös világ is észre nem veszi a rendellenes állapotot

A kollégium nagy, komor, négyszögű épület. Voltaképpen csak az első része komor, a Nagytemplom felőli ősi épület, a hátulsó három szakasz, amely úgy van építve, hogy az egész egy négyszögű udvart zár be, inkább sivár. De a kisdiaáknak elől-hátul, mindenfelől rendkívül imponál s még bent a coetusban is állandóan valami templomi félelmet érez, amint behallatszik, hogy kopognak a kemény kis cipősarkak a sivatag folyosókon, s hogy zúg be a százezernyi veréb csiripelése az udvaron álló ménkö magas jegenyeakácok lombja közül.

A kisdiaák e percben a szoba közepén álló nagy asztal legutolsó, legbelső fiókját kihúzva, abban kotorász. Ennek a fióknak az első oldala zöldre van festve, mint maga az asztal. De az asztal felső lapja már erősen meg van kopva, a fiók azonban még mindig friss zöld, s ez igen tetszik a kisdiaáknak, csak azt sajnálja, hogy a fiók régi birtokosai a kulccsal már ezt is össze-vissza karmolázták.

A fiókba szép rendetlenséggel volt belegyömöszölve egy rakás iskolai könyv és füzet. A kisdiaák a Békési latin nyelvtanért nyúlt bele, mert mennie kell a fűvészkertbe latint tanulni, éspedig a gerundiumok s gerundivumok

titkos fejezetét, azonban sietve odapillant a másik, kicsit nagyobb diákra, aki osztálytársa s Böszörményinek híják, s szintén ott van a coetusban, a szobafőnök legszigorúbb tilalma dacára végigheverve az ágyán. Böszörményi, úgy látszik, a mennyezetet piszmozó pókot figyeli, s jobb lábát egyenletesen lógatja le az ágyról, szóval a kisdíák lopva néhány percet mer szentelni kincsei zsupori szemléletének. Volt ott a fiókban tudniillik egy Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyv, amelyet harminc krajcárért vett az antikváriusnál, akinek a kirakatában töltötte az egész múlt évet ez a könyv, s ő akkor még nem lévén bentlakós, ahányszor iskolába jött, mindig odapillantott a kirakatba, hogy megvan-e még ez a könyv. Ez ugyan kissé túlzás, hogy az egész múlt évben, mert csak úgy májusban fedezte fel, vagyis az év végén már, de hisz ez nem csoda, mert még eleinte olyan kis ügyetlen fiú volt ő, hogy még gyerekszámba is alig ment. De az első gimnázium végén már meglehetősen megemberesedett, s akkor már észrevette az antikvárium kirakatát, s benne a Csokonait.

De csak a nyáron jutott odahaza a vakációban odáig, hogy arra gondolt, hogy meg kellett volna venni.

No, erre a gondolatra aztán el volt rontva a nyara, mindennap eszébe jutott a könyv, hogy vajon ott van-e még a kirakatban, vagy már megvette valaki. Még az úton is eszébe jutott, mikor jött Debrecen felé a vonaton, s kinézett az alföldi sík mezőkre, hogy vajon, istenem, megvan-e még a Csokonai.

Még be sem iratkozott, csak éppen hogy elhelyezkedett a kollégium második emeletén a 19. számú coetusban, ahol a legutolsó ágyat kapta, azt, amelyik külön áll az ajtó mellett, mert hét ágy lévén a szobában, három-három egymással szemben volt a főfalon, a hetedik pedig keresztben az ajtó kisebb falán; szóval azt az ágyat, amelyet minden diák megvetett, ő azonban ennek az ágynak különösen s rendkívül örült, mert úgy tűnt föl neki, hogy ez az ágy olyan, mint egy önálló vár, nagyon szerette, hogy nincs a többiek közé bedugva, hanem neki magának egészen külön fészke van. Szóval az első délután már leszaladt Harmathy boltja elé, benézett a kirakatba, hát uramfia, ott volt a Csokonai. Szép rózsaszínű fedele egy kicsit megfakult a délutáni naptól, és sok por telepedett rá, de a fő, hogy megvolt, s ott volt. Szerette volna megvenni, de nem merte, még nem érezte magát elég erősnek hozzá, hogy a szüleitől kapott pénzt ilyen fölösleges valamibe ölje bele. Hanem minduntalan leszaladt egy pillanatra a kirakat elé, s megnézte, megvan-e még.

Egy reggel borzasztó rémülete volt. A segédet a kirakat előtt látta, éppen akkor nyitotta ki kulccsal a nagy üvegablakot, s ő messziről s remegve leste, hogy nem a Csokonait akarja-e kivenni. Nem vett ki semmit, hanem elkezdte az összes könyveket összeszedni, magas oszlopba rakta, s behordta őket a kirakattól. Nem várhatta végig, mit csinál, mert máris esengettek az első órához, ment hát az iskolába, de a tízpercben lélekszakadva rohant ki a kapun az antikváriushoz. Akkor már teljesen üres volt a kirakat, s tollseprővel

kényelmesen sepergette a segéd a sok piszkot. Ő csak éppen odapillantott, azzal megfordult s ugyanolyan gyorsan vágatott vissza a kollégium udvarára.

Egész délelőtt nem bírt figyelni, folyton azon járt az esze, hogy mi történik azokkal a könyvekkel, amiket a segéd behurcolt. Talán jött egy gazdag ember, meglátta a kirakatot, s azt mondta: ezt mind megveszem. Elszorult a szíve, mintha meghalt volna egy testvére, vagy valaki, akit nagyon szeretett, s csak néhány nap múlva mert a kirakat felé menni. Álmélkodva látta, hogy tele van könyvekkel a kirakat, éspedig olyanokkal, amelyeket ő még sohasem látott. Később, éjjel, álmatlankodva kisütötte, hogy azok a könyvek nyakán maradtak a kis öreg Harmathynak, aki fűszerkereskedő és antikvárius volt (mióta megvette a Városi Nyomda ócska szemeteit), s azóta olyan mérgesen is szokott a boltja ajtajában ácsorogni, csak akkor lett nyájas, ha valaki bement hozzá vásárolni, s most újakat rakott ki, hogy hátha ezek inkább megtetszenének a jövő-menőknek. De rossz helyen volt a bolt, arra nem szokott senki sem menni, csak cselédlányok kannával a karjukon, meg egyik tanár, aki arrafelé ment haza.

Hanem azért október közepére odáig érett lelkében az elszánt vágy, hogy lángvörös arccal egyszer mégis bemerészkedett a boltba, s a rábámuló segédnek azt mondta, hogy: „kérem szépen, a kirakatban láttam egy könyvet, Csokonait, ha még megvolna, tessék szíves lenni megnézni.” A segéd megkereste s meg is találta. Harminc krajcárt kért érte, s ő ezen nagyon elbámult, mert el volt készülve a legrosszabbra, egy egész forintra is. Annál több pénze tudniillik nem volt.

Úgy futott el a könyvvel, mint a kiskutya, ha jó falatot vetnek neki. A csontot ott rágja az asztal alatt, de ha valami igen jót kap, akkor elfut, mert attól fél, hogy észreveszik a tévedést, s visszakéri a gazda...Hát ez a könyv nem az volt, aminek ő gondolta, nem a Csokonai versei voltak benne, hanem valami fecsegés az életéről. Az első oldalon, ahogy olvasni kezdte, mindjárt olyat olvasott, amiből egy szót sem értett: „A physiologia által ma már igazsággá emelt ama sejtésnek, miszerint a léleknek minémúségei s ereje épp úgy által mennek a származással együtt a gyermekekbe, mint a testéi, a szellemi öröklésnek érdekes példája Csokonai Vitéz Mihály.” Ezt sokszor kezdte, próbálta olvasni, de nem értette. Így volt aztán az egész könyvvel, úgyhogy lassacskán nem is tartotta sürgősnek az elolvasását, de azért nagyon boldog volt, hogy megvette, s hogy megvan, sokszor megnézte a címlapját, amelyre fent a felső jobb sarkán ráírta erélyesen a nevét, hogy: „Nyilas Mihály 1892.” Lent a lap alsó felén kék festékkal volt oda nyomva egy cifra bélyeg, hogy „Spitz Ödön jogász.” Ezt könyörtelenül tintával keresztülhúzta.

Rendkívüli és kimondhatatlan gyönyörököt élvezett, hogy neki van egy saját vásárlású, igazi, vastag könyve, amire ráírta a nevét. Most már egyéb is volt a fiókban. Egyik osztálytársától megvett egy füzetet öt krajcárért a Történelmi Arcképcsarnokból, aki biztosan otthonról lopta el, s úgy árulta tízpercben az osztályban, s megígérte, hogy többet is fog szerezni. Azt a fiút

különben Kelemen Imrének hívták, s nagyon gyenge tanuló volt, az öt krajcáron rögtön vett két almát és egy zsemlyét, s azt megette az ő szeme láttára, így hamar végzett az öt pénzzel; ellenben ő nagyszerű örömeket érzett, hogy koronás királyok és üstökös hősök laknak a fiókjában, a boldog hideglelés is utolérte, ha csak a sarkát megpillantotta a füzetnek, s különben elhatározta, hogy le fogja valamennyit rajzolni, s e célra már vett is öt darab rajzlapot.

De a legújabb s legfőbb kincse ezen valamennyin túltett. Ott, ahol tavaly lakott, a Nagymester utcai tanító bácsinál, a kamrában talált egy pergament kötésű könyvet, amelyet a gyerekek labdának használtak. Ezt a könyvet, abban a pillanatban, ahogy meglátta, rögtön elhatározta, hogy el fogja sajtútítani. Nem is a könyvet, mert ahogy belenézett, látta, hogy valami latin, s a latinból elég volt neki az, amit az iskolában nem tudott, hanem a fedele! A fedelét kívánta meg rettenetesen. Második, harmadik vasárnap is elment a bácsiékhöz, s egy óvatlan pillanatban győzött a szenvedély, kiszakította nem kis munkával a könyvet a fedeléből, a könyvet otthagya a kamrában, de a fedelét bedugta a kabátja alá. Jóformán búcsúzás nélkül menekült a kollégiumba. Ott sem mutatta meg senkinek a világért sem, de se aludni, se tanulni nem tudott, míg csak ötven ív papírt nem vett, s elment a Darabos utcába a könyvkötőhöz, aki ott lakik a Csokonai szülőháza mellett, s telekötötte a pompás fedelet fehér papírral.

Hogy becézte aztán ezt a sárgás, finom bőrkönyvecskét! A könyökével tisztútgatta, mert sok volt még rajta a plezúr s a föld, labdakorából... Ebbe a könyvbe mindent bele akart írni. Még nem is tudta, hogy mit kellene, de tele volt izgalommal s izgatottsággal, csak a gondolatára is, hogy ezt ő mind teleírja. A gyomra mindig idegesen remegett, a belei, valami belső láztól, ha erre a könyvre nézett, ebbe ő valami olyan szépeket akart írni, amelyet még senki soha... ő nem tudja, hogy mit, de nagyon szépet... Mindjárt az elejére beírta a nevét, úgy csinálta meg ezt az első oldalt, ahogy a könyvek címlapja szokott lenni. Címül ezt az egyszerű szót választotta: *Jegyzetek*. Ebbe senki sem köthet bele. Középre megint a nevét, szépen, nagy s erélyes, megrángatott betűkkel: *Nyilas Mihály*. Alul odairta hogy: *Debrecen*, s ez alá az évszámot: *1892*.

De aztán napok teltek, s nem írt bele semmit. Félt is írni, mert hátha valaki belenéz s elolvassa, megkritizálja... esetleg följelenti érte... esetleg elloppja... esetleg kineveti... Máris nem volt megalégedve még ő maga sem... nem szépen sikerült a címlap... Ahhoz képest szép, hogy ő csak második gimnazista; de ő valami olyan szépet szeretett volna, amilyen szépet csak álmodni lehet... Azt látta, hogy a betűi nem lettek szebbek, mint amelyet az iskolai füzetekbe ír: pedig ő azt gondolta, hogy ebbe a könyvbe százszor szebbet fog tudni írni... Azt hitte, hogy ebbe a könyvbe olyan betűket ír, hogy aki meglátja, felkiált: ejnye!...

Nem lett szép, csúnya lett, inkább csúnyább, mint az iskolai írása, mert ott muszáj gondosan írni, de itt merészen akart írni, s csak olyan gyerekes firka sikerült... Kint okozott neki ez a címlap, nagy csalódást okozott, a saját erejéből, a képességeiből kellett kiábrándulnia... s mégis a kín mindig örömmel vegyült, valami nagy, nagy feladatot látott ebben a könyvben, amit meg kell, amit meg fog oldani... egy megostromlandó vár volt ez, ami a legfőbb dicsőséget szerzi meg, ha sikerül...

A Böszörményi megmozdult, erre ő lángvörös lett s odanézett. Nem, nem figyelt ide, erre megnyugodott. Mindjárt utána az jutott eszébe, ugyan miért maradt itt ez a Böszörményi, a többiek lent vannak a kollégium hátsó udvarán labdázni, vagy kimentek a Nagyerdőre, a homokdombra. Ijedten gondolt rá, hogy vajon nem az ő festékjére spekulál-e megint?... Tegnap vett ötért egy nagyon finom kármint Pongrácnál, talán már észrevette, s most el fogja kérni kölcsön, aztán kimázojja az egészet, mint a múltkor, s nem adja meg soha.

Gyorsan el akart iszkolni a latin könyvvel a fűvészkertbe, de ahogy a fiókot becsapta, Böszörményi megszólalt:

– Te!

Ijedten nézett a pajtására, annak semmi jót nem ígért az arca, már biztos, hogy festéket akar.

– Mongyad csak, van festéked? – kérdezte Böszörményi.

Annyira várta ezt a szót, hogy már nem is volt meglepetés.

– Milyen? – szepegte ijedten.

– Szépia.

– Szépia nincs.

Egy kis szünet támadt, s ő már kezdett fellélegezni, hogy ennek csak szépia kell, s más nem.

– Hát kárminod van?

– Kármin?

– Igen.

– Van – mondta csendesesen, s pislogott hozzá. Már vége a kárminnak, mert az nagyon olvad.

– Igazán? Van? Hisz az naccerú! – kiabálta Böszörményi.

Mindjárt fel is ugrott az ágyáról, s megállott az asztal előtt. A kicsike Nyilas Mihály, aki olyan kicsi volt az osztályban, hogy mikor a tornában felállottak, hátulról a harmadik volt nagyság szerint, minden további felesleges cigánykodást megelőzendő, belenyúlt a fiókja hátuljába, s elkezdte szó nélkül kikotorni a festéket, mert azt úgy eldugta, hogy azt rajta kívül senki meg nem találta volna, egész külön a többitől, úgyhogy egész karral kellett belenyúlni a fiókba, egész hátra, a bal sarokba. Kivette a kármint, s letette az asztalra.

– Naccerú – mondta újra Böszörményi, ránézett a kárminra, jól megnézte, hunyorítva nézte, akkor kinyújtotta kezét, körömmel felcsípte, a tenyerébe vette, feldobta a levegőbe magasan, s másik kézzel elkapta, s még egyszer azt mondta: – Naccerú!

A kis Nyilas Mihály csak nézett a repülő kármin után, ő sohasem merté azt feldobni, mert félt volna, hogy esetleg leesik, eltörik, esetleg nagyon megszorítaná, s az ujjához ragadna, esetleg... sok mindentől félt volna, de legjobban attól iszonyodott, hogy egy festéket labdának használjanak...

– Hol vetted? – kérdezte rém komolyan Böszörményi.

– Pongrácnál.

– Háromért?

Ez a legnagyobb sértés volt, mert háromért is lehet venni kármin, de az egész lapos és száraz, s a vak is messziről megismeri, hogy az csak olyan háromért van, de ez olyan finom, zsíros tapintású volt, víz se kell rá, máris olvad, odaragad az ember ujjához, igen pompás kis kövér festék. Böszörményi a legnagyobb számár az osztályban, nagyon tud verekedni, úgyhogy nem érdemes vele... Még a festéket se ismeri.

– Ötér – mondta hát egyszerűen.

Böszörményi kinyitotta a szemét, s szinte beledugta a festéket, úgy nézte.

– Jó! Jó festék – mondta, s kicsit el is pirult. – Majd veszek én is. Most várok hazulról píz. – Evvel letette a festéket arra a helyre, ahonnan felvette. A kicsi már örült, hogy addig visszatartja a festési szenvedélyét, míg hazulról píz jön. De Böszörményit izgatta a dolog.

– Baráték, ha én eccer píz kapok hazulról – mondta fennhézajva –, akkor én veszek hat darab festéket. Nem is hatot, tízet. Ötven krajcár árát. Isten bizony!

A kicsi egy kicsit elszégyellte magát, hogy ő csak egyet vett, s hogy ő nem dicsekedhetik avval, hogy majd kap otthonról pénzt. Pedig ennek a Böszörményinek se igen gazdagok a szülei, azt már hallotta; mégis egyszer ő maga is látta, mikor öt koronát hozott neki a postás; hogy másodszor mennyit kapott, azt nem tudja, nagyon szerette volna megkérdezni, de restellte, mert még azt hinnék, hogy kíváncsi rá.

Néztek hát egymásra szóval. Akkor Böszörményi felvette a festéket újra az asztalról. Nemcsak úgy egyszerűen vette föl, hogy odanyúlt volna s felveszi, hanem előbb fölibe hajolt, s bal szemmel nézte, akkor a bal szemét behunyta, s a jobb szemmel nézte. Úgy nézte, mintha valami piszkot látna benne, szemetet vagy kavicsot vagy szőrszálat, vagy mintha a festék vegyi összetétele nem tetszenék neki. Akkor óvatosan a markába vette, s meggömbített térdel az ablakig ment vele, olyanformán, mintha a festék egy kis madár volna, amire nagyon vigyázni kell, hogy ki ne repüljön.

A kicsi utána pillantott, csakugyan ő is olyanforma rémülettel a nyitott ablak felé, mintha ettől kellene félteni éppen, de Böszörményi csak nézte a festéket, s az nem repült el. Az ablakon besütött a délutáni nap, s bejött a prepák hegedüccogása. A tanítóképezdészek ott laktak az alattuk levő emeleten, s mindennap olyan rettenetesen nyikorogtak a hegedűikkel, hogy a kisdíák egész életére megutálta a hegedűszót. Most pláne nagyon sértette a fület a nyivákolás, hogy még a festékje is kockán volt. Még mindig nem

tudta biztosan, elveszi-e hát Böszörményi vagy nem, attól különösen rettegett, hogy az ablak nyitva volt.

– Nem rossz festék – fordult vissza Böszörményi az ablaktól. Jöttében feldobta újra a plafonig jobb kézzel, s megint a ballal kapta el. A kicsi szeretett volna azt mondani, hogy ne dobáld, de nem szólt, mert nem szeretett verekedni, pláne nála erősebbel. Különben is Böszörményi sértetlenül tette le az asztalra a festéket.

– Hol vannak ezek a betyárok? – kérdezte Böszörményi.

A kicsi elkezdett reménykedni.

– Lementek labdázni a hátulsó udvarra – mondta szolgálatkészen, hogy talán eltereli a figyelmét a festésről.

– Labdázni?

– Igen.

– Mit?

– Longamétát.

– Longamétát? – szólt Böszörményi szórakozottan, mérlegelve a dolgot.

– Azt.

– Hm. Longamétát?... az jó... mer ahho sok kell...

– Sokan lesznek – ajánlkozott a kicsi –, mondta Sándor Mihály.

Böszörményi azt felelte:

– Te mér nem mentél?

A kicsi elpirult, őt nem szokták híni, mert nemigen ügyes a labdakapásban, hogy súlyosabb kifejezést ne használjunk.

– Én megyek a fűvészkertbe tanulni.

– Úgy – szólt Böszörményi, aki úgy látszik, már csak éppen ennyit akart tudni –, én meg festeni fogok.

A kicsi elhallgatott, tudomásul vette, nem szólt rá semmit. Megvolt ugyan a véleménye Böszörményi festéséről, aki inkább ezt választja, mint a longamétát... Mert nem kell ám azt gondolni, hogy ez a Böszörményi valami Munkácsy volt, mert ennek a festése voltaképpen egyszerű festékpocskolásból állott. Borzasztóan tetszett neki, hogy egy rakás tuscsészét telekeverjen különböző színű festékekkel, már ez maga kielégítette, valami vandál gyönyörűséget adott ennek a kisfiúnak, hogy a szilárd kis gomb alakú festékeket vízzé hígítsa. Már a rajzolás nem is volt olyan fontos, mert nem festett, hanem rajzolt az ecset hegyével, mint a ceruzával. Virágot, ahogy az elemisták szokták, cserépben, meg zsidóorrot, jó nagy kampós orrokat, de ez mind hamar összefolyt, akkor egy-kettőre telepaccolta a fehér papírt, ez igen, ez hasonlított az előbbi művelethez: fehér lapokat elrondítani. A rontás démona motoszkált az idegeiben, s természetesen csak akkor volt elemében, ha sem a festék, sem a papír nem a sajátja volt.

A kicsi kétségbeesetten le is mondott a festékjéről, hóna alá szorította a latin nyelvtanát, s fejébe készült nyomni a kis kalapját.

Még ez a kalap megállította egy pillanatra, mielőtt feltette volna a fejére, reménytelenül nézte meg. Ez a kalap nagy seb volt a lelkén, nem szerette,

mert hátul sörte volt hozzácsirizelve dísznek, olyan fehér disznósörte, a vége fekete minden szálnak, szétterítve, mint egy kis legyező. Ez nem neki való kalap volt, ez egy olyan verekedőshöz való lett volna, aki hátracsapja a feje búbján, s akárkinek a szemébe néz, azzal a kihívó, hetyke pillantással, hogy: no, testvér, kell egy pofon?... De ő olyan szélesebb karimájú barna kalapot szeretett volna, felhajló szélű komoly kis kalapot, amit jól lehúzhat a szemére, s mehet magának alatta, gondolkodva, ahogy éppen jólesik. Ma különösen égette az arcát ez a szemtelen kalap. A színe sem tetszett neki, zöld volt, s a szalag helyett vékony zsinór volt rajta, két szál, s a vége porcelánkörmöcskébe belesínálva. Már ezeket a körmököt ugyan ügyesen letépte róla, megpróbálta a sörtét is lefeszegetni, hátha anélkül formásabb lenne, de ahogy alánézett, rémülten látta, hogy ha leveszi, nagy enyvfolt marad a kalap oldalán, attól megijedt, hogy akkor még sokkal csúfabb lesz. Most pedig azt nézte meg, mint mindig, ahányszor fölöttette, hogy vajon a sörte nagyon lekonyul-e amiatt, hogy úgy lefeszegette...

Végre mégiscsak a fejébe nyomta a kis kalapot, akkor Böszörményi utána szólt:

– Nyilas!

Ő visszafordult.

– Hát itt hagyod?

Bámészan nézett rá.

– Hisz akkor szüret! – kiáltott fel Böszörményi, s felcsípte a festéket.

A kisdíák csámborogva ment ki az ajtón, s egy új motoszka került a lelkébe: nem kellett volna otthagyni! A tornác nagy, tágas, nyílt folyosó volt, vörös téglával volt kirakva a talp alatt, olyan bíborvörös téglával, amilyen sehol másutt nincsen, csak Debrecenben, náluk otthon egészen sárga téglák, betegesen sápadt téglák vannak, ő mindig gyönyörködve, szinte csodálkozva nézett a folyosó tégláira, mitől ilyen vörösek, olyan sok a vérük? Nem is mert rajtuk nagyon tapodni, nagyon ragadtak a talpra, s még tíz lépés múlva is festett a cipőtalpa, ha már le is ment róla.

Lenézett az udvarra, mert ezt sohasem mulasztotta el, hogy egy pillantást ne vessen a magasból a szédítő mélységbe. Az udvar közepén ott állott lent a kút, magányosan, törpe fák alatt. Ezen a délutánon iskolai szünet volt, s alig lézengett egy-két diák itt-ott. A kút sárgaréz kereke idáig csillogott, s a hosszú sárgaréz cső is, amely a másik oldalon kinyúlik a kútból. Az a hosszú cső mindig izgatta a fantáziáját, olyan volt ez, mint egy hanyatt fekvő anyabarány; vagy egy tucat csöcs van rajta, s ha a vizet húzzák, s valaki a cső nyílt végét befogja tenyérrel, akkor ezeken a likakon magasra szökik a víz. A kisdíákok ráborulnak, s ezeken át szopják a vasas ízű kutat.

Le kellett volna tagadni a festéket. Senki sem tudott róla, hogy vett új festéket, s még ha tudták volna is, olyan jól eldugta, hogy senki se találta volna meg, s még ha megtalálta volna is, nem szabad ügyse belenyúlni a más fiókjába, de ha belenyúl s elfesti, akkor a szobafőnök biztosan megvézeti

vele... De így, hogy ő odaadta, most már mindegy... Balra fordult el a vén kollégiumon, s a sötét falépcsőkön ugráncsolt lefelé, úgy ugrált éppen, mint a veréb egyik ágról a másikra. Közben évdődött magában, s nagyon nyugtalan volt. Az első emeleten a prepák énekterme előtt megállott, s a kulcslyuk felé bámult, nagyon szeretett volna benézni. Énekóra volt, s pár pillanatig megleste a furcsa éneket, ami bentről kiszűrődött. Kínosan skáláztak odabent, de ő nem tudta, mi az, csak leskelődött egy kicsit, mint az őzike, ha idegen neszt hall, kinyújtott nyakkal, aztán odább ugrált.

Mikor leért a földszintre, uszgyé, úgy kiszaladt a szabadba, mintha a madár a kalitkából szabadul. Még csak egy hónapja lakik a kollégiumban, mert tavaly egy családnál volt kosztkvártélyba adva, de az idén megkapta az ingyenes tápintézetet, a tandíjmentesség már tavaly is megvolt, s bejött a nagy, sötét épületbe lakni, mintha a szabadból befogták volna. Különben ő rendkívül büszke volt erre a kollégiumra. Az öccsét már Patakra vitték, s őt is az a veszedelem fenyegette, hogy jövőre odaviszik a szülei, mert az közelebb van hozzájuk. De ő már tele volt itatva a debreceni kevélységgel, s meg volt győződve, hogy ilyen kollégium nincsen több a világon. Fölpillantott a rengeteg magas épületre, amelynek az oszlopfői felett furcsa duzzadt fejek voltak kőből kifaragva. Ezek a fejek is benne éltek a lelkében, borotvált arcuk duzzadtságával, szakálluk görög kondorodásával. Alattuk a vak hajlásban ott volt a kofa gyékénysátra. Odapillantott a hasított hátú apró veknyikre, a pici, négyes szárvú császárszemlyékre, a fákó almákra, de nem is gondolt semmit, sohasem szokott ő itt vásárolni, még negyvenöt krajcárt szorongatott a kis kattanós zárú bugyellárisában, s fogalma sem volt róla, hogy fizeti ki egy hét múlva Csigainének a hatvan krajcárt. Ha ez eszébe jutott, csaknem meghalt a félelemtől.

A kert mellett bodászva ment el, minden vaspálcáját megérintette egy ujjal, s bepillantott a Nagytemplom óriás épülettömegére. A könyvet nem kellett volna beköttenie, amiatt nincsen most pénze. De akkor azt gondolta magában, hogy ha azt a könyvet meg nem csináltatja, akkor nem érdemes tovább élni, nem lehet tanulni, nem érdemes semmit. Olyan kimondhatatlan láz vett erőt rajta, hogy nem bír magán uralkodni. Azt semmiség megtenni, hogy az ember egy hónapig mindennap elmenjen a két kofa előtt, s soha egyetlen szem almát vagy szilvát vagy egy falat dinnyét ne egyen, se zsemlyét vagy kiflit vagy törökmézet; de hogy a maga Csittvári Krónikáját meg ne csináltassa... az lehetetlen... Bezzeg most már, hogy közeledik Csigainé a vasalt ruhával, most nem tudja, mit tegyen...

Bement a fűvészkertbe, az ott van mindjárt a kollégium mellett. Nem szép ez a fűvészkert, sosem szerette. Ritkán is jön ide, mert zavarja, hogy minden növény mellé táblácska van szúrva. Szeretné ugyan tudni ezeknek a növényeknek a nevét, de mind latin név, s egy év alatt egyet sem tanult meg belőlük. Próbált latint tanulni, de folyton Csigainé volt az eszében, a kis, csöndes, szelíd mosónő, aki olyan nesztelen és szótlan mosollyal jön a fehérre mosott ruhákkal, s nem bír a rendhagyó igékkal semmire menni.

Hosszú, fekete teológusok járkáltak hosszú léptekkel, azok is tanultak, ilyen kis diák, pláne másodikos, nem volt egy sem a kertben. Azok labdázta a hátsó udvarban; ő nagyon szerencsétlennek érezte magát, hogy neki itt kell lenni egyedül. Csupa bánattal volt tele, nem bírt figyelni a latinra. Böszörményi nem tanul, hanem az ő festékjét pusztítja... ezt a sebet, a tövist sem lehet feledni; Gimesi is hűtelen, az egyetlen jó társa, aki a Péterfia utcában lakik, egészen kint az erdő felé, egy olyan furcsa lakásban, amilyen nincs több a világon. A nagyanyjával lakik egy kapubolt felett, egy olyan pici szobában, hogy csoda. Csak ők tudnak ott lakni, mert másnak alacsony volna, de Gimesi még kisfiú, még valamicskével önála is kisebb s vékonyabb, de nagyon vakmerő, a fejével szokott verekedni, csak úgy fejjel, mint a faltörő kos, nekimegy akárkinek, s hasba döfi a fiúkat, még a legnagyobbak is elfutnak előle. Ez a Gimesi a nevét úgy írja Ghimessy, de csak úgy mondják Gimesi, ez úgy benne van a lelkében, egy pillanatig sem tud anélkül lenni, hogy ha nem gondol is rá tisztán, de ne érezze őt, a szeretetet. Bele-belenézett a könyvbe, s mereven magolta a következő sorokat:

A többi alakok rendszeren alakulnak az egyes időalakokból, így a) a *Praes. tőalaktól*: Ind. impf. *ferebam* stb., pass. *ferebar* stb., fut. I. *feram*, *fercs* stb., pass. *ferar*, *feraris* stb. Coni. praes. *feram*, *feras* stb., pass. *ferar*, *feraris* stb. Gerundium G. *ferendi* stb. Gerundivum: *ferendus*, *a*, *um*; b) Perf. *tőalaktól*: Ind. perf. *tuli*, *tulisti* stb., plqpf. *tuleram* stb., fut. II. *tulero* stb. Coni. perf. *tulerim* stb., plqpf. *tulisse* stb. Inf. perf. *tulisse*; c) a *Sup. tőalaktól*: Pass. Ind. perf. praes. *latus*, *a*, *um*, *sum* stb., plqpf. *latus*, *a*, *um eram* stb...

Szerette volna megtanulni, de nem lehetett. Tele volt a szíve, a feje, valami nagy fájdalommal. A szüleire gondolt, s a szemébe könny jött, mert tőlük nem kérhet pénzt, mert nekik nincs, mert ha eszébe jut, hogy ő itt a konviktusban húst eszik és jó falatokat, otthon pedig hitvány krumplilevest esznek, nagyon szégyelli magát, s most míg a latin coniugatiót hajtogatja gépiesen, folyton ég az arca a szégyentől, hogy azt a könyvet beköttette. Otthon az édesanyja biztosan jól tudja, hogy neki elsején ki kell fizetni Csigainének hatvan krajcárt, de meg van nyugodva, hogy még kell lenni önála egy forintnak, vagy többnek is, mert nem tud arról, hogy a Csokonait harmincért vette, és a Történelmi Arcképcsarnokért öt krajcárt adott, s a könyv papírja benne van tizenöt krajcárban, a kötés pedig húszban, festék és rajzpapír tizenhárom, ez nyolcvanhárom krajcár; ha ezt nem vette volna, akkor megvolna, akkor Csigainének kifizethetné a hatvanat, s még maradna az a negyvenöt, ami megvan aládában, s még maradt volna almára is huszonhárom krajcár, vagy akár mire.

Csak a Csokonait ne vette volna... Vagy a köttetést... De a Csokonai-könyv olyan vastag könyv, s neki még soha nem volt igazi könyve, csak amit tavaly kapott az elsőben, vizsgán, az Ezeregyéj jutalomkönyv, de azt otthon hagyta, ezért is nagyon sokat retteg, hogy az öccsei nem szakítják-e el, s nem piszkítják-e be, mert otthon nem lehet úgy vigyázni semmire, mert a második öccse, Béla, egész könnyen ki tudja húzni a komót fiókját, s onnan kiveszi

a könyvet, az megígéri, hogy csak szépen játszik vele, de biztos, hogy mire hazamegy a vakációban, már egészen piszkos lesz, a szép képeket ki fogják szakítani, mert a negyedik öccse, az még egészen pici, az nem tud olvasni semmit, csak eltépni. Vagy tán meg se lesz, mert a szomszédban lakik Kocsis Jóska, az mindent lop, az lopta el nagybátyjának a szerszámját is, mikor a nyáron otthon volt a nagybátyja, akinek egy susztersághoz való olyan ügyes kis szerszámját ellopta az a Kocsis Jóska, s amikor megismerték nála, annak az apja, az öreg Kocsis szomszéd azt mondta, hogy „nem azé a madár, aki elereszti, hanem aki megfogja”.

Ott ült a fűben, mindjárt az út mellett. A lába a kavicsoson volt, de a fűves szegély kicsit magasabb volt, s arra ült le, mert elfáradt a sok járkálásban.

De már odaadná azt a bekötött könyvet, pedig Istenem, az mindennél becselebb, mert a Csokonai, ha elolvassa, akkor már nem kell annyira tovább az embernek, meg nehéz is olvasni, néhol nagyon szép, mikor azt írja a könyv, hogy Csokonai mindig álmos volt, s a tanára megengedte neki, hogy reggel ne menjen a reggeli órára... Igaz, a könyv írója ezért megsérti a tanárt, aki ezt megengedte Csokonainak, de Misi nem érez együtt ebben a dologban evvel az íróval. Egy ilyen tanárt ő is nagyon szeretne, nem azért, hogy reggeli első órára ne kelljen menni, mert most nem kell hat óraker senkinek iskolában lenni, csak nyolckor, hál' istennek, de azért most is sok minden van, amit egy jó tanár elengedhetne az embernek, például a rendhagyó ígéket, vagy legalább a supinum tóalakat; éppen azt kellene most tanulnia, de nem képes figyelni rá, s az órán sem értette... Igaz, hogy az órán is folyton Csigainén járt az esze, hogy miből fizeti ki a hatvan krajcárt, de nem is értett egy szót sem a tanár úr magyarázatából, valamit nem hallott biztosan, lehet, hogy akkor nem hallotta, mikor a könyvre gondolt, hogy abba bele fogja írni *A szívét*, mert elhatározta, hogy mindennek le fogja írni a tartalmát, amit csak olvas, és most legszebb volt *A szív*, s már végig is gondolta magában, hogy mi volt annak a tartalma, *A kis dobos*... Nem, nem az tetszett neki legjobban, hanem az, mikor az a kis fiú (a nevére sem emlékszik), de Turinban élt, Olaszországban, egy szegény embernek egy kisfia, aki éjjel, mikor az apja lefeküdt, felkelt, és helyette tovább írta a címszalagokat, s az apa reggel így szólt: „Fiam, lásd, apád még nem olyan gyenge legény, mint gondolnád. Az éjjel is százötven darabbal írtam többet, mint rendesen.” A fiú ezt hallva, nagyon megörült, és magát még jobban biztatta a munkára, hogy apjának örömet szerezhessen, ezután minden éjjel felkelt és dolgozott. Az apa semmit sem vett észre, csak egyszer így szólt: „Csodálatos, hogy egy idő óta mennyi petróleum fogy el.” A fiú már meg akarta vallani tettét, de ekkor apja elhallgatott, és ő nem szólt semmit. Hónap végén az apa örömmel ment haza, sőt vásárfiát is hozott, így szólította meg fiát: „Látod fiam, én mennyit küzdök, mennyit dolgozok, hogy téged és testvéreidet felnevelhesselek. Csak te tanulj szorgalmasan, hiszen tudod, mennyi szükségünk van a segítségedre...” A fiú könnyezett, és még jobban felbiztatta magát a munkára. De ennek az éjszakázásnak megvolt a

káros következménye, ugyanis a fiú sohasem tudta magát jól kialudni, ezért álmos volt, egész nap ásítózott, rosszkedvű volt, sőt egy este életében először, elaludt a tanulás mellett, az apa felköltötte. Ezután ez igen sokszor ismétlődött, sőt később mindennapivá lett. Az apa gyanúsán nézte fiát, nem tudta elgondolni, hogy mi baja lehet, sokszor megintette, és haragjával fenyegette. A fiú sokszor, de sokszor feltette magában, hogy azon az éjjelen nem kél fel, de a megszokott órában úgy érezte, hogy bünt tesz, ha fel nem kél...

Nem tudta tovább elviselni e gondolatban végig elmondott mesét, a szemébe könny gyűlt, s egyszerre heves zokogásban fakadt ki. Bezzeg ő rossz, haszontalan, könnyelmű fiú. Aki ahelyett, hogy segítségére volna a szüleinek (pedig jól tudja, hogy az ő apja százszor nehezebben keresi a kenyerét, mert nehéz fejszét kell forgatnia reggeltől estig, s óriási fákat faragnia, hogy a családjának a mindennapi kenyeret megkeresse, nemcsak lúdtollal, amely a meleg szobában vagy a hűvösön perceg a papíron), mégis gonosz hiúságának s vágyainak a kedvéért elpazarolta azt a pénzt, ami rá volt bízva. Harmincöt krajcárt adni egy üres könyvért, amiben csak tiszta papír van, mikor öt krajcár ára papírra ugyanannyit lehetett volna írni... S nem is kellett volna egyszerre még öt krajcár árát sem venni, csak egy krajcárért három ívet, azt sem győzte volna teleírni egész diligencia alatt... Nagy fájdalom szorította a szívét, de félt, hogy meglátják, s kíváncsiskodni fognak, mért sír, esetleg megróják, esetleg kinevetik, esetleg feljelentik, s még meg is büntetik, ha kisül, azért felállott, s elment a fűvészkert hátuljába, és ott a nagy bokrok alatt elbújva akart tovább sírni. De már a mozgástól elvesztette a síró kedvét, csak szomorú volt, s elhatározta magában, hogy legalább nagy szorgalommal teszi jóvá, amit vétkezett, s abba a könyvbe le fogja fordítani az összes mesét, ami a nyelvtan hátuljában van... Egy másik szakaszt is fog nyitni a könyvben, abban eredeti fogalmazványokat fog írni, ezt a szegény kis másoló történetét is, és minden könyvnek, amit olvas, ebben a részben fogja eredeti fogalmazványban a tartalmát elmondani. Aztán egy harmadik szakaszt is nyit a könyvben, s abban vegyes különféle jegyzeteket fog írni. Így legelőször a tanrendet, mert azt nem képes megtartani, sohasem tudja, hogy holnap milyen órák lesznek... Azután ebben fel fogja írni azt, hogy mennyi pénze van, s mit vásárolt...

Ennél a pontnál hirtelen meghökkent, mert ha felírja, hogy mennyi pénzzel jött el hazulról, s azóta mit költött: fel kell írni a Csokonait és az Arcképcsarnokot, s a könyvet is, akkor akárki meglátja majd, milyen könnyelmű és haszontalan volt... Ezért erről lemondott, csak annyiban egyezett ki magával, hogy majd a jövőben: ha valahonnan, mondjuk pénzt kapna, majd arról fog elszámolni... Ha például otthonról küldene az édesapja, egy forintot például, azzal már sokkal jobban fog gazdálkodni, s azt csak olyanra fogja költeni, amit szabad lesz fölírni a könyvbe, mert tisztességes kiadás lesz: például mosóné, iskolai füzet, ceruza, festék, de csak annyi, ami éppen az iskolában

valósággal szükséges, még azt is fel fogja írni, hogy mikor vett egy ceruzát, s az meddig tartott...De most alattomosan az eszébe ötlött a festék, a kárminpiros, amit azóta Bösörményi talán már mindenestől el is használt.

Erre borzasztó ideges lett, s minden meggondolás nélkül elkezdett hazafelé szaladni. A könyvet becsukta ott, ahol az ujját benne tartotta, mert egész délután készenlétben volt, hogy bármely pillanatban tanulhassa a leckét. Szinte futva ment vissza ugyanazon az úton, ahol jött, most is a Csokonai-szobor felőli kapun akart bemenni, de siettében elfelejtette, hogy az már ilyenkor, késő délután, be van csukva. Szinte beleütődött a nagy vaskapuba, meg kellett fordulnia vissza, s a másik kapun menni be. Körül kellett kerülnie az egész épületet, pedig nem szeretett ilyen hosszú úton menni, mert minél hosszabb az út, annál jobban ki van téve az ember annak, hogy valakivel találkozik, ismerőssel, vagy osztálytárssal, aki megbámulja, esetleg szól hozzá valamit, vagy a tanárral, aki végignézi, esetleg azt mondja: „Mit futkározol itt hiába!” Vagy nagydiákkal, aki utána kiált: „Hé, dárdás, gyere csak, szaladj, hozzád két cigárót, itt egy hatos, de el ne veszítsd!” Ez pedig a legrettenetesebb, mert a nagydiák rendszeren szokott az ilyen kisdíáknak a szolgálataiért valamit adni, vagy egy krajcárt cukorra, vagy valamit... vagy pláne egy barackot: ő elájul a rettegéstől, hogy ezek közül valamelyiket megkapja. Ha mégis úgy kerül, hogy el kell mennie valakinek, akkor amint átadja, s a pénzt visszaszámolja, már szalad is, de olyan ész nélkül, hogy a nagydiáknak ideje se legyen még annyit se mondani, hogy jól van.

De most az egyszer szerencsésen evezett végig a sok Scylla és Charybdis között, amik fenyegethették. Csak a levéltár előtt kellett a falhoz lapulnia. Az öreg levéltáros professzor jött ki a vasajtón, s a kulccsal kétszer ráfordította a zárat. A zár hangosan csikorgott, az öreg professzor eltávozott az ajtótól, de amint a folyosó sarkáig ért, gyorsan megfordult, visszament, megrázta az ajtót erősen, kipróbálta, hogy nem hagyta-e nyitva. Mikor látta, hogy semmi rázásra és döngetésre nem nyílik ki, akkor megnyugodott, s szórakozott lépéseivel továbbment, s nemsokára eltűnt a lépcsőn. Ezt már jól ismerte Misi, tudta, minden diák mesélte, hogy az öreg az első emeletről is visszafordul, s újra megnézi, hogy jól zárta-e be az ajtót, akkor lemegy, s mikor a kapun ki akar lépni az udvarról, akkor megint megijed, s visszafordul, és újra felmászik a második emeletre, hogy megbizonyosodjék felőle, vajon nem hagyta-e nyitva. Hallotta ezt sokszor az öreg tanárról, de még maga szemével nem látta. Most aztán elfeledkezett festékről, mindenről, s kimondhatatlan rettegéssel ott maradt a sötét folyosón, hogy kitapasztalja, igaz-e?

A lépcső tetejéről utána nézett az öreg tanárnak, s a vér megállott a testében, mikor meglátta, hogy az az első emeleti fordulónál, ahol le kell már menni a földszint felé, pontosan az első lépcsőről, ahogy lelépett, hopp, egy ideges kézmozdulattal visszafordult, s egyenesen felfelé indult, vissza a második emeletre. Misi úgy meg volt rémülve, szinte fává lett, a lábát alig bírta megmozdítani, mintha most kísértet támadt volna fel valósággal a szeme

előtt. De amint megmozdulni érezte a testét, uccu, el is szaladt, mint a nyúl. Mire a professzor feljött a lépcsőn, akkorra ő már régen kint volt a sötét folyosóból; isten őrizzen, hogy rajtakapta volna az öreg tanár, hogy utána leskelődik, esetleg azt hitte volna, hogy ő is csúfságból leste meg, mint a többi kisdíák, esetleg megismerte volna, s beadta volna az igazgatónak, aki úgy tud ordítani, mint az oroszlán, isten őrizzen, hogy valaki a szemébe kerüljön, az ő termük szemben van azzal, amelyikben az igazgató, más néven „a vín baka” tanít, s áthallatszik két bezárt ajtón át, hogyha üvölt, olyankor a kisdíákok elkezdenek nevetni, s a tanár is nevet, s kopogtatja az asztalt: „Ide figyeljetek!” De nem bírt mégsem a szobába menni. Ott leskelődött a sötétedő folyosón, s óvatosan és megfigyelhetetlen módon leste az öreg professzort, aki valósággal feljött a földszintről másodszor is, s a kapu alól harmadszor is, megnézni a levéltár nagy vasajtóját, csakugyan bezárta-e. Csak mikor már végképp nem lehetett arra számítani, hogy még egyszer vissza fog jönni, akkor ment be a coetusba. Már mindenki otthon volt, s előkészítették a brügót a vacsorához. A szobafőnök cigarettázott, kihajolt az ablakon, s kifelé fújta a füstöt, a kis törpe Nagy úr az asztal mellett ült, és cigarettát töltött nagy szorgalommal. Ezek ketten nyolcadgimnazisták voltak. A többi öt gyerek, vele együtt, második osztályos.

Amint belépett a coetusba, egyszerre nagy kacagás tört ki. Ijedten nézett rájuk. Böszörményi már nem festett, hanem a brügót, a barna diákkenyeret majszolta, s még jobban röhögött, mint a többi.

– Mi van a fejedben? – kiáltottak neki.

Ő rákvörös lett, s a fejéhez kapott, már eszébe jutott, hogy a hajába olajfaleveleket tűzdelt, egészen öntudatlanul, mikor a phaedrusi mesék lefordításáról gondolkodott, a fehér olajfa hosszú illatos leveleit úgy tűzőgette a hajába, mint a latin költők fején szokott rajzolva lenni. De nemcsak ezért vörösödött el, hanem mert eszébe jutott, hogy ottfelejtette a kalapját a kertben. Letette a könyvet az asztalra, s visszaszaladt egy szó nélkül. De akármilyen sebesen szaladt, mire odaért, a fűvészkert nagy vasrácsos ajtaja már zárva volt, reszketve fogta az ajtó földig érő vaspálcáit, s kétségbeesett szorongással nézett be a kertbe. Szeméből sűrűn ömlött a könny, s ott állott sokáig. Feje fölött csüngött a fekete vas csengőhúzó, csak meg kellett volna rántani, s akkor kijött volna valaki, kinyitja a kaput, s ő bemehet megkeresni a kalapját, de nem merte megfogni a csengőt, még a kezét sem merte kinyújtani felé, s mikor meglátta, hogy valami kertészlegény az úton a kapu felé közeledik, rémülten visszahúzódtott, hogy meg ne lássa, s meg ne találja kérdezni, hogy mit akar.

Soká állt a kollégium sarkánál, elbújt az emlékkertben az orgonabokrok megett, s addig sírdogált, míg csak meg nem hallotta a konvikтусi csengőt. Akkor a hátulsó lépcsőn felszaladt a coetusba, a fiúk már mindnyájan lementek a vacsorára, hamar kinyitotta az ajtót az ajtófelre felakasztott kulccsal, gyorsan előkereste szalmakalapját, azt a rosszat, amit már nem akart többet viselni,

mert a múltkor, mikor a Nagyerdőn voltak, megázott, s kajla lett. A szemébe húzta és ész nélkül szaladt le a lépcsőn, hogy még az étterembe bejusson. Mire odaért, éppen felállottak, s imádkozni kezdett az esküdtfelügyelő, de az ajtó a nyári meleg miatt nem volt bezárva, s neki sikerült becsúsznia. Kár is lett volna a vacsoráért, mert jó étel volt, olyan, amit ő nagyon szeretett: köleskása tejben, sok cukorral.

(. . .)

TIZENEGYEDIK FEJEZET

*amelyben a kisdíák átmege a felnőttek minden gyötrelmén,
gyermekül ismeri meg a kenyérkereső emberek földi szenvedéseit*

Reggel öltözés közben egy tízforintost talált a zsebében. Először fel akart kiáltani a meglepetéstől, aztán nem mert meg se pisszenni, bemarkolta a pénzt a kezébe, bedugta a zsebébe, s beharapta az ajkát, nem tudta, hogy kerülhet az az ő zsebébe. Tíz forint, szent Isten! – eszébe villant, hogy Török úr tegnap azt mondta, mikor a pakktáskát visszaadta, hogy egy hatos nem volt elég, de tíz forint elég lesz. Hogy megnyugtassa a lelkiismeretét... Ennyit bizony adhatott is a gazember úr...

Olyan izgatott lett, hogy nem volt képes összeszedni az iskolába viendő könyveit. Perzselte a zsebet, sütötte a testét a tízforintos... Bizony nem fogja visszaadni... venni fog egy pár cipőt hatért, és karácsonyra hazamegy négyért... Éppen jókor, már lyukas, az a szerencse, hogy hideg van, nincsen hó, ha lucsok lesz, nem lehet majd kimenni, mert belemegy a víz, s annyi sokat kell szaladni a munka után. A bankót a kabátja oldalzsebében nem érezte jó helyen, mert ki találja rántani a zsebkendővel felelés közben, vagy akárhol, Jézus, ha valaki meglátná, hogy neki tíz forintja van... Bedugta a nadrágzsebébe, csak úgy marékra gyűrve, de hisz a nadrágjának nincs is zsebe, mert egyszer, hogy nem volt zsebkendője, a nadrágzsebet kiszakította, s azt használta. Iszonyodva nyúlt a pénz után, az máris jó mélyen lecsúszott, de még megtalálta. Boldog volt, hogy újra a markában szoríthatta, no de ugyan hova tegye? A fiókjára nézett: igen, de mi lesz, ha a kotró valamiért belenyúl, s megleli... legjobb volna a titkos fiókba tenni, de hátha megint vizsgálat lesz, kivált most, hogy a reskontó... A könyveibe nem lehet, legjobb volna belésébe belevarmni, ahogy a nagybátyja csinálta, a suszter, mikor Romániából gyalog jött hazafelé, ahogy mesélte egyszer... Csakhogy ez soká tart, és nem is biztos, hogy meg tudja csinálni, és hol és mivel varná meg, kapott ugyan cernát, tút otthon, s egyszer már megvarrta a nadrágját hátul, ahol elfeslett, de az csak olyan összehúzás volt...

Akkor nyolc órára csengettek, a fiúk már mind mennek lefelé, Sándor neki is odaszólt:

- Nem jössz még, Nyilas?
- Megyek, de elfelejtettem az izét...

Ezzel kinyitotta a ládát, s nagy buzgón kezdett benne kutatni. De nem merté odatenni, inkább a kismellénye felső zsebébe tette, csak úgy beledugta, éppen alighogy belefért, mert abba a zsebbe, hogy olyan kicsi volt, még sohasé tett semmit. Nem merté a ládában hagyni, pedig mikor ment lefelé a lépcsőn, gondolta, jobb lett volna otthagyni, mert hátha itt valami baj lesz, megmotozzák, vagy valami, vagy kilóg a csücske, s minden percben odanyúlt, hogy csakugyan egészen benne van-e a zsebében. Borzasztó volt az idegessége, minden percben irult-pirult, s az osztályba rettenve ült le, a lopott pénz miatt. Nem baj, az övéből van lopva, ennyi legalább megvan, mondta.

Orczy jött, s bizalmasan és sűgva köszönt neki:

– Szervusz, lesz valami, meglesz a pénz!

Mintha villámcsapás érte volna. Meglesz a pénz?... akkor ez rossz helyen van az ő zsebében: ez a tízes.

– Igen? – mondta Orczynak, nyelve.

– Apa a rendőrségre ment – mondta Orczy, s ettől Misi még jobban megijedt. A hideg verejték is kiütött a homlokán. Orczy gyorsan és suttogva elmondta, hogy a papa nagyon fel volt háborodva, s azt mondta, hogy bármibe kerül is, de azt a gazembert elfogatja, s már tegnap beszélt a rendőrfőnökkel, aki „a papának a markában van”: ne félj, az mindent megcsinál...

– Hát te mért nem jöttél el tegnap délután? – szólt át Orczy vidáman Gimesinek.

– Hová? – kérdezte Gimesi.

– Hozzánk.

– Hozzátok? Minek?

– Hát aláírtad?

– Mit?

– A körlevelet.

– Milyen körlevelet?

Orczy csodálkozva, s nevetve nézett rá.

– Hát nem íratad alá? – szólt Misinek.

Misi csak most figyelte fel.

– De igen, igen – bizonygatta.

– Ja, azt a papírt? – emlékezett Gimesi. – Há’sz ráírtam a nevem, de nem tudtam, hogy minek.

Ezen Orczy soká nevetett, s még Misi is elmosolyodott.

– Hisz körlevél volt, elnöki levél – mondta Orczy sűgva.

– Mér nem mondtátok meg – mondta Gimesi paprikaveresen –, ilyen marhaságot.

Akkor bejött a tanár, s nem lehetett tovább beszélni. Misi óra alatt kábultan, zsibbadtan ült, szemét le-lehunyta, torka csiklandott, és a nyál bőven gyűlt a szájában: a tízforintos izzott a szíve fölött, s egyúttal attól szédelt a feje, hogyha az egész pénzt megkapná... ezer forintot vagy kétezret... ugyan mennyi fér egy pakktáskába?... A karjában kereste a kis

táska tegnapi súlyát, s úgy gondolta, volt öt kiló... öt kilogramm pénz... az jó sok pénz lehet... vajon ezer korona, az hány kiló?... hirtelen csodálkozva nézett fel, milyen furcsa: ott ül a tanár fent a katedrán, és magyaráz, s nincs más gondja, csak magyaráz, itt vannak a fiúk s ki figyel, ki nem, de egynek sincs más dolga, csakhogy itt legyen, mindegy az, akár figyel, akár nem, év végire majd csak elvégzi... Csak ő az egyetlen, akinek sokkal, sokkal fontosabb dolgai vannak, ő úgy nem tud itt lenni, neki az egész teste egy valóságos seb, tele van az egész szíve-lelke idegen dolgokkal, de hogy is van az, mit keres ő ezek közt a *gyerekek* között...Fáradtan dült hátra, s lehunyta a szempilláit, kábultságában szinte elaludt.

– Ugye, Nyilas Misi! – mondta hirtelen a tanár.

Rettegve felugrott, s nem tudta, miről van szó.

– Ugye, jó egy jóízűt aludni az órán? – mondta a tanár, s általános kacagás lett az osztályban.

Misi elszégyellte magát, lesütötte a fejét, a tanár intett, hogy leülhet; azt se vette észre. Addig állott, amíg a tanár maga oda nem ment hozzá, s meg nem fogta a két vállát, így csendesen lenyomta, hogy üljön le. Misi ettől a jóságtól sírni tudott volna, hogy a tanár úr nem vegzálta, mert úgy gondolta, inkább egy négyest érdemelt volna meg.

– Jaj, istenem! – a tanár keze végigsiklott a bal vállán s le a mellén, csaknem megérintette a tízforintost a zsebében. Majdnem elájult utólag: odaadni egy koldusnak, vagy az iskolai jótékony célra... vagy visszaküldeni Török bácsinak, az ő fiáé... jaj, visszaküldeni hamar... jaj, ha egyszer kiderül, inkább felajánlani az egész évi keresetét az öregúrnál a konviktusnak, vagy egész életében a koldusok javára dolgozik, vagy a haza javára, vagy cukrot nem eszik többet életében, vagy örökké mezítláb jár, hóban is, vagy... csak azt a veszedelmet elkerülni... Második óráközben a pedellus jött be az ajtón, s azt kiáltotta:

– Nyilas Mihály!

Misi éppen a számtanpéldát csinálta, amit még sohasem hagyott óra előttre, csak most, s rettenetesen sietett vele, hogy addig készen legyen, míg a tanár úr bejön. Ijedten állott fel, s az egész nyüzsgő, lármázó osztályban mély csönd lett.

– Jöjjön az igazgatói irodába – mondta István, a tüdővésztes pedellus, akinek egészen uras formája volt, sokan tanárnak is nézték, de megtörtén s halkan járt, az arca rozsdavörös volt a tüdőkörtől, s a fiúk azt beszéltek, hogy már régen meghalt volna, de fiatal feleséget vett, s az fog előbb meghalni, de ha annak a halála után megint fiatal leányt kap, akkor az megint éltetni fogja a saját haláláig. E miatt a hír miatt, amit különben nem hitt el, mert ő már odahaza hozzászokott, hogy a parasztok babonái csak ostoba fecsegések, mégis titokzatos alak volt Misi előtt ez az ember, s nagyon félt tőle. Most megdermedt a rémülettől, hogy füzetet, tollat, tintát otthagya, sietve és sápadtan s reszkető lábakkal ment a szolga után. Az osztályban tízszerezen felzúgott a zsvaj, s ő érezte, hogy most róla beszélnek.

Ahogy bement az igazgatói előszobába, ahol már egyszer egy kínos negyedórát töltött, újabb rémület csapott rá, mintha a halál kapuján lépett volna be. A szolga mindjárt ment az igazgató úrhoz, s őt vitte magával, várni se kellett, s ez most még ijesztőbb volt.

Az igazgató úr, deres szürke szakállal, ott ült az íróasztal felett, s valamit nézett. István alázatosan jelentette, hogy: „Nagytiszteletű igazgató úr, alásson kérem, Nyilas Mihály itt van.” Misi az igazgatót nézte, aki nem hagyta abba az olvasást, s nagy, kerek pápaszem volt az orrán. Kis időre aztán a csöndben annyira megcsillapodott, hogy körülpillantott, s látta, hogy két ember van a szobában. Az egyik magas, sovány, szőke ember, úr, a másik pedig rendőr. Még eddig rendőrt sose látott közlelől, csak a pályaudvaron és a városház előtt, de sose nézte meg, mert félt tőlük, hanem most ez a két ember erősen nézte őt, olyan kemény és szűrő szemmel, hogy ő iszonyodva kapta el a pillantását, s majd meghalt: Jézus Isten, ezek őerte jöttek!

Most már az igazgatóra, mint megváltóra kezdett nézni, annak az arcától eddig nagyon félt, de most jól esett látni a szakállas, borzas arcot, oldalfelől viszont érezte, ahogy a testét, mint éles tűk járják keresztül a rendőrök nézése.

– Mija! – mordult fel egyszerre az igazgató. – Micsoda reskontót sikkasztottál te el?!...

Misi reszketni kezdett, kinyitotta a száját, s nem tudott szólni. Az igazgató hátramoszította a székét, s elordította magát:

– Na hajjuk! Ki vele! Ipse!... – Aztán keményen kirúgott ököllel mutatott a szobában levő rendőrökre. – Idejöttek ezek a tisztelt rendőrök. Vallatni! Nyomozni! Betörték a kollégiumba, pandúrmódra! Mert nem szent ma már a törvénynek még a kollégium sem! Keresztültörök a falakat is!... Fegyverrel rontanak rám... Még keresztül is lőnének, ha ellentállanék... A civil úr igen békítve s alázatosan mondta:

– Alázatos bocsánatot kérek, nagytiszteletű igazgató úr, a tekintetes főkapitány úr alázattal bocsánatot kér a nagytiszteletű igazgató úrtól, hogy ne méltóztassék a mi megjelenésünket szigorúan venni...

– Hát hogy vegyem?! Kitüntetésnek? Ez a kollégium megbecsülése? – ordított az igazgató. – Tolvajok laknak itt? rablógyilkosok? hogy fegyverrel kell rátörni a Múzsák csarnokára, hogy az egész ifjúság lelkingugalma legyen háborítva?! He?

– Alázattal kérem, a legújabb miniszteri rendelet, a belügyminiszter...

– Füttyülök a belügyminiszterre, és füttyülök a külügyminiszterre, és ha tudni akarják az urak, füttyülök Deák Ferencre, és az egész kiegyezésükre!... Én itt: a kollégium autonómiaja vagyok, s ahhoz ne nyúljanak!...

– Alázattal kérem, tekintetes igazgató úr...

– Tőlem ne kérjen semmit! És engem ne provokáljon, és engem ne hozzon ki a flegmámból! Két ekkora Góliátnak kell itt kardosan, csákósan betörni a kollégium megszentelt termeibe, egy ilyen csöpp kis báránykáért?... Na, hát

itt van ez az ártatlanság, nézzék meg, akkora, mint egy kesztyű... Hát ezt akarják felfalni?... Ez a gyerek, tudják az urak, ki ez a gyerek?... Ez egy színjeles tanuló, ez a kollégium kitüntetettje, ez egy bentlakó... egy bentlakó diák!... A becsületességnek, a megbízhatóságnak, a puritán nevelésnek példánya, aki előtt kalapot emelhetnek az urak! Hát most bemutattam az uraknak a vádlottat: ajánlom magam! – és intett, hogy elmehetnek. De a rendőrök nem akartak mozdulni. A hókakéjú meghökkenve kezdte újra.

– Alázattal kérem...

– Megmondtam már!... – ordított rá az igazgató, felpattanva az asztaltól, kilépett a sarokból, mint egy várból, és merészen s elszántan nyomult elébük: – Megmondtam már, hogy éntőlem ne kérjenek semmit! Se alázattal, se alázat nélkül! Éntőlem *élőszóval* egy árva ígét se kérjenek, és ne kérdezzenek!... A kollégium autonómiájában benne van, hogy éntőlem a rendőrség csupán egyetlen formában kérdezhet valamit: *írásban*... Vagy nem tudnak az urak ími?

– Az ügy sürgősségére való tekintettel...

– Semmi sürgősség... Vegye tudomásul, hogy ebben az életben semmi sem sürgős: csak a tisztesség!... De micsoda feleselés ez!... A Bach-huszárok sem mertek hozzányúlni a kollégium autonómiájához!... Hozzányúltak a nemzet szabadságához, hozzányúltak a vallás szabadságához, hozzányúltak a tanítás szabadságához: de a kollégium autonómiájához soha!... Tudja maga, ki volt az a Balogh Péter püspök?... Az a Balogh Péter Isten kegyelméből egy kisedded lumen volt, de isten irgalmából egy hatalmas karakter! Tudja maga, mikor a Kistemplomban összegyűltek 60-ban egyházkerületi gyűlésre az egyház vezető férfiai: akkor a városkommendáns bécsi parancsra ágyúkat szegeztetett a templomnak, s aztán a fegyverrel és katonasággal körülvett templomba csendőrcsákósan belépett, s azt mondta: „A gyűlés megtartását megtiltom: öfelsége, a Császár nevében.” Arra azt feleli Balogh Péter: „Én pedig a gyűlést ezennel megnyitom: öfelsége, az Isten nevében...” És most reko-mendálom magamat! Isten álgya!

Egy kézmozdulattal intett, s hátat fordított a rendőröknek. Azok pár pillanatig még ácsorogtak, akkor meggondolták magukat, s rideg köszönéssel elsompolyodtak. Mikor elmentek, az öreg igazgató leült a székbe s kiáltott:

– István!

A szolga bejött.

– Híjja be Gyéres tanár urat.

Pár perc múlva bejött a fiatal tanár.

– Parancsoljon, igazgató úr.

Az igazgató kis ideig nem nézett rá, bele volt merülve az előtte levő írásokba. Akkor hirtelen felnézett, borostás hangon dörmögte:

– Mondja csak, professzor úr, ismeri ezt a deákot?

Gyéres ránézett Misire.

– Hogyne, kérem, tanítványom a második osztályban.

– Micsoda reskontó-históriája van ennek?

– Reskontó? – mondta csodálkozva Gyéres, és fejét rázta. – Azt nem tudom.

– Nem tudja?! – mondta a vén baka fejét csóválva. – Hát kisfiam, mondjál el mindent, mert a tanár úr nem tudja!

Erre Misi egyenesebbre állt, kissé körülnézett, úgy elszórakozott azon, ami az imént itt lefolyt, hogy elfelejtette, hogy miatta van az egész.

– Igazgató úr, kérem szépen – mondta –, én egy öreg vak úrnak mindennap felolvasok, egy óráig tíz krajcárért!...

– Igen? No, ez derék! – mondta az igazgató nagyot helyeselve. – Az három forint egy hónapra! Sok pénz! Nagy segítség a te szegény édes-apádnak.

– És, kérem szépen, az öreg Pósalaky úr...

– Pósalaky? – kiáltott az igazgató. – A volt városi tanácsos?

– Igenis.

– Úgy! Nagyon jól van...

– Az öreg Pósalaky úr, kérem szépen, tegnap múlt két hete, vasárnap, adott egy forintot, hogy tegyem meg a kislutrin, amit álmodott.

– Amit álmodott?

– Igen.

– Hejnye no... hát az ilyen vén számár... megtéti a lutrin, amit álmodott?...

– Igen, mert a mosónéja megfejtette a számokat.

– Mosónéja! Ördög vigye a vén fülesek! Mosónékkal áll össze vénésgére álmod magyarázni!... Nyertél neki legalább egy szakajtó pénzt?

– Nem, kérem szépen – mondta dideregve Misi, aki elnevette magát ott fent az arcán, de lent a szíve körül halálosan reszketett –, én a budapestire tettem meg a számokat és a brünnin húzták ki.

– Brünnin – mordult fel az igazgató –, Brünnin... Budapesti, brünni... Nyert, vagy nem nyert?...

– Nem nyert.

– Nahát!... Persze, hogy nem nyert!... Ostoba fráterek... – Ezzel felállt, s egy papramorgós leckét tartott a babonáról. – Pósalaky uram elvesztett egy forintot, és amiatt ez a számár Kiss Mátyás (mindig tökfilkó volt), ez a mostani főkapitány, két csendőrt küld ide nekem, két talpas pandúrt, és felforgatná az egész kollégium autonómiáját... Eridj órára, micsoda óra van most?

– Számtan.

– Lódulj, ne lopd az időt...

Misi boldogan hátat fordított, s elfutott, még hallotta, ahogy az öregúr azt mondta Gyéresnek:

– Egy ilyen vén tökfilkó miatt...

Akkor István betette az ajtót, s ő boldog melegséget érzett a szíve körül, úgyhogy sírva fakadt tőle, s az osztályba nem tudott bemenni, míg a csendes folyosón ki nem sírta magát.

Csakhogy másnap, órák közben megint jött István. Most már nem kiáltotta a nevét, csak intett neki egy ujjal, s ő halálsápadtan, a tegnapiénál még sokkal jobban megijedve állott fel, s olyannyira ijedt volt, hogy átbottolt az Orczy térdén. Persze, tegnap óta mindenki a lutriról beszélt, s már a nyolcadikosok is tudták, hogy valaki felvette a pénzt, amit a kisdiák nyert...

Misi sok mindenre gondolt, míg az igazgatói irodába ért. Tegnap nem volt felolvasni Pósalaky úrnál, mert hogy az igazgató úr azt mondta, hogy a forintja miatt ő jelentette fel a rendőrségnél, hát nem mert többet gondolni se rá, hogy odamenjen valaha a színe elé. Sőt ő tudta, hogy az igazgató semmit se tud, s ő tudta, hogy Pósalaky úr az egészről semmit se sejt és ahelyett, hogy haszna lett vón a lutrizásból, még kellemetlen pletykába fog keveredni, hogy ő jelentette fel... pedig nem igaz, mert az Orczy apja jelentette fel... Szóval ő egy árva szót se szólt tegnap óta senkihez, csak magában kotlott, és bújt az emberi szemek előtt.

Most nem eresztették be olyan hamar, mert odabent tanácskozás volt. Végre behívták. Az igazgató mérgesen nézett rá.

– Te peniperda, mindennap van valami?!... Ismered ezt a kisasszonyt?

Misi rémülten látta Violát a szobában. Viola sírt, és az arcát kendővel szárogatta, s nagy folyékonysággal, szinte hogy magát igazolja, mondta:

– Tönkrement az egész életünk, és öneki tudnia kell valamit, mert ő tud valamit a húgom dolgáról, kérem, igazgató úr...

Az igazgató nem szólt, csak bámult a kisfiúra. Ez pedig a szűrös szemek előtt dadogva, s levegő után kapkodva állt, s kérdés nélkül dadogni kezdte:

– Kérem szépen, igazgató úr, énnekem rám parancsolta Török úr, hogy adjam oda a levelet Bella kisasszonynak, de én nem tudok egyebet.

Az igazgató mérgesen nézett rá.

– Veled mindennap baj van... Mít avatkozol bele mindenkinek a dolgába? Mit keresel te a szerelmeskedő-félék közt?

Misi reszketett.

– Én a Viola kisasszony öccsét, a Gyéres tanár úr parancsára, tanítom számtanra és latinra.

– Tanítod?

– Igen.

– Hm. Pénzér?

– Két forintért egy hónapba.

– No lám. Hát te tanítsz is! – mondta szórakozottan az igazgató. – Hát kisasszony, itt nincs semmi panaszra való ok. Ez a gyerek... nem tett semmit!... Ez egy eminens fiú, az osztály díszje, és azonfelül kollégiumi jótéteményben részesül... Hogy lehet egy ilyen kisfiú ellen panaszt emelni? Mi köze van neki a felnőttek szerelmeskedéséhez?

Viola kisasszony zavarba jött s hebetelt:

– Én úgy gondoltam, kérem, igazgató úr...

– Ne gondoljon maga semmit. Bizonyára tisztességes dolog, ami történt, menjen haza szépen, ki Istenben bízik, sosem csalatkozik, majd jóra fordul minden. Azzal elküldte.

– Hagyjanak békét az én diákjaimnak! – mondta morogva, mintha csak saját magának mondaná.

Viola sírva fakadt, hirtelen elfordult, s alig hallható köszönéssel elsietett.

Misi állva maradt ott, ahol volt. Akkor csengettek, az igazgató ránézett:

– No, ipse – mondta fenyegetően, felállva az asztaltól, és egyre közelebb jött –, te haszontalan paniperda; te... te mindenbe benne vagy!... Veled mindennap bajom van!... Az egész világ mind a nyakamra jár miattad... kell neked szerelmes leveleket hurcolni?... Már gondolom, hogy abba a tegnapi dologba is ludas voltál!... Hát csak azt mondom neked, hogyha még egyszer behívatlak, ha még egyszer meg kell látnom ezt a maszatos, mocskos fizimiskádat: addig nem is szólok hozzád, előbb egy olyan pofont kapsz, hogy kirepülsz az ablakon!... Lódulj!

Misi megfordult, s behúzott farkkal elsietett. A folyosó már üres volt, s őrajta sírógörcs tört ki, a Petőfi-szobor előtti lépcsőházban leroskadt a lépcsőre, s oly szívzaggatóan zokogott, hogy az egész teste rázkódott tőle. Hát kinek, kinek mondjon ő egy szót, egyetlen szót ezen az egész világon?... Senki sincs, aki őt megértené...Lépéseket hallott, s felszaladt a lépcsőn, pedig az osztályuk a földszinten volt, s arra kellett volna mennie. Felszaladt az első emeletre, aztán el akart bújni, de sehol sem volt zug, a folyosók ridegek és nyíltak voltak, az oldallépcsőn megint feljebb ment egy emelettel, s azon vette észre magát, hogy a coetusok előtt jár. Leakasztotta a kulcsot, bement a szobába, lefeküdt az ágyra, s addig sírt, amíg kimerültségében el nem aludt. Nem is volt órán egész délelőtt. Tizenkét órakor lement az osztályba a könyveiért, a fiúk már kitódultak, és Sándor hozta felfelé a könyveit.

– Hol voltál, hol voltál? – tudakolta – de ő csak azt mondta:

– Beteg vagyok... – Látta a pajtása nevetéséből, hogy érti ezt a betegséget. Délután elment órára, de másnap nem akart lemenni. El volt szánva, hogy akármilyen suskussal, de otthon marad. Most már nem ment többet sem az öregúrhoz, sem Doroghyékhoz, s már az osztályban sem mert megjelenni.

De mintha csak megérezte volna az igazgató, már jött a reggeli csengetés előtt István bácsi, fel a második emeletre, be a szobába, s persze, hogy őérte jött. Félholtan vánszorgott a pedellus után. Már sem élt, sem halt. Az igazgató reggel mindig dühösebb volt, mint később, s amint betolták hozzá az ajtón az ő szegény kis izzadt fejét, engedelmesen hagyta cipelni magát, már neki mindegy volt.

Az igazgató egy hosszú bottal sétált le s fel a szobában. Mikor őt meglátta, mindjárt üvöltöni kezdett:

– No, te peniperda!... Mit ígértem neked tegnap? Hát már egy órai békességem sincs miattad?... Már az egész kollégium fel van fordulva. Már itt egyéb nem történhetik többet, csak a te szennyesednek a tisztára mosása!

S megsuhogtatta a feje fölött a pálcát. De megsajnálta vad haragjában is a szegény, magánkülvili, sápadt s egészen tönkrement fiúcskát.

– Itt van már a halom írás, itt az egész vizsgálat!

S a pálcával nagyot csapott az asztalra, s vérben forgó szemekkel meredt a kisdíákra.

– Evvel hálálsz meg az én jószágomat?! Te akasztófárávaló!... De hát majd megtudok most mindent, ha te nem beszélsz is... Döngő lépésekkel járt fel s alá a szobában. Hirtelen megállt s ráordított:

– Mi az istenharagja az a reskontó?!

Hogy Misi semmit se szólt, tovább járkált. Egyszer újra megállt.

– Mér nem mentél vasárnap óta felolvasni Pósalakyhoz?!

Misi újra nem szólt. Az igazgató tovább döngette a padlót.

– Mindent felfordít, a haszontalan! ahová a lábát beteszi! Itt a sok írás: Törökék családi élete, a nevelőségben a familia, a lutris asszony, az Orczy apja... A fejem zúg tőle, három nap óta semmi egyébre nem szabad gondolnom, csak hogy egy elvetemedett lurkó az egész kollégium tekintélyét tönkreteszi a városban. Újra nekiindult a mérgező sétának. Akkor nagyot ordított:

– István! István!

A szolga bejött.

– Hol van már az a professzor?

– Még nem jött be, alássan kérem, nagytiszteletű igazgató úr.

– Naplopók! Még nem jött be!... Ha én itt tudok lenni, ő nem tud itt lenni, majd én csinálom rendet ebben a züllött, betyár kollégiumban!... Itt hagyom az egészet!... Nem leszek soká naplopó professzorok és ördögáda diákok bábja!... Vigye ezt a kölyköt a karcerbe. De kétszer ráfordítsa a kulcsot, majd megtanítom én őket... A kulcslyukon kibúvik az ilyen gazember lurkó...

István bácsi megfogta a kezét. Misi engedelmesen, egyetlen pissenés nélkül ment vele, s már látta a sötét és vasrácsos tömlőcöt, ahova be fogják csukni, s iszonyodott a teste a kígyók és békák érintésétől. De István bácsi a szomszéd kis szobába vitte, ami tanári olvasó volt, és senki sem volt benne.

– Üjjünk csak le – mondta neki csendesen, s olyan jószágos hangon, hogy Misinek kibuggyant a könnye.

– Ugye, nem haragszik az igazgató úr, István bácsi? – kérdezte zokogva. István bácsi végighúzta kétfelé hajlő, vékony, barna bajuszát.

– Haragszunk biz’ a – mondta csendesen –, de azért nem kell megijedni tülle, mert a mi haragunk nem olyan veszedelmes, mint másoknak a jóakarajta.

Misi új zokogási rohamba tört ki.

– Akkor hát vigyen a karcerbe, mert megharagszik.

– Karcerbe – mondta István bácsi –, milyen karcerbe? Hiszen mi szüntettük meg a karcert már tíz esztendeje! Nincsen már karcer a debreceni kollégiumba! Azt csak úgy mondtuk... Ha maga nem csinált semmit, akkor ne féljen semmitől. Gondoljunk az idesanyánkra, oszt nem lesz semmi bajunk.

Misi odaborult az asztalra, az egyetlen ember, aki annyi idő óta szelíden, s jószággal szólott hozzá.

István csöndesen folytatta:

– Nagyon ordítós ember – mondta halk hangján – a nagytiszteletű igazgató úr, de majd meglátjuk, no... majd megvizsgáljuk a dógot...

Kinn hallatszott az igazgató rivalgása:

– István!

Az öreg szolga hamar kidöcögött. Misi magában maradt. Összehúzódott kicsire, s szégyellte magát halálosan. Ő most karcserben van, tömlöcben, mert mégis csak becsukták... Nem az osztályban van, ahol vidáman tanulnak a többiek, s jelesre felelnek, vagy jóra vagy elégségesre, de még az is szabad, tiszta ember, aki beszekundázik. Csak ő, ő a tömlöcben... Úgy érezte magát, mintha befogták volna, s kalickába teszik. Egész neveléséges és ijesztő, hogyan? Egy szabad ember, befogva, bezárva, és nem mehet ki?... Egész új szemmel nézte a falakat, hogy ő azon nem törhet át, az ablakot, amelyen nem lehet kiugrani; hogy az ajtón sem mehet ki, megbénult idegekkel, mint a szárnyavesztett, csupaszhernyóvá lett lepke, ájuldozott és lihegett. Roppant fáradságot érzett, kábultan elterült a nagy fotelben, összekuporodott a sarkában, s úgy tetszett neki, el is szundított. De egyszerre felébredt, mert érezte, hogy hajón van, s a hajó a tengeren megy, és látta a nagy vizet köröskörül, s a víz nem kék volt, hanem sűrű, olyan színű, mint a Tisza, és a hajó olyan volt, mint egy igen-igen nagy ladik. És a parton indiánok üvöltöttek, s csattogtatták a tomahawkjukat, s veresre voltak festve, s a fejük mind egy-egy tanárnak a feje volt, ott látta a vallástanárt, Gyéres tanárt, Báthori tanárt, Sarkadi tanárt, és bent volt a csónakban egy mogorva öreg kormányos, akitől nagyon félt, hogy megrúgja, ez volt a vén baka, az igazgató, és akkor az indiánok mind rájuk nyilaztak, s a vén baka ordított s a nádpálcájával elverte a nyilakat, s ő lent kuporgott István bácsival a ladikban, aztán gondolta magában, most kint van az élet tengerén, és diadalokat fog nyerni, és nagy haja volt s azt a szél fújta, s a sziklán állott, mint Petőfi Sándor a lép-csőházban, s azt szavalta, hogy Simonyi óbester kisgyerek korában felmászott egyszer a veres toronyba... de nem tudta tovább a verset, és akkor a vállán volt egy köteg lécz, amit az édesapjával vitt az országu-ton, s azt mondta: „Na, édesapám, ha a fiúk látnák, hogy én mit csinállok.” „Mit, fiam?...” „Hogy léczet viszek az úton...” „No, mit mondanának?” „Nekem olyan úrifíú osztálytársaim vannak, azok nem fognák meg a léczet, mert félénének, hogy a kezük piszkos lesz, és nem is vinnék a vállukon...” Azután különös füttyörészést hallott, s egy csodálatos kertben volt, s az a kert az övé volt, és a sárgarigó kiabálta a fán, hogy: lufirkó bíró, lufirkó bíró – s ő nevetett, mert az a kert az övé volt, s ott egy nagy díófa volt, s Bella neki felesége volt, s a sárga hajú kislány az ő leánya volt, és ő ott nagyon-nagyon boldog volt, azután bement a Bikába, s a pincéreknek parancsolta, hogy hozzanak neki sok bort, és mindenki ránézett, s akkor a színházban volt, és a színészek fehér cilinderben voltak körülötte, s azt kiáltották, hogy éljen, éljen, és ő el akarta szavalni, hogy Simonyi óbester kisgyerek korába, de a nyelve nehéz volt, s nem bírt egy hangot se kimondani, s igen szerencsétlen volt...

S akkor iszonyú félelem fogta el, mert sötét szobában volt, s az ajtó be volt zárva, s kint üvöltöttek a boszorkányok, s ő iszonyatosan félt, reszketett, s kicsire összehúzódott, akkor láthatatlan szellemek jöttek be, felkapták a székét, kacagást hallott, s felépítették a levegőbe, s a feje szédült, s egyszer csak nagyot zuhant, irtózatossá mélységbe esett, elvesztette az eszméletét és leesett a földre.

Ott szedte össze magát síró és fáradt arccal, és szomorúan ült vissza a helyére, s arra gondolt, hogy miért nem szereti őt senki... Mindenik fiú vidám és megelégedett, miért nem tudják őt is szeretni, hiszen meg tudna halni egy mosolyért, ha valaki ránevetne, s a kezét odanyújtaná neki, miért olyan idegenek hozzá a fiúk s a tanárok és mindenki, a coetusban se szereti senki, s az öregúr nem szerette, sose szólott hozzá szívesen. Viola gyűlöli, Sanyika gyűlöli, Törökék se szeretik, gúnyolódnak vele, még a néni is, Ilonka kisasszony is... Bella se szerette, mert ha szerette volna, akkor itt volna, s nem utazott volna el avval a gazemberúrral... Orczy se szereti, nem mondta meg neki a titkot, kivel mit beszél, Gimesi se szereti, nem jött el vasárnap Orczyékhoz... Gyéres tanár úr se szereti, s múltkor úgy nézett rá, szinte haragosan, a többi tanár se, persze, még az igazgató úr legjobban szereti, hiába kiabál úgy: az férfias... De az se szereti, mert bosszúsága van vele; senki se szereti, miért is szeretné. István bácsi se szereti; ki tudja, hátha ez a halálát ragasztotta rá a simogatásával, mert öreg tüdővészések a halált a fiatalra ragasztják... Nem szereti senki, senki: csak az édesanyja meg az édesapja, s erre zokogásba tört ki.

Volt ideje sírni is, felocsúdni is. Ó, be jó volna most felmenni a torony tetejébe, fel a vörös kupolához, s onnan levetni magát a mélybe... vagy kisgyerek lenni örökre, s az édesanyja szoknyájába kapaszkodva járni a szobában mezítláb a híves, tapasztott földön, s nem tudni semmiről semmit. Aztán összevonta a szemöldökét, s szégyellte magát az ostoba gondolatokért, s hirtelen elhatározta, hogy többet nem tekinti magát kollégiumi diáknak. Itt őt mindenki sértette, bántotta: igazságtalanul. Igenis ő nem fogja védeni magát, és nem fog megmagyarázni semmit, annyit tudhatna minden felnőtt ember, hogy egy kisfiú... szégyellje magát, aki róla rosszat tesz fel. Rendőrség keresi őt, mint egy tolvajt vagy gyilkost, és Viola elmegy az igazgatóhoz vádaskodni, s az igazgató mindenkinek hisz, pedig öreg ember, már megtanulhatta volna, hogy az embereknek az arcából olvasni tudjon. Többet vele nem fognak packázni. Ha most ennek vége lesz, vonatra ül s hazamegy. Többet a debreceni kollégiumban szenvedni nem fog!

Fel is állott, s az ablakhoz ment. Az udvar üres volt, s ő mereven nézett a kútra. Most egyszerre minden gyűlöletes volt előtte. Ott a kút mellett bújt Orczy suttogni Böszörményivel az ő ügyéről, s máig sem tartotta kötelességének, hogy mindent elmondjon. Úgy gyűlölte most ezt a kút is, nem akarta többet látni, s elhatározta, hogy soha többet Debrecenbe nem jön, és Debrecenről hallani sem akar. Van iskola másutt is. És ha az édesapja nem

fogja taníttatni, akkor nem fog tanulni: költő úgylát lehet belőle. Csokonait is kicsapták az iskolából Debrecenben, még a harangot is meghúzták, mikor kicsapták... Kicsit megborzos, talán őutána is meg fogják húzni a kollégium csengőjét, s az egész iskola tudni fogja, hogy ki van csapva. A szeme tele lett könnyel, s ő nem bánja, elég, ha ő tudja, hogy ártatlanul bántják. S ebben a percben annyira nem számít neki az emberek véleménye, annyira nem fontos neki, hogy mit gondolnak, s mit mondanak róla ezek a felnőttek; az a fontos, hogy mi az igaz, az neki most fontos, hogy ő most valami nagy dologban van benne. Különös és csodálatos, hogy becsukták, őrzik, puskával mennének őutána, ha megszökne; felnőtt emberek, nagyok, férfiak, a fejüket törlik valamin, amiben ő benne van, s amiről ő többet tud, vagy legalábbis többet sejt, mint azok a felnőttek... Lassan, mintha a köd oszlana, szétfoszlik a lelkéből a lankadság, a csüggedtség, a köd, s mosolyogni kezd, mert úgy látszik neki, mintha áttörte volna a gyermekkor határát, s egyszerre belekerült volna a felnőttek világába.

Mennyit vágyott a hosszú nadrágra, s a zsebórára, és a felnőttek megbecsülésére: íme, most a hosszúnadrágosok, az órák és szakállasok a legkomolyabban törődnek ővele...Már szinte tetszik is neki ez a hecc, mintha most a markában volna valami erő, ami a felnőtteket szorítja. Mintha a mesebeli kis dongót fogta volna meg, s az volna itt a tenyerében, amelytől a vadkannak, s a hétfejű sárkánynak a varázsereje függ.

Egyszerre csengetnek. Látja, ahogy a kis csizmás pedellus, az András nevű, húzza a csengő láncát, s a hang végigsivít a kollégium falai között. Pár perc múlva már fiúk nyüzsögnek ki az udvarra, s ő ijedten visszahúzódik az ablaktól, mert azt nem lehet, hogy őt itt meglássák a karcer ablakában. Hiába nem karcer: mégis tömlöc ez... Az arca újra kigyúl, s az egész teste lázban van, a vére zsiibong, le s fel futkároz az ereiben, hiába biztatja magát, hogy ez mind semmi, hogy ez nem számít, hogy őneki igazsága van, és ő van felül, és hogy őtőle bocsánatot kell kérni mindenkinek, aki most megbántja, még az igazgató úrnak is: azért mégiscsak ég az arca a szegyénytől, s hiszen nem magyarázhatja meg mindenkinek, hogy neki van igazsága, nem azoknak, akik őt ide becsukják, s ez a szegyenkezés nagyon kínos; istenem, talán csendőrök fogják végigkísérni az utcán hátrakötött kézzel; most újra látja, hogy kísértek egy nyáron őt embert a falun végig, mert nem akartak aratni a földesúrnak, négy csendőr ment utánuk feltűzött szuronnal, kakastollal, s ők kisgyerekek, nézték, éppen délben volt, mikor az iskolából jöttek hazafelé, s kimeredt szemmel bámulták az embereket; ő már akkor sem értette, miért kell az embereket csendőrrel kísértetni, ha aratni nem akarnak... S azóta mindig úgy érezte, ha csendőrt látott, hogy az őrá les, őrá vár, hogy egyszer csak őt is maga elébe veszi, mert ő sem akart aratni a földesúrnak, mert ő érezte, hogy ő csak annak akar dolgozni, akinek jólesik, s már parányi gyermekszívvvel lázadónak érezte magát, mielőtt tudta volna, hogy mi az a lázadó, s nem akart rabszolga lenni, mielőtt tudta volna, hogy mi az a rabszolga. De mikor egyszer egy meleg nyári este

megállott az udvaruk előtt két lovascsendőr, s bekiáltottak nagy hangon, hogy: „Itthon van-e Nyilas?” – akkor az édesanyja, aki éppen búzát rostált az udvaron, kiejtette a kezéből a rostát ijedségében, csak úgy lehanyatlott a karja, s a rosta kiömlött a ponyvára, szerencsére – nem a földre, ő látta az édesanyja elsápadt arcát, s vele sápadt, de aztán az édesanyja összeszedte magát, s erős hangon mondta: „Miért keresik?” A csendőr sokáig nem felelt. Nagy lovon volt a két nagy csendőr, barna bajuszuk volt, kemény, nagy emberek, igen nagyokat tudhattak pofozni, ha elfogtak valakit, nagy fekete öklükbe fogták a ló gyepőlőszárát. Végre az, aki kérdezett, elmosolyodott, s azt mondta – de már akkor a szomszédok mind kigyűltek a kerítésekre, hogy: viszik Nyilast... –, azt mondta akkor a csendőr, hogy: „Együtt mulattunk a minap a tarcali kocsmába, hát meg akartuk keresni, ha már itt járunk!...”

Erre mindnyájan fellelegzettek, s büszkék lettek, hogy a szomszédok látják, hogy az ő édesapjuk olyan ember, aki csendőrörmesterekkel mulat a tarcali kocsmában. „Mondja meg neki, tésasszony, hogy tiszteli Fazekas örmester.”

Ezzel elugratták a nagy sárga lovakat, de öbenne még most is vegyesen mozog az öröm s a rettegés: mert hátha mégis egyszer nem barátnak, hanem ellenségnek jelennek meg a nagy kakastollasok.

Ezalatt kívárta, amíg újra csengettek, a gyerekek eltűntek az udvarról, s akkor ő megint ki mert nézni, aztán újra egyedül maradt magában a gondolataival. Kínos óra telt el az új csengetésig; egyedül, egyedül a rettentő szobában. Az idő legnagyobb része azzal telt el, hogy le s fel járkált lábujjhegyen, hogy kifelé zajt ne okozzon: ne vegyék észre őt, ne gondoljanak vele, közben néha csak futó pillanatokig, néha kialakult képekben nyugtalanító s felemelő érzéseit érzékítette meg. A nagy igazságtalansággal szemben, ami vele történik, a jövőjét állította szembe. Egy futó pillanatban látta magát híres és nagy embernek, magas lesz és erős ember, s nagy szakállt fog viselni, hosszú szakállt, mint Széchenyi Döblingben azon a képen, s akkor ezek az emberek mind kicsik lesznek, s bocsánatot fognak tőle kérni, szeretett tanítványuknak fogják mondani, s protekciót kérnek tőle: és ő, igen, ő segíteni fog rajtuk, s nem is fogja említeni, hogy mit tettek vele. Aztán megint tompa kábulatba zsibbadt, akkor újra Toldi Miklós erejét érezte magában, s megfogta gondolatban, behunyt szemmel az ajtót, s annak kilincset úgy megroppantotta, hogy a markában maradt, kirúgta az ajtót, az előszobába ment, be az igazgatói irodába, s az asztalt úgy törte darabba, hogy a vastag tölgyfa szakadt a keze közt, mint a vaj, s a tanárok meg voltak rémülve, és alázattal kértek tőle bocsánatot, s ő megbocsátott nekik. Aztán mezítelenül állott előttük, mint a Zichy Mihály képén Ádám a sziklán, lobogó hajjal, s hátravetett két karral a szikla szélén, alatta a mélység és a sötétség, s ő isten trónja előtt áll, tisztán és szűz testtel, s pipacsok nyíltak a búzában körülötte, s már otthon volt az édesanyja előtt, és ő szegény kisfiú volt újra és odaborult az édesanyja ölébe, aki azt súgta neki: „Légy jó, fiam, légy jó, kisfiam, mindhalálig fiacskám, légy jó mindhalálig...”

Még egy órákőz is eltelt és senki sem nyitott ajtót rá. Eszébe jutott a mese, hogy az óriás addig hordta a hegyet, míg a lába, dereka, nyaka mind elkopott, s a koponyája görgött az utolsó görönggyel, s akkor jött a Jézus Krisztus, felvette a szorgalmas koponyát, s azt mondta neki: „Fiam, én megbocsátok neked” – s megcsókolta a szüvas öreg csontot, s akkor megváltott fehér dalia lett az óriásból, aki fehér lovon lovagolt be a mennyországba... Így fog ő is itt elkopni a szenvedésben, de a végén híres ember lesz, s az emberek csodálni fogják, és hogyha egykor visszatér Debrecenbe, a város népe mind kimegy elébe az állomásra, s az ötösfogatot befogják, s a polgármester és a püspök jönnek eléje, s üdvözölni fogják őt, s ő máris szégyellte magát a nagy ünnepség miatt...

És nem fogja ismerni a mai osztályt, oly idegenek azok ott benn a tanteremben, ahogy ott ülnek s tanulnak, de mit tanulnak? Neki oly ostobaságnak látszott az az egész tanulás: így tanulni, hogy feladják óráról órára a leckét, s a kihagyott mondatokat nem kell megtanulni... Ő mindent tudni akar, egyszerre tudni, úgy képzei, hogy az belőlről jön, aki akar, az tud, akinek felnyílik a lelke, abból kijön a tudomány, s akkor a tudatlanok hallgatnak a szavára, és olvassák az írását, mert csak írni kell, és akkor minden igazság... Simonyi óbester kisgyerek korába, felmászott egyszer a veres toronyba... Magos volt a torony, magos a teteje, az egész fedele verebekkel tele...

*Simonyi óbester
mint egy hős kiállott,
látta onnan maga alatt
az egész világot.*

*Kebelét megrakta
verébfiókákkal.
Nem cserél most boldogságot
az egész világgal.*

*Dobjatok le, nem baj,
van ezernyi szárnyam...
Csúnya, irigy földöncsúsúzó,
nézhetek utánam...*

*Nem is földre száll az,
hanem fel az égbe,
kinek százezer szárny
csattog a szívébe...*

Kacagott és ujjongott, hangtalanul és kidagadt szívvel, s úgy volt, hogy most csakugyan elrepül; ha az ablak nyitva volna, akkor kiszállna rajta, s

felrepülne először a gyönyörű jegenyeakácokra a többi madarak közé, s ott fog csicseregni nem emberi dadogással, hanem pergő, csattogó, csicsergő madárnyelven, legyen áldott, aki e fákat ültette, legyen átkozott, aki valaha kivágja, mint a Simonyi-gát fásorát... Aztán elrepül, el, el, el... teleszíjja a tüdejét sok-sok levegővel, s érezte, hogy suhant fent a ragyogó kék égen...

S hangosan valami madárhangot mondott, olyat hogy: tulululu!...

És akkor kinyílt az ajtó, bejött a pedellus, s látta, hogy a karjával repülő mozdulatot tett, s hallotta, hogy azt mondta: tululu!

Igen elszégyellte magát, lesütötte a fejét, el is takarta a kezével, s lángvörös lett az arca, azt mondta: jaj istenem! István bácsi nemigen mondott semmit, csak egy kicsit gyanús szemmel nézte, mintha egy kicsit megbolondult volna, s intett neki, hogy jöjjön vele. Ő ment szó nélkül utána, de még mielőtt a szíve elszorult volna, nevetett egy pillanatig, s úgy gondolta, hogy ő most nagy költő lett, csak le kellett volna írni a verset, mert elfelejti...

Nem az igazgatói irodába vitték, hanem a másik oldalon egy nagy üres tantermen mentek keresztül, s azon túl volt egy kis keskeny tanári szoba, s abban volt öt vagy hat tanár. Székeken ültek az ajtótól befelé, úgy összeszorulva, mintha nem szokott volna itt ennyi ember egyszerre együtt lenni. Csupa idegen arc volt, ismerte őket látásból, de nem tanította őt ezek közül egy sem. Ijedten nézte ezeket az arcokat: ez most a tanári törvényszék – gondolta magában.

Odaállították maguk elé, és ő sápadtan s reszketve állott. Akkor azt mondja az egyik cvikkeres, őszes tanár:

– Nyilas Mihály második gimnazista, felelj a következő kérdésekre... De figyelmeztetek, hogy becsületesen és lelkiismeretesen felelj, mert most életről és halálodról van szó. Négy kérdés csoportra kell válaszolnod: első az, hogy miként bíztak meg téged azzal, hogy Pósalaky úrnak egy forintot tegyél a lutrira, és mikor tetted meg, hol s kinél, és milyen számok voltak azok, s mi történt a reskontóval.

Misi kimeresztette a szemét és nem tudott felelni:

– Én, kérem szépen, tanár úr, ebbe a kis bugyellárisban őriztem a reskontót, és innen elveszett.

– Igen? – mondta szigorúan a tanár. – Elveszett? Ez ugyan már a második kérdés csoporthoz tartozik, de tekintve, hogy az előzmények nagyon jól tisztába vannak hozva, tehát térjünk át a másik kérdés csoportra: honnan ismered te Török Jánost, mit ígért ő neked a reskontóért, mikor fizette ki, amit ígért?

– Nekem? – mondta a kisfiú.

– Neked, neked! Majd fel fogom frissíteni az emlékezeted. Itt van Török Jánosnak a levele, hogy ő neked tíz forintot ígért a reskontóért, s neked meg is adta, mikor a táskáját a kollégiumig vitted.

Misivel elfordult a világ, halotthalvány lett és szédelgett, nézett ezekre az emberekre, akik szigorúan, tanáriasan s ellenségesen pillantottak rá.

– Hol van a tíz forint?

– Azt ő erőszakkal nyomta a zsebembe, s én csak másnap találtam meg – rebegette a gyermek.

– Hol van a tíz forint?

– Már én azt visszaküldtem Török bácsinak, mert az ő fia Török úr – hazudta Misi.

– Igen? Ez javítja a helyzetedet, de nem mossa le a tényt, hogy te a más által rád bízott vagyont könnyelműen, anyagi kecsesgetésekért eladtad.

Erre a vakmerő hazugságra Misi még azt se tudta mondani, hogy nem igaz. Az ő hazugsága az imént, hogy már el is küldte, az szent dolog volt, s megnyugtatta a lelkiismeretét: mert bizony isten gondolt rá. De ez a hazugság fellázította s kétségbeejtette, úgyszólván már kezdte nem hinni, hogy süt a nap, és kemény a kő...

– Most lássuk csak mindjárt a harmadik kérdéscsoportot: mi történt az ötödik osztály termében, hányszor voltál ott, mit tapasztaltál, hogyan szólnak azok a tanárgyalázók a tanárnak, s milyen tívornyákban vettél ott részt?

Misi nagy szemeket meresztett. Az ötödik osztály termében?... Ő ott sohasem volt. Homályosan rémlett neki valami, hogy a fiúk szerdán s szombaton délután be szoktak járni. Az ötödik osztály ugyanis egészen külön volt a többi osztálytól a régi kollégiumban, s annak volt egy előszobája is, és ez a diákok fantáziáját úgy izgatta, mint egy romantikus várkastély; ott csakugyan lehetett valami, mert ő egyszer hallotta, hogy gugyit isznak ott, de őt persze be se vették volna.

– Mert – folytatta szárazon az elnöklő cvikkeres tanár –, mert az a vélelem került felszínre, hogy a fiú azért adta el a reskontót készpénzért, a bizonytalan nyereséget biztos haszonért, hogy ezen erkölcstelen összejöveleteken készpénzkiadásokhoz hozzájárulhasson.

– Én ott nem voltam soha, nem is tudtam mostanáig, hogy ott volt valami. A hangja olyan határozott volt, hogy a tanár így szólt:

– Menjünk csak akkor a negyedik kérdéscsoportra: tudomásunkra jutott, hogy te pénzeket küldözgettél; kinek, mennyit s miből?

A kisfiú szemét elöntötte a könny, torkát elszorította a fájdalom, s csak nézett ezekre a kopasz, ősz, ellenséges emberekre; hát ezek nem érték őt, vagy az lehetetlenség, hogy egy ember megértse a másikat?

– Kérem szépen, én nem bántottam senkit, én nem csináltam senkinek semmit.

– Ez egy haszontalan fiú – szólalt meg mellette jobbról egy vastag tanár –, még a cipőkenőcsöt is megette.

Misiben megállott, megdermedt a kitörő sírás: a cipőkenőcsöt! Azt is ő ette meg és nem Böszörményi? az övét!... Nézett erre az emberre, akinek egészséges, húsos arca volt, szürke szeme, s gesztenyeszínű sodrott bajusza. S akkor megszólalt a másik tanár:

– Nem helyes dolog megengedni, hogy a gyerekek a kollégiumon kívül valami címen kint járhassanak. Mít csináltál te valamelyik este lámpagyújtás után? A leányokat bámultad az utcán?

Misi most erre a tanárra nézett, ez egy kis kövér, potrohos ember volt, hátradőlve ült a székén, fél lábát a szék lábába akasztva, s fél karral a szék karján lógva, az ujjait összefonta a mellén, úgy ült ott, mint egy batyú; vastag ajkú pöffedt kis ember volt, barna bőrű s kevés bajszú, oly undorító volt, mint egy varangy; Misi ijedten rámeredve nézett, s nem tudta elképzelni, mire gondol ez a tanár úr, hol látta őt, már sem sírni nem tudott, sem nevetni, csak nézett iszonyodással s nem emlékezett.

És nem tudta elfordítani a szemét róla, annyira iszonyodott tőle, hogy nem bírt betelni ezzel az iszonyattal.

Aztán a tanárok maguk közt kezdtek valamit vitatni, de ő nem volt képes figyelni, csak árván állott ott, s nem azért volt árva, mert bántották, hanem azért, mert nem értette ezeket az embereket, éppoly kevésbé értette őket, mint azok őt. Gondolta kicsit magában: jó volna mindent elmondani, de nem lehetett, mert akkor saját magát dicsérni kellett volna, azt kellett volna mondania, hogy ő különb a többi fiúnál és mindenkinél, mert ő nemcsak hogy nem tett, de nem is gondolt rosszat senkiről és semmiről. De hogy lehet ezt megmondani, s talán nem is igaz, és talán igazuk is van a tanároknak, s ő csakugyan rossz és gonosz ember, s kereste a múltjában az igazságot, s akkor elhatározta, hogy meg is fogja mondani a bicskát, amit ellopott: ott van a személtáda mögött.

– De micsoda egy megátalkodott fiú ez – szólalt meg ebben a pillanatban az elnök –, semmi kérdésre sem felel, ez egy sötét gonosz lélek, ahelyett, hogy kitárná a szívét, hogy úgy olvassunk benne, mint a nyitott könyvben, hallgatással tetézi a bűnt, amit elkövetett. Beszélj!

Misi azt gondolta e pillanatban magában, hogy „ti mindnyájan elébem fogtok jönni, s csókolni fogjátok a kezemet, ha én híres ember leszek”, és hangosan azt mondta:

– Tanár úr, kérem, én nem csináltam semmit!

S mikor ezt mondta, s hallotta a saját hangját, akkor szégyellte, hogy ilyen taknyos gyerek, és ilyeneket mond, ahelyett, hogy valami szépet és nagyot cselekedne.

– Mióta tanítasz Doroghyéknál?

Misi gondolkozott; nem emlékezett rá.

– Még csak egyszer kaptam náluk fizetést.

– Úgy. Hát te a fizetésen keresztül emlékezel? Nagyon helyes. Mennyi a fizetésed?

– Két forint.

– Egy hónapra?

– Igen.

– Osztyáltársadat tanítod?

- Igen.
- Mire?
- Számtanra és latinra.
- Egyébre nem?
- Nem.
- Földrajzra, magyarra, semmire?
- Nem.
- Szóval, tefelőled minden egyéb tárgyból megbukhat?

Misi hallgatott.

– No de hát ez persze nem tartozik most ide – szólalt meg egy másik tanár.

– De igenis, idetartozik – szólta az elnök –, mert az határozza meg az erkölcsi felfogását: önző, követelő, anyagi érdekekkel telített lélek. Hogy ismerkedtél meg, s milyen viszonyban voltál a növendéktársad testvérénjével, hogy is nevezik, Bellával?

Misi szemöldökét felhúzza magasra.

– Jóban – mondta csendesesen.

– Hogyan?

– Kérem szépen, az igen jó leány – mondta Misi.

– Jó leány! – kiáltott fel a professzor. – Egy leány, aki az erkölcsi romlottságnak akkora fokára süllyedt, hogy megszökik egy sikkasztóval, az neki jó leány! Na, hát beszélj, beszélj, ne kelljen mindent harapófogóval kihúzni belőled!

De Misi lesütötte a szemét, s nem szólt. Az egész olyan tétovának s bizonytalannak látszott előtte, érezte, hogy ezek az emberek hiába felnőttek és okos emberek, mégsem fognak megtudni semmit; hogy lehet megismerni valakinek a lelkét, ha ellenségesen, gyilkos szándékkal akarnak rést ütni bele, és úgy feszegetni ki titkait; ó, istenem, ha volna valaki, aki előtt kiönthetné szívét, négy szemközt és ártatlanul s odaadással. Elnézett az ablak felé, s szemei csüggedten meredtek el a homályos és pókhálós ablakrámán, amely sivatag volt és sivár, mint az ő élete.

– Engedje meg, kolléga úr, hogy én intézzek kérdéseket hozzá.

– Tessék.

– Mondd csak, fiam, mondd csak gyermekem – szólott a fekete szakállas ember, aki most hozzáfordult –, hogy vetemedhetél te arra... mégis nem kis dolog, hogy azt a reskontót eladd pénzért, értsd meg, pénzért eladni, tíz forintért eladni azt a reskontót! Ezt neked érezni kellett, hogy ezt nem szabad!... Miben bízál, abban, hogy úgyse húzzák ki!?...

– Én nem adtam el!

– Megállj csak, jól van, te azt mondod, nem adtad el; akkor miért hazudtál az öregúrnak, hogy a budapesti lutrira tetted, és nem a brünnire, és a brünni számokat nem olvastad fel neki?

– Nem volt benne az újságba, tanár úr.

– Ne hazudj!...

– Nem volt benne.

– Ne feleselj! Jobb lett volna, ha nem adtad volna el! De eladtad! Eladtad, gazember! Ne hazudj a szemembe, kis gazember, mert úgy váglak pofon, hogy kibicsaklik a nyakad! Hogy mersz nekem itt szemtől-szembe hazudni?!... Miféle gyerek vagy te? Mi az apád?

Misi hallgatott.

– Nem hallottad? Mi az apád?

– Ács.

– Na, meglátszik! Így nevelni rá a hazugságra... Ez bele van trenírozva a hazudozásba. Miféle anyja, apja van az ilyennek?

Misi erre a szóra merev lett, s a fogát összeszorította s úgy nézett izzó pillantással a tanárra, hogy majdnem felszúrta azt. S a tanár, aki néhány perccel előbb még édeskés pillantással akarta lekenyerezni a gyereket, s mézes szavakat keresgélt, hogy önmaga ellen tanúságra bírja, most paraszt-dühvel kelt ki magából, s a gyerek pillantásától felbőszítve felugrott a helyéről:

– Te alávaló! Nem reszketsz előttem, te gaz lélek! kitépem a füled, te...

De Misi már úgy állt, mint egy vascövek, állkapcsát összeszorította, s orrcimpái kitágultak, mint a lihegő lóé, fákó arca még fákóbb lett, s úgy nézett ki, mintha egy pillanat múlva kész volna nekimenni a tanárnak.

– Teljesen romlott erkölcsi karakter – mondta az elnök türelmetlenül –, azt én az első tekintetre megállapítottam. Csak ilyen előfeltételek mellett magyarázható meg emberileg a bűncselekvényeknek az a szövevényes halmazata, amely előttünk áll, s amely nem egy tizenegy-tizenkét éves gyermeknek, de egy kipróbált és rafinált gonosztevőnek is becsületére válnék.

– Kár, hogy egy jeles tanuló ilyen kutyafog!

– Jeles tanuló, jeles tanuló – mondta az elnök –, az ész, az egyformán lehet az Isten adománya s az ördög ajándéka. Az a kérdés, mi lakik a szívben, s nem az, hogy mi az agyban. Romlott szívvel a legeszesebb ember sem fog az emberiségre áldásos cselekedeteket elkövetni, jó és nemes lélekkel azonban a legkorlátoltabb ember is hasznos tagjává lesz a társadalomnak. És a debreceni kollégium hagyományaihoz nem az illik, hogy világszerte híres gonosztevőket neveljünk, hanem az, hogy e hazának hú és érdemes, erkölcsös és hasznos polgárokat istápoljunk.

– Én nem akarok debreceni diák lenni tovább! – kiáltott fel Misi, mire általános elképedés lett.

– Debreceni diák!... Nem akarsz debreceni diák lenni?... Először is aligha rajtad áll, barátocskám... és másodszor, még az akasztófán is büszke lehetsz rá, hogy valaha bármely rövid ideig is debreceni diák voltál!... Gaznép!

A hangjában valami rendkívüli áhítat és pietás, lelkesedés volt, amint azt a szót kiejtette, hogy „debreceni”, amely szinte magasztos hevülettel töltötte el, úgyhogy felállott az ünnepélyességnek e pillanatában, s vele a többiek is önkéntelenül felállottak, hogy mint az Isten színe előtt dokumentálják azt, amit ez a szó jelentett: Debrecen! Örökre feledhetetlen maradt ez a pillanat

a gyermek lelkében, mert a patriotizmusnak ezt a magas és izzó fokát soha többet az életben sehol nem tapasztalta, s mint minden igaz és nagy érzés, valóban átragadt rá is, és egyszerre szégyellte magát vakságáért és szerencsétlenségéért... hogy bár egy pillanatra is el tudta veszteni a debreceniség egész lelket betöltő varázsát.

De amint felállottak, egyszerre el is veszítették a vizsgálat eddigi formaszerű nyugalma, mozogni kezdettek, jönni-menni, párban beszélgetni, heves és ingerült hangon szólottak az ifjúság romló erkölcséről, a haza jövőjéről...

– Eredj ki – szólt aztán az elnök a gyerekeknek –, majd várj be, és majd hívatunk, ha kellesz.

Akkor a kisfiú az igazgatóhoz fordult, aki az egész gyűlésen némán volt jelen, s azt mondta neki:

– Kérem szépen, igazgató úr, azért jó fiúnak tetszik engem gondolni, ugye?

Az igazgató egy pillanatra felkapta a szemöldökét, azután azt mondta:

– Hm... Éppen azt akarjuk megtudni... Éppen ezt firtatják a professzor urak!...

A kisfiú lehajtotta a fejét s kiment, de szíve azért titkon mégiscsak az öregúrnál maradt egy kicsit. Ahogy kilépett az ajtón, s még hallotta a heves beszélgetést, amely odabent újra kitört, a tanterem ajtaján bejött valaki, akin az első pillanatban maga sem tudta miért, csak éppen valami boldog, felfakadó örömben ismert rá az ő valakijére: a nagybátyja jött meg, Isaák Géza, nagy barna bunda volt rajta, olyan úri nagybunda, s keskeny kis fején fekete kis keménykalap volt, nagy, sötét szeme kutatva pillantott körül, s ahogy felismerte kisöccsét, kitért karral sietett hozzá.

– Misikém – mondta, s a keblére ölelte.

És a kisfiút, aki annyi időt töltött el idegenek közt, s nem mondta senki neki ezt a szót, hogy *Misikém*... előntötte a könny, s beleroskadt a bátyja karjába, s belefúrta az arcát annak jéghideg bundájába, s szakadt, szakadt belőle a zokogás.

Soká, soká sírt: kimondhatatlan az a boldogság, hogy sírhat, valakinek a szívére borulva, a bátyjának, az eszményképeinek, az egész család szeméfényének, az édes jó Géza bátyjának, akiről oly régen nem hallott hírt, nem kapott levelet, akire nem is gondolt a nagy bajában, hogy az megjött, és megszabadítja őt...

– Bántanak – fuldoklott ki belőle ez az egy szó –, bántanak, Géza bátyám...

És az kesztyűtlen kézzel megsimogatta a fejét, s megcsókolta a homlokát, s nedves szemmel nézett a szemébe: az ő nagy, dióbarna szeme is könnyel volt tele, ő, azok a drága, nagy komoly szemek!

– Édes kisfiam...

– Nem leszek többé debreceni diák! – kiáltotta a gyerek. – Nem akarok többet!... Bántanak!...

És zokogott s csuklott és hörgött, és nem bírta elég erővel kiadni magából a tajtékozó, lávázó nagy feszültséget, ami annyi idő óta felgyűlt benne.

A bátyja magához szorította, ölelte s szorongatta, kigombolt kabátjába vette a didergő, reszkető, halálsápadt, kis szomorú fekete gyereket, aki a ruhát marta, s az öklét véresre harapta, hogy elfojtsa a kínos zokogását.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

amelyben kiviláglik, hogy a kis Misi egész életében minden munkáját ugyanolyan csodálatos és rendkívüli zűrzavarok és kétségbeejtő válságok között vitte végbe, mint első kis versének költését

– Maradj itt, fiacskám – szölt a nagybátyja kimondhatatlan szeretettel – , bemegegyek hozzájuk, te csak várj itt, csak várj itt szépen.

Misi összekucorgott a középső padsorban, az első pad szélén, s remegett, reszketett. A homlokát a kezére fektette, a hideg rázta, vacogott a foga, s a vacogás taktusára egyszerre csak elkezdte mondani:

– Simonyi – óbester – kisgyerek – korába... felmászott – eccera – verestoronba... Magasvolt – a toron – magosa – teteje – azegész – fedele – verebe – kkeltele – Simonyi – óbester – mintegy hős – kiállott – ott látta – alatta – az egész – világot. – A zsebét – megtömte – verébfű – ókákkal – nemcserél – nemostan – azegész világgal...

Egyszerre megütődött, úgy rémlett neki, hogy szebb volt ez a karcserben, mikor először kitalálta. Ijedtség fogta el... Mintha elveszített volna valamit. Valami kiesett... Újra kezdte mondani:

– Lám megmondtam – Angyalbandi – nemenjaz – alföldre... Betyároknak – zshiványoknak – közibe – közibe... – Ez sokkal jobbnak tetszett neki, s próbálta: – trallalala – trallalala – trallala – trallala...

*Kebelét megrakta
verébfűkával,
nem cserélne most az egész
kerek – világgal...*

A homlokát erősen a pad széléhez szorította, s erőltette az agyát, hogy eszébe jusson, a szemét behunyta, hogy fáj, s vicsorított hozzá:

*Kebelét megrakta
apró verébfűvel,
nem cserél most boldogságot
a – kollégiummal...*

Hevesen elkezdett kacagni. A vers zörgött, zötyögött, de ez a gondolat, hogy ő most nem cserélne, ő az üldözött, a bántott, a kínzott gyerek, az egész kint ugráló vidám kollégiumi néppel... „Nem vers, de igaz!” (Tavaly Ilonka

kisasszony mesélt egy adomát Törökéknél, hogy volt egyszer egy úr, aki meg akarta tréfálni az inasát, s azt mondta neki: „Tudsz te verset mondani, Miska? Nem? Hát én mondom neked egy verset.”

*Hallod-e, te hebehurgya Miska,
szeret engem a húgod, Juliska!*

És hozzátette, hogy: „Látod számár, ez vers, de nem igaz.” Erre azt mondta a legény:

*Hallja-e a nagyságos úr;
szeret engem a nagyságos asszony!*

És ő is hozzátette: „Tetszik-e látni nagyságos úr, ez nem vers, de igaz.”

Ezen ő tavaly mindig nevetett, ha eszébe jutott, pedig nem értette, de most éppen ilyennek tetszett neki a saját kádenciája: hogy nem cserélne a kollégiummal. Nem vers, de igaz.

Olyan soká nevetgélt, lehajtott fejjel, a homlokával a pad szélén, hogy a szeme is könnyes lett, és olyan éhes, hogy hirtelen úgy érezte, kiesik a hasa. Aztán megint a Simonyi óbester jutott eszébe, már ördög bánja, kicsapják, nem csapják, de istenem, hogy lehetett elfelejteni azt a szépet:

*Százezer szárny csattog annak
a szívébe...*

vagy hogy volt? Sehogy se bírta visszahozni, mintha nem is ő találta volna ki, csak olvasta volna vagy álmodta volna, s mindjárt elfelejtette... Hirtelen ezen is nevetni kezdett; ilyen butaságot, az ember költ egy verset, és azt is elfelejti... Azok a csúszómászók kiverték a fejéből odabenn.

*Csúnya, irigy csúszómászók,
van ezernyi szárnyam...
nézhetek utánam...
ilyenek voltak valahogy benne.*

Előkaparta a mellénye zsebéből a ceruzát, de papírja nem volt. Csak egy kis cédulát talált, de attól hevesen elkezdett a szíve dobogni, az édesapja utalványának a szelvénye volt...Lehajtotta a fejét, s újra a padra borult, mintha porrá lett volna, összeesett, megsemmisült. Hirtelen azt a fáradtságot érezte, az édesapja sorsát, az ő szerencsétlenségét; most megsejtette, mi volt a kinyizsi baj... Olyan kicsire gubbaszkodott, amilyenre lehetett... A nehéz porban cammogott hirtelen, a forró homokon, mikor a múlt nyáron ételt vitt édesapjának Kinyizsre, s a mély homokban térdig járt, s alig bírta a hőségen

a lábát: most a dermesztő hidegben ugyanazt a verejtéket érezte kiütni magán, amit a hó nyáron érzett... Szörnyű káromkodást hallott, az egész teste végig iszonyodott, ahogy a kiskaput benyitotta, látta a nagy fekete parasztot, aki ordítva emelgette az öklét, s két-három feketeruhás parasztasszonyt, akik uszították, s torkuk szakadtából acsarkodtak, s az édesapja ott állott, olyan kicsi volt köztük s csüggedt...

– Az Isten így meg úgy... – röpködött az Isten neve vastagon és durván, és zurogva, rotyogva a paraszt szájából, mint a trágyalé. – Százhatvankét forintért vállalta, má kétszázötven kiattam, még hun vagyunk!... Még se ódala, se ajtaja, se semmi az Isten...

Mikor az édesapja meglátta őt, ahogy az ételhordó szilkével beállított, ránevetett, mintha ez mind szélfúvás volna, oda se hederített nekik.

– No, Gazsi – mondotta tréfásan, mert minden gyerekének szokása volt valami tréfás nevet adni –, mit hoztál, krumplilevest?

– Csirkebecsináltat – mondta ő.

– Pszhő – tett valahogy úgy furcsán az édesapja –, csirkebecsináltat!... Várj csak egy kicsit, megyek mindjárt veled – s hátra akart menni az udvaron, de a parasztok, akiket egy percre megállított a veszekedésben a gyerek megjelenése, most újra elkezdték:

– Egy krajcárt se! Nem fizetek többet, maga becsapott, meglopott, maga gazember!

De az édesapja most egyszerre paprikamérges lett:

– Fogja be a száját kend, mert úgy belevágom ezt a fejszét, valahol egy... Itt hagyom, csinálja meg magának!... Dűjjön össze az egész, szakaggyon rá az...

– Százhatvankét forintért vállalta!

– Az Isten a százhatvankét forintjával! Hát hol van az a százhatvankét forint?... Többet megivott abból kend, mint én, mer én fizettem kendnek áldomást, de kend még egy deci pálinkát se nekem! Itt a százhatvankét forintja a házába, ott a gerenda, ott a szarufa, ott a zszindely, itt a munka! A guta döglössze meg a kendtek százhatvankét forintját, tetvesek!

– Vállalta, csinálja meg, ha vállalta, csinálja meg! Minek vállalta, ha nem tuggya annyiból kicsinálni?! – rikácsolták az asszonyok.

– Mit vállaltam én? Hun van az, amit én vállaltam, maguknak húsz centivel magasabb fal kellett, tíz centivel nagyobb ablak kellett, dupla ajtó kellett, vastag szarufa kellett, maguknak palota kellett, hiszen azt a görbe nyakát fel se tudja emelni olyan egyenesre, hogy felnézzen a háza tetejére, valahun egy fogatlan vénasszony! Ne járjon a szája már, menjen, haljon meg! Egy ilyen vénasszonynak már nem kastélyba, annak már a koporsóba a helye!

Sok hallgató volt, nevték, az édesapja kézen fogta.

– Gyer innen! – kiáltott rá, s elmentek az utcára, onnan a kocsmába, mire odaértek, akkorra már az édesapja lecsillapodott, hogy nem hallották a tovább folytatódó csatározást. De ő reszketett, a lába remegett, a szíve vert, s úgy

gondolta, hogy a parasztoknak van igaza, s az édesapja becsapta azokat, pedig úgy dolgozott nekik, mint a tűz, három ember nem csinál meg annyit egy nap alatt, mint ő egy óra alatt, hogy vág, emel, dob, rendez, ég a mozdulata, valami emésztő tűz lobog benne: mit értik azt ezek a nehéz, tohonya, lassú mozgású népek, hogy áll, hogy áll az a napszámos, pipa lóg a szájában, a csizmát alig mozdítja idebb-odébb: ember ez is?... Az ő édesapja tízszer átfut a falun azalatt, míg az egy kosár földdel végigtehenkedik fel a padlásra... S mekkora fákat repít fel a tetőre, még reggel semmi sincs sehol, estére olyan pár szarufák sora áll, be is van lécezve, s milyen tehetetlen marhákkal kell dolgoznia... És azok a gazok, azért a pénzért: nem nézik azok, hogy mit teremtett oda nekik a kis Nyilas mester, csak azt számították, spekuláltak a tompa eszközzel, hogy: a forint: a krajcár... Hogy mindent megkapjanak, amit csak szemük, szájuk kitalál, de ők egy garassal többet ne adjanak, mint ami ki volt *alkudva*, kupori, zsugori módon... Saját magának dolgozott szegény, úgy dolgozott, mint saját magának a legkülönb ember: ez igen, ezt elfogadták, ennek nevettek, hogy kaptak egy bolondot, aki nekik így törí magát, hisz ők fizették a fát, az anyagot, a napszámot, látták, hogy nem lop el belőle semmit, nem keres, és mikor a kimondott összegén túlment, mert nem telt ki belőle: elkívánták volna, hogy a válláló mester elmenjen haza a falujába, adja el a házát, a ruháját, az ingét s fizesse tovább az ő házuk költségét... Emésztő düh s olthatatlan gyűlölet égett a gyermek lelkében most. De akkor becstelennek tartotta az apját, s úgy gondolta, igenis, meg kellene tenni, és inkább tönkremenni, minthogy ilyen csúfságot érjen...

Néhány kanállal evett az apja jóízűen az ételből:

– Na, egyél! – mondta aztán, s odatolta neki, és ő szemérmes restelkedéssel mentegetődzött, mert azt szerette volna, ha elteszi magának estére vagy holnapra. De rászólt: – Egyél te mókus, vagy odaadom ennek a cigánygyereknek! – Erre ő gyorsan enni kezdett, mert tudta, hogy megteszi.

És tessék, valahogy ugyanolyan bajban van most ő is, mint akkor az édesapja: íme egész sereg vénember, tanárok, férfiak ültek össze, hogy őt szidják, büntessék, kicsapják. Végigsimította a homlokát, s azt mondta:

– Jaj istenem, istenem – s ebben a sóhajban benne volt a legnagyobb fáradság: az emberek értelmetlenségével való viaskodás kimerültsége... Mi az, mi az, ami megakadályozza az embereket abban, hogy egymást megértsék? Hát lehetetlen, hogy az igaz ember a sötét és buta emberek közt élni tudjon?... Az édesapja egy perzselő tűzáradat, amely munkában ég, s olthatatlan sebességgel teremt mindenki számára valamit, amire másoknak szüksége van: s minden munkájának a vége veszekedés, elégedetlenség, felzúdulás... Ő ijedten s gyáván búvik el az emberek szeme elől, s teljesen magába bújva, vackában, zugában, gondolatainak csöndjében él, s kisgyerekül már akar valamit mindenkinek adni, tenni, gondolni akar jó gondolatot mások számára: és íme, már a legelső lépésén ekkora felzúdulást ébreszt...

Nem, ez elintézhetsen... Soha ezt ő megmagyarázni, kifejteni, világossá tenni nem tudja, nem képes ő megvilágosítani az emberek elméjét: ez az eset rajta marad, amíg él, el fogják emlegetni, míg emberek emlékezni tudnak...Nézte, nézte a ceruzáját, amely hatszögletű volt és kopott és rövid, és a két oldala a végén le volt faragva, két egymással szemközti lapja, hullámosan, szépen: s ez volt az ő *jele*, kézjegye a ceruzán, hogy ez az övé, nem is azért, hogy megismerje, ha elvesz, mert ha elveszne, ellopnák, ő nem kérné vissza, s ő el sem árulná soha, hogy az övé, mint a kalapját, azt is megismerte a kertészlegény fején, mégis őrajta maradt a gyanú, csak azért, hogy most, míg az ő tulajdona, olyan legyen, amilyen senkinek sincs: senkinek a világon, csak neki van így megfaragott plajbásza, és más senkinek... Kopogatni kezdett vele, koppantgatni, hogy: Simonyi őbester... mint egy hős kiállott... ottan látta körös-körül... az egész világot!...

Ah, nem így volt: szebb volt. Hogy lehetett elveszteni?... A fogát összeszorította, s azt gondolta, az szinte dicsőség, hogy elveszett a reskontó, patvar vigye a pénzt, a sok pénzt, az egész koffer bankót... de elveszíteni a saját költeményét!...Didergett valami titkos kéjtől, hogy mégis volt egy verse, ami elveszett... ha el nem vett volna, akkor talán híres lett volna, tán egyszer az iskolában tanították volna a tanárok, s beszekundázott volna, aki nem tudja elmondani... megmagyarázták volna, hogy azt, hogy „százezer szárny” nem úgy kell érteni, hogy valóságos madárszárnyak... hanem izé...

Bentről hangokat hallott, erre elszorult a szíve, de nem tudta, miért, egészen meg volt könnyebbülve, istenem, mit búsul, hisz már nincs baj: itt van Géza bátyám!... Megvan a megváltás... itt a megváltó... hisz már nem az ő gondja, hogy mi történik tovább, levette a válláról a felelősséget valaki... és úgy hasonlított most a Géza bátyám arca a jó Jézus Krisztuséhoz, épp olyan szelíd jó szakálla van, barna szakálla, erős szeme, ami átlát a szíveken és mindenható... Magára veszi most, kideríti most a bűnt, hogy nem bűn, hanem erény... Így jó, ha van, aki az emberről leveszi a felelősséget, így jó... hogy felegyenesedik az emberi lélek az ő dicsőségében, s aki előbb sárral lett dobálva, most tisztán és dicsőségesen fehér...

Kijöttek a tanárok zsibongva, s ő már úgy állott fel, szinte átszellemülten dideregve.

– No, szegény kis nebuló – mondta az igazgató erős katonahangján – mindig mondtam, mit kerítenek ilyen nagy feneket ennek a számárságnak... Nézzetek rá! sugárik róla a becsületesség...

Misinek arcát elöntötte a könny.

– Jó tanuló, jó munkás, pénzkereső gyerek: büszke lehet a szegény édesapja rá... No, sebj, fiam, csak ezután megbecsüld magad...

Sápadtan, pirosan, ijedten s álmélkodva állt fel Misi, de a tanárok tovább is sötétek, gonoszak, idegenek voltak, mintha nem lett volna inyükre a szerencsés befejezés: a kövér, pohos krumplifejú tanár olyan vállveregetően nézett rá, hogy ő megint csak nem bírta róla levenni a szemét az utálatról,

még mikor tovább ment, még mindig utána nézett, hogy tovább utálhassa. Mért nézte ezt a tanárt oly előklöndöző undorral, szegényke nem is tudta, milyen tehetségtelen történész volt e professzor, csak később tudta meg, hogy Bethlen Gáborról milyen iszonyúan ostoba írásokat írt ez a hájfejű, aki rothadt elteltéssel nézett mindent a világban, ami ész, szív és erő. Az elnök egészen megváltozott jóakarattal nézett rá, ez rendes ember volt, olyan, amilyennek kell lenni: ha szid, zsörtölődő, ha dicsér, fecseg:

– No, fiacskám, ezek után csak egy tanácsot adok, azt, ami benne van a kollégium címerében: „Ora et labora!”... tudod, mit jelent ez? Imádkozzál és dolgozzál! Ezt tartsd szem előtt: imádkozni s dolgozni, akkor a jóisten segítségével nem fogod nélkülözni... Hát akarsz-e már debreceni diák lenni? – s körülnézett nevetősen a kollégákon, mint aki tudja, hogy mitől döglök a légy, s egyúttal két kézzel igazította meg cvikkerjét.

De ekkor Misiből kigyúlt valami dac, megmerevedett, és rekedt lett, és azt felelte:

– Nem.

Nagy konsternáció tört ki az egész társaságon, elképedve néztek a gyerekekre, s leginkább persze az elnök, aki egyszerre nem tudta elég nagyra nyitni apró szemeit.

– Neeem?... – s szemöldökét olyan magasra húzta, ahogy bírta – És miért nem?!... – rikácsolta el magát.

Misi hallgatott. Már majdnem elkiáltotta magát, hogy *csak: nem!*... – mikor a szeme a bátyjával találkozott, aki komolyan, csodálkozva, de megértően figyelmeztetve s kérve pillantott rá... és az ő szeme ott maradt a drága barna szemekben, a mély és mennybéli drága szempárban, aki mintha messze mese messziből, a túlvilágról, ködökön, felhőkön, elmúlt élteken át pillantott volna rá, s elbágyadt és ellankadt, s elvesztette erejét, s érezte, hogy megrokkban benne az akarat, a gonoszság, elomlik az erő, a kegyetlenség, s jóságra és türelemre válik, s mély szakadék szélén ingott és lebegett, s nem mondta tovább, nem mondta, csak gondolta, suttogta, magában vacogta: számtalanszor, hogy: nem... nem... nem... csak: nem!... csak: nem!... csak: nem!...

– Nem kell kínozni a gyereket! – mondta az igazgató. – És ha nem akar, nem akar... Ember lesz a pataki diákból is, nemcsak a debreceniből, hogy a tatár vigye el!

Erre ő még jobban összecsuklott s érezte, hogy a bátyja kézen fogja, jégdermedt kezait még hűvösebb kezébe veszi, s aztán elvezeti a sok beszédek és már tűrhetetlen okos emberek közül... Vakon, mintegy szellemkézen ment... lépcsőkön fel, folyosókon tova.

– Melyik az ágyad? – kérdezte a bátyja, mikor a coetusban voltak. Ő az ágyához ment, s szeretettel simogatta fekvőhelyét: – Ez az én ágyam – mondta, s megérintette, mint éjfélkor koporsóját az ébredő halott. – Ez az én ládám – mondta, s rátette ujjait a ládára, mint a fejfára –, ez az én fiókom –

és megkerítette virágfakasztó varázssal debreceni diákságának kopott sír-kertjét, a zöld asztal elejét... Kihúzta a fiókot, hogy valamit kiszedjen belőle, maga sem tudta mit, csak tétovázott a keze, az ujja a legszeretettebb szál virág után a sírhanton, s hirtelen kiemelte a pergamenbe kötött könyvet, az üreset... és remegett tőle, mert tudta, hogy a verset ebbe fogja... ah, nem fogja beleírni, nem, nem, mert akkor elolvasnák, és megtudnák, és beszéd lenne róla, és a titkot elveszteni... azt nem... és mégis ezt a könyvet vitte csak, a többi az mind vesszen el... mert csak ez az egy a becses, a legbecsesebb, a fehér, a tiszta, a jövő életnek szimbóluma, a könyv, amely sosem telt meg, mert soha az élet eleget, nagyot, bevaló méltót hozni nem hozhat...

De semmi mást nem vitt, csak ezt szorongatta, s ment bátyjával tovább, és a hátsó lépcsőn mentek le a kollégiumból, a Nagytemplom felőli régi, szédítően magas boltozatú lépcsőn, ki a világba.

A zeneterem óriási kétszárnyú ajtaján taktusos éneklés szűrődött ki, s a szíve megzajdult: soha többet oda bejutni nem fog ő, és soha többet nem lesz debreceni diák... a kín fullasztotta be, mikor lement a lépcsőn, hogy azon többet vissza ne forduljon, minden fokon egy hulló könnyecseppjét ejtette el, így szállt, lejjebb, lejjebb a mélybe, a mélybe, s már nem debreceni diák...

Az első emeleten a prepák hegedültek, a szívébe sikított az édes jó cincogás, ami az őszet olyan kimondhatatlanul különössé tette, a bicegő skálák, s a kezdő kezében ijedten sikító szegény hegedük... és ő többet már nem debreceni diák...

Most hirtelen szemébe tűnt a nagy szemétláda, a szürke óriás tölgy-szekrény, amely mögött örökre ott lakik a Böszörményi bicskája... s megrándult a karja, s szeretett vón odatérdepelni, mint a templomban, s a homlokát a földre tenni a bűnbánattól bűneiért, és... kikotorni... s elvinni a bicskát... emlékül, hogy ő volt debreceni diák.

Lejjebb a féllépcsőn megismerte a helyet, ahol a dinnyét megette az ősszel, hogy ne kelljen másnak adni belőle, senkinek, s a földszinten a nagydiákok könyvtárát, ahonnan könyveket cipelt Nagy úrnak, *A debreceni lunátikust*, ó, istenem, Nagy úr... a kis púpos, jó ember, s a magyarok dicsőséges ősi eredete, mind megmarkolta a szívét, hogy azt hitte meghal, mire kiérnek a kapun, s még ráadásul e pillanatban felcsendül a csengő, és ő összerezzen: a Csokonai csengője, amivel őt kiharangozzák a kollégiumból...Csak tizenkét órát csengettek, s ő kint volt egy ugrással, lent a téglajárdán, ott nagyot lélegzett, kinyílt a tüdeje, s teleszívta magát: még az imént elnyomott kis szenvedő debreceni diák, most felszabadult, boldog ember az emberek között...Röptülve ment keresztül a városon a bátyja hús kezén, szellemkéz biztos erején...

És mikor a Pongrác-bolthoz értek, egyszerre csak ijedten visszanezett, úgy érezte, a Nagytemplom magasba emeli piros sapkáját, s azzal, mint süveggel gyerek a lepkét, egy nagy kiáltással leborítja őt: ezen a helyen, ahol minden s annyi történt vele, az öregúr kapuja előtt, s a divatkereskedés, ahol

Bellát látta, s ahol a fiúval veszekedett, s a sivatag tér szörnyősége, a rádőlő templom árnyéka, harangkonggás... elszédült, s ájultan hullott a járdára. Még mikor a kövön feküdt, a jeges aszfalton, nem vesztette el az eszét, emlékébe villant, hogy milyen forró volt ez az aszfalt, mikor az a mezítlábas belépett, akinek a lábnyoma most is ott van a Nagyvárad utca felé, a vasút felé, Bella elutazott, ó, jaj, szegény Bella... Vajon az ő lebukásának nyoma itt marad a hideg aszfalton... és Debrecen utcáin?... – s mosolygott.

Csak az ágyban tért magához, igen rossz és kínos emlékek közt, az ajka tüzeségét érezte és a lehelete forróságát, és a hosszú, hosszú vergődés nyomorúságát, a vére úgy dolgozott, mint a gőz a kazánban, gépész nagybátyja tüzesgépjében, egyszer hallotta titokban, hogy az édesapja birtoka azért úszott el, mert elárverezték, mert a tüzesgép felrobbant az alföldön, de nem csak úgy magától, hanem mert felrobbantották... s emiatt licitáltak el mindent, a Tisza-parti kis faluban, a nagy diófákat és a szilvásokat, ahol hetekig főzték ősszel a lekvárt, s ők koldusok lettek s földönfutók, akik féltek a csendőr kakastollától és a váltó nevétől és a pálinka szagától... és ő most úgy félt, hogy neki most fel kell robbannia, mint annak a kazánnak, és el kell pusztulni, az édesapja élete is itt van az ő betegségében, és hogy az ő életét is felrobbantotta az alföldi robbanás, és az apja őseinek nagy szerencsétlensége, a jobbágyok, a földesurak rajtuk feküdtek, míg csak ki nem robbant a világ... Jaj...

Mikor jobban lett, piros narancsot hozott neki a bátyja, vérbélű narancsot kettőt, s ő kezébe vette és gyönyörű volt, ő sose mert venni, ki volt téve a Leidenfrost kirakatába „vérbélű narancs”, de sajnált érte darabjáért három krajcárt!... s virágot is hozott neki, s eszébe jutott, hogy ő már volt egyszer ilyen beteg: a meneküléskor, mikor a szülei szekéren futottak, a Tisza-partról messze, más megyébe, homokra a fekete földekről... s ő meg az öccse, ketten betegen feküdtek a nagybátyjánál, a gépésznél vereshimlőbe, s azt írta a bácsi az édesapjának: „Sógor a gyerekeid betegek, gyere értük, mert én nem vállalom!” – ilyen kegyetlenül, és az édesapja eljött, akkor is nagy tél volt, és betoppant, s csinált neki csergő játékot dióhéjból, doboló játékot, s nem vitte el őket, mert biztosan egy krajcárja sem volt... és vajon most van-e?

Sokat sírt, befelé fordulva a falnak...Egyszer eljöttek hozzá Orczy meg Gimesi, mikor egyedül volt, s nem volt otthon a bátyja. Nagyon örült és nagyon izgatott lett. Kezet fogott velük, s büszke volt, ilyen szép ágyban fekszik a szállodában, meleg szobában, mint a gőzfürdő, s az éjjeli szekrényen orvosságos üvegek vannak s poharak, ezüstkanál, és beteg!

- Szervusz, Misi.
- Szervusz, Orczy.
- Szervusz.
- Szervusz, Gimesi.
- Hát hogy vagy?
- Hát csak jól.

– Hát én olvastam a Török úr levelét, amit írt a rendőrségnek, te olvastad?

– Én nem olvastam.

– Hát hogy bevallja, hogy ő lopta el a zsebedből a reskontót.

– De mikor?

– Mikor mutogattad náluk, az apjáéknál.

Misi visszagondolt, az lehetséges. Mert nem adta vissza.

– És azt is megírta, hogy a tíz forintot akkor dugta a zsebedbe, amikor a pakktáskát letetted.

– Igen, azt gondoltam.

– És százhusz forintot kapott a trafikban, és abból tíz forintot neked adott, negyven forintot elköltött ruhára Bellának, ez ötven, tíz forint egyébre, az hatvan, húsz forintba került az út, az nyolcvan, tíz forintot adott Bellának, mikor a hercegékhez ment, az kilencven, a kocsit is ő fizette ki, az két forint és csokrot is vett háromért, az kilencvenöt és a többit ellumpolta, és az utolsó tizenöt krajcáron vett három levélbélyeget, s megírta bűneit egyben az apjának, egyben a te bátyádnak, s egyben a rendőrségnek, s akkor bele akart ugrani a Dunába, de nem ugrott bele, mert hideg volt a víz biztosan.

Orczy és Gimesi nagyot nevettek, de Misi folyton csak azt mondogatta elhülve:

– Százhusz forint, százhusz forint... ez az egész?

Szörnyen le volt hangolódva: százhusz forint az egész... Akkor mivel volt tele a pakktáska?...

– De nem baj, mert kifizették – mondta Orczy – az egészet! Már Pósalaky úr meg is kapta a hatvan forintot és a te bácsid az ötven forintot, mert tízet már kaptál, azt beleszámították. De a te Géza bácsid nem fogadta el, mert Törökék szegények és ő sok jóval tartozik nekik – azt mondta. Mert Török tanító fizette ki, hogy a fia becsületét megmentse.

Misi, savanyú volt a szája, úgy hallgatta. A fiúk sokat beszéltek, az egész iskola tudja, hogy ő nem akar többet debreceni diák lenni, és ez nagyon tetszik mindenkinek.

Akkor megérkezett a Géza bátyja, s megkérte a fiúkat, hogy most hagyják magában Misit, mert megint láza lesz.

Másnap eljött Viola Sanyival. Viola nagyon sírt, s bocsánatot kért Misitől, s meg is csókolta, azt mondta, hogy „Bella csókoltatja az ő kis poétáját” (ettől Misi lángvörös lett), és hogy Bella nagy szerencsét csinált, a hercegéknél van, és már küldött is ezer forintot, a vonatról rögtön kocsiban a hercegékhez ment, s a tanti nagyon szépen fogadta, és nagyon szereti, s rá fogja hagyni az egervári uradalmat, mert nagyon hasonlít a meghalt lányához, és az kilencezer hold, s most már meg van alapítva a szerencsájük, és most már Sanyi Pestre megy tanulni, ha itt megbukik, és egyetemi tanárt vesznek mellé nevelőnek!

Misi ezt mind úgy hallgatta, mint az álmot, s újra nagy láza lett. Egy hét múlva már jobban volt, fel is kelt, de maga is nevetett egy kicsit rajta, elfelejtett jámi, csak úgy szédelgett, mint az őszi légy.

– Mikor megyünk a kollégiumba... – kérdezte egy este a bátyja váratlanul – órára? – tette hozzá szelíden.

Misi lesütötte a szemét, igen halkan mondta:

– Soha.

Soká hallgattak. A tűz világított, s kint a kis gőzös tutult.

– Akkor mi lesz belőled? – kérdezte a bátyja egészen halkan.

Misi sokáig hallgatott, nem merete kimondani, ami a szívéen volt, csak lesütötte a fejét.

– Hát mi akarsz lenni, édes fiam? – kérdezte a bátyja újra.

Misi hirtelen azt mondta:

– Az emberiség tanítója.

Újra hallgattak soká.

– Tanító: tanulás nélkül még senki sem lett!... – szölt a bátyja.

Misi elszégyellte magát, hiszen ő akar tanulni, nem is tanulni: tudni!... Tudni akar ő: mindent, amit ember tud, s megrémült, hogy most elárulja magát, a titkot, amit senki se tud, még ő maga sem akar önmaga előtt sem tisztázni... amit senkinek se tudna megmondani, talán csak az édesanyjának, hogy: „költő”...

– Hogy gondolod, Misikém – szölt édes tréfájával a bölcs bátyja –, csak úgy elindulsz és mégy az úton, és aki szembejön az élet országútján, azt mindjárt tanítani kezded?

Misi lehunyta a szemét titkos mosollyal:

– Igen.

A bátyja fél szemmel, mosolyogva nézett rá. Sokára a jószagú szivarját kivette a szájából, s azt mondta erélyesebb s rendesebb hangon:

– Én úgy gondolom, legjobb lesz, ha eljössz abba az iskolába, ahol én tanítok, és ott majd tanulsz, odáig amíg mind megismered a declinációkat és conjugációkat és mindent, amit mások tudnak, hogy te is tovább taníthass másokat.

Soká csendben ültek, Misi lassan sírt és boldog volt, és örült, hogy így lesz. Akkor azt mondta a bátyja nyájas szelídséggel – mint egy lelki biztató hang, mely a szívet feloldja a zárakból, s kiteríti az isten színe elé:

– Vagy más egyébre akarod te tanítani az emberiséget?

Misi lopva nézte, nézte a bátyját, újra könny öntötte el a szemét, s összekuporodott, mint egy kis giliszta, s egészen halkan és egészen csendesen azt rebegte:

– Csak arra, hogy légy jó... légy jó... légy jó mindhalálíg...

S fejét leejtette, s márványszínű lett a szoba, s egyszerre kimondhatatlan vágy fogta el: menni, elmenni innen abba az iskolába, ahol már ő tanít... ő... a drága, az édes jó bátyja... az égbe... az égbe... mert az maga az ég...

S z ó m a g y a r á z a t:

coetus (e.: cötus) – a diákok hálószobája; **lutri** – szerencsejáték, lottó; **reskontó** – nyugta, amely igazolja a vásárlást; **gerundiumok s gerundivumok**

(*lat., gramm*) – határozói igenév és szenvedő melléknévi igenév; **álmatlankodva** – álmatlanul; **kármin** – bíborvörös színű festék; **szépia** – tintahal váladékából készült sötétbarna festék; **botászva** – ballagva; **konviktus (konvietus)** (*lat.*) – kollégium; **coniugatio** (*lat., gramm.*) – igeragozás; **supinum** – a latin nyelvben többnyire határozóként szereplő sajátos igealak; **diligencia** – szorgalom, igyekezet; **cigáró** – cigaretta nagyságú szivar; **phaedrusi** – Phaedrus (Kr. e. 15?– Kr. u. 55) római meseköltő; **vegzáltá** – zaklatta, háborgatta; **rekomendálom** – ajánlom; **gugyit inni** – pálinkát inni; **piétás** – ájtatosság, jámborság; **kádencia** – szépen hangzó, gyakran ritmusos, tréfás mondás, rigmus; **konsternáció** – általános zavart keltő megdöbbenés, elképedés

*ÁRVÁCSKA

(*részletek*)

ELSŐ ZSOLTÁR

Hajnal a pusztán.

A kemény és örök nap úgy ébred az ég és a föld színén, mint az idétlen tyúk éretlen tojása. Vörös és sárga fények ömlenek át rajta, ropogva, a hajnali kék ködbe. Még nincs méz a tojáshéjban, a nap, bizonytalanul elnyúlik, szinte szétfolyik; odaütött tojás a barna serpenyőben.

Kis tanya a végtelen pusztán.

Mesebeli házikó; megfeketült nádfedelét sötét moha lepi, gerincét szétrúgta a gólya meg a szélvész, vályogfala bármilyen vastag, mégis úgy hajlik, mint a pöfeteg gomba, egyszer csak ráborul a benne lakókra, de az még messze van, majd valamelyik téli viharos éjszakán.

Ma még boldog a tanya. Itt minden csak szép lehet, csak jó lehet és megelégedett. Ember-állatok ősi lakhelye. Kerítés semerre, nyoma sincs; minek? A legközelebbi tanya is úttalan távolságban van. Még a baromfi ellen sem kell keríteni. Kikaparni valója nincs, ahogy a tyúk két görbe eperfárol leszáll, már megy a szomszéd tarlóra kapirgálni.

Milyen jó volna itt élni, itt megnyugodni. Milyen jó volna itt gyermek lenni.

Kislány áll a mezőben, parányi csöppség, a roppant ég alatt, két kicsi keze fejével az álmod dörzsöli a szemeiből, ott áll, ahogy Isten megteremtette, ott áll mezítelen a felfelé bámészkodó nap alatt.

Még a madarak is csak most ébrednek, s mindjárt vígan ficserékelnek, a kis embercsirke duzmaszkodva csak áll, csak áll. Vékony kis barna teste, mint valami kis állat, a harmat hull rá.

Semmire se gondol, azt se tudja, hogy került ki. Álmos. Mint a kis macska, de az jobban tud duruzsolni és mosakodni, a csöppség csak áll, csak áll reménytelenül, vagy van remény a pusztai harangvirágban, amint áll a hajnalban és rezegve nyílik a nap alatt? Sovány, száraz asszony lép ki az

udvarra. Hopp, a nap már fent van, két arasz magasan, s már izzó fehér gömb, bele ne nézz.

Az asszony, mintha a mező legnagyobb görögdinnyéjét nyelte volna le, furcsán lóg a köténye, takarja vele? Lopta a dinnyét? Hat gyerek nyüzsög ki a törpe ajtón a szabadba, a jó édesanya egyszerre gondolzza valamennyit, gondoskodása az első percben annyi, hogy rájuk rikolt fáradt nyöszörgő hangján: erkölcsi tanítás:

– Hogy a fene ött vón meg bennetöket.

A napnak semmi más dolga, csak méri arasszal, mit csinálnak a földön az emberek.

Már az ágosfa tetejéről nézi, hogy a két nagy fiúnak a nyakában van a tarisznya, tarisznyában az ennivaló. Mennek a szőlőbe, apjukkal, a veres szemű mogorva emberrel. Aki az állatok körül cammog. Van dolga a tanyán, ahol állatok vannak, ott mindig. Az állatnak növények kellene, a növénynek kapa, a kapa végire ember. Azért boldog a tanya, mert ott mindig mindenki le van foglalva reggeltől estig, aki akar, annak van munkája a tanyán; akinek munkája van, annak kenyere van, bora van, jókedve van, boldog.

A kisebbik négy iskolába megy. Iskolába jár már négy. A legkisebb is, akire most adja az anya az inget, a kis Rózsi lány büszkén veszi fel, jó erős vászonból van az ing, és rányomtatva pecsét van a vállán, a pecsét akkora, mint egy kisgyerek-tenyér, s betűk vannak beleedzve körbe-körbe. A jó édesanya még megnézi legkisebbjét az új ingben. Oly korán van, még neki sincs kedve szót szólani, csak megnézni, azt se mondja, vigyázz rá. Meg van elégedve, hogy új ingben van a lánya, mind a négy fel van már öltöztetve, mehetnek. Még csak hajnalformán van, de csak hadd menjenek, az iskola négy és fél kilométerre van a pusztán, muszáj menni, mert ha nem mennek, megbüntetik a szülőket. Milyen szép is ez, ahogy a tanya tele van élőkkel, csirkék kapirgálnak a papsajt között, kis fekete gyöngyösök mindig összebújnak, mind ugyanazt az egy szemet akarja felkapni, kacsák, libák lármáznak, odább a tehén bögi el magát, a kis Rózsi készül az új ingben a messzi iskolába. De hátulról a tanya megül előre szűrődik a hetedik gyerek, a pucér, az állami, mert a jó édesanya csirkék és malacok mellett még egy állami gyereket is tart a maga hasznára, akiért havonta nyolc pengőt fizet neki az állam, és tavasszal meg ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát, egy zubbonyt, télire nagykendőt, jó erőset, gyapjúból, és egy pár gyerekbakancsot is ad. Milyen jó az az ő gyermekeinek, ebbe a nehéz világba, mikor minden milyen drága. Jó minden, meg kell becsülni: „el ne szakítsd az inget te!” Nem sok, az igaz, a naccsága köteles volna mindenből kettőt-kettőt adni, ingből, harisnyából, zubbonyból, de csak egyet ad, a másikat isten tudja hová teszi, annak adja, aki neki is ad. De próbáljon csak az ember szót emelni, hogy letromfolja: „Ne hazudjon, ott volt mind a kettő.” Meg olyan könnyen veti oda: „csak sokat beszéljen, úgy elveszem a gyereket magától...” Így a jó édesanyák csak megnyugosznak, mert igaz, jó volna, ha két darab lenne mindenikből, de ez is jó. Ahol sok gyerek van, minden legkisebbet meg kell becsülni.

A ruhátlan állami kis ideig csak nézi a nyüzsgést, készülődést, akkor elkezd:

– Az az én ingem. Kedves anyám, az az én ingem. Kedves anyám az én ingemet teszi rá a Rózsira.

– Hallgatsz-e? Nézd csak, hogy visszagyütt, ahelyett, hogy menne munkára a kis disznó, né csak. Hol a répalevél? Fogod be a szádat?

Iskolába menő gyerekek viháncolva néznek a kis államira, aki mezítelen áll a tornácok előtt, eltorzult arccal bámult az ingére, amit már nem is igen lát, mert a kis zubbony is rajta van már Rózsira. A zubbonyt, azt nem ismeri, ahhoz még kicsi, de az inget megismerte, ég tudja miről, a pecsétről, de ki tanította meg rá, hogy a pecsét a Gyermekmenhely pecsétje, még nem lehetett elég jól kimosni.

A gyerekek tejet kapnak a rocskából, mert a tehén azért ácsorog oly kényelmesen magánosan az udvaron, hogy a dinnyehasú anya megfesse azon a répalevélen, amit a kis állami hozott a ház megül a répaföldről. A tej itt van a rocskában. Mindenik gyerek tartja a csuprot, és kap tejet, és szüretlenül eszi, szürsöli, habzsolja. Szeretik a tejet.

Csak ez a rothadt állami nem szereti. Ennek nem kell, a gyalázatos bélűnek, nem tudom mit akar enni, mit kell kitalálni neki:

– Hozd a csuprot.

De az állami ellenségesen hallgat, még mindig az ingét lesi Rózsira. Ismeretlen okok miatt utálja a tejet. Nevetnek rajta, hogy ilyen buta, nem kell neki a jó frissen fejt tej, de akárhogy erőltetik, nem kell, ahogy az orra alá dugják a tejesbögrét, ökröndözik, nevetni kell.

– A Rózsi inge kéne neki – mondja bizalmasan hunyorítva a legnagyobbik lányka, mint aki be van avatva a lopásba, hogy lelopják a kis állami testvérről az inget, mert az azért nem olyan testvér, mint ők, csak állami testvér.

– Vigyázz – vonít a jó anya; megüti a lányát, mert megharagszik rá, amért neki tudtára adta, hogy érti a miskulanciát, és közben meg a saját zubbonyát is lelöttyinti tejjel a nyavalyás. Erre a szegény anya elveszti türelmét, olyan vadul ordít rá a saját magzatjára, mintha ez az ő apját, anyját megölte volna:

– Nem tudsz vigyázni! te bűdös kölyök! nem tudsz vigyázni! hogy rögtön kicsavaram a nyakadat!

De azért ordít oly igen, hogy a kis államit félemlítse, hogy annak eszébe ne jusson még egy szót szólani, mert az oly különös, az igazság, hogy még a gondolata is halál, ha a kis állami még egyszer megemlítené a pecsétes inget. Mire volna neki az? csak nem fázik ebbe a merő nyárba? mikor hozzászokhatott eleget, hiszen sohase jár ingbe, ruhába: így is jó egy effélének, akit az anyja elhagyott, de még ilyen kicsi, már benne van a kapzsiság, már számon tartja, hogy neki van valamije!

Hamar megkavarja a moslékot a malacoknak, kis korpával, azt is úgy adja, mintha nem adná, hanem ellopná előlük a korpát, mert ha az ember neveli a malacot, adni kell neki, de a korpa is drága, meg nincs is, hát csak épp meghinti, mint sóval a moslék színt egy picit.

– Csöre.

Csak így kiált neki, ez a neve a kis névtelennek, valahogy ez ragadt rá, Csöre! az állami árvára, Csöre!

A kicsi még most is ott duzmaszkodik, még mindig fáj neki az ing? De érzékeny. Kis gyilkos, hogy néz.

– Még meddig ácsorogsz ott, te? hajtod ki a Borist?

A kis magános, akinek minden gondolata elment az iskolába a gyerekekkel, mert ő is szeretne már nagy lenni, hogy mehessen a hosszú-hosszú úton a mezőn, a testvérekkel messzi, messzi az iskola felé. Új ingben, jó zubbonyban, jó új kendőben, belekötve az iskolai kenyér, és már van is olyan nagy, mint Rózszi, és mégis itt van. Talán ha ráadnák az ingét... de még így is jobban örülne, ha lehetne menni. Mert ő nem tudja, mit jelent, ha az övé az ing, és mégis fáj, hogy Rózsira adták, csak áll, és csak piszkálja az orrát.

A mama egy kis korpáért ment a kamarába, mégis elröstellte magát a malacok miatt; a moslékos kezével darab kenyeret vág: inkább nagyobbra kezdte, de a kés közben meggondolta magát, és inkább kisebbre vágta a karéjt.

– No itt a kenyered. De meg ne edd rögtön, mert osztán éhezhetel délig.

A kicsi elvette a kenyeret, csak állt.

– Ott a vessződ e. Lódulj már. Már a Boriska szeretne legelni. De el ne csavarogj megint, a kerékvágáson menj. Csak megismered a földünket? Csak nem vagy olyan ostoba, hogy nem ismered meg még most se. Megismered?

A kislány nem szólt semmit, még mindig lehajtotta a fejét, most a kis kenyeret nézte a kezében, a kicsi száját felduzzasztotta, nézte a kis kenyeret, ami se nem kicsi, se nem nagy, csak éppen kenyér volt, zömök kis kenyér, ahogy nézte kezdett nagyon éhes lenni tőle, de nem harapott volna bele, mert ezt ott kell megenni lassan, a Boriska mellett, míg a Boriska legel. A tehén.

– Boris nee... Nem arra tee...

A kislány kezében vessző volt, a vessző vége háromfelé hasadva, azzal csápolta a tehenet, a tehén ügetve ment, és ő szaladt utána, s tovább csapkodta. Tele volt a szeme könnyel, de már nem is tudta, miért, mitől?

A mezei utat alig lehetett felismerni. Magas fű nőtte be, azt soha senki meg nem kaszálta. Az út fűvét a kerekek kaszálják, és az állatok patája kapálja be. De erre ritkán jár szekérféle. Csak akinek a földje ezen van. Múlt héten erre ment Mágócs István, az igen, akkor is megállott, mikor ő a tehenet őrizte, és nevetve nézte, hogy pucéron áll a tehén farkánál a kislány. Csalogatta is, mert mindig szól hozzá egyet-kettőt, de ő messze elszaladt. Nem tudja, mért szaladt el, csak el szokott szaladni, ha idegent lát. Már neki az a szokása, mint a kis kutyának, hogy szalad attól, amit nem ismer. Lehet, hogy azért is szalad, mert nincsen ruha rajta, ezt nem tudná biztosan megmondani. Neki nem szokatlan, csak hát néha csúfolják, csórénak mondják, cigánynak meg pucos verébnek, pedig bolonduljon meg, aki ezen csudálkozik, neki még sose volt ruhája, se inge, csak télen, ha már nagyon hideg van, és ki kell menni, akkor ráadják azokat a rongyokat, amik a többi gyerekről levástak. De ő nem örül ennek, bűdösek a rongyok, szégyelli őket viselni.

De most nem lehetett könnyen kitérni, mert a tehén a Kadarcs szekérének ment neki, csalamádé volt a szekéren, már hazafelé ment ilyen jókor reggel, enni vitt a marhának.

Csőre elszaladt mezitláb be a nagy tarlóba, amit már felvert a kakukkfű, meg a többi vadgaz. Már nem is szúrt annyira a tarló, mert volt néhány eső, és megkorhadoztak már a búzaszárak ott, ahol a kasza elvágta őket derékon.

– Gyeride Csöre, gyere csak ide, te kis madárhús.

Csőre nem is felelt, szaladt, nevetett és visszanezett Kadarcs Istvánra, aki szintén nevetve pislogott rá.

– Ma még eccer kijövök, akkor hozok neked mézes kenyeret, jó lesz?

A kislány tágra nyitotta a szemét. Jóformán nem is tudta, mi az a mézes kenyér, mégis összefutott a szájában a nyál az édesség gondolatára. Még itt volt a saját napi kenyérszelete. Úgy fogta, úgy őrizte, világért meg nem harapta volna. A kenyér meg volt sózva, azt nagyon szerette, ha megsózták neki, egy kicsit moslékos is volt, mert kedves anyámnak, mikor szelte, korpás volt a keze a mosléktól.

– Hajtsa el! – kiáltott Kadarcs Istvánnak. – Hajtsa el... Hajtsa eel...

– A tehenet?

– Hajtsa eeeel...

A kislány, mint a puszták madarai, csak egy-egy szót mondott, azt elismételte számtalanszor... Jóformán nem is tudott még beszélni, nem volt kivel... Neki odahaza nem szabad, csak a többi gyereknek szabad ötet szidni, de neki mindig hallgatni kell, mert ha ő megszólal, akkor már abból rögtön baj van...

– Netenee – mondta Kadarcs István, s az ostorral megcsapta a tehén farát, annál szívesebben, mert az belefalt a csalamádéba a szekéren.

A tehén felkapta a hátulját, kirügött az ostorcsipésre, nem volt ő ahhoz szokva, a kislány vesszője nem csíp, az csak simogat. Szereti is a kicsi Csörét, mindig megismeri, ha ez hajtja ki. Karikázva kezdett futni be a mezőre, megismerte, hogy ez már az ő földjük, itt szabad neki mindennap legelészni, legyekkel viaskodni. Kadarcs István nem szólott többet a kislányhoz. Látta, hogy nagyon messze kellene utánaszaladni, ha meg akarja fogni. Majd délután a melegbe, akkor majd tikkadt lesz a gyerek...

Csőre már el is felejtette, hogy a szekér után néz, csak nézett abba az irányba, amerre elment. A falu felé nézett, ahova a gyerekek bementek az iskolába. A falu oly messze volt, hogy még a tornya se látszott idáig. A messziségben oly kicsi lett, hogy a fák eltakarták előle.

Sose tudta, mit néz arafelé. Mindig úgy néz, mintha onnan valamit várna, pedig sehonnan se várt semmit a kis vadlány.

– Boris nee... Nem arra tee...

A Boris tehén éppen odaért a nagy görbe szaladásában hozzá, meg akarta fordítani, mert az volt az érzése, hogy ötet azért állítják a tehén mellé, hogyha az erre megy, akkor arra kell fordítani, ha arra megy, akkor meg erre...

– Boris nee...

Hát a Boris mintha hozzá akarna dörgölözni, csak feltúrja őt a nedves ráspolyos orrával, alólról felfelé, csak végigtúrja, s a gyerek még ki se tudja mondani, hogy nem arra teee, már a réfes nyelvével kisodorja a kezéből, felfalja a sós, korpás kenyeret, úgy ahogy van, mindenestől.

– Boris neee...

Azt azonban már a földön fekvé nyögi, mert a bolond tehen úgy fellökte, mintha csak mulatna, valahogy nevetve rajta a maga módján; eszi az ő kenyerét.

– Nem arra teee... eee...

A könnyei potyognak. Mind befalta a bolond a kenyeret, már a morzsáit hullatja a két szája szélén a mafla, most egy csücskit a kenyérnek elejti... úgy hull le a föbe...

A gyönyörű tarló. Óriási búzamezők a tanya körül, csak a jóisten tudja, kié, egész a távoli nádasig, az mind gyönyörű tarló. Szép tiszta virágtarló. Apró virágok nyíltak rajta. Szagos virágok. A kislány olyan közel volt a virágokhoz, mint a kis méh, csak úgy szagolta a jó szagukat.

A tarlón le volt ütve egy cövek.

Mindenütt cövek volt. Ahhoz kötötték a tehenet, de ő nem tudta megkötni, csak a nagyok, ha jöttek, megkötötték. Kihajtani is bunkóval szokták a Borist, azért is szerette a kis Csörét a Boris, mert vesszővel hajtotta a Borist, a Boris már mondta magában, ejnye de jó, ma megint jó napom lesz, a kis Csöre hajt ki vesszővel, nem a bunkósok.

Erre nekieredt karikázni, s lám mégis hogy kikapta a Csöre kezéből a sós korpás kenyeret.

Egy szép diófa is volt ott, nagy diófa, az ága körös-körül a földig ért; senki se látta, ha valaki leült a fa alatt.

A régi szalmakazal is ott volt, nagyon messze. Arra nem is szeretett menni, mert arra van a kukorica, és mikor a kedvesapám kint volt a kukoricába kapálni, mindig oda kellett menni, s ő bevitte a régi szűrre.

Azért nem szeretett arra nézni se.

A Borcsa meg belement a szőlőbe.

Jaj a szőlőbe.

A szőlőbe ment a Borcsa. Boriska. Szőlőbe van.

Igen, mert Csöre elbáméskodott, és a kenyerét siratta, és haragudott a Borisra.

És a tehen legázolt egy töke szőlőt. Nem kell neki, a marhának, csak legázolja.

Jaj, nagy rumli lett ebből. Egész nap nem látják a tehenet, se őtet, még ha a tehen meg is eszi a kenyeret, de azt rögtön látták, hogy a tehen legázolt egy szőlőtökét.

Jött nagy káromkodással, a kedvesapám.

– No megállj, te bitang, ezér eszed a kenyeremet. No várj, nem kapsz vacsorát.

De neki vissza is mert feleselni:

– Nem is kell.

Egész nap, ha meglátták, csak szidták, hogy letörte a tehén a szőlőtökét.

De arra nem hallgattak, hogy a Boris megette a kenyeret.

– Nem kapsz vacsorát!

– Nem is kell.

De ebédet se kapott. Úgy megharagudott kedvesanyám, hogy nem hozott neki ennivalót.

Este a gyerekek közt ült a földön, kedvesanyám neki is odalökte a tányér ételt.

– No egyél.

De Csöre csak ült duzmaszkodva. A kedvesanyám már régen elfelejtette, csak látja, az étel még most is ott van a földön.

– Mér nem eszel, eszed meg rögtön.

– Nem kell.

Csak elnémultak.

– Azt mondták, nem kapok vacsorát, nem is eszek a magukéból!

– Csöre, Csöre, a fene egyen meg.

– No, a fene egyen meg, mán én csak fene egyen meg.

A sovány, beteg asszony, a kedvesanyám, nagy szemet meresztett:

– Mit dünnyögsz, te szamár! Így szereted kedvesanyádat, aki téged nevel, aki neked enni ad? Gyer ide rögtön.

A kislány odament, lassan, sunyin, lesve, tudta úgymint mi jár. Két kis tenyerét ott tartotta hátul, a hátsó részen.

Mikor elég közel volt, a kedves anyja elkapta a karját, magához rántotta, akkor a térdére fektette, addig verte, míg bírta gyenge karjaival.

Lihegve végre abbahagyta:

– No most csókolj kezet.

A kislány dacosan sütötte le a fejét.

– Csókolj kezet, ha mondom. Kettéhasítalak. Hát nem tisztelsz te engem?

Kérj bocsánatot...

A kislány bocsánatot dünnyögött, de csak ő tudta, mit mond, meg a kedvesanyám.

– Most adjál pacsit.

Odatartotta elébe a kezét, és bele kellett csapni, akkor megfordította a kezefejét, és a retkes fekete eres kezére csókot kellett nyomni.

Mikor ez szabályszerűen végre volt hajtva, rákiáltott, mint akinek most jut eszébe a sürgős dolog:

– Szaladj csak fel a pallásra, hozzá le kukoricát.

A gyerek vígan szaladt, mindent elfelejtett, szaladt. Az úgy volt, hogy az istállóból kellett felmenni a szénatartóból, mert a létra helyett a trágyahordó saroglya volt odatámasztva a palláshoz, és azon nagyon nehéz volt felmászni. Mikor jött visszafelé a kosárral, le is esett, fejével bele a szénába. Nem lett baja, de a kukorica mind kiszóródott a kosárból, ő pedig ordított, ahogy a torkán kifért.

– Ne ordíts, azt hiszik öllek! Gyer ide!

A kislány kimászott a szénatartóból, s kisebb sírással, nyöszörögve jött hozzá. Dudásné kicsit megnyomintgatta a hátát, akkor kicsit ráütött a fejére:

– No, mehetsz.

Akkor jött rá, hogy a kukorica a szénába ömlött, most neki oda be kell mászni, egyenként összeszedni a csöveket.

Volt nyögés, káromkodás, most nem félt attól, hogy azt hiszik, öli a gyereket: ölte.

Egyszer, valahogy egy hét múlva, ő maga volt a padlason, mikor lefelé jött, a saroglya megsúszott alatta, ő esett bele a szénatartóba, de úgy, hogy a szoknyája mind fenn maradt, csak úgy lógott pucéran.

Csöre visítva kacagott, táncolt:

– Lássa, kedvesanyám, mikor én leestem, én kikaptam érte, pedig maga is kiszórta a kukoricát.

– Eriggy innen a fenébe, te ronda. Még kinevetel. – Ahogy kitápáskodott a szénatartóból, azzal pihente ki magát, hogy ütötte a gyereket. – Még kinevettél? Még kinevettél? Jössz rögtön bocsánatot kérni? Mondd utánam: „bocsánatot kérek kedvesanyámtól, hogy rosszul viseltem magam, soha többet nem fogom magamat rosszul viselni”. No, most pacsit, hogy kezdet adsz rá, hogy sohase viseled többet rosszul magadat... No, mi lesz – s pofon vágta az imádásra nyújtott kezével, akkor megint elibe tartotta kézcsókra. – Csókolod meg rögtön?

A kis Csöre megsókolta a retkes, eres kezét, ezeket a kidudorodó ereket, akkor azt mondta:

– Jobban is szeretek a Borissal a mezőre menni, mert a Boris nem ver meg, de maga ver.

– A fene ett vóna meg a tojásba. Pesti csirke. Ni, milyen kicsi, máris egy mérges kígyó.

– Én nem vagyok pesti csirke – toporzékolt Csöre –, akkor Rozi is pesti csirke, de Rozinak sose mondja kedvesanyám, hogy pesti csirke, csak én vagyok pesti csirke. El is megyek a kerekőbe, majd megesz a kégyó, akkor sírhat utánam.

– Sír utánad a rosseb – morogta kedvesanyám, és bement a kukoricával, amit közben összeszedett, ezalatt diskuráltak egymással a deszkákon keresztül, hogy pesti csirke így, pesti csirke úgy.

Ott volt a kerekő, nagy, nagy, nagyon nagy és igazán kerek és csakugyan tó.

Amellett vót a nádas, abba lakott a kégyó. Nem vót szabad ott fürödni, mert a nyáron is kijött a kégyó, és megfogta egy gyereknek a lábát, azt már nem tudja a kis Csöre, mi lett a gyerek lábával, megette-é a kégyó.

Így folyt a nádas, és oda szoktak kimenni kedvesanyámmal, mert ott volt a kukorica, és ott volt a dinnye.

– Nem szabad arra menni kislányom – mondta kedvesanyám –, megesz a kégyó.

Hát mikor itt legeltetett a kis Csöre, nem is ment a nádas felé, hanem a dinnyeföld felé. És ott látott egy szép dinnyét, és levette, de nem volt kése, nem tudta elvágni, azért nem halt meg éhen a tele tál mellett, fogta a dinnyét, jól a földhöz vágta, a dinnye eltört, és akkor bele lehetett telepedni, s kézzel kiszedte a szép piros belét, és úgy jóllakott, hogy csoda. De még Boriska is örült, mert neki adta a dinnyének a héját, és azt Borcsa olyan takarosan kirágta, hogy mikor jött a kedvesanyám, kis Csöre eldicsekedett vele, milyen szépen kiette a dinnyéből a belét.

– Hol vetted a dinnyét?

– A földön leltem.

– Szabad a dinnyét leszakítani? Te bitang, szabad dinnyét szakítani a más földjén? Nem tudod, te alávaló disznó, hogy a dinnyét el kell adni, le merted szakítani? A tied az a dinnye? Hát tolvajt nevelek én belőled? Tolvaj leszel te nekem?

De már ekkor verte is.

A kislány nem értette a dolgot, onnan szokták levenni a dinnyét, amit meg akarnak enni. Kedvesapám is vett, kedvesanyám is szakított, a gyerekek is téptek. Sorra kellett kopogtatni a dinnyét, mikor hallották a szép tiszta hangot, azt kellett levenni. Most nem értette, mért verik hát. Eddig senkit se vertek meg, csak őt.

– De mit fárasztom magamat – mondta kedvesanyám –, gyere csak haza, majd kedvesapád.

A kislány nem hitte, hogy meg fogja mondani kedvesapámnak kedvesanya. Hiszen ő is félt tőle, nemcsak a gyerekek. Hiszen senkit se vert meg az apa oly nagyon, mint a feleségét. A vékony kis asszonyt bottal, bunkóval ütötte! Még ha elszaladt is, úgy hajította utána a bunkót, mint a pásztor a tehén után, és el is találta, és akkor kedvesanyám leesett a földre, és az ember ráment, és a lábaujjával jól bele-belerúgott s meg is taposta. Hát most kedvesanyám megmondja őt ennek az apának? Ezt nem is hitte egy percig sem, de azért mégis félve ment haza este a téhénnel.

A tehenet megfejték, rettenetes nagy tőgye úgy dagadt ki a hátsó két lába közt, mint egy teli zsák, annak a sarkaiból folyott a kövér tej, mikor jött a kedvesapám, a felesége talán félt, hogy rá kerül a sor megint, de azt mondta neki:

– Úgy úgy, csak nézd meg eccer, Dudás, lopott! A dinnyeföldre ment, levette a legszebb dinnyét, amit el lehetett vóna adni.

Lehet, hogy azért mondta meg, hogy ha az ura kimegy a földre és nem leli meg a dinnyét, ne ötet verje meg, de a kislány rögtön látta az apának a szeme és az arca eltorzulását, és még sohase nézett rá így ez a Dudás apa, aki ölelgetni és tapogatni szokta ötet, és azt mondta, hogy azt nem szabad megmondani az anyjuknak, s ő nem is mondta meg, s az anyjuk mégis megmondta ötet az apjuknak.

Az apjuk éppen a pipájába keresett parazsat, mikor ezt neki megmondta a felesége. Mindjárt akkorát bődült, nagyobbat mint a Boris. Csak eltátotta a száját, szétálló piros bajusza, mint a tüske meredt.

– Lopott? lo-pooooott? dinnyét lopott ez a dögszem?... No, gyere, nem fogsz te többet lopni... Nem fogsz te többet lopni, ha a kezedbe ragad se. Zárd be csak az ajtót, ki ne szökjön.

A gyerekek sietve bezárták az ajtót s kívül maradtak, mert szerették volna ugyan látni, hogy kedvesapám mit csinál Csörével, bizonyosan kiszakítja egyik kezét, azután a másikat, hogy ne lophasson többet, azért mégsem találták tanácsosnak bent maradni a házban, mert ismerték apjuk keze járását, tudták, hogy annál milyen könnyen áll a pofon, ütés, rúgás, minden.

A kis Csöre még mindig nem tudta, mi vár rá. Nem is sírt, csak állt meredten és nyitott szájjal, ha mert volna, nevetett volna, hogy a kedvesapa most nem akarja őt megölelni a nagy veres szőrös mancsával és simogatni, mint a kis macskát, és nem szabad azt megmondani. Aztán látta, hogy a Dudás, mert ha ők kedvesapámnak mondták, másfélék, akik nem laktak velük, Dudásnak szokták szólogatni – most igazán nem tudta volna azt mondani neki, hogy kedvesapám, csak azt, hogy Dudás... Dudás kivett a spórból egy darab parazsat, és azt mondta:

– Fogd meg a kezét.

Dudásné maga is meg volt ijedve, jobban mint az ura, mondta sírós hangján:

– Mit akarsz vele má?

– Most megtanítom a disznót, nem fog ez többet lopni. Tartsd a kezét. Fogd össze az ujjait, tartsd a kezét.

Dudásné akaratlan is engedelmeskedett, összefogta a kislány kis kezét, úgyhogy az ujjait együtt tartotta a markában.

– Úgy tartsd, hogy ráteszem a parazsat. Nem fog ez többet lopni, azt tudom istenem...

És Dudásné tartotta a kislány két kis kezét a hüvelyk- és mutatóujja közt, mint valami kis virágot, s Dudás rátette a parazsat, de Dudásné hamarabb érezte meg a húsán a tűz égetését, és eleresztette a gyerek kezét, és eldobta a kezéről a parazsat.

– Jaj!

A kis Csöre csak most érezte meg hogy az ujjacskái hegyén, a köröm mellett ég a kicsi keze, s visítani kezdett.

– Fogsz lopni? Fogsz lopni? Letapostatod a tehénnel a szőlőt? He?

– Bocsánatot kérek kedvesapám, nem fogok többet lohohopni.

Egész kis testében reszketett, s odaesett az ember szőrös, csúnya kezére, és pacsit akart adni, s meg akarta csókolni.

Akkor Dudás apa leakasztotta a pincekulcsot a szegről, és otthagya őket. Kiment, az ajtót is nyitva hagyta.

– Édes kisjányom – sírdogált és mentegetőzött kedvesanyám –, nem szabad lopni, te azt nem tudod? Azért mondtalak meg kedvesapádnak, mert én gyenge vagyok, hogy megtanítsalak. De ő most nagyon megtanított, gyere ide, gyere ide, egy kis tejfeles ruhát teszek a kezedre. Látod, még az én kezem jobban megégett, mert én vigyáztam, mikor már láttam, hogy

kedvesapád rá akarja tenni a parazsat, én visszábbtoltam a te gyenge kis ujjacskáidat, és lám alig is érte az ujjad hegyét a parázs, de az én kezemet megnézheted, még füstölt is a húsom, úgy megégette, ahogy rányomta a parazsat, hát ne lopj többet kisfiam, mert az a legnagyobb bűn. El ne vedd többet a másét. Itt neked minden a másé; mert itt szabad elvenni akármit a Rózsikának is, Julikának is, Mariskának is, mindenik itthon van, tudod kisfiam, de neked semmit se szabad elvenni, tanuld meg, hogy neked sehol a világon semmit se szabad elvenni, mert neked nincsen semmi. A bőröd, az a tied, de egyebed neked nincsen.

– Ingem van – mondta sírásban Csöre.

Erre Dudásné rettenetesen megdühödött, és elfelejtette a kedves szép szavakat, amiket mondott:

– Mi van neked? Mi van neked? – s megragadta a gyerek fejét kétfelőlről és megrázta. – Mi van neked, te bitang?...

– Ingem! – visított a kislány.

– Uhh, ez a kígyó. Hát érdemes ezért az álnokért az embernek tűzhalálra adni magát? Mikor ennek most is azon jár az esze, hogy mije van, a бүdös дög.

– Maguknak van dinnyéjük, nekem meg van ingem – toporzékolt a kislány –, de maga Rózsira adja az én ingemet, amit nekem hozott a naccsága.

MÁSODIK ZSOLTÁR

Egész héten nem lehetett hasznát venni a kislánynak.

Mindig fájtak a kis ujjai, legjobban a jobb kéz hosszú középső ujjá, meg a bal kezén a hüvelykujjacska. Nagy piros égések voltak rajta, hozzá se lehetett nyúlni, csak mindig fáj, fájdogált meg zsiborgott, s ha csak egy kicsi szellő érte, már belevisított a nagy fájás. A Boriska sajnálta legjobban. Senki se hajtotta ki a mezőre, ahol úgy szeretett legelészni.

Reggel csalamádét vágta neki a fiúk, míg el nem mentek dolgukra, aztán kedvesanyám szidogatta a kislányt, míg odarakogatta ő is a fájdalmas kezeivel a gyenge zöld kukoricaszárát a tehén elibe. Mert nemcsak azért szidta Csörét, mert neki kellett dolgoznia, hanem azért, hogy most kell feletetni a szárat. – Ötön vón meg a kórság, zanyádba – morgolódt, ahogy jött-ment.

– Rá se tudok nézni erre a rohadtra.

pesti csirke.

eeemenny előlem...

Így dorgálódt, ha csak meglátta a kislányt a ház végébe; mert folyton ott gubbasztott a napon, mert már megérezte, hogy jönnek a hidegek; hogy a sok sírásba elgyengült, nem volt kedve futkározni, pucéron jobban érezte a ködöt, a köd is megjött, kivált reggelibe.

– Menny má a mezőre, eluntalak mán –
hónap kimécc.

nem foglak itt nézni napszámba

nem sok látvány vagy
ött vón mög a kányai rossz.

De már Csöre is vágyott. Ki a mezőre. Ugyan neki nem fáj a kedvesanyám zúgása, ő azon csak nevetett, neki csak a keze fáj, mikor csillapodott a nagy fájás, akkor nem sokat törődött semmivel. Kedvesanyámnak is csak fáj a keze, szegénynek. Nagy fekete varak nőttek az ujjai oldalán, nem tudta vízbe mártani, e volt a legrosszabb, s mégiscsak bele kellett dugni. Ki keverte meg a moslékot; meg ha csak vizet húzott, mindig rálöttyent, akkor szidott felemelt kézzel. Úgy fáj neki, szegénynek, hogy mindig szitkolni kellett valakit vagy valamit, de a haragjába már azt se tudta sokszor, mit csinál. Csak meg kellett főzni:

ki töszi meg, ha nem én,
szakadna már rám az a magasságos is
hogy így kell nekem e miatt a cudar miatt
mivel érdemeltem én meg ezért a gyehennáér...

Minden percben tudott valamit morogni fáradhatatlanul. Csöre meg csak játszogatót a porban a bekötött kezével, a ruháért nem volt kár, mer az oly fekete volt, mint a föld maga, amibe beledugta. S mikor megszáradott benne a téfel, akkor meg szúrt az a ruha, megkeményedett, megcsomósodott, görcsös volt és darabos. Le is boncirálta a kezéről, a fogával tépegette, mert nem tudott fogni, de annyira kíváncsi volt már rá, hogy tanálkozzék a szeme a kezeckéjével; hogy mint egy kis egér, addig rágcsálta, rángatta, vigyázva, hogy ha lehet azért ne fájjon, egyszer csak kibukott a keze a rongyból.

Csak nézte.

Az ujjai bögye meg volt dagadva nagyon. Nagy setét feketés sebek voltak mindeniken, nem is látszott, melyik a fájósabb.

Kedvesanyám abban a percben meglátta. Jaj, nagyon megharagudott. Szegény kedvesanyám mindig csak haragudott.

– Mé rágtad le te gyalázatos, nicsak, hogy lemarcangolta, azé köttem rád. Az ember megszakítja magát a sok dologba, de még evvel is mindig csak dőgozni? Nincs nekem elég bajom, de hova is tettem az eszemet, hogy veled kénlódok, te.

te, te.
te átok te
jajte
gyere te, hadd kössem be te
nem elég nekem az én bajom
még evvel is
hogy megvert engem az istenem
jaj te
de ki is kergetlek reggel a mezőre
a Boriskával te
ha leboncirálsz a kötést
azér etetlek, azér tömöm beléd

így hálálod meg

te átok

jaj te átok jaj te

És a kis Csöre azon vette észre magát, hogy másnap kint voltak a mezőn ketten Borissal. Jobb is volt már, mert kedvesanyám akkora létániákat zengett, soha vége nem volt, ami nem lett vóna baj, mert csak arra való volt a sok zúgás, hogy könnyítsen a saját fájdmán, nem kiabálhatta szegény, hogy fáj a kezem, jaj de fáj a kezem, azért kiabálta, hogy: te átok, te vagy az oka, te, jaj te, te.

(..)

ÖTÖDIK ZSOLTÁR

A kislány oda-odalesett az idegen asszonyra; csudálkozva látta, hogy ilyen fiatal, almaképű akar államit venni.

Ő eddig azt hitte, hogy államit nem is adnak csak aszalódott öregeknek, de ennek még olyan volt a két gömbölyű arca, hogy a sóvári alma se volt se keményebb, se pirosabb. Sárgás haja volt a ritkás szövésű kendő alatt, kék volt a szeme. De a hangja oly éles volt, mintha valahogy sással hasították volna, és oly fennen beszélt:

– No most csókojj kezet kisjányom a naccságának és gyerünk, mert igyókeste lösz, osztán menni is kék valamicskét má.

Oly furcsán beszélt, mintha ő találná ki a szókat is, hogy kell mondani.

A kislány azonban már nagyon el volt csigázva, csendesen lehajlott a nagysága kezére: az nem olyan volt, mint a kedvesanyámé, hanem jó szappanszagú és fejr. Megcsókolta, és tovább hallgatta a sok jó tanácsot, hogy csak viselje jól magát.

– Itt jó helyen leszel fiam, Szennyes néninél, gazdag embereknél leszel, lesz jó ruhád, ennivalód, minden jó lesz, jársz szépen az iskolába, lesznek könyveid, megtanulsz írni, olvasni, minden jó lesz, csak viseld jól magadat. De nagyon jól viseld magadat, hogy rosszat ne halljak rólad. A ruhát le ne tépd magadról, nem szabad ruha nélkül járn, megértted?

– Mi a fene? ruha nélkül szok jáórnyi? – bámult el Zsaba Mária.

De a naccsága nevetett az eredeti „fene” szón, aztán megijedt, hogy árt a gyerekek, s így javította:

– Az eddigi nevelőanya, azt hiszem mérgében, hogy elhozzuk onnan, panaszkodott rá, hogy nem tűri a ruhát.

– A semmi, naccsága, hát köszönöm szépen, elvihetem az üres kosarat? Eredj kisjányom a konyhába, hozd csak a kosaram.

Ki tudja, mi volt a kosárban, hogy került az a konyhába, de az biztos, hogy ő vitte a nagy üres kosarat haza, arra a helyre, ahol még sohase volt.

Zsaba Mária oly hetykén tudott menni, csak ugráltatta jobbra-balra a nagy kövér fenekét. Mikor kértek a faluból, széles országúton mentek, fák alatt, akácfák voltak kétfelől; no gondolta magában Árvácska, itt jól lehetne legeltetni a Borist. Jó fű van alatta.

Nem gondolta, hogy ez még hamar bekövetkezhetik.

Nem is gondolt arra, hiszen ő már iskolába fog járni, kicsit félve reménykedett, milyen is lesz az az iskola, amit annyit hallott a gyerekektől, de még ott nem volt soha. De szép is, hogy már iskolába megy, mint valami kis mennyországba. Csak azért cipelte boldogan a nagy kosarat, húzódott az idegen asszony mellé. Olyan volt ez a nő, amelyet még sohase látott közlől, egészen mintha úriasszony lett volna, nem is tudta elképzelni, hogy fog ez gazdálkodni a tanyán. Csak úgy dagadt a kövér kis teste a szoros uras slafrokból. Elöl, hátul, mindenfelé, mint mikor a zsákban dinnye van.

Végre szőlőhöz értek.

No, ez már nem a kedvesanyáméké, ezt meg kellene kóstolni.

– Néni... de jó volna egy kis szőlő... szedek a kosárba.

Ezt azért tette hozzá, hogy Zsaba Mária is hadd kapjon. Adni kell neki.

– Még mi a fene, hogy gondóssz olyat, nem szabad, jön a csósz, mingyán bészár.

Akkor elhallgatott a kisjány, a nagy, kövér, dagadt szőlőfürtök meg röhögve néztek ki a tőkéről: No kisjány jó vóna szőlő? hip, hip...

Még el se hagyták a szőlőt, azt mondja Zsaba Mária:

– Hát te meg hová futsz? már itthon vagyunk.

Nagy tanyaudvar volt, óriási nagy házak kezdődtek, úgy tűnt fel a kislánynak, egész falu: ez mind a Zsaba Máriéké?

– No mi van vacsorára?

Zsófi azt mondta:

– Ott van a kemencepadkán.

De csak úgy félvállról mondta a Zsófi, mintha nem is ő lett volna a cseléd, s egész mérgesen nézett a kis államira.

– No Pösze, ez a tied – mondta az asszony.

– Én nem vagyok Pösze.

– Hát mi vagy?

– Árvácska, a naccsága úgy hívott: Árvácska.

– Hát az anyád hogy hívott?

– Csöre.

– Az is vagy, te kis pösze, beszélni se tudsz.

– Engem csenkicse tanított, majd az iskolába megtanulok – pötyögte selypítve Csöre, aki csak most tudta meg, hogy nem beszél szépen, hanem pöszén, vagyis selypítve.

– Edd meg.

Sötét volt a konyhában. Nem lehetett tudni, mi van a lábosban, mind megette a legyet is, ami a mártásban sűrűen volt, gondolta, tepertő.

Zsaba Mária bevitte a kis szobába, ahol ő hált, megmutatta: itt fogsz hálni velem. Ferembá nincs ma itthon, ha itthon lesz, akkor se hál idebe, hanem ki a marhákkal.

Ez rendbe vót, mert kedvesapám is kint hált mindig az ólban, télenyáron.

Eccer csak hallja, hogy Zsófi azt mondja:

– Nem válogatós, megeszi ez a legyet is.

És nevetett hozzá.

Nagyon fáradt volt a helyzetváltoztatástól, mindjárt elaludt. De egyszer csak arra ébredt, hogy megértette, mit mondott Zsófi, hogy ő a legyet is megeszi! Az nem tepertő volt? hanem légy! Ettől olyan undorodás jött rá, hogy abban a pillanatban elkezdett ökröndözni, hányni.

Felébred Zsaba Mári:

– Hé, ez mi az istent csinál? Hé, mi az? mit csinálsz te itt nekem?

Meggyújtja a lámpát, látja, hogy itt bizony minden, de minden tele van, jön a kislányból a mártás, alólról, felülről.

– Ó te rothadt dög, nem alszol te többet velem, te mocskos dög, összepiszkítottad az ágyamat.

Evvel fogta, kidobta a szobájából, kiabált Zsófinak, vigye, vigye:

– Ni, mit csinált az én ágyammal, ne te dög, edd meg, zabáld meg. Zsofka, ezután veled fog aludni ez a dög, az én szobámba többet be se teszi a lábát.

Zsófi is úgy nyúlt a kislányhoz, mintha az rögtön harapna vagy fertőzne, félelmes lett egyszerre a nagy darab kövér felnőttnak, szörnyeteg lett, akitől félni kell.

– Mondtam, tele van léggel – morogta Zsofka –, csupa legyet okádott.

Másnap reggel még fel se ébredt, felrázták reggel három órakor, kihajtották a disznókat vele a mezőre.

Ott ácsorgott egész délig a tarlón, nem volt kedve dalolni.

Akkor hozzájött a szomszéd kanásza, az is fiatal fiú volt, de már lehetett vagy tizennyolc éves.

– No, Zsaba Mári bement a városba, elmondja a naccságának, hogy az ágyát besuhintottam, de én is elmegyek, nem maradok nála legyet enni, vigyázz a disznájára neki, én megyek a kedvesanyámhoz.

Evvel el is indult, a tarló végében kezdődött az erdő, bement az erdőbe, és ment, ment beljebb, beljebb. Sokáig ácsorgott a fák alatt, sűrű volt az erdő, nem lehetett látni semmit, csak a fák tetejét, de azon se volt semmi látnivaló. Menni se lehetett a sűrűségben, lelt egy tarka gombát, megkóstolta, de rögtön érezte, hogy csípős, eldobta, a nyelvét sokáig marta még az a kicsi is, hogy hozzá nyomta.

Délután megfordult, visszafelé indult, mert nem tudott hová lenni a nagy erdőbe.

– Há visszagyüttél? – kérdezte a kis kanász.

– Vissza, mert nem látok semmit.

Éppen hozta Zsofka az ebédet.

– No te mocskos – mondta, s odalökte neki, mintha a legnagyobb ellensége volna. – Hol fogsz aludni?

– Zsaba Mári szobájába.

– Az anyádéba, az nem tűr meg ilyen hasfutót.

– Én még sose csináltam, én a legyeketül csináltam.

– Az anyád vót legyes, mi vót legyes.

Mikor éccakára hazament, Zsofkával aludt, és szépen aludt, nem is moccant meg reggelig.

– Tudja-e, hogy meg se moccant reggelig, úgy aludt ez, mint egy darab fa.

– Akkor egye ki a fene a bélit, akkor mégis csak attul a légytül szaladt el a hasa. Kényes dög. Még egy állami is finnyás mán, az is válogat. Itt a tej, egyél no.

– Nem kell.

– Mi nem kell?

– Tej.

– No nézd csak, még ez is. Én nem kínlódom evvel a döggel. Mi a fene, nem eszed meg a tejet?

– Nem.

– Mér nem?

– Mer nem cseretem.

– Nem csereted, a fene ett vóna meg mielőtt megláttalak, nem azért hoztalak ide, hogy nekem csereted vagy nem csereted az ételt, hanem eredj, hajtsd ki a disznókat. Ha nem eszed, megmarad.

– Icskolába megyek.

– Mi a csudába?

– Icskolába.

– Mégy az anyád icskolájába. Hajtsd ki a disznót.

Már ki volt készítve a mosás, mert Zsaba Mári nagyon szeretett mosni, ezt meg kellett szokni, itt örökké mostak, sikáltak:

– Inkább tízszer kimosok, mint eccer kenyeret süssek.

A kislány a disznókkal még mindig csak ácsorgott.

– No, gyere ide.

Belemártotta a gyerek fejét a lúgba, s szappan nélkül jól megmosta neki.

– Nem árt a. Biztosan nem árt.

A kislány sikított.

Nem is lúg volt az, hanem lúgkő, még abban az időbe.

– Most mehetel. Majd én leszoktatlak a kényeskedésről! Megeszed már a tejet?

– Nem ecsem.

– Ekkora ló, de még beszélni se tud. Mosd meg a fejed a váluba, osztán hajts ki már.

A tarló, a tarló az nagyon szép, a búzatarló.

Éppen olyan, mint Dudáséknál, ezen el lehet ám nagyon csudálkozni, milyen messze van a Dudás-tanya, mégis éppen úgy van rajta minden fűszál, mint a Szennyesékén.

A tehén az más, de a harapása ugyanolyan, és úgy meg lehet szeretni azt a jó hersegő, faldosó harapásának a hangját. Dalolni is éppen úgy lehet,

messze elhallatszik a nótaszál, és éppen azokat a nótákat hallja a saját szájából, amiket amott hallott, úgyhogy már nincs is más különbség, csak az, hogy itt soha sincsen többet meztelenül, mindig ruhában van, állami zubbonyban, s az alatt ing is van. Akkor mégis jobb itt.

Csak az alatt a kis idő alatt más, mikor otthon van, mert ha most hazahajt, akkor a nagy Szennyes-udvarra kell behajtani a tehenet, két ház közé, istállóba, tiszta nagy épületbe, amit az öregember úgy rendbe tart, de Dudáséknál még azt is neki kellett volna kihordani, ha bírta volna. Meg a sok gyerek hiányzik, itt csönd van, csak a Zsaba Mári hangját lehet hallani, ahogy káromkodik erre is, meg arra is.

Vasárnap is ki kell hajtani a tehenet, mert a tehén vasárnap is enni akar. Vasárnap is megfejik szegényt, elveszik tőle a tejét, hát nem tud vasárnap koplalni, csak azért, mert istennek szent napja van.

Hát csak telt, csak telt a nap, a szép vasárnap, akkor csak nagyot néz: jön Zsaba Mária.

Jaj, neki kedvesanyám sose hozta ki az ebédet, még vasárnap se, abból kellett kenyerezni, amit magával vitt reggel, mégiscsak jobb itt. A kislánynak az orrába csapott a húsleves szaga, mikor indult reggel, már megérezte a húsleveset, a benne főtt sárgarépával, azt igen nagyon szerette. Ugrálni kezdett, táncolni, visítani, mert ha valamit kapott, úgy kitért belőle a boldogság, tombolni kellett: itt a jó vasárnapi húsleves.

Ideér a Zsaba Mária, köszön neki szépen:

– Jó napot, kislányom, no Pösze – már ül is le a kövér fűbe, nem szeret ám ez gyalogolni, leül.

Pösze meg csak bámul, les hunyorogva, gyanús neki.

– Gyere, kislányom, hoztam neked ki ebédet, Pösze.

De Pösze hiába szagol, nem érez semmi jó szagot. Akkor Zsaba Mária kibontja a kendőt, szép fehér kendő, piros csík van a szélébe szöve, kivesz egy kerekhasú köcsögöcskét. Hát ebbe meg mi lehet?

Fejér kenyeret is vesz ki, nemigen nagy darabot, de a fejérből.

Aludttej volt a köcsögben.

A kislány nem szól, nem panaszkodik, lesunyja a fejét. Ezt is még meg lehet enni, az aludttejet valahogy nem utálja úgy, mint a friss bűdös tehenlevet, de húsleves is lehetne.

– No, hogy vagy? – szólogat hozzá a Zsaba Mária.

De ő csak rángatja a vállát, nem felel, nem is tud erre mit mondani, semmit. Eszik, a szép fehér aludttejet eszegeti, olyan mint a libazsír, oly kövér, puha, fehér, azt se szereti, a kövéret.

– Örülsz-e nálam? szeretsz-e nálam? Ládd-e, mint a nyári basarózsa viráglevelei. Szeretel?

– Szeretek hát.

– Nem kívánczol már vissza a kedvesanyádhoz?

– De biz oda szeretnék elmenni.

– Mégy a fenébe, oda már nem mégy, jobb itt neked, senki se bánt, ugye milyen jó dógod van, ugye nem bánt senki?

– Mán nincsen annyi légy.

Zsaba Mária nevetett. Megette. Nevetett egyet. Vajon mit akar?

– Hát a marha nem bosszant? ha bogázzik, csak fogd meg a kötelét, ne engedd, hogy elszaladjon.

De csak ül, a kislány oda-oda les rá messziről, bizalmatlanul, vasárnap van, valami tésztafélét csak hozott tán? Túrós béles van ma, má reggel kavarta a petrezselymet a túróba. De nem akar előkerülni.

No, mikor Zsaba Mária kipihente magát, csak odanyúl a kislány után, magához húzza, megcsókolja, felkél, indul.

– Isten áldjon, kislányom.

De Csöre nyakába hajtott állal nézett utána, s azt mondta magában: azért csókoltál meg, mert nem hoztál húsleveset.

Már nem lehet naphosszat feküdni a fűben, mert ha süt is a nap, hideg a föld, eső se volt régen, nem száradt fel. A tehénpásztornak mindig csak lábon kell állani, gyalogolni, nézni, ahogy a tehén pihenés nélkül csak hersegteti a fűvet. Nagy, fekete nyelvét is kinyújtja, avval kaszálja be a fűszálakat setét szájába.

– No, hazahajtottál?

De a kislány mérges. Egész nap a húslevesre gondolt, most durcás, meg van károsítva, setét arccal dűnnyög:

– Persze hogy haza, mit gondol maga, még éccaka is fogok magának tehenet őrizni.

Hű, elbámul Zsaba Mária:

– Az anyád istenit, hogy beszélsz?

– Húsleves volt délbe – tört ki a nyelvelés a kislányból –, sárgarépa is vót benne.

Zsaba Mária két kerek, piros arca meglappad a csudálkozástól.

– Nem adott belőle – mondja a kislány.

Ez hallatlan, így beszélni vele, ezt meri a kölyök. Igen ám, de meghallotta Szennyes Ferenc, s kilépett a tornácról a sötétből:

– Mi az, hát nem adtál a húslevesből ennek a gyerekeknek? Dicsekedtél, hogy vittél neki ebédet.

– Vittem is, mit ütöd bele az orrod? Kapott eleget, nem hal éhen az én kezem alatt. Egész köcsög aludttejet kapott, fejr kenyeret. Nem fogom a húsleveset lötyögtetni azon a hosszú úton.

– De a fene rágja meg – kiáltotta el magát Szennyes Ferenc –, azt nem tűröm, hogy a gyerek meg legyen csalva. Meghallják a szomszédok, elbeszéli mindenkinek, hogy vasárnap se kap rendesen kosztot.

Veszekedtek, mint a kutyák, rögtön mind a ketten a legmagasabb hangjukat vették elő, csak úgy csattogtak vele, mint a pásztorfiúk az ostorral.

Zsaba Mária pedig fordul, megy a konyhába, hoz egy jó darab húst, főtt húst a levesből, cseréptányéron, meg főzeléket, azt is hoz.

– Lássa, hogy vót húsleves – mondja Csöre –, ez abbúl van.

– Fene egye meg a бүdös kis pofádat, te ronda, má meglátta.

De a kislány most nevet magában: mind megeszi a sok húst és az ételt.
Már dalol.

– Mars feküdni!

Vidáman megy a cselédhez a szobájába, mossa a lábát a lavór vízben, közben tele torokkal dalolja, hogy:

egy pupu, két pupu...

Nagyon vidám, hogy mégis kapott a húslevesből.

Mikor este hazajött a kislány a mezőről, az asszony két darabba vót. Kisgyereke született. Azért volt az olyan vastag, mint egy tömött párna.

De még az ágyból is az államival veszekedett:

– Jaj, de szerencsétlen vagyok, jaj a lábam szakadt volna le, hogy gyalog bemöntem ezér e – sírta. – Úgy gondoltam, kis csikót vesz az ember, az osztán megnyől, lesz nekem kis pesztra a gyerek mellé. De nem ér semmit, semmit se ér ez a hasos. Így megvert engem az Isten.

A kislány csak most hallotta a gazdájának a hangját:

– Törődj má magaddal e. Elég bajod van e. Még most is azt a kis államit szidod e. Örüjj, hogy neked is van e.

Ő meg ott állott az ajtó mellett, az ujját a szájába vette, már látta, hogy most került csak rossz helyre, nagyon hasadt a szíve a kedvesanyám után, nem is hitte, hogy neki nem édesanyja az a szegény beteg... Vagy most mán ez is anya lett, akkor ez is kedvesanyám lesz?

(..)

HETEDIK ZSOLTÁR

A kislány ellenségesen nézett körül. Igyekezett úgy nézni, mintha nem is figyelne, de kis szívében úgy érezte, mintha ellene volna minden a világon. Valami nagyon nagy rosszaságot érzett abban, hogy már megint új apához és új anyához viszik, akik neki nem apa, nem anya, s egyre közelebb, be a faluba, befogják őtet is mint a disznót, mikor hizlalni akarják, akkor már nem engedik a mezőre, otthon kell neki lenni a szűk karmában, mikor már kukoricát adnak neki, akkor még a kifutóba se engedik ki, így kell avval bänni, akit le akarnak vágni. Jön Istennek szép ünnepe, a karácsony, senki se menti meg a szegény ártatlant attól, hogy bele ne szúrják a kést, mint a kisfiú a kis államiba, le ne sózzák...

– Idenézz fatér – mondta a gépészné –, hoztam egy kis államit.

A „fatér”, egy nagy hasú, kövér, piszkos ember volt. Ott ült a konyhában és sós kenyeret evett. Mogorván nézett a feleségére, a kislányra alig pillantott rá:

– Tizenkét órakor az asszonynak itthon a helye. Inkább az ebéddel vónál készen, de ebbe a бүdös házba mindennel törődnek, csak az én étellemmel nem.

De a felesége rá se ügyelt az urára, nem úgy mint kedvesanyám, mikor a kedvesapám – mikor még megvót – éppen ezen a hangon veszekedett rá. A kislánynak már ismerős volt ez a hang, azóta se hallotta ezt a családi beszélgetést, mert Szennyes Ferenc az egészen másfajta volt, pedig ő úgy tanulta, hogy a családi apa így szokott beszélni a családi anyával, ez így van rendjén. Azt is tudta, hogy neki ilyenkor mi a dolga: hamar odahúzódott az ajtóba, hogyha kell, meneküljön, vagy ha kell, segítségre jöjjön.

A szeme pedig csak járt körbe-körbe, nézte, mi az az uras, amivel a naccsága őtet biztatta, hogy nem leszel többet parasztok közt, művelt emberek közt leszel, és iskolába fogsz járni.

Nem látta sehol a műveltséget, a konyha itt is csak konyha, csak az, hogy a föld dobog, ha rajta járnak. Éppen olyan fekete, mint másutt volt, csak lassan vette észre, hogy deszkából van a föld, de se fölsúrolva, se fölmázolva nincs, csak éppen piszkos. Meg a konyhaszekrény, az olyan volt, amelyet eddig nem látott. Magas volt, és két sorban tele volt fiókokkal, talán ebben a sok fiókban van a műveltség, amit a naccsága ígért.

Verőné jött, ment, és rettenetesen gyors beszédével mesélte, mit is beszélt a nagyságával, ő az nagyon dicsérte a kisjányt, de ő látta, hogy tetves ez vagy rühes, tele van a feje varral, de ő már elhatározta, fatér, hogy vesz egy államit, mert itt sok a dolog, jó az ha van, az államinak kicsi kell, s van akit az ember legalább szalajt ahova kell, fatér.

Csőre még jobban összegubózkodott, már látta, nem fog iskolába járni, nem lesz már megint semmi.

Most először életében jutott eszébe, hogy neki is kell valamit csinálni, ha azt akarja, hogy éljen. Hogy mit, azt nem tudta, csak felkeményedett benne valami érzés, hogy nem tűri. Azt sem tudta, mit nem tűr, csak gondolta, nem engedi, hogy csak úgy elbánjanak vele. Már eddig is megtett egy-egy makacsságot, de most aztán kész nagyobb dologra is.

Meg akarta tudni, hol van, és kik ezek a *művelt* emberek. Az a piszkos, olajos, bűdös ember, améket mindig *fatérnak* szólított az asszony, nem sokat törődött a feleségével, akármit is beszél, csak még sokkal gyorsabban, ahogy ez, hozzáfogott mondani a maga mondókáját, hogy a malom így, meg a malom úgy. Mindig csak a malom, a malom, ő csak annyit tudott, mi az a malom, hogy ez is azok közé a dolgok közé tartozik, a malom, amit ha kimondanak, a régi helyeken a parasztok csak káromkodni szoktak rá. Annál ellenségesebbnek érezte magát ezekkel szemben, ha éppen malomba valók, mert azt még együtt gyűlölte a régi szüleivel, akiket azok annyira tudtak gyűlölni. No jól járt hát, ha éppen malom-néppel került össze. Betakarta két kis kezével a szemét, nem is akarta látni az ördögöket, akiket csak mindig fekete rusnya ördögöknek híttak idáig, most ezek az ő új szülei.

A két ember nem sokat törődött övele, azok egyszerre beszéltek, nem is sokat ügyeltek egymásra. Csőre nem nagyon értette meg a felnőttek beszédét, csak azt tudta, hogy úgy szokás beszélni, felváltva, egyszer a nő beszél,

azután a férfi beszél, de hogy egyszerre mind a kettő, ezt még nem is próbálta. Azért is beszéltek talán olyan gyorsan, mint mikor az ember a kis kezeivel kukoricát darál, míg van a kő alatt szem, addig lassan megy, ugyancsak meg kell fogni a kő fáját, de ha kifogyott a morzsolni való, akkor szalad a malomkő bolondjába, magától is: így szaladt ezeknek a nyelve.

– No gyeride, mutasd magad – mondta a molnárné –, ez a fatér!

Evvel meg is fogta a vállát, és odaállította a nagyhasú elé.

– Úgy kell híni, *fatér*. Megértetted? No, mondd ki, *fatér*.

Csöre kicsit makacszkodott. Hallgatott, de nem akart semmit, csak nem tudta mi a nyavalya az a fatér.

– Na mondjad, fatér, nekem meg úgy, hogy mutér. Idegenek a fatérnak azt mondják: gépész úr, nekem meg azt, hogy naccsága. De neked csak azt kell mondani: fatér, mutér.

Most valamit megértett a kislány: hiszen ezek nem molnárok, ha gépész úr. Azt tudta, hogy a gépész urat tisztelni kell, hát a búza elcséplésénél tudta, milyen jókat kellett főzni a gépész úrnak. Most megnézte az embert, és látta rajta, hogy ez csakugyan művelt, mert a bajuszának a vége le van vágva.

– Fatér – mondta lassan, szepegve.

– Na látod, mi vagyunk a szüleid ezentúl. Igen?

– Igen – mondta még halkabban a kislány, de magában valami egészen másat forgatott: azt, hogy most biztosan azt fogja kérdezni az asszony, hogy akkor ezután őket kell *szeretni*. De nem azt mondta, csak azt:

– No látod, ezután azt fogod csinálni, amit mi parancsolunk.

Két napig nem parancsoltak semmit, a kislány már azt mondogatta: nem is rossz, nem is rossz, itt csak játszani kell, ejnye de okos dolog a fatér, mutér nevezet.

De hétfőn reggel azt mondta a mutér:

– Óf.

Ezt nem tudta, mi lehet, még őneki senki se mondta, hogy óf.

– Nem hallod, hogy óf? Ki az ágyból. Elég volt a heverésből, mécc a disznót legeltetni.

Aha, erre már tudta mi az, ugrott is ki az ágyból. De hideg volt nagyon, éccaka is fázott. A konyha éccaka igen kihűlt, azok a vékony rongyos takarók nem adtak semmi meleget.

Kint nap süttött már, de szél fújt. Nem is mosdott, nem is fészülködött, ment fázva a disznóól felé, mint egy nagy öreg cseléd, aki elhanyagolta eddig a kötelességét. A mutér csak nézte, hogy nem kell ennek sokat beszélni, tudja ez, mi a dolga. Kinyitotta a disznóól karámjának az ajtaját, kövel verte félre a reteszt, mert szorosán járt, bement a kutricába, a belső ajtót is kinyitotta, kieresztette a nagy fekete disznót. Óriási nagy hasa volt a disznónak, biztosan malacok vannak benne, ezt ő már egy látásra megismerte.

– No, kusi, kusi, kusi, eregy má ki, az anyád.

A mutér csak nézte, nevetett.

– Tudod hova kell hajtani? Nem szabad a földekre behajtani, mert már kél a búza, ha kitúrja, akkor megbüntetnek, de akkor le is nyúzom a bőrödöt. Csak az út mellett szabad legeltetni. Mégy erre kifelé a mezei úton, de nagyon vigyázz, hogy a disznó kárt ne tegyen.

Még sokat mizserált, de ezt már nem kellett Csörének mondani, jobban tudta ő azt, eleget legeltetett ő már tehenet is, malacot is, evvel a nagy hasú fekete döggel is majd csak elbánik.

– Várjál csak, itt van ez a kendő, vedd magadra, fúj a szél.

Csöre felnézett. Ilyet is régen hallott, hogy egy szüle észrevegye, hogy fúj a szél.

Kapott egy öreg szürke kendőt, de azért jó volt, átkötötte hátul a hóna alatt a mutér, s ő mint egy kis vaskos lábónjáró batyu szaladt a fekete disznó után.

Étele nem volt, de azt hitte, annak itt így kell lenni, ez nem volt újság. De egyszerű csak gyalogol a hosszú lábain a mutér, hoz neki valamit.

– Mér hattad ott a kenyeredet? Ki volt készítve a hideg tűzhelyen, az a tied volt. Most vettem észre, hogy meg akarom rakni a tüzet.

És megint csak fújja, fújja a rettenetes sok szapora szót, hogy...

Már azután senki se nézett rá estig. A csomagban volt kenyér és sajt. Jó bőven volt. Meg is volt elégedve, többet kapott, mint másutt szokott, azért ezek se rosszabbak a többi szüleinél. Hozzáfogott dalolgatni, talált egy igen jó hajlós vesszőt, annak megörült, azzal nagyszerűen tudta kormányozni a fekete disznót, azt úgy kellett, hogy szabad volt neki az út mellett kétfelől járni vele, az akácfák tövét belül is túrhatta a disznó, egész a vetésig, de neki akkor belül kellett állani, a vetés szélén ment, hogy rá ne taposson.

A szél is elállott, mán úgy látszik, ez az iskola. Eddig inkább csak tehenet legeltetett, most a fekete disznó mellett fog sétálni.

A szél kicsipte az arcát, étele volt elég, délben ette meg a másik felét, hogy ne kelljen már többet cipelni a papírcsomagot. Még a kenyér sarkát nem is győzte már rágni, odadobta a disznó elé, az nagy örömmel falta fel.

De ahogy alkonyodott, a disznó, mintha valaki súgott volna a fülébe, hirtelen megfordult, elkezdett vágatni hazafelé. Úgy szaladt, mint az ördög, alig bírt utána futni.

Ahogy beértek a faluba, az utcán éppen kint állott a mutér, meglátta őket, ahogy elől szalad a disznó, utána a kislány, s ez csak kiabál és rögt hajigál utána, hogy álljon meg. De a mutér meg azt hitte, hogy kergeti, hogy gyorsabban menjen haza a disznó, ezen rettenetesen felindult.

– Mit csinálsz avval a disznóval, te átkozott?

A disznó beszaladt a kapun, egyenesen az óljába sietett.

A mutér pedig fogta a vesszőt, kikapta a gyerek kezéből, és ráhúzott vele.

– Fogod te kergetni a disznót, te átkozott? Nem tudod, hogy elvetél a hasas disznó, ha így szalad?

A kislány megtorpant, és rettenve nézett a hatalmas asszony szemébe. Hidegen villogott annak két nagy kerek kék szeme, szinte kiugrottak, mint az üveggolyók.

– No megállj csak, de nem evvel verlek meg, nem akarom, hogy hurkák legyenek a testeden, majd a prakker.

Bementek az udvarra, addig az asszony szakadatlanul beszélt, oly fontos tanításokat adott a disznó egészségtanából, ami becsületére vált volna egy gazdasági tanárnak is. Végre odáig kormányozta a kislányt, hogy a ház elébe értek, bement a konyhába a prakkerért.

Ezt se tudta Csöre, mi lehet, még nem hallotta ezt a szót, mióta él. Most aztán látott a mutér kezében valami furcsa, furcsa szerszámot, vékony vesszőből volt az fonva, a vége mint egy nagy galuska. Evvel a galuskával esett neki, kezdte ötlet verni. Csak az volt a megnyugtató, hogy a hurkák nem látszanak meg rajta. A kislány erre csakugyan igen kényes volt, nem szerette, ha a hurkák meglátszanak.

Ez lett a nagy műveltségből. Disznótetés a fák alatt.

Csak az ördög elvinné már azt a disznót, gondolta a kislány. Mert nem volt abban az udvarban semmi más élet. De nem volt ott sem egy tyúk, se kakas, se liba, se kacska, se kutya, se macska, de még patkány meg egér se. Nem repült galamb az eresz alól, még fecske sem lakott sehol, de még veréb se, mert mit egyen szegény veréb, a szomszéd udvarba menjen kosztolni? Hát ha az ördög felkapná, elvinné ezt a ronda fekete hasas disznót, akkor igazán nyugodtan lehetne élni ebbe a házba, még tán az iskolába is elvinnék, hogy ne legyen idehaza láb alatt.

– Mutér mikor visz má icskolába?

– Jaj de rondán beszélsz, mint valami paraszt. Micsoda beszéd az, mikor visz mán icskolába? Mikor *tetszik beíratni az iskolába*? Így kell mondani. Ha így kérded, akkor megmondom, mikor. Ha majd levágjuk a disznót. Majd a második félévre, az elsőről már úgyis elkéstél.

– Én mindig csak elkécsek, meg elkécsek, meg elkécsek.

– Nézd csak, hogy megtanult szájalni, azon a pocsek nyelvén. Miért mondd háromszor, hogy elkécsek meg elkécsek meg elkécsek?

De a kislány nem felelt, hanem hajtotta kifelé az utcára a disznót.

Megtanulta már azt is, hogy kell hazahajtani. Neki kell elől menni, hogy a disznó menjen utána. De nem szabad ám az orrát ütni, mert megvész, ami azt jelenti, hogy elveszti a malacait. Csak éppen hadonászni kell előtte és visszatartani. Igen, de a disznó már oly türelmetlen volt délután, hogy nem lehetett egy ilyen kis nyolcéves lánynak megbírni vele. Áttörte, egyszer már majdnem megharapta, pedig azt a kis Csöre nagyon jól tudta, hogyha a disznó már megharapja a gyereket, és megkóstolja a gyerekhúst, akkor már tíz férfi se tudja kiszedni a foga közül. Rudaséknál a szomszédban azt a fiatal fiút, aki mellettük legeltetett, a disznai ették meg. Pedig az fiú volt, már tizenhat éves. De mikor verte a disznókat, hogy ne menjenek a tilosba, középük esett, és a nagy kan megharapta. Sose lehetett többet megmenteni. Azért is adott délben a kenyérből ennek a fekete disznónak, aminek még neve se volt, csak disznó, hogy megszoktassa a kezéhez, és megszerettesse magát

vele. Pedig néha nagyon keveset kapott kivinni a reggeli csomagban, és még akkor is adott neki legalább egy harapást, mert félt ám ettől a veszett hasastól.

– Már nem lehet legeltetni, csak a vasúton – mondta a mutér. – Hajtsd ki a vasútra, ott még szép zöld a fű a töltésen.

Attól kezdve Csöre a vasútra járt a fekete kocával. A disznó már igen nagy volt, és a hasa a földig ért. Lassan kocogott reggelenként a hosszú vasútútcán, ő trappolva utána: Nee, kusi, kusi, kusi, nee.

A sínek mellett csakugyan nagyon szép zöld volt a töltés, és ott igen jól is élt, de a szemtelen hamar észrevette, hogy a raktárház előtt mindig van búza vagy árpa vagy valami szem, korpa, élelem, ami kihullott, mikor megrakták a vagonokat, és legelőszőr, ha eszébe jutott, rögtön odaszaladt. De néha elfeledkezett, csak később jutott eszébe, akkor aztán nem lehetett megállítani, usgyé ment szemelni. Mások is legeltettek ott a fűvön, de senki se annyit, mint ő, mert nem mindenkinek volt állami gyereke, a maguk gyerekeit pedig mégis sajnálták az édesanyák kínozni vele, hogy akár esett, akár fűjt a téli időben, mindennap ott legeltessenek, meg nem is tették meg, mert a gyerek az anyjának meg tudja tagadni az engedelmességet, csak a szegény kis állami nem.

No ezen a napon is egyszer csak felüti valami neszre a disznó a fejét, elkezd szaladni a sínek közt a raktárház felé.

De a vonat meg éppen fűtyölt, Csöre megijedt, hogy még rámege a vonat a disznóra; a vesszőjével utána a sínek közt, ütötte, hogy menjen ki onnan.

A mozdonyvezető meglátta, hogy előtte mege a disznó meg a gyerek, de nem tudta megállítani a mozdonyt, csak fékezett, sistergett és fűtyölt borzasztóan a gép.

Az utasok, akik ott állottak az állomás előtt, mind látták, hogy no még egy perc, még egy perc és vége a gyerekeknek. A hajuk szála az égnek állott, még sikoltani se bírtak, nem lehetett már itt semmit se csinálni.

A disznó nem akart legelni, csak búzát akart enni, nem ment ki a sínekből.

Akkor a vonat kilökte őket a sínek közül, félre. Az isten tudja, hogy volt, de a gyerek is, a disznó is kiestek balra az állomás felé, elterültek a földön; már mindenki sikoltozott az állomáson, szaladtak megnézni, hogy a hörögve megálló vonat előtt mi történt. „A kislány, a kislány!” kiabálták, akkor kisült, hogy a kislány fekszik a porban, a disznó meg már legel, mert már talált szemet.

Nem történt semmi baj, csak nagyon megijedt a kislány, ez volt az egész, jöttek a csendőrök, fel is írták, az asszonyok felemelték, nézték, a vonatvezető is leszállott, így ebből az alkalomból három teljes percet töltött ezen a kis állomáson a vonat.

– Nem ütötted meg magad?

– Nem, félek, hogy csak kikapok otthon.

Aztán a vonat elment, az utasok elmentek, a csendőrök is elmentek. Csöre pedig folytatta a legeltetést; mikor a disznó megette a szemet, amit talált, az utolsó pihéig, akkor újra ment a töltésre és ott legelészett.

Este aztán hazahajtotta a disznót. Ment előtte nagy vigyázva, hogy ne szaladjon a gazember, nem is volt semmi baj, nem vetélt el.

Mikor bement az udvarra, a mutér kinézett, nem szólott semmit. Csak mikor ő a disznót bezárta az ólba, bement a konyhába, akkor jött a baj. Ahogy belépett, rögtön kapott egy irtóztató pofont. Utána a másikat, aztán gyűtt a poroló, azzal aztán alaposan össze lett verve, még a kis kezei is tiszta kékek lettek, a lábászára kék, zöld lett, minden ütés meglátszott rajta. Most nem a suhintás, hanem a vastag ütések feketedtek fel. Azonkívül kukoricaszemre kellett térdelnie, ott maradnia egy óra hosszáig, és nem kapott aznap büntetésből vacsorát.

Kis Csöre sírt sírt, mikor elfáradt, már nem is jajgatott, csak a mutér beszélt szakadatlan, hogy kell disznóra vigyázni.

De hát a kis állami gyerek olyan fából van faragva, hogy nem lehet azt még agyon se verni. Ez is túlélte, lett nagy öröme, a disznónak mégiscsak történhetett valami baja, mert másnap nem kellett kihajtani a vasútra, pedig nem is kapott a prakkerrel intést és jó leckét harmadnap sem, az is lehet, hogy a csendőrök tiltották meg, de az is lehet, hogy az volt az oka, hogy pár nap múlva egy reggel, mikor kimentek, már meg is fialt.

Nem volt amellett senki, se gépész, se gépészné. Nem értettek semmit a disznóhoz, csak beszélni, azt nagyon sokat tudtak róla, akár éjjel, akár nappal. Lett a roppant nagy hasas disznónak három malaca.

Csöre magában nagyon nevetett, mert ő tudta, hogy kellett annak lenni tizenegynek is. Nem tudta, miért lett ilyen kevés, de azt mondta, az Isten büntetése, hogy annyit kellett szaladni vele. Biztosan megette a disznó a malacait, mikor kifialta, mert senki se volt mellette.

Hát azért a disznónak jó dolga volt, mert a gépész mégiscsak valami molnár volt, és csak úgy hozták haza a malomból az ennivalót. Ha annyi volt neki, akkor nem is lehetett érteni, mért hajtatták ki övele.

Már a karámban adtak a disznónak enni bőven darált kukoricát, meg szemeset, meg vizet, egyebet nem. Hizlalták. Nem lehet mondani, a disznó evett, evett.

Már december lett, és megérkezett Pestről a Diti.

És ez a Diti nem volt más, csak a mutérnak a saját édes lánya. Azt Csöre hamar meghallotta, hogy a fatérnak a lányához semmi köze sincs, még nem is beszélt vele. Valami intézetben volt a lány, olyan tizenkét éves volt az egész, elég csinos szőke lány, csak nagyon nyurga. Igen elkényeztetett volt, minden szabad volt neki.

– Minek tartasz Mutterkám ilyen ronda államit?

Így mondta, s Csörének igen rossz lett, mióta ez megjött. Nem bántotta éppen, de mindig rosszakat mondott, és mindent sokallt, amit ő kapott. Nem lehetett úgy enni, hogy azt ne mondta volna, hogy: minek adsz ennek az államinak annyi zabálást? Nem fizeti ki magát.

De Csöre nem csinált semmit, csak csúnyán nézett rá. Ha ezért bevádolta a Diti, akkor jött a mama a prakkerral.

– Holnap Mikulás!

Ugyan mi lehet az a Mikulás. Itt csupa olyan dolog volt, amit eddig sose hallott a kislány. Ez a rossz, gondolta magában, hogy mindig más van, amiért ki lehet kapni. Minden szülőknél másért verik az államit. Dudáséknál ezér, Szennyeséknél azér. Itt meg a csúnya kiejtésért, pedig ezek a németek igazán nem is tudnak magyarul, oly különöseket mondanak, nem is értenek meg mindent magyarul. A nevük is csak olyan új név, Slógerek voltak, hallotta valakitől az utcán, egy asszony mondta: No azok a Slógerek, azok megnyúznak téged, jányom.

Oly fölösleges volt ő itt. Mindig lógott. Munka nem volt semmi, folyton az udvart kellett söpörni, ha már egy madár leejtett egy szem gyömbért, ki kellett seperni az egész udvart.

– Majd meglátom, szeret-e a Mikulás? az államit? – Diti s az anya nevetett.

– Mit szeressen ezen a kis dögön? Nem kell annak ilyen kis dög.

– Beee. Dög – mondta a hátuk megett Csöre.

Reggel mikor felébredt, arra ébredt, hogy rettenetes nagy sivalkodás, kacagás van bent a szobában. Ő a hideg konyhában el nem tudta képzelni, mi lehet bent a jó melegben. Mert neki már be kellett menni mindig sötétben, mikor még mindenki aludt, és meg kellett rakni a kályhában a tüzet, de abban a pillanatban, mikor már az égett, neki ki kellett menni a szobából, és a konyhában kellett üldögölni, vagy mehetett ki a hóba, az szabad volt, de bent nem volt szabad a meleg kályha mellett tartózkodni, se az nem volt szabad, hogy tíz óra előtt tüzet rakjon, míg a főzéshez nem kellett. Spórolni kellett. Itt az volt a jelszó, reggeltől estig csak spóroltak, készültek otthagyni a falut, és folyton Pestet emlegették.

– Nem maradok falun – káromkodott a fatér –, kevés nekem ez a fizetés, se nyugdíj, se semmi véglegesítés.

De gondolta magában Csöre, az anyátok, még mit akartok. Mindennap hús, a fatér meg se eszi az ételt, ha nincs benne hús, meg minden evéshez bor, ebédre félliter, vacsorára félliter, az ám, ez is az ő dolga volt, már úgy tudta a járást a kocsmába, „szaladj csak egy kis borért, mert jön a fatér, muriz?”. Mégis kevés nekik, nagybelűek. Még Csöre nem is látott ilyen jó életet, a fatérral nem lehetett ám beszélni, mert ha nem tetszett neki valami, vágta le az asztalról az edényt, a paprikáskrumplit a földre, ha kimaradt belőle a kolbász, vagy ha nem volt meg pontosan tizenkettőre az ebéd, akkor már nem is evett. Most is tele volt a Diti cipője cukorral, de amennyi csak befért.

– No mi van a tiedbe? mi van a tiedbe? hát téged nem szeret a Mikulás? Fúj disznó, minek is szeretne egy ilyen rothadt államit. Zabigyerek. Ki adna ennek cukrot.

S büszkén ment be a szobába, a melegbe, a kis zabigyerek, a szegény kis állami meg elbiggyesztette kicsi száját, felduzzasztotta, hogy fojtsa a sírást.

De a Pátkay malom híres volt ám. Két malma is volt a Pátkaynak. Mondták, hogy ipszilónra írja a nevét. Itt minden ház Pátkay malomháza volt, a gépész is, a fűtő is, a mónárok is mind az ő házaiban laktak. Meg az öreg szülei is ilyen kis házakban voltak, és ez a Pátkay, ez jól el tudott ám bánni az alkalmazottakkal, mert Verőék se kaptak semmit, csak a parázs fizetést. A többit lopni kellett, még egy malactartást se kaptak, se kertet, semmit. De esténként azért jöttek suttogva, Verő fatér meg egy lisztes ember, az hozott félzsákban korpát, de azt úgy öntötték ki, hogy egy hangos szónak nem volt szabad lenni. Kukoricát a piacon vetek néhány kilót, amennyit a kislány haza bírt cipelni, de avval nem sokat lehetett volna hizlalni a nagy fekete ellett kocán, a kis Csöre megértette azt is, hogy miért kellett venni a piacon, hogy tudják az árát emlegetni, milyen drága, de az anyja! annak nem volt ár, mikor egy-egy félzsákkal beöntötték a ládába a lisztesek. Még eddig ő ilyen nemigen látott, kitől lophatott volna akár Dudás kedvesapám, akár Szennyes Ferke bácsi? Csak maguktól. Dudás lopott, de a feleségétől, úgyhogy annak tudtán kívül elvitt a szekéren egy-egy zsák búzát a kocsmába. Még ő is lopott dinnyét, s rátették érte a parazsat a körmére, de Verő bácsinak, a fatérnak senki se tett gyerekkorába az ujjahegyére szenet, mert nagyon jól tudta dirigálni, hová öntsék a szemet, korpát, lisztet meg amit hoztak.

A kislány meg volt győződve felőle, hogy neki most az a szent kötelessége, hogy reszkessen a mutérral, hogy jaj csak sikerüljön még az egyszer... jaj csak valamiképp rajta ne kapják... A szenet is így hozták, amivel fűtöttek. Különösen mikor Pátkayt megütötte a guta, csak megsimította egy kicsit, akkor már nem is kellett annyira dugni, egész jól lehetett gazdálkodni.

Így Csöre lassan beleélte magát abba, hogy folyton azon kell az embernek törni a kis fejét, hogy mi hiányzik még a háznál, s mit kellene a malomból elsinkófálni. Együtt érzett a szülőkkal, szívósan és elszántan ellenségévé lett a tulajdonosnak.

De ezt olyan komolyan vette, hogy sokszor elment a szomszédokba ácsorogni, mint gyerek száját tátani, de arról soha egy szót a világerő nem mondott volna, amit titokban a sötétben látott.

A dédék nagyon öregek voltak, kilencvenévesek, a malomtulajdonosnak az öreg szülei. Ezek ötet nagyon szerették, és mindig daloltatták és táncoltatták, és cukrot adtak neki érte, meg lekváros kenyeret.

– Jaj te kis ártatlan – mondta a dédes. – Hát a Józsi kisjánya hogy van?

Csöre éppen onnan jött, mert a hátulsó szomszéd a Józsi bácsi volt, ennek volt egy bölcsőbeli kicsije, lány, és beteg volt mindig.

– Beteg – mondta –, sárga a szeme is, olyan beteg.

– Ó a kis ártatlan – motyogta a kilencvenéves dédes –, bár az Isten elvonná. Jobb volna ha meghalna, neki is, meg a szüleinek is.

Mikor Csöre elment tőlük, ment mingyán megnézni a kis betegest, hogy él-e.

– Mit is mondtak a dédek?

– Azt mondta, bár elvennie az Isten, úgyis meghal.

Ezen a Józsi bácsi felesége sírni kezdett, s ment át a szomszédba a gépésznéhez, s elmondta, hogy lám milyen rossz-szívűek az öreg kilencvenévesek, hogy még halálát kívánnák a kis pólyásnak.

Így kisült, hogy Csöre pletykált.

No lett ebből haddelhadd. Nagyon megijedtek a gépészek, hogy a kislány pletykás.

Mikor hazajött, a fatérnak is elmondta, annak vértódulása lett. Olyan fekete lett az olajos ember, mint a ruhája, s бүdös, mint a veszтés.

Nem merte megfogni a gyereket, mert félt, elmállik a keze közt.

De a mutér azt mondta:

– Nyisd ki a szád.

Kinyitotta Csöre, s a mutér főzőkanállal úgy megverte a száját, hogy vastagon felhólyagosodott, úgy megdagadt, hogy három napig nem tudott vele enni.

– Fogsz te pletykálni? Fogod te hordani a pletykát?

Folyton csak ezt üvöltötte. A fatér meg bömbölt, de nagyon fojtott hangon.

– Neveld, csak neveld, úgy jár ennek a nyelve, a végén még bennünket is hírbe hoz.

Csöre visított, aztán megértette, hogy attól félnek, hogy kipletykálja az éccakai szállításokat. Ezen igen fel volt háborodva magában, mert ő azt már százszor megmondhatta volna, de azért nem mondta, mert tudta, hogy nem beszélnivaló. Csak most sírt őszintén, hogy ezek a szülők nem tudják, hogy ő micsoda hűséggel ragaszkodik, hogy a világ minden kincséért el nem mondana egy szót is, ami bajt vagy kárt okozhatna.

Igen meg volt szégyenülve, éppen legnemesebb érzésében volt megbántva: hogy szülei felteszik róla, hogy nem érez együtt velük a lopásban.

Ugye sose árult el semmit, ezután nem mehet oda, a dédeshez se, pedig nagyon sajnálja a mindennapi lekváros kenyерét, és a mutér még az utcára is kiállott vele, és ott is ordibált, hogy tudják meg a malmosék is, hogy most miattuk veri meg a kislányt.

– Jaj, jaj, jaj – sírt Csöre, ahogy szokott, mert már egész megszokta, hogyha verik, úgy elkezd visítani, hogy a szomszédok mindenfelől összeszaladtak, nézték, mért nyúzzák már megint a gyereket.

– Jaj, bár meg tudnék halni – sikoltotta, de már sírni se bír, mert a szája nem mozdult a helyéből.

Ilyenkor legjobb volna bizony meghalni, mert ha az édesanya egy darabot lehasít belőle, az se fájт volna úgy, de mert idegenek tették, az nagyon fájdalmas volt, mert azt gondolta, hogy az édesanya még pofozni is másképpen pofoz, mint az idegen.

– Kelj fel, tarzsd a tálat.

Sietve fel kellett ugrani, itt volt a perc, leölik a disznót, ki kellett menni, s iszonyodott és irtózott, mert igaz, hogy sokat szenvedett a disznóval, de azért nem akarta, hogy ő tartsa neki a tálat, mikor leölik szegényt.

De alig tudta tartani, mert nagyon siratta a disznót. Szegény nagyon jó lélek volt, mert olyan nagy marha állat létre micsoda semmiség lett volna neki egy kislányt fellökni vagy akár fel is falni, de az azért soha semmi bajt nem csinált, olyan édesen tudott rőfögni, mikor a kenyereből adott neki, és engedte, hogy megvakarja a nyakát, a nagy sertéket, mikor lefeküdt pihenni, ahogy a disznó szokott, éppen úgy mellé lehetett heverni, mint egy tehén mellé, akkor még azt a szép nagy bársonyos hasát is felvetette az égnek, a négy lábát, lehetett vakargatni a combja tövit.

Mert ez is egy szegény asszony volt; úgy gondolta kis Csöre, ennek is gyermekei születtek, most a gyerekei éppen olyan árvák lesznek, szegény állami gyerekek talán, nagyon rossz dolguk lesz, nem lesz nekik édes jó anyjuk, aki disznónyelven megvizsgálja őket, ha fáj a kis hasuk... és csak tartani kellett a tálat, mikor beleszúrták a kést a torkába, mert a mutér azt mondta, hogy ő látni se akarja, dehogy tartja ő a tálat... nem is jó az, hogy szökött ki a szép habos, piros, egészséges vére, s leköpte először a kis Csöre ruháját, de ő nem ijedt meg, hanem bátran közelebb nyomta a tálat a kés alá, most már szépen folyt, folydogált bele a vér.

– Kavard – morgott a böllér –, kavard!

Fakanállal kavarta a vért mialatt folyt, hogy meg ne aludjon, de csak azért tartotta a tálat, kavarta a vért, mert félt a veréstől, és tudta, meg is volt ígérve, hogy megkapja, ha nem lesz ügyes. Mikor bevitte a vért, akkor nagyjából letisztogatták a ruháját, mert a meleg vér, ami rálőtt, befolyt az inge alá, le is kellett vetni, másik inget adni rá. Milyen jó, gondolta Csöre, hogy itt nincsen Rózsi, aki elviselje az ő ingeit, lehet váltani, mert Ditinek nem kellene az állami ing, meg nagy is már, nagyobb, mint ő.

Azután az volt a dolga, mikor kiszedték a belet, azt kellett neki mosni. Tisztítani a rossz szagú sarat a belekből, éppen úgy kellett dolgozni, mint az asszonymak, aki vele dolgozott, de ezt már nem utálta úgy, mint az ölést.

A tűzrakás is az ő dolga volt, és a béltől, mert az igen soká tart, míg kitakarítják, folyton oda kellett szaladni, mindig eszébe jutott a Szennyesék üstje: Csöre rakj a tűzre. Lélegezni se volt ideje, egész setét estig folyton volt neki mit csinálni, mert nagy dolog ám egy disznó feldolgozása. A fatér persze otthon se volt, csak délben jött meg, ott várta a frissen sült disznópecsenye avval a jó savanyúsággal, ecetes ugorka meg friss savanyú káposzta volt hozzá.

– Ez az egész? – mondta a gépész. – Hol a disznótoros leves?

– Van arra nekünk időnk.

De most nem csinált semmi bajt a fatér, megelégedett, mert azt mondta, nagyon szereti ezt a friss ízét a húsnak.

– No, ami hibádzik, majd kipótoljuk este a disznótoron – tette hozzá.

Ez szeget ütött a Csöre fejében, disznótor. Ismerte ezt a szót, de ő még nem látott olyat, mert a tanyán nem tartanak disznótort. Ott csak ölik, vágják a disznót, egyiket a másik után, de az nem ilyen nagyszerű játék, mint itt a városban.

– Jaj de jó – mondta vidáman, munka közben –, disznótort eszek máma.

De a gépészné lánya csak nevetett, nem is tudott belőle kijózanodni. Folyton csak csúfolta, hogy ez megeszi a disznótort. És úgy mondta, mintha neki abból nem is járna semmi.

Mikor bealkonyodott, azt mondja a gépész:

– Borért.

Ezt már tudta mi, mert mindig neki kellett menni a kocsmába. Akár bótba, akárhová, suszterhoz mentek, mindig neki kellett menni mellettük. Diti, ha magában elment a boltba, tele volt rakva a zsebje cukorral, neki mellette kellett menni. Diti az úton ette a szaloncukrot, öneki meg csorgott a nyála, de nem kapott:

– Mit, neked nincs anyád, még te is cukrot akarnál?

Most is csak elindult az úton a nagy demizsonnal, még üresen is nehéz volt, tízliteres, hasas kövér üveg. Be volt fonva vesszővel, volt két füle, így valahogy lehetett cipelni.

Ahogy megy az úton, csak megy, ott állanak a patika előtt, ketten, két idegen. Fiatal pár volt, fiatal úriember meg fiatal úrinő, nem ismerte őket, nem is nézett volna rájuk, ha meg nem szólítja a fiatalember:

– Jöjjön csak ide kislány.

Megállott félve, de nem mert közelebb jönni.

Akkor azok néztek rá, maguk indultak el, jöttek hozzá.

– Mondja kislány, van magának édesanyja?

A kislány csak nézett, nem szólt.

Akkor a fiatal néni is szólt.

– Mondja csak meg, semmi rosszat nem akarunk.

Arra megmondta, hogy nincs.

A két felnőtt nagyon elcsodálkozott, mert nem ezt várták.

– Mért nincs?

– Nincs. Nem is vót.

Azok még jobban hallgattak.

– Árva?

– Nem árva. Állami.

– Mi?

– Én nem tudom, csak úgy mondják.

Csudálkozva nézték. Nem tudták, mi lehet az, hogy állami.

– És hol lakik?

– Otthon.

– Ha nincs anyja, kije van? Mostohája ugye?

– Nem.

– Hát mi?

– Nem tudom. Akik vernek.

Erre még meg is ijedtek. Ezen az ártatlanságon nagyon elcsodálóztak, nem mertek nevetni, mert a kislány a roppant nagy üveggel az estében hidegben, szélben igen félelmes és fájdalmas látvány volt.

– Mért verik? Mondjon csak valamit magáról. Nézze, itt van húsz fillér cukorra, csak beszéljen.

A kislány elvette a pénzt, örült neki. Nevetni kezdett.

– Várjon csak kedves, van is nálam cukor – mondta a szép fiatal néni, kinyitotta a szatyorkáját, kivett belőle két szem cukrot, odaadta.

Árvácska elvette, egyszerre bekapta a szájába mind a kettőt. Sietve, ahogy a macska ráguggol, ha enni kap, hogy el ne vegyék tőle. Csak be.

– No most mondja meg, mert még ilyet nem is hallottam. Ki gondoskodik magáról?

– Nem tudom. A naccsága a ligából.

– Ahha. Liga. Ez a Gyermekliga lesz aminek az urnái az utcán vannak. Gyűjteni szoktak. Szóval maga odatartozik.

De a kislány csak a vállát vonogatta, ezt meg ő nem értette.

– Mónár. Gépész úr.

– Ki?

– A fatér. Most nála vagyok. Borért megyek a kocsmába. Disznótor lesz.

Ilyenket mondogatott, amiből a fiatalember kikombinált egyet-mást, már meg is magyarázta a kalapos nőnek. Úgy gondolta, talán kikérte a gépész a kislányt, s örökbe fogadta.

– A szüleiről semmi hír sincs?

Árvácska csak megrázta a fejét.

– Az édesanyja nem szokta meglátogatni?

Erre is a fejét rázogatta.

– Sose látta?

Szintén fejmozgással felelt.

A fiatal nő most nagyon elpirult. Ki tudja, mi jutott eszébe.

Mi jutott eszébe, az jutott eszébe, hogy a kislány mamája nem így látogatott-e el a faluba, s aztán szenved a gyerek...

A fiatalember elvette tőle a nagy üveget, és maga vitte.

– Hogy fogod ezt hazavinni, ha tele lesz? – mondta aggódva a szép néni.

Árvácska felpislantott rá. Olyan aggodalom és jóság volt a hangjában, hogy csudálkozott.

– Magának is van kis árvácskája? – kérdezte.

Erre a nő is, a férfi is kis ideig nagyon hallgattak, aztán a férfi mosolygott, a nő pedig hangosan felkiáltott:

– Jaj Istenem – kiáltotta. – Jaj Istenem! – kiáltotta.

Már ott voltak a kocsmá előtt, akkor a fiatalember letette az üveget a

kocsmá lépcsőjére, s elment a nő után, aki szaladt, mintha szaladnia kellene. De még egyszer visszaneézett, s mikor látta, hogy a kis árva ott áll és néz utánuk, visszajött, adott neki egy ötpengőst.

– Nesze.

Már szaladt volna, de még megsimogatta a kislány arcát, s azt mondta:

– El ne veszítsd.

Avval elment a lány után, s eltűntek a sötétben, már nem is lehetett látni, hova lettek.

Csöre bement a kocsmába, bort kért.

Szerencsére nem volt messze a kocsmá, majdnem szembe volt velük, az ő házukkal; a malom is ott volt felettük, felemelt nagy ujjával vigyázott.

– No itt van má ez a dög – mondták odabent –, még jó volnál te halálnak.

Hun a fenébe voltál ennyi ideig?

De a kislánynak elég volt kifűjni magát, nehéz volt ám tíz liter bort hazacipelni, azért nevetett s hallgatott.

– No eridj aludni.

– Nem mék én.

– Mi az a nem mék?

– Hát a bort én hoztam, disznótort meg nem ehetek?

– Jó van no, maradj, egyen meg a fene.

Erre a kislány nagyon megörült, táncolni kezdett és még dalolni is.

– Tán bort ivott ez? – nevettek rajta, mert tele volt vendéggel a ház.

– Olyan bolond ez – legyintett Veróné, s a lánya az ajkát biggyesztette:

– De minek hagyja mama, hogy bent legyen. Legyen a konyhába.

– Hadd nézze egy kicsit.

A kislány még ettől is boldog lett, hogy Veró mutér nem küldi ki a konyhába, hanem megtűri idebent.

A mutér telerakott hurkával, kolbásszal egy szép porcelántányért, annyit tett bele, hogy Csöre kacagott, mikor meglátta. Nem is lehet annyit megenni.

De nem tudta fogni a tányért, mert a tenyerében volt az ötpengős.

Odaadta a mutérnak.

– Hát ez mi? Hol loptad ezt?

És nagy lármával rákezdte:

– Nézzétek ez a bitang egy ötpengőst lopott a kocsmában, s még ideadja nekem. Visszed vissza?

Már vágta is nyakon.

– Hagyja már gépészné asszony, kérdezze meg, hol vette?

– Hol vette volna. Tolvaj ez, mindent lop. Hogy megvert engem evvel az Isten. Hol loptad?

– Nehem lohoptaham... A néni adta.

– Miféle néni. Affene ett vóna meg. Miféle néni?

– Utcán.

– Micsoda utcán. Beszélj, mert kitapodlak. Hogy mennyi mérgem van vele.

– Csak ennél nagyobb mérge ne legyen – kacagott a vörös férfi –, hogy pénzt hord haza a szarka. Nekem vót egy szarkám, az is hazahozott egyszer egy fehér pénzt. Abba az időbe, mikor a fejár pénz volt. Ű vót az egyetlen, akinek tetszett a fejár hasú bankó.

Mindenki nevetett. De a gépészné azonnal igazolni akarta magát, hogy ő nem nevel tolvajokat.

Csöre aztán lassan kicsörögte, hogy mi is volt, hogy volt.

Nem fért a fejébe, de azért nem vette vissza a tányért:

– Majd megtudom én holnap. Űlj le, egyél.

Csöre leült a sarokba a kis sámlira, eddegélt, és nézte a disznótort.

Nagyon tetszett neki, meg is volt elégedve, mert úgy érezte, elhitték neki, amit mondott, s nem fog többet kikapni a nagy fejár, kerek pénz miatt.

Az a fontos, hogy jóllakott, nem volt már éhes.

Először nem csináltak semmit az emberek, csak ettek meg beszéltek, hogy milyen szép volt a disznó, ezt azért hizlalták meg, mert kisfiai születtek, s mind megdöglött alatta.

– Nem érdemes tartani, ha nem tud nevelni!

– Nem, nem naccsád – kacagott a veres képű kövér ember. – Azért döglöttek meg a malacok, mert a kislányt mindig verték a disznó miatt! – s mintha valami jó viccet mondott volna, harsányan nevetett hozzá.

A kislány is nevetett ott a sarokban, és ahányszor eszébe jutott, hogy ilyet mondott a veres ember, mindig nevetett, s még egyet harapott a disznó hurkájából, mintha ő is elégtételt akart volna venni magának, amért annyit kikapott érte.

Egyszer aztán lerakodott Verőné az asztalról, nem maradt más az abroszon, csak a poharak, tele borral. Akkor elkezdtek nagyon énekelni, mind afféle öreg nótákat. Akkor a mézárós, aki levágta a disznót, mert az is meg volt híjva, azt kezdte énekelni: Budapesten, Budapesten huncutok a jányok. Szoknya alól, szoknya alól, kilátszik a lábok.

– Jaj, ne tessék ilyet énekelni, mert Csöre már holnap reggel ezt kiabálja.

De akárhogy is nem akarták, a kisjány megfigyelte a nótát, s mikor már másodszer énekeltek, ő is dúdolta a sarokban: Budapesten, Budapesten huncutok a jányok.

Azután nemsokára már hazamentek aludni a vendégek, Verőék is hozzáfogtak vetkőződni, zavarták a kislányt, hogy menj már az anyádba te éjjeli bagoly, mert ennek mindenbe bele kell ütni az orrát.

Éjjel azt álmodta, hogy megjelent az édesanyja. Nagy, erős kövér volt, de egészen az volt, az este, az a szép néni, akinek az ura a pénzt adta. Azt mondta, az anyja, hogy elviszi magával, de ő nem akart menni, akkor az édesanyja kötelet vett elő, avval megkötötte, hogy viszi. Erre iszonyúan megijedt, és fel is ébredt, a sötétben nagyon félt.

Másnap reggel azt beszéltek hogy letek egy fiatal párt, öngyilkosok lettek a kiserdő sarkánál, egy bokorban. Mikor megtalálták, már mind a ketten halottak voltak.

Árvácska is elment arra, megnézni, ahova az emberek mentek, de csak a ruhájukat látta az öngyilkosoknak. S megismerte, hogy ezekkel beszélt az este, ezek adták az öt pengőt.

De ő csak azt szerette volna, ha még egyszer láthatná az édesanyját, s tudta, hogy nem ez volt az, akit álmában látott, mert ez vékony kis nő volt, az ő anyja pedig erős és nagy, és nem fájts mikor megkötötte a kezét. De akkor nem tudta, mért ébredt fel.

Mikor Diti ránézett, azt mondta neki: látod, nékem is van anyukám, most is itt volt nálam álomban, és el akart vinni, de én nem mentem.

– Mid van neked? – s Diti kacagott. – Hallja mán, mama, mije van ennek a nyomorultnak.

De Csöre már nem bánta, ha nyomorultnak mondják is, kiment az udvarra, s torkaszakadtából kezdte dalolni, hogy: Budapesten, Budapesten huncutok a jányok.

– Mondtam, hogy má kiabálni fogja – szölt Verőné. – Olyan füle van ennek a disznónak, csak egyszer kell neki hallani egy nótát, már az övé. Téged meg hiába taníttatlak zongorázni, olyan buta vagy mint a tök, csak kidobom a pénzt.

– Nekem van cukrom! – mondta Diti gögösen, s hívta a kislányt, hogy menjen vele. Csak azért vitte magával, hogy az egész falunak megmutassa, hogy ő végig az úton cukrot eszik, de nem ad belőle annak, aki a háta megett kullog, és folyton úgy néz fel rá, ahogy a kiskutya néz a gazdájára, s tátja a száját és lógatja a nyelvét.

Akkor az út porában a kislány egy félig elragott, poros almacsutkát látott. Hamar felvette, megtörülgette a portól, jóízűen megette.

– Fúj – mondta Diti. – Hát te még a kutyánál is alávalóbb vagy. – Hazament, és az anyjának megmondta, hogy mit csinált ez a kócos kuvasz, hogy ő nem is megy többet vele, ez megeszi még azt is, amit a kutya hagy maga után.

– Nincsen neki anyja – mondta Verő mutér.

– Van nekem – gondolta magában Árvácska. – De ha még egyszer eljön, el is megyek vele, nem maradok itt nektek. Még icskolába se adtok.

Most már, hogy látta, egyre többet gondolt az édesanyjára. Mért nincs neki hát édesanyja, ha van? Mért nem jön érte? Mért nem viszi el? Senki se látta soha, de még kedvesanyám mondta egyszer, hogy az valami úri fajta lehetett. Az mondta azt is, hogy nagy, kövér volt.

– Gyere értem, édes jó anyám – sirt magában, mikor csak el tudott bújni egy-egy sarokba –, vigyél magaddal, már én nem fogok többet megijedni, mert az édesanyjának szabad megkötözni a gyermeke kezét, és az nem fáj.

Azt sem bánta volna, ha prakkerral veri, az sem fájts volna.

– Már én látom, hogy nekem mindenféle anyám volt, meg lesz, csak az édesanya hibádzik.

Máskor sírni kezdett, ha baja volt, és dühöngött magában, s olyan szavakkal szidta az anyját, ahogy s amilyenekkel ötet szokták szidni: te kutya dög, te minék hattál itt engemet édes jó anyám, mér is nem leled meg a kisjányodat, hozd a kötelet, köss meg, és vigyél magaddal, mert én senkinek sem tudtam azt mondani mióta élek, hogy édesanyám, meg nem hajtottam az ölébe senkinek se a fejemet. Mikor a halotti sírhoz kimentünk is, mindenkinek volt sírja, csak nekem nem volt, pedig én is gyújtottam gyertyát az édesanyámnak, csak nem tudtam hova tenni, mert nincs is sírja az én anyukámnak, hiszem láttam, hogy szép vagy, erős vagy és kövér vagy, és el akartál vinni. És nekem most is van gyertyám dugva, gyufám is van, és én gyújtok neked, anya. Igazán. (...)

S a kis kezét úgy tartotta, mintha a gyertyát tartaná benne, s a gyertya kis lángja csak úgy lebegett és lobogott a szélben, ahogy a temetőben, mikor odakint volt kedvesanyámmal és a sok gyerekkel.

De már kedvesapám sincsen, és Szennyesnő sincsen, mert egyszer csak jön haza a Verő mutér, és mondja ebédnél:

– Hallottatok ilyet, a csendőrök keresik a mi államinkat.

És csakugyan ötet keresték, el is vitték a csendőrök, és kikérdezték, hogy halt meg az öreg bácsi, a takács, az istállóban, ő elmondta, hogy adta neki Zsabamári a kis csuprot, hogy vigye ki az atyusnak, és az azt mondta:

– „Étető van benne?” mer acst monta csabamári, nem fog többet panacszkodni csenkinek, ha ecstet megiccsa.

Roszzabbul beszélt, mint máskor, de úgy mondta, ahogy még akkor.

Jól értették a csendőrök, és aztán híre jött, hogy kiásták a bácsikát a sírból, és az orvosok megvizsgálták, és a zsabamárit fel fogják akasztani.

Akkor jött már a karácsony.

Diti azt mondta, hogy a karácsonyfát direkt neki hozza a Jézuska.

Árvácska még nem látott karácsonyfát, és nagyon szerette volna látni. Diti azt mondta, hogy a Jézuska még több ajándékot hoz, mindenkinek hoz, mindenkinek hoz, csak az igazi gonosz rossz, rüheseknek nem.

A piacról Árvácskának kellett hazacipelni egy nagy fenyőfát, amit ott vettek pénzért. A pénzt a Verőné adta, a fát meg ő magában cipelte, még nem is segített neki senki, de nem volt szabad a földön húzni, úgy kellett vinni ölbe, de az meg nagyon szúrta, az anyját neki, olyan szúrós levele volt, hogy sehogy se lehetett fogni, a ruhán is keresztülszúrta. De Árvácska olyan gyerek volt, hogyha valamibe belefogott, akkor azt meg is kellett csinálni. Dehogyan is hajította volna el, pedig nem is tudta mire való ez a fa, senki se mondta neki, hogy ebből lesz a szép híres karácsonyfa. Ő meg igazán azt hitte, a fát a Jézuska hozza, hát ha mondták volna, se értette volna meg, mi ez.

A fa két napig a kis kamrában volt a pince előtt. Ez a kamara deszkából volt, és mindenféle volt benne felhalmozva. Volt valamikor egy bárány is a

háznál, annak a gyapja is itt volt. Még moha is volt meg zégráz, amit a matracba akartak beledolgozni. Itt nagyon szeretett elbújni kis Árvácska, mert itt senki se kereste. És itt volt neki a kis gyertyácskája is eldugva, amit az édesanyjának kell meggyújtani.

Akkor is csak leült, mikor megjött a fával, s ide kellett betenni, hogy ne lássák idegenek. Így mondta a mutér.

Jaj nagyon komisz volt ünnep előtt, folyton piacra kellett járni, cipelni, és a háznál is az a sok sütés, főzés, mindenféle munka. A kezét már egészen kiette a lóg a sok mosogatástól. Kőporral kellett reggeltől estig sikálni a faedényeket.

De nem baj, át volt szellemülve a kislány: ma este jön a Jézuska, és elhozza az ajándékot.

Neki még úgy sem hozott senki ajándékot, de az édes Jézuska jobb, mint más. Azt biztosan ismeri az édesanyja is, mert az is álomban lakik valahogy. Húsvétkor találkozott vele, akkor fényes paláttal feküdt sebesülten az oltár mellett a fényes úri koporsóban, de karácsonykor kicsi és jó. Bízott benne.

Mikor bealkonyodott, megjött a gépész, s azt mondta:

– Hé!... Itt van a tízliteres demizson meg ez a másfél literes palack. Lóf. De nem a kocsmába mégy. Eredj a paraszthoz, és hozzál bort. Itt a pénz. Tudod már honnan. Andrassy út. Rögtön jönnek a vendégek. Siess. Egyik lábad ott, a másik itt.

A kislány kicsit megijedt, mert már setét volt, és a paraszt nagyon messze lakott. Ha sok bort vettek, öt litert, néha vasárnap, akkor oda kellett menni. A két nagy üveget beletették egy kosárba, elindult végig az utcán.

Setét volt, a hold sem süttött, csillagok se voltak az égen, világítás sem volt semmi a faluban. Nem volt másnak villanya, csak a malomnak meg a gépésznek, ők a malomból kapták. Úgyhogy mikor kiment a nagy fényességből a setétbe, el sem tudta gondolni, hogy is jut ő oda a boros gazdához. Mikor a kapun kiment, a kosár még az üres üvegekkel is olyan nehéz volt, hogy megbillent a kezében, és nekivágódott a gyalogjáró mellett az akácfához. De azon ijedt meg, el ne törjön az üveg, akkor neki vége.

A gépész utánanézett, meglátta az esetet. Hamar odament, s kérdezte, eltört-e az üveg?

– Nem a.

De kivette, megnézte, nem látott rajta semmi hibát.

– No csak eredj, tudod hol van.

– Nem tudom én, hunnan tudnám.

– A fene egyen meg, te büdös kölyök, nem voltál elégszer ott pálinkáér? De vigyázz az üvegre, mert ha még egyszer odavágod, s eltörik, haza ne jöjj, nem tanácslom. Ott van a faluvégen, amerre Kecskemétre mennek, nincs ott más ház, megleled. Nincs olyan setét.

– Menjen maga – dünnyögte a kislány, de olyan csendesen, hogy meg ne hallja a fatér.

Nem is hallotta meg, be is ment, nem is az ő kedvéért állott ki a kapuba, hanem a vendégeket leste, jönnek-e már? Nem jött még senki, hát nem volt kedve kalap nélkül fagyoskodni kint.

A kislány letette a kosarat, keresztet vetett, akkor újra felvette, s elindult hát Kecskemét felé. Andrásy úton kellett menni, ha ő tudta volna, ki volt az az andrási, de gondolta, az nemigen volt borér a kecskeméti úton. Nem találkozott senkivel csak az akácfaikkal. Még kettőnek is nekiment, mert olyan rosszul vannak azok ültetve, mind belebotlik a szegény kis állami gyermek, ha borért megy a sötétben, ha káprázik a szeme.

No végre odaért, nem tudta, hogy a kutya szabadon van, ment be egyenesen a tornácra, hát csak jön rá acsarkodva két nagy kutya, nagyobb mint ő, s fellökte az egyik a kosár üveggel, mire ő sikoltásba kezdett. Az ugatásra rögtön kinézett a gazda, már kiáltotta, hogy „csiba tee!”. Zavarta messziről őket, nem is harpták meg, csak az egyik megfogta a lábán a cipőt, és húzta lefelé. „Jaj, fáj a lábam” – sírt a kislány. „Odase neki” – mondta a gazda. Kimérte a bort, és maga kísérte ki a gyereket a kapuig. Csak azt kérdezte: „Hova viszed a bort?”, „Verőékhez”, „Osztán egyedül gyütté eee? elbírod ezt a nagy üvegeket? hásze nehéz az neked.” De Csöre bátran felelt: „Elbírom én.” „No derék kisjány vagy. Aztán vigyázz, hogy fel ne borujj a setétbe. Jó karácsonyod van neked is.” „Jóéccakát kívánok” – mondta a kislány, s kétkézre fogta a kosár fülét, vitézül elindult vele.

Igen ám, de nehéz volt a tizenegy és fél liter borral megsúlyosított kosár, minden percben le kellett tenni, váltogatta, cserélgette a kezét, meg úgy is próbálta, hogy két kézzel fogta a kosár fülét, megszólalt felette egy ember: „Hova, hova, kisjány?” Csöre megismerte, hogy az a gazdaember az, aki a házvége mellett lakik mellettük, és vidáman köszönt neki; hogy jó estét Móra bácsi. „Te vagy az, te csöppség? No mit viszó?” „Bort.” „Bort? Add csak ide. Majd én segítek.” Átvette, azt mondta: „Még nehéz e, te... Neked meg ez a karácsonyod?”

A kislány még egyet szuszogott, és elkezdett kocogni a bácsi mellett. Így visszafelé nem is ütötte bele magát az akácfaikba, mert vígan haladt. Mikor a kapuba értek, a bácsi letette a kosarat, s azt mondta: „Meg ne mondd fiacskám, hogy segítettem, mert újra kikapsz ezektől a slógeroktól. Elég, ha annyit mondasz, hogy nagyon elfáradtá.”

Szépen kinyitotta a kisajtót, bevitte a kosarat, de az olyan nehéz volt, hogy a kaputól az ajtóig kétszer is le kellett tenni, pihenni.

– No már itt vagy te?

– Itt.

– Csuda, hogy itt vagy.

De ő csak boldogan nézett. Nem merte megmondani, hogy azt szeretné tudni, itt volt-e már a Jézuska? mert azt hitte, kikap, és csak hallgatott, leskelődött, hogy jön-e már?

Egyszer csak azt mondja a Verő mutér, eredj ki, nem szeretem ha itt vagy.

Ki kellett menni az udvarra, és ott kellett neki ácsorogni a setétben.

Nagyon szomorú lett, meg a szél is fúj. Lassan kinyitotta a kis kamra ajtaját, bement a szél elé. Ott megkereste a kis gyertyát, meggyújtotta, és imádkozott az édesanyjához:

„Édesanyám, mondd meg Jézuskának, küldjön nekem valami szép ajándékot, mert nincsen, aki nekem adjon, mert én csak egy kis állami vagyok, és nehéz volt a kosár, pedig egy jó ember segített hozni.”

Mást nem tudott mondani, csak nézte, hogy ég a kis gyertya lángja, és libben, libben, mint a temetőben, ahol a szél libbentgeti.

Sokáig volt itt, már itt is nagyon hideg volt, fázott, akkor hallotta a kiáltást, hogy:

– Hé, hol vagy? Hé.

Hamar kiment a kamarából, és a konyhába sietett, és égve hagyta az édesanyja halotti gyertyáját, ha hóják.

– Mért nem szólsz! Mennyit kell utána kiabálni.

Nem felelt, csak ment be.

– Most megvacsorázhatsz és lefekhatsz.

De erre nagyon elbámult, megijedt.

– Még énhozzám nem is jött a Jézuska.

Ezt meghallotta Diti, és nagyon kezdett kacagni.

– Egy ilyen rüheshez menjen a Jézuska. Már itt volt a Jézuska, nekem hozott két szép ruhát, egy pár szép cipőt, egy kabátot, három pár fehérneműt meg szalagot meg sok-sok cukrot, még többet mint a Mikulás. Aj, az semmi, amit a Mikulás tud. Jézuska az igazi. Ez a kunszt.

– Nekem mit hozott?

– Mit hozott volna egy rongyos államinak!

A kis Árvácska elkedvetlenedett. Akkor kinyitotta valaki az ajtót, s amit odabent látott, attól még a szeme is elkáprázott. Ott volt az asztal közepén egy csudálatos ezüstfa, csupa fehér és csillogó tarka szépség. És égtek rajta a villanygyertyák, mert a gépész felszerelte villany-gyertyákkal, hogy nekik ingyen volt a villany.

– Mit bámulsz, te marha, hát még nem láttál ilyet?

Árvácska elkezdett sírni, s azt mondta:

– Még nem láttam.

Erre mindenki nagyon elkezdett kacagni, hogy milyen hülye.

De már akkor maga sem tudta, hogy merte, bement a szobába hívás nélkül, sírva állott a fa alatt, csak azt érezte hogy neki sose lesz ilyenje.

– Eredj ki innen, nem szabad a karácsonyfa alatt sírni – mondta a mutér.

– Eredj, fekjüdj le.

– De én szeretném a jó Jézuskát megvárni, nekem is hoz.

– Már itt volt a Jézuska, nem hozott neked semmit.

– Neked nincs anyukád, erigy a fenébe, ne bosszants – kiáltott rá a Diti.

S újra elkezdett dicsekedni, hogy neki mi mindent hozott.

De Csöre a sírástól nem hallotta.

Akkor a mutér levett egy cukrot a fáról.

– No, nesze, neked ezt küldte a Jézuska.

Erre a kislány szíve megtelt hálával, s nem hallotta, hogy nevettek rajta. Egész megkönnyebbült, s már kezdett örülni, hogy hozott neki is a Jézuska.

– No most eredj ki az udvarra, járd körül háromszor a kutat, gyere vissza. Akkor teljesedik, amit kívánsz.

Árvácska azt kívánta, hogy az édesanyja jöjjön el érte, és vigye el a nagy fényességbe, az égbe.

De azért küldték ki, mert már várták a vendégeket, s meg volt terítve az asztal, és sok tányér s evőeszköz volt rajta. Most rakták fel a süteményeket, tortákat és más mindent, nem akarták hogy ott lábatlankodjék.

Árvácska szót fogadott, kiment, háromszor körüljárta a kutat, akkor visszafelé ment a házba. Azt hitte, hogy az édesanyja már meg is jelent a nagy fényességben, s a ház eresztét látta, hogy csak úgy lobog és ragyog, mint az igazi karácsonyfá, és szikrázik is. De nem gondolt semmire, hogy tűz van; neki most be kell menni, gondolta, hát be is ment.

Már akkor az egész tető égett. A kamara egészen ki volt már gyúlva, és odabent a kislány mondani akarta, hogy nagyon nagy fényesség volt odakint a házon. De rákiáltottak, hogy ne beszéljen ostobaságokat. Azt hitték, csak jár a szája, mert valamit álmodott a csillagok alatt.

Akkor éjjel megindult a hóesés. A fekete karácsony átváltozott szép fehér karácsonnyá.

Három nap múlva már mind kialudt a tüzes gerenda, s vastagon lepte a hó a törmelékeket.

Nyoma sem látszott annak, hogy itt ház állott, és hogy abban emberek éltek, s azok az emberek itt elmúltak a hó alatt. Elmúlt a hangjuk és a mozgásuk, elmúlt a rosszaság és elmúlt a kegyetlenség. Minden békés lett, átalakult másfajta valamivé az egész élet. A nyelvekből üszök lett, s a sértegetésekből füst és pára.

S z ó m a g y a r á z a t:

állami – intézeti, lelenc gyerek; **duzmaszkodva** – felfuvalkodva; **ficserélkednek** – csicseregnek; **rocska** – dongákból vagy bádogból készült csonka kúp alakú edény; **miskulancia** – csalafintaság; **gyehenna** – pokol, kárhozat; **slafrok** – pongyola, hosszú házikabát; **bogárzik** – a ló, marha a legyek, böglyök csípése miatt futkározik; **mizserál** – hosszan, értelmetlenül beszél; **prakker** – kézi poroló.

A NYUGAT LIRIKUSAI

BABITS MIHÁLY

ŐSZ ÉS TAVASZ KÖZÖTT

Elzengett az őszi boros ének.
Mégfüledt már hűse a pincének.
Szél s víz csap a csupasz szőlőtőre.
Ludbórzik az agyagos domb bőre,
elomlik és puha sárrá rothad,
mint mezitlen teste egy halottnak.

Este van már, sietnek az esték
álnokul mint a tolvaj öregség,
mely lábhegyen közeledik, halkan,
míg egyszercsak ugrik egyet, s itt van!
Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Leesett a hó a silány földre,
talán csak hogy csúfságát befödje.
Most oly fehér mint szobánkban este
fekhelyünk, ha készen vár megvetve,
puha dunnánk, makulátlan pámánk:
s mintha a saját ágyunkon járnánk,

mint a pajkos gyerekek, ha még nem
akaródzik lefeküdni szépen,
sétálnak az ágy tetején, ringva,
míg jó anyjuk egyszer meg nem unja
s rájuk nem zeng: „Paplan alá! Hajjcsi!”
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Már az év, mint homokóra, fordul:
elfogy az ó, most kezd fogyni az új,
s mint únt homokját a homokóra,
hagyja gondját az ó év az újra.
Mennyi munka maradt végezetlen!
S a gyönyörök fája megszedetlen...

Türelmetlen ver a szívünk strázsát,
mint az ór, ha tudja már váltását.

Idegesen nyitunk száz fiókot.
Bucsuizzel izgatnak a csókok.
Öreg öröm, nem tud vigasztalni:
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Olvad a hó, tavasz akar lenni.
Mit tudom én, mi szeretnék lenni!
Pehely vagyok, olvadok a hóval,
mely elfoly mint könny, elszáll mint sóhaj.
Mire a madarak visszatérnek,
szikkad a föld, híre sincs a télnek...

Csak az én telem nem ily mulandó.
Csak az én halálom nem halandó.
Akit egyszer én eleresztettem,
az a madár vissza sohse reppen.
Lombom, ami lehullt, sohse hajt ki...
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Barátaim egyenkint elhagytak,
akikkel jót tettem, megtagadtak;
akiket szerettem, nem szeretnek,
akikért ragyogtam, eltemetnek.
Ami betűt ágam írt a porba,
a tavasz sárvize elsodorja.

Száradt tőke, únt tavalyi vendég:
nekem már a tavasz is ellenség!
Csak te borulsz rám, asszonyi jószág,
mint a letört karóra a rózsák,
réműlt szemem csókkal eltakarni...
Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

ÚJ LEONINUSOK

Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok,
hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.
Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés,
gyűl a vihar serege: még lila s már fekete.
Éjre csukódnak az aklok, jönnek az éjjeli baglyok,
csöndben a törpe tanyák, félnek az édesanyák.
Sápad a kék hegytábor, fátyola távoli zápor;
szél jön; csattan az ég; porban a pusztá vidék.

Szép est a szerelemre: jövel kegyesen kebelemre;
sír és fél a világ; jer velem árva virág.
Mikor ölembe kaplak, zörren az üveges ablak!
Hajtsd a szivemre fejed; künn az eső megered.
Sűrűn csillan a villám; bús szemed isteni csillám.
Míg künn csattan az ég, csókom az ajkadon ég.
Ó, bár gyújtana minket, egy hamuvá tetteminket
a villám, a vihar; boldog az, így aki hal.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

MINT AKI A SÍNEK KÖZÉ ESETT...

És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép,
és lát, ahogy nem látott sose még:

Mint aki a sínek közé esett...
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett,
mint aki a sínek közé esett:

Mint aki a sínek közé esett —
vad panoráma, rémes élvezet —
sínek között és kerekek között,

a bús idő robog fejem fölött
és a halál távolba mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmot, rémest, édeset:

Mint aki a sínek közé esett.

*ÜLLŐI-ÚTI FÁK

Az ég legyen tivéletek,
Üllői-úti fák.
Borítsa lombos fejetek
szagos, virágos fergeteg,
ezer fehér virág.
Ti adtatok kedvet, tusát,
ti voltatok az ifjúság,
Üllői-úti fák.

Másoknak is így nyiljatok
Üllői-úti fák.
Szívják az édes illatot,
a balzsamost, az altatót
az est óráin át.
Ne lássák a bú ciprusát
higyjék örök az ifjúság
Üllői-úti fák.

Haldoklik a sárgult határ,
Üllői-úti fák.
Nyugszik a kedvem napja már,
a szél búsan dúdolva jár,
s megöl minden csirát.
Hova repül az ifjúság?
Feleljetek, bús lombu fák,
Üllői-úti fák.

*MOSTAN SZÍNES TINTÁKRÓL ÁLMODOM

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék,
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer,
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmes, szerelmes, rikitó,
és kellene szomorú-viola
és téglabarna és kék is, de halvány,
akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat,
és akkor írnék, mindig-mindig írnék.
Kékkel húgomnak, anyámnak arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék

egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

* LÁNC, LÁNC, ESZTERLÁNC

Lánc, lánc, eszterlánc,
eszterlánci céna,
kisleányok bús körében
kergetőzöm én ma.
Nincs semmi aranyom,
jobbra-balra löknek,
körbe-körbe, egyre körbe,
láncán kis kezöknek.
Merre menjek, szóljatok,
hátra vagy előre?
Az erdőbe megbotoltam,
egy nagy, csúnya kőbe.
Voltam én is jófiú,
Istenem, de régen,
csigabigát én is hívtam
künn a régi réten.
Verset mondtam én is ám
gilicemadára,
magyar gyerek gyógyította,
török gyerek vágta.
Jártam az erdőben is
csillagot keresve,
aranykapun én is bújtam,
és aludtam este.
Nézzetek rám, húgaim,
éjjel most nem alszom,
bámulom a holdvilágot,
véres már az arcom.
Nézzetek rám, lelkeim,
a cipőm levásott,
körmeimmel, kárörömmel
csúnya gödröt ások.
Szánjatok meg, szíveim,
rongyos a kabátom,
szédül a lánc, szédül a tánc,
már utam se látom.
Szeretem a láncot én,

de úgy fáj e sok lánc,
szeretem a táncot is én,
csak hogy ez pokoltánc.
Engedjétek innen el,
hagyjatok magamra,
este szépen süt a lámpám,
este jó a kamra.
Hagyjatok szaladni még,
tündérekbe hinni,
fehér csészéből szelíden
fehér tejet inni.

TÓTH ÁRPÁD

ÁPRILISI CAPRICCIO

Az útszél: csupa pitypang,
A bokrok: csupa füttyhang.
Rígó fuvoláz; rája tíz
Zugból is felcsivog a csíz.
Hallgatja még a rest éj
Félálmában a kastély,
Emelve tornyát álmatag,
Mint nyújtózó kart, bár a nap
Előnti friss arannyal.
A parkban – rőt aranyhal –
Kövér úr sétál lebegő
Hassal az édes levegő
Árjában, sportruhája
Most szelídség csuhája,
Mert még nem kezdi üzletét,
És tőzsdetippektől setét
Agyában a mohóság
Helyett valami jóság
Zsendül, mint egy kis korai
Tavaszi virág szirmai,
Melyek, sajnos, lehullnak,
Ha majd e drága úrnak
Súlya alatt új és remek
Autója böggve megremeg...
Ó, áprilisi út-szél,
Tréfás, arcomba fútt szél,
Rügyecskék, zöldacél-rugók,

Ó, fuvolás aranyrigók,
Ó, csermelyhangu csízek,
Illatos, édes ízek,
De jó most elfeledni, hogy
Az élet rút és vad dolog,
Hogy itt, amennyi arc van,
Megannyi csúnya harc van,
S hogy botrány lenne, ajajaj,
Micsoda cifra, szörnyű baj,
Ha most, annak jeléül,
Hogy tavasszal megbékül
Szegénység, bánat, szenvedés,
Belépnék e szép kertbe, és
– Áprilisi merénylő –
A hájas úrnak fénylő
Búbjára rábökném szelíd
Öklöm vidám barackjait.

*RÍMES, FURCSA JÁTÉK

Szeszélyes, bús ajándék
E rímes, furcsa játék,
Ó, zokog, bár negédes –
Fogadd szívedbe, édes!

Mert csupa szívbe vert seb
Vérszínezi e verset,
Mint halvány őszi rózsa
Szirmát az őszi rozsdá.

De lásd, egyebem nincsen,
Se birtokom, se kincsem,
Nem adhatok tenéked,
Csak ily borús zenéket.

Szebb volna büszke kastély
Termén egy fényes estély,
Vagy lány keréken zajló
Kocsidba drága pejő...

Vagy elrobajló fülke
Ringó pamlagján dülve
Elnézni, merre foszlott
A sok táviró-oszlop...

Vagy úzni falka fürtjét,
Hallani hallali kürtjét,
Míg elfakul porosra
A frakk vidám pirossa...

Vagy tán az volna szebb lét:
Nézni istennők keblét,
Hol antik ívek árnyán
Mereng sok régi márvány...

Vagy Svájcban lenni vendég:
Csodálni naplementét,
Vagy vinne halk fedélzet,
Hol a banános dél szebb...

Ó, mind e rím mi kába,
Ó, mind e vágy hiába,
Nekünk, két árva rabnak,
Csak sóhajok maradnak...

De hallgasd most e verset,
E torz kedvvel kevertet,
Zsongítson furcsa hangja,
Mint füstös képű banda:

Itt flóta, okarína
S hegedük soka rí ma,
Száz hangszer, minden rím más,
S vén bánatom a primás.

Izzék a dal duhajjá,
Csattanjon vad csuhajjá,
Majd haljon el sohajtón,
Fejem öledbe hajtom.

Csönd. Ajkaim lezárva.
Ringass: árva az árvát,
Így, sírj csak, rámhajolva,
Meghalni volna jó ma...

S z ó m a g y a r á z a t:

flóta, okarina – fúvós hangszerek

JUHÁSZ GYULA

MAGYAR TÁJ, MAGYAR ECSETTEL

Kis sömlyék szélén tehének legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bús víz holt ága mellett.

Távolba néznek, és a puszta távol
Egy gramofon zenéjét hozza nékik,
Rikácsolón, rekedten iderémlik,
A pocsétában egy vén kácsa gázol.

Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket,
S a szürke fákra vérző aranyat ken,

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbanat iszapja.
(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)

*MAGYAR NYÁR, 1918

Pipacsot éget a kövér határra
A lángoló magyar nyár tűzvarázsa.
A Tisza szinte forr, mint néma katlan,
Mit izzó part ölelget lankadatlan.
Selyem felhői sápadt türkisz égnek,
Bolyongó vágyak mély tűzében égnek.
S a végtelen mezőkön szőke fényben
Kazlak hevülnek tikkatag kövéren.
Fülledt a csönd, mint ha üres a kaptár,
Keleti lustán szunnyad a magyar nyár.
Mi lesz, ha egyszer szikrát vet a szalma
És föllángol e táj, e néma, lomha?
Ha megutálva száz here pimaszt már,
Vihart aratva zendül a magyar nyár?

*ANNA ÖRÖK

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult

Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod, és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó, de mégis,
Ne hidd, szívem, hogy ez hiába volt,
És hogy egészen elmúlt, ó, ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben,
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Ámen.

KARINTHY FRIGYES

ÍGY ÍRTOK TI

(részletek)

Előszó

Célozni tanulnak a katonák. Nem valami fényesen megy a dolog. A káplár káromkodik, szidja a katonákat. Végre kikapja az egyiknek kezéből a puskát.

– Nem tudtok ti semmit! Ide nézzetek!

Céloz, lő – nem talál. Egy pillanatra zavarba jön, aztán feltalálja magát. Az egyik újonchoz fordul.

– Így lősz te!

Megint céloz, megint elhibázza.

– Így lősz te! – mondja a másiknak.

Végre, kilencedszer talál.

– És így lövök én!

A kilencedik lövés még késik. A káplár keze még reszket, de szemei egy árnyalattal már tisztában látják a célt.

K.F.

ADY ENDRE

MOSLÉK-ORSZÁG

(Megjelent német és francia fordításban is)

Jött értem a fekete hajó,
Jött értem fekete vizen.
Álom-királyfit, vitt tova vitt
Moslék-országnak mentiben –
Fekete hajó, fekete vizen.

Moslék-ország, hajh, cudar ország,
Hajh, Hortobágy, zsír-szívű rém;
Hajh, Átok-város, Redves-ugar:
Pizok-hazám, mit kapaszkodsz belém?
Fekete vizeken jöttem én.

Vagyok a nyugati sirály –:
De magyarnak köpött ki a föld
Moslék-ország a nyakamon ül
Engemet Moslék-ország örökölt:
Nyöszörög a hájszagú föld.

Már nem megyek el, fekete hajó
Moslék-ország hagy' örülj, szegény!
Laza ferdinen, laza ferdinen
Fekete vizen, fekete legény,
Hajh, kutyafáját, szomorú legény.

TÖRPE-FEJŰEK

Nem dolgozni jöttem ide
Nem dolgozni jöttem ide
Törpe-fejű, mit akarsz tőlem?

Nehéz munka az enyém
Nehéz munka az enyém
Mi vagyunk az Új Undokak.

De jött hozzám egy törpe
De jött hozzám egy törpe
S kérdezte, mit akarok?

”Ti vagytok az Új Undokak
Ti vagytok az Új Undokak
MenjeteK dolgozni ti is.”

Felgerjedt szittyá vérem
Felgerjedt szittyá vérem
S rászóltam Törpe-fejűre:

Hát maga megbolondult,
Hát maga megbolondult,
Hogy mindent kétszer mond,
kétszer mond?

BABITS BIHÁLY*

(Született Szekszárdon: néhány nappal születése előtt ugyanis titkos figyelmeztetéssel rávette édesanyját, hogy utazzék Szekszárdra, nehogy „*Szekszárdon Születtem, Színésznőt Szerettem*” című leendő versében az alliterációt elrontsák. Már hatéves korában egészen fejlett nyelvezete volt: az iskolában félkézzel, harmincezer olyan magyar szót tudott fölemelni, ami “B”-vel kezdődik, míg iskolatársainak a fáradtságtól már kilógott a nyelvezete. A fogarasi elemi és a verseci főgimnázium nyolc osztálya jártak beléje, azonkívül nála végzett a budapesti tudományegyetem filológiai fakultása. Majd a technikára került, ahol több szabadalmat nyert, újfajta alumínium ige-kötő-késző-csavarok- és kettősfedelű mondat-szerkezetekre, melyek Edisonsnak “A modern verstechnika vívmányai és a nagycsavar” című munkájában is fölemlítvék. Nyersei nyöleg a *Nyugat*nál nyelentek nyeg: legutolsó kötete a “Főtisztelendő úr, kérem, az esti takarmányszállítás minden valószínűség szerint megérkezik” című hosszú feltűnést keltett.)

FUTURUM EXACTUM

Plutó e torzót márványból szoborta
Ó torzók torza, bőrző Dunakorzó
Ó korzók korza, őrző dunnaorzó
Mint ferde torta és megint retorta.

De Áfrikában fű az ántipasszát
És négerék masszálnak pántlimasszát
És ott az ég oly régi, égi méla.
S tán pápuákok pengetnek poros fát
S nem lesz Nyugat már, sem Fenyő, sem Osvát
S még él Balázs, még él a méla Béla.

* Az eredeti „Mihály”-t belügyminiszteri engedéllyel „Bihály”-ra változtatta költőnk azzal a megjegyzéssel, hogy tehetségtelen keresztapja nem gondolt az alliterációkra.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ,

a szimbolista

Született Harsonán, mint „A Hét” belső munkatársa, szerdán, lapzárta előtt két nappal. Még idejekorán megírhatta „Trombitaszonáta” című szezoncikkét. Később az „Innen-Onnan” rovatot vezette: ő volt „A Hét” legelső „Innen-Onnan”-istája. Színházi kritikáit ugyanott végezte. „Négy fal között” című verseskötetével tűnt fel, melyet később „Négy fal, egy plafon és egy padló között” helyesbített kiadásban ismert meg a közönség. Több politikai és közgazdasági szonettet írt: jelenleg a Trombitagyárosok Országos Szövetségének tiszteletbeli igazgatója. Ép és egészséges ember; fiatalabb korában tifuszon ment keresztül, és kétszer a Petőfi-társaságba is jelölték, de mindkét alkalommal csakhamar felgyógyult.

A SZEGÉNY KIS TROMBITÁS SZIMBOLISTA KLAPEC NYÖSZÖRGÉSEI CÍMŰ CIKLUSBÓL

Mint aki halkán belelépett.
És jönnek távol, ferde illatok
Mint kósza lányok és hideg cselédek
Kiknek bús kontyán angyal andalog
Mint aki halkán belelépett.

Mint aki halkán belelépett,
Valamibe... s most tüszköl s fintorog;
Mint trombiták és roppant trombonok
S a holdvilágnál szédelegve ferdül
Nehéz boroktól és aranyló sertül
Úgy lépek vissza mostan életembe
Mint kisfiú, ki csendes, csitri, csempe
S látok barnát, kókuszot, koporsót, képet –

Mint aki halkán belelépett.

***TANÁR ÚR KÉREM**

A JÓ TANULÓ FELEL

A jó tanuló az első padban ül, ahol hárman ülnek: ő a középen, a jó tanuló, Steinmann. Az ő neve nem tisztán egy ember jelzésére szolgál; – szimbólum ez a név, ahány fiú az Osztályban, annyi apa ismeri otthon ezt a nevet. „A Steinmann miért tudja megtanulni?” – kérdezi otthon harminckét

apa harminckét fiútól. „Kérd meg Steinmant, hogy magyarázza meg”, mondja az apa, és a fiú valóban megkéri a Steinmant. A Steinmann mindent tud előre, még mielőtt megmagyarázták volna. Matematikai lapokba dolgozik, és titokzatos szavakat tud, amiket csak az egyetemen tanítanak. Vannak dolgok, amiket mi is tudunk, de ahogy Steinmann tudja, az a biztos, az az egyedüli helyes, az az Abszolút.

Steinmann felel.

Ez különleges, ünnepélyes pillanat. A tanár sokáig nézte a noteszt; halálos feszültség remeg az Osztály felett. Mikor később a francia rémuralom történetét olvastam, mikor a Bicêtre foglyai közül előszólitják a halálraitélteteket: mindig így tudtam csak elképzelni. Az agyak utolsó, véres erőfeszítésben kapkodnak lélegzet után – még van két másodperc, azalatt mindenki villámgyorsan elmondja magában a mértani haladvány tétéleit. Tanár úr, én készültem, mondja az ember magában. Tanár úr, a fiam tegnap gyöngékedett. Az egyik lehajol a füze fölé, mint a strucc, hogy ne lássák. A másik merőben szembenéz a tanárral, szuggerálja. A harmadik, idegember, egészen elernyed, és behunyja a szemét: hulljon le fejére a bárd. Eglmayer, az utolsó padban egészen elbújik Deckmann háta mögé, ő nincs is itt, köszöni szépen, nem tud semmiről, őt írják be a hiányzók közé, töröljék ki az élők sorából, őt felejsék el, béke poraira, ő nem akar részt venni a közélet küzdelmeiben.

A tanár kettőt lapoz, a *K* betűnél lehet – Altmann, aki az év elején Katonára magyarosította a nevét, e percben mélyen megbánta ezt az elhamarkodott lépést. – De aztán nagyot lélegzik: egyszerre megállnak, és a tanár becsukja a noteszt.

– Steinmann! – mondja egészen halkán és kivételesen.

Nehéz, felszabadult sóhaj. Kivételes, ünnepélyes hangulat. Steinmann gyorsan feláll – a mellette ülő kiugrik a padból, szerényen és udvariasan áll, míg a jó tanuló kimászik a padból: mint egy testőr, néma és mellékes dekoratív szereplője egy nagy eseménynek.

Maga a tanár is ünnepélyes. Oldalt ül le a székre, és összetett ujjakkal gondolkodik. A jó tanuló a táblához megy, és kezébe veszi akrétát. A tanár gondolkodik. A jó tanuló erre felkapja a spongyát, és sebesen törölni kezdi a táblát: ebben végtelen előkelőség és önérzet van, ezzel azt akarja jelezni, hogy ő ráér, hogy neki nem kell most törni a fejét, ő nem fél, ő mindig készen van, ő addig is, míg a felelés kezdődik, valami hasznosat akar csinálni a társadalomnak, ő ráér gondolni a köztisztaságra és az emberiség békés fejlődésére, és letörli a táblát.

– Hát – mondja a tanár, és gondolkodva húzza a szót –, majd valami érdekes példát veszünk...

A jó tanuló udvariasan és végtelen megértéssel köhög. Természetesen, valami érdekes példát, az érdekes helyzetnek megfelelőt. Most úgy néz a tanárra, komolyan és melegen, mint egy szép grófnő, akinek egy gróf megkérte a kezét, és mielőtt válaszolna, megértéssel és rokonszenvvel mélyen a gróf

szemébe néz, jól tudva, hogy e tekintet elbűvöli a grófot, s a gróf remegő boldogsággal sejtí, hogy a válasz kedvező lesz.

– Vegyünk egy kúpot... – mondja a gróf.

– Egy kúpot – mondja Steinmann, a grófnő. De már ezt is úgy tudja mondani, ez a Steinmann, annyi megértéssel, olyan okosan: csak ő tudja, mennyire kúp az, amit veszünk. Én, Steinmann, a legjobb tanuló az egész osztályban, veszek egy kúpot, mivel engem, mint az erre legalkalmasabbat, megbízott a társadalom. Még nem tudom, miért vettem a kúpot, de nyugodtak lehetek mindannyian, bármi történjék ezzel a kúppal, én is ott leszek a helyemen, és megbirkózom vele.

– Különb – mondj a tanár hirtelen –, vegyünk inkább egy csonka gúlát.

– Csonka gúla – ismétli a jó tanuló, ha lehet még értelmesebben. Ő a csonka gúlával éppen olyan határozott, barátságos, bár fölényes viszonyban van, mint a kúppal. Mi neki egy csonka gúla? Ő nagyon jól tudja, őt nem lehet félrevezetni, a csonka gúla is csak olyan gúla, mint más, normális gúla, egyszerű gúla, amilyent egy Eglmayer is el tud képzelni – csak le van vágva belőle egy másik gúla.

A felelés rövid ideig tart. Félszavakban beszélnek egymással, értik egymást, lassanként intim dialógus alakul ki a tanár és a jó tanuló közt: mi már nem is értjük, ez az ő kettejük dolga, két rokon lélek, mely itt előttünk egyesül, a differenciálegyenletnek éteri légkörében. Egy mondat közepén eszmél rá a tanár, hogy miért is beszélgetnek ők, hogy ez felelés, az előmenetel megítélése. A jó tanulónak be se kell fejezni ezt a mondatot. Minek befejezni? Maradt-e szemernyi kétség afelől, hogy be tudja fejezni?

A jó tanuló szerényen és illedelmesen ül le. A következő percben már roppant érdeklődéssel figyeli a következő felelő szánalmas dadogását: egy szónál gúnyosan és diszkréten elmosolyodik, és a tanár tekintetét keresi lopva, hogy még egyszer összenézzen vele, és a tanár lássa, hogy ő, bár nem szól, arcizma se rándul: e gúnyos mosolyban jelezni óhajtja, mennyire tisztában van vele, milyen marhaságot mondott a felelő, és hogy mit kellett volna felelnie.

A ROSSZ TANULÓ FELEL

Nem, mára nem lehetett számítani, igazán. Hiszen számított rá, persze hogy számított, sőt múlt éjjel álmodott is ilyesfélét: de álmában magyarból hívták ki, igaz, hogy úgy volt, mintha a magyart is a Fröhlich tanítaná. Álmában elintézte az egész kérdést, a párhuzamos vonalakról felelt, egyfelesre.

Mikor kimondják a nevét, nem hisz a füleinek, körülnéz: hátha csoda történik, hátha csak agyrém, nyomasztó lidércnyomás volt, hogy ez az ő neve, és most felébred ebből az álomból. Aztán egy csomó füzetet felkap a padról. Míg végigmegy a kis utcán, a padsorok közt, ezt gondolja: „Áplusz-bészaráminuszbé egyenlő ánégyzetminuszbenégyzet.” Ezt fogja kérdezni.

Biztosan ezt fogja kérdezni. „Ha nem ezt kérdezi, átmegegyek különbözeti vizsgával a polgáriba, és katonai pályára lépek.”

Közben megbotlik, és elejti a füzeteket. Míg a földön szedeget, háta mögött felzúg az obligát nevetés, amit ezúttal senki se tilt be: a rossz tanuló törvényen kívül áll, rajta lehet nevetni.

A tanár leül, és maga elé teszi a noteszt. Ránéz. A rossz tanuló görcsösen mondogatja magában: „ápluszbészer...” veszi a krétát. A tanár ránéz.

– Készült? – mondja a tanár.

– Készültem.

Ó igen, hogyne készült volna. A halálraítélt is elkészül: felveszi az utolsó kenetet, és lenyíratja a haját.

– Hát akkor írja.

A rossz tanuló a tábla felé fordul.

– bénégyzetmínuszpluszmínusznégyzetgyökbémínusznégyácészerkétá.

És a rossz tanuló engedelmesen írni kezdi és mondja utána a számokat. Írja, írja, mint Ágnes asszony, tudja, miről van szó, látja a tételt „éppen úgy, mint akkor éjjel”, mikor elaludt mellette, és fogalma se volt róla, mit jelent az egész. Igen, ez az, homályosan sejti, valami másodfokú egyenlet –, de hogy mi lesz ebből.

Szép lassan és kaligrafikusan ír. A négyesnek a szárát vastagítja – a vonalból, ami törtet jelent, gondosan letörül egy darabot, ehhez külön elmegy az ablakig a spongyáért. Időt nyer ezzel. Hátha csöngetnek addig. Vagy valami lesz. Úgyse sokáig szerepel ő itten a dobogón. Ezt még felírja, az egyenlőségjelet is szép lassan felrakja – igen, ezt még úgy csinálja, mint más, felsőbb lények, mint egy jó tanuló. Felírja még „á”. A katonaiskolában nagyon korán kell felkelni, villan át az agyán, hirtelen. De aztán hadnagy lesz az ember. Esetleg kimegy Fiuméba.

Közben szép lassan ír – még mindig nem írta le. Hozzá nem értő ember, aki ezt a jelenetet figyel, azt hiszi, valami jó tanuló felel. De a szakértő tudja már, mit jelent az, mikor valaki ilyen határtalan gonddal rajzolja a kettes farkincáját. Halálos csend körös-körül. A tanár nem mozdul. Most beszélni kell.

– A másodfokú egyenlet... – kezdi értelmesen és összehúzott szemmel, és mélységes figyelemmel nézi a táblát.

– A másodfokú egyenlet... – ismétli olyan ember modorában, aki nem azért ismétli a szót, mintha nem tudná, mit akar mondani, hanem inkább azért, mert rengeteg mondanivalója közül a leghelyesebbet, a legfrappánsabbat, a legtökéletesebbet válogatja és mérlegeli.

De a tanár, ó, a tanár már tudja, mit jelent ez.

– Készült? – mondja keményen és szárazon.

– Tanár úr kérem, én készültem.

Ezt bezzeg villámgyorsan mondja: véres dac, lázadó kétségbeesés remeg a hangjában.

Tanár (széles gesztussal): – Hát akkor halljuk.

A rossz tanuló nagy lélegzetet vesz.

– A másodfokú egyenlet az elsőfokú egyenletből származik oly módon, hogy az egész egyenletet megszorozzuk...

És most beszél. Valamit beszél. A második mondatnál arra számított, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja, hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól. Pedig a rossz tanuló nagyon jól tudja, hogy nem lehet az jó, amit ő beszél. Hát akkor miért nem szól a tanár? Ez rettenetes. A hangja reszketni kezd. Egyszerre látja, hogy a tanár felemeli a noteszt. Erre elsápad, és szédítő gyorsasággal kezdi:

– A másodfokú egyenlet úgy származik az elsőből, hogy végig... Tanár úr kérem, én készültem.

– Polgár Ernő – mondja hangosan a tanár.

Mi ez?

Már egy másikat hívtak ki? Övele végeztek? Mi ez? Álmodik?

– A másodfokú egyenlet... – kezdi újra, fenyegetően.

Polgár Ernő fürgén kijön, és a tábla másik végén már veszi a másik krétát.

– A másodfokú... Tanár úr kérem, én készültem.

Senki sem felel. És most ott áll, egyedül a tömegben, mint egy szigeten. De még nem megy helyre. Neki nem mondták, hogy menjen helyre – odvas és zuhlott, kitaszított szívvel áll ott –, neki nem mondták, nem mondták. Ő még felel. Most végigmenjen, újra, a padosorok közt? Nem, inkább áll, hülyén: keze dadogva babrál a táblán, a félbemaradt egyenlet roncsai közt, mint a lezuhant pilóta, a motor megpattant hengerei fölött. A másik fiú közben már felel is. Valami párhuzamos vonalokról beszél – ez is olyan idegen és furcsa... mint minden... amivel itt évek óta foglalkoznak körülötte... foglalkoznak vidáman és ruganyosan és hangosan... és amiből ő soha nem fogott fel semmit... néhány mondatot jegyzett meg eddig, s azokon úszott...

És így áll most, még áll, reménykedik, udvariasan figyel, amit a másik beszél... néha helyeslően bólint, legalább ezzel jelzi, hogy ő készült, ő tud... néha bátortalanul meg is szólal, abban az illúzióban ringatja magát, hogy *őt* kérdezték, de csak halkán, hogy ne küldjék helyre... aztán szerényen elhallgat és figyel... előrehajol, részt vesz a felelésben, odaadja a krétát, buzgólkodik a felelő körül, még sűg is neki, hangosan, nem azért, hogy segítsen, de hogy a tanár lássa, hogy ő sűg, tehát ő tud... Egyszóval: nem adja meg magát.

Egyszer aztán minden ereje elhagyja, elhallgat, és még egyszer a katonaiskolára gondol. Elboruló elméjében, mint távoli szavak, verődnek vissza a zajok... a kréta ropogása... elfolynak az arcok, és egy pillanatra világosan látja a végtelent, amelyről e percben jelentette ki a felelő, hogy ott a párhuzamos vonalak találkoznak. Látja a végtelent... nagy, kék valami... oldalt egy kis házikó is van, amire fölül fel van írva: „Bejárat a negyedik végtelenbe.” A házban fogasok vannak, ahol a párhuzamos vonalak leteszik a kalapjukat, aztán átmennek a szobába, leülnek a padba, és örömmel üdvözlük egymást...

a párhuzamos vonalak, igen... a végtelen, a megértés, a jóság és emberszeretet osztályában, ahová ő soha eljutni nem fog... ama „felsőbb osztály”, melybe „elégtelen eredmény miatt fel nem léphet” soha.

A BUKOTT FÉRFI

A bukott férfi hosszan álldogált a tanári szoba ajtaja előtt. Már mindenki hazament, egyenként szállingóztak a tanárok is. „Alászolgája”, mondja udvariasan hússzor egymás után és meghajtja a fejét. Ő azonban Schwickert várja, ő igen, már tizenegy óta várja Schwickert, akivel röviden és nyugodtan és ércetlen hangon fog beszélni. „Tanár úr”, ezt mondja majd Schwickernek, „egy ember életéről van szó. Nem akarom, hogy szerencsétlenség történjen, tanár úr, ezt Ön sem akarhatja. Ön nagyon jól tudja, hogyan történt a dolog – beszéljünk férfiasan, nyíltan, ember az emberhez. Én akkor, igen, Ön tudja mikor, mikor azt mondtam, hogy Nyolcadik Henrik, magam is tudtam, hogy nem Nyolcadik Henrik, hanem Harmadik Richárd, s már a következő pillanatban ki is igazítottam volna, mert Nyolcadik Henrik csak úgy kicsúszott a szájamon. De Ön – nem bírálni akarom Önt, csak hidegen megállapítom a tényt – Ön azonnal leültetett engem. Ne vizsgáljuk, hogy törvény és szokás szerint tette-e ezt – én azt akarom, hogy egymás közt intézzük el ezt az ügyet. Bemegyünk ide a tanáriba, Ön áthúzza az elégtelent, és alul ezt a mondatot »Osztályismétlésre utasítatik«. Aztán elválnak egymástól, mint férfi férfitől. Ön talán csodálkozik, hogy ilyen szokatlan hangon hall beszélni – nos, hagyjuk ezt. Hogy Önök engem félreértettek, azt jól tudom, zárkózott természetemnek köszönhetem – nem volt okom nyilatkozni eddig, és mit beszélhettem egy olyan környezetben, mely még nem érthet meg engem?” Így fog beszélni a bukott férfi, és Schwicker, aki meghökkenve hallgatta végig, egyszerre megáll, mélyen a szemébe néz, majd kipirul és hirtelen a kezét nyújtja. „Neugebauer – mondja Schwicker –, elég. Én értem önt. Adja ide azt a bizonyítványt. Ön rideg embernek hitt engem – de én nem tudtam eddig, kivel van dolgom, Neugebauer.”

Igen, a bukott férfi így fog beszélni Schwickerrel. Miért hát, hogy a bukott férfi mégis riadtan húzódik vissza, valahányszor nyitják az ajtót? Már kettő felé jár az idő, és ő tizenegyre hazaigérkezett a bizonyítvánnyal – jó volna, ha Schwicker jönne már – vagy miért volna jó? Hiszen ő nem is akar hazamenni – van neki hazája, a bukott férfinak?

De íme, itt jön Schwicker... igen, beszél hátrafelé valamit, most nem lehet megszólítani. Most se, most megy a lépcső felé – gyerünk utána, majd a lépcsőn. Nem, a lépcsőn mégse lehet, annak semmi formája – majd a portás ajtaja előtt. De a portás kint áll az ajtóban, nem lehet... itt nem lehet... De mi ez, hiszen mindjárt kimegy a kapun és aztán...

– Kérem szépen, tanár úr... tanár úr kérem...

– Na, mi az? Mit akarsz?

– Kérem szépen, tanár úr... itt az van... itt az van...

– Mi van? Hogy hívnak?

– Neugebauer.

– Ja, te nálam megbuktál! Na csak eriggy haza, aztán majd készülj a pótvizsgára.

– Igenis, tanár úr.

– Nem fog megártani egy kis tanulás a szünetben.

És Neugebauer udvariasan vigyorog.

– Igenis, tanár úr. Alászolgája.

– Szervusz.

A bukott férfi hajlong, és megindul a körúton. Nem sok értelme van annak, hogy megindult, mert ugyan hova menjen? A Schwickerrel való beszélgetés csak valami fásult, tompa érzést hagyott maga után, nem csalódottságot. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy így lesz, hiszen ő nem is akart Schwickerrel beszélni, mi dolga van neki ezekkel? Mi van még hátra? No igen. Néhány utca, amin végigmegy – néhány bolt – néhány fanyar, férfias gondolat az élet ostobaságáról, az emberek hitványságáról – aztán ez a kis dolog. Hagyjon hátra valami írást? Minek? Talán egypár sort, így: „Inkább vagyok első Uticában, mint Rómában a második...” hm, biztosan Uticában mondta ezt Caesar? Nem, nem biztos, hogy ott mondta... ott valami más történt, tudta, de elfelejtette... majd így írja „Inkább vagyok a halálban a második, mint az életben az első...” igen, ez biztosan nagyon szép; bár ő nem nagyon érti, de azok majd, azok érteni fogják... a nyomorultak... bár csak értsék. Inkább vagyok a sírban az első...

A bukott férfi szeme előtt színes, szivárványos felhőcske ugrál, a torka elszorul, és csak most veszi észre, hogy az egész idő alatt, míg ezeket elgondolta, majdnem hangosan énekelgette magában a tornaünnepély indulójának a tenorját, amit betanult:

Fel hazánknak hű nehem-zehe-déke

Itt a pálya, itt a tér,

Itt a tér!

Ezt énekelte, közben ugrált, és viaszosvászon táskájával a falakat csapkodta. Azonkívül pedig valami nyugtalan érzése is volt, mintha elfelejtett volna valamit, amit pedig előbb el kell intézni. Mi is volt az, istenem, mi volt, pedig ma reggel nagyon elhatározta. Üveglénia... nem, gőzturbina... nem, hisz arról nem is álmodhat egyelőre, míg az öt forint együtt nincs, pedig az mikor lesz! Legfőljebb jövő elsején... aha, tudja már, ceruzahegyező... és, és még valami, mustkolbász.

Mustkolbász! a nyál összefolyik a szájában. Milyen furcsa neve van, mi lehet az? olyan barna, bütykös valami, ott lóg a csemegekereskedésben – de túlvilágian jó lehet, must is, kolbász is. Egyelőre ezt, mindent nem lehet egyszerre – a kocsonyás pisztráng, az még a jövő zenéje. Mennyi pénze van, lássuk csak. Itt van nyolc, emitt négy hatos, meg hat krajcár is és egy fillér, azt esetleg el lehet sütni krajcárnak. Összesen közel három korona.

Két perc múlva megvan a ceruzahegyező, s további két perc múlva a bukott férfi ott áll a csemegekereskedésben. „Ebből harmincér”, mondja, és piszkos kis ujja reszket, amint kinyújtja, a torka meg lüktet. Hirtelen elszánás, halálos könnyelműség önti el, megmámorosodik. „Meg húsz deka törmelécsokoládét is kérek... Azt hiszem, elég... meg kérek húszér ementálit is... meg huszonötér abból a vörösből... lazac?... kérek abból is...”

Mindent külön, csinosan becsomagolnak, és ő hagyja, bár tudja jól, hogy nem érdemes, hiszen a legközelebbi kapu alatt úgyis felbont mindent. Két korona öt... tessék... néhány fillért visszakap.

A kapu alatt felbont mindent, és a zsebébe gyűri. Kezdi az ementálin, vastag darabokat tör le, bent a zsebben, és hirtelen dugja a szájába, majd megfűl, kivörösödik. Aztán a mustkolbászt eszi meg... aztán a lazacot... Mintha köveket raktak volna a gyomrába. Mindegy, vesszen minden, következik a törmelécsokoládé, az jó, az meleg és édes és omlós. Ez is megvan, de most milyen nehéz a gyomra... most valami könnyű kellene... ami felüdíti, felfrissíti. Hogy ez a narancs? – persze drága, az utolsók közül, mindegy. Mi van még? Kilenc krajcár maradt, mihez kezdjen vele? „Kérek kilencér törökmézt.”

És most itt megy ő, a bukott férfi, a Nefelejcs utcában – hogy került ide? Mindegy. Megy, megy a hosszú Nefelejcs utcán, benéz a kapuk alá, nehéz érzéssel belül... és nem tudja, a gyomra nehéz-e, vagy a szíve. Benéz a kapuk alá, rágja a törökmézt, csak rágja... körös-körül halálos üresség, céltalan élet, hideg igaztalanság. Valami jajongó, egyforma hang kíséri, végtelenül, makacsul, lerázhatatlanul... jajongó, pokoli gyötrellemmel.

Fel hazánk hú nehem-zehe-déke...

Kínlódvá rágja a ragacsos, foghoz tapadó csirizt, és a nyála és a könnye fuldoklón csorog le a torkán.

MAGYAR DOLGOZAT I. HÁROMNEGYEDES DOLGOZAT

PETŐFI LÍRAI KÖLTÉSZETE

Petőfi Sándor, a világhírű nagy magyar költő, mint lírikus is kiváló helyet foglal el ebben a tejjel-mézzel folyó Kánaánban, melyet oly gyönyörűen jellemzett leíró költeményeiben.

Petőfi lírai költészetében legfontosabb a szubjektivitás, azonban Arany Jánosnál inkább az objektivitást látjuk túlsúlyra vergődni.

Míg Petőfinél olyan szépen domborodik ki a naiv, népies hang, addig Arany Jánosnál a népies hang háttérbe szorul, és helyét a nyelvszépség foglalja el, amely különben Petőfi gyönyörű költeményeiben is föllelhető.

Petőfi lírai költeményeiben a következő szépségeket találjuk, úgymint: 1. népies egyszerűség, 2. nemzeti hazafiság, 3. trópusok és figurák, 4. fiúi szeretet anyja iránt, 5. szerelmi költészet stb.

Petőfi mindig a szubjektivitásra törekedett, és célját a legnagyobb mértékben el is érte, mert költeményei utat találnak a legegyszerűbb nép szívébe éppenúgy, valamint a paloták ragyogó és fényben úszó csarnokaiba is!...

Költeményeiben az aranykalászos, gyönyörű nagy magyar Alföldet látjuk megénekelve, melyet nála kívül senki oly szépen jellemezni nem volt képes, mint ahogy maga is írja gyönyörű költeményében, mely így kezdődik:

Szép vagy Alföld, legalább nekem szép...

Mindazonáltal Petőfi nemcsak az Alföldet bírta jellemezni, de azonban a Tiszát is és a „jó öreg kocsmáros”-t, aki alatt saját atyja értendő.

Egy másik költeményében még inkább kidomborította az egyszerűséget, midőn a juhász oly számaron megy, melynek alacsony-sága következtében a juhász lába a földig ér. Egyszer csak hallja, hogy haldoklik a juhász babája, s hazasiét azonnal, hogy még életben találja, de azonban csak halottat talál. Elkeseredésében mi telhetett a juhásztól, tehát botjával nagyot üt a számar fejére. Mily csodaszépen látjuk itt ugyebár az egyszerűséget, mellyel a juhász a számar fejére üt elkeseredésében!...

Vannak Petőfinek viszont költeményei, melyekben ő ellentétet állít be, például *Befordultam a konyhába...* című költeményében, midőn azt írja, hogy az ő égő pipája kialudott, míg ellenben alvó szíve meggyulladott. Míg előbb pipája égett, most szíve ég, mely viszont azelőtt aludott. Már ezen is láthatjuk az ellentétet.

Ez Petőfi lírai költészete, mely az egész világ költői között nagy szerepet játszik ennek a gyönyörű aranykalászos nemzetnek dicsőségére!!...

Skurek Ferenc

VI. b. o. t.

II. EGYFELES DOLGOZAT

PETŐFI ÉS A LÍRA

1823 Szilveszter éjszakáján vagyunk! Odakünt apró pihékben szállingózik a hó.

De bezzeg nagy öröm dagasztja keblét a helybeli mészárosnak, kinek Kiskőrösön gyermeke született Szilveszter szent éjszakáján.

Égészen kicsi csecsemő. Fekete szemével, melyek még gondtalanul bámulják a szegényes szoba nyirkos gerendáit, most anyjára pillant s nem tudja róla levenni a tekintetét... Az anya szeretetteljes bensőséggel hajol a gyermek fölé s az igazi anyákat jellemző gondossággal igazítja meg a bölcső kemény (?), de fehér vánkositait...

Mit sejt ezen anya?

Ezen anya nem sejt még, hogy a parányi bölcsőben az egykor nagy Petőfi Sándor piheni ártatlan gyerekálmait...

Petőfi!

Midőn e szót leírom, ezer emlék rajzik fel lelkesült agyamban!!... Gyönyörű költemények zengenek-bonganak, melyeket oly lelkesen, kipirult arccal olvastunk otthon szerető szüleink körében s az iskolában, ahol nagyra becsült tanárunk oly szépen magyarázta el a költemények rejtett szépségeit. S lelki szemeink előtt, míg a magyarázatot hallgattuk, mintegy álmokép vonult el a napsugaras Alföld, a kis tanya, a betyár, a juhász és a szamár. De ki győzné felsorolni!...

Petőfi lírai költészetében a szubjektív, az alanyi elem lelkesíti legjobban szívünket, míg Aranyánál a komoly, objektív hang készlet férfias bölcselkedésre.

Petőfi, mi nagy költőnk, mi büszkeségünk, egyik kezében lanttal, másik kezében csatabárdal, nyugodj békében a segesvári harctér elfedett hantjai alatt korhadó sírhelyeden...!

Goldfinger Rezső
VI. b. o. t.

*ÉN ÉS ÉNKE

Én magamat nem ismerem: ez a szó, hogy Én, ködös, rejtelmes, tragikus, homályt jelent, felvillanó tüzekkel, tompa fájdalom vagy diadalmas öröm. Mások Énje világosan, éles körvonalakban áll előttem vagy mögöttem, megnagyítva vagy megkicsinyítve az én Énem lencséjén keresztül, de a lencse maga üveg, láthatatlan, önmaga eltűnik, mikor láthatóvá tesz másokat.

Magamat sokszor kerestem, s magammal sokszor tusakodtam a sötétségen keresztül, de csak kifejezhetetlen, szorongó indulatok, éles fájdalom, nyugtalan gyönyör válaszolt, mikor kérdeztem.

Magamat nem ismerem. De ismerek valakit, aki bennem lakik, akivel én sohase beszélgettem, aki gyakran megszólal, hetykén és hangosan, nem törődve azzal, hogy én sohase válaszoltam neki, hogy szégyellem, és zavarban vagyok miatta, mint valami neveletlen kölyök miatt társaságban az illedelmes szülő.

Most, hogy beszélek róla, csodálkozva veszem észre, hogy még nevet sem adtam neki, annyira haragszom rá, annyira igyekeztem mindig, hogy elhitesse magammal, hogy ő nincs.

Pedig ő van. Minek nevezzem? Énnek csak nem, hiszen ő nem én vagyok, ő egészen kicsike. Ő az Énke, de nem szeretném, ha velem azonosítanák.

Énke egy kicsike ember, akkora, mint a mutatóujjam. De mégse kicsike gyerek, hanem egy csöpp ember, borotvált arcú, fúrge, mozgékony, gúnyos, elbizakodott mosollyal, szemtelen szemekkel. Térdradrág van

rajta és selyemharisnya, mint egy kis márki, vidám, gúnyos, hetyke, cinikus, hitetlen. Kerek és gúnyosan túlzott mozdulatai vannak, fölényesen alázatos, udvarias, néha elképesztően arcátlan. Nem ismer ünnepi perceket, meghatódást, megilletődést, a csöndet nem szereti, a kínos szünetekben hangosan hahotázik. Nem tudom, hol tanyázik, néha a fejemben van, agyvelőmre ül, és lábacskaít lóbázza, füttyüresz. Néha a kezembe bújik, ujjamat rángatja, ülök szembe valakivel, tisztos, derék úriemberrel, és komolyan, illedelmesen beszélgetünk, ő ott van az ujjamban, és rángatja, hogy fogjam meg a fülét annak az úrnak, egész váratlanul, vagy az orrát, vagy fricskázom meg.

Énke mindig ébren van, de beszélni rendesen olyankor kezd, mikor nekem a legkellemetlenebb, legkínosabb, mikor csöndre, figyelemre, áhítatra volna szükségem.

Énke csak hozzám beszél, soha máshoz nem szólt még. Kiszemelt magának, úgy látszik, és elhatározta, hogy céltalan, vidám kis életének egyetlen programja: engem bosszantani, zavarba hozni. Voltam már néhányszor úgy, hogy felolvadt és kiáradt a szívem, forró szeretet töltött el és fájdalmas vágy, hogy elmondjak magamról mindent barátoknak, szeretőnek: odaadom magam maradék nélkül, hogy megszeressenek, megsajnáljanak - látod, ez vagyok! Ilyenkor kutattam magamban, megindultam, alázatosan, tisztán. Kutattam magamban, és rábukkantam Énkére is, és rángatni, nógatni kezdtem: „No, hát beszélj te is, mutasd be magad, hajolj meg, hiszen te is hozzám tartozol.” De ő ilyenkor makacsul, arcátlan mosollyal hallgatott, s ha megszólalt, hozzám beszélt csak, nem a másikhhoz: „Hadd abba már – mondja szemtelenül, fölényesen –, nem látod, milyen komikus vagy? Most be akarod csapni őket, hát nem látod? De engem nem csapsz be, papa, nem szégyelled magad, engem akarsz becsapni? Hiszen ismerlek – micsoda szentimentalizmus ez, milyen számárság, de hát csináld, ha kedved van hozzá!”

El kell hallgatnom, mert nincs fegyverem vele szemben. Én szeretem a szép, sima, kifejező szavakat, a mélyértelmű ígéket, az artisztikus fordulatokat, szeretem a tragikus szavakat, mert hiszem, hogy ezek fejezik ki az életet. Az ő szótára aljas, cinikus, szemérmetlen, közönséges, perverz élvezettel gyűjtögeti az útszéli kiszólásokat, a tömör és hetyke, zamatos jelzőket, összeszedi és habozás nélkül használja a csavargók, jasszok, durva emberek, parasztok, katonák szokincset, az argót, barátja a hitetlen, alantas, külvárosi csőcselék, a romlott rikkancsgyerekek, a hitetlen városi zsidó, a züllött cseléd, a kávéházi ügynök. Szótárát ezektől lopkodta össze Énke, ezekkel a szavakkal rémit meg, ejt kétségbe, pirít el éppen olyankor, mikor a legszebb, legmélyebb, legzengőbb szavak kristályát keresem magamban.

Legmélyebb perceimet tette tönkre, mikor közeledtem az élet értelméhez: a fájdalomhoz. Igaz, hogy sokszor ezzel mentette meg pusztá, pogány, állati életemet. Kamaszkoromban naplót írtam magamról és magamnak, hogy ne olvashassa senki más, csak én. De mikor a végső igazságot le akartam jegyezni magamról: ő volt az, aki megszólalt: „No, tatuska – mondta –, ezt ne írd le, mit szól hozzá az, akivel el akarod olvasatni? Még kiábrándul belőled, és nem hiszi el, hogy az vagy, akinek látszani szeretnél.” „De hiszen én éppen azt akarom” – erősködtem kétségbeesve. „Jó, jó, kisöreg” – mondta ő, és én engedelmeskedtem, hogy ne legyek kénytelen vitázni vele.

Ő tette tönkre a verseimet, két rím közt megszólalt hangosan, viccelve: „Bánat az jó, jó rím – mondta. – Persze, nem azt akartad írni, ugye, de hiszen nem az a fontos. Az a fő, hogy közvetlenül hasson, mintha a lelked legmélyiről fakadna. Holott a lelked legmélyéről már csak azért sem fakadhat, mert ott én ülök: cigarettázom, és lóbálom a lábamat. Passz.”

Ő az, aki torkomba szorul, mikor kondoleálok, mert meghalt valaki. Ilyenkor vicceket mond. „– Nézd – mondja –, milyen orra van nekije, mint egy uborka. Milyen szépen sétálhatna rajta egy darázs. Akkor kénytelen volna odakapni, hogy lenne az?”

Nem tudom, ismerik-e Énkét a színészek; én, ha színész lennék, nem tudnám elviselni őt. Néhányszor beszéltem közönség előtt, szónokoltam vagy szavaltam. Ezek voltak legféltelenebb percei: egy pillanatra be nem állt a szája. Én beszélek, szónokolok, emelem a hangom, indulatba hozom magam, meghatódok és hatok: még talán könnyezem is, ő közben egy pillanatra se hallgat el, beszél, folyton beszél, ami eszébe jut, az ő cinikus, szemérmetlen hangján. A legkevésbé sem zavartatja magát attól, amit én beszélek; egyszer rémülten kaptam rajta, orfeumkuplét énekelt, miközben én felindulva, emelt hangon az emberiség céljairól, egy hős tragikumáról beszéltem. De ez még a jobbik eset, hogy nem figyel arra, amit én csinálok, s mulatja magát rossz dalokkal, verklmuzsikával. Rosszabb az, mikor felfülel, odafigyel, ellenőriz, kritizál. Én a közönséghez beszélek, ő pedig hozzám, szünet nélkül. „Na jó, papa – mondja –, ez elég jó volt. De most aztán vigyázz, tudod, a következőt, amit mondani akarsz, emeltebb hangon mondd, s kicsit reszkettetni kell a gégét. Most hatódj meg, csinálj úgy, mintha könnyezni akarnál. Most rossz volt, ezt jóvá kell tenni, majd ott, tudod, ahol az az izé van, azzal a felháborodással vagy mivel, szóval azzal a vacakkal. Erre itt vigyázz az első sorban, ez nem figyel, erre rá kell ordítani, vajon miféle alak lehet? Jó alak. Mít szólna, ha most hirtelen elkezdenéd énekelni ezt, hogy: »Sáááári... te vagy a pááá-árom, hajaho-hóóó-ha...

hajahahó!« Vagy ezt: »Nagypapa-papanagy-papám!...«, amit a kabaréban énekelnek.”

Nem tudom, ismeri-e Énkét más is – de ismerek embereket, akikről tudom, hogy nem lakik bennük. A hirtelen haragúak, a felbőszülők, az őszintén gyávák, akiket ősztönök vezetnek. Akiknek agyát előnti a vér, kést ragadnak, döfnek – ordítva hullanak térdre. Ezekben Énke nincsen, mert Énke, ha kést emelnék, s ezt hörögném: „Most megöllek, csalfa asszony!” – visszakapná a kezem, s nyugodtan mondaná: „No, majd meggondolod te azt az ölést” – és ha könnyörögni akarnék az életemért, hahotázna belül, és csúfolná azt, aki fenyeget.

Mert ő nem törődik az én életemmel, ő nem sajnál engem. Ő az, aki énekelget, dúdolgat, mikor könnyek törnek szemembe a kintől, mondván: „Jól van, most emeld fel a kezedet a szemedhez, most így hajtsd le a fejedet, most hangosabban, mert figyelnek rád. Milyen furcsán bögsz, tramtadaram, jó pofa vagy, böghetsz, miattam pusztulj el, ne is lássalak, unlak már. Különbem hogy vagy?” Ő az, aki párhuzamosan beszél azokhoz, akikhez én beszélek „de míg én tisztelettel, rendesen csinálom, ő ugyanakkor hallatlan gorombaságokat mondogat foghegyről. Ő az, aki letegezi a miniszterelnököt, míg én azt mondom: „Kegyelmes uram, talán lehetne...” – letegezi, és így szól: „No nézd, fiacskám, gyerünk, gyerünk, neked sincs időd, nekem se, ne untassuk egymást!”

Azt hiszem, utolsó perceimet is tönkreteszi majd, s megfosztja minden nagyszerűségétől. Míg én hörögve készülök a nagy útra, Énke hetykén ott ül majd beesett orrom tetején, s dirigál: „Na, most valami ügyes bonmot, öreg, mielőtt elmennél túróér”, hogy emlegessék a kis romantikusok meg a nagyképiek, akik sohase ismertek téged – és soha engem nem ismertek.”

És ő az, aki kiveri kezemből a tollat most, hogy beszélni akarok róla. „Jó téma vagyok, ugye – mondja odavetően –, bár kevesen értenek meg, de viszont kevesen veszik észre, hogy csak témául használtál engem, mert nem volt más írnivalód.”

Vásott kölyök, mit feleljek neki? Csak jobban elbízta magát. Mondjam neki, hogy hazudik, hogy nem igaz, hogy csak téma, hogy én meg akartam rajzolni őt, elmondani, bevallani, hogy bennem él?... Szemtelenül, önhittent mosolyog. „Igen?! – mondja. – Na jó. De hát akkor miért nem hagyod, hogy a magam szájával szólaljak meg? Így csak közvetlenebbül, jobban be tudnál mutatni! Miért írsz körül, miért »jellemzel?« Hadd, hogy magam beszéljek: majd én bemutatkozom nekik!”

Nem... nem, azt nem lehet... Azt nem lehet komoly, rendes könyvben, újságban... Hallgass, neveletlen!

NAGY LAJOS

*KÉPTELEN TERMÉSZETRAJZ

(részletek)

KÍGYÓ

A kígyó borzasztó hosszú állat, hosszabb a legrövidebb öntözőcsőnél is. Előfordul mind az öt világrészben, mezőkön, kövecses-homokos földeken, erdőben és a patikák címtábláin, leginkább azonban mégis a szép női kebleken, sőt a jóbarátok keblén is, ez az utóbbi fajta azonban igen beteges és gyenge, amiért is a jóbarát azt a keblén *melengeti*.

A kígyó igen buta állat, ezért a hullók közé sorozzák. Lábait illetőleg nyomorék, egy lába sincsen, és ezért hason mászik, ami különben alázatos természetére is vall. Legnagyobb kígyó az óriáskígyó, ez születésekor még óriási kicsiny ugyan, de később napról napra hosszabb lesz, míg végre akkorára nő, hogy ha akkor a farkára állna és főlegyenessedne, pont akkora lenne, mint egy óriás.

Igen nagy és veszedelmes kígyó még a csörgőkígyó. Ennek méregfogai vannak, harapása halálos, miért is a farka végén kis lemezeket hord, amikkel menet közben csörög, figyelmeztetvén az embereket, hogy jön, fussanak el, mert különben baj lesz. Persze, aki süket, az könnyen megjárhatja, ezért nem jó süketnek lenni!

Aztán igen helyre pörge kis kígyó a vipera. Ez minden jó magyar ember szívének kedves kígyója, mert idegen származása dacára is szívesen időzik magyar földön, például a pilisi hegyekben, ahol a svábokat meg-megcsípi néha. A vipera által harapott seb is lehet halálos, célszerű a sebet kiegészíteni, vagy, ha a vipera egy szép leány képét csípi meg, kiszívni, sőt ez az eljárás előzetes védekezésül is helyes (lásd: profilaxis), azaz a mondott csinos képet lehet kígyócsípés nélkül is előre kiszívni, de csak egy kicsit, nehogy nevezettet a mamája a leendő kígyómarás helyén megpofozza.

Mulatságos látvány a pápaszemes kígyó, akit egyszer szürke hályog ellen operáltak, azóta pápaszemet hord, és rossz kedve van. Az emberi életben is szerepel, mint anyós.

Mint minden élőlény, a kígyó is örül a tavasznak, mégpedig annyira, hogy ilyenkor örömeiben kibújik a bőréből.

Az óriáskígyót különösen az életunt tyúkok szeretik, egy ilyen életunt tyúk kimegy az erdőre, és addig vár, míg jön egy óriáskígyó, aki mikor meglátja a tyúkot, annyira elcsodálkozik azon a buta tyúkon, hogy kitátja a száját, és az tátva marad. Most a tyúk “egy életem, egy halálom!” kiáltással beleugrik a kígyó szájába, s mivel a kígyó ijedtében becsukja a száját, a tyúk megfűlad. A kígyó most “amit főztél, edd is meg!” meggondolással elkezd nyelni a tyúkot, s mivel aznap még úgysem evett, egyúttal táplálkozik is általa.

Nevezetesek még a kígyóbüvölők. Ezek cirkuszban és orfeumban mutogatják magukat. Kihoznak egy nagy kígyót, azt kissé felemelik, és hogy el ne dőljön, megtámasztják. A kígyó kíváncsian várja, hogy mi fog ebből kisülni, és közben mereven bámulja az artistát, akit ez a tekintet, mivel nagy fene kígyóról van szó, valósággal megbüvöl, szíve dobog, térde inog, ajka reszket, és ijedtében mindenféle marhaságot csinál, ami az úgynevezett kígyóbüvölés, más szóval "jaj, de unalmas az élet!"

Jeles kígyók még: a repülő kígyó, a budai sikló, a rája, a lazac és a vízi göröb. Érdekes lenne még egy kis rövid sárga kígyó lila kecskeszakállal.

A kígyó életkora egy naptól tíz-tizenkét évig terjed, mindig attól függ, hogy a bennszülöttek mikor verik agyon. Húsát kiköpi, de bőréből szép pénztárcákat csinálnak, amit nagy előszeretettel lopnak az emberek. A nagy kígyók a fiatal kígyókat, ha nagyon pajkosak, azzal fenyegetik, hogy vigyázz, mert jön a bőrkereskedő bácsi!

AZ ELEFÁNT

Az elefánt a legnagyobb szárazföldi állat, de csak a felnőtt elefánt, mert egy igen kis elefánt például jóval kisebb, mint egy igen nagy víziló. Az elefánt úgynevezett állatkertekben fordul elő, a föld minden nagyobb városában, amiért is az elefánt hazája széles e világ, amiben a művészhez hasonlít. Állatkert nélkül csakis Indiában és Afrikában fordul elő, amiért is azok, akik elefántvadászatra indulnak Pilisvörösvárra, kénytelenek néhány nyúllal beérni.

Az elefánt igen rosszkedvű állat, már kicsiny korában állandóan megnyúlt orral járkál, ezért aztán az orra úgy is marad, és ormány nevet vesz föl. Jókedve úgyszólván csak akkor van, ha ütik, mert bőrének vastagsága miatt az ütést nem érzi, s ezen jóízűt röhög.

Az elefánt hangja trombitaharsogáshoz hasonlít, ami megtévesztően hasonlít ahhoz, amiről az olvasókönyvek mint az elefánt hangjáról szólnak, s amiről azt mondják, hogy hasonlít a trombitaharsogáshoz.

Az elefánt füvel, szénával, kölessel és rizzsel táplálkozik. Barbár erkölcséről tesz tanúbizonyságot, hogy megjelenik a rizsföldeken, telezabálja magát, és fizetés nélkül távozik.

Az elefánt testi ereje óriási, hallatlan nagy terheket elbír, de tízszer annyit ő sem bír el.

Az elefánt igen sajátságosan iszik, beledugja ormányát a vízbe, éppen úgy, mint a nagyorrú kávénénikék a kávéba, de aztán a kávénénikéktől eltérőleg teleszívja az ormányát, és azt nem hagyja csak úgy visszacsöpögni a kötényére, hanem igenis belespicceli a szájába, amiben bizony a disznóhoz hasonlít, nem mintha a disznó is így tenne, hanem mert ez már mégiscsak illetlenség.

Az elefánt betegségei közt leggyakoribb a nátha; képzelhető, mekkora náthája szokott lenni.

Az elefánt igen okos állat, volt például egyszer egy szabónak egy elefántja, ez olyan okos volt, hogy amikor a szabó elment hazuról, az elefántot otthon hagyta, és a kaput bezárta, az elefánt, mikor idegenek akartak bemenni a szabó udvarába, nem eresztette be őket, mert nem is tudta volna kinyitni a kaput, meg nem is tudta, hogy be akarnak menni.

Az elefánt az állatkertben a hátán egy trónusszerű alkotmányt cipel, amibe egy leány és egy férfi beleül, és a szerelemről csevegnek, ekkor az elefánt az úgynevezett elefánt szerepét játssza.

Az elefántot robbanó golyóval vadásszák, amire nagyon dühös. Életkora igen magas, egy tudós egyszer sokáig figyelt egy elefántot, amint az kétszáz évet élt egyfolytában. Persze előbb is meghalhat, de csak akkor, ha valami olyan különös baj történik vele, amit egy elefánt se bír ki.

A SAS

A sas ragadozó madár, ami azt jelenti, hogyha egy sast csirizzel bekenünk, és a falhoz vágjuk, hát odaragad. Ettől a tulajdonságától teljesen függetlenül, a sas kisebb élő állatokkal táplálkozik.

A sasnak sokféle fajtája van, amelyek színre és nagyságra különböznek egymástól, legkisebb a mezei sas vagy kánya, legnagyobb a kőszáli sas, bár van kis kőszáli sas is, amelyik csak évek múltán, ha már megnőtt, lesz nagy kőszáli sassá.

A sast sasok nemzik, és ez mindaddig így is lesz, amíg Núbia párduca nem fog szülni egy gyáva nyulat.

A sas igen bátor madár, a nálánál gyengébb állatokat, amelyek védekezni képtelenek, halálukat megvető bátorsággal végzi ki, és eszi meg, amiért is a madarak királyának nevezik.

Száraz, napos időben látni, amint a sas szép szabályos köröket ír le a levegőben, és mind magasabbra és magasabbra emelkedik, aztán siklórepüléssel zuhan le csaknem a földre, amiért is a sast a repülőgépfélék családjához sorozzuk. (Linné megfordul sírjában.)

A sast nagy előszeretettel vadásszák, ami úgy történik, hogy a fészke közelében lesbe áll a vadász, megvárja, míg a sas repülni kezd, akkor golyót ereszt bele, s a sas, ha a golyó talált, motorhiba miatt kénytelen leereszkedni. Akkor a vadász odamegy hozzá, és európai módszer szerint foglyul ejti, azaz agyonüti.

A sas igen okos állat, a repülésben kiváló, technikai kísérletekkel is foglalkozik. Föl van jegyezve róla, hogy egyszer egy kis gyereket akart a repülésre megtanítani, amiért is karmai közé kapta, fölvitte a magasba, és eleresztette. A kísérlet nem sikerült.

A sas a fészket csaknem hozzáférhetetlen helyeken, igen magas fákra rakja, ahová, anélkül, hogy a fa törzsét még külön beszappanozná, nem mászhatnak föl a fészkekrabló suhancok. Ide rakja a nősténysas a tojásait, nehogy a rossz emberek rántottát csinálhassanak belőlük.

A sas hangját vijjogásnak nevezik, mert hasonlít a civakodó öregasszonyok hangjához.

A sasnak olyan éles szeme van, mint a sasnak. Rendkívül messzire lát, s mikor a magasban kering, a legkisebb állatot is meglátja, és lecsap rá. Ez ellen az állatok úgy védekeznek, hogy sokan vannak, s mivel a sas közülük csak egyre csaphat le, a többiek ezáltal kinn maradnak a vízből, sőt még jól is mulatnak az úgynevezett áldozat pechjén.

A sassal közeli rokon a keselyű, ami tulajdonképpen nem más, mint egy olyan sas, amelyik döglött állatokat eszik, ami nagy ízléstelenségre, de kitűnő gyomorra vall. A keselyűk még nagyobbra is megnőnek, mint a sasok, legnagyobb köztük a kondorkeselyű, amely az Andesek vagy Andok hegyláncában tanyázik, amit ezért Undok hegláncnak is szoktak nevezni.

Úgy a sasnak, mint a keselyűnek élettartama igen hosszú, néha száz év is, ami azonban e madarak kellő időben való lelovásával redukálható.

A madarak e családjához tartozik még a griffmadár, amely található a mesekönyvekben, és amely táplálkozik a mesekedvelő emberek butaságából, tehát élettartama örök. Életük a törvények védelme alatt áll, amennyiben vadászásukat, azaz a buta emberek agyonütését mindenütt szigorúan tiltják.

Igen szimpatikus a sasok közt a kétféjű sas, amely csak döglött állapotban látható, s hajdan címereken tanyázott.

A HANGYA

A hangya nagyságára és színére nézve különféle, leggyakoribb nálunk Európában a kis fekete és a valamivel nagyobb vörös hangya, a trópusi vidékeken pedig vannak nagy, sőt óriási hangyák, sárga és szürke színűek is. Kék színű hangyák nincsenek, ami a természetnek minden gazdagsága mellett is némi szegénységére vall.

A hangyák igen fejlett társadalmi életet élnek, jól működő szervezetség alapján dolgoznak együtt, s még szép tőlük, hogy kórusban nem énekelnek, és nincs külön szaklapjuk.

A hangyák a föld alatt élnek, pompásan kiépített lakásokban, és egy kis tölcseralakú nyíláson át jönnek a napvilágra, amely nyílás körül kis dombszka látható, amit a föltúrt föld alkot. Egy ilyen tölcsernyílás és a közeli másik tölcsernyílás között kis utacska vonul, ezen közlekednek a hangyák szép sorban, mint a katonák. Hogy milyen gonddal vannak ezek az utak építve, azt mutatja az is, hogy némelyiknek a mentén hatalmas fák is vannak, különösen azoknak a mentén, amelyek nagy fák tövében húzódnak.

A kis földalatti lakásokban a hangya nyáron át téltre való táplálékot hord össze, amiből az látszik, hogy igen okos állat, nem csoda, mert hiszen a feje majdnem olyan nagy, mint a potroha, márpedig bizonyos, hogy például ön is okosabb lenne, ha a feje akkora lenne, mint a törzse. Aztán még azt is mutatja ez a megbocsátható árufölhalmozás, hogy a hangya igen előrelátó állat, ami már azért is csodálatos természeti tünemény, mert a szeme oldalt van.

A hangyák által alkotott kised társadalmakat hangyabolyoknak nevezik. Ezek a kis társadalmak igen harciasak, ha például egy ilyen bolyba belekerül egy hernyó vagy gyík, a hangyák rámásznak, és agyonmarják, fölfalják. Ezért helyes dolog, ha valaki az ilyen bolyra rálép, és széttapossa. Aki harcol, az ellen harcolni kell. Vannak ilyen randa hangyabolyok a világon, kár, hogy nincs mindegyikre egy megfelelő óriás csizmás láb.

A nőstény hangyák mindennap egy tojást tojnak. A hangyatojás fehér és viszonylag igen nagy, mert majdnem akkora, mint a hangya egész testének a fele. A nőstény hangya igen szerény állat, mert azt a nagy tojást csöndesen, minden kotkodácsolás nélkül tojja, nem úgy, mint a nagyszájú tyúk, aki az aránylag kis tyúktojás miatt akkora gezéreszt csap, hogy nem is lehet csodálni, ha egy tyúktojás olyan sokba kerül.

A hangya élettartama eddig még ismeretlen. Egy igen kiváló természettudós egyszer meg akarta állapítani, s e célból figyelni kezdett egy fűszál árnyékában fekvő hangyát. Két évig figyelte, de akkor megunta a további figyelést, és megfigyelésének eredményéről írt egy hetven íves munkát, amelyben kimutatta, hogy a hangya legalább két évig okvetlenül él. Később azonban egy másik, még kiválóbb természettudós kimutatta, hogy az első számú kiváló tudós megfigyelése értéktelen, mert hitelesen megállapította, hogy az általa megfigyelt hangya már a megfigyelés első pillanatában döglött volt.

A KUTYA

A kutya háziállat. Három fő részből áll, úgymint: fej, törzs és végtagok. Ha ezen részek bármelyikét a kutyából elvesszük, akkor a kutya elromlik, és többé sem nem szalad, sem nem ugat, egyáltalán nem működik tovább.

Különféle kutyák vannak, úgymint: pulikutya, komondor, vizsla, agár, szentbernáthegyí, újfundlandi kutya, öleb, kis girhes, nagy dög, mopszli, nyakszli, vonító sühögér, kis kutya, nagy kutya, tarka kutya, Sajó kutyám. (A kutyuskám az nem kutya, hanem, amint egy igen kiváló természettudós földérintette, egy nő.)

A kutya igen hű állat. Ha a gazdája megrúgja, akkor meglapul, és nyalogatja a cipőjét. Ha pedig meghal a gazdája, akkor a kutya nagyon szomorú lesz, sőt van olyan kutya is, amelyik a gazdája halála után nem eszik, nem ugat, lefekszik, és ő is meghal, nem úgy, mint például a zsebóra, amely a gazdája halála után is közönyös ketyegéssel jár tovább, amiért is a zsebóra egy hűtlen kutya.

A kutya öröme az által ad kifejezést, hogy a farkát csóválja. Ha pedig a farkát levágják, akkor a fejét csóválja.

A kutya valamennyi állat közt a legértelmesebb. Igen tanulékony, például rövid néhány esztendő fátározás után már megérti a saját nevét, s ha azt hangosan kiáltják, a kutya dühösen ugatni kezd, ami azt jelenti, hogy hagyják már békén. De a kutya nemcsak szellemileg fejlett, hanem lelkileg is, némelyik annyira mély lélek, hogy emlékeztet a lírai költőkre, ugyanis ezek a költői

lelkű kutyák, ha feljön a hold, és az ég tetején szépen ragyog, szintén ugatni kezdenek.

A kutyának veszedelmes betegsége a veszettség, ami igen ragadós nyavalya, az ember is megkaphatja, és harapás által terjed, mégpedig úgy, hogy vagy a veszett kutya harap meg egy embert, vagy a veszett ember harapja meg a kutyát.

A kutyának a veszettségen kívül legfőbb ellensége a sintér. Ez egy olyan úriember, aki drótkarikával jár az utcán, s ha meglát egy kutyát, utánaszalad, a drótot a nyakába veti, és elkezd a kutyát húzni, mire a kutya gazdája pedig két pofont ad a sintérnek, a gazdát a rendőr fölírja, s utcai botrány miatt fizet húsz korona bírságot. A bírság lefizetésének napján a gazda a kutyának öt flemmet ad és két rúgást, mikor pedig a gazda ebéd után elmegy a kávéházba feketézni, a felesége úgynevezett vigasz-cvikipuszit ad a kutyának, ami, ha öreg és csúnya az asszony, még csak fokozza és betetézi a szegény kutya szenvedéseit.

A veszettség ellen Pasteur nevű francia orvos kitűnő szérumot talált föl, de a sintér és a cvikipuszi ellen ő sem tudott még semmit kitalálni. A veszettségen kívül még nagy baja a kutyának az elveszettség, ami ellen az apróhirdetések, s a megtaláló fejére kitűzött illő jutalom szolgál.

A kutyáról szóló eme tanulmány keretein belül meg kell még emlékeznünk az ebzárlatról, amit plakátokon tesznek közhírré a városban. A plakátok arra valók, hogy azt a kutyák elolvassák, és pontosan betartsák. Azért helyezik el rendszerint az utcasarkokon.

A kutyát házőrzésre, a szoba bepiszkítására, mások zavarására, a háziúr és házmester bosszantására használják, tehát igen hasznos állat, csontjából rongyot készítenek, húsát várostromok alkalmával eszik.

A MACSKA

A macska igen őszinte állat. Ha éhes, eszik; ha jóllakott, fekszik; ha jól érzi magát, dorombol; ha valami baja van, keservesen nyávog. Ez gondolatainak és érzelmeinek olyan közvetlen kifejezése, amit a képmutató emberek sehogy sem tudnak megérteni, tehát valami hallatlanul körmönfont ravaszságot sejtenek mögötte, s ezért azt mondják a macskára, hogy ravasz. Azt hiszik szegény macskáról, hogy ő is olyan, mint a galíciai zsidó, akiről a másik galíciai zsidó tudta, hogy Tarnopolba utazik, s amikor a pályaudvaron megkérdezte tőle, hogy hova utazik, és az azt felelte, hogy Tarnopolba, így szólt rá: micsoda svindli ez már megint, miért mondod te, hogy Tarnopolba utazol, mikor csakugyan Tarnopolba utazol? Az emberek, magukból indulva ki, a macskától is azt kérdezhetnék, hogy: miért nyávogsz te, mintha valami bajod lenne, mikor csakugyan bajod van. Az emberek a macskát ravasznak tartják, de ez csak azt jelenti, hogy az emberek ravaszok. Semmi mást nem jelent ez, még azt sem, hogy például: minél koszosabb a malac, annál jobban

dörgölődzik, vagy hogy: ha foltos is a ruha, az nem szégyen, csak rongyos ne legyen.

A macska kicsiny állat, ami az ember egocentrizmusára vall, mert a bolha szerint a macska óriási nagy állat, legalábbis akkora, mint egy ökörnek egy százholdas legelő.

Van házimacska és vadmacska, a vadmacska jóval nagyobb, mint a házimacska, amit igen helytelen természetrajzi szabálynak tartanak mindazok, akiknek valaha a vadmacskával ügyes-bajos dolguk akadt, például, akiknek a vadmacska a nyakukba ugrott: ezek sokkal helyesebbnek tartanak, ha a vadmacska jóval kisebb lenne, mint a házimacska. Na, de még örülhetnek, hogy nem az a vasszerkezet ugrott a nyakukba, melyet a hajósok vadmacskának neveznek.

A macska egérrel táplálkozik, amellyel, mielőtt megeszi, úgy játszik, mint Kund Abigél szokott a legénnyel. Ha nincs egér, akkor persze beéri tejjel, zsemelével, grízzel és hússal is. Ha nagyon keveset adnak a szegény macskának enni, vagy ha pláne eleszik előle a zsemlet és a tejet, akkor elfogy a fogyó holddal, sarlóvá hajolva.

A macska hasznos állat annyiból, hogy az egereket megeszi, sőt a patkányt is megfogja, de haszontalan annyiból, hogy a legyet, szúnyogot, poloskát és konyhasvábot nem eszi meg. Hasznosságát csak fokozza az, hogy néha a nyulat is helyettesíti a vendéglők asztalán.

A macska karcsú, fess állat, jóképű, kis tömpe orra szórakoztató pöcög-tetésre igen alkalmas. A bajuszát nem pödri, s a nőténynek is van bajusza, ami miatt a kanmacska a nőtényt minden alkalommal igen beható vizsgálatnak veti alá, hogy meggyőződjék róla, vajon csakugyan nőtény-e.

A macska a nagy macskafélékkel – tigrissel, oroszlánal, jaguárral – rokonságban van, tehát a nagy és hatalmas vadaknak egyenes leszármazottja, őseire azonban semmi esetre sem olyan büszke, mint Szemere Miklós volt Hubára.

A kismacskát cicának hívják, a cicus ellenben egy kis nő, akit, ha valami komizságot követ el, szintén macskának szoktak nevezni, különösen, ha elég sovány ehhez a kifejezéshez.

A macskáról azt állítják, hogy bármilyen magasról dobják is le, mindig talpra esik. E természettudományi tétel azonban még nincsen teljesen megerősítve, s ajánlatos lenne, ha az ellenőrző kísérleteket lefolytatnák, s léghajóról, nyolc kilométer magasból dobnának le egyszer egy macskát; a természettudósok foglalkoznak is ez eszmével, de a léghajósok, akiknek nincs sok érzékük az elméleti tudományok iránt, eddig szinte bűnös módon közömbösek voltak e problémával szemben.

S z ó m a g y a r á z a t:

flemmet – pofon, nyakleves; **gezéreszt csap** – ricsajt csap

SZABÓ LŐRINC

TÜCSÖKZENE

(részletek)

45

A BEFAGYOTT IPOLYON

Korcsolyáztam. Előbb fakorcsolyán,
aztán igazin. Még csak tétován
mozogtam a befagyott Ipolyon,
s féltem a forgóktól: sok helyt bizony
vékony volt a jég, süllyedt, recsegett,
s visszahajolva szinte röpített,
ha rátévedtünk. Ilyen helyeken
lyukat kereső, tátogó halak
villogtak az áttetsző zöld alatt,
de többnyire fenékgig mereven
állt a dermedt víz, s én kényelmesen
kacsáztam ide-oda... Szárnyamat
(a kabátomét) széttártam, kevély
vitorlaként, dőljön bele a szél:
repülés volt ez is, tükörsima
semmiben a repülés mámore,
s míg nyeltem a hó csapó pelyheit,
a kalandvágy mindig messzebbre vitt.

1

*A NYUGODT CSODA

Tudom, semmi, de semmi közöttök
hozzám, butuska tücskök a fű között,
mégis jólesik azt képzelni, hogy
mikor, így este, ablakot nyitok,
nekem üzentek, sok hú kis barát,
lelkendezve, hogy csak szép a világ –
és hogy amiként szobámba a rét
vigasznak lengeti be fűszerét,
a hömpölygő, meleg szénaszagot
s benne az ezer szikra csillagot
s a parázs holdat, ti is úgy külditek,
olyan lélekkel, köszöntésetek,
úgy építitek, hangokból, puha

zenéből, ide, az ágyam köré,
az izgatott nap romjai fölé,
azt, ami örömünk volt valaha,
közös örömünk: a nyugodt csodát,
a zengő, boldog, nyári éjszakát.

148

*OLVASÁS

Mint a csillagokat a távcsövek,
úgy húztam körém, s egyre közelebb,
könyveken át a Világ Tényeit:
éj-nap olvastam. Mindent! Halnialig,
kislámpa mellett, s függönyözve a
konyhánk ajtaját. Boldogság, soha-
nem-álmodott, töltött be: Nemcsak én
vagyok (ha vagyok) bolond! Mint a fény
mihelyt szabad, oly határtalanul
tágult a lelkem, nőtt, már messze túl
kíváncsiságban s reményeiben
iskolán s minden hasznon: Végtelen
nyílt elém, hisz most eszközt, szárnyakat
kaptam, repülni, s tömi záratok:
az Irodalmat: születő, arany
lángok zsúfoltak, gyerekmód ugyan,
de úgy, ahogy az első távcsövek
tömték új csillagokkal az eget.

243

*BABITS

Mit láttam benned? Hőst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.
Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.
Mit benned én? Gyászt, magányt, titkokat.
Mit bennem te? Dacot és szitkokat.
Aztán, mit én? Jövöm rémálmaid.
S te? Egy torzonborz állat vágyait.
Én? Istent, akit meg kell váltani.
Te? Hogy jönnek a pokol zászlai.
S később? Hogy az ellenség én vagyok?
S én? Azt, akit soha el nem hagyok.

Te, tíz év múlva? – Talán mégis fiad?
S én, húsz év múlva? Láss már, égi Vak!
S húsz év múlva, te? Nincs mit tenni, kár.
Húsz év múlva, én? Nincs mit tenni, fáj!
S a legvégén, te? Így rendeltetett.
S én, ma s mindig? Nincs senkim kívüléd.

JÓZSEF ATTILA

KÉSEI SIRATÓ

Harminchatfokos lázban égek mindig
s te nem ápolasz, anyám.
Mint lenge, könnyű lány, ha odaintik,
kinyújtóztál a halál oldalán.
Lágy őszi tájból és sok kedves nőből
próbállak összeállítani téged;
de nem futja, már látom, az időből,
a tömény tűz eléget.

Utoljára Szabadszállásra mentem,
a hadak vége volt
s ez összekuszálódott Budapesten
kenyér nélkül, üresen állt a bolt.
A vonatetón hasaltam keresztben,
hoztam krumplit: a zsákban köles volt már;
neked, én konok, csirkét is szereztem
s te már seholse voltál.

Tőlem elvetted, kukacoknak adtad
édes emlőd s magad.
Vigasztaltad fiad és pirongattad
s lám, csalárd, hazug volt kedves szavad.
Levesem hűtötted, fűjtad, kavartad,
mondtdad: Egyél, nekem nősz nagyra, szentem!
Most zsíros nyirkot kóstol üres ajkad –
félrevezettél engem.

Ettelek volna meg!... Te vacsorádat
hoztad el – kértem én?
Mért görbítetted mosásnak a hátad?
Hogy egyengesd egy láda fenekén?
Lásd, örülnék ha megvernél még egyszer!

Boldoggá tenne most, mert visszavágnék:
haszontalan vagy! nem-lenni igyekszel
s mindent elrontsz, te árnyék!

Nagyobb szélhámos vagy, mint bármelyik nő,
ki csal és hiteget!
Suttyomban elhagytad szerelmeidből
jajongva szült, eleven hitedet.
Cigány vagy! Amit adtál hízelegve,
mind visszaoptad az utolsó órán!
A gyerekek kél káromkodni kedve –
nem hallod, mama? Szólj rám!

Világosodik lassacskán az elmém,
a legenda oda.
A gyermek, aki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen ostoba.
Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
ebbe fog belehalni.

TISZTA SZÍVVEL

Nincsem apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

SZÜLETÉSNAPOMRA

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll-koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a „Nincsen apám” versemért,
a hont
kivont

szablyával óvta ellenem.
Ideidézi szellemem
hevét
s nevét:

„Ön, amíg szóból értek én,
nem lesz tanár e féltekén” –
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,

sekély
e kéj –

Én egész népemem fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

***(DE SZERETNÉK...)**

De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhába járni kelni,
S öt forintér kuglert venni.

Mig a cukrot szopogatnám,
Uj ruhámat mutogatnám,
Dicsekednék fünek fának,
Mi jó dolga van Attilának.

De erre gondolni sem merek,
Boldogságom gyorsan pereg
S mert nincs meg e sok jó dolog,
Azért nem vagyok én bolond.

***CURRICULUM VITAE¹**

1905-ben születtem, Budapesten, görög-keleti vallású vagyok. Apám – néhai József Áron – három esztendőskoromban kivándorolt, engem pedig az Országos Gyermekvédő Liga Öcsödre adott nevelőszülőkhöz. Itt éltem hét éves koromig, már ekkor dolgoztam, mint általában a fálusi szegénygyerekek – disznópásztorkodtam. Hét esztendőskoromban anyám – néhai Pócze Borbála – visszahozott Budapestre s beiratott az elemi iskola II. osztályába. Anyám mosással és takarítással tartott el bennünket, engem és két nővéremet. Házaknál dolgozott, odajárt reggeltől estig, s én szülői felügyelet nélkül iskolát kerültem, csibészkedtem. A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsődön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése azt

¹önéletrajz

hiszem döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.

Kilenc éves koromban kitért a világháború, egyre rosszabbul ment a sorunk. Kivettem a részemet az üzletek előtt való állodogalásokból, – volt úgy, hogy este kilenc órakor odaálltam az élelmiszerüzem előtt várakozó sorba és reggel fél nyolckor, mikor már sorrakerültem volna, jelentették ki az orrom előtt, hogy nincs több zsír. Úgy segítettem anyámnak, ahogyan tudtam. Vízet árultam a Világ moziban. Fát és szenet loptam a Ferencvárosi pályaudvarról, hogy legyen fűtenivalónk. Színes papírforgókat csináltam és árusítottam a jobb sorsban élő gyerekeknek. Kosarakat, csomagokat hordtam a vásár-csarnokban stb. 1918 nyarán Abbáziában üdültem a Károly király féle gyermeknyaraltatási akció jóvoltából. Anyám már betegeskedett, méhdaganata támadt s ekkor én magam jelentkeztem a Gyermekvédő Ligánál – így rövid időre Monorra kerültem. Visszatérvén Budapestre újságot árultam, bélyegekkel, majd kék, fehér és postapénzzel kereskedtem, mint egy kis bankár. A román megszállás alatt kenyeresfiú voltam az Emke kávéházban. Közben – öt elemi elvégzése után – polgári iskolába jártam.

1919 karácsonyán meghalt anyám. Gyámommá az árvaszék sógoromat, a most elhunyt Makai Ödön doktort nevezte ki. Egy tavaszon és nyáron át az Atlantica Tengerhajózási Rt. Vihar, Török és Tatár nevű vontatógőzösein szolgáltam. Ekkor vizsgáztam magánúton a polgári negyedik osztályából. Ezután gyámom és Giesswein Sándor dr. Nyergesújfalura küldtek kispapnak a szaléziánusokhoz. Itt csak két hetet töltöttem, hiszen görög keleti vagyok és nem katolikus. Innen Makóra kerültem, a Demke internátusba, ahol rövidesen ingyenes helyet kaptam. Nyáron lakásért és ellátásért tanítottam Mezőhegyesen. A gimnázium VI. osztályát színjelesen végeztem, jóllehet pubertáskori zavarok miatt több ízben öngyilkosságot kíséreltem meg, hiszen valójában sem akkor, sem előzőleg nem állott fölvilágosító barátként mellettem senki sem. Már megjelentek első verseim is, 17 éves koromban írt költeményeimet a Nyugat publikálta. Csodagyerekeknek tartottak, pedig csak árva voltam.

A VI. osztály elvégzése után otthagytam a gimnáziumot meg az internátust, mert elhagyatottságomban nagyon tétlennek éreztem magamat: nem tanultam, mert a tanárok magyarázata után is tudtam a leckét, hiszen erről jeles bizonyítványom is tanúskodott. Kukoricacsösznek, mezei napszámosnak mentem Kiszomborra és házitanítónak szegődtem el. Két kedves tanárom kérésére mégis elhatároztam, hogy érettségizem. A VII. és a VIII. osztályból összevont vizsgát tettem, s így egy évvel előbb végeztem, mint volt osztálytársaim. Tanulásra azonban mindössze három hónap állt rendelkezésemre s így történt, hogy a hetedikből tiszta jó, a nyolcadikból pedig tiszta elégséges

osztályzatot kaptam. Érettségi bizonyítványom már jobb a nyolcadikosnál: csak magyarból és történelemből kaptam elégségest. Ekkor már egy versemért Istenkáromlás miatt pörbefogtak. A Kúria fölmentett.

Ezután egy ideig könyvügynök voltam itt Budapesten, majd az infláció idején hivatalnokoskodtam a Mauthner féle magánbankházban. A Hintz-rendszer bevezetése után itt a könyvelőségbe osztottak be s nem sokkal utóbb idősebb kollégáim bosszúságára engem bíztak meg annak ellenőrzésével, hogy kasszanapkor milyen értékek adhatók ki. Iparkodásomat itt egy kissé kikezdte az, hogy saját munkámon kívül önnön dolgaik egy részét is nyakamba varrták idősebb kollégáim, kik nem mulasztották el különben sem, hogy bosszúságot okozzanak nekem a lapokban megjelenő verseim miatt. „Ilyen idős koromban én is írtam verseket” – mondogatta mindegyikük. A bankház később megbukott.

Elhatároztam, hogy végképpen író leszek és szert teszek olyan polgári foglalkozásra is, amely szoros kapcsolatban áll az irodalommal. Magyar-francia-filozófiai szakra iratkoztam a szegedi egyetem bölcsészeti karán. Fölvettem heti 52 órát és 20 órából kollokváltam kitűnően. Napokat nem ettem, verseim honoráriumából fizettem lakásomat. Nagyon büszkévé tett, hogy Dézsi Lajos professzorom önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított. De minden kedvetem elszegette az, hogy Horger Antal professzor, kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hívatott s két tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár, mert „olyan emberre – úgymond – ki ilyen verseket ír”, s ezzel elélem tárta a Szeged c. lap egyik példányát, „nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését”. Sokszor emlegetik a sors iróniáját, s itt valóban arról van szó: ez a versem, Tiszta szívvel a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla, Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította nem egy ízben „a kései korok számára”, Ignotus pedig „lelkében dédelgette, simogatta, dűnnyögte és mormolgatta” ezt a „gyönyörűszép” verset, ahogy a Nyugatba írta róla és ezt a verset tette Ars poeticájában az új költészet mintadarabjává.

A következő évben – húsz éves voltam ekkor – Bécsbe mentem, beiratkoztam az egyetemre s abból éltem, hogy a Rathaus Keller bejáratánál újságot árultam és a Bécsi Magyar Akadémikusok helyiségeit takarítottam. Lábán Antal igazgató, mikor tudomást szerzett rólam, ezt megszüntette, ebédet adott a Collegium Hungaricumban s tanítványokhoz juttatott: Hajdu Zoltánnak, az Angol-Osztrák Bank vezérigazgatójának két fiát tanítottam. Bécsből – egy szörnyű nyomortanyáról, ahol négy hónapig lepedőm sem volt – egyenesen a Hatvany Kastélyba kerültem vendégnek, Hatvanba, majd a ház asszonya, Hirsch Albertné ellátott útiköltséggel és a nyár végeztével Párizsba utaztam. Itt beiratkoztam a Sorbonne-ra. A nyarat a dél-franciaországi tengerparton töltöttem egy halászfaluban.

Ezután Pestre jöttem. Két szemesztert hallgattam a pesti egyetemen. Tanári vizsgát mégsem tettem, mert – Horger Antal fenyegetésére gondolva – azt hittem, úgysem kapnék állást. Majd a Külkereskedelmi Intézet magyar-francia levelezőnek alkalmazott, megalakulásakor, – referenciával azt hiszem szívesen szolgál Kóródi Sándor úr, volt vezérigazgatóm. Ekkor azonban olyan váratlan csapások értek, hogy bármennyit edzett az élet, nem bírtam ki – az OTI előbb szanatóriumba, majd táppénzállományba utalt neuraszténia gravisszal. Hivatalomtól megváltam, beláttam, hogy nem lehetek teherterhelő egy fiatal intézmény nyakán. Ezóta írásaimból élek. Szerkesztője vagyok a SZÉP SZÓ c. irodalmi és kritikai lapnak. Magyar anyanyelvemen kívül írok és olvasok franciául és németül, levelezek magyarul és franciául, perfekt gépiró vagyok. Tudtam gyorsírní is, – egy havi gyakorlattal ezt a tudásomat fölfrissíthetem. Értek a sajtó nyomdatechnikájához, tudok szabatosan fogalmazni. Becsületosnak tartom magam, azt hiszem, hogy fölfogásom gyors és hogy munkában szívós vagyok.

S z ó m a g y a r á z a t:

Országos Gyermekvédő Liga – jótékonyági céllal alakult, a szegénysorsú gyerekeket segítő egyesület; **Abbázia** – üdülőhely az Adria-tenger partján; **sza-léziánusok** – szerzetesrend; **Kúria** – a legfelsőbb magyar bíróság; **Hintz-rendszer** – a hivatalos elszámolás egyik módja; **kollokvál** – egyetemi tantárgy félévi anyagából vizsgázik; **referencia** – felvilágosítás, tájékoztatás; **OTI** – Országos Társadalombiztosítási Intézet; **neureszténia gravis** – súlyos idegbetegség.

*HAZÁM

1

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok,
nagy, álmos dzsungel volt a lelkem
s háltak az uccán. Rám csapott,
amiből eszméltem, nyelvem
származik s táplálkozni fog,
a közösség, amely e részeg
ölbecsaló anyatermészet
férfitársaként él, komor
munkahelyeken káromkodva,
vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén: a nemzeti nyomor.

Ezernyi fajta népbetegség,
 szapora csecsemőhalál,
 árvaság, korai öregség,
 elmebaj, egyke és sivár
 bűn, öngyilkosság, lelki restség,
 mely, hitetlen, csodára vár,
 nem elegendő, hogy kitessék:
 föl kéne szabadulni már!
 S a hozzáértő dolgozó
 nép gyülekezetében
 hányni-vetni meg száz bajunk.
 Az erőszak bűvöletében
 mint bánja sok törvényhozó,
 hogy mint pusztul el szép fajunk!

A földesúr, akinek sérvig
 emeltek tönköt, gabonát,
 csákányosokkal pusztá tért nyit,
 szétveret falut és tanyát.
 S a gondra bátor, okos férfit,
 ki védte menthetlen honát,
 mint állatot terelni értik,
 hogy válasszon bölcs honatyát.
 Cicáznak a szép csendőrtollak,
 mosolyognak és szavatolnak,
 megírják, ki lesz a követ,
 hisz „nyiltan” dönt, ki ezer éve
 magával kötve mint a kéve,
 sunyít vagy parancsot követ.

Sok urunk nem volt rest, se kába,
 birtokát óvni ellenünk
 s kitántorgott Amerikába
 másfél millió emberünk.
 Szíve szorult, rezgett a lába,
 acsargó habon tovatúnt,

emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bünt.
Volt, aki úgy vélte, kolomp szól
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.
Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

5

A munkásnak nem több a bére,
mint amit maga kicsikart,
levesre telik és kenyérre
s fröccsre, hogy csináljon ricsajt.
Az ország nem kérdi, mivégre
engedik meggyűlni a bajt
s mért nem a munkás védelmére
gyámolítják a gyáripart.
Szövőlány cukros ételekről
álmodik, nem tud kartelekről.
S ha szombaton kezébe nyomják
a pénzt s a büntetést levonják:
kuncog a krajcár: ennyiért
dolgoztál, nem épp semmiért.

6

Retteg a szegénytől a gazdag
s a gazdagtól fél a szegény.
Fortélyos félelem igazgat
minket s nem csalóka remény.
Nem adna jogot a parasztnak,
ki rág a paraszt kenyerén
s a summás sárgul, mint az asztag,
de követelni nem serény.
Ezer esztendő távolából,
hátán kis batyuval, kilábol
a népségből a nép fia.
Hol lehet altiszt, azt kutatja,
holott a sírt, hol nyugszik atyja,
kellene megbotoznia.

S mégis, magyarnak számkivetve,
 lelkem sikoltva megriad –
 édes Hazám, fogadj szivedbe,
 hadd legyek hűséges fiad!
 Totyogjon, aki buksi medve
 láncon – nekem ezt nem szabad!
 Költő vagyok – szólj ügyészedre,
 ki ne tépje a tollamat!
 Adtál földmívest a tengernek,
 adj emberséget az embernek.
 Adj magyarságot a magyarnak,
 hogy mi ne legyünk német gyarmat.
 Hadd írjak szépet, jót – nekem
 add meg boldogabb énekem!

*SZEGÉNYEMBER BALLADÁJA

– Szegényember, hogy adod a bölcsőt?
 – Csöpp a gyerek, hogy adnám a bölcsőt?
 – Király vagyok, bírok nagy erővel,
 ha nem adod, elveszem erővel.

Szegényember, hejh, csak egyet szólna –
 a király már katonákért szólna.
 De a bölcsőt a tóba hajítja,
 csöpp gyerekét utána hajítja.

Szegényember sír-rí a börtönben.
 Szegényember nevet a börtönben.
 Nincs a gyerek már a rossz világban,
 jobb sora lesz, hajh, vízi-világban!

*KÉSZ A LETÁR

Magamban bíztam eleitől fogva –
 ha semmije sincs, nem is kerül sokba
 ez az embernek. Semmiképp se többbe,
 mint az állatnak, mely elhull örökre.
 Ha féltem is, a helyemet megálltam –
 születtem, elvegyültem és kiváltam.
 Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,

ki ingyen adott, azt szerettem érte.
Asszony ha játszott velem hitegetve:
hittem igazán – hadd teljen a kedve!
Sikáltam hajót, rántottam az ampát.
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
újságot, verset – mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélén,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem – és ebbe más is behalt már.

*ÁLDALAK BÚVAL, VIGALOMMAL

Áldalak búval, vigalommal,
féltelek szeretnivalómmal,
őrizlek kérő tenyerekkel:
búzaföldekkel, fellegekkel.

Topogásod muzsikás romlás,
falam ellened örök omlás,
düledék-ármán ringatózom,
leheletedbe burkolózom.

Mindegy, szeretsz-e, nem szeretsz-e,
szívemhez szívvel keveredsz-e,
látlak, hallak és énekellek,
istennek tégedet felellek.

Hajnalban nyújtózik az erdő,
ezer ölelő karja megnő,
az égről a fényt leszakítja,
szerelmes szívére borítja.

RADNÓTI MIKLÓS

NEM TUDHATOM...

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttek én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.

Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az úton
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsón és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szállót és sírokat,
a sírok közt anyókat, ki halkán síroгат,
s mi főnről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárok udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de főnről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

HIMNUSZ A BÉKÉRŐL

Te tünde fény! futó reménység vagy te,
forgó századoknak ritka éke:
zengő szavakkal s egyre lelkesebben
szóltam hozzád könnyüléptű béke!

Szólnék most újra, merre vagy? hová
tüntél e télből, mely rólad papol

s acélt fen szívek ellen, – ellened!
A szöllőszemben alszik így a bor

ahogy te most mibennünk rejtezel.
Pattanj ki hát! egy régesrégii kép
kísért a dalló szájú boldogokról,
de jaj, tudunk-e énekelni még?

Ó, jöjj el már te szellős március!
most még kemény fagyokkal jó a reggel,
didergő erdők anyja téli nap:
leheld be zúzos fáidat meleggel,

s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk
e háborúk perzselte télben itt,
ahol az ellenállni gyöngé lélek
tanulja már az öklök érveit.

Nyarakra gondoltunk s hogy erdeink
majd lombosodnak s bennük jámi jó,
és kertjeinknek sűrű illatában
fáján akad a hullni kész dió!

S arany napoknak alján pattanó
labdák körül gomolygó gombolyag,
gyereksereg visong: a réteken
zászlós sörényű, csillogó lovak

száguldanak a hulló nap felé!
S fejünk felett majd surrog és csivog
a fecskefészkektől sötét ereszt!
Így lesz-e? Így! Mert egyszer béke lesz.

Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!

*TÖREDÉK

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékszott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, –
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.

Oly korban éltem én e földön,
mikor ki szót emelt, az bújhatott,
s rághatta szégyenében ökleit, –
az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.

Oly korban éltem én e földön,
mikor gyermeknek átok volt az anyja,
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,
az élő írgylé a férges síri holtat,
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.

Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Ésaiaás.

*LEVÉL A HITVESHEZ

A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok,
de nem felelhet senki rá a távol,
a háborúba ájult Szerbiából
s te messze vagy. Hangod befonja álmom, –
s szívemben nappal újra megtalálom, –
hát hallgatok, míg zsong körém felállván
sok hűvös érintésű büszke páfrány.

Mikor láthatlak újra, nem tudom már,
ki biztos voltál, súlyos, mint a zsoldár,
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,
s kihez vakon, némán is eltalálnék,
most bujdokolsz a tájban és szememre
belülről lebbensz, így vetít az elme;
valóság voltál, álom lettél újra,
kamaszkorom kútjába visszahullva,

féltékenyen vallatlak, hogy szeretsz-e?
s hogy ifjúságom csúcán, majdan, egyszer,
a hitvesem leszel, – remélem újra
s az éber lét útjára visszahullva
tudom, hogy az vagy. Hitvesem s barátom, –
csak messze vagy. Túl három vad határon.
S már őszül is. Az ősz is ittfelejt még?
A csókjainkról élesebb az emlék;

csodákban hittem, s napjuk elfeledtem,
bombázó rajok húznak el felettem;
szemed kékjét csodáltam épp az égen,
de elborult s a bombák fönt a gépben
zuhanni vágytak. Ellenükre élek, –
s fogoly vagyok. Mindent, amit remélek
fölmértem s mégis eltalálok hozzád,
megjártam érted én a lélek hosszát,

s országok útjait; bíbor parázson,
ha kell zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek;
ha kell szívós leszek, mint fán a kéreg,
s a folytonos veszélyben, bajban élő
vad férfiak fegyvert s hatalmat érő
nyugalma nyugtat s mint egy hűvös hullám:
a 2x2 józansága hull rám.

Lager Heidenau, Zagubica fölött a hegyekben

*KÉT KARODBAN

Két karodban ringatózom
csöndesen.
Két karomban ringatózol
csöndesen.
Két karodban gyermek vagyok
hallgató.
Két karomban gyermek vagy te
hallgatlak.
Két karodban átölelsz te
ha félek.
Két karommal átölellek
s nem félek.

Két karodban nem ijeszt majd
a halál nagy
csöndje sem.
Két karodban a halálon,
mint egy álmon
átesem.

ILLYÉS GYULA

NEM MENEKÜLHETSZ

Lenéztünk a hajógépházba,
ahol a dugattyuk között
a fűtők futkostak pucéran
s vörösen, mint az ördögök;
a forró lég mintha valóban
pokolból zúdult volna ki –
Micsoda munka!... „Megszokták már”,
szólt könnyedén mellettem valaki.

Nyugszéken ültem a hajón már,
csukott könyvemmel térdemen;
kétfelől kéklő hegyek úsztak,
ápolták megfáradt szemem.
Dombok és felhők... megiratlan
vers volt ez is, az utazás,
futó képeit lágy ütembe
fonta a lenti tompa dohogás.

Úsztam a vízen, fönt a fényen,
boldogan, hogy felül vagyok,
költői szintjén a világnak,
amely alattam békétlen dohog,
izzad és köpköd fuldokolva –
– Megszokták... – nyugtattam magam –
Megszokták? – nyilalt belém ekkor
a múlt fagyasztó éllel, gúnyosan.

Megszokták? – Meg tudtad te szokni
– (volt benne részed) – a kapát?
Emlékszel? Emlékezz apádra!
mit szokott ő meg? A halált!
Sorsa derekán mit szokik meg

mind-mind – (hisz tudod) – a szegény?
Kínlódva jártam föl-alá már
a hajó lüktető födélzetén.

– Bolond vagy – sziszegtem magamban.
– Áruló! Az vagy, semmi más!
csattan egy másik hang szívemben
s tagolta egyre rá a dohogás.
– Áruló! Hazug! Nyomorult vagy!
Lapuló bérenc!... – Ha megint
alul kerülnél, a fűtőkhöz:
megszoknád azt a fojtást, azt a kint?...

A korlátnak dőlve vivódtam
s úgy éreztem, mintha apám
fütene lent, mint rég fűtött is
napszámra a gróf birtokán.
Mintha apám és minden őszám
dohogott volna ott alatt,
jajongott volna föl a sírból, –
Verte a rengő padló talpamat.

Néztem kapkodva a vizet, a
futó tájat, mintha velem
már nem is ez a hajó futna,
hanem a dohogó történelem.
Mintha dühöngve, hányingerlőn
az rázna, könyörtelenül
tagolva a szót: nem feledhetsz,
nem menekülhetsz, – bárhová kerülj!

A KÖLTŐ FELEL

I

Dolgozom: küzdve alakítom
nemcsak magamat, aminő még
lehetek, akinek jövőjét
az „ihlet óráin” gyanítom;
formálom azt is, amivé ti
válhattok, – azt munkálom én ki:
azt próbálom létre idézni,
azt a lényt, ki még csak agyag

bennetek s halvány akarat;
akire vágytok,
amikor sürgetve mondjátok:
költő, előzd meg korodat!

II

Nagy föladat; mert nemcsak bátor
nyelv kell rá, de fül is! Mert valahányszor
azt hallani,
barátaim, hogy valaki
előre rohant a korából
egy új, egy tiszta tájig –
az csak úgy látszik,
a kor maradt csak hátra tőle,
még jó, ha nem ekkép sűrűltve
a föl-fölbukó uttörőre:
– Hova fut? Elbújít! Játszik!

III

Játszunk, – így száll csak énekünk fel.
Játszunk
szavainkkal és életünkkel,
mert, jaj, csak az vagyunk, aminek látszunk.
Legyetek értelemmel hát irántunk,
mert nincs vállalkozóbb s bizakodóbb
nemzet minálunk;
a rosszat nem szántsándékkal csináljuk,
csupán a jót.

IV

Ide teszem az akácról az illatot.
Ide teszem a Dunáról a fényt,
leányról a mosolyt, fiúról a dacot;
ebből csinálók költeményt,
hogy gazdagodjatok.

Mert az illat a fán mégsem kevesebb,
sem a vizen a fény;
a lány s fiú csak szebb s elevenebb
s magam is több vagyok, ha én
általam erősödtetek.

Semmiből nem lesz semmi? S ára van
mindennek, ami valamire jó?
Babrálna e világ dolgaiban
valami mégis ujdonan
marad kezünkben, olvasó!

*KOSZORÚ

Fölmagasodni
nem bírhat. De lobogsz még,
szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat
kígyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén
néha a kintől,
többször béna dühtől, megalázott.
Elhagytak szellemeid.

Újra a fű közt, a
gazban, az aljban.
Mint évszázadokon át a behúzott
vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem
fáj fejem aggjai közt. A
nádkúpban remegő lányok közt, mialatt
átrobogott a tatár. A
szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak
néma ajak-mozgás mímelte a szót,
mert hangot sem tűr a török, mert
arcba csap ostor –:
most mutatod meg,
most igazán – nekem is – mire vagy jó;
most a pedigred; a címered; hajszálgökerednek
kőharapó erejét.

Összemosolygás nyelve; a titkon
össze-világító könnyek nyelve; a hűség
nyelve; a föl nem adott hit
tolvaj-nyelve; remény laissez-passer-ja; szabadság
(percnyi szabadság, kortnyi szabadság, foglalár háta mögötti szabadság)
nyelve; tanár-kigúnyolta diák, szerzsán-legyalázta baka,
összeszidott panaszos, hivatalnok-unta mamácska
nyelve; csomag-hordók, alkalmi favágók, mert
gyárba se alkalmas, szakmára sem jó (mert
nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelve; ifjú
főnök előtt habogó veterán

nyelve; a rendőrörsön azonnal
fölpofozott gyanúsított
mélyebbről fakadó tanúság-
tétele, mint Lutheré;
kassai zugárus, bukaresti eselédlny,
bejruti prostituált szüle-hívó
nyelve; – köpések
mosta –, dühpírja-törölte
orcájú fiaid közül egy, ime:

szólni tudó más nyelveken is,
hú európaiként
mondandói miatt figyelemre,
bólintásra becsült más népek előtt is:
nem léphet föl oly ünnepi polcra,
nem kaphat koszorút
oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád
vinne, ne lábad elé
tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló
ajkad, fölnevelő
édesanyám.

*HAZA, A MAGASBAN

Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni –
bátrabb új hont a mult időkben
fürkészni, mint a jövőben –?

Mi gondom! – áll az én hazám már,
védőbben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.

Már meg is osztom, ha elmondom,
milyen e biztos, titkos otthon.
Dörmögj, testvér, egy sor Petőfit,
köréd varázkör teremődik.

Ha új tatárhad, ha kufárhad
özönli el a tiszta tájat,
ha útaink megcsavarodnak,
mint giliszta, ha rátapodnak:

te mondd magadban, behunyt szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.

Dühöngő folyók kezesedtek,
konok bércek – ezt ne felejtse,
ha megyünk büszke szájjal vissza,
mint várainkba, titkainkba.

Mert nem ijeszt, mi csak ijeszthet,
nem ölhet, mi csak ölne minket,
mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket.

Míg a szabad mezőkön jártál,
szedd össze, pajtás, amit láttál,
mit szívvel, ésszel zsákmányoltál,
vidám vitáknál, leányoknál.

Mint Noé a bárkába egykor,
hozz fajtát minden gondolatból,
ábrándok árvult szerepét is,
álmaid állatseregét is.

Lapuljanak bár ezredévig
némán, mint visszhang, ha nem kérdik,
szavaid annál meglepőbbet
dörögnek majd a kérdezőknek.

Figyelj hát és tanuld a példát,
a messzehangzóan is némát.
Karolva könyvem kebelemre,
nevetve nézek ellenemre.

Mert ha sehol is: otthon állok,
mert az a való, mit én látok,
akkor is, ha mint délibábot,
fordítva látom a világot.

Így maradok meg hírvivőnek
örzeni kincses temetőket.
Homlokon lóhatnak, ha tetszik,
mi ott fészkel, égbemenekszik.

WEÖRES SÁNDOR

RONGYSZÖNYEG

Dalok, epigrammák, ütem-próbák, vázlatok, töredékek

(Válogatás)

ŐSZI ÉJJEL IZZIK A GALAGONYA...

99

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Zúg a tüske,
szél szalad ide-oda,
reszket a galagonya
magába.

Hogyha a Hold rá
fátylat ereszt:
lánnyá válik,
sírní kezd.

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

*SZÁN MEGY EL AZ ABLAKOD ALATT

Éj-mélyből fölzengő
– csing-ling-ling – száncsengő.

Száncsengő – csing-ling-ling –
tél csendjén halkán ring.

Földobban két nagy ló
– kop-kop-kop – nyolc patkó.

Nyolc patkó – kop-kop-kop –
csönd-zsákból hangot lop.

Szétmálló hangerdő
– csing-ling-ling – száncsengő.

Száncsengő – csing-ling-ling –
tél öblén távol ring.

*AZ ÉJSZAKA CSODÁI

A városvég itt csupa szürke ház,
a részegekre angyalka vigyáz,
s a villanyfényben, mint aranykehelyben
alusznak a tűzfalak, háztetők,
s a sorompón túl ében-szín lepelben
zizegnek a láthatatlan mezők –
a messzeség öblén pár pislá fény ég,
mögöttük nyugodt mélység a sötétség –

Ha becézésem és csókom se kell,
kicsi lány, mivel ringassalak el?
Ha elzár tőlem a buta lakat,
lesajnál minket majd a virradat.
Bámuljuk egymást búslakodva és
szánk sarkát bontja már a nevetés.

Te! ha hiszed, ha nem hiszed,
úgy szeretem nevetésedet,
mint kinn ezt az éjszakát,
lámpavilágos éjszakát –
aranypor mállik az éj válláról,
s szemközt a sarkon a cégtábláról
furcsán szökken a pentameter-sor elő:
„Tóth Gyula bádogos és vízvezeték-szerelő”
– a nevetésed is ilyen bolond:
mindenre illik és semmit se mond.

Üldögélünk csendesen,
két jó-gyerek, rendesen,
messzi kocsma-zene hallszik,
a környéken minden alszik,
az alkóvban odaát
mélyen alszik anyukád
s szomszédban a Vakos néni,
ferdeszájú Vigláb néni,
Balogh úr, a vasutas,
imádód, a kis-inas –

Itt is, ott is, emitt is, amott is
bajszos rendőr őrzi az álmot,
nagyfülü bagoly őrzi az álmot,
mint kinn ezt az éjszakát,
lámpavilágos éjszakát –
itt is, ott is, emitt is, amott is
dongnak az öreg faliórák,
bánatos hangú ingaórák,
fodrozzák az éjszakát –

Alvó lélek, kússz a tájon,
álmodon mint pókfonálon,
huss! huss!
Föl a légbe visz az út,
tág a lég,
tág az út,
tág a lég,
tág az út,
hozd az örömet, hozd a bút,
hozd az örömet, hozd a bút,
huss! huss!

Nézd! a ház,
mint a felhő, fényt cikáz,
mozdul, mint a barna-béka,
vele mozdul az árnyéka,
és belőle alvó lelkek
párolognak, légbe kelnek
a kéményből, mint a füst,
az ereszről, mint ezüst –
száll a kövér Vakos néni,
deszka-vékony Vigláb néni,
és köröttük nagy sereg
libben, szökken, hempereg –

Ni, a Gós pék ketté-bomlott
és kergeti önmagát.
Balogh úr a templomtornyot
fűjja, mint a furulyát,
azt fűjja, hogy „Ne sirasson”,
mégis könnyezik belé –
Ott meg a cukrász-kisasszony
tipeg fejjel lefelé –

Vigláb néni peckes-módon
sétálgat a sürgönydróton,
krinolinja lyukas-hordó,
kezében egy napraforgó,
vékony nyakán férfi-gallér,
oldalán egy szép gavallér.
Vigláb bácsi nagy-kesergőn
kuporog egy lámpaernyőn,
nézi párját: „Lássa, kérem,
parádéra megy a pénzem.
Nekem pohár sörre sincsen,
neki fodrász, ruha, minden.
Én megmondtam már ezerszer,
hogy hibás a mai rendszer,
államreform kéne régen,
persze nem hitték. Na tessék!
Adó, lakbér... nem csekélység!
Öt gyermekem van, kérem!”

Oda nézz, szösz-bogár:
ott a boltos lánya áll,
boltnak hisz egy fecskefészket,
benne várja a vevőket;
ez már mégis hajmeresztő,
hogy ma senki be se néz!
Majd belép a szívödöglesztő
hollywoodi filmszínész:
„Kérek kilenc fogkefét,
ráadásul a kezét.”
Röptük össze-vissza húz...
rá ne nézz, mert megvakulsz.

Mogyoró Pál ezalatt
megfogott egy sülthalat.
„Tanár úr tudná talán,
milyen hal ez? macskacápa?”
„Rá van írva uszonyára,
de nincs itt az ókulám.”
Pál örült, hogy futhatott
és szekundát nem kapott.
És a ritka állatot
vezeti egy hosszú hídon:
„Majd vadászni megtanítom.”

Tejes-ember a kéményen
üldögél, mint nyári réten,
kisgyermek lett újra szépen,
mézes-kenyér a kezében.
Távol, öreg bükkfa alatt
labdázik egy fiú-csapat,
ő a szemét rajta-felejtí,
mézes-kenyerét halkán leejti,
kicsúszik alóla a rét, meg a kémény,
s eltűnik az éj csipkéi mélyén.

És erre-arra az alvó-csapat
potyog a falról, mint a vakolat.
A villanyfényen átdereng az ég,
s a városon túl látszik a vidék,
a dombok gyengéd-rajzu háta
– és elcsitul az alvók karneválja.
Jön a söprőgép tompa morajjal,
mögötte a hajnal
fut lobogó szőke hajjal,
csörömpöl a reggel, száll a fény...
és az éji tág csodát,
ezt a fura micsodát
ketten láttuk: te meg én.

*MAJOMORSZÁG

Hej de messze majomország,
ott terem majomkenyér,
majomablak majomrácsán
majomnótát ráz a szél.
Majomtéren, majomréten
majomhősök küzdenek,
majomszanatóriumban
sírnak majombetegek.
Majomtanártól majomlány
majomábécét tanul,
gaz majom a majombörtönt
rúgja irgalmatlanul.
Megépül a majommalom,
lesz sok majommajonéz,
győzve győz a győzhetetlen
győzedelmes majomész.
Majompóznán majomkirály

majomnyelven szónokol
egyiké majommennysország
másiké majompokol.
Makákó, gorilla, csimpánz,
pávián, orángután,
mind majomújságot olvas
majomvacsora után.
Majomvacsoraemléktől
zúg a majomreterát,
majombakák menetelnek,
jobbra át és balra át.
Rémületes majomarcot
vágna majomkatonák,
majomkézben majomfegyver,
a majmoké a világ.

NAGY LÁSZLÓ

ADJON AZ ISTEN

Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékamba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot,
ne kelljen
korán az ágyra
hevemem,
kérdésre választ
ő küldjön,
hogy hitem széjjel
ne düljön,
adjon az Isten
fényeket,
temető helyett
életet –
nekem a kérés
nagy szégyen,
adjon úgyis, ha
nem kérem.

TŰZ

Tűz
te gyönyörű,
dobogó, csillag-erejű
te fűtsd be a mozdonyt halálra,
hajszold, hogy fekete magánya
ne legyen néki teher,
tűz
te gyönyörű,
ihlet, mindenség-gyökerű,
virágozz a vérző madárban,
égesd hogy a sorsot kimondja,
nem a hamuvá izzó csontja,
virasztó igéje kell,
tűz
te gyönyörű,
jegeken győztes-örömű,
ne tórd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hülve latoló józanságban,
ahol áru és árulás van,
öltöztess tündér-pirosba,
röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjúság királya,
tűz!

*KI VISZI ÁT A SZERELMET

Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettentí a keselyűt?
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra?

SZEMELVÉNYEK A HATÁRON TÚLIMAGYAR IRODALOMBÓL

AZ ERDÉLYI IRODALOMBÓL

SÜTŐ ANDRÁS

ANYÁM KÖNNYŰ ÁLMOT ÍGÉR

(részletek)

BIZTATÓ

Egy napon így szólt anyám:

– Írhatnál rólunk is valami könyvet.

– Nocsak! – néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?

– Igaz legyen – mondta.

Láthattam tehát, hogy kérdésemmel az irányt elhibáztam. Anyám nem egyezkedésre gondolt, hanem – a kézmozdulatáról is ítélve – a fájdalomra a halántéka táján. Egy láthatatlan, szorító abroncsra, amely álmából is gyakorta felriasztja. Ilyenkor arra gondol, hogy mindannyiunk háta mögött felgyűlt az idő; szép csendesen ereszkedünk alá, mint a harangóra súlya. Mind közelebb a földhöz, azután kopp! – megérkeztünk, s nincs kéz, amely az órát még egyszer fölhúzná. De lenne bár egy könyvecske, ó, nem vigasztalónak, hanem tanúskodásképpen egyről és másról, ami megesett velünk.

– Ez nekem is gondom – adtam meg magam.

– Hallgass arra a gondra, s az álmod könnyebb lesz!

A könnyű álmot anyám naphaladáskor az udvaron ígérte meg a cöveklábú asztalnál, amely nyári napokon piros paradicsommal, frissen hámozott uborkával, mezőségi sajttal vár haza engem; ősszel is vár, s olyankor, ha sírós az idő, a tornác fájáról nézem, és igyekszem tanulni valamit tőle. Fűzfalábaival makacsul a földbe kapaszkodik, esőben, jégverésben tisztul, s télen is vár, hóval borítottan, akár egy fehér koporsó.

Az ígéretre felkaptam a fejem, mintha tündéri szót hallanék. De a szó, mit a mesékben az égi magasság szokott küldeni, alantól hangzott, majdnem a föld porából, a mályva, porcsfű és törpebürok szintjéről, ahol anyám rongypokrócon ülve Jóska öcsém ingét foltozgatta. Őlbe emelhető kicsinységében most még soványabbnak láttam őt, kis, pihenő szaladgálásnak a felmelegedett földön. A keszkenő alól kibuggyanó hajtincsében megszámlálhatatlanok már a fehér szálak; mint a sokat mosott vászon, a szeme is világosodik. Barna volt, úgy emlékszem, a gesztenye korai változatából.

– Nézz körül az udvaron, azután a faluban, s szólj rólunk.

Messzire nem kellett néznom: az udvar zsebkendőnyi. Hajdani jobbágy-porta. A ház rajta: kis meleg kemence. Nem a népies hangulat kedvéért, hanem annak okából, amit apám lehetőségnek szokott nevezni. A harmincas években ennyire futotta. Őt ablaka van, négy cserép virággal. Ha valamelyiken kikönyökölnék, a muskátlit – a népdalbelit – földre kell állítanom.

– A földre le vele! – szokta mondani anyám. – Ő már eleget látott.

A ház mellett van a deszkából tákolts nyári konyha, odébb az istálló, egyetlen tehén szálláshelye. Míg tehenünk volt, mindig megcsodáltam, hogy villás fejét ügyesen félrefordítva minő találékonysággal igazodik az ajtó méreteihez. Odébb egy koffernyi tyúkketrec s parányi akola a juhok számára.

A ház és az istálló között kifeszített dróton nyargal a kutya. Tízméteres szabadságának határait ki tudja hányadszor veszi már számba. Ahogy a messzeségnek neki-nekilödul, a lánc a levegőbe kapja, torkát fojtogatja. Ettől köhög, és furcsamód prüszköl, mintha szórt nyelt volna. Anyám neveti, s rászól:

– Bolond, repülő kutya.

A kert végében szunnyad a kút. Egyetlen embernek az arca fér meg a tükrében. A vizet csak lopni lehet tőle. Szinte lábujjhegyen közeledünk hozzá a vederrel, mivelhogy minden erélyesebb mozdulatra felkavarodik, elsötétül, békanyálat bugyborékol. Kegyelmiünkből került a kutak sorába.

Itt látható továbbá egész sornyi félberekedt próbálkozás.

A padlás szájában egy hajdani tajkoló-műhely szerszámmaradványai: apám iparos korszaka. A kert fejében három rozoga kaptár meg egy kucsma formájú, agyaggal tapasztott méhkas: a méhészkorszak. Ezt a foglalatosságot 1927-ben kezdte apám három családdal. Azóta – negyven év alatt – négyre szaporodott az állomány. Az istállóban egy emlékebe költözött tehén tejszaga a harmincas évekből; ez a földművelő korszak. A nyári konyha padlásán cséplőgéppalkatrések: a nagy vállalkozások korszaka. A tornác végében egy széjjelesett kicsi szőlőprés: a szőlősgazda korszak. Megannyi kudarcos életforma jelei. Rímpróbálkozások egy vershez, amelynek boldogság kívánczik a végére.

Miközben így nézelődtem, fokozatosan erősödő, dallamos zúgás keletkezett a fejem fölött. Apám futólépésben közeledett a kert aljából. Diadalmasan jelentette, hogy rajzanak a méhek. Akkor a harangok is megszólaltak egy ifjú traktorista emlékére; ezzel a halál is megjelent, és anyám gondjai között Gergely öcsém esküvője. A dombon, az állami gazdaság udvarán, felbőgött a generátor. Asztmásan pőfögött a malom, s a falu kikiáltója új rendeletekkel gyarapított bennünket. Egy román asszony – a traktoristának valamely hozzátartozója – sírva botorkált átal a réten. Anyám főlegyenesedett, hosszan és együttérzéssel nézett utána. Az úton három cigány muzsikált, két legény – a hangot háromfelé tekerve – keservesen énekelt. A cigányok, fejüket a hegedűre hajtva, fél szemmel az eget kémlelték, mintha éppen annak a méhrajnak muzsikáltak volna, amelyet apám elszalasztott a kaptárból. Nézelőd-

tem minden irányba. A könnyű álom reményében ott kellett kezdenem az osztozkodást az otthoni gondban, hogy magam is futásnak eredtem a szálló méhraj után.

CSALOGATÓ

Széljárás, napsütés, megtelepedésre alkalmas akáclomb, egy üres kasunk, reménykedő számításaink, a víz a kútban, a nyelvünk a szánkban, a méhek fenn a levegőben; minden a helyén van. Az eszünk is persze. De csak úgy, ahogy megszoktuk. A rajbefogásnak más módjáról nincs tudomásunk. A rendelkezésünkre álló eszközöket magunk teremtettük. Kitarító füttyülés, megmegállás és preckelés a mérges bogarak irányába.

Az anyakirálynő magasan repült a ház fölött, a nyírfa fölött, egy fehér fellegecske alatt. Erre nem számítottunk.

– Na most szólj hozzá! – óbégatott anyám.

Nem volt mit szólanom; a királynő kedve szerint repült, nyomában a kövér herékkel. Keserves képpel bámultunk utána. S látván, hogy mint a forgószél távozik udvarunk és mézesbödönünk tájáról, gyors elhatározással vetettük magunk a hagyományos ceremóniába.

– Asszony, a vedret! – kiáltott apám.

– A méhfüvet! – szoltam én is, hogy hasznossá tegyem magam.

Az illatos fücsokor már hajnal óta elő volt készítve a tejjel megpreckelt méhkasban. A kast apám, mint egyelőre szüségtelen holmit, a földön hagyta heverni, s egyik kezében a vederrel, másikban a kis kötet méhfüvel, topogva, kerengve, széles, ég felé csapkodó mozdulatokkal celebrált a szomszédok mulatságára.

– Né csak, hogy járja a landarist! – mondta valamelyik.

– Már hogyne járnám! – kacagott apám is fél szájjal.

Ő preckelt, én füttyültem. Odatartottam az arcom a visszahulló vízcseppeknek. Anyám fazéknyi tartalékvízzel követett bennünket, izgalmban apró tánc lépéseket lejtett, s jajgatott is, amikor egy-egy fullánkös násznagy az arcába csapódott. Nemesak lakodalom volt ez, hanem háború is; mint a puszkagolyók, surrogtak az utóvédek. Némelyik a porba vágódott, vagy a kutyának a nyaka közé. Az utána kapott, majd vinnyogva táncra kelt, elszakította a láncot, és világgá rohant a kerten lefelé.

– Kutya egyszer nincs! – állapította meg anyám, és hosszan szólongatta.

– Ez a tengerig nem áll meg.

Apám rászólt, hogy ne törődjék velem, méheket akarunk befogni, nem kutyát. Különbem sem ugatott már a nyomorult, teljes apátiában szenvedett. A méhekre összpontosítsunk! Az úttal szemközt a csalános marton kapaszkodtunk felfelé. A mérges levelek a nadrágon át is körülnyaldosták a lábam; a sajogás átmenetileg megzavart a füttyülésben. Annál fűgőbbem vágtam ki oldalt a tisztásra, miközben anyám lemaradozott a fazékkal. Ketten folytattuk

a küzdelmet. A raj mind magasabban keringett, mintha egyenest az égbe kíváncozott volna. Semmi hatása nem volt a preckelésnek.

– Vízpuska kellene! – mondta apám.

Fokozatosan távolodtunk a háztól, a falutól is, ki a határba. Utolsó reménységnek az állami gazdaság gesztenyesora mutatkozott; azon túl a pusztaság, egy távoli akácos a szomszéd falu határában. Friss ágyásokon, ptyókatáblán vágunk keresztül. Egy nagy odvas almafa felé tartottunk, ahol a raj is megállapodott. De csak a levegőben. Apám a nadrágszíját egy likkal bennebb húzta, s újult erővel kezdte a preckelést. Én is a füttyülést, a kis pentaton dallamot. Gyermekkorom óta fújom, néha télen is, amikor alusznak a méhek. Hátha kirepülnek egyszer! Az almafa nem tetszett nekik. Rövid gomolygás és alig csendesedő zúgás után az otthonkereső társaság lemondott az almafáról. Pedig könnyű hely lett volna! Rövid létra, egy kis trágyafüst, jelentéktelen fáradozás, és kezünkben a tele kassal, könnyű kisasszonyléptekkel hazapillangózunk. Apám verejtékes homlokára már kiült az elégedettség: egy lehetséges veszteséget újra elkerültünk. A méznek kilója negyven lej, őszi estéken a pergetés a legszebb foglalatzkodás. A kamrában a polcon arany színű, telt üvegek sorakoznak, s ki tudja, még tán az álombeli méhes is fölépül egyszer. Istók Sándor tiszteletes úr kertjében láttuk hajdan; fekvőhely is volt benne, és újságok a polcon. A kerítés hasadékán lestük a mennyei otthont; micsoda pihenés eshet odabent!

Folytathattuk a nyargalást vedrestül a hegyen fölfelé.

A méhrajból árnyék lett, kis füstgomoly a messzeségben. A tetőn, ahol a grófok temetkeztek, és örökké fúj a szél, fenyők, diófák között még egyszer utolértük. De csak annyira, hogy egy eltévedt harcos a kutya után engem is fültövön szúrjon. Dagadni kezdett a képem, féloldalasan füttyültem.

– Cseréljünk! – mondta apám újabb hadicsellel. – Folytasd a preckelést, én majd füttyülök.

A tevékenységünk búcsúintegetésbe hanyatlott. Kiöntöttük a maradék vizet a vederből, elhajítottuk a szagos csokrot, és hazaballagtunk.

TANULSÁG ÉS ÚJABB ELGONDOLÁS

Itt ülünk most a nyári deszkakamarában, mint a csatából menekültek, a lámpa kalapja alatt. Anyám petrezselyem levelével dörzsöli a fülem tövét, apám a kissé megdagadt orrát borogatja. A kutya is elmenekült, várhatjuk, amíg hazamerészkedik. Szép csendesesen kezdjük értékelni a nap eseményét.

– Ahhoz képest, hogy öreg trotty vagy már, elég fürgén nyargalsz még mindig reménytelen dolgok után – évődik anyám, bizonyára vigasztaló szándékkal.

Apámnak a tanulság nem fér a fejébe:

– Miféle reménytelenségről beszélsz, te asszony?

– Hát megfognál egyet is belőlük?

– Harminchétben nem befogtam kettőt is egyszerre?

– Mikor volt az!

Apám, hogy a kudarcot valamiképpen tágabb összefüggésben magyarázza, az időjárást kezdi kritizálni. A telek sietnek, a tavaszok késnek, az esők kimaradoznak. Változik a természete magának a természetnek is. Egyesek szerint Isten csöndes bosszúja lehet az ateista nevelés bevezetése miatt. Ő természetesen nem hiszi, hogy így lenne, bár a dolgoknak a színét is, fonákját is nehéz igazolni. Tény, hogy régebben a méhek nem voltak ilyen mérgesek. Az meg elő sem fordult, hogy kutyát megszúrjanak.

– A kaptár szaga nem tetszik nekik – próbálkozom én is valamivel.

– Lehetséges – mondja apám. – De nincs kizárva az atombomba sem. A sok robbantás az időjárást megbolondítja.

Ezt olvasta valahol. A magam részéről a feltevést sem igazolni, sem cáfolni nem tudom. Dörzsölöm a fülem tövét petrezselyemmel. S megkockázatom a vélekedést, miszerint a méhészkedést nem nekünk találták ki. Negyven év alatt négyre szaporodott a családok száma. Nem hasonlít ez a helyben topogáshoz?

– Honnan futja még türelemre? – kérdem.

– Ahonnan minden egyébre! – mondja apám meggyőződéssel, s a vitát lezártnak tekintve, előszedi a kopácsoló szerszámait.

Az állami gazdasági műhelymunka után egy-egy szomszédnak, rokonnak, de leginkább házi szükségletként fazekat forraszt, mákdarálót, nyírógépet javít. Hatalmas rézüst hever a sarokban. Vacsora után azt is megfoldozza. Ahogy föléje hajlik, és kitartó szegeccseléssel apró ezüst holdakat ragaszt rá, a beszélgetést kiiktatjuk, a kalapács veszi át a szót, s a reménység, hogy abban az üstben ősszel szilvaízet főzünk. Ilyenkor, lámpavilágnál dolgozott a találmánynak nevezett búzaforgató gépen is, amelyet megdicsértek, megcsodáltak, de még mindig ott áll az állami gazdaság műhelyének sarkában haszontalanul. Értékelésre vár.

Elbóbiskolok a pislákoló tűz mellett.

Az ismerős kalapácshangra emlékek bolydulnak föl bennem. Szakadt szál után kutatok, melynek gombolyagja elgurult valahol a gyermekkor bokrai között. A fonál apám hányatott életének útjait jelzi a századfordulótól máig, amikor is egyre nehezebb eligazodnom szorgalmának kényszerű sokféleségében. Nemcsak tudom: enyhe sajogással érzem is, hogy eltávolodtam tőle. Míg mellette voltam, és egy helyett kettőt lépve, a fejtartásomat is hozzá igazítva, csikóként mindig a nyomában loholtam, s nyári cséplések idején a hátához bújva magam is szalmában aludtam, és hajnalonként friss kútvízzel mostuk le arcunkról az éjszaka harmatját, otthonosabb voltam a gondolatai között. Fél szavából is értettem, mi a teendőm, merre kell indulnom. Talán éppen ez sajog bennem: a félszavas megértés hiánya. Falat emelt közénk az idő. Törnöm kell a fejem: hogyan állanak össze a napjai? A termelőszövetkezeti tagsága: képletes. Sem kaszára, sem kapálásra nem futja már a hajdani erőből.

Az iparnak csak a küszöbéig juthatott el: ezermesterkedésig, amely munkának sok, szakmának kevés. Nyúlánkozás inkább a megállapodás felé, amely egy hegygel mindig odább költözik, mint Arany János szivárványkapuja.

Pedig nem is gyalog, hanem biciklin nyargalt utána.

Az uradalmi napszámosmunkából menekülve a húszas években Kolozsvárig hányódott kocsimosónak, sofőrkisegítőnek; onnan haza uradalmi gépésznek; az uradalomból Bukarestbe alkalmi munkásnak; onnan vissza földművelőnek két hold szántón, fél hold kaszálón, részesművelőnek egyházi bérleten; majd újra gépésznek a szomszéd faluban; tíz esztendő múltán egy cséplőgép feles tulajdonosaként tért meg.

Bukás lett a vége. Adósságok vitték el a kaszálót, a tehenet, disznót, majorságot.

Újabb szivárványkapu tűnt föl.

A háború után Ludas környékén egy leégett cséplőgép acélvázára bukkant. Megvásárolta, itthon fölépítette, hiányzó alkatrészeit ócskapiacról, gépész-társaktól összeszedegette; dobtengelyeket, szíjtárcsákat hordott haza a hátán a harmadik-negyedik-hetedik faluból. Botot dugott a vaskerekbe, úgy szuszogott a hegyeken átal meggömbövedve, de nagy bizakodással. Mikor elkészült vele, és a festék megszáradt volna rajta, a korszak kívánalma szerint felkerült a kuláklistára. Ez már veszedelmesebb bukás volt. Nagy, robajos családi katasztrófa, látványos rongyoskodással, szünetlen rettegéssel. „Ne féljen, apám!” – írták haza a fiai Kolozsvárról, Enyedről, Bukarestből. „Ó, nem félek – írta vissza. – Csak éppen ijedezek.” Az állami gazdaság káderesének kívánságára kiköltöztették a házból, a káderes elfoglalta a két szobát, gondosan megvizsgált minden sarkot, még a kéményt is, hogy nem rejtőzik-e benne valami veszedelem. Lefeküdt, az ablak alatt szólt a tücsök, apám, anyám az istálló padlásán, és akkor a szekrény tetején elduzzant egy paradicsomosüveg. Az új lakó felesége sikoltozva rohant ki, azt gondolván, hogy apám lövöldöz rájuk revolverrel. „Hogy is gondolhatott ilyesmire, úrinő létére! – írta később anyám egyik levelében. – Hiszen apád akkor éppen sírt álmában. Már nem is az a baj, amiben benne vagyunk, hanem amit föltételeznek rólunk.” Elmúlt aztán a baj is, elmaradoztak a föltételezések. Bizottság szállt ki Bukarestből. Hosszas fejcsóválós vizsgálódás után apám visszakerült a házába. Az állami gazdaság műhelyében kapott munkát. Ez már a boldogsághoz hasonlított. A házra hatalmas vitorlát tervezett; elgondolása szerint szélfúvás esetén forognia kellett volna; áramot termelni, világítani. De ez csak álom volt; nem fűjt a szél. A fűtőt átalakította, hogy tűzifa híján petróleummal melegítsen. Újabb jó érzés: az otthon téli elviselhetősége. Az eredmény bűdös volt és füstös, a találmány, mint rossz irányú tapogatózás, a padlásra került. A kudarc azonban nem törte le. Lehetséges, hogy mivel szüntelen benne élt, ezt az érzést nem veszi tudomásul. Különben is ezernyi más lehetőség mutatkozik a változatos tevékenységre. Ma már félézernyi antenna feszül a házak tetején. Azoknak jó részét ő szerelte föl. Az állami gazdaságban traktorok, kombájnok, szecs-

kavágók zakatolnak reggeltől estélig; azoknak is apám az orvosa. Ilyenkor, sűrű nyári munkálatok idején, rossz táskájában az elsősegélynyújtáshoz szükséges szerszámokkal, pótalkatrészekkel, annyit szaladgál a mezőn, mint egy futballbíró. Nem tudom, hogy közben mire gondol. Hazafelé jövet, esténként a derekát fájlalja.

Most is, hogy annyit nyargalt a méhek után.

Lefekvéskor anyám melegített törülközőt bugyolál a derekára. E művelet közben kedves-öregesen évődnek egymással, főlegletve ifjúságuk esztendeit.

– Mik az újabb elgondolásaid?

Apám, fél kézzel a hosszú szárú gatyáját, másikkal a melegítő törülközőt fogva, az ágyra telepszik, összesúrolja a két talpát, és ravaszskán mondja:

– Egy kicsi szekeret kell összetákolnom. Az unokáknak, ha valamelyik eljönne nyaralni.

– Ez eddig jó. S hát még?

– Kutat ásunk a ház háta mögé. Szivattyúra gondoltam. Mit szólsz hozzá?

– Nincs pénz.

Apám legyint a pénzre. Ha már úgy sincs: potomság.

– Hideg, édes vizünk lesz.

Anyám egy sóhajtásnyi ideig kételkedik a lehetőségben, de azután látom a szemén: már elindult ő is képzeletben a szivattyús kút felé, amelynek édes vize lesz. Apám e nagy dolgok véghezvitele előtt még felrángatja vagy kétszer a hosszú szárú gatyát, s patáliát mímelve követeli a leszakadott gombok szigorú nyilvántartását. Anyám cinkos pillantást vet felém, és neveti, hogy apám haragjának még az utáNZata sem sikerül ilyenkor.

– Be jó kedved van! Tán félsz a haláltól?

– Aki nem fél, hazudik.

Lábujjhegyre emelkedve a lámpa után nyúlánkozik anyám, hogy elfújja. A haját lebontotta éjszakára; sovány a válla, csontos a háta, tán a levegő sem rezdül a súlytalan mozdulatától. De még mindig nevet; a halál félelmében észleljük mindegyre, hogy élünk, és elborítanak a gondok. Újra fiatalnak látom most az arcát; mintha az az asszony lenne, aki valaha volt a gondok kezdetén.

HOLT-TENGER

Hol vagyunk hát?

A Mezőségnek hívott erdélyi dombvidék kellős közepében, Kolozsvártól negyven, Marosvásárhelytől hatvan kilométernyire, távol a vasúti és szellemi közlekedés ütőereitől, hajdani lápok, tavak, nádasok kiszikkadt völgyében. Makkai Sándor püspök úr néhány évtizede regényt írt rólunk vagy inkább segélykiáltást, az volt a címe: Holt-tenger. Hasonlatos hozzá valóban a vidék

domborzata. Valamikor tenger volt itt, azután elment valamerre, mi itt maradtunk, hasonlóképpen a vízi világból a természet sanyarú változásaiban az élelmes kétéltű békák is. Itt koncerteznek a házunk alatt a tocsogós réteken. Azóta, hogy Herman Ottó erre járt, elmentek még a kócsagok, a piros lábú cankók és a bölömbikák. A kivágott nádasok helyén a közelünkben, Mezőzáhon és Gyekében, halastavak létesültek. Őr vigyáz a halastóra. Valaki elterjesztette rólunk, hogy nem szeretjük a halat; azért nem kapunk belőle. Másvalakik erősítik: de igenis szeretjük. Ezért az őr.

A hegyéleken fűrotornyok, a határban éjjel is dörgő traktorok jelzik, hogy iparosodunk. Három irányból aszfaltút közeledik felénk; a falu végén, a keresztútnál várjuk a találkozásukat. Őcsém időnként elébük gyalogol, s jön vissza a hírrel: a marosvásárhelyi elakadt, a kolozsvári közeledik rendületlenül.

(..)

VILÁGÍTUNK

Ebéd után a kicsi székre telepszem a fűtő mellé cigarettázni. Otthonos, meleg sarok, itt simítgattam a kapcám gyermekkoromban. Ezen szokott üldögélni megboldogult apai nagyapám is, szivarozás közben a lába elé sercintgetve, amitől anyám mindig felmérgeződött. Ha térdemre hajtom a fejem: a ház földjének agyagillatát érzem. A füstfellegecskében nagyapám arcát látom, szakállának a szúrását érzem a homlokomon. Fehér virág a szakállá. Apó nevezte így, mondván, hogy halála előtt az ember kivirágzik. Nevettünk rajta. Nem ismertük a félelmet, mivel bátorságot sem kívánt semmi tőlünk az enyészet színe előtt. A pusztá lét örömeivel dögönyöztük a hátát, tetszett nekünk, hogy mint a hordó, melynek tartalmát elitták az évek, konganak a bordái.

Most, hogy a kicsi székkal együtt reá emlékezem, sajogást érzek. A hiányával van jelen közöttünk. Sőt, észrevehetőbb és hangosabb, mint életében volt; azzal, hogy elment, rólunk is kimondott valamit. Ítéletét annyiszor ismétli meg, ahányszor eszünkbe jut, és diadalmasan mindannyiszor távol marad, mintegy büntetésül, amiért valamikor oly közel merészkedtünk hozzá, és belehallgatóztunk a csontjaiba.

– Tudod-e, milyen nap van ma? – kérdezi anyám.

– Szombat.

Mosolya jelzi, hogy azt ő is tudja, a szombati napot.

– Meg kellene emlékezzünk azokról, akik meghaltak.

Másfelé irányult hát a kérdése. Valami felé, amit begyepesedett régi szokásaink között én már nem tartok számon, és amit anyám, talán hogy az én közönyömet is pótolja, kétszeresen emlékezetébe vésett. A szeme járásán látom, hogy kerülget engem a gondolataival. Szakadékok között az ösvényt keresi, amely hozzám vezet. Tiszteli a világfelfogásomat, bár Isten, örökélet és feltámadás dolgában nem ért egyet a tagadásommal. (Így szólt egyszer:

„Majd ha szükséged lesz rá, te is visszatérsz a te istenedhez, akit elhagytál, és aki nem hagyott el téged.”) Nem ért egyet velem, de megért engem, bár nem tudom, hogy ennek a megértésnek mi az ára. Bátortalan félmondатаi, melyeket egy-egy szelíd vita alkalmával felém irányított, azt jelezték, hogy világfelfogásomat nem javamra, hanem a kor rovására írja. A ház- és kertadó mellett amolyan szellemi adónak tekinti; szerződésbeli kötelezettségnek. (J. bátyám ezt így fogalmazta meg: aki materialista, annak ugyebár több a fizetése? Az általa ismert mesterségek mellé új mesterséget sorol: a hagyományostól elütő gondolkodást, azt a bizonyos hivatalbélit.) Anyám most úgy akar pártjára állítani, hogy megőrizze köztünk a gondolkodásbeli távolságot. Mint mindig: óvni akar attól, hogy valamiképpen megbántsam őt, ezért oda irányítja szavát, ahol közös a ragaszkodásunk múltó és elmúlhatatlan dolgokhoz.

– Tudod-e, hol van a nagyapád sírja?

Mondom, hogy a temető északi felében a rokonok fertályán, de a sok egyforma hant között bizonyosan eltévednék. Nem voltam ott apó temetésén. Enyeden, a Bethlen kollégiumban ért a halálhíre. Később, amikor az iskola útnak eresztett, pontosabban: amikor a mozgalmi élet hívására otthagytuk az iskolát, a diákérettel együtt a múltunkat is elfelejtettük. A jövő tartotta fogva minden gondolatunkat. Amely azóta ugyancsak múlttá öregedett apó emlékével együtt.

– Ennyire megfeledkeztlél volna nagyapádról?

Semmi vád a hangsúlyában. Pusztán csak az a figyelmeztetés, hogy aki menet közben, mint fölösleges terhet, eldobálja a halottait: a rossz lelkiismeret terhét cipeli tovább, hacsak nem oly erős ez a lelkiismeret, hogy mindent kibírjon.

– Mivel engesztelhetném meg? – kérdem büntudattal.

– Világítás napja van.

Kipattant hát anyám kívánsága.

Boldog, hogy nem ellenkezem. Vagy inkább azért, hogy kibékít apó emlékével. Ő az örök oldó- és kötőanyag. Amikor ketten-hárman, testvérek összebakalódtunk, gyöngéden széjjelválasztott bennünket, kiszedegette körmünket a másik szeme alól. Azzal, hogy széjjelválasztott, mindig újra összehozott mindahányunkat. Nemcsak a fiait: az egész nagy rokonságot, ezer irányba nyúlánkozó vágyaival, föl-föllobbanó konfliktusaival. Mintha szövőszékben ülne: ahol szál szakad, menten bogoz a bogos ujjáival.

Estefelé, hogy apám is hazakerül a műhelyből, és leszappanozza magáról az olajat, szénport, elindulunk mindahányan a temető felé. Anyám karján egy csokor fehér őszirózsa, öcsém hóna alatt egy csomag fehér gyertya. Hangos és derűs a beszélgetésünk, mintha lakodalomba mennénk. Tömegek hullámanak a román és magyar temető felé. Két kicsi város ég most a falu két dombján. Kamaszok viháncolnak, lányok kuncognak a sötétben. Gyerekek farsangi maszknak kiképzett sárga tőköt szorongatnak a hónuk alatt; abba

majd égő gyertyát helyeznek, és halálosdit játszanak, ijesztgetik az öreg-asszonyokat.

– Nem tudják, mivel játszanak – mondja mellettem egy öreg paraszt a fejét csóválva.

– Vajon mi tudjuk-e? – kérdem.

– Nem játék ez uram! – tiltakozik. – Hanem tulajdonképpen: megemlékezés. Azokra, akiktől a szemölcsseinket örököltük. Vedd el az emberektől a megemlékezés jogát, s már kettébe is vágta őket.

Néz rám, hogy van-e kedvem vele vitába szállani. Csak formai ellenvetéseim lehetnének; az emberi értékek folytonosságában egyetértünk. Mi több: annak eredményeképpen kerültünk ide a Semmi és a Volt kertjébe, a nemlét korhadt jelei közé, ahol ezerszeres ragaszkodással állapítjuk meg újra, hogy élünk s emlékezünk.

Otthonos, meleg fényben úszik a temető. Az ég borús, havat ígér. A föld még nem fagyott le; az ásóval, kikapával megbolygatott hantok sötétlen csillognak, a föld friss szaga elkeveredik az őszirózsa s a gyertyák illatával. Ahogy nézem: itt egyelőre mindenki dolgozik. Ugyanazzal a mozdulattal, ahogyan káposztát, palántát – most gyertyasorokat ültetnek. Némelyek térdén állva, pusztá marokkal morzsolják, egyengetik a földet; a jeltelenség minden irányába szerteguruló göröngyöket kényszerítik vissza két-három négyzet-méternyi területre. Egy-egy megrendült mozdulat mintha élő arcot simítana el, de ez inkább a lét emlékezése; a szó makacsul a jelenhez tapad. „Maholnap lefagy az idő, nem fejeztük be a vetést.”

Akik befejezték a munkát, meggyújtották a gyertyákat, leülnek a földre. A férfiak cigarettáznak. Nevetnek is, ha úgy fordul a beszéd.

Könnyű neszt hallok a hátam mögül. Két tenyér fogja le a szemem. A vállamra kulcsolódó karokat fogom, próbálom kitalálni, ki vette el előlem a gyertyavilágot. Asszony lehet vagy lány, bár a szemem érzi: tenyere érdes, kemény és szőlőillatú. Az ujjak tövében büttyök, a csukló rövid és erős, akár egy kovácsinasé. Kapa-sarló nevelte kéz, s hogy gazdája fölnevet, a dallamos alt hangjáról már tudom: Ágnes üdvözöl engem, T. F. unokaöcsém ifjú felesége.

Összeölelkezünk, megcsókoljuk egymást. Az unokaöcsém, mint egy csokor piros virágot, máris nyújtja felém a borosüveget. Ragaszkodik hozzá, hogy a szénafű völgyének savanykás borát én kóstoljam meg elsőnek.

– Hát akkor egészségünkre! – mondom.

– Isten nyugtassa meg őket! – néz körül öcsém a sírhantok fölött.

A liter bor, akár egy tábortűz, maga köré gyűjti a didergő rokonságot. Ruházatra és foglalkozásra nézve eléggé vegyes társaság vagyunk. Ahogy nézem: van itt termelőszövetkezeti tag és könyvelő, cipész, kárpitos (aki Marosvásárhelyről jött haza világítani), szőlőmunkás, tehenész, gyalogmunkás, varrónő, éjjeliőr, traktorista, harangozó, asztalos, leszerelt főhadnagy és tanítónő is, kettő. A tanítónők nem helybéliek, nem gyűjtottak gyertyát. Azt mondják: eljöttek egy kicsit szórakozni.

Derűs és komoly szavak röpködnek, s elégedettek vagyunk, hogy a szétszórtság hónapjai után újra látjuk egymást. A gyerekek fel és alá nyargalnak a farsangi maszkokkal. Egyiknek tüzet fogott a nadrágja. Ijedtében futásnak ered, de utána kiáltanak, hogy azzal nem segít magán, attól csak nagyobb szelet kap, hanem inkább verje magát a földhöz. Amikor aztán az anyja markába kerül, duplán kapja meg a porcióját, mivel a verésnek fele büntetés, a másik fele tűzoltó munka, nehogy a nadrágja egészen leégjen.

A világítás ténye újra szóba kerül. Hogy mire való tulajdonképpen. Sokféle vélekedés hangzik el. M. néném, aki a szombatosok vallását gyakorolja már negyven esztendeje, és nem eszik disznóhúst, a bibliát idézi: „Hitben élünk, nem látásban! Hiszünk a feltámadásban s a viszontlátásban.”

– Ámen! – bölint rá tréfásan a tehenész, mivel M. néném közbeszólása úgy hangzott el, akár egy tüsszentés.

A tehenész Lucretius tanítását vallja, olyanféleképpen, hogy ami az emberrel megesik, az a természet műve. Az élet önmaga legfelsőbb hatalma s egyben áldozata is. Ezért a feltámadásra meg a viszontlátásra nézve – olyan hatalom híján, amely ezt véghezvihatné – nagyon soványak a kilátásaink.

M. néném mégis erősíti, hogy a világítás közelebb viszen a feltámadáshoz. Akár az ógörögök, oly otthonosan mozog az istenei között. Apostolokat idéz, felhívja a figyelmünket az évre és napra, amikor megszólalnak az aranytrombiták. A cipész úgy véli, hogy az egész valójában erkölcsi magatartás, aminek szerinte semmi köze a reakcióhoz. Ahogy rám néz: látom, a megjegyzést nekem szánta, megnyugtatóan. A kárpitos az apjára emlékezik, aki azt mondta neki: Jertek majd ki a síromhoz világítani, nem azért, hogy engem lássatok, vagy én lássak valamit, mivel a föld betömi a szemem, hanem hogy a saját arcotokra hulljon a gyertya világa. Ezt olyan szépen mondta a kárpitos apja, hogy csak bölintani lehet rá. A leszerelt főhadnagy az iránt érdeklődik: vajon a világításon való részvételem miatt nem csapnak-e el az állásomból. A kerekas arra kér: magyarázzam meg, mi a kormányzat álláspontja azzal kapcsolatban, hogy itt összegyülekeztünk. Válaszként az éjjeliőr szenvedéllyel hangoztatja, hogy „ez így tisztességes”! Mi is meghalunk egyszer, és jólesik majd, ha meglátogatnak a maradékaink. Rongy ember, aki nem tiszteli az elődeit és a halottait. Nemcsak a sajátjait, a másokéit is. Ha egy városi gyászmenetben meg akarod tudni, kik a parasztok vagy paraszti származásúak: számold meg a levett kalapokat. . .

(..)

BESZÉLGETÉS LÁMPAOLTÁS ELŐTT

– Ez a te öcséd megint tekereg valahol.

– Lányok után mászkál.

– Nem mászkál az. Mozgósít. Akármifajta gyűlés van, ő vállalkozik a mozgósításra. A kultúrotthonban is felcsapott teremfelelősnek. Nagy a zajongás, őt bízták meg az ordibálással: csend legyen, emberek!

– Nem árt neki egy kis szórakozás.

- Vajon a találmányomat sosem fogják már elismerni?
- Jó lenne bizony, ha fizetnének is valamit.
- Már megint nincsen amivel fűteni.
- Azt mondják, a kissármási begyűjtő központban jó száraz kukoricacsutkát osztanak. Protekcióval persze. Vajon ki ott a felelős?
- Itt járt a télen az a vadász Marosvásárhelyről.
- Jáni András.
- Druszák vagyunk tehát. Néhány zsák csuszát kiutalhatna.
- Holnap sütni kellene. Hozz egy hát szalmát a szérűről.
- Míg az elnököt megtalálom, szalma nélkül is meggebed a hátam.
- Szemüveget is kell venni. Nézd, legalább hat helyen van megdrótozva.
- Összetörött, mint egy motorbiciklista. Hallottad azt az esetet?
- Nem hallottam.
- Szombattelkén lakodalom volt. A legények, szokás szerint, hogy föltartóztassák a menyasszonyt, drótot húztak keresztül az úton. Aszfaltút, nagy a forgalom. Egy motorbiciklista nekirohant a drótnak, elvágta a nyakát. Ez már igazán disznóság. Ilyen felelőtlen embereket túrni a föld hátán.
- A dolognak persze nem akad gazdája.
- A lámpa megint füstölög.
- Decemberig villanyunk lesz.
- Kijött a vállalat embere, összeíratta velünk, mit kell vásárolni. Sármáson van drót, nincs kapcsoló. Kolozsváron van kapcsoló, nincs biztosíték. Marosvásárhelyt a szükséges holmikból nem lehet semmit sem kapni, ezzel szemben kifogyott a fehér gömb is. Így mondta egy szellemes kereskedő. Nagy nyüszítésbe vagyunk, hogy százkilométeres körzetben összeszedegessük, amit a szerelők a pénzünkért maguk kellene hozzanak.
- Örülj, hogy így is lesz valami.
- Tegye ki az újságba.
- Nesze semmi, fogd meg jól.
- Inkább azt a másik ügyet. Mi az, hogy profil?
- Oldalnézet.
- Ezt keressük tehát.
- Ki keresi?
- A gazdaságban eddig juhokat tartottunk. Ezeréves tapasztalatunk van ebben, ha nem több. Kijött Kolozsvárról egy felelős, utasításba adta az elnöknek, hogy az egész állományt cserélje ki disznókra. Miért? Merthogy ezután ez lesz a profilunk. Nyolcszáz disznó a nyakunkon, se tisztességes öl, se kukorica hozzá, megeszik az életünket.
- Majd kialakul.
- Az oldalnézetünk?
- Hát az is.
- Mióta megalakultunk, egyfolytában keressük. Volt már gabonatermelő meg tehenészeti és tyúkászati profilunk. Belékezdünk a szőlészetibe is. Akkor azt mondták: nem nekünk való. A szőlőt kiadták részes megművelésre. Hogy

T. Ferinek hatvan veder bora maradt: visszavették. Míg nem kerestük annyit az oldalnézetünket, határozottan állítom, hogy megvolt.

– Lehetséges, hogy ezzel célba jutnak.

– A célba találat az lesz, amikor új vezetőséget választunk. Úgy hírlík, a mostani elnöknek a helyébe Pop Goricát tesszük. Vítán felüli, hogy becületes ember. Tisztességes demokráciát csak tisztességes emberekkel lehet fenn tartani.

– Ez már tény és való.

– Olvastad-e, mit hirdetnek az újságban?

– Mindenfélét.

– A kolozsvári színház régi bútorokat vásárol jó pénzért. Biedermeiert.

Minek kell az nekik?

– Valamelyik színdarabhoz.

– Ott van az ócska kaszten a padláson. Vajon megvennék-e?

– Az nagyon ócska, de nem biedermeier.

– Az milyen szokott lenni?

– Cirkalmas.

– A mienk szögletes. Erről jut eszembe: emlékszel te Májer úrra?

– Májer?

– Akinek az a sok maszatos gyereke volt.

– Maszatos?

– Mindig olyan sovány volt, mint az ecet.

– Emlékszem.

– Nohát, ez az ember meghalt.

– A baj embereken jár.

– Tordáról hozták a hírt. Szomorú bizony. Le kéne fényképeztessük magunk.

A gondolatnak elég hatalmas szökkenése Májer úr haláláról a családi fényképre; a fekete keretig, amely – ha csak egy kattánásnyira is – egybefogja széjjelestében a társaságot. Gyermeket, vót, menyet, unokákat, sógort, sógorasszonyt. Középen a frissen borotvált, kiagyusztált nagypapa, oldalán a fekete fejkendős nagymamával, kissé elfogultan – hisz a jövőnek rendezgették el arcuk vonásait –, mégis konokan állva a lenese farkaspillantását; a bizonyosságot, hogy nagyított fénykép formájában végül a falra felakasztva folytatjuk párbeszédünket, a Májer úr sorsában osztozva.

Anyám elfűjja a lámpát.

A sötétben még sokáig hallgatom a tücskök keserves énekét.

S z ó m a g y a r á z a t:

porcsfű, törpebürök – udvaron, árokparton tenyésző gyomfélék; **tajkoló–műhely** – tákoló, barkácsoló műhely; **negyed fertályán** – negyed, a temető egyik része; **összebakalódik** – összevész, összeakaszkodik; **nyületésben vagyunk** – nagy munkában, járkálásban vagyunk.

KÁNYÁDI SÁNDOR

FÁTÓL FÁIG

Fától fáig a sűrűsödő alkonyatban
fától fáig lopja magát a gyermek
Én istenem csak vissza ne
csak ne gyalog kellene
csak le ne menjen a nap a tisztásról
legalább a csengettyút hallanám

Meg-megtorpan futásra készen
kis szíve mint a mókus szökne bújna
borzongó nyárfalevelek közé de
hol vannak már a nyárfák hűtlenül
ott maradtak a tenyéryi tallérnyi
fillérnyi tisztáson
Visszafelé majd
sörényébe markolok Vágtába jövök
csak addig a vastag bükkig ha még
az innen számított ötödik fáig

Őznek rókának farkasnak lenni
bokornak ágnak avarnak lenni
madárfészeknek lenni
madártojásnak lenni
nyárfalevélnak lenni
kakukkhagnak lenni
csak lovait kereső kisfiúnak
ne lenni

Még két fáig három fáig
Hallom Nem hallom Hallom
Ha eljutok addig a gyertyánig
katona leszek hajóskapitány leszek
fölfedezem Amerikát Amerika is
elveszhet de én megtalálom

Sörényébe markolok
Még egy Még három
Próféta leszek betegeket gyógyítok
Jézus leszek
föltámasztom édesanyámat

Tovább tovább most már hallom
„Áprilisnak bolondja
fölmászott a toronyba
megkérdezte hány óra
Fél tizenkettő
Fölmászott a toronyba”

Most nem hallom biztos állnak
jóllaktak már bóbiskolnak
Hogy a kutyák ennék ki a bendőjüket
hogya farkas
Sírni kéne énekelni
éjnek lenni
nem is lenni
csak ne kéne beljebb menni

Jól eljöttem Hol a tisztás
Még csak öt fát megyek, s akkor
„Ördögborda ördögborda
mézes lett a mackó orra”
Szól a csengő most is hallom

Jól eljöttem Hol a tisztás
Innen még visszatalálok
Morzsát hintek
gallyat török
nevemet a fába vésem
Szól a csengő most is hallom
folyton hallom hallom régen
Hallottam az anyaméhben

Megvár a nap
meg a nyárfák
Róka-alkony farkas-éj
haladj tovább fától fáig
biztasd magad kislegény

Rég nem hallod mégis hallod
Hold világol a tisztáson
Már a hold is lemenőbe
Morzsáid felcsipegették
gallyaid a fák kinőtték
Neved heges hieroglif

Száraz ágon csüng a csengő
lovad farkas tépte széjjel
Dzsungel már az erdő
Anyatej
Hangyatej

Tovább tovább fától fáig
„Mézes lett a mackó orra
rá is szálltak a legyek”

Elszisszent az út alólad
Nyárfák félelme üleptült
homlokod pólusaira
De csak tovább fától fáig
Nincs az a film az a magnó
vissza ez már nem játszható

Kínálkozó ágak
hurkot himbáló filozófusok
„C'est la vérité monsieur”
„Die letzte Lösung mein Herr”
„Fél tizenkettő
bolond mind a kettő”

Tovább tovább fától fáig
magad lopva
botladozva
Anyatej
Hangyatej
Ecet

KOVÁCS VILMOS

VERECKE

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...

Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?
Fenyő süssan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok: szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak símak...

Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,
málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadtt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyosságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele öltre, perre.

*TESTAMENTUM

Uram, emeld fel csontig nyútt testem,
s fűjd el belőle múlt lobogások
füstölő üszkét.
Ismerd fel bennem halandó másod,
ki most fekete árnyadra estem,
s hozzá szegeznek lázvörös tüskék.

Uram, megjártam én is poklod,
ha teremtésed csodája hívott,
kiosztva részem.
Semminek sok volt, de csillaggal írott.
Uram, mostantól több lesz a gondod,
s műved, a csoda, késve lesz készen.
Uram, marad itt még néhány bolond,
s ha most felemelsz, mindőjük nevét
füledbe mondom.
Oszd fel közöttük poklunknak felét.
Homlokunk jeles, nyakunkban kolomp.
S vigyázzunk rájuk ott a porondon.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

ÚTBAN TÖRÖKORSZÁG FELÉ

Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk holdfehér vásznaira
Isten árnyéka nehezül.
Alattunk reménnyel ringó gályán
pogány föld felé futunk,
hol a Patróna glóriáját
ölti magára jó urunk.

Otthon zsibbadást hord az ájer,
a vetést véreső veri,
elhullatják virágaikat
az akasztófa ágai.
Hatalmas hittel hiszünk mégis:
hamarost lesz majd visszaút,
és a tengertől visszakupunk
Lobogót, várfalat, falut.

Vágyódik ezért a szemgolyó
a gyertyafényhomály után,
verejtékezve áll a kéz
a körbevándorló kupán,
s mikor minden vérlobbanást
testmeleg indulat hevít,
daccal reccsenti szét a szó
a fogak porcelánjait:

Hasítsd meg, Uram, az egeket,
kell most nagyon az áfium! –
Végtagjainkba szegeket
veret az evangélium.
S mert Pilátus kezeit mossa,
álmain csak átsuhanunk,
de az árbóckeresztről újra
feléd fordul ábrázatunk.

Eljő, ím, újbor ünnepe is,
s Úr asztalánál nem várnak ránk.
S ránk szögletes csöndes patakban
szakadni kezd a Miatyánk . . .
Ármányos félhomály szállja meg
a hajósok szemgödreit.
Sodorják felénk a fellegek
Drinápoly karcsú tornyait.

*ÖRDÖGSZEKÉR

Árulás készül ellenem,
már megint üldözött vagyok,
lopva mutatják arcukat
szemem mélyén a csillagok.

Átszabja testem az idő,
szike és csontfűrész se kell.
Néhai legény-álmain
zsírpárnák alatt tűnnek el.

Ismét útszélen heverek,
delelnék rajtam a legyek,
s labdának nézik fejemet
csintalan ördög-gyermekek.

Szél se . . . Az égben semmi nesz.
Nem szakad meg a föld szive.
Egy ördögszekér a lelkemet
viszi magával messzire.

*KÉT FÉNYBOGÁR

Lepusztulnak rólam a rongyok,
bőröm cafatokban

hagyja el testem,
darabjai megelőznek a szélben.

Mint gyöngé hasi bárány bőrén,
áttetszenek rajtuk a fények,
s vacogva zörögnek a csontok,
mert nem a haragvó Isten,
hanem a hold havazik!

Arcom szégyenét
resteltem, bánom,
ujjaim rácsával rejtem,
mégsem fáj semmi,
de látni se látok.
Két fénybogár ül csak
a két szakadékban,
hol egykor a szemem világolt.

Valami sárkány járt,
mondják, az égen,
s a nap vele pártolt.
De ki megy a sárkánnyal
manapság öltre?

Csak a bárányszív
parázslík, lüktet,
s hullatja vérét a földre.

FÜZESI MAGDA

***AGYŐ KÁRPÁTALJA!**

(Ipszilonéknak ajánlom)

igen most már ti is
lassan már mi is
beletörődünk beletörünk
merthogy Csaba királyfi
nem hallja meg
nincs maroktelefonja
mint Janeknek a szomszéd házból
így aztán vállat vonunk
a sógor is hirdet

ház eladó összkomfortos
gáz víz telefon
meg a nagymama
akit mégsem illik
mint a kutyát
az árokpartra
a kishaza
a haza a magasban
és más
megkönnyeztető
hisztériák
már csak a
reklámszatyor feliratán
intenek utánunk
„Agyó Kárpátalja
szerettelek!”

***FEKETE, FEHÉR**

„Meleg karokban melegedni,
Falni suttogó, drága szókat,
Jutalmazókat, csokolókat.
Milyen jó volna jónak lenni.”

Ady Endre

Ott voltál minden ölelésben
s én veled voltam Nagycsütörtökön,
a kék pillangók gyertyalángnyi szárnyán,
belém égettek a fekete fények
s te felparázslottál
egy kóbor macska lidérces szemében.
Titoktalan esték, díszvevesztett hársak,
ötujjú fenyők
és barna mosolyú gesztenyék
őrzik a börtönt,
miközben talpig páncélba öltöztetett igenek
és félhúzott szemöldökű kérdőjelek
hadakoznak
a harcmező két oldalán.
A halottakat ki bírná megszámolni...
A sebesültek vergődését hallom,
míg vissza nem kúszik odújába
ez az éjszaka is.

AZ AVANGARD IRODALMÁBÓL

GUILLAUME APOLLINAIRE

A MEGSEBZETT GALAMB ÉS A SZÖKŐKÚT *LA COLOMBE POIGN ARDÉE ET LE JET D'EAU*

Látom meg ^{hízzott arcotok}
MAREYE Csodás virágzó szátok
ANETTE MARIE
MIA s te szőke YETTE
hol vagytok
ó jaj
ifju lányok
DE
itt e
jajgató
szökőkút mellett
ez a galamb is ríva repked

?

Ó ég felé szökellő emlék Hol van Raynal Billi Dalize
A sok barát aki még nemrég Szájamban régi méla lz
Velem volt harcol messzi már Nevek zsongása andalltaz
S a vízből haldokló sugár S hol van most Cremlitz merre jár
Almos szemük pillant rém Mindannyan holtak talán
Hol van Braque s Max Jacob a hú Emlékekkel telt meg im a lelkem
S Derain a hajnalszín szemő Sís a szökőkút is feletem

Harcolni mentek ők minden hiába s most fönn csatáznak északon
Az éj lehull ^Ó vértő tenger
Leander butjánzik vadon a kertekben körül harcok virága

Radnóti Miklós fordítása

SZÍV KORONA ÉS TÜKÖR

A R I S Z
KI ÁLY T ÍR ÁR
ITT A MOTT
A KOLTÓK SZIVÉBEN RAGYOG

Í T V A É G S Z Í V E M A K
D R O F Y L E M A G N Á L A R Á

E
P TU
É KÓR
K NEK
TA FOG
PUSZ LYA
BEN VA
KOR GUILLAUME GYOK
TÚ APOLLINAIRE É
MINT LÓ
NEM VA
LIK LÓM
ZE BAN
KÉP ÜGY
KAT MI
LO KÉPP
GYA AZ
AN

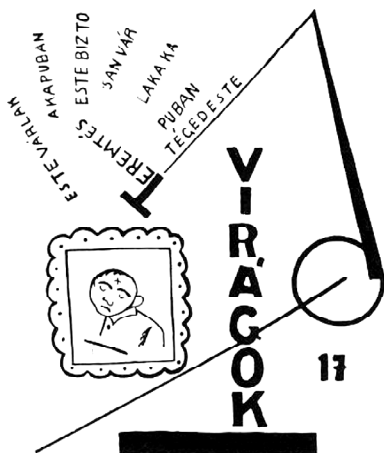
Rónay György fordítása

NAGY LÁSZLÓ ÁRVÁCSKA SÍRVERSE

V
I
RÁG
VOLTAM
HAJDANAN
VILÁG VOLT A
MOSTO
H
A
M
SZÉP LÁNY VOLTAM ÚGY MEGHOLTAM
SZÉP RUHÁT MEG SOSE HORDTAM
VIRÁG VAGYOK
HOLTAN IS
ÁLMODOM
A POR
BAN IS
I
TE
LETET
ÁLMODOM
MAJD RAZKODOM
S RUHÁZKODOM
H

Kassák Lajos

VIRÁGOK

Ágh István

SZŐLŐ

szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige ka
 ige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt sz
 ürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyig
 qip qip qip qip qip qip
 qip qip qip qip qip qip
 szüret vár szüret vár szüret vár
 kordén megy a hegybe kordén megy a hegybe kordén megy a
 a sajtár a sajtár a sajtár
 qip qip qip
 qip qip qip qip qip qip
 venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fűr
 cs fürt szőlő venyige kacs fürt **EGYSZERRE KÉT ESTE VAN**
 ólő venyige kacs fürt **MINDKETTŐ CSAK FESTVE VAN**
 qip qip qip **HARMADIK AZ IGAZI**
 qip qip **KOLDUSKÉNT ÁLL ODAKI**
 qip qip qip

ERNEST HEMINGWAY

AZ ÖREG HALÁSZ ÉS A TENGER

(részletek)

A halász már öreg volt, kis csónakján egyedül halászott a tengeren, a Golf-áramlat mentén, s immár nyolcvannégy napja, hogy nem fogott semmit. Eleinte, negyven napig egy fiú is vele ment mindig. De aztán, hogy negyven napig nem fogtak semmit, a fiú szülei azt mondták, hogy az öreg most már igazán és végérvényesen *salao*, ami a legsúlyosabb szó a balszerencsés emberre, úgyhogy a fiú parancsukra ettől fogva egy másik hajóval ment halászni, és fogtak is mindjárt az első héten három nagy halat. A fiút elszomorította, hogy az öreg minden áldott nap üres csónakkal tér vissza, és le is ment mindig a partra, hogy segítsen neki hazavinni az orsókra göngyölt fonalait vagy a csáklóját, szigonyát és az árboc köré csavargatott vitorláját. A vitorlát liszteszsákokkal foltozták meg, és az árbocra tekergetve olyan volt, mint az örökös vereség lobogója.

Sovány, ösztövére ember volt az öreg halász, mély ráncok barázdálták a tarkóját. Ábrázata tele volt a jóindulatú bőrbetegség barna májfoltjaival, amit a forróövi tenger vizéről visszaverődő napsugaraktól lehet kapni. Ezek a májfoltok végigfutottak arcának mind a két oldalán, a két kezén pedig mélyen bevágott sebhelyek, hegek látszottak, amiket a nagy, nehéz halaknak és a kötelekkel való bajlódásnak köszönhetett. De nem volt a kezén egyetlenegy friss sebhely sem. Olyan régi, olyan vén volt valamennyi, mint egy halat soha nem látott sivatag vízmarásai.

Minden öreg volt rajta, csak a szeme nem, mert a szeme párja vidám volt és törhetetlen, s olyan kék, akár a tenger.

– Santiago – szólt hozzá a fiú, ahogy kaptattak föl a parton, ahová a kis csónakot kivontatták –, Santiago, most újra mehetnek veled halászni. Keresünk egy kis pénzt. Az öreg tanította meg a fiút halászni, és a fiú nagyon szerette őt.

– Nem, nem – mondta az öreg. – Szerencsés hajóra szegődtél. Maradj csak velük.

– De hát nem emlékszel, amikor egyszer nyolcvanhét napig nem fogtál semmit, aztán utána három héten át mindennap nagy halakkal tértünk vissza?

– De emlékszem – felelte az öreg. – Tudom, hogy nem azért hagytál el, mert nem bízol bennem.

– Apám akarta így. A gyereke vagyok, szót kell fogadnom neki.

– Persze – mondta az öreg. – Így is van rendjén.

– Apám könnyen elveszti a bizalmát.

– Könnyen – mondta az öreg halász. – De mi nem veszítjük el. Igaz-e?

– Igaz – felelte a fiú. – Meghívnálak egy pohár sörre a kertvendéglőbe, ha elfogadod, utána aztán hazavihetjük a holmit.

– Miért ne fogadnám el? – mondta az öreg. – Halászbemberek vagyunk mind a ketten.

Beültek a kertvendéglőbe, s az iddogáló halászok közül sokan bolondozni kezdtek az öreggel, de ő nem haragudott meg a csúfolódásért. Mások meg, az idősebbje, csak nézték Santiagót elszomorodva. De nem mutatták, hogy szomorkodnak miatta, hanem tapintatosan csak a tengerről, az árról, a tartósnak látszó szép időről beszélgettek, meg arról, hogy milyen mélyre eresztették le horgaikat, és hogy mi mindent láttak. Azok a halászok is visszaérkeztek már, akik aznap sikeresen jártak kint a tengeren, kibebezték óriási mariinjukat, két szál deszkára fektették keresztbe, két-két ember megfogta a deszkák végét, és görnyedezve cipelték el a halcsarnokba mázsás zsákmányukat, ahonnet hűtőko-csik viszik majd tovább Havannába, a hal-piacra. Akik meg cápát fogtak, elvitték a kis Öböl túlsó oldalára, a cápa-feldol-gozóba, ott majd csigák segítségével felemelik a cápát, kivágják a máját, lemetélik az uszonyait, megnyúzzák, s a húsát fõlszeletelik és besõzzák.

Ha keletrõl fúj a szél, mindig magával hozta a kikõtõ felõl a cápa-feldolgozó bûzét, ma azonban alig lehetett érezni, mert a szél elõbb délnek fordult, aztán el is ült egészen, úgyhogy nagyon kellemes volt itt a kertsoron a napsütésben.

– Santiago – szólalt meg a fiú.

– Tessék? – mondta az öreg. A poharát szorongatta a kezében, és régi dolgokon járt az esze, hosszú évekkkel ez elõtt történt dolgokon.

– Kievezhetek, hogy fogjak neked szardíniát holnapra?

– Nem. Eredj baseballozni. Még én is tudok evezni, Rogelio pedig majd kiveti a hálót.

– Hadd menjek. Ha már nem halászhatok veled, szeretnék legalább valamiben a hasznodra lenni.

– Fizettél nekem egy pohár sört – mondta az öreg. – Emberyi ember vagy már.

– Hány esztendõs voltam, amikor elõször kivittél magaddal hajón?

– Öt – felelte az öreg –, és kis híján ott vesztél, amikor túl korán emeltem be a halat, nem volt

még elég fáradt, és majdnem összetörte az egész csónakot. Emlékszel?

– Emlékszem, ahogy csapkodott a farkával, döngette a csónakot, meg hogy az ülés kettétört, meg ahogy a bunkósbot nagyokat koppant rajta. Arra is emlékszem, hogy engem elõrelõktél a csónak orrába, ahol a feltekert vizes zsinegek voltak, és éreztem, ahogy remeg, rázkódik az egész csónak, s hallottam, ahogy csapdosod a bunkóval, mintha egy fát akarnál kivágni fejszével, és hogy engem meg egészen elárasztott a vér édeskés szaga.

– Csakugyan emlékszel is rá, vagy csak én meséltem el neked?

– Mindenre emlékszem, amióta elõször magaddal vittél halászni.

Az öreg ránézett a fiúra, napbarnított arcáról, kék szemébõl bizalom, szeretet sugárzott.

– Ha az én fiam volnál – mondta –, vállalnám a kockázatot, és magammal vinnélek. De hát az apád fia vagy meg az anyádé, és szerencsés hajóra kerültél.

– Foghatok neked szardíniát? Négy jó csalétket is tudok szerezni, ha kell.
– Megmaradtak a mai csalétkeim. Elraktam őket besózva a ládámba.
– Hadd hozzak neked négy frissebbet.
– Elég lesz egy is – mondta az öreg halász. Soha nem adta fel a reményt, soha nem csüggedt el azelőtt sem. De most olyan erővel támadt fel benne a bizakodás, mint ahogyan a könnyű parti szél szokott fölkerekedni.

– Hozok kettőt – mondta a fiú.
– Hát hozzád kettőt – hagyta rá az öreg. – De nem loptad őket, ugye?
– Szoktam azt is – mondta a fiú. – De ezeket most vettem.
– Köszönöm – mondta az öreg. Egyszerű lélek volt, nem sokat tépelődött hát rajta, hogy ilyen alázatossá vált. De azért tudta, hogy alázatossá vált, és azt is tudta, hogy nincs ebben semmi szégyen, s hogy az önértétén, a jogos büszkeségén sem esett semmi csorba.

– Jó napunk lesz holnap, olyan az ár – mondta.
– Merrefelé mégy, Santiago? – kérdezte a fiú.
– Kimegyek messzire, ahonnet már vissza sem tudok jönni a szél fordulásakor. Kint szeretnék lenni még pirkadat előtt.
– Én meg majd megpróbálom rávenni őt, hogy menjünk ki mi is jó messzire – mondta a fiú. – Aztán ha akad valami igazán nagy hal, a segítségedre mehetünk majd.

– De ő nem szeret messzire kimenni.
– Nem, az igaz – mondta a fiú. – De majd úgy teszek, mintha megláttam volna valamit, amit ő nem lát, egy halászó madarat vagy ilyesmit, s rábeszélem, hogy menjünk ki delfinre.

– Olyan rossz a szeme?
– Alig lát már.
– Furcsa dolog – mondta az öreg halász. – Pedig soha életében nem halászott teknősbékára. Az rontja el az ember szemét.
– Olyan rossz a szeme?

– Alig lát már.
– Furcsa dolog – mondta az öreg halász. Pedig soha életében nem halászott teknősbékára. Az rontja el az ember szemét.

– Te éveken át halásztál teknősbékát a Moszkitó-part mentén, és mégis jó a szemed, Santiago.

– Én nem akármilyen öregember vagyok.
– De lesz-e elég erőd hozzá, ha egy igazán nagy halat kell majd kifognod?
– Lesz tán csak. De mindenféle fogással is segíthet magán az ember.
– No, vigyük haza a cókmókot – mondta a fiú. – Szóval Ideadod a vetőhálót, és kimehetek szardíniát fogni.

Összeszedték a szerszámokat a csónakból. Az öreg vállára vette az árbocot, a fiú a faládát vitte, amiben az orsókra csévélte, erős fonású, barna zsinegek voltak, meg a csákllyát és a nyeles szigonyt. A csalétkek ott maradtak a csónak farában egy dobozban, a bunkósbottal együtt, amivel a nagy halakat szokta elkábítani, amikor beemeli őket a csónakba. Nem lopta volna

el senki az öreg halász holmiját, a vitorlát és a súlyos, vastag zsinegeket azonban okosabb volt hazavinni, mert ártott nekik a harmat, aztán meg, ámbár az öreg biztosan tudta, hogy a helybeliek közül senki nem nyúlna az ő jószágához, mégis úgy gondolta, hogy fölösleges kísértésbe hozni őket azzal, hogy otthagyja a csákyát meg a szigonyt a csónakban.

Végimentek az országúton, odaértek az öreg halász kunyhójához, s beléptek mind a ketten a nyitott ajtón. Az öreg nekitámasztotta a falnak az árbocot a rágöngyölt vitorlával együtt, a fiú pedig letette melléje a lábát meg a többi szerszámot. Az árboc majdnem olyan hosszú volt, mint a kis vityilló egyetlen szobája. A viskó a *guanó*-nak nevezett óriáspálma erős, szívós pikkelypáncéljaiból épült, s volt benne egy ágy, egy asztal, egy szék, és a földes padlón egy kis, faszénnel fűthető katlan, amin főzni lehetett. A kunyhó barna falán, az egymásra lapított erős, sűrű rostú *guano*-leveleken két színes kép lógott, az egyik Jézus Szent Szívét ábrázolta, a másik pedig a cobrei Madonnát. A feleségéről maradtak az öregre ezek a képek. Valaha ott függött a falon az asszony kiszínezett fényképe is, de aztán utóbb mégis leszedte, mert nagyon elhagyatottnak érezte magát, ha ránézett erre a fényképre, s most a kis polcon tartotta a sarokban, a tiszta inge alatt.

– Van itthon enivalód, Santiago? – kérdezte a fiú.

– Van egy fazék barna rizs meg hal hozzá. Kérsz egy kicsit?

– Nem, köszönöm. Majd otthon ebédelek. Gyűjtsak tüzet?

– Nem kell. Majd én megmelegítem később a rizsemet. Vagy megehetem hidegen is.

– Elvihetem a vetőhálót?

– El hát.

A vetőháló már rég nem volt meg, a fiú emlékezett arra a napra is, amikor eladták. De azért rendületlenül eljátszották ezt a kis színházat minden délután. Rizses hal sem volt, se fazék, se barna rizs, ezt is tudta jól a fiú.

– Nyolcvanöt, az szerencsés szám, szerencsét hoz – mondta az öreg. – Mit szólnál hozzá, ha egy ötmázsásnál is nagyobb hallal jönnék haza holnap?

– Hát akkor elviszem a vetőhálót, és kimegyek szardíniát fogni. Ül ki az ajtóba addig a napra, jó?

– Jó. Van egy tegnapi újságom, majd elolvasom a baseball-eredményeket.

A fiú nem tudta, hogy ez a tegnapi újság valóság-e, vagy ez is csak kitalálás. Az öreg azonban csakugyan előhúzta az ágya alól.

– Pericótól kaptam a bodegában – magyarázta az öreg.

– Visszajövök majd, ha fogtam elég szardíniát. Beteszem jégre mind, és reggel majd megosztozhatunk rajta. Ha visszajöttem, elmesélheted majd nekem a baseball-eredményeket, Santiago.

– „Yankee”-csapat nem kaphat ki ügysem.

– Nono, a clevelandi „Indián”-tól nagyon félek.

– Ne féltsd te a „Yankee”-t, fiam. Bízatsz bennük. Gondolj csak a nagy DiMaggióra.

– Én a detroiti „Tigrisétől is félek, meg a clevelandi „indián”-tól is.

– A végén még majd a „Cincinnatiától is félsz, a „Rézbőrű”-től meg a chicagói „Fehér Harisnyások”-tól.

– Hát csak olvasd ki, aztán mondd majd el, ha visszajöttem.

– Ne vegyünk egy nyolcvanötös számú sorsjegyet a következő húzásra? Holnap lesz a nyolcvanötödik nap.

– Megpróbálhatjuk – mondta a fiú. – De hát a legnagyobb halfogásodat nyolcvanhét nap után érted el egyszer, nem?

– Másodszor nem eshet meg az emberrel ilyesmi. Mit gondolsz, tudnál szerezni egy nyolcvanötös számú sorsjegyet?

– Megrendelhetem.

– Egy egészet. Két és fél dollárba kerül. Kitől kérhetnénk kölcsön ennyi pénzt?

– Megszerzem könnyen. Akárkitől kapok kölcsön két és fél dollárt, ha kell.

– Talán én is kaphatnék. De nem akarok kölcsönkérni. Az ember kölcsönkéréssel kezd. Aztán koldulással folytatja.

– Vigyázz, meg ne fázszál, Santiago – mondta a fiú. – Ne felejtsd el, hogy már szeptember van.

– A nagy hal eljövételének hónapja – mondta az öreg. – Májusban akárki felcsaphat halásznak, akkor könnyű.

No, megyek szardíniát fogni – mondta a fiú.

Mire a fiú visszatért, a nap leszállt, és az öreg halász elaludt a széken. A fiú lehúzta az ágyról az ócska katonai pokrócot, s ráterítette a szék hátára és Santiago vállára. Különös vállak voltak ezek, nagyon vének, de azért még erősek, izmosak, s a nyaka is erős volt Santiagónak, a mély ráncok pedig most, hogy elaludt, és a mellére csuklott a feje, nem látszottak annyira a tarkóján. Az inge olyan toldott-foldott volt, akárcsak a vitorlája, s a különböző foltokat különböző színűre fakította ki a nap. Az öreg halász arca, hiába, nagyon vén volt már, s ahogy így, hunyt szemmel ült, egészen élettelennek látszott. Az újság a térdén feküdt kiterítve, s az esti szellőben a fél keze súlya volt a nehezék. Mezítláb üldögélt.

A fiú megint otthagyta az öreget, s amikor visszajött, Santiago még mindig aludt.

– Ébredj, Santiago – mondta a fiú, és gyöngéden megfogta az öreg térdét.

Az öreg kinyitotta a szemét, és eltartott egy-két másodpercig, amíg felocsúdott távoli utazásából. Aztán elmosolyodott.

– Mit hoztál? – kérdezte.

– Vacsorát – felelte a fiú. – Megvacsorázunk együtt.

– Nem vagyok nagyon éhes.

– Gyere csak, enned kell. Úgy nem lehet halászni, ha nem eszik az ember.

– Halásztam úgy eleget – mondta az öreg, s feltápázkodott, és összehajtogatta az újságját. Aztán a pokrócot kezdte összehajtogatni.

– Tartsd csak magadon a pokrócot – mondta a fiú. – Hát, amíg én élek, addig nem fogsz úgy halászni, hogy ne egyél semmit.

- Hát akkor csak élj soká, és törődj a magad bajával – mondta az öreg.
- Mit vacsorázunk?
 - Rizst hoztam, fekete babot, sült banánt meg egy kis pörköltet.
- A fiú a kertvendéglőből hozta a vacsorát, egy kétrészes, bádog ételhordóban. A külön-külön papírszalvétába csomagolt evőeszközöket, egy-egy kést, villát, kanalat a zsebéből szedte elő.
 - Kitől kaptad mindezt?
 - Martintól. A vendéglőstől.
 - Akkor meg kell majd köszönnöm neki.
 - Marén megköszöntem – mondta a fiú. – Neked fölösleges megköszönni.
 - Majd neki adom egy nagy hal hasa húsát legközelebb – mondta az öreg.
- Nem először küld nekünk vacsorát, ugye?
 - Nem először.
 - Akkor többet kell neki adnom, mint egy nagy hal hasa húsát. Nagyon figyelmes hozzánk.
 - Sört is küldött.
 - A csapolt sört szeretem a legjobban.
 - Tudom. De ez csak üveges sör, két palack Hatuey-sör. Az üvegeket majd visszaviszem.
 - Köszönöm, nagyon kedves tőled – mondta az öreg.
 - Hát vacsorázunk?
 - Már kértelek régen, hogy egyél – mondta a fiú szelíden.
 - Nem akartam kinyitni az ételhordót, amíg hozzá nem látsz.
 - Most már hozzálátok – mondta az öreg halász. – Csak meg kellett előbb mosakodnom.
- „Vajon hol tudtál megmosakodni? – gondolta magában a fiú. A falu víztartálya két utcával lejjebb volt az országúton. – Gondoskodnom kell róla – gondolta magában a fiú –, hogy legyen itt neki mosdóvíze, szappana meg egy jó törülközője. Hogy is lehettem ilyen feledékeny? Egy másik inget is kell majd szereznem neki, meg egy kabátot télire, meg valami cipőfélét, és még egy pokrócot.”
 - Nagyszerű ez a pörkölt – mondta az öreg.
 - Meséld el a baseball-eredményeket – kérte a fiú.
 - A ligabajnokságban a „Yankee” vezet, ahogy előre megmondtam – felelte az öreg jókedvűen.
 - Ma kikaptak – magyarázta a fiú.
 - Az nem számít. A nagy DiMaggio újra a régi.
 - Igen ám, de mások is játszanak a csapatban.
 - No persze. De ő egymagában többet ér az egész csapatnál. A másik ligában pedig „Brooklyn” és „Philadelphia” közül én inkább „Brooklyn”-ra tippelek. Persze Dick Sislerre gondolok, az ő hosszú labdáira, ott a régi pályán.
 - Nincs a világon párja. Életemben nem láttam olyan hosszú labdákat, mint az ő labdái.

– Emlékszel még arra az időre, amikor átjárt a kertvendéglőbe? Szerettem volna kivinni egyszer halászni, de sosem mertem hívni. Aztán téged kértelek meg, hogy szólj neki, de te se merted megkérni rá.

– Emlékszem. Rosszul tettük, hogy nem szóltunk neki. Talán eljött volna velünk halászni. Azt aztán nem felejtettük volna el, amíg élünk.

– Szeretném egyszer elvinni halászni a nagy DiMaggiót – mondta az öreg. – Azt beszélük, hogy halász volt az apja.

– Talán ugyanolyan szegény ember volt ő is, mint mi. Talán megértene bennünket.

– A nagy Sisler apja nem volt szegény ember soha életében, s amikor annyi idős volt, mint én, már játszott a nagy ligabajnokságokban... mármint az apja.

– Amikor olyan idős voltam, mint te, elszegődtem matrónak egy öreg vitorlás hajóra, hogy kijussak rajta Afrikába. Ott aztán esténként oroszlanokat láttam sétálni a parton.

– Tudom. Már mesélted.

– Afrikáról meséljek vagy a baseballról?

– Inkább a baseballról – mondta a fiú. – Mesélj a nagy John J. McGraw-ról. – Jótát mondott jé helyett, ahogy az iskolában tanulta a betűket.

– Ő is eljött néhanapján a kert vendéglőbe a régi időkben. De ha ivott, akkor mindig goromba volt, mocskos szájú, nem lehetett bírni vele. A lóverseny éppúgy érdekelte, mint a baseball. Legalábbis mindig tele volt a zsebe lóversenylistákkal, és sokat telefonálgatott lovakról.

– Nagyszerű csapatkapitány volt – mondta a fiú. – Apám azt tartja, hogy ő volt a legnagyobb csapatkapitány.

– Mert ő járt itt a legtöbbször – mondta az öreg. – Ha Durocher továbbra is eljött volna hozzánk minden esztendőben, akkor az apád most őt tartaná a legnagyobb kapitánynak.

– De hát mondd, Santiago, ki csakugyan a legnagyobb csapatkapitány, Luque vagy Mike Gonzales?

– Szerintem egyformák.

– A legjobb halász pedig te vagy.

– Nem. Ismerek különbet is nálam.

– *Qué va* – mondta a fiú. – Sok jó halász van, egy-két nagy halász is akad. De teneked nincs párod, Santiago.

– Köszönöm, hogy ezt mondod. Örülök neki. Remélem, nem jön majd egyszer egy akkora nagy hal, hogy meghazudtoljon bennünket.

– Olyan hal nincs a világon, ha csakugyan elég erős vagy még, mint ahogy mondod.

– Lehet, hogy nem vagyok már olyan erős, mint ahogy képzelem – mondta az öreg. – De értek sok mindenféle fogáshoz, és van bennem kitartás.

– De most már le kell feküdnöd, hogy kipihend magad reggelig. Majd én visszaviszem ezt a holmit a kertvendéglőbe.

– Hát akkor jó éjszakát. Reggel majd felébresztelek.

– Te vagy az én ébresztőóráim, Santiago – mondta a fiú. – Az én ébresztőóráim pedig az öregség – mondta az öreg halász. – Miért van az, hogy az öregek olyan korán, felébrednek? Azért talán, hogy hosszabb legyen még az az egy napjuk is?

– Nem tudom – mondta a fiú. – De annyi bizonyos, hogy gyerekkorában nagyon mélyen és sokáig alszik az ember.

– Emlékszem rá – mondta az öreg. – Majd idejében felkel, telek.

– Nem akarom, hogy ő ébresszen fel, tudod. Olyan érzés, mintha alábbvaló lennék nála.

– Értem.

– Aludj jól, Santiago.

A fiú elment. Sötétben vacsoráztak, lámpa nem állt az asztalon, s az öreg halász most a sötétben levetette a nadrágját, és lefeküdt. Összegöngyölte a nadrágját vánkosnak, belerakta az újságot is. Magára csavarta a pokrócot, lefeküdt az ágyára, amelynek sodronyát szintén régi újságpapír fedte, s elaludt.

Hamar elaludt, és álmában Afrikában járt, mint gyerekkorában, a hosszú, arany színű partokon meg a fehér partokon, amelyek úgy fehérlettek, hogy káprázott tőlük az ember szeme, meg a nagy parti hegyfokokról álmódott, és a nagy, barna hegyekről. Ott járt mostanában ezen a tengerparton minden éjszaka, és álmában hallotta a bömbölő hullámverést, látta a hullámok taraján vágató bennszülött csónakokat. Álmában tisztán érezte a hajófedélzet kátrány- és kenderkócszagát, érezte Afrika szagát, amit a reggeli szél hozott mindig a szárazföld felől.

Rendszerint úgy volt, hogy amikor érezni kezdte a reggeli szél szagát, akkor felébredt, felkelt, felöltözött, és elment fölkelteni a fiút. Ma éjjel azonban nagyon korán megérkezett a reggeli szél szaga, és álmában is tudta, hogy még túl korán van, úgyhogy tovább álmódott a tengerből kiemelkedő szigetek fehérülő csúcsairól, később pedig a Kanári-szigetek mindenféle kikötőiről és horgonyzóhelyeiről.

Viharoktól már sohasem álmódott: se nőkről, se nagy eseményekről, se nagy halakról, se verekedésekről, se erőpróbákról, vetélkedésekről, se a feleségéről. Már csak tájakról álmódott, vidékekről meg a tengerparton sétáló oroszlánokról. Az esti szürkületben úgy játszottak egymással ezek az oroszlánok, mint a kismaecskák, s az öreg halász nagyon szerette őket, úgy, ahogyan a fiút szerette. A fiúról azonban sohasem álmódott. Aztán csak felébredt, kinézett a nyitott ajtón, megnézte a holdat, kigöngyölte a nadrágját, aztán felhúzta. Kiment a kunyhó mellé vizelni, aztán felkapaszkodott az országyúton, hogy felkeltse a fiút. Didergett a hajnali hidegben. De tudta, hogy egykettőre átmelegszik majd, és nemsokára evezhet.

A ház ajtaja, ahol a fiú lakott, nem volt bezárva. Az öreg halász benyitott, és mezítláb, nesztelen léptekkel bement. A fiú az első szobában aludt egy függőágyban, a lemenő hold bevilágította rá, úgyhogy az öreg tisztán látta az alvót. Szelíden megfogta a lábát, és nem eresztette el, amíg csak fel nem

ébredt, meg nem fordult, és rá nem nézett. Az Öreg intett neki, s a fiú felemelte a nadrágját a mellette álló székről, és az ágyán ülve belebújt.

Az öreg megindult kifelé a házból, a fiú pedig ment utána. Álmos volt még, s az öreg halász fél kezével átkarolta a vállát:

– Sajnálom, fiam.

– *Qué va* - mondta a fiú. – Ezt meg kell tennie az embernek.

Leballagtak az öreg halász kunyhójához. Az országúton véges-végig mindenfelé mezítlásos emberek haladtak a hajnali sötétben, cipelték a csónakjuk árbocát a vállukon.

Amikor odaértek a kunyhóhoz, a fiú megfogta a csáklját, a szigonyt és a kosarat, amelyben a zsinetekercsek voltak, az öreg halász pedig vállára vette az árbocot, a rágöngyölt vitorlájával.

– Nem akarsz kávézni, Santiago? – kérdezte a fiú.

– Berakjuk a szerszámokat a hajóba, aztán elmegyünk kávézni.

Volt egy hely a közelben, ahol kora hajnalban kávé árultak a halászoknak. Megitták a kávéjukat tej konzerves dobozokból.

– Hogy aludtál, Santiago? – kérdezte a fiú. Kezdték már lassacskán felébredni, noha még mindig nagyon nehezeére esett kiszakadni álmából.

– Köszönöm, Manolin, nagyon jól aludtam – felelte az öreg. – Jó napom lesz, úgy érzem.

– Én is – mondta a fiú. – No de most elmegyek a szardíniáért, a tiédet is hozom meg az enyémet is, s a te friss csalétkeidet is. A mi hajónkra ő mindig maga viszi ki a szerszámokat. Senkit nem enged hozzányúlni soha.

– Mi másfélék vagyunk – mondta az öreg halász. – Én már öt éves korodban rád bízam a holmit, hagytam, hogy cipekedjél vele.

– Tudom – mondta a fiú. – Mindjárt jövök. Igyál még egy kávé. Itt ihatunk hozómra is.

Nekivágott a korallszikláknak, mezítlásosán, a hűtőház felé, ahonnet el kellett hoznia a családoknak való kis halakat.

Az öreg halász lassan iszogatta a kávéját. Nem lesz más étel a gyomrában egész nap, s tudta, hogy meg kell innia. Már jó ideje, hogy unta az evést, nem volt kedve hozzá, s nem is vitt magával ebédet soha. Volt mindig egy üveg víze a csónak orrában, más nem is kellett neki estig.

Megjött a fiú a szardíniákkal és az újságpapírba csomagolt két családokkal, aztán lementek a kis ösvényen a csónakhoz. Érezték talpuk alatt a kavicsos homokot. Megemelték a csónakot, és becsúszatták a vízbe.

– Sok szerencsét, Santiago.

– Sok szerencsét – felelte az öreg. Beigazította az evezőket a kötélkarikákba, nekidült az evezőrudaknak – a lapátjukat már nyomta a víz hátrafelé –, aztán evezni kezdett kifelé az öbölből a hajnali sötétségben. Másfelől is, más kikötőpartokról is indultak csónakok ki a tengerre, s az öreg halász hallotta az evezők cuppogását és loccsanását, noha látni nem látta őket, mert a hold közben már lebukott a dombok mögé.

(..)

Nem voltak titokzatos babonái a teknősbékákról, pedig éveken át halászott rájuk hajón. Mindnyájukat sajnálta, még a nagy, hordóhátúakat is, amelyek akkorák voltak, mint a csónakja, és tíz mázsát nyomtak. A legtöbb ember részvétlen irántuk, mert a teknősbéka szíve még órákig ver azután is, hogy levágták és feldarabolták. Az öreg halász azonban azt gondolta magában: „Éppen ilyen az én szívem is, s a két kezem, két lábam is hasonlít az övékhez.” Megette a fehér tojásukat is, hogy erőt merítsen belőlük. Egész májusban azt ette, hogy szeptemberben meg októberben aztán legyen majd elég ereje az igazi nagy halfogáshoz.

Azonkívül megivott mindennap egy bögre cápamájolajat is a nagy vas-hordóból, amely a közös szerszámkamrában állt. Sokan ott tartották a halász-holmijukat, s a hordóból meríthetett, aki csak akart. A halászok java része azonban utálta a cápamájolaj ízét. Pedig nem volt rosszabb, mint naponta felkelni olyan korán, amilyen korán felkeltek, s jót tett a nátha ellen, mindenféle meghülés ellen, meg aztán jót tett az ember szemének is.

Az öreg halász felnézett, és látta, hogy a fregattmadár már megint ott köröz a víz fölött.

– Halat talált – mondta fennhangon.

A víz színe sima volt, sehol nem ugrott ki belőle repülő-hal, sem a törpehalak szanaszét-futkosása nem látszott. De ahogy az öreg halász figyelt, egyszerre csak kiemelkedett a vízből egy kis tonhal, megfordult a levegőben, és visszafejeselt. Ezüstösen csillant meg a kis tonhal a napsütésben, s ahogy visszapottyant a vízbe, újabbak és újabbak kezdtek kiugrálni mindenfelé, itt is, ott is leccsantak, toccsantak, nagyokat szökellve üldözték a törpehalakat, hogy bekerítsék és elcsípjék őket.

„Ha nem mennek túl gyorsan, utolérem őket” – gondolta az öreg, és nézte a rajt, ahogy fehér tajtékot vének a tenge-ren, meg a madarat, amely most megint lecsapott a vakrémületükben felszínre úszó törpehalak közé.

– Nagy segítség nekem ez a madár – mondta az öreg halász.

A csónak farához kötött zsinór ebben a pillanatban meg-feszült a talpa alatt, ahol egy bogot kötött rá, s az öreg eleresztette az evezőket, és jól megfogta a zsinórt, aztán húzni kezdte befelé. Érezte a kis tonhal remegő súlyát, a rángás fokozódott, ahogy húzta föl a halat, s mielőtt átlendítette volna a csónak oldalán, megcsillant a vízben a tonhal kék háta meg oldalának arany pikkelyei. Már ott hevert a csónak farában, tömören, mint egy kis ágyúgolyó, s a két nagy, ostoba szemével bambán meredt a napsütésbe, mialatt csinos, szaporán mozgó farkának gyors, remegő csapásaival halálra döngölte magát a csónak deszkáin. Az öreg halász könnyőritelenségéből fejbe vágta, aztán berúgta az ülés alá, ahol még mindig rángatózott.

– Albacore – mondta fennhangon. – Jó csalétek lesz. Van vagy tíz font.

Már nem emlékezett, hogy mikor szokott rá erre a fennhangon való beszédre így egymagában. Régente mindig énekeit, ha egymagában volt, s abban az időben, mikor teknősbékára halászott, vagy más halászbárkán virrasztón egyedül a rakomány mellett, sokszor éjszaka is énekelgetett. Talán

akkor kezdett hangosan beszélni egymagában, amikor a fiú elhagyta. Valószínűleg akkor, de nem emlékezett rá. Amíg együtt jártak halászni a fiúval, rendszerint csak akkor beszéltek, ha kellett. Éjszakánként beszélgettek, vagy olyankor, ha a rossz idő miatt nem mehetek halászni. Azt tartották, becsület dolga, hogy kint a tengeren ne beszélgessen az ember fölöslegesen, s az öreg halász is mindig így vélekedett, és be is tartotta ezt a szabályt. De mostanában mégis nemegyszer megtörtént, hogy hangosan kimondta a gondolatait, mert hiszen úgyszem hábortatott vele senkit.

– Ha a többiek hallanák, hogy hangosan beszélek itt ma-gamban, azt hinnék, hogy elment az eszem – mondta fennhangon. – De hát nem ment el az eszem, miért ne beszélnék hát magamban? A gazdag embereknek meg rádiójuk van a hajójukon, hogy beszélgethessenek velem, és hogy elmondja nekik a baseball-eredményeket.

„De most nem a baseballon kell járatnom az eszem gondolta. – Most csak egyetlenegy dologra szabad gondolni. Arra az egyre, amire születtem. Lehet, hogy van itt egy nagy hal valahol a raj körül – gondolta. Csak egy eltévedt albacorét fogtam el a sok közül, amelyek ennivalót keresnek. De nagyon sebesen haladnak, és erősen befelé a tengerbe. Ahány hal csak látszik ma a felszínen, mind északkeletnek úszik, és nagyon sebesen. Eljött volna végre a napja? Vagy csupán az időjárás változásának a jele mindez, valamiféle jel, amit én még nem ismerek?”

A part zöld szegélye már nem látszott innét, csak a kéklő dombok fehér csúcsai, olyan fehéren, mintha hősüveg fedte volna őket, meg a felhők fölöttük, mint égre nyúló havasok. A tenger egészen sötétkék volt, s a fény itt-ott szivárványosan tört meg a vízben. Az algák milliónyi rőtörös foltját most kioltotta a napsütés, a magasan járó nap, s az öreg halász csak a nagy, mély szivárványprizmákat látta lent a kék vízben, a mérföldnyi mélységű tengerben, ahová nyílegyenesen fűrták lefelé magukat a zsinórijai.

A tonhalak, ahogy az öreg halász nevezte ennek a fajtának valamennyi alfaját – mert csak olyankor különböztette meg őket a becsületes nevük szerint, ha piacra vitte eladni, vagy ha csalétekre cserélte be őket –, a tonhalak újra eltűntek, lemerültek. A nap már forrón tűzött, az öreg halász érezte a perzselését a tarkóján, és érezte a hátán végigpergő verítékcseppek csiklandozását, ahogy evezett.

„Vitethetném a magam az árral – gondolta –, alhatnék egy kicsit, rácsavarinthatnám a lábujjamra a zsinórt, hogy fölébresszen, ha kell. De ma van a nyolcvanötödik napja, és ezen a napon becsületesen kell halásznom.”

Ahogy szemmel tartotta a zsinórijait, éppen ebben a pillanatban vette észre, hogy az egyiknek erősen elmerül a zöld fadarabja.

– Úgy van – mondta. – Úgy van. – S azzal bevonta az evezőit, csöndesen, hogy ne koppanjanak oda a csónakhoz. A zsinór után nyúlt, és óvatosan megfogta jobb kezének hüvelyk- és mutatóujjával. Nem érezte, hogy megfeszült volna, vagy hogy súly húzná lefelé. Gyöngéden tartotta a zsinórt. Újra megrándult. Ezúttal tétován, próbálkozva, nem erős, súlyos mozdulattal,

s Santiago pontosan tudta, hogy mi történik. Százölnyi mélyen lent a tengerben egy mariin eszegette a horog hegyéről és kampójáról a szardíniákat, ahol a kézzel kovácsolt vashorog kiállt a kis tonhal fejéből.

Az öreg halász finoman, puhán fogta a zsinórt, s a bal kezével óvatosan leoldotta a fadarabról. Most már utánaeresztheti az ujjai közt, úgy, hogy a hal ne érezzen semmi feszítést, szorítást.

„Nagy hal lehet – gondolta –, ilyen messze kint a tengeren és ebben a hónapban, nagyon nagyoknak kell lennie. Harapjál, fiacskám. Eszegezd őket. Csak tessék, falatozzál. Frissek, finomak, te pedig hatszáz láb mélységben fagyoskodsz a sötét, hideg vízben. Fordulj egyet, aztán gyere vissza, és eszegezd őket.”

Érezte a könnyű, gyöngéd feszülést a zsinóron, aztán egy erélyesebb húzást, amikor az egyik szardínia feje nyilván nem akart mindjárt leszakadni a horogról. Aztán megszűnt minden.

– No, gyerünk, gyerünk – mondta az öreg hangosan. – Fordulj egyet, gyere vissza. Szagold csak meg őket. Hát nem finomak? Edd csak meg őket szépen, aztán még ott van a tonhal. Az is finom, szép, kemény, hideg. Ne légy szégyenlős, halacska. Falatozzál bátran.

Tartotta a zsinórt a hüvelykujja és a mutatóujja közt, várakozóan figyelt, figyelte a többi horgot is, mert lehet, hogy a hal közben feljebb úszik vagy lejebb. Aztán újra indult a zsinór, ugyanolyan könnyedén, mint az előbb.

– Ráharap – mondta az öreg hangosan. – Istenem, add, hogy ráharapjon.

Azonban mégsem harapott rá. Elment, és az öreg halász megint nem érzett semmit.

– Az nem lehet, hogy elmenjen – mondta. – Uram Jézus, nem lehet, hogy elmenjen. Csak térül-fordul egyet. Lehet, hogy egyszer már horogra harapott, és most valami rémlik neki.

Aztán újra megérezte ujjai közt a könnyű rándulást, és nagyon megörült.

– Csak fordult egyet – mondta. – Rá fog harapni.

Boldog volt, hogy megint érzi a zsinór finom feszülését. Aztán egyszerre valami erős és hihetetlenül súlyos húzást érzett. A hal súlya volt ez, s az Öreg rögtön utánaengedte a zsinórt, amely futott, futott lefelé, s a két tartalék orsó közül az egyikről egészen letekeredett. Ahogy ment lefelé a zsinór, könnyedén csúszva az öreg halász ujjai közt, még mindig érezte rajta a hatalmas súlyt, pedig alig ért hozzá a hüvelyk- és a mutatóujja.

– Mekkora hal-mondta. – Most a szájába fogta féloldalt, és viszi lefelé.

„Aztán majd megfordul és lenyeli” – gondolta. Ezt már nem mondta ki hangosan, mert tudta, hogy ha az ember kimondja, amit nagyon szeretne, akkor könnyen füstbe mehet az egész. Tudta jól, hogy mekkora óriási nagy hal, és arra gondolt, ahogy most úszik lefelé lent a homályban, szájában a keresztbe fogott tonhallal. Ekkor hirtelen érezte, hogy a hal megállt, de a súly még mindig húzta lefelé a zsinórt. Aztán nehezedni kezdett a húzás, utánaengedett hát a zsinórból. Egy pillanatra megszorította kissé a két ujjá közt, és érezte, hogy tovább növekszik a súly, s egyene-sen lefelé húzza a horgot.

– Bekapta – mondta. – No, most hadd nyelje le rendesen. Hagyta, hogy az ujjai közt csússzon kifelé a zsinór, s közben lehajolt, és bal kezével hozzákötötte a két tartalék orsó szabad végét a szomszéd horog két tartalék orsójának hurokra kötött elejéhez. Most aztán már jöhet a nagy hal. Három, negyven öl hosszú, felcsévélt tartalék zsinórja volt, nem számítva a negyedik orsót, amivel dolgozott.

– Nyeld le még jobban – mondta. – Nyeld le egészen. „Nyeld le úgy, hogy a horog hegye átfúrja a szívedet, és öljön meg – gondolta magában. – Aztán gyere fel a felszínre szépszerével, hadd döfjem beléd a szigonyomat. Jól van, jól. Befejezted a falatozást? Jóllaktál kedvedre?”

– Hó! – mondta hangosan, és jól megrántotta a zsinórt, két kézre fogva. Húzott rajta vagy négy araszt, aztán rángatta tovább, felváltva hol az egyik karjával, hol a másikkal, teljes erejéből nekifeszülve a kötélnek, s az ide-oda ingó testsúlyával is mindig ránehezdedve.

De semmire sem ment. A hal csak úszott tovább lassan, az öreg halász nem bírta feljebb húzni egy ujjnyival sem. Erős volt a zsinórja, nagy, nehéz halaknak készült, s az öreg most átvette a hátán, és húzta, amíg úgy megfeszült, hogy gyöngyöző kis vízcsöppek préselődtek ki belőle. Aztán a zsinór halk, csöndes, sziszegő hanggal kezdte súrolni a vizet, és az öreg csak fogta, fogta, nekitámaszkodva az ülésnek, és hátradőlve, hogy megfeszítse jól. A csónak lassan megindult vele befelé a tengeren, északnyugati irányban.

A hal állhatatosan úszott, lassan hajóztak a csöndes vizeken. A többi horog még mindig ki volt vetve, semmit sem lehetett azonban csinálni.

– Bárcsak itt volna velem a gyerek – mondta az öreg hangosan. – Vontatókötélre fogtak, engem vontat a hal. Odaköthetném a zsinórt a csónakhoz. De akkor könnyen elszakíthatná. Tartanom kell, ahogy csak bírom, hogy utánaengedhessek a zsinórból, ha mindenáron kell neki. Hála istennek, csak előre úszik, és nem lefelé.

„Hogy mihez kezdek majd, ha arra szánja el magát, hogy lefelé ússzon, azt még nem tudom. Hogy mit csinállok majd, ha lemerül a tenger fenekére, és megdöglik, még azt sem tudom. De hát valamit majd csak csinállok. Értek mindenféle fogáshoz.”

Beledúlt a hátán átvett zsinórba, nézte, hogyan fut le rézsútosan a vízbe, figyelte a csónak egyenletes mozgását, ahogy haladtak csöndesen északnyugat felé.

„Ebbe belepustul majd – gondolta magában az öreg halász. – Ezt nem bírja örökké csinálni.” De eltelt négy óta, és a hal még mindig rendületlenül úszott befelé a tengeren, vontatva a csónakot, s az öreg még mindig szilárdan oda volt szögezve az üléshez a hátán átvett kötéllel.

– Dél volt, amikor horogra akadt – mondta. – S eddig még nem is láttam.

A szalmakalapját erősen behúzta a homlokába, még mielőtt horgára akadt volna a hal, s a kalap széle most nagyon vágta a homlokát. Szomjas is volt ráadásul, leereszkedett hát a két térdére, és óvatosan, hogy meg ne rántsa a zsinórt, előrenyomakodott a csónak orra felé, amennyire csak bírt, és fél

kézzel a vizespalackja után nyúlt. Kidugaszolta, és ivott egy-két kortyot. Aztán pihent egy kicsit a csónak orrában. Leült a lefektetett árbcra és a rágöngyölt vitorlára, s igyekezett nem gondolni semmire, csak kitartani.

Aztán hátrapillantott, és észrevette, hogy a szárazföld már eltűnt a szeme elől. „Nem baj, ez nem számít – gondolta. – Este majd látszanak Havanna fényei, majd megmutatják nekem az utat. Napszálltáig még van két órám, s hátha addigra feljön a hal. Ha pedig nem, akkor talán feljön a holddal együtt. Ha még akkor sem, hát talán virradatra feljön. Erősnek érzem magam, görcsöm sincs. Neki van horog a szájában, nem nekem. Hanem mekkora hal lehet, hogy így tud húzni. Biztosan szorosán összecsuksa a száját, jól ráharapott a horogra. Bárcsak láthatnám. Csak legalább egyszer láthatnám, hogy tudjam, kivel van dolgom.”

A hal aznap éjjel szakadatlanul úszott, egyenletes ütemben, és az irányát sem változtatta egész éjszaka, már amennyire az öreg halász a csillagok állásából meg tudta állapítani. Ahogy a nap leszállt, lehűlt a levegő, s a fagyosra vált veritékcsöppek fölszáradtak Santiago hátán, két karján, két öreg lábszárán. A csalétkes dobozt borító zsákot még délben kiteregette a napra, hogy megszáriítsa. Alkonyatkor a vállára kanyarintotta ezt a zsákot úgy, hogy a hátán lógjon lefelé, aztán vigyázatosan a zsinór alá gyömösölte, amely most a vállán volt átvetve. A zsákkal jól alapárnázta a zsinórt, s annak is kitalálta a módját, hogy előredűljön a csónak orra felé, szinte egészen kényelmesen. A helyzete így tulajdonképpen csak valamicskével volt elviselhetőbb; de ő úgy érezte, hogy szinte egészen kényelmes.

„Semmit sem csinálhatok vele gondolta, és ő sem tehet velem semmit. Legalábbis addig nem, ameddig így bírja.”

Közben egy ízben felállt, a csónak oldalához lépett, és belevizelt a tengerbe, aztán fölnevezett a csillagokra, hogy ellenőrizze, milyen irányban halad a csónakja. A válláról lefutó zsinór olyannak tetszett a vízben, mint egy világító fénycsík. Most lassabban haladtak, és Havanna lámpáinak fénypásztája nem látszott olyan erősen, mint eddig, ennél fogva tudta, hogy az áramlat nyilván kelet felé sodorja őket. „Ha eltűnik a szemem elől Havanna fénye, akkor meglet inkább keleti irányban megyünk – gondolta. – Mert ha a hal megtartaná az eredeti irányát, akkor még órák múlva is látnom kellene a fényt. Vajon hogy végződtek a nagy ligák mai mérkőzései – tűnődött. – Nagyszerű dolog volna, ha rádióval járhatnék halászni. – Aztán ezt gondolta: – Inkább máskor járjon a baseballon az eszed. Most azzal törődj, amit csinálsz. Nem szabad semmi butaságot csinálnod.”

Aztán megint megszólalt hangosan:

– Bárcsak itt volna velem a gyerek. Hogy segítsen nekem, és hogy lássa ezt.

„Nem volna szabad egyedül maradnia az embernek öregségére – gondolta. – De hát hiába, ezen már nem lehet segíteni. El ne felejtsem megenni a tonhalat, mielőtt megromlik, hogy el ne gyöngüljek. Csak el ne felejtsem, hogy reggel majd meg kell ennem, még ha nem is kívánom. Csak el ne felejtsem” – biztatta magát az öreg.

Éjszaka két delfin jött a csónak közelébe, s Santiago hallotta a fűjtatásukat meg a bukfencezésük zaját. Tisztán meg tudta különböztetni a hím fűjtatását a nőstény sóhajtó hangjától.

– Derék állatok – mondta. – Játszanak, bolondoznak s szeretik egymást. Testvéreink ők is, akárcsak a repülőhalak.

Aztán egyszerre sajnálni kezdte a nagy halat, amit fogott. „Furcsa, nagyszerű hal, isten tudja, hány esztendő lehet – gondolta. – Még soha életemben nem fogtam ilyen erős halat, se ilyen különösen nem viselkedett még egyik sem. Talán azért nem jön fel, mert okosabb annál. Pedig tönkretelhetne, ha feldobná magát, vagy ha nekiiramodna vadul. De lehet, hogy már sokszor horogra akadt életében, és tudja, hogy így kell megküzdenie vele, csak így tud menekülni. Azt nem tudhatja, hogy ezúttal csak egyetlenegy emberrel áll szemben, és hogy ez is egy öregember. De mekkora nagy hal, s mennyit ér majd ez a piacon, ha jó a húsa. A csalétket úgy kapta be, mint egy hím, olyan erővel húz, mint egy hím, s a küzdelme sem fejvesztett, rémült viaskodás. Szeretném tudni, van-e valamilyen terve, vagy ő is csak olyan elkeseredetten harcol, mint én?”

Eszébe jutott, hogy egyszer a horgára akadt egy mariinpár közül az egyik, a nőstény. A hím mindig előreengedi a nőstényt az eledelhez, s a horogra akadt hal, a nőstény mariin vad, fejvesztett, kétségbeesett küzdelembe fogott, ami aztán egykettőre kimerítette az erejét, de a hímje végig, az egész idő alatt mellette maradt, úszkált ide-oda a zsinór alatt, körözött vele fent a felszínen. Olyan közel maradt, hogy az öreg halász attól félt, még majd elvágja a zsinórt a farkával, mert a farkuk olyan éles, mint a kasza, s a formája és a nagysága is körülbelül olyasféle. Mikor az öreg megragadta a dörzspapír szélű, hegyes csőrét, s megszigonyozta, és addig verte a fejét a bunkósbottal, amíg a színe egészen át nem változott, szinte olyanra, mint a tükrök hátlapja, és amikor a fiú segítségével felhúzták a csónakba, a hímje ott maradt mellettük, nem tágított a csónak oldala mellől. Aztán, amikor az öreg már a zsinórajait tisztogatta, és a nagy szigonyt készítette elő, a hímhal feldobta magát ma-gasra a levegőbe a csónak mellett, hogy megnézze, hová lett a nősténye, s utána alámerült mélyen, kiterjesztve levendulaszínű szárnyait, vagyis a mellső uszonyait, s megcsillog-tatva mind a széles, levendulaszínű csikjait. Szép hal volt, az öreg halász nem felejtette el, gyönyörű volt, s nem tágított a másik mellől.

„Ennél szomorúbbat nem láttam a tengeren soha életemben – gondolta az öreg. – A fiú is szomorú volt, kértük a mariin bocsánatát, és rögtön végeztünk vele.”

– Bárcsak itt volna velem a gyerek – mondta fennhangon. Nekitámaszkodott a csónak orrában a legömbölyített deszkának, s a vállán átvetett zsinór feszülésén jól érezte a nagy hal erejét, ahogy rendületlenül úszott a kitűzött cél felé. „Törbe csaltam – gondolta magában az öreg –, kénytelen volt hát elhatározni magát valamire.”

„Pedig az volt a szándéka, hogy lent marad a mély, kék vízben, messze a csapdáktól, kelepcektől, mindenféle álnokságtól. De nekem meg az volt a szándékom, hogy utána megyek, megkeresem. Éppen őt akartam megtalálni, senki mást. Senki mást a világon. Most aztán találkoztunk, és össze vagyunk boronálva szépen, már dél óta. És nincs senki, aki segítsen rajtunk, egyikünknek sincs senkije.”

„Talán nem kellett volna halásznak mennem – gondolta. De hát ha egyszer erre születtem. Csak el ne felejtsem megenni a tonhalat virradat után.”

Már közeledett a hajnal, amikor az egyik hátramaradozó horogra valami ráharapott. Santiago hallotta, amint a fadarab kettétörik, és a zsinór gördülni kezdett lefelé a csónak korlátján át. A sötétben kihúzta tokjából a kését, a hal egész súlyát áttette a bal vállára, aztán hátrahajolt, és elvágta a zsinórt a csónak peremén. Aztán elvágta a keze ügyébe eső másik zsinórt is, és a sötétben összekötötte a két orsó szabadon lógó végét. Úgyesen dolgozott fél kézzel is, az orsókat a talpával szorította le, hogy jó szorosra húzhasa a csomót. Most már hat tartalék orsóra való zsinórja volt. A két horoghoz, amiket levágott, két-két orsó tartozott, a nagy hal horgához még kettő, s mind a hat össze volt kötve.

„Ha majd kivilágosodik – gondolta –, hátramegyek a negyvenöles horoghoz, és azt is levágom, s a tartalék orsóit annak is hozzácsatolom a többihez. Odavész vagy kétszáz ölnyi, jó katalán cordelzsinórom, meg a horgok, meg az ólmok. De hát majd szerzek helyettük mást. De ki szerez nekem egy másik ilyen halat, ha valamelyik hátsó horgomra ráakad egy hal, és elvágja ennek a zsinórját? Nem tudom, miféle hal lehetett, amelyik az előbb bekapta a horgomat. Talán egy mariin volt, talán egy kardhal, talán egy cápa. Nem is tudtam megtapintani a súlyát. Sietnem kellett, hogy gyorsan megszabaduljak tőle.”

Fennhangon csak annyit mondott:

– Bárcsak itt volna velem a gyerek.

„De hát nincs itt veled a gyerek – gondolta magában. – Egyedül vagy, egészen egyedül: és okosabb lesz, ha mégsem törődöl a sötétséggel, hanem igyekszel minél előbb hátrajutni az utolsó horoghoz, hogy azt is levágd, és hogy összehurkold a két tartalék orsóját.”

(..)

Oldalvást fordulva ott úszott mellette csöndesen a hal, kardcsőre szinte súrolta a csónak falát, aztán nekiindult, hogy elússzon mellőle, hosszú, vastag, széles testével, ezüst-tösen, bíborvörös csíkjával, végeláthatatlanul, a nagy vízben.

Az öreg halász ledobta a zsinórt, és rálépett, felemelte a szigonyt, amilyen magasra csak tudta, s lesújtott vele teljes erejéből, nagyobb erővel, mint amennyit képes volt összeszedni, belevágta a hal oldalába, közvetlenül a nagy melluszonya alatt, amely előreállt a levegőbe, magasan, az emberi mell magasságában. Érezte, ahogy a vas beledöfődik a halba, és ránehezedett, s beljebb nyomta, aztán az egész testsúlyával még egyet lökött rajta.

A halálra sebzett hal most megfordult, felélénkült, kiemelkedett a vízből, magasra, teljes hosszában és szélességében, teljes hatalmasságában és szépségében megmutatta magát. Mintha a csónakban ülő öreg halász feje felett lebegett volna a levegőben. Aztán visszazuhan a tengerbe, akkora loccsanással, hogy végigöntözte az öreg halászt meg az egész csónakot.

Az öreg halász szédült, émelygett, rosszullet környékezte, és alig látott. De azért behúzta a szigony kötelét, lassan csúsztatta át a nyirkos, sebes két kezén, s ahogy a látása kitisztult, látta, hogy a hal a hátára fordult, ezüstös hasát mutatja az ég felé. A szigony szára ferdén állt ki a hal vállából, a szívéből csurgó vér pedig vörösre festette köröskörül a tengert. Eleinte sötétvörös volt, mint a mérföldnél is mélyebb kék vízben nyüzsgő haltömeg. Aztán oszlani kezdett, mint a fátyolfelhők. A hal ezüstösen, mozdulatlanul ringott a hullámokon.

Az öreg halász feszült figyelemmel nézte ezt a látomást. Aztán a szigony kötelét kétszer ráhurkolta a csónak orrának a kampójára, és a két tenyerébe fogta homlokát.

– Tisztulj ki, fejem – mondta, a csónak pereméhez beszélve. – Én egy fáradt öregember vagyok. De hát megöltem ezt a halat, a testvéretem, és most el kell végeznem a munka hitvány részét is.

„Most meg kell csinálnom a hurkokat, és a kötéllel a csónak oldalához kell kötőznöm – gondolta. – Még ha ketten lennénk is, és elárasztanánk vízzel a csónakot, hogy rá tudjuk emelni, s aztán kimernénk belőle a vizet, ez a kis csónak akkor sem bírja el. Elő kell készítenem mindent, aztán ide kell húznom, és jól a csónakhoz kell kötőznöm őt, aztán fel kell állítanom az árbocot, és kifeszítenem a vitorlát, hogy hazahajózzunk.”

Nekifogott odahúzni a halat a csónak mellé, hogy át tudjon dugni egy zsinórt a kopoltyúin és a száján, és odaerősítse a fejét a csónak orrához. „Látni akarom – gondolta –, meg akarom érinteni, meg akarom tapintani. Ő az én kincsem, vagyonom – gondolta. – De nem azért akarom megtapintani. Azt hiszem, érzem a szívét – gondolta. – Akkor, amikor másodszor meglöktem a szigony nyelét. Húzzuk hát ide, kötőzzük meg jól, egy hurkot a farkára, egy másik hurkot a hasára, hogy ide legyen kötözve a csónakhoz.”

– Láss munkához, öreg – mondta. Ivott egy kis kortyot az üvegből. – Még nagyon sok hitvány munka van hátra most, hogy a küzdelem véget ért.

Felnézett az égre, aztán ránézett a halra, a mariinjára. Gondosan megnézte a nap állását. „Nem sokkal múlt dél – gondolta. – A passzátszél pedig erősödik. A zsinórok most nem fontosak. A fiúval együtt majd szétbogozzuk őket, ha otthon leszünk.”

– No, gyere, te nagy hal – mondta. A hal azonban nem jött. Csak egy helyben himbálózott a vízen, s az öreg halász odahúzta magát csónakostul a halhoz.

Amikor egy vonalba került vele, s a hal feje a csónak orránál volt, nem akart hinni a szemének, nem akarta elhinni, hogy csakugyan ekkora nagy hal. De aztán leoldotta a szigony kötelét a kamjióról, áthúzta a hal kopoltyúján,

ki a száján, rácsavarta egyszer a kardcsőrére, majd átfűzte a másik kopoltyúján, még egyszer rácsavarintotta a csőrére, összecsomózta a dupla kötelet, és odaerősítette a csónak kampójához. Azután elvágta a kötelet, és hátrament, hogy hurkot kössön a hal farkára. A hal eredeti ezüstös-bíborvörös színe most ezüstre változott, s a csikjai ugyanolyan halvány ibolyaszínűek voltak, mint a farka. Az ember a kiterjesztett tenyerével sem tudta volna átérni ezeket a csikokat, a hal két szeme pedig olyan különállónak látszott, mint a periszkóp tükrei, vagy mint a faragott szentek szeme a körmenetben.

– Másképp nem lehetett volna megölni – mondta az öreg halász. Jobban érezte magát, amióta vizet ivott, s tudta, hogy nem fogja elveszteni az eszméletét, és a feje is tiszta volt. „Akkora ez a hal, hogy biztosan megvan vagy hét és fél mázsa – gondolta. – Talán még annál is több. Ha fontját harminc centjével számítjuk, és ha csak a kétharmada marad is meg tiszta súlynak, mennyit tud vele keresni?”

– Ehhez már ceruza kellene – mondta. – Ennyire azért nem tiszta a fejem, hogy ezt kiszámítsam. De ma, azt hiszem, a nagy DiMaggio is büszke volna rám. Nekem nincs csont sarkantyúm. A két kezem meg a hátam azonban cudarul fáj.

„Mi lehet vajon az a csontsarkantyú? – gondolta. – Talán nekünk is van, csak nem tudunk róla.”

Odakötözte a halat a csónak farához, orrához és a középső üléséhez. Olyan nagy volt, hogy úgy festett, mintha a csónakot kötötte volna oda egy sokkal nagyobb csónakhoz. Levágott egy darabot a zsinórból, és felkötötte vele a hal alsó állkapcsát a kardcsőréhez, hogy ki ne nyíljon a szája útközben, és minél zavartalanabban vitorlázhassanak hazafelé. Aztán felállította az árbocot, a vitorlarúddal és a csákllyával felszerelte a foltozott vitorlát. A vitorla rögtön dagadni kezdett, és a csónak megindult. Santiago félig hanyatt dőlt a csónak farában, így hajóztak délnyugat felé.

Nem volt szüksége iránytűre, anélkül is tudta, hogy merre van délnyugat. Elég volt éreznie a passzátszél irányát és a vitorla feszülését. „Legokosabb lesz, ha kivetek egy kis zsinóron egy merítőhálót, és megpróbálok fogni magamnak valami ennivalót és a szomjamat elverni valami nedvességgel.” De nem talált merítőhálót, a sardíniái pedig már megromlottak. Így hát a csákllyával odahúzott magának egy kitépett csomót a sárga Golf-moszatból, ahogy elhaladtak mellette, s az apró kis tengeri rákokat kirázta belőle a csónak fenekére. Több mint egy tucatot szedett így össze, úgy ficáncoltak és ugrándoztak a deszkán, mint a szöcskék. Az öreg halász a hüvelykujjával és a mutatóujjával lecsip-pentette a fejüket, s eszegetni kezdte őket, kiköp-dösve a páncéljukat meg a farkukat. Nagyon parányiak voltak, de tudta, hogy táplálóak, és az ízük is jó volt.

Még két italra való vize volt a palackban, s amikor megette a rákokat, az egyik adag víz felét kiitta rá. A csónak szépen haladt, ha tekintetbe vesszük a nehézségeit, s az öreg Santiago a hóna alá szorított kormányrúddal kormányozott. Láttá a nagy halat, és csak rá kellett néznie a kezére vagy oda

kellett nyomnia a hátát a csónak fájához, hogy arról is megbizonyosodjék, mindez valóban megtörtént, és nem álom. Egyszer, amikor olyan rosszul érezte magát a vége felé, azt hitte, hogy talán csak álom az egész. Később pedig, amikor látta a halat kiemelkedni a vízből és mozdulatlanul lebegni a feje fölött, mielőtt visszazuhanhat volna, tisztán érezte, hogy valami nagy-nagy furcsaság van az egészben, és nem tudta elhinni, hogy valóság. Utána pedig elhomályosult a látása, ám bár most megint olyan jól látott, hogy soha jobban életében.

Most már tudta, hogy itt van a hal, és hogy a két keze is, a háta is valóság, nem álom. „A keze hamar gyógyul az embernek – gondolta. – Jól kimostam a sebeket, a sós víz majd meggyógyítja. A Golf-áramlat sötét vize a legjobb gyógyszer, ami csak kapható. Most már nincs egyéb dolgom, csak arra kell ügyelnem, hogy tiszta maradjon a fejem. A két kezem elvégezte a feladatát, és szépen visz bennünket a szél. A hal csukott szájával, az egyenesen, függőlegesen álló farkával úgy hajózik itt mellettem, úgy hajózunk itt egymás mellett, mint a testvérek. Aztán a gondolatai megint zavarosak lettek egy kicsit, és azon kezdett tűnődni:

– Vajon ő visz engem hazafelé, vagy én viszem őt? Ha magam mögött vontatnám, akkor nem volna vitás a dolog. Akkor se volna vitás, ha a hal rajta lenne a csónakon, megfosztva minden méltóságától. De hát egymás mellett hajóztak, összekötözve, és az öreg halász azt gondolta magában: – Hát csak vigyen ő engem, ha ahhoz van kedve. Én csak a csalafintaság árán vagyok különb nála, ő soha nem akart nekem ártani.”

Jól haladtak, az öreg halász áttagatta a kezét a sós vízben, és iparkodott ügyelni rá, hogy ne zavarodjanak össze a gondolatai. Az égen magasan úsztak a gomolyfelhők, és elég fátyolfelhő is látszott fölöttük, amiből az öreg halász tudhatta, hogy a szél nem áll el reggelig. Minduntalan a hal felé pillantott, meg akart győződni róla, hogy valóság. Egy óra múlva érte utol őket az első cápa.

A cápa nem véletlenül akadt rájuk. A mély vízből jött fel, amikor a sötét vértócsa leülepedett, és szétoszlott a tenger fenekén, egy mérföld mélységben. Olyan sebesen jött fel, és annyira minden elővigyázatosság nélkül, hogy egyszerre csak kibukkant a kék vízből a napsütésre. Aztán visszamerült a tengerbe, szimatot fogott, és úszni kezdett abba az irányba, amerre a csónak és a hal elvitorlázott.

Néha-néha elvesztette a nyomot. De mindig újra rátalált, vagy csak vaktában, de sebesen, erőlesen úszott a csónak irányába. Rendkívül nagy cápa volt, egy makocápa, amelyek úgy tudnak úszni, mint a tenger leggyorsabb halai, s minden gyönyörű volt rajta, kivéve az állkapcsait. A háta olyan kék volt, mint a kardhalé, a hasa ezüst, a bőre síkos, sima és szép. A testalkata hasonlított a kardhal alakjához, kivéve a hatalmas állkapcsait, melyeket most szorosan összezárt, mert nagyon gyorsan úszott, laposan a víz színe alatt, s a nagy hátuszonya nyílegyenesen hasította a habokat. Bent, a szorosan becsukott szájában mind a nyolc fogsora hátrafelé hajlott. Nem

a szokásos gúla alakú fogai voltak, mint a legtöbb cápának. Begörbített emberi ujjakhoz hasonlítottak a fogai, a markoláshoz vagy karmoláshoz behajlított emberi ujjakhoz. Majdnem olyan hosszúak is voltak, mint az öreg halász ujjai, és az élük mind a két oldalán borotvaéles volt. Ez a cápa arra teremtődött, hogy azok a halak legyenek a táplálékai, amelyek olyan erősek és olyan jól fel vannak fegyverezve, hogy más ellenségük nem is akad a tengerben. Most fokozni kezdte az iramot, mert érezte a frissebb vérszagot, kék hátuszonya sebesen szelte a vizet.

Mikor az öreg halász meglátta messziről, tisztában volt vele, hogy ez a cápa nem fél semmitől a világon, és pontosan azt fogja tenni, amihez kedve van. Előszedte hát a szigonyát, megkötötte a kötelet, és közben figyelte a cápa közeledését. A szigony kötele rövid volt, mert sokat levágott belőle, hogy a csónakhoz kötőzhesse a halat.

Az öregnek most tiszta volt a feje, jól fogott az esze, és nagyon határozottnak, elszántnak érezte magát, mégsem tudott nagyon reménykedni. „Túl szép volna, ha ez így menne tovább – gondolta. A cápa már majdnem odaért hozzánk, s ahogy szemmel tartotta, egy pillantást vetett közben a nagy halra. – Akár álom is lehetne ez az egész – gondolta. – Nem bírom megakadályozni, hogy bele ne marjon, de talán oda tudok vágni neki egyet. *Dentuso* – gondolta. – Rossz napod lesz, inkább ne is szült volna az anyád.”

A cápa sebesen közeledett a csónak farához, és amikor rácsapott a halra, az öreg halász látta a kitért száját, a két furcsa szemét, hallotta a fogainak csattanását, ahogy közvetlenül a hal farka fölött beleharapott a húsba. A cápa feje kiállt a vízből, a háta is felbukkant, a nagy hal bőre és húsa recsegett a foga alatt, amikor az öreg halász lesújtott a szigonnyal a cápa fejére, arra a pontra, ahol a két szemét összekötő vonal keresztezi az orrának egyenesen hátrafelé meghosszabbított vonalát. Persze ezek a vonalak nem léteztek. Csak a cápa nagy, hupikék feje létezett, a két nagy szeme meg a csattogó, támadó, mindent felfaló állkapcsai. Az agyveleje azonban ott volt, azon a ponton, s az öreg halász eltalálta. Két kézre fogta a szigonyát, a vértől lucskos tenyerébe fogta, és teljes erejéből belevágta a cápa agyába. Eltalálta, reményvesztetten ugyan, de elszántan és teljes dühvel döfte le.

A cápa átfordult a másik oldalára, tekeregett egyet maga körül, az öreg halász látta, hogy a szemében kialudt az élet, aztán még egyet perdült a tengelye körül, duplán is magára hurkolva a kötelet. Az öreg halász tudta, hogy megdőglött, a cápa azonban nem akarta tudomásul venni a dolgot. A hátán fekve, a fogait csattogtatva, vadul csapkodni kezdte a vizet a farkával, és megindult, mint egy motorcsónak. A víz fehér tajtékot vetett, ahol a farkával korbácsolta, testének háromnegyed része kiemelkedett belőle, és a kötél megfeszült, végigremegett, és hirtelen elszakadt. A cápa egy darabig csendesen lebegett a víz színén, s az öreg halász nézte. Aztán nagyon lassan süllyedni kezdett.

– Kiharapott belőle vagy negyven fontot – mondta az öreg fennhangon.

„Elvitte a szigonyomat is és az összes kötelet – gondolta –, s a halam most megint vérzik, jönnek majd rá a többiek.”

Nem volt kedve többé a halra nézni, amióta megcsonkították. Amikor a cápa belemart, szinte úgy érezte, mintha a tulajdon húsába martak volna.

„De megöltem a cápát, amelyik belemart a halamba – gondolta. – És volt a legnagyobb *dentuso*, amit valaha láttam. Pedig, biz’ isten, láttam elég nagyokat életemben.”

„Túl szép volna, ha kitarthatott volna a szerencsém – gondolta. – Most már inkább azt kívánom, bárcsak álom lett volna az egész, ne fogtam volna soha ezt a nagy halat, feküdnék inkább otthon, az újságpapírokkal bélelt ágya-mon, egymagámban.”

– De hát az ember nem arra született, hogy legyőzzék – mondta. – Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.

„De azért sajnálom, hogy megöltem ezt a halat – gondol-ta. – Ami most következik, az nem lesz mulatság, s ráadásul a szigonyom is odaveszett. A *dentuso* kegyetlen állat, erős, ügyes, értelmes. De én ügyesebb és okosabb voltam nála. Ámbár talán nem is – gondolta. – Talán csak jobban voltam felfegyverezve.”

– Ne töprengj, öreg – mondta fennhangon. – Vitorlázz tovább hazafelé, és nézz szembe a dolgokkal, ha egyszer rákerül a sor.

„De hát gondolkoznom kell – gondolta. – Mert nem maradt egyebem, csak a gondolkozás. A gondolkozás meg a baseball. Vajon mit szólt volna hozzá a nagy DiMaggio, ahogy eltaláltam az agyvelejét? Ámbár semmiség az egész. Akárki eltalálta volna. Igen, de a sebesült kezem vajon nem nehezítette-e meg a dolgomat legalább annyira, mint a csontsarkantyú? Nem tudom. A bokámnak soha nem volt semmi baja, kivéve akkor az egyszer, amikor belecsi-pett a mérges raja, mert úszás közben ráléptem a vízben, s utána megbénult a lábam szára, és irgalmatlanul fáj.”

– Vidámabb dolgokon törd a fejed, öreg – mondta. – Hazafelé vitorlázol, percről percre közelebb kerülsz a szigethez. Negyven fonttal könnyebbek lettetek, azzal is gyorsabban haladsz.

Nagyon jól tudta, hogy nagyjából mi történhetik majd, mihelyt az áramlat túlsó szélére érnek. De egyelőre semmit sem tehetett.

– Dehogynem – mondta fennhangon. – Máris tehetek valamit. Rákötözhetem a késemet az egyik evező lapátjára.

Rá is kötözte, hóna alá szorítva a kormánytudat, és a talpával lefogva a vitorla kötelét.

– No ugye – mondta. – Öregnek még mindig öreg vagyok, de most már legalább van fegyverem.

A szél megint erőre kapott, sebesen vitte őket a vitorlá-juk. A halnak csak az elülső felét nézte, és feltámadt benne egy kicsit a reménykedés.

„Szamárság feladni a reményt – gondolta. – Azonkívül bűn is, azt hiszem. Most ne törd a fejed azon, hogy mi a bűn – gondolta. – Elég gondod-bajod van a bűn nélkül is. Különben sem értesz hozzá.”

„Nem értek hozzá – gondolta –, nem tudom, mi a bűn, és abban sem vagyok biztos, hogy hiszek-e benne egyáltalán. Lehet, hogy bűn volt megölni ezt a halat. Még ha azért öltem is meg, hogy eltartsam magam, és ennivalót szerezzek egy csomó embernek, még akkor is bűn szerintem. De hát minden bűn, minden a világon. De most ne gondolkozz ezen. Későn van már ehhez, és nem a te dolgod. Vannak, akiket ezért fizetnek. Csak hadd törjék rajta ők a fejüket. Te arra születél, hogy halász légy, mint ahogy a hal arra született, hogy hal legyen. San Pedro is halász volt, akárcsak a nagy DiMaggio apja.”

Szeretett azonban elgondolkozni mindenfélén, amihez neki is köze volt, s minthogy nem volt olvasnivalója, és nem volt rádiója sem, tovább tűnődött, tovább törte a fejét a bűnön. „Nemcsak azért öltem meg a halat, hogy kenyerem legyen, és hogy eladjam eleségnek – gondolta. – A dicsőségért öltem meg, és azért mert halász vagyok. De szerettem, amíg élt, és azután is szerettem. Ha szeretjük, akkor nem bűn megölni. Vagy csak annál nagyobb bűn?”

– Túl sokat töröd a fejed, öreg – mondta fennhangon.

„De a *dentusó-t* örömmel öltem meg – gondolta. – A *átntuso* eleven halakon él, akárcsak magam. Nem dögevő, és nem is pusztán egy úszkáló falánkság, mint némely más cápa. Szép, nemes állat, a félelmet nem ismeri.”

– Önvédelemből öltem meg – mondta az öreg halász hangosan. – És jól megöltem.

„De különben is – gondolta –, valami módon minden megöl mindent. A halászat például, amennyire eltart, és kenyeret ad nekem, annyira meg is öl. De a fiú, az semennyire sem öl meg – gondolta. – Nem szabad becsapnom magamat.”

Kihajolt a csónakból, és kiszedett egy darabot a hal húsából, ahol a cápa belemart. Rágni kezdte. Jó minőségű, jó ízű hal volt. Kemény és leves volt a húsa, mint a marhahús vagy disznóhús, csak nem volt vörös. Nem volt inas, rostos, s Santiago tudta, hogy a piacon megadnák érte a legmagasabb árat is. De semmi módon nem lehetett megakadályozni, hogy a vérszag szét ne áradjon a vízben, és az öreg halász tisztában volt vele, hogy keserves órák várnak még rá.

A szél ereje nem lankadt. Még jobban délnyugatra fordult az iránya, ami azt jelentette, hogy nem fog elállni. Az öreg halász nézte a tengert, de se egy vitorlát nem látott semerre, se egy hajó testét vagy akár a füstjét. Csak a repülőhalak ugráltak fel a csónak orra előtt – kitértek jobbra-balra –, meg a Golf-moszatok nagy foltjai sárgállottak a vízen. Még egy madár sem látszott semerre. Két óra hosszat vitorlázott így, csöndesen hazafelé, hátradőlve a tatnak, olykor-olykor elrágott néhány falatot a mariin húsából, igyekezett kipihenni magát és erőt gyűjteni – két óra hosszat vitorlázott már így, amikor megpillantotta az elsőt a két új cápa közül.

– *Ay* – mondta hangosan. Spanyolul mondta ezt az „*ay*”-t, de nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre. Talán csak egy akkora sóhajtás az egész, amilyen akaratlanul is kiszalad az ember száján, ha éppen azt érzi, hogy a szögek átfürödnek a két tenyerén, és belemennek a fába.

– *Galanos* – mondta fennhangon. Az első cápa mögött észrevette közben a másodiknak az uszonyát is, és felismerte őket a farkuk söprögető mozgásáról meg a barna, háromszögletű uszonyukról. Lapátorrú cápák voltak, szimatot kaptak, izgatottan úsztak a vérszagra, s a rettenetes, bamba éhségükben elvesztették a nyomot, aztán izgatottan újra megtalálták. De azért állandóan közeledtek.

Az öreg halász meg rögzítette a kormányrudat, és a kampóhoz kötötte a vitorlája kötelét. Aztán felemelte az evezőt a rákötözött késsel. Olyan óvatosan fogta meg, amilyen óvatosan csak tudta, mert a két keze élesen belesajdult az érintésre. Kinyitotta két markát, aztán óvatosan megint rácsukta az evező nyelére, hogy lazítson egy kicsit a fogáson. Végül erélyesen megszorította, hogy a két keze szokjon hozzá a fájdalomhoz, és ne tétovázzanak majd, aztán a közeledő cápákat figyelte megint. Most már tisztán látta a széles, lapos, lapát formájú fejüket meg a fehér végű, nagy, mellső uszonyaikat. Ezek undorító cápák voltak, bűdösek, nemcsak ragadozók, hanem dögevők is, s ha ki voltak éhezve, még az evezőkbe is beleharaptak, még a csónak kormányába is. Ezek a cápák szokták leharapni a víz felszínén alvó teknős-békák lábát és uszonyát, és ezek még az embert is megtá-madják, ha éhesek, még akkor is, ha az emberen nem érződik a hal vére vagy a hal nyálkája.

– *Ay* – mondta az öreg halász. – *Galanos*. Gyertek. *Galanos*.

Jöttek. De ezek nem úgy jöttek, ahogy a makocápa. Az egyikük fordult egyet, és eltűnt a csónak alatt, s az öreg halász érezte a csónak rázkódását, ahogy a cápa tépni, marcangolni kezdte a halat odalent. A másik egy ideig figyelte a halászt a sárga, mandulavágású szemével, aztán sebesen odaúszott, és kítátotta félkör alakú száját, hogy beleharapjon a halba azon a helyen, ahol māt csonka volt. A barna feje búbján és hátán jól látszott a gerincagyat és az agyvelőt összekötő vonal, s az öreg halász belevágta az evezőre kötött kést ebbe a vonalba, kihúzta, és újra lecsapott vele, bele a cápa sárga, macskaszerű szemébe. A cápa elengedte a halat, lecsúszott róla, merülni kezdett, de kimúlás közben még lenyelte, amit kiharapott a halból.

A csónak még egyre rengett, ahogy a másik cápa marcangolta alatta a halat, az öreg halász kioldotta hát a vitorlakötelet, hogy keresztbe fordítsa a csónakot, és kihozza alóla a cápát. Amikor megpillantotta a cápát, kihajolt a csónakból, és lecsapott rá. De csak a testét találta el valahol, s a bőre olyan kemény volt, hogy alig ment bele a kés. A mozdulattól most nemcsak a két keze fájdukt meg, hanem a válla is. De a cápa gyorsan jött felfelé a vízből, magasra tartva a fejét, s amikor kibukkant az orra, és nekiesett a hálnak, Santiago belevágta a kést, keresztbe, a lapos homloka kellős közepébe. Aztán kirántotta a kést, és még egyszer lecsapott rá pontosan ugyanoda. De a cápa nem eresztette el a halat, csukott szájjal fogta, úgyhogy az öreg halász beledöfött a bal szemébe. A cápa még mindig nem mozdult.

– Nem? – mondta az öreg, és beleszúrta a kést az agyveleje és hátgerince közé. Könnyen ment, s érezte, ahogy a porcok szétválnak. Most fordított egyet az evezőn, és bedugta a lapátját a cápa szájába, hogy kinyissa vele. Megcsavarta a lapátot, s amikor a cápa levált a halról, így szólt:

– Mehetsz, *galanos*. Süllyedj le a tenger fenekére. Eredj, keresd meg a barátodat. Vagy lehet, hogy az anyád volt.

Az öreg halász megtörülgette a kését, és letette az evezőt. Aztán megkereste a vitorlakötelet, behúzta, s a csónakot megint délnyugat felé irányította, ahogy a vitorla feszülni kezdett.

– Letépték legalább a negyedrészt, ráadásul a javát – mondta hangosan. – Bárcsak inkább álom lett volna az egész, és sosem fogtam volna ezt a nagy halat. Ne haragudjál, te nagy hal. Sajnálom a dolgot. Ez így mindent elrontott.

Elhallgatott. Nem akart többé ránézni a halra. A víz színén hanyódván, a nagy vérveszteségek után most olyan volt a színe, mint a tükör vakezűst hátlapjáié, s a csíkjai még mind látszottak.

– Nem kellett volna olyan messzire kimennem a tengerre, tudod – mondta. – Neked is jobb lett volna, nekem is. Bocsáss meg, nagy hal.

„No – kezdte biztatni magát. – No, nézd meg a kést az evezőn, hogy nem szakadt-e el valahol a kötele. Aztán hozd rendbe a kezedet, mert még hátravan egy és más.”

– Jó volna, ha lenne egy fenőkövem, megfenni a kést – mondta az öreg halász, miután megnézte az evezőlapát köteleit, hogy rendben vannak-e. – Hozhattam volna egy fenőkövet.

„Sok mindent hozhattál volna – gondolta magában. – De hát nem hoztál, öreg. Most ne azon tanakodjál, hogy mid nincs. Azon törd a fejed, hogy mihez tudsz fogni azzal, amid van.”

– De sok bölcs tanáccsal látsz el – mondta fennhangon.

– Unom már a tanácsaidat.

Hóna alatt tartotta a kormányrudat, és mind a két kezét belelógatta a vízbe, ahogy vitte őt a csónak.

– Isten tudja, hogy ez a legutóbbi cápa mennyit tépett le róla – mondta. – De a csónak most sokkal könnyebben fut.

Gondolni sem szívesen gondolt a hal szétmárcangolt alsó felére. Tudta, hogy a cápa hatalmas darab húsokat tépett ki belőle, valahányszor rándított egyet a csónakon, s tudta, hogy a hal vére a tengerben most olyan széles nyomot hagy maga után a cápáknak, mint az ország útja.

„Olyan hal volt ez, hogy megélt volna belőle az ember egészen tavaszig – gondolta. – De ne tépelődjél most ezen. Csak pihenj szépen, és ügyelj a kezedre, hogy megvédelmezhesd, ami még megmaradt belőle. Áztasd csak a két kezedet. Hogy vérszagot árasztanak a vízbe, az most már nem sokat számít a hal rengeteg elfolyt vére mellett. Különbben sem vérzik nagyon egyik kezem sem. A sebek nem fontosak. A vérzés talán jót tesz a bal kezemnek, és nem kap majd görcsöt.”

„Mire gondolhatnék most? – tűnődött. – Semmire. Sem-mire sem szabad gondolnom, mert várnom kell a következő cápákat. Bárcsak igazán álom lett volna – gondolta. – Ámbár ki tudja? Jól is végződhetett volna a dolog.”

A következő cápa egyedül jött. Lapátorrú cápa volt- Ügy érkezett, ahogy a disznó érkezik a vályúhoz, csak éppen a disznónak nincsen akkora nagy

szája, hogy ember feje is beleférne. Az öreg halász megvárta, amíg beleharap a halba, aztán rácsapott az evezőre kötött késsel, belehasított vele az agyába. A cápa azonban hátrafelé henteredett, ami-kor felfordult, és a kés pengéje kettétört.

Az öreg halász visszaült a kormányhoz. Még ahhoz sem volt kedve, hogy végignézze a cápa lassú elmerülését, ahogy egyre kisebb lesz a vízben, először életnagyságúnak látszik, aztán kisebbnek, végül pedig egészen parányinak. Ez a látvány mindig lenyűgözte az öreget, szerette nézni. De most oda sem nézett.

– Még megvan a csákyám – mondta. – De azzal semmire sem megyek. Megvan a két evezőm és a kormányrudam, meg a kis bunkósbotom.

„No hát most elbántak velem – gondolta. – Ahhoz már igazán öreg vagyok, hogy bottal verjem agyon a cápákat. De azért nem hagyom magam, amíg megvan a két evezőm, meg a kis botom, meg a kormányrudam.”

Megint belógatta a két kezét a vízbe, hogy áztassa őket. Már késő délutánra járt, s csak a tengert látta, meg az eget. A szél erősebben fúj, mint eddig. Santiago remélte, hogy nemsokára meglátja majd a partot.

– Elfáradtál, öreg – mondta. – Belülről fáradtál el.

– A cápák csak alkonyatkor támadták meg újra, éppen mielőtt leszállt a nap.

Az öreg halász meglátta a közeledő barna uszonyaikat a széles csapáson, amit a hal vére maga után hagyott a vízben. Nem is tétováztak, nem keresték a nyomot, hanem nyílegyenesen úsztak a csónak felé, szorosan egymás mellett.

Megrögzítette a kormány rudat, megkötötte a vitorla kö-telét, és benyúlt a csónak tatja alá a botjáéit. Egy evezőnek a nyele volt ez valaha, egy törött evezőről fűrészelték le, a hossza nem volt több három-négy arasznál. Csak fél kézzel lehetett jól megfogni, mert rajta volt az evezőnyél vége. Santiago a jobb kezébe fogta, jól megmarkolta, és várta a cápákat. Lapátfejű volt mind a kettő.

„Meg kell várnom, amíg az első jól beleharap, aztán rácsaphatok az orra hegyére vagy a feje búbjára” – gondolta. A két cápa egyszerre ért oda, s amikor a közelebbi elő kitátotta a száját, és belemart a hal ezüstös oldalába, Santiago magasra emelte a botot, és keményen lecsapott vele a cápa széles koponyájára, hogy csak úgy csattant. Érezte a boton a cápa bőrének ruganyos keménységét, de érezte a csont merevségét is, és még egyszer rávágott keményen az orra hegyére, ahogy a cápa lecsúszott a halról.

A másik cápa közben megint elúszott, és most újra visszafordult, szélesre tátott pofával. Az öreg halász látta a szája szögletéből lepergő halcafatokat, ahogy újra beleharapott a nagy halba. Lesújtott rá, de csak a fejét találta el, a cápa ránézett, és kitépte a falatot a halból, csavarintva egyet a fejével. Az öreg halász még egyet vágott rá a bottal, ahogy a cápa odébb csusszant, hogy lenyelje a falatot, de most is csak a bőr ruganyos szilárdságát érezte a boton. – Gyere vissza, *gaiano* – mondta az Öreg. – Gyere vissza még egyszer.

A cápa villámsebessen visszafordult, s az öreg halász fejbe vágta, amikor ráharapott a halra. Most jól eltalálta, és magasról csapott le rá, amilyen magasra csak fel tudta emelni a botot. Most érezte a cápa koponyacsontját, és még egyszer rávágott ugyanarra a helyre, miközben a cápa lomhán kitepte a halból a falatot, és csúszni kezdett lefelé róla.

Az öreg halász figyelte, hogy jönnek-e már vissza, azonban egyik cápa sem mutatkozott. Végre meglátta az egyiket, ahogy körbe-körbe úszott a felszínen. A másik cápa uszo-nyát nem látta semerre.

„Arra nem számíthatok, hogy megöltem őket – gondolta. – Valaha régen azt is meg tudtam volna tenni. De csúnyán megsebesült mind a kettő, megkapták a magukét, s egyikük sem érezheti nagyon jól magát. Ha lenne egy jó botom, amit két kézre foghatnék, akkor az elsőt biztosan agyon tudtam volna csapni. Még most, vénségemre is” – gondolta. Nem akart ránézni a halra. Tudta, hogy a felét már szétmarcangolták. A nap közben lebukott, mialatt ó a cápákkal vesződött.

– Nemsokára besötétedik – mondta. – Akkor majd meglátom Havanna fényeit az ég alján. Ha nagyon elsodródtam keletnek, akkor valamelyik új fürdőhely fényét látom meg.

„Nem lehetek már nagyon messze a parttól – gondolta. – Remélem, senki sem aggódott értem. Persze csak a fiú nyugtalankodhatott miattam. De tudom, hogy bízik bennem. Az öregebb halászok közül biztosan sokan aggódnak miattam. Meg a többiek közül is sokan – gondolta. – Jó emberek laknak a falumban.”

Nem tudott beszélgetni a hallal, mert a halat már félig elpusztították. De aztán támadt egy ötlete.

– Te fél-hal – mondta. – Te volt-hal. Sajnálom, hogy túl messzire kimentem a tengerre. Mind a ketten ráfizettünk. De legalább megöltünk sok-sok cápát, mi ketten, te meg én, s néhánynak elláttuk a baját. Te vajon hány cápát öltél meg életedben, öreg hal? Arra való a hegyes ormányod, hogy használd is.

Szívesen gondolt arra, hogy miként bána el a hal egy cápával, ha szabadon úszkálhatna. „Le kellett volna vágnom a kardját, hogy harcoljak vele” – gondolta. De hát se fejszéje nem volt, se kése nem volt most már.

„Pedig ha volna, hát odakötözhetném a kardját az evezőm végéhez. Milyen nagyszerű fegyverem lenne. Akkor közösen harcolnánk csakugyan a cápák ellen. Mihez kezdek most, ha megtámadnak éjszaka? Mitévő leszek?”

– Verekszem majd velük – mondta. – Verekszem, amíg meg nem halok.

De most, hogy besötétedett, és semmi fény, semmi páni derengés nem látszott, s csak a szél zúgását hallotta, ahogy kitaratóan dagasztotta a vitorláját, most szinte úgy érezte, hogy talán már meg is halt. Összetette a két kezét, és megtapogatta a tenyerét. A keze élt, elég volt kinyitni és becukni a markát, hogy érezze benne az eleven fájdalmat. Nekinyomta a hátát a csónak farának, és máris tudta, hogy nem halt meg. A válla elárulta neki.

„El kell majd mondanom azt a sok imát, amire fogadal-mat tettem, hogy elmondom, ha megfogom a nagy halat – gondolta. – De most nagyon fáradt

vagyok hozzá. Inkább a zsákot kellene megkeresnem, hogy a vállamra borítsam.”

A csónak farában ült, kormányzott, figyelte az ég alját, hogy látszik-e már a város fénye. „A fele még megvan – gondolta. – Hátha lesz annyi szerencsém, hogy az elülső felét sikerül haza vinnem. Nem ártana már egy kis szerencse, megérdemelném. Nem – mondta. – Nem érdemled meg, mert kihívtad a sorsot magad ellen, amikor olyan messzire kimentél a tengerre.”

– Ne számárokodj – mondta fennhangon. – Ügyelj a kormányra, és maradj ébren. Még sok szerencsében lehet részed.

– Szívesen megfizetnék éne, ha tudnám, hogy hol lehet megvásárolni — mondta.

„De mivel fizetnék meg érte? – tűnődött magában. – Megvásárolhatom vajon a szerencsét egy elveszett szigony, egy kettétört kés és két tönkretett kéz árán?”

– Talán – mondta. – Hiszen nyolcvannégy napi eredménytelen halászat árán akartad megvásárolni. És majdnem megkaptad ezen az áron.

„Nem szabad ilyen ostobaságokon járni az eszem – gondolta. – A szerencse mindenféle alakot ölthet, és ki ismeri fel, ha szembe találja magát vele? De azért elfogadnám akármiféle alakban, és megadnám az árát, akármit is kérnek érte. Szeretném már látni a város fényét az ég alján – gondolta. – Túl sok a kívánságom. De hát most ezt szeret-ném látni.” Megpróbált kényelmesebben elhelyezkedni a kormányrúdnál, s a fájdalom figyelmeztette, hogy még nem halt meg.

Körülbelül este tíz óra lehetett, amikor megpillantotta a város lámpáinak az ég alján visszaverődő tompa derengését. Eleinte csak annyi látszott belőle, mint amennyire átfényesedik az ég, mielőtt a hold felkel. Később egyenletesen világított messziről, a tenger peremén, amely most haragosan háborgott, mert a szél folyton erősödött. Rákormányozta a csónakot a fény irányára, és arra gondolt, hogy most már hamarosan odaér az áramlat szélére.

„No most már nincs tovább – gondolta. – Valószínűleg újra megtámadnak. De hát mit tehetnék velük a sötétben, fegyver nélkül?”

Fájt, sajgott minden tagja, elgémberedett, megmerevedett az agyongyötört teste, égtek a sebei, fázott a hideg éjszakában. „Remélem, nem kell újra harcolnom velük – gondolta. – Csak annyit remélek, hogy ne kelljen újra harcolnom velük.”

De éjfélkor már újra harcolt velük, és ezúttal azt is tudta, hogy hiábavaló a küzdelem. Falkában jöttek, s csak a csíkokat látta a vízen, amit az uszonyuk vágott, meg a csillámlásukat, ahogy nekiestek a hálnak. Csapkodta a fejüket, hallotta a fogaik csattanását meg a csónak rázkódását az alulról támadók tülekedésétől. Elkeseredetten kaszabolta őket, vaktában, csak a hangok meg a mozgás irányában csapkodott, aztán érezte, hogy valami megragadja a botot, és kirántja a kezéből.

Kihúzta a kormányrudat a helyéről, két kézre fogta, és azzal kezdte csépelni, verni őket, újra meg újra lesújtott vele. De most már a csónak orránál jártak,

s jöttek vissza egymás után meg csapatostul is, tépték ki a hal húsát, s a cafatok tompán fehérlettek a vízben, ahogy vissza-vissza-fordultak újabb támadásra.

Aztán az egyik végül a hal fejét támadta meg, s Santiago tudta, hogy ezzel be is fejeződött, nincs tovább. Lesújtott a kormányrúddal a cápa fejére, ahol a foga beleakadt a hal kemény fejbőrébe, melyet nem tudott átharapni. Lecsapott rá másodszor is, harmadszor is. Hallotta, amint a kormányrúd elrepedt, s a kettétört rúd kezében maradt felét beledöfte a cápába. Érezte, hogy beleszűrődik, s még egyet döfött rajta, mert tudta, hogy hegyes, szilánkos a rúd vége. A cápa elengedte a halat, és hengergett egyet a vízben. Ez volt az utolsó cápa a falkából, a többiek már nem jöttek vissza. Már nem volt mit enniük a halon.

Az öreg halász fuldokolva lélegzett, és valamilyen szokatlan ízt érzett a szájában. Fémes, édeskés ízt, s egy pillanatra meg is ijedt tőle. De nem volt sok az egész. Köpött egyet a tengerbe, és azt mondta:

– Edd meg ezt is, egyétek meg, *galanos*. És álmodjátok azt, hogy megöltetek egy embert.

Tisztában volt vele, hogy végérvényesen és jóvátehetetlenül vereséget szenvedett. Hátrament a csónak farába, megpróbálta visszatenni a helyére a kormányrudat, és látta, hogy a lerepedt vége egészen jól beleillik a nyílásba, s tud majd vele kormányozni. Vállára terítette a zsákot, és a partnak irányította a csónakot. Könnyedén, sebesen vitte őt most már a szél, semmire sem gondolt, semmit sem érzett, a világon semmit. Már túl volt mindenén, és csak azzal törődött, hogy minél okosabban, minél ügyesebben hazavitorlázzon a kis csónakján. Éjszaka még megtámadták a cápák a hal csontvázát, mint ahogy morzsákat szedeget az ember az abroszról. Az öreg ügyet sem vetett rájuk, ügyet sem vetett semmire, csak a kormányzással törődött. De azt észrevette, hogy most milyen könnyen, milyen gyorsan halad a csónak, miután megszabadult a melléje kötözött nagy tehertől.

„Derék csónak – gondolta. – Ép, egészséges, jó kis hajó, nincs semmi baja, csak a kormányrúdja tört el. Azt könnyűszerrel helyre lehet hozni.”

Érezte, hogy belekerült az áramlatba, és látta végig a part mentén a parti települések lámpáit. Most már pontosan tudta, hogy hol jár, s hogy most már nemsokára hazaér. „A szél, az mindenesetre jó barátunk – gondolta. Aztán hozzátette: – Ámbár nem mindig. Meg a nagy óceán, a barátainkkal és az ellenségeinkkel. Meg az ágy – gondolta. Az ágy az én jó barátom. Csak az ágy – gondolta. Nagyszerű dolog lesz az ágy. Milyen könnyű, ha vereséget szenvedett az ember. Nem is képzeltem, hogy ilyen könnyű dolog. De kitől, mitől szenvedtél vereséget?” – tűnődött.

– Semmitől mondta fennhangon. – Nagyon messzire kimentem a tengerre.

Mikor befutott a kis kikötőbe, fent a kertvendéglőben sehol sem égtek a lámpák, s tudta, hogy mindenki alszik már. A szél szakadatlanul erősödött. De a kikötőben mégis nyugodt volt a víz, s Santiago felhajózott egészen a kis kavicsos partig a sziklák alatt. Nem volt, aki segítsen neki, felfutott hát a partra a csónakkal, amennyire csak tudott.

Aztán kiszállt belőle, és kikötötte az egyik sziklához.

Kiemelte az árbocot, rágöngyölte a vitorlát, megkötötte. Aztán vállára vette az árbocot, és baktatni kezdett fölfelé. Csak ekkor jött rá, hogy milyen mérhetetlenül fáradt. Megállt egy pillanatra, hátrafordult, s az utcalámpák visszatükröződő fényében megpillantotta a hal nagy farkát, amint kiemelkedett a csónak fara fölött. Láttá a hal hátgerincének pucér fehér vonalát, a feje sötétlő tömegét, az előreálló ormányával, s a nagy csupaszságot a feje és a farka között.

Megindult, tovább kapaszkodott fölfelé, s a sziklák tete-jén elesett, és úgy maradt fekve, az árboccal a vállán. Megpróbált feltápászkodni. Nehéz volt, nem ment. Ülve maradt hát az árboccal a vállán, és nézte az országot. Egy macska haladt át az úton messzebb, ment a dolga után, s az öreg halász figyelte egy darabig. Aztán megint csak az utat nézte.

Végül letette a válláról az árbocot, és felállt. Felemelte az árbocot, vállára vette, nekivágott az országútnak. Még ötször kellett leülnie, mielőtt odaért volna a kunyhóhoz.

Bement a kunyhóba, ne ki támasztotta a falnak az árbocot. Talált egy üveg vizet a sötétben, és ivott egyet. Aztán lefeküdt az ágyára. Felhúzta a pokrócot a válláig, aztán betakarta vele a hátát és a lábát is, s arca borulva az újságpapírokon, kinyújtott kézzel, felfelé fordítva a két tenyerét, elaludt.

Aludt, amikor másnap reggel benézett hozzá a fiú a nyitott ajtón. Olyan erős szél fűjt, hogy a halászhajók nem szálltak tengerre, s a fiú későn ébredt, aztán átjött az öreg halász kunyhójához, ahogy minden reggel átjött hozzá. Láttá, hogy az öreg csöndesen lélegzik, aztán meglátta az öreg két kezét, és sírva fakadt. Csöndesen, óvatosan kilépdelt, hogy lemenjen kávéhoz neki, és végigsírta az egész utat.

A kis csónak körül sok halász ácsorgott, nézték, hogy mi van az oldalához kötve, s az egyikük feltűrt nadrágszárral lépegetett a vízben, és egy zsinórral méricskélte a csontvázat.

A fiú nem ment le a csónakhoz. Már járt lent korábban, és az egyik halászt megkérte, hogy viselje gondját a csónaknak.

– Hogy van az öreg? – kiáltott feléje az egyik halász.

– Alszik – kiabálta vissza a fiú. Nem törődött vele, ha meg is látják rajta, hogy sírt. – Ne háborgassátok most.

– Tizennyolc láb hosszú volt az orrától a farkáig – kiáltotta az a halász, aki méricskélte.

– Elhiszem – mondta a fiú.

Bement a kertvendéglőbe, és egy adag kávéért.

– Jó forró legyen, sok tejjel és sok cukorral.

– Mást ne adjak?

– Mást nem kérek. Majd később meglátom, hogy mit tudna enni.

– Micsoda hal volt – mondta a vendéglős. – Ilyen hal még nem is volt a világon. Az is két szép hal volt, amit tegnap fogtál.

– Egye meg a fene őket – mondta a fiú, és megint sírva fakadt.

- Ne adjak valami ennivalót? – kérdezte a vendéglős.
- Nem kell – mondta a fiú. – Mondja meg a többieknek is, hogy ne háborgassák most Santiagót. Majd még visszajövök.
- Mondd meg neki, hogy mennyire sajnálom.
- Köszönöm – mondta a fiú.
- Felvitte a kávé a forró bádgedényben az öreg halász kunyhójába, és ott üldögélt mellette, amíg föl nem ébredt. Egyszer már azt hitte, fel fog ébredni. De az öreg visszamerült mély álmába, s a fiú átment a szemközti házba, hogy kérjen egy kisgyújtóst, amivel meg tudja melegíteni a kávé.
- Végül felébredt az öreg.
- Maradj fekvé, Santiago – mondta a fiú. – Idd meg ezt.
- Töltött egy kis kávé a poharába.
- Az öreg halász elvette a poharat és kiitta.
- Legyőztek, Manolin – mondta. – Alaposan legyőztek. – Ő nem győzött le. A hal nem.
- Az igaz. A hal nem. Csak később.
- Pedrico elintézi a csónakot meg a szerszámokat. Mi legyen a hal fejével?
- Hadd vagdossa fel Pedrico, ha kell neki a halcsapdákhöz.
- És a hal ormányával mi legyen?
- Tiéd lehet, ha akarod.
- Akarom – mondta a fiú. – No, most további terveket kell csinálnunk.
- Kerestettek?
- Hát persze. A parti őrmotorosokkal is meg repülőgépekkel is.
- A tenger nagy, a csónakom meg kicsi, alig lehet látni a vízen – mondta az öreg. Észrevette, hogy mennyivel kellemesebb, ha van kivel beszélgetnie, mint egyedül társalogni a tengerrel és önmagával. – Kellettél volna – mondta. – Mit fogtál?
- Egyet az első nap. Egyet a második nap és kettőt a harmadik nap.
- Jól van.
- Most már ezentúl megint együtt halászunk majd.
- Nem, nem. Nekem nincs szerencsém. Már elhagyott a szerencse örökre.
- Egye meg a fene a szerencsét – mondta a fiú. – Majd hozok én szerencsét.
- De mit szólnak hozzá a szüleid?
- Bánom is én. Tegnap két halat fogtam. De ezentúl veled halászok megint, Santiago, mert még nagyon sokat kell tanulnom.
- Szereznünk kell egy jó szűrös lándzsát, és magunkkal kell vinnünk mindig. A pengéjét megcsinálhatjuk egy ócska Ford rugójából. Guanabacoában kiesztergályozhatjuk magunknak. Éles legyen, és úgy kell megedzeni, hogy el ne törjön. A késem eltört.
- Majd szerzek egy másik kést, és megcsináltatom a rugólemezt úgy, ahogy mondod. Hány napig tarthat ez az erős *brisa*?
- Lehet, hogy három napig. Lehet, hogy tovább. Mindent elintézek – mondta a fiú. – Csak gyógyítsd meg a kezed, öreg.

– Érték az ápolásához. Éjjel valami furcsát köptem, és úgy éreztem, hogy eltört a mellemben valami.

– Azt is gyógyítsd meg – mondta a fiú. – Feküdj vissza, Santiago, majd idehozom a tiszta ingedet. Meg valami ennivalót is hozok.

– Hozzál egy újságot, akármilyet, amit még nem láttam, amióta elmentem – mondta az öreg halász.

– Igyekezned kell meggyógyulni, mert még nagyon sokat akarok tanulni, és te mindenre meg tudsz tanítani. Sokat szenvedtél?

– Eleget – mondta az öreg.

– Pihend ki magad jól, öreg. Hozok majd valami gyógyszert a kezedre a patikából.

– Ne felejsd el szólni Pedricónak, hogy a fej az övé.

– Nem. Nem felejttem el.

A fiú kiment a konyhából, s ahogy ballagott lefelé az országút kitaposott korall sziklakövein, megint sírt.

Aznap délután egy kirándulótársaság érkezett a kertvendéglőbe, s ahogy nézelődtek, nézték a tengert, az egyik nő meglátott odalent, a vízen úszó ócska söröskannák, konzervdobozok és döglött barracudák közt egy nagy, hosszú, fehér csontvázat, hatalmas farkkal a végén, amint az ár himbálgatta és emelgette, míg a keleti szél állhatatosan korbácsolta a tengert a kikötőből bejáratán túl.

– Mi az ott? – kérdezte a pincértől, és rámutatott a nagy hal hosszú hátgerincére, ami most már csak szemét volt, hulladék, s csupán arra várt, hogy a dagály elsodorja.

– *Tiburón* – hadarta a pincér. – Cápa. – Meg akarta magyarázni, mi történt.

– Nem is tudtam, hogy a cápáknak ilyen szép, mutatós formájú farkuk van – mondta a nő.

– Én sem tudtam – mondta a férfi, aki vele volt.

Fent, az út mentén, a konyhójában, az öreg halász ekkor már újra aludt. Még mindig arca borulva aludt, s a fiú megint ott ült mellette, és virasztotta.

Oroszlánokról álmodott az öreg.

TARTALOM

BEVEZETŐ

I. Rész

A LÍRA ÁTALAKULKÁSA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ...

Az írók közérzete, az irodalom szerepének megváltozása

Stílusirányzatok

„Művészet a művészetért”

Szimbolizmus. A szimbolizmus gyökerei

Az impresszionista-szimbolista költészet

Impresszionizmus a festészetben és a zenében

A szecesszió

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

CHARLES BAUDELAIRE

A ROMLÁS VIRÁGAI

Kapcsolatok

PAUL VERLAINE

Költészettan

ARTHUR RIMBAUD

Kóborlásaim

**A SZÁZADVÉG ÉS A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEINEK
MAGYAR IRODALMA**

A századvég társadalmi- politikai helyzete, szellemi élete

Modern irodalmi forradalom

A nyugat stílusforradalma az irodalom fejlődésében

A három nyugat-nemzedék

ADY ENDRE

A magyar ugaron

Párisban járt az ősz

A magyar messiások

Dózsa györgy unokája

A századvég és a századforduló prózája

MÓRICZ ZSIGMOND

Újszerű parasztábrázolás

Hét krajcár

Légy jó mindhalálig

A nyugat lírikusai

BABITS MIHÁLY

Ősz és tavasz között

Új leoninusok

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A szegény kisgyermek panaszai

Mint aki a sínek közé esett... ..

TÓTH ÁRPÁD

Áprilisi capriccio

JUHÁSZ GYULA

Magyar táj, magyar ecsettel

KARINTHY FRIGYES	Így írtok ti
A nyugat második nemzedéke	
SZABÓ LŐRINC	Tücsökműve
	A befagyott ipolyon
JÓZSEF ATTILA	Tiszta szívvel
	Kései sirató
	Születésnapomra
A nyugat harmadik nemzedéke	
RADNÓTI MIKLÓS	Himnusz a békéről
	Nem tudhatom...
A népi mozgalom írói	
ILLYÉS GYULA	Nem menekülhetsz
	A költő felel
Irodalmi élet a világégés után	
WEÖRES SÁNDOR	Rongyszőnyeg
	Őszi éjjel izzik a galagonya
NAGY LÁSZLÓ	Tűz
	Adjon az isten
Szemelvények a határon túli magyar irodalomból	
Magyar irodalom romániában	
SÜTŐ ANDRÁS	Anyám könnyű álmat ígér
KÁNYÁDI SÁNDOR	Fától fáig
Kárpátaljai magyar irodalom	
KOVÁCS VILMOS	Verecke
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	Útban törökország felé
Kitekintés a világirodalomba	
Az avantgárd irányzatok a xx. Század első évtizedeiben	
Az izmusok sora	
Az avantgárd jelentősége, a líra megújulása	
Guillaume apollinaire	A megsebzett galamb és a szökőkút
ERNEST HEMINGWAY	Az öreg halász és a tenger

II. Rész

IRODALMI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMÁBÓL	
CHARLES BAUDELAIRE	Kapcsolatok
	Az albatrosz

PAUL VERLAINE	Költészettan
ARTHUR RIMBAUD	Kóborlásaim
A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEINEK MAGYAR IRODALMÁBÓL	
ADY ENDRE	A magyar messiások
	A magyar ugaron
	Dózsa györgy unokája
	Párisban járt az ősz
	A hortobágy poétája
	A föl-földobott kő
	Hiszek hitetlenül istenben
	Intés az őrzőkhöz
MÓRICZ ZSIGMOND	Hét krajcár
	Légy jó mindhalálig
	Árvácska
A NYUGAT LIRIKUSAI	
BABITS MIHÁLY	Ősz és tavasz között
	Új leoninusok
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ	Mint aki a sínek közé esett... ..
	Üllői-úti fák
	Mostan színes tintákról álmodom
	Lánc, lánc, eszterlánc
TÓTH ÁRPÁD	Áprilisi capriccio
	Rimes, fucska játék
JUHÁSZ GYULA	Magyar táj, magyar ecsettel
	Magyar nyár, 1918
	Anna örök
KARINTHY FRIGYES	Így írtok ti
	Nagy lajos
	Képtelen természetrajz
SZABÓ LÓRINC	Tücsökgzene
	A befagyott Ipolyon
	A nyugodt csoda
	Olvasás
	Babits
JÓZSEF ATTILA	Kései sirató
	Tiszta szívvel
	Születésnapomra

	(De szeretnék...)
	Curriculum vitae
	Hazám
	Szegényember balladája
	Kész a leltár
	Áldalak búval, vigalommal
RADNÓTI MIKLÓS
	Nem tudhatom...
	Himnusz a békéről
	Töredék
	Levél a hitveshez
	Két karodban
ILLYÉS GYULA
	Nem menekülhetsz
	A költő felel
	Koszorú
	Haza, a magasban
WEÖRES SÁNDOR
	Rongyszőnyeg
	Őszi éjjel izzik a galagonya...
	Szán megy el az ablakod alatt
	Az éjszaka csodái
	Majomország
NAGY LÁSZLÓ
	Adjon az isten
	Tűz
	Ki viszi át a szerelmet
SZEMELVÉNYEK A HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOMBÓL
Az erdélyi irodalomból
SÜTŐ ANDRÁS
	Anyám könnyű álmot ígér
KÁNYÁDI SÁNDOR
	Fától fáig
A kárpátjai magyar irodalomból
KOVÁCS VILMOS
	Verecke
	Testamentum
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
	Útban törökország felé
	Ördögszekér
	Két fénybogár
FÜZESI MAGDA
	Agyó kárpátalja!
	Fekete, fehér
AZ AVANGÁRD IRODALMÁBÓL
GUILLAUME APOLLINAIRE
	A megsebzett galamb és a szökőkút
ERNEST HEMINGWAY
	Az öreg halász és a tenger

Навчальне видання

ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*

Коректор *І. О. Петро*

На обкладинці картина Пала Сіньєї Мерше

Формат 60×90/16. Папір офс.

Гарнітура Таймс. Друк офс. Умовн. друк. арк. 25,0.

Обл.-вид. арк. 25,0. Тираж 000 пр.

Вид. № 5. Зам. № 0000.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво “Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007

www.dsv-svit.lviv.ua

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк ВАТ “Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

e-mail: patent@uzh.ukrtel.net